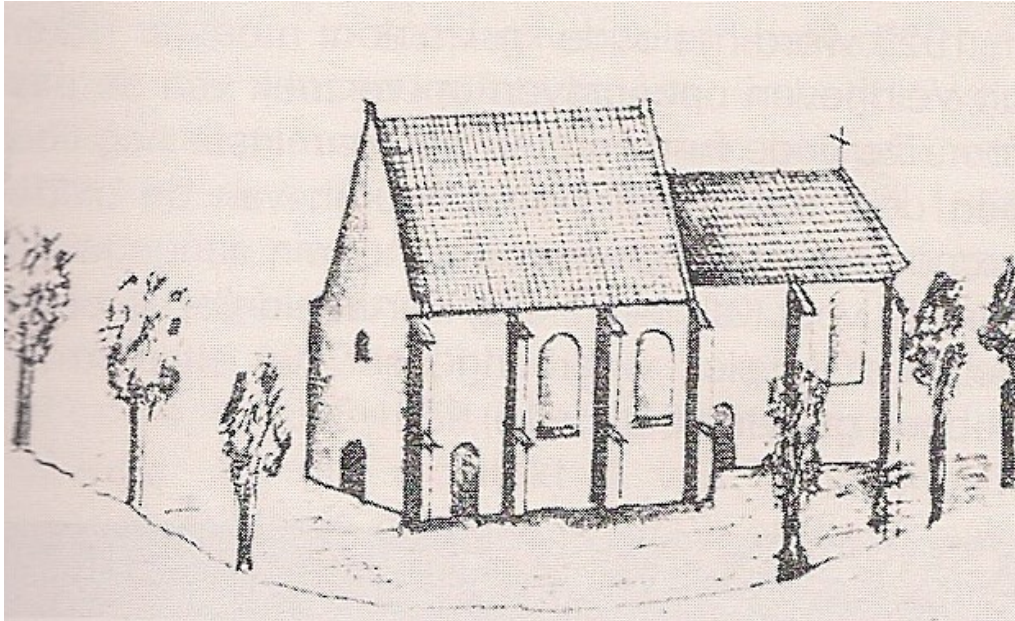

Bijlage 2: Overzicht van waardevol cultureel erfgoed en aardkundige waarden in de gemeente Eersel

Versie 2023

De kerk van Knegsel op het Oude Kerkhof in 1788 (naar Verhees)

Inhoudsopgave

INHOUDSOPGAVE	2
1. RIJKSMONUMENTEN	3
1.1 Overzicht van gebouwde rijksmonumenten	3
1.2 Overzicht van archeologische rijksmonumenten	5
1.3 Overzicht van rijks beschermde dorpsgezichten	22
1. Oude dorpskern Eersel	22
2. GEMEENTELIJKE MONUMENTEN	23
2.1 Overzicht van gemeentelijke monumenten	23
3. CULTUURHISTORISCH WAARDEVOL ERFGOED	27
3.1 Overzicht van archeologisch waardevolle gebieden	27
3.2 Overzicht van cultuurhistorische ensembles	75
E4.001 Dal Kleine Beerze	76
E4.002 Buurtschap Donk	92
E4.003 Vessem en Grootakker	106
E4.004 Maaskant	136
E4.005 Wintelre	154
E4.006 Jonge ontginning Huismeer	179
E4.007 Akkercomplex Knegsel	190
E4.008 Dorpskom Steensel	222
E4.009 Stevert	239
E4.010 Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel	254
E4.011 Buurtschap Schadewijk	271
E4.012 Dorpskom Eersel	289
E4.013 Dorpskom Duizel	337
E4.014 Hertheuvelse Hoef	364
E4.015 Akkercomplex Boksheide en Spijkert	379
E4.016 Jonge heidebebossingen op de Grote Aard	392
E4.017 Leeuwerikhoeve	408
3.3 Overzicht van aardkundige waarden	420
1. Kleine en Grootte Beerze, Westelbeersche Broek, Kuikseindse Heide	420
2. Oirschotsche Heide	422

1. Rijksmonumenten

1.1 Overzicht van gebouwde rijksmonumenten

Uniek nr.	Adres / naam	Plaats	Rijks mon.nr.	Thema	Type
4.16.1.008	Molen "De Jacobus"	Vessem	37243	Molens	windmolen
4.26.1.001	middeleeuwse kerk Eersel	Eersel	14569	Kerkelijk	kerk
4.26.1.002	NH-kerk Eersel	Eersel	14581	Kerkelijk	kerk
4.26.1.003	middeleeuwse kerktoren incl. koor, sacristie en kapellen Duizel	Duizel	14584 en 517808	Kerkelijk	kerk
4.26.1.004	Toren middeleeuwse kerk Steensel	Steensel	14587	Kerkelijk	kerk
4.26.1.005	Kerktoren Willibrordusstraat 37 Wintelre	Wintelre	520275	Kerkelijk	kerk
4.26.1.006	middeleeuwse kerk Vessem	Vessem	37241	Kerkelijk	kerk
4.26.1.011	Kerk H. Monulphus en Gondulphus Kneysel	Kneysel	520272	Kerkelijk	kerk
4.26.13.002	Oude pastorie Duizel	Duizel	14585	Kerkelijk	pastorie
4.26.13.007	Pastorie Kneysel	Kneysel	520273	Kerkelijk	pastorie
4.26.13.008	R.K. Pastorie Vessem	Vessem	37242	Kerkelijk	pastorie
4.26.13.009	Pastorie Wintelre	Wintelre	37244	Kerkelijk	pastorie
4.26.3.002	Calvarieberg Servatiusstraat bij 8, Vessem	Vessem	520268	Kerkelijk	calvarieberg
4.26.5.005	H. Hartbeeld te Wintelre	Wintelre	520276	Kerkelijk	heiligenbeeld
4.26.6.001	kapel Eersel	Eersel	14570	Kerkelijk	kapel
4.27.7.001	Pomp op de Markt 1 te Eersel	Eersel	14582	Meubilair	pomp
4.31.1.001	Markt 20-22a	Eersel	14578	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.004	Markt 17	Eersel	14572	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.005	Markt 31	Eersel	14578	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.006	Markt 33	Eersel	14578	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.007	Markt 18	Eersel	14577	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.008	Markt 21	Eersel	14573	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.009	Markt 30	Eersel	14579	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.010	Markt 32	Eersel	14580	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.011	Markt 49	Eersel	14575	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.013	Willibrordusstraat 24		37244	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.015	Markt 15a t/m e	Eersel	14571	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.078	Jan Smulderslaan 3	Vessem	520269	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.2.001	Hoef 14	Duizel	14586	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.002	Markt 51	Eersel	14576	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.003	Markt 2	Eersel	517806	Historische bouwkunst	Boerderij

4.31.2.004	Stevrt 22	Steensel	517805	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.005	Maaskant 5	Vessem	468633	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.006	Postelseweg 97	Eersel	14583	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.007	Postelseweg 25	Eersel	517810	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.008	Hees, de 40	Eersel	14588	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.009	Hint 28	Eersel	14568	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.010	Smuldersstraat, Jan 6	Vessem	37239	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.011	Smuldersstraat, Jan 4	Vessem	37238	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.185	Wolverstraat 44	Duizel	517809	Historische bouwkunst	Boerderij

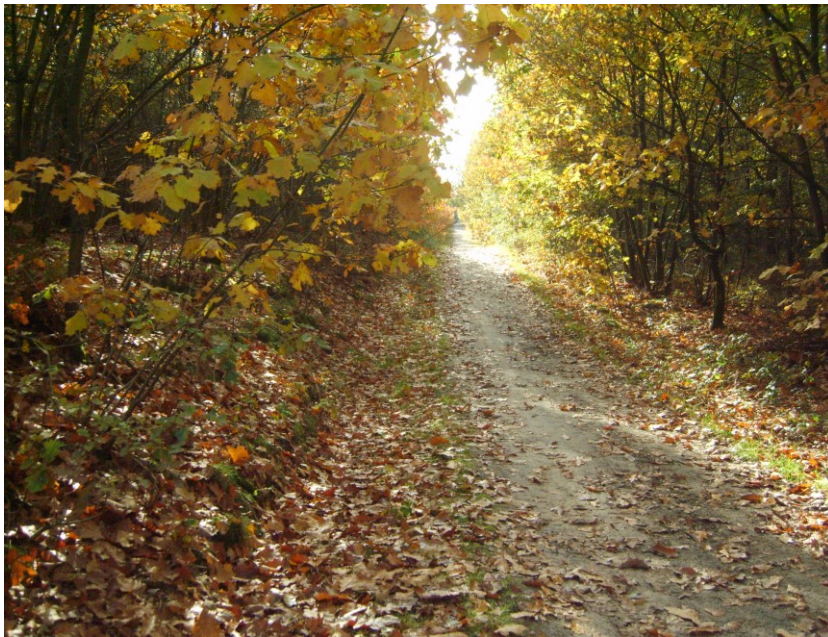

Rijksmonument Hoef 14 in Duizel in 2001 (foto Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

1.2 Overzicht van archeologische rijksmonumenten

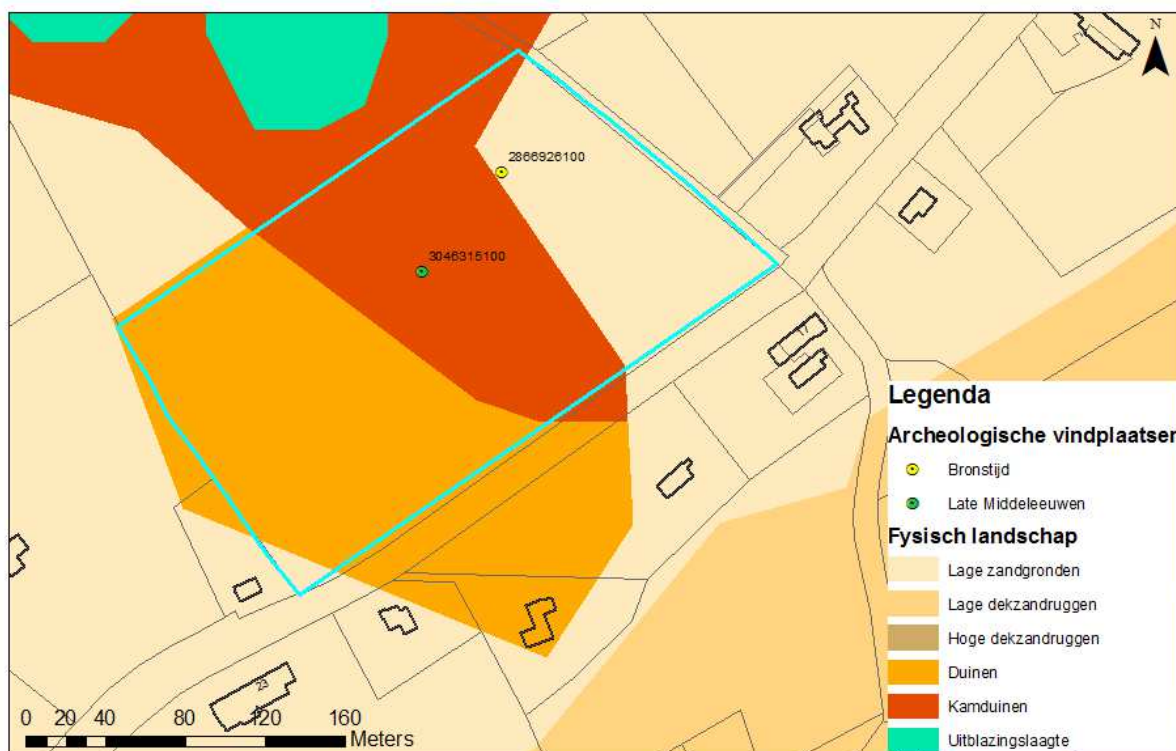
De onderstaande archeologische monumenten zijn beschermd ex artikel 3.1 van de Erfgoedwet 2016.

Monumentnr.	15591
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 147895 y 372687
<i>Toponiem</i>	Panberg
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	Mesolithicum: 8800 - 4900 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit het Vroeg-Mesolithicum. Het betreft verscheidene individuele kampementjes die goed van elkaar te onderscheiden zijn. De vindplaatsen liggen op een dekzandrug. Ondanks beplanting (geen stobben gerooid) is de oorspronkelijke podzolbodem deels nog aanwezig. De waarde van het terrein is vastgesteld tijdens verscheiden en systematisch opgezette boorcampagnes en de opgraving van een der aangetroffen vondstconcentraties. T.a.v. conserveringsomstandigheden bovendien de opmerking dat verkoolde hazelnootresten en houtskool werden aangetroffen. De clustering van individuele kampementjes geeft het geheel een hoge ensemblewaarde.
<i>Literatuur</i>	Gisbergen, P. van 1993 , in: Eersel Panberg, verslag van geologische en archeologische boringen. Met supplement (ongepubliceerd verslag) Gisbergen, P. van 1996 , in: Archeologisch onderzoek De Panberg, gemeente Eersel. Verslag over 1995 (ongepubliceerd verslag) Deeben, J.E.A. 1995 , in: Archeologisch onderzoek De Panberg, gemeente Eersel. Verslag over 1994 (ongepubliceerd verslag) Datema, R.R. 2005 Basisbeschrijving Staatsbosbeheer Zuidoost, in: Rapport van de Archeologische monumentenwacht Nederland Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg, in: Rapport Archeologische Monumentenwacht Nederland Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Panberg – Eersel 2014.
<i>Opmerkingen</i>	Verstoring is alleen opgetreden in de bouwvoor; de horizontale en verticale conservering is goed.

Pad door het archeologisch monument Panberg, gelegen op een kamduin rond een uitblazingslaagte (oktober 2010).

Monumentnr.	1520
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Rijksnr.</i>	46114
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 151225 y 378471
<i>Toponiem</i>	Hoekdries
<i>Thema 1</i>	Bewoning
<i>Complextype 1</i>	Nederzetting
<i>Datering 1</i>	Bronstijd laat: 1100 - 800 v. Chr.
<i>Datering 2</i>	Mesolithicum: 8800 - 4900 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit het mesolithicum en de late bronstijd. Mogelijk betreft het de nederzetting behorend bij het door W.C. Braat (RMO) in 1935 onderzochte urnenveld dat zo'n 300 à 400 m ten westen hiervan lag (mededeling G. Beex).
<i>Literatuur</i>	W.C. Braat, 1936: Een urnenveld te Knegsel (gem. Vessem), p. 38-46, in: Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden Leiden 17 Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Hoekdries – Knegsel 2014.
<i>Opmerkingen</i>	In het kader van het AMR-project is op het monument in april 2002 booronderzoek uitgevoerd. Het monument bevindt zich waarschijnlijk in goede staat; de bodem is er nooit diep bewerkt.

Monument 1520 in Knegsel geprojecteerd op het archeologische en fysische landschap uit de erfgoedkaart van de gemeente Eersel.

Monumentnr.	1521
Plaats	Knegsel
Rijksnr.	46115
Bron	AMK
Coördinaten	x 152761 y 377929
Toponiem	Wolfhoeksche Heide; Oude Dijk
Thema 1	Bewoning
Complextype 1	Wal/omwalling
Datering 1	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
Thema 2	Begraving
Complextype 2	Grafveld
Datering 2	Romeinse tijd: 12 v. Chr. - 450 na Chr.
Thema 3	Begraving
Complextype 3	Urnenveld
Datering 3	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
Omschrijving	Terrein met resten van een aarden wal en bijbehorende sporen van een route uit de middeleeuwen, alsmede sporen die vermoedelijk verband houden met een nabijgelegen nederzetting uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd. Mogelijk bevinden zich binnen de grenzen van het monument ook sporen van een grafveld/urnenveld uit de Romeinse tijd. G. Beex heeft in 1955 zowel de oost-west gerichte wal onderzocht als één van de dwarswallen (zie ook monument nrs. 11985 en 2966) die langs de oude verbindingroute was gelegen. Uit het onderzoek van het reeds vergraven waldeel ('poortvleugel') aan de noordoostzijde van de passage bleek dat deze was opgeworpen. Bij de afgraving van het (verdwenen) gedeelte van de wal werden vondsten uit de Romeinse tijd aangetroffen. Voorheen werd vermoed dat ook de wal

uit de Romeinse tijd dateerde, maar achteraf bleek dat het materiaal in het wallichaam terecht is gekomen, toen bij de aanleg ervan, waarschijnlijk ten tijde van de middeleeuwse verkaveling rond Knegsel, een Romeins grafveld (en mogelijk een cultusplaats) werd doorsneden.

Het centrale deel van het monument wordt doorsneden door een verharde weg met de naam Oudendijk, die (althans wat dit gedeelte betreft) niet op de plaats van het oorspronkelijke Oudendijk ligt: de restanten daarvan bevinden zich meer naar het oosten, in het aangrenzende bosperceel. Het wallichaam is zichtbaar in het landschap. Langs de buitenzijde van de wal bevindt zich een greppel met een breedte van ca. 2.5 m en een diepte tot maximaal 0.8 m. In het kader van het AMR-project is in 2005 booronderzoek op het terrein uitgevoerd.

Literatuur

THEUWS, F. 1976 Palissaden (?) op de grens van gemeent en akkergebied, pp.143-147,, in: Brabants Heem XXVIII

BEEEX, G. 1957 Romeinse Limes in Noord-Brabant?, in: Brabants Heem, Kapittelstokjes, p. 56-63.

BEEEX, G., 1964: Brabants Heem, p. 63.

KAKEBEEKE, A.D. 1949 Wallen in ons landschap, p. 7-11., in: Brabants Heem

1955 Vondstmeldingen, in: Brabants Heem

MANDOS, H. EN A.D. KAKEBEEKE 0 , in: De Acht Zaligheden, p. 292.

Theunissen, M.J.J. en A.P.G. Lieberom 1993 Historische wallen in Knegsel (p. 212-220), in: J. vanden Biggelaar e.a. (red.) De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem-Wintelre-Knegsel 1292-1992.

Prins, J. 2000 Schatten uit Knegsel. Munten en bronzen voorwerpen uit een inheems-Romeins grafveld, in: Brabants Heem 52-2.

Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant.

M. Theunissen & L. Theunissen, 2012: Een Zaligheid door wallen omringd: praktijkgeval Knegsel, in: H. Baas, B. Groenewoudt, P. Jungerius & H. Renes (red.), *Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap. De stand van kennis*, Amersfoort.

Opmerkingen

Het centrale gebied is nauwelijks aangetast; alleen op de plaats waar de voormalige Oudendijk zich als holle weg manifesteert, blijkt het reliëf deels kunstmatig te zijn. Het noordelijk deel (boven de weg Oeyenbos) is ooit bewerkt met de bosploeg waarvan de sporen goed zichtbaar zijn als ondiepe geulen loodrecht door de wal.

Omwalling bij Knegsel, op het punt waar de wal ombuigt in zuidelijke richting (juni 2010).

Monumentnr.	11985
<i>Plaats</i>	Knegsel
Rijksnr.	46115
<i>Bron</i>	AMK
Coördinaten	x 152548 y 378013
<i>Toponiem</i>	Wolfhoeksche Heide; Oude Dijk
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Wal/omwalling
<i>Datering</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Terrein met resten van een aarden wal vermoedelijk uit de middeleeuwen. G. Beex heeft in 1955 zowel de oost-west gerichte wal onderzocht als één van de wallen (zie ook mon.nrs. 1521 en 2966) die langs de oude verbindingroute was gelegen. Uit het onderzoek van het reeds vergraven waldeel ('poortvleugel') aan de noordoostzijde van de passage bleek dat deze was opgeworpen. Langs de buitenzijde van de wal bevindt zich een greppel met een breedte van ca. 2.5 m. De wal zelf kan aan de basis niet veel breder zijn geweest dan 3 meter. In 2000 werd op de zuidgrens van het terrein, of net daarbuiten, een vondst gedaan van 83 Romeinse munten. Op de aangegeven locatie is een laagte in het terrein zichtbaar, waarvan werd verondersteld dat het een restant van een voormalig ven zou zijn, waarin de munten als rituele depositie terecht waren gekomen. Booronderzoek heeft echter aangetoond dat van een oud ven geen sprake is. In het kader van het AMR-project is van 4 tot 7 april 2005 booronderzoek op het terrein uitgevoerd.
<i>Literatuur</i>	Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant. Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Monumentenwacht Noord-Brabant, in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland M. Theunissen & L. Theunissen, 2012: Een Zaligheid door wallen omringd: praktijkgeval Knegsel, in: H. Baas, B. Groenewoudt, P. Jungerius & H. Renes (red.), <i>Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap. De stand van kennis</i>, Amersfoort. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Oude Dijk – Knegsel 2014.
<i>Opmerkingen</i>	Door erosie is de wal in de loop der tijd voor een deel over de begeleidende greppel heen gezakt. Tegen de Steenselse Weg aan is in het verleden geploegd waardoor het terrein hier wat is afgevlakt.

De poortvleugels van de wal aan de splitsing Oude Dijk-Oeyenbos. Opname vanuit N.

Monumentnr. 1522

Plaats	Knegsel
Rijksnr.	46116
Bron	AMK
Coördinaten	x 153323 y 377831
Toponiem	Wolfhoeksche Heide; Moormanlaan
Thema	Begraving
Complextype	Grafheuvel
Datering	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
Omschrijving	terrein met sporen van begraving (grafheuvel) uit het Neolithicum en/of de bronstijd. Onderzocht door P.J.R. Modderman (IPL, 1967). Het betreft een heuvel opgebouwd uit plaggen, met een dubbele paalkrans. De diameter bedraagt 12 m, de hoogte 1 m. De tumulus maakt deel uit van een groep van twee; de andere ligt in het aangrenzende monument 1523. Consolidatie en onderzoek in 1985. Naar aanleiding van het veldbezoek op 15 april 2004 in het kader van het AMR-project, heeft de AMC besloten het monument te verkleinen tot de feitelijke heuvel met een 10 m brede strook daar omheen.
Literatuur	THEUNISSEN, L. 1990 (p. A25-A28), in: Een inventarisatie in de gemeente Vessem c.a. van archeologische vindplaatsen uit het neolithicum, de bronstijd en de ijzertijd. MODDERMAN, P.J.R. EN C.C. BAKELS, 1971: A Bronze age barrow on the Moormanlaan near Knegsel, prov. Noord-Brabant, p. 52-56., in: APL. MODDERMAN, P.J.R. 1967 Archeologisch Nieuws: Knegsel, kol. 56, 57., in: BKNOB. Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Wolfhoeksche Heide – Knegsel 2014.
Opmerkingen	Alleen het zuidoost kwadrant was nog intact.

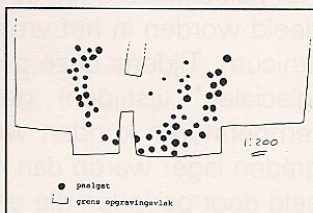
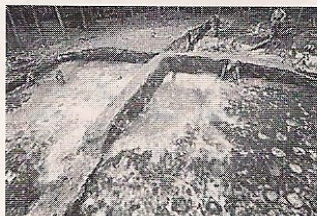

foto 1 en fig. 5 Midden-bronstijd grafheuvel aan de Moormanlaan te Knegsel (foto-archief IPL, Modderman-/Bakels 1971).

Monument 1522 (grafheuvel) aan de Moormanlaan in Knegsel (Foto 2014 Inspectierapport Monumentenwacht Noord-Brabant).

Monumentnr.	1523
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Rijksnr.</i>	46116
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 153246 y 377894
<i>Toponiem</i>	Wolfhoeksche Heide; Moormanlaan
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Grafheuvel
<i>Begin periode</i>	Neolithicum: 5300 - 2000 v. Chr.
<i>Eind periode</i>	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van begraving (grafheuvel) uit het Neolithicum en/of de bronstijd. Grafheuvel: 153.27/377.87; diameter 18 m; hoogte 1,5 m. Waarnemingsnr. 33451. Naar aanleiding van het veldbezoek op 15 april 2004 in het kader van het AMR-project, heeft de AMC besloten het monument te verkleinen tot de feitelijke heuvel met een 10 m brede strook daar omheen.
<i>Literatuur</i>	THEUNISSEN, L. 1990 (p. A25-A28), in: Een inventarisatie in de gemeente Vessem c.a. van archeologische vindplaatsen uit het neolithicum, de bronstijd en de ijzertijd. MODDERMAN, P.J.R. EN C.C. BAKELS, 1971: A Bronze age barrow on the Moormanlaan near Knegsel, prov. Noord-Brabant, p. 52-56., in: APL MODDERMAN, P.J.R. 1967 Archeologisch Nieuws: Knegsel, kol. 56, 57., in: BKNOB Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Wolfhoeksche Heide – Knegsel 2014.
<i>Opmerkingen</i>	Recente aantastingen werden niet geconstateerd. Het noordwest kwadrant van de grafheuvel is deels verlaagd. De top is afgeplat en plaatselijk vergraven. Door het westtalud loopt noord-zuid een ondiepe greppel. De zuidzijde is mogelijk iets vergraven bij het banen van een zandweg en opgenomen in een omwalling: op het talud zijn plaggen gestapeld. Ook de westvoet is mogelijk aangesneden door een verlaging (zitkuil).

De grafheuvelmonumenten 1522 en 1523 in Knegsel op de actuele hoogtekaart (AHN3).

Monumentnr.	1573
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Rijksnr.</i>	46113
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150853 y 378608
<i>Toponiem</i>	Knegselse Heide; Hoogeloonsedijk
<i>Thema 1</i>	Bewoning
<i>Complextype 1</i>	Nederzetting
<i>Datering 1</i>	Paleolithicum laat: 35000 C14 - 8800 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Begraving
<i>Complextype 2</i>	Urnenveld
<i>Datering 2</i>	Bronstijd laat: 1100 - 800 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	terrein met sporen van bewoning en een urnenveld uit respectievelijk het laat paleolithicum/vroeg mesolithicum (kampement op 60cm onder het maaiveld) en de late bronstijd. In 1934-1935 vond hier een opgraving plaats door W.C. Braat (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden). In het kader van het AMR-project is het monument op 7 februari 2002 en op 14 april 2004 bezocht.
<i>Literatuur</i>	GLASBERGEN, W. 1954 (p. 60)., in: Paleohistoria 3 BRAAT, W.C. 1936: Een urnenveld te Knegsel (gem. Vessem), p. 38-46., in: OMROL Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Knegselsche Heide – Knegsel 2014.
<i>Opmerkingen</i>	Het monument is aanzienlijk aangetast door de aanleg van rabatten. Ook is het al grotendeels opgegraven. Staat en gaafheid zijn slecht.

Monument 1573 vanaf de oostzijde gezien (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

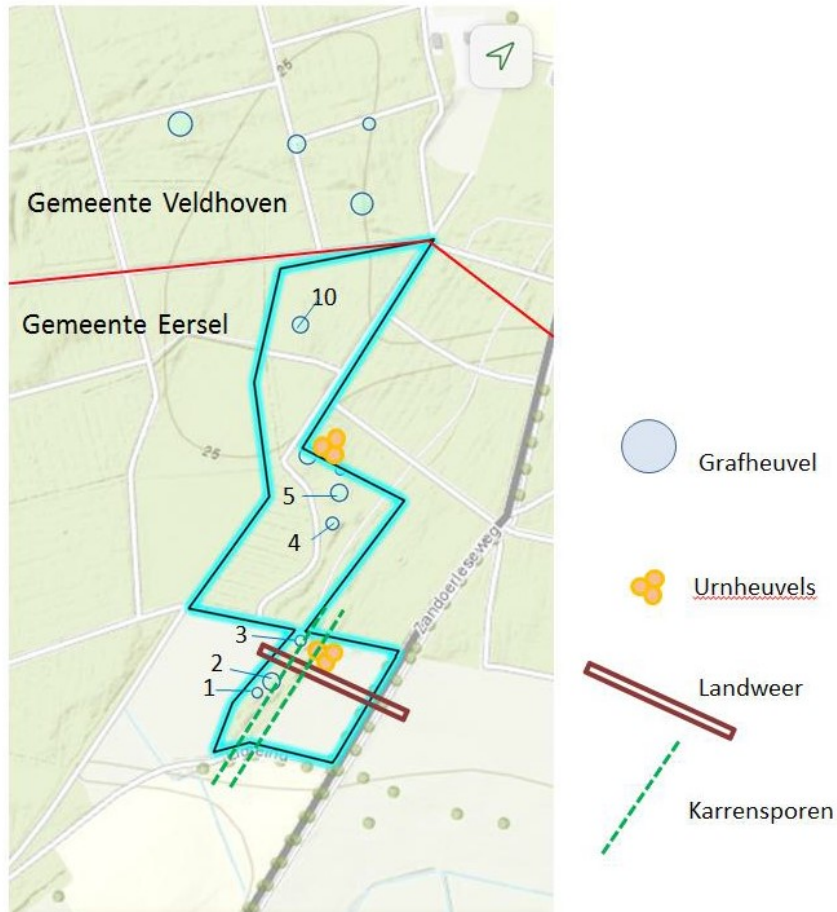
Monumentnr.	1574 (+ 3038 en 16709)
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Rijksnr.</i>	46118
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152571 y 379682
<i>Toponiem</i>	Huismeer
<i>Thema 1</i>	Begraving
<i>Complextype 1</i>	Grafheuveld
<i>Begin periode 1</i>	Vroege Bronstijd: 2000 - 1800 v. Chr.

<i>Eind periode 1</i>	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Begraving
<i>Complextype 2</i>	Urnenveld
<i>Datering 2</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Bewoning (incl. verdediging)
<i>Complextype 2</i>	Landweer
<i>Datering 2</i>	Late Middeleeuwen (1250-1500 n.Chr.)
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Terrein met overblijfselen van grafheuvels en urnenvelden uit de late prehistorie, een landweer uit de late middeleeuwen en karresporen uit de 18/19^e eeuw. De heuvels zijn tijdens verschillende veldbezoeken, o.a. door Hijszeler (1951/52) en ROB (o.m. Beex, 1968) verschillend genummerd. Door de verwarrende documentatie, vergravingen in het verleden en de slechte herkenbaarheid van de sporen in het natuurlijk reliëf van het terrein is het monument zeer ontoegankelijk voor onderzoek. De nieuwste nummering van de heuvels rangschikt ze van zuid naar noord: Heuvel 1 (Hijszeler III, Beex I), in 1951/52 onderzocht en in 1984 gerestaureerd. Diameter ca. 8 m, hoogte ca. 0.5 m. Heuvel 2 (Hijszeler II, Beex II), in 1951/52 onderzocht en in 1984 gerestaureerd. Diameter ca. 12, hoogte ca. 1.2 m. Heuvel 3 (Hijszeler I, Beex III), in 1951/52 onderzocht en in 1984 gerestaureerd. Ten NW. van de zgn. 'Kattenberg' zijn in beperkte mate verhevenheden herkenbaar die samenhangen met het urnenveld. Heuvel 4 is het restant van een zwaar gedeformeerde heuvel aan de westrand van een uitgesleten weg, waar zand werd gewonnen. Aan de westzijde laat de heuvelvoet zich nog min of meer herkennen. Op basis van het restant is de diameter globaal te bepalen op 15-16 m. Heuvel 5 is duidelijk herkenbaar. In het centrum bevindt zich een groot gat. De heuvel is niet wetenschappelijk onderzocht. Diam. ca. 12 m, hoogte 0.8 m. Heuvel 6 is een lage, weinig opvallende heuvel die waarschijnlijk deel uitmaakt van een urnenveld. Diam. ca. 10, hoogte 0.5 m. Heuvels 8/9 (Hijszeler V+VI, Beex IV+V) zijn in 1951/52 onderzocht en verdwenen. Over enige afstand is de bodem vergraven tot op de schone ondergrond. Mogelijk heeft hier nog een derde heuvel gelegen, waarvan een deel van de paalkrans kon worden vastgelegd. Heuvel 10 (Hijszeler VIII, Beex VI) is in 1951/52 onderzocht en in 1984 gerestaureerd. Diameter ca. 12, hoogte 1 m. Het urnenveld strekt zich waarschijnlijk over de gehele zandrug uit. Alle onderzochte heuvels zijn opgericht in de midden-bronstijd, de meeste in de late fase (1500-1050 v.Chr.). Sommige grafmonumenten zoals heuvel 3 waren in de vroege ijzertijd (rond 800 v.Chr.) wederom gebruikt als begravingslocatie. Kringgreppels van urnheuvels waren over en tegen bestaande heuvels aangelegd. Tussen heuvel 3 en 2 troffen de onderzoekers in 1951 sporen van een bundel van vier tot vijf naast elkaar opgestelde palen aan, een verschijnsel dat in 1992 bij de aanleg van een fietspad, parallel aan de Zandoerleseweg ook werd herkend en dat bij proefsleuvenonderzoek in 2002 op de tussenliggende akker wederom is vastgesteld. Het zijn de overblijfselen van een palissade die vanaf de hoge dekzandrug met de grafheuvel en het ven in zuidoostelijke richting het beekdal van de Poelenloop in liep. Het was waarschijnlijk een soort 'versperring', een barrière voor ruiters en voor vee, die haaks lag op een route. De ouderdom van deze palissade is lastig te bepalen. Op de dekzandrug, langs de grafheuvels, zijn op het Actueel Hoogtebestand Nederland duidelijke karresporen te herkennen. Bij het proefsleuvenonderzoek in 2002 op de akker ten oosten van heuvels 1, 2 en 3 tekenden zich ook wielsporen af. Op basis van de asbreedte zijn deze geïnterpreteerd als de sporen van een postkoets uit de 18-19^e eeuw. Ze hebben een spoorbreedte van 1.85 m en zijn mogelijk veroorzaakt door

postkoetsen.

Het monument ligt in een dekzandlandschap, meer specifiek op een zandrug tussen twee natte gebieden (aan oostzijde van voormalig ven). Over de zandrug heeft een doorgaande route gelopen die getuige vondsten uit die periode in de omgeving –waaronder enkele grafheuvels- wellicht al uit het Neolithicum stamt en in gebruik is gebleven tot aan de 20^e eeuw.

In het kader van het AMR-project is het terrein in de periode 31 januari -16 maart 2002 diverse malen bezocht. Ook werd tussen 5 en 9 december 2002 het perceel bouwland middels proefputten onderzocht.

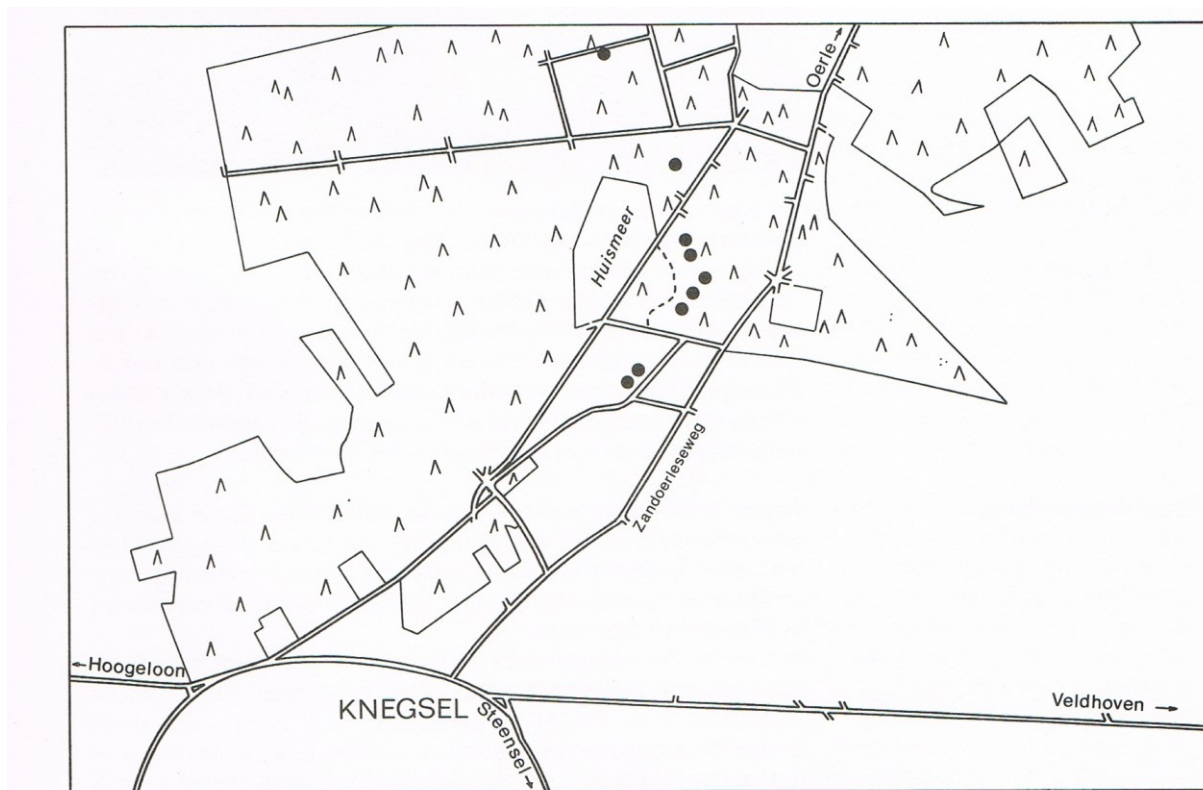
Bron: RCE

Literatuur

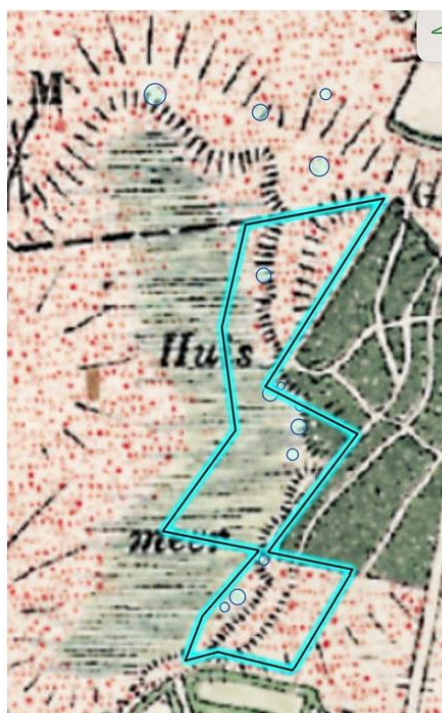
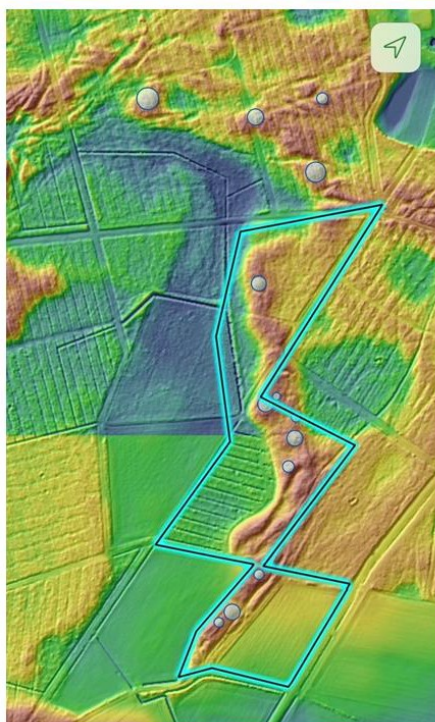
GLASBERGEN, W. 1954 Barrows surrounded by Rings of Posts. Dissertatie, deel II., in: Paleohistoria II
 KLOK, R.J.H. 1977 , in: Archeologisch Reisboek van Nederland, p. 310-311.
 KLOK, R.J.H. 1971 , in: De Acht Zaligheden, p. 247-249.
 KLOK, R.J.H. 1952 --, in: BH
 PANKEN, P.N. 1845 --, in: Geschiedenis, oudheden, letteren, statistiek en beeldende kunst der Provincie Noord-Brabant, p. 85 en 266.
 HIJSZELER, C.C.W.J. 1952 Grave-mounds near Knegsel, p.26-27., in: BROB
 Braat, W.C. 1936 Een urnenveld te Knegsel (gem. Vessem), p. 41, in: OMROL
 BEEX, G. 1952 De grafheuvels en de weg langs het Huismeer te Knegsel, p. 14-18., in: BH
 Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Huismeer – Knegsel 2014.

Opmerkingen

Door het landgebruik als bos met de nodige stormschade en verjonging zijn de niet gerestaureerde en onderhouden heuvels moeilijk te lokaliseren.

Overzicht van de in 1951 opgegraven en nadien gerestaureerde grafheuvels aan het Huismeer ten noorden van Knegsel.

Ligging van de grafheuvels op de actuele hoogtekaart (AHN3) en op de topografische kaart van rond 1900 (bron: RCE). In blauw de contouren van het monument.

Monumentnr.	487
Plaats	Steensel
Rijksnr.	45392
Bron	AMK

Coördinaten	x 154257 y 377203
Toponiem	Heersche Heide; De Heibloem
Thema 1	Begraving
Complextype 1	Grafheuvel
Datering 1	Bronstijd midden: 1800 - 1100 v. Chr.
Thema 2	Begraving
Complextype 2	Urnenveld
Datering 2	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
Omschrijving	Terrein met sporen van begraving (urnenveld) uit het ijzertijd. Een deel van het urnenveld is in 1844 onderzocht door P.N. Panken, in 1910 opnieuw door C. Rijken. Het monument omvat een gereconstrueerde grafheuvel (ijzertijd) met een diameter van 15 m en een hoogte van 0.6 m (Coord. 154.26/377.26). Onderzoek 1957: IPL, Leiden. Omdat deze tumulus de honderdste was die in Brabant wetenschappelijk werd onderzocht, heeft de heuvel de bijnaam 'nr. 100' gekregen. De noord- en noordoostzijde waren vergraven door zandwinning, de westhelft door konijnen en dassen. De gehele heuvel is onderzocht. Consolidatie 1985 ROB. In het kader van het AMR-project is het terrein op 15 april 2004 bezocht. N.a.v. de resultaten heeft de AMC besloten de omvang van de wettelijke bescherming terug te brengen tot de huidige staat.
Literatuur	1964 , in: BKNOB 1957 , in: BKNOB BEE, G. 1964 Archeologische vondsten te Eersel, p. 88-89., in: BH MODDERMAN, P.J.R. EN L.P. LOUWE KOOIJMANS 1966: The Heibloem, a cemetery from the late bronze age and early iron age between Veldhoven and Steensel, prov. Noord-Brabant, p. 9-26., in: APL Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Heersche Heide – Steensel 2014
Opmerkingen	Het heuvellichaam is aangetast. Waarschijnlijk is er tijdens boswerkzaamheden met zwaar materieel over heengereden. Onder een westnoordwest-oostzuidoost gerichte hoogspanningsleiding is een brede strook bos gekapt en de verjonging recent geklepeld. Op het terrein zijn verder verschillende kuilen gegraven, waarschijnlijk tijdens een jeugdactiviteit waarbij ook hutten zijn gebouwd.

Monument 487 met zicht op gegraven kuilen (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

Monumentnr.	14768
Plaats	Steensel
Rijksnr.	525030
Bron	AMK

Coördinaten	x 153179 y 377426
Toponiem	Gendersteijn
Thema	Begraving
Complextype	Schietheuvel
Datering	Nieuwe Tijd
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
Omschrijving	Deze heuvel, die in 1993 was herkend als een ringwalheuvel uit de vroege/midden-bronstijd A en die in 2001 als rijksmonument is aangewezen, blijkt na veldonderzoek in 2017 veel jonger te zijn. Typische kenmerken voor een oudtijds opgeworpen prehistorisch heuvellichaam ontbraken. Het heuvellichaam bestaat uit een bontgekleurd pakket zandbrokken, met scherpe grenzen, die onmiskenbaar wijzen op een recent verschijnsel. De heuvel blijkt een schietberg te zijn, een onderdeel van het oefenterrein voor de Burgerwacht van Steensel. De heuvel is enkele decennia als kogelvanger gebruikt. Zie 4.25.10.006 Schietberg Steensel op de erfgoedkaart.
Literatuur	Theunissen, E.M. & J.W. de Kort, 2021: Archeologisch rijksmonument 525030, de heuvel van Gendersteijn bij Steensel (gemeente Eersel). Verslag van monitoronderzoek (Beknopte Rapportage Archeologische Monumentenzorg nr. 33), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort. THEUNISSEN, L. 1997 Een inmeetactie op vrijdag de 13de. Grafheuvel bij Steensel 4000 jaar oud., in: De Heijmraeder 5, pp. 1-2 (uitgave van heemkundevereniging De Hooge Dorpen Vessem, Wintelre en Knegsel). THEUNISSEN, E.M. 1999, in: Midden-Bronstijd samenlevingen in het zuiden van de Lage Landen. Een evaluatie van het begrip 'Hilversum-cultuur', Leiden, pp. 59-60. Datema, R.R. Consolidatierapport Archeologisch Monument, in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland Datema, R.R. 2005 Basisbeschrijving Staatsbosbeheer Zuid-Oost, in: Rapport van de Archeologische monumentenwacht Nederland Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg, in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland.
Monumentnr.	1517
Plaats	Vessem
Rijksnr.	46110
Bron	AMK
Coördinaten	x 148537 y 384215
Toponiem	Leemskuilen
Thema	Industrie/nijverheid
Complextype	Steenbakkerij/ pannenbakkerij
Datering	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
Omschrijving	Terrein met sporen van baksteenproductie. Het betreft de resten van een drietal steenovens uit de 14 ^e of waarschijnlijk de 15 ^e eeuw. Ze werden in 1968 aangetroffen door provinciaal archeoloog G. Beex. Uit aantekeningen valt te herleiden dat hij tenminste 5 ovens lijkt te hebben waargenomen. Ten westen en noordwesten van het monument (dus buiten de begrenzing) liggen nog meer ovens en/of sporen van leemwinning (bron: visuele inspectie in kader AMR-project, d.d. 22-03-2004). In het noordwesten zijn in ieder geval al 2 ovens ontdekt (boringen AMR project, zie mon.nr. 15839). In het oostelijk gedeelte van het monument zelf zijn (nog) geen sporen aangetroffen van leemwinningskuilen of daarmee samenhangende

activiteiten, hetgeen niet betekent dat ze er niet zouden kunnen zijn. In een deel van het gebied zijn nog greppels herkenbaar. Binnen deze omgrenzing zal dit gebied afmetingen hebben gehad van 38 x 50 m. Het totale nog herkenbare leemwinningsgebied beslaat 250 x 175 m. De diepste kuilen zijn uitgegraven tot ca. 1.5 m onder maaiveld. De bovenzijde van de leemlaag die werd gebruikt voor de baksteenproductie bevindt zich op zo'n 50 cm onder het oppervlak. Het formaat van de hier vervaardigde bakstenen is 23/24 x 11.5/12 x 5.5 cm; de breedte kon slechts in één geval worden gemeten.

Literatuur

Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Leemskuilen - Vessem 2014

Opmerkingen

In het kader van het AMR-project is begin mei 2004 booronderzoek op het terrein uitgevoerd. Bedreiging door ongewenste recreatie

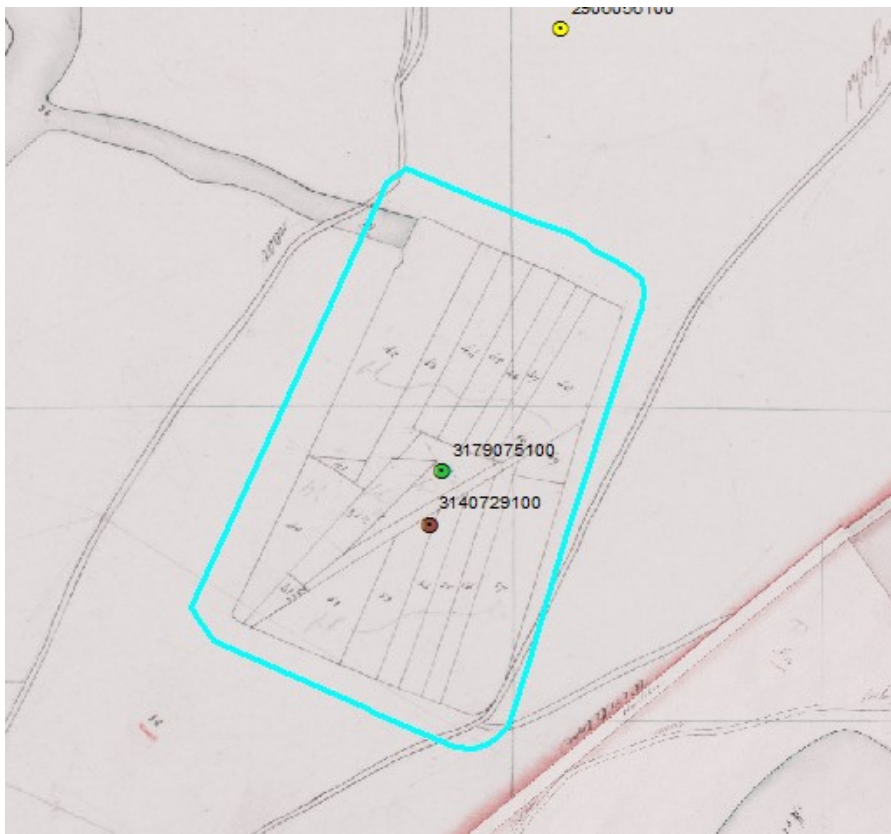
Omgreppeld terrein met steenoven (De bult verhuult de steenoven. Gezien vanuit NW). Opname vanuit N.

Een andere steenoven (Greppel om locatie steenoven, gezien vanuit ZW) [foto's: AMW, 2009]

Monumentnr.	1518
<i>Plaats</i>	Vessem
Rijksnr.	46111
<i>Bron</i>	AMK
Coördinaten	x 149140 y 382344
<i>Toponiem</i>	Leeuwerikhoeve
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	Middeleeuwen: 450 - 1500 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Resten van de aanleg en funderingen van een nederzetting. Waarschijnlijk betreft het een nederzetting uit de 13 ^e eeuw. Wat de begrenzingen van deze nederzetting waren is onbekend. De rechthoekig, met brede wallen en sloten omgeven omwalling is pas in een veel later stadium aangelegd, waarschijnlijk pas uit de 16 ^e eeuw. Opvallend is dat alleen binnen de omwalling een esdek is aangetroffen. Het maaiveld binnen de omwalling ligt dan ook hoger dan daarbuiten. Uit vondstmateriaal is af te leiden dat het terrein tot in de 18 ^e en wellicht begin 19 ^e eeuw bewoond is geweest. Volgens de gegevens van een in het kader van de AMR opgesteld 'Meldingsformulier overtreding art. 11 en 12 van de Monumentenwet' werd hier in 1986 een ruilverkaveling uitgevoerd, met ingrepen op en ernstige aantasting van het terrein als gevolg: een kwart van het bos in het NW werd verwijderd, omgezet in akkerland en geëgaliseerd. Bovendien werd er een diepe sloot door het monument aangelegd.
<i>Literatuur</i>	M.J.A. de Haan, 2002: Statusrapport en veldverkenning archeologisch monument Leeuwerikhoeve (project Actualisering Monumentenregister RDMZ), Amersfoort. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Leeuwerikhoeve - Vessem 2014
<i>Opmerkingen</i>	Aantasting door bosonderhoud en dierlijk graafwerk

De ligging van monument Leeuwerikhoeve op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr.	1519
<i>Plaats</i>	Vessem
<i>Rijksnr.</i>	46112
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 149759 y 380578
<i>Toponiem</i>	Achterste Hoek
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Grafheuvel
<i>Begin periode</i>	Neolithicum laat: 2850 - 2000 v. Chr.
<i>Eind periode</i>	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd rijksmonument
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van begraving (grafheuvels). Het monument bevindt zich in vrij vlak dekzandlandschap. De heuvels zijn zichtbaar in het terrein. Volgens het CMA-fiche liggen er mogelijk nog meer heuvels (of restanten?). Visuele inspecties door G. Beex, provinciaal archeoloog en Monumentenraad van de ROB. Naar aanleiding van het veldonderzoek dat op 14 april 2004 plaatsvond in het kader van het AMR-project heeft de AMC besloten het monument te verkleinen tot de huidige omvang van de grafheuvels inclusief een 10 m zone rondom de heuvelvoet.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Achterste Hoek - Vessem 2014
<i>Opmerkingen</i>	Aantasting door grondverzet. Consolidatie van de heuvels is gewenst. Hierbij de heuvels vrijstellen en hun vorm met schoon zand herstellen.

Oostelijke heuvel, vanuit Oosten. Erachter de andere heuvel (foto AMW, 2009)

1.3 Overzicht van rijks beschermde dorpsgezichten

1. Oude dorpskern Eersel

Beschermd Gezicht 1528; Aangewezen op: 19 oktober 1967

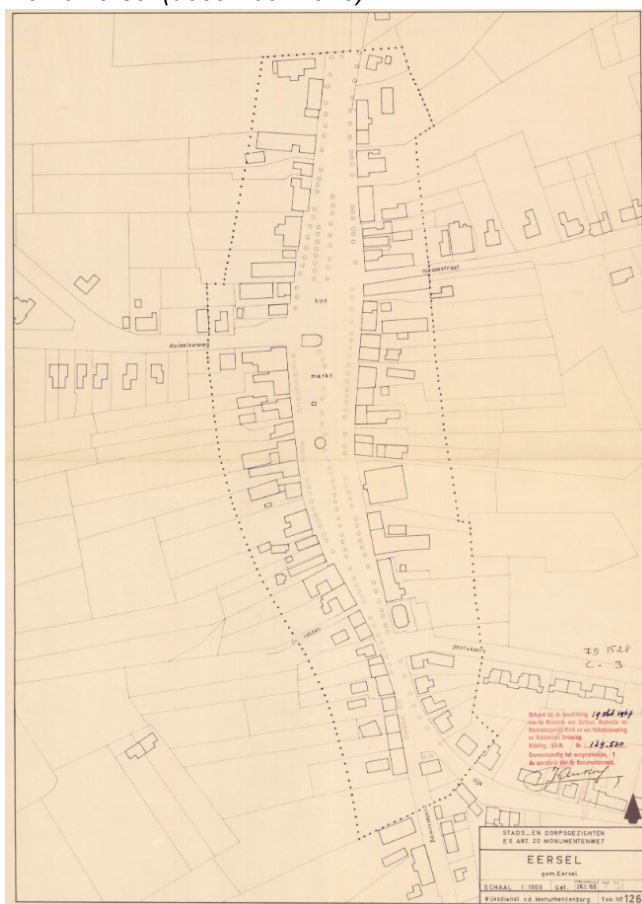
Het beschermd gezicht beslaat een oppervlakte van 6,2 hectare.

Oude dorpskern met langgerekte markt. De structuur, met een tot markt verbrede hoofdstraat, dateert van omstreeks 1400. De nederzetting is ontstaan langs de doorgaande landweg tussen Eindhoven en Turnhout. Zie voor een toelichting op de aanwijzing:

https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Beschermde_Gezichten/BG1528/TOELICHTING_aanwijzing_1528.pdf

Markt Eersel (december 2010)

Begrenzingskaart van het beschermde dorpsgezicht Eersel.

2. Gemeentelijke monumenten

2.1 Overzicht van gemeentelijke monumenten

Uniek nr.	Adres / naam	Plaats	Thema	Type
4.16.2.001	Stevensche Watermolen	Steensel	Molens	watermolen
4.24.5.003	Voormalig raadhuis Vessem	Vessem	Bestuurlijk	raadhuis
4.24.5.004	Voormalig raadhuis Duizel	Duizel	Bestuurlijk	raadhuis
4.24.9.001	Omroepsteen te Eersel, Kerkstraat bij nummer 42	Eersel	Bestuurlijk	Diversen
4.26.1.005	Kerk Willibrordusstraat 37 Wintelre	Wintelre	Kerkelijk	kerk
4.26.1.009	Nieuwe R.K. Kerk Parochie Sint Lucia Steensel	Steensel	Kerkelijk	kerk
4.26.1.010	Kerk Sint Jan Geboorte Duizel	Duizel	Kerkelijk	kerk
4.26.13.001	R.K. Pastorie Eersel	Eersel	Kerkelijk	pastorie
4.26.13.003	R.K. Pastorie Duizel	Duizel	Kerkelijk	pastorie
4.26.13.004	Pastorie Steensel	Steensel	Kerkelijk	pastorie
4.26.14.002	Patronaat te Eersel	Eersel	Kerkelijk	patronaat
4.26.5.004	H. Hartbeeld te Knegsel, Het Groen	Knegsel	Kerkelijk	heiligenbeeld
4.26.7.001	Veldkapel aan de Dijk 41	Eersel	Kerkelijk	kapelleke
4.26.7.004	Mariakapelletje te Knegsel	Knegsel	Kerkelijk	kapelleke
4.26.7.006	Kapelletje Groenstraat ong.	Wintelre	Kerkelijk	kapelleke
4.27.9.003	School van Meesters van Tuyl, Meerstraat 4	Duizel	Meubilair	school
4.27.9.005	School te Steensel, Joseph Schulteweg 12-14	Steensel	Meubilair	school
4.27.9.007	R.K. lagere school Vessem, Servatiusstraat 4	Vessem	Meubilair	school
4.27.9.008	School Wintelre, Kerkstraat 3 & 5	Wintelre	Meubilair	school
4.27.9.012	School te Knegsel, Steenselseweg 5	Knegsel	Meubilair	school
4.29.2.001	Brouwerij De Gouden Leeuw te Vessem	Vessem	Industrieel	brouwerij
4.31.1.018	Smitseind 26	Duizel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.019	Smitseind 28	Duizel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.020	Smitseind 30	Duizel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.021	Smitseind 31	Duizel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.022	Dijk 14	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.023	Dijk 26	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.024	Dijk 30	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.025	Dijk 38	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.026	Duizelseweg 17	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.027	Gebroeders Hoeksstraat 1	Eersel	Historische	Woonhuis

			bouwkunst	
4.31.1.028	Gebroeders Hoeksstraat 45	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.029	Hees 12	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.030	Hint 10	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.031	Hint 11	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.032	Hint 14	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.033	Hint 19-19b	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.035	Hint 6	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.036	Hint 8	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.038	Markt 39	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.039	Markt 47	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.040	Markt 6	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.041	Markt 8	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.044	Nieuwstraat 78	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.045	Postakkers 36	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.046	Willibrorduslaan 31	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.047	Willibrorduslaan 33	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.048	Willibrorduslaan 41	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.049	Willibrorduslaan 42	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.050	Willibrorduslaan 80	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.051	Jan Smuldersstraat 16	Vessem	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.052	Jan Smuldersstraat 26	Vessem	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.053	Jan Smuldersstraat 34	Vessem	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.054	Wilhelminalaan 25	Vessem	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.056	Willibrordusstraat 39	Wintelre	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.058	Groenstraat 6-6a	Duizel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.061	Oude Postelseweg 15	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.064	Groenstraat 4	Duizel	Historische	Woonhuis

			bouwkunst	
4.31.1.069	Nieuwstraat 44	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.097	Groenstraat 2a-4	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.1.099	Groenstraat 4a-6	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis
4.31.2.014	Hazenstraat 43	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.042	Eerselseweg 18	Knegsel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.162	Hees 58	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.163	Hint 1	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.164	Hint 16-16a	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.165	Hoogstraat 14a-16	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.166	Kapelweg 2	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.167	Schadewijk 15-17	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.168	Schadewijk 16-18	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.169	Schadewijk 3	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.170	Schadewijk 9	Eersel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.171	Oeyenbos 8	Knegsel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.172	Wolfshoek 1	Knegsel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.173	Wolfshoek 3-5	Knegsel	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.175	Kuilenhurk 12a-12-12b	Vessem	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.176	Maaskant 3-3a	Vessem	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.2.181	De Nie 2	Wintelre	Historische bouwkunst	Boerderij
4.31.3.002	Nieuwstraat 94	Eersel	Historische bouwkunst	Villa
4.31.5.004	Nieuwstraat 19	Eersel	Historische bouwkunst	Woonhuis met bedrijfsruimte
4.31.7.001	Hint 16b	Eersel	Historische bouwkunst	Schuur/ bijgebouw
4.31.7.005	Markt 47	Eersel	Historische bouwkunst	Schuur/ bijgebouw
4.31.7.006	Hazenstraat 43	Eersel	Historische bouwkunst	Schuur/ bijgebouw
4.31.7.010	Schadewijk 17	Eersel	Historische bouwkunst	Schuur/ bijgebouw

Gemeentelijk monument Wolfshoek 1 in Knegsel (foto Google streetview).

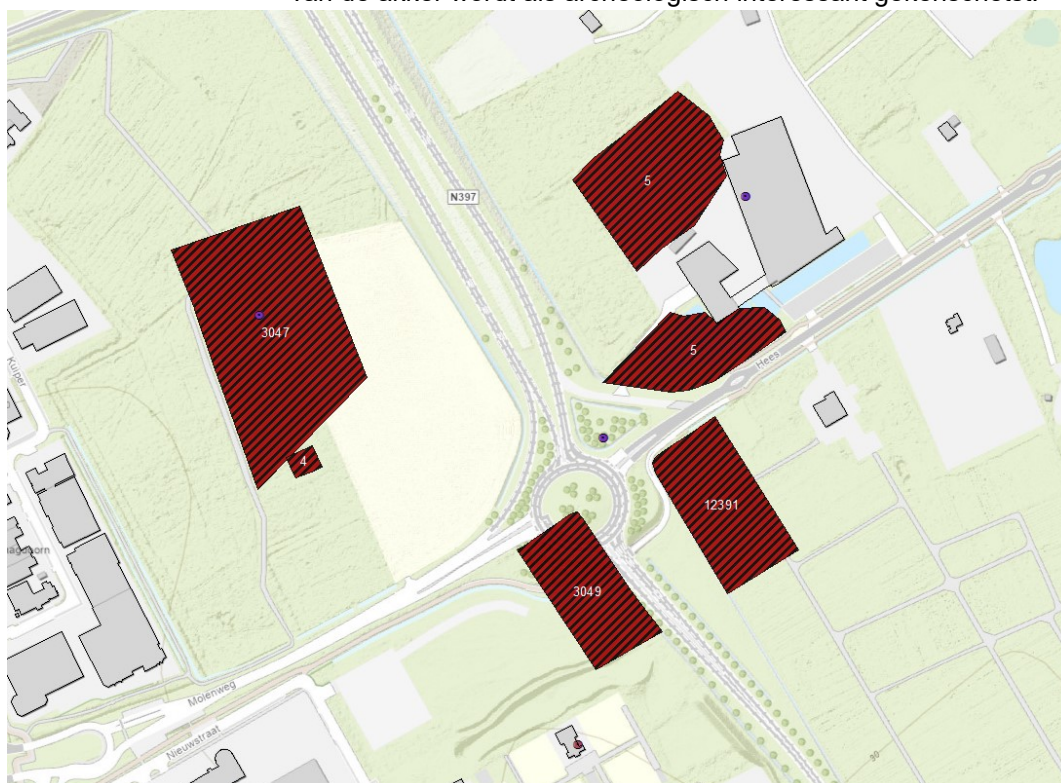
Gemeentelijk monument Willibrordusstraat 39 in Wintelre (foto Google streetview).

3. Cultuurhistorisch waardevol erfgoed

3.1 Overzicht van archeologisch waardevolle gebieden

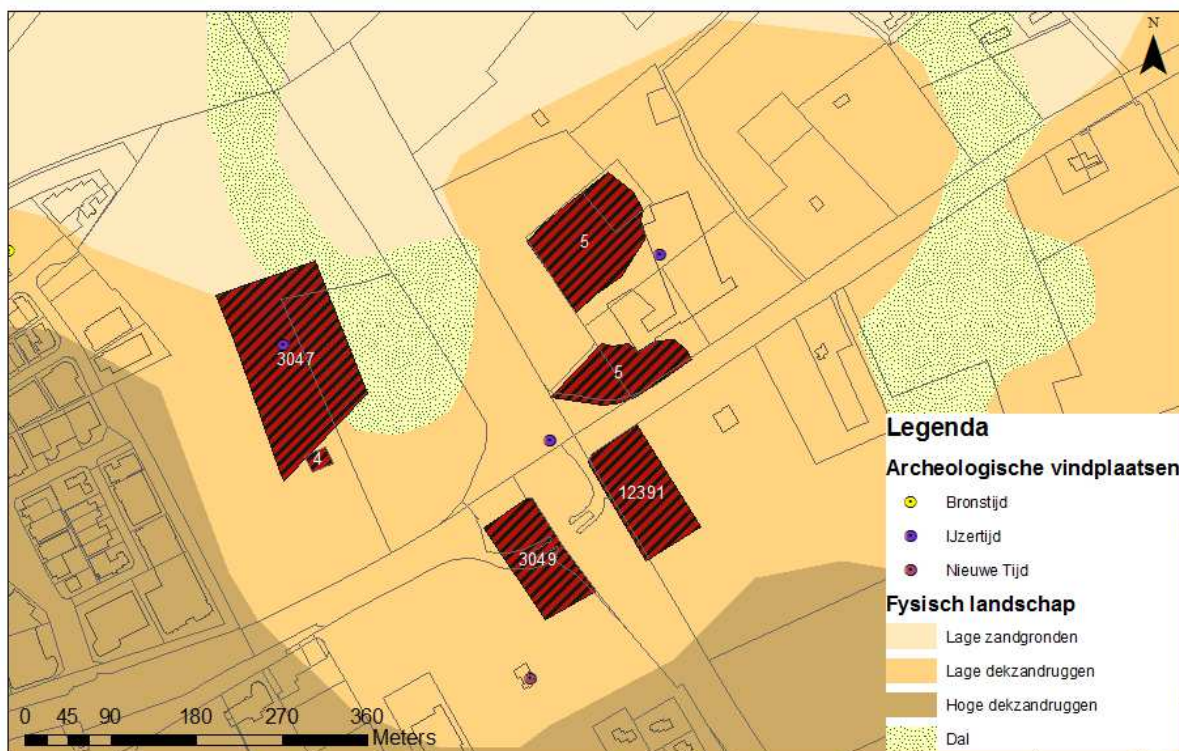
De onderstaande archeologische monumenten zijn niet beschermd vanuit de Erfgoedwet. Ze zijn op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart van de gemeente Eersel opgenomen als gebieden van zeer hoge archeologische waarde, hoge archeologische waarde dan wel archeologische waarde. Hieronder vallen ook de landelijk en provinciaal geregistreerde archeologische monumenten (Bron Archeologische Monumentenkaart (AMK)).

Monumentnr.	3047
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150498 y 375434
<i>Toponiem</i>	De Hooge Hees
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Urnenveld
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van begraving (urnenveld) uit de IJzertijd. De vindplaats ligt onder een esdek van 60-70 cm dik. Er zijn crematieresten en scherven van een pot aangetroffen.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument De Hees - Eersel 2014
<i>Opmerking</i>	O. Ode (RAAP) beschrijft n.a.v. boringen (12-04-1991) op het terrein dat de overgang van het esdek naar de C-horizont vrij scherp is. Het hoogste deel van de akker wordt als archeologisch interessant gekenschetst.

Concentratie van archeologisch zeer waardevolle gebieden rond de Hees in Eersel. De nummers corresponderen met de monumentnummers.

Monumentnr.	3049
<i>Plaats</i>	De Hees
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150758 y 375225
<i>Toponiem</i>	Molenakkers
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de IJzertijd. Er is sprake van een esdek van 70-90 cm dikte, met daaronder een vuile lemige oude akkerlaag (O. Ode, RAAP; 12-04-1991). De vindplaats wordt in tweeën gedeeld door een weg (monumentnr. 12391).
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Molenakkers - Eersel 2014

De archeologisch zeer waardevolle gebieden rond de Hees in Eersel geprojecteerd op het fysieke landschap met de aanwezige archeologische vindplaatsen. De nummers corresponderen met de monumentnummers.

Monumentnr.	12391
<i>Plaats</i>	De Hees
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150868 y 375295
<i>Toponiem</i>	Molenakkers
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de IJzertijd. Er is sprake van een esdek

van 70-90 cm dikte, met daaronder een vuile lemige oude akkerlaag (O. Ode, RAAP; 12-04-1991). Op het terrein van het tuincentrum zijn drainagesleuven gegraven tot in de C-horizont. De vindplaats wordt in tweeën gedeeld door een weg (monumentnr. 3049).

Literatuur Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Molenakkers - Eersel 2014

Opmerking Een met de monumenten 12391 en 3094 corresponderende Archis-waarneming ontbreekt.

Monumentnr. 3062

Plaats De Hees

Bron AMK

CAA 51D-067

Coördinaten x 150570
y 376250

Toponiem De Hees-Noordwest

Thema Begraving

Complextype Grafheuvel

Datering Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.

Waarde Terrein van zeer hoge archeologische waarde

Omschrijving Terrein met mogelijke sporen van begraving (grafheuvel?) uit de Bronstijd. In de onmiddellijke nabijheid werd door Beex onderzoek uitgevoerd in een andere heuvel, waarbij niet met zekerheid kon worden vastgesteld dat het daadwerkelijk om een tumulus ging. Het terrein werd in 2003 door Baac/Bilan verkend in het kader van het project IWAT -> een nadere waardering van terreinen van Archeologische Betekenis in de provincie Noord-Brabant. De verkenning gaf aanleiding tot een voorlopige opwaardering van het monument tot de huidige status (AW).

Literatuur Kluiving, S.J. & J.J. Arts 2004 Catalogus Inventarisatie en Waardering Archeologische Terreinen in de Provincie Noord-Brabant (IWAT). Intern rapport provincie Noord-Brabant

Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument De Hees-Noordwest - Eersel 2014

Opmerkingen Uit de boringen blijkt dat de bodem in de omgeving van de heuvel verstoord is. Ook de heuvel zelf is zwaar verstoord; eronder bevindt zich een ten dele afgetopte podzol. Aan de hand van booronderzoek kan nog geen uitspraak worden gedaan over de 'echtheid' van de mogelijke tumulus. Een proefsleuvenonderzoek kan wellicht meer duidelijkheid bieden.

Overzicht grafheuvel in 2014 (foto Monumentenwacht Noord-Brabant).

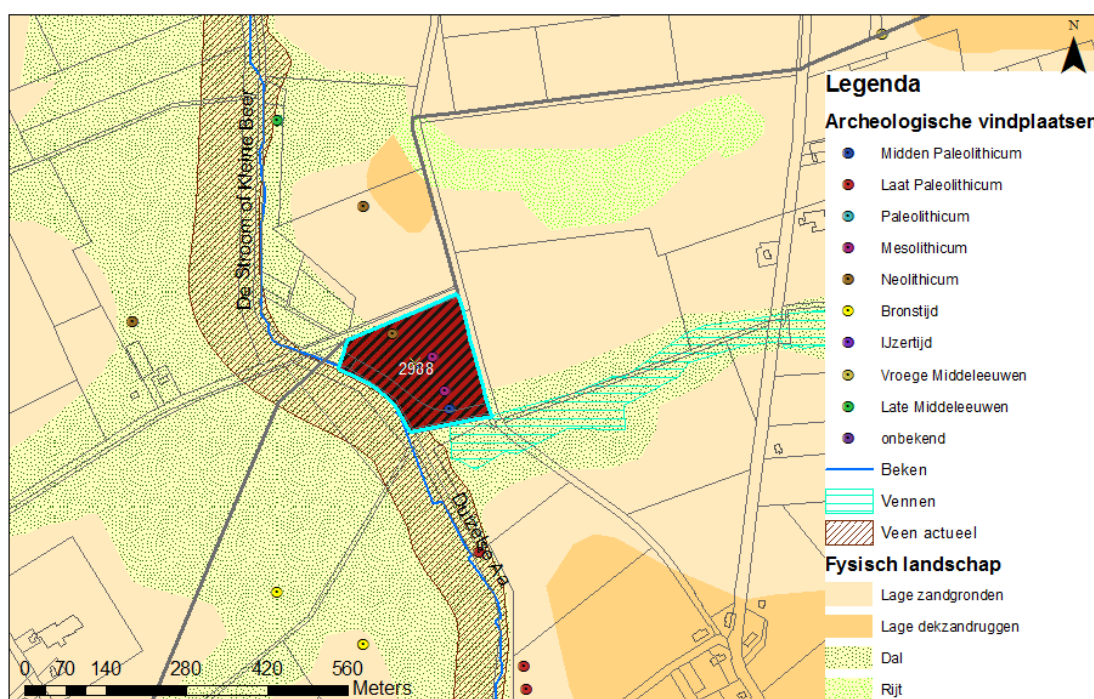
Monumentnr. 2988

Plaats Duizel

Bron AMK

Coördinaten x 148186
y 377328

<i>Toponiem</i>	Kleine Beerze; Den Aard
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Begin periode</i>	Paleolithicum: tot 8800 v. Chr.
<i>Eind periode</i>	Mesolithicum: 8800 - 4900 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning (vuursteenvindplaats) uit het Laat-Paleolithicum en/of Mesolithicum.
<i>Literatuur</i>	ROYMANS, N. 1977 xxx. pp. 71-80., in: Brabantse Oudheden. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Den Aard - Duizel 2014
<i>Opmerkingen</i>	Inspectie O. Ode (RAAP), d.d. 18-04-1991: mogelijk geëgaliseerd --> aan de rand van het terrein is nog een restant van de B-horizont aanwezig onder een bouwvoor van ca. 35 cm. Midden op de akker ligt een bouwvoor van 35-50 cm direct op de C-horizont.

Monument 2988 geprojecteerd op de kaart van het archeologische en fysieke landschap.

Monumentnr.	3020
<i>Plaats</i>	Duizel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 148490 y 375960
<i>Toponiem</i>	Kerkakkers
<i>Thema 1</i>	Begraving
<i>Complextype 1</i>	Urnenveld
<i>Begin periode 1</i>	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Eind periode 1</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Bewoning
<i>Complextype 2</i>	Nederzetting
<i>Datering 2</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de IJzertijd alsook mogelijk sporen van begraving (urnenveld) uit de late Bronstijd en/of IJzertijd. Van het terrein zijn

ook mesolithische vuursteenvondsten bekend .De vindplaats ligt langs een beek, onder een esdek van 60-90 cm (op de hogere delen 50 cm, met onderin een vuile C-horizont; booronderzoek 18-04-1991 O. Ode). Over de hele akker verspreid ligt IJzertijd d aardewerk, maar vooral op het hoogste deel. Er zouden 'in de omgeving' van een van de vindplaatsen ook urnen zijn gevonden.

Literatuur

XXX 1969 xxx p. 113., in: BH

XXX 1964 xxx, in: BKNOB

XXX 1968 xxx, in: BKNOB

XXX 1964 xxx pp. 8-10., in: BH

Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Kerkakkers -Duizel 2014

Opmerking

zie ook de net buiten het monument gelegen waarneming. 44932.

Monument 3020 op de luchtfoto uit 2017 met overzicht van archeologische vindplaatsen.

Monumentnr.	4983
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 151207 y 374826
<i>Toponiem</i>	Molenweg; Molenakkers
<i>Thema 1</i>	Bewoning
<i>Complextype 1</i>	Nederzetting
<i>Begin periode 1</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Eind periode 1</i>	Romeinse tijd: 12 v. Chr. - 450 na Chr.
<i>Thema 2</i>	Bewoning
<i>Complextype 2</i>	Nederzetting
<i>Begin periode 2</i>	Middeleeuwen vroeg: 450 - 1050 na Chr.
<i>Eind periode 2</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd, de vroege en de late Middeleeuwen. De CAA-gegevens reiken niet verder dan

een aantal scherven (enkele tientallen stuks), gevonden in de uitworp van een rioleringssleuf: IJzertijd/Romeinse tijd en vroege Middeleeuwen/late Middeleeuwen ('veel aardewerk' volgens CMA). De vindplaats ligt onder een esdek van 60-80 cm.

Literatuur

Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Molenweg - Eersel 2014

Gezicht op monument 4983 vanuit het westen (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

<u>Monumentnr.</u>	4984
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150301 y 373467
<i>Toponiem</i>	Rosheuvel; Stokkelen
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning en/of begraving uit de IJzertijd. 'Verspreid liggende urnscherven zonder versiering, waarschijnlijk afkomstig van een nederzetting. Gevonden op hoge geploegde akker.'
<i>Opmerking</i>	Het kan hier ook om een urnenveld gaan, omdat het verschil tussen nederzetting en urnenveld alleen op basis van oppervlaktevondsten niet vast te stellen is. De interpretatie 'nederzetting' (Beex) is gebaseerd op het feit dat er slechts onversierd aardwerk zou zijn gevonden. Staat een alternatieve interpretatie van 'urnenveld' niet zonder meer in de weg.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Rosheuvel - Eersel 2014

Monument 4984 op de actuele hoogtekkaart (AHN3) met aanwezige vindplaats.

Monumentnr.	4985
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150332 y 372708
<i>Toponiem</i>	De Voort
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning en/of begraving (urnenveld) uit de IJzertijd.
<i>Opmerking</i>	Het kan hier ook om een urnenveld gaan, omdat het verschil tussen nederzetting en urnenveld alleen op basis van oppervlaktevondsten niet vast te stellen is. De interpretatie 'nederzetting' (Beex) is gebaseerd op het feit dat er slechts onversierd aardwerk zou zijn gevonden. Staat een alternatieve interpretatie van 'urnenveld' niet zonder meer in de weg. De vindplaats ligt onder een esdek, op een hoge akker langs het riviertje de Run.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument De Voort - Eersel 2014

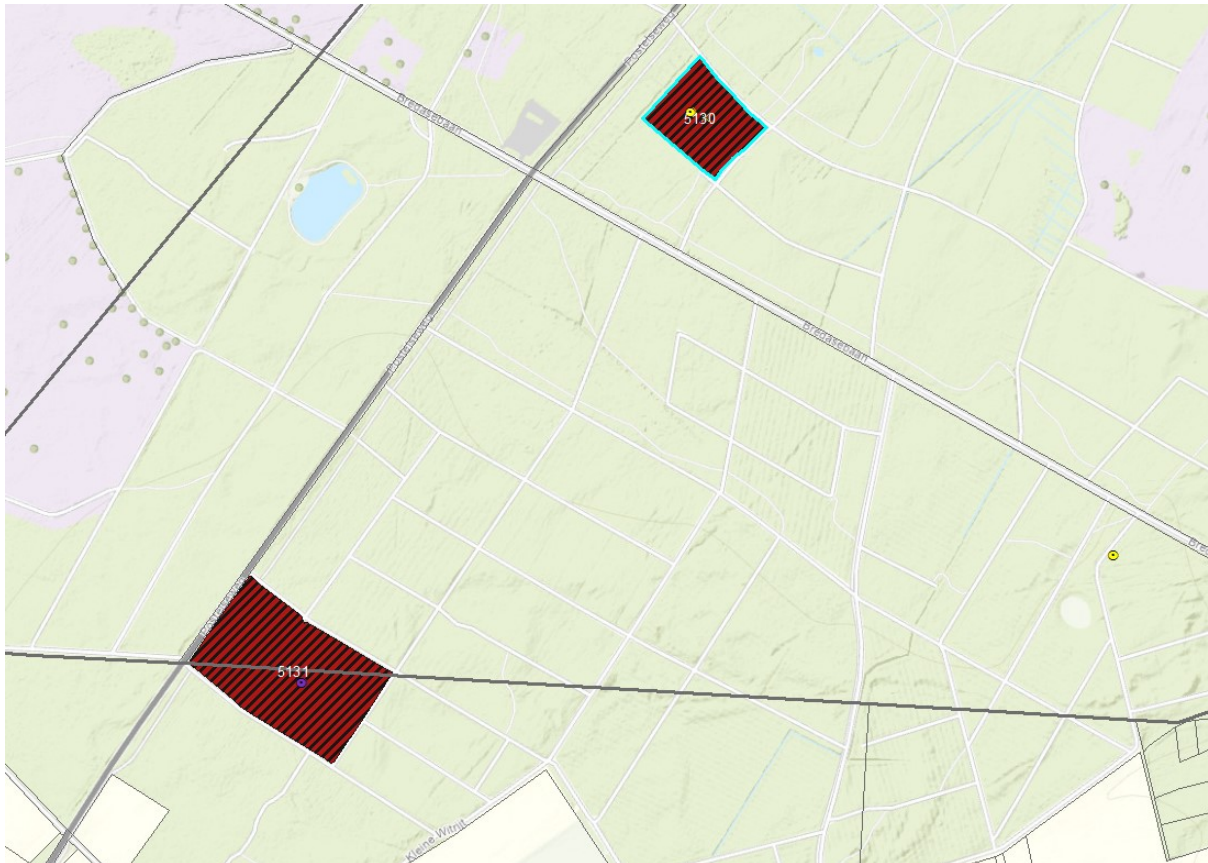
Monument 4985 gezien vanuit het zuiden richting de Broekstraat (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

Monumentnr.	5129
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 147301 y 374693
<i>Toponiem</i>	Kapelweg
<i>Thema 1</i>	Begraving
<i>Complextype 1</i>	Grafheuvel
<i>Datering 1</i>	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Begraving
<i>Complextype 2</i>	Urnenveld
<i>Datering 2</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van begraving (grafheuvel) uit de Bronstijd en begravingen (urnenveld) uit de IJzertijd. De helft van de grafheuvel is in 1950 door Brunsting opgegraven, de andere helft is intact. Oorspronkelijk waren er 4 tumuli; alle 4 onderzocht. Na ontginning zijn er 3 verdwenen. Het beschermde deel van het urnenveld zou gaaf zijn.
<i>Literatuur</i>	BEEX, G. 1950 xxx p. 93., in: BH BEEX, G. 1964 Arch. vondsten te Eersel. pp 8-9., in: BH BEEX, G. 1964 Arch. overzicht van de gem. Hoogeloon. pp 98-101., in: BH Brunsting, H., 1950, xxx Jaarverslag RMO, 9-10, in: Omrol. Brunsting, H., 1950, xxx, 14-15, in: BROB Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg , in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Kapelweg - Eersel 2014

Monument 5129 op de luchtfoto uit 2017 met overzicht van archeologische vindplaatsen.

Monumentnr.	5130
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 147668 y 370788
<i>Toponiem</i>	Bredase Baan; Heestertse Dijk
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Urnenveld
<i>Begin periode</i>	Bronstijd laat: 1100 - 800 v. Chr.
<i>Eind periode</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met waarschijnlijk sporen van begraving uit de late Bronstijd en/of IJzertijd. Opmerking: volgens het CAA (waarneming. 36392) --> 'urnenveld met urnscherven'. Aanvulling uit het CMA: '1 urn in bos gevonden op 147.63/370.78; mondelinge mededeling G. Beex'.
<i>Literatuur</i>	Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg , in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Bredase Baan - Eersel 2014

Ligging van monumenten 5130 en 5131 in het zuidwesten van de gemeente Eersel nabij Witrijt en de Bredase Baan.

Monumentnr.	5131
<i>Plaats</i>	Weebosch
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 147050 y 369967
<i>Toponiem</i>	Witrijt
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Urnenveld
<i>Datering</i>	Bronstijd laat: 1100 - 800 v. Chr. - IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met begravingen (urnenveld) uit de late Bronstijd en/of IJzertijd. In ca 1935 is hier een opgraving verricht door A.E. van Giffen.
<i>Literatuur</i>	GIFFEN, A.E. VAN 1937 Het kringgreppurnenveld te Witrijt., in: Bouwstenen van de Brabantse Oergeschiedenis. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Witrijt – Weebosch 2015
<i>Opmerkingen</i>	Het urnenveld zou zich verder uitstrekken in westelijke richting.

Monumentnr.	3046
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 153418 y 377594
<i>Toponiem</i>	Wolfhoeksche Heide
<i>Thema</i>	Bewoning

<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	Mesolithicum: 8800 - 4900 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning (vuursteenvondsten) uit het Mesolithicum. Er is geen corresponderende waarneming in Archis aanwezig. Opmerking: het monument grenst/grenst aan een golfterrein.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Wolfshoeksche Heide te Knegsel 2014
<i>Opmerkingen</i>	Dat het aangeduide terrein een archeologisch monument is, was niet bekend. Het is nu in gebruik voor opslag van zand en groenafval. Gezien de toestand van het terrein was het vermoeden dat er gegraven is in het terrein, maar bij nader inzien zijn de hoogteverschillen veroorzaakt doordat juist zand is opgebracht en vervolgens weer is opgehaald en hergebruikt elders op het golfterrein.

Monument 3046 op de luchtfoto van 2017.

<u>Monumentnr.</u>	<u>3052</u>
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 153061 y 378248
<i>Toponiem</i>	Wolshoeksche Heide; Larikslaan
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	Middeleeuwen vroeg: 450 - 1050 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de vroege Middeleeuwen. Er werd een kuil met een honderdtal randscherven uit de Karolingische periode

aangetroffen. N.a.v. boringen op het terrein kenschetst O. O de (RAAP; 12-04-1991) de bodem als: 'restant van een zwak ontwikkelde bospodzol. In de C-horizont een vuile cultuurlaag tussen 10-30 cm. Hoge mate van gaafheid.' Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Larikslaan te Knegsel 2014

Literatuur

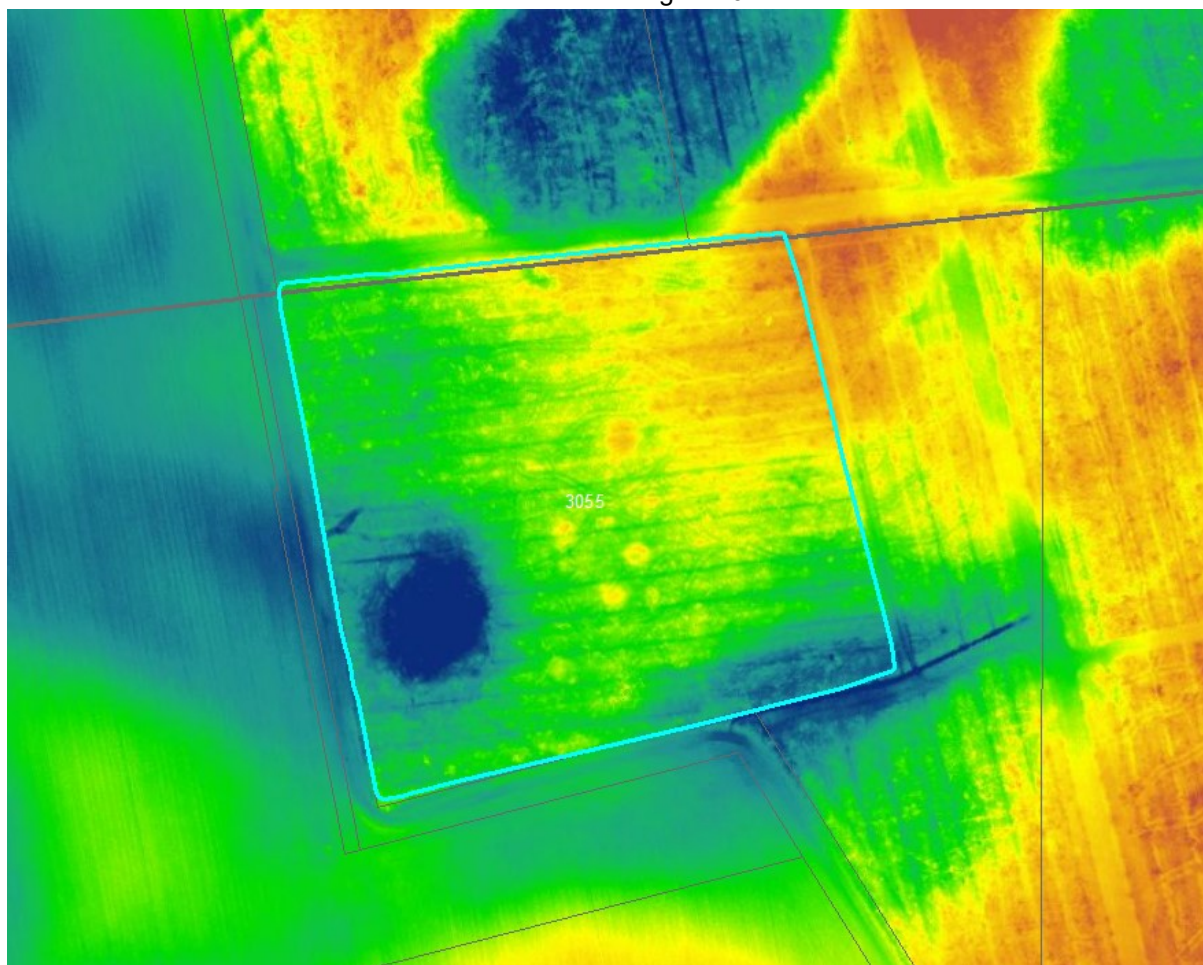
Monument 3052 bij Knegsel op de luchtfoto van 2017.

Monumentnr.	3055
Plaats	Knegsel
Bron	AMK
Coördinaten	x 151852 y 379787
Toponiem	Molenvelden
Thema	Begraving
Complextype	Grafheuvelveld
Datering	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Terrein met sporen van begraving (vijf grafheuvels) uit waarschijnlijk de Bronstijd, gelegen aan de rand (oostzijde) van een ven. Diameter 10-15 m, hoogte 60 cm; opgebouwd uit heideplaggen. Het monument met sporen van begraving en als zichtbare elementen daarin vijf grafheuvels wordt doorsneden door een aantal ondiepe, parallel lopende en oost-west georiënteerde greppels. Deze hebben mogelijk voor het afvoeren van water gediend. Niet alleen de greppels hebben de heuvels aangetast, maar ook bosbeheerwerkzaamheden. In de zuidwesthoek van het monument bevindt zich een min of meer ronde laagte, vermoedelijk een voormalig ven. Vanaf de grafheuvels, die langs de oostzijde van de laagte liggen, loopt het terrein geleidelijk op in oostelijke richting. Het monument is daarmee op de flank van een dekzandrug gesitueerd. Langs de zuidoosthoek loopt over enige afstand een 50 cm diepe greppel, die aan de bovenzijde een

Literatuur

meter breed is.

Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Molenvelden te Knegsel 2014

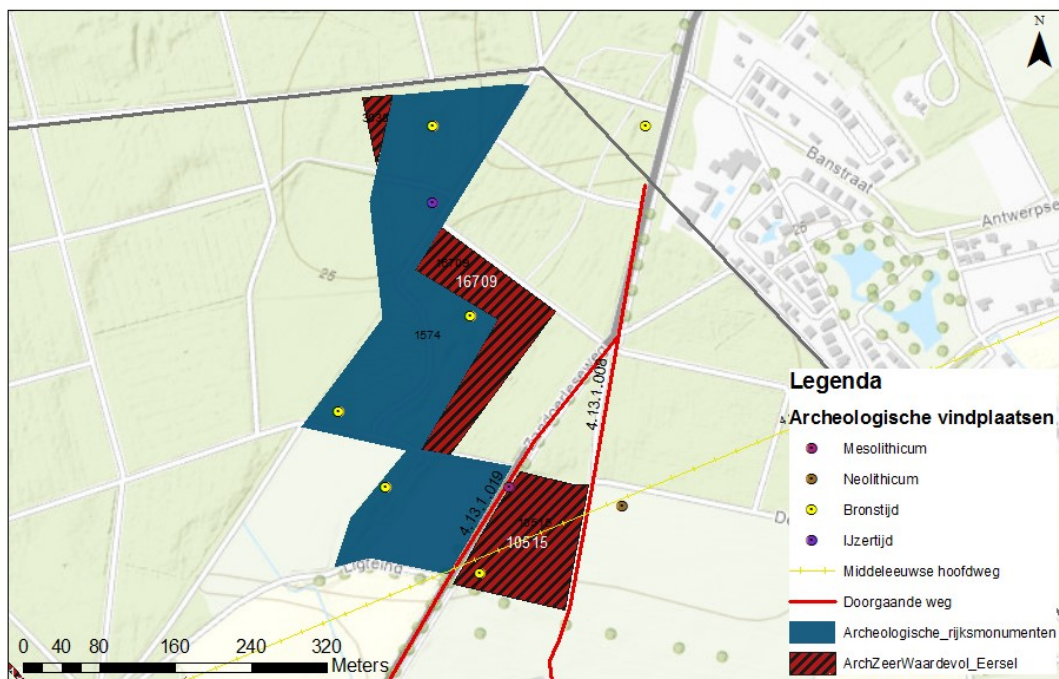

Monument 3055 op de actuele hoogtekkaart (AHN3) met duidelijk zicht op de aanwezige vennen en centraal in het monument de grafheuvels.

Monumentnr.	3038
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152571 y 379682
<i>Toponiem</i>	Zandoerle-Zuid
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Grafheuvel, onbepaald
<i>Datering</i>	Neolithicum: 5300 - 2000 vC - Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Sluit aan op monument 1574; zie aldaar. Terrein met sporen van begraving uit het neolithicum en/of de bronstijd (tenminste 10 grafheuvels) en de ijzertijd (urnenveld).
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Zandoerle-Zuid te Knegsel 2014

Monumentnr.	10515
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152700

	y 379461
Toponiem	Zandoerlese Weg
Thema 1	Bewoning
Complextype 1	Nederzetting
Begin periode 1	Paleolithicum laat: 35000 C14 - 8800 v. Chr.
Eind periode 1	Bronstijd midden: 1800 - 1100 v. Chr.
Thema 2	Onbepaald
Complextype 2	Onbepaald
Begin periode 2	Paleolithicum laat: 35000 C14 - 8800 v. Chr.
Eind periode 2	Bronstijd midden: 1800 - 1100 v. Chr.
Waarde	Terrein van hoge archeologische waarde
Omschrijving	Terrein met sporen van bewoning (vuursteen concentratie) uit vermoedelijk het Laat-Paleolithicum en bewoning dan wel begraving uit het Laat-Neolithicum of de Bronstijd. Er werden circa 185 stuks vuursteen verzameld, alsook zo'n 150 scherven uit de vroege- en midden- Bronstijd. Mogelijk ook enkele IJzertijdscherven. Tijdens onderzoek (aanleg fietspad) in 1992 werd een cluster van palen aangetroffen. De interpretatie is niet eenduidig: volgens de een deel van een huisplattegrond, volgens de ander een deel van een grafmonument. Omvang vondstverspreiding: 6 x 4 m. Het overige deel bevindt zich onder of is vernietigd bij de aanleg van de Zandoerlese Weg.
Literatuur	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Zandoerleseweg te Knegsel 2014

Ligging van monumenten 3038, 10515 en 16709 ten opzichte van rijksmonument 1574 in Knegsel – Huismeer.

Monumentnr.	16709
Plaats	Knegsel
Bron	AMK
Coördinaten	x 152571 y 379682
Toponiem	Huismeer
Thema 1	Begraving
Complextype 1	Grafheuvveld
Begin periode 1	Vroege Bronstijd: 2000 - 1800 v. Chr.

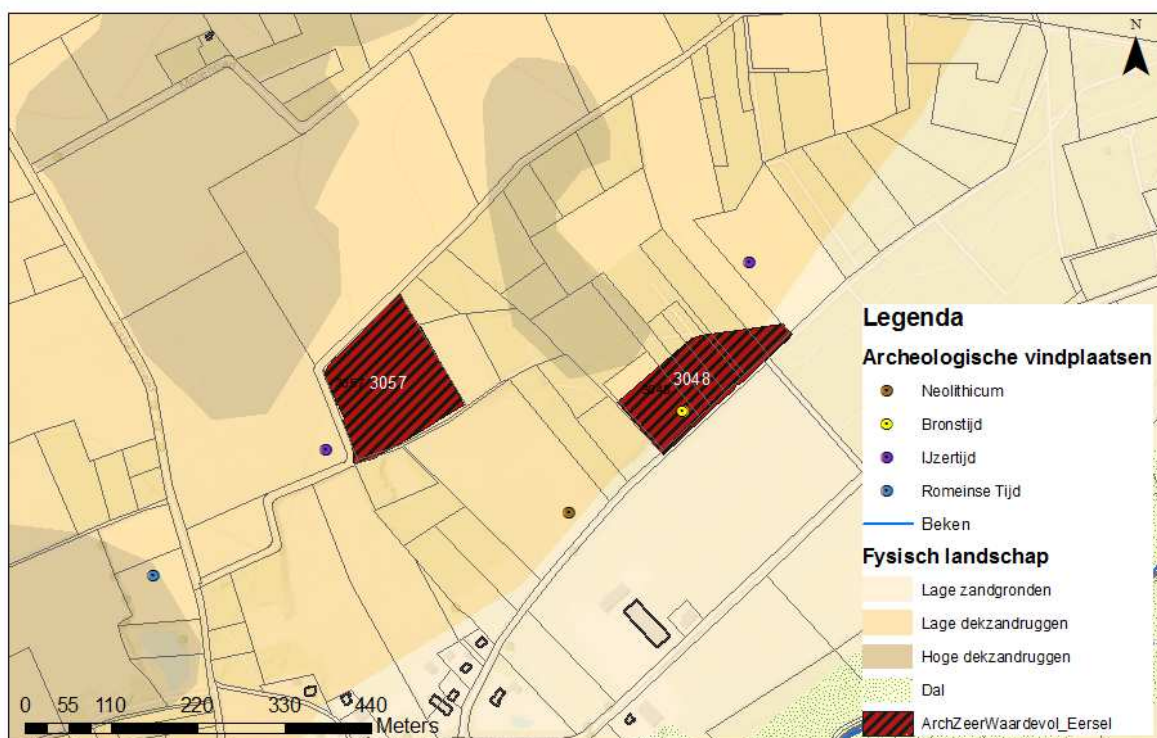
<i>Eind periode 1</i>	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Begraving
<i>Complextype 2</i>	Urnenveld
<i>Datering 2</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Sluit aan op monument 1574; zie aldaar. Terrein met sporen van begraving uit het neolithicum en/of de bronstijd (tenminste 10 grafheuvels) en de ijzertijd (urnenveld). Het urnenveld strekt zich waarschijnlijk over de gehele zandrug uit. Het monument ligt in een dekzandlandschap, meer specifiek op een zandrug tussen twee natte gebieden (aan oostzijde van voormalig ven). Over de zandrug heeft een doorgaande route gelopen die getuige vondsten uit die periode in de omgeving –waaronder enkele grafheuvels- wellicht al uit het Neolithicum stamt en in gebruik is gebleven tot aan de 20 ^e eeuw.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Huismeer – Knegsel 2014.

<u>Monumentnr.</u>	<u>3048</u>
<i>Plaats</i>	Steensel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152400 y 375177
<i>Toponiem</i>	Zandbogten
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Urnenveld
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van begraving (urnenveld) uit de IJzertijd. Het monument komt voort uit de melding van een urn die werd gevonden bij het diepploegen en dito waargenomen kringgreppels. In de akker zullen de sporen derhalve grotendeels zijn verploegd.
<i>Literatuur</i>	Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg , in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Zandbogten te Steensel 2014
<i>Opmerkingen</i>	Er wordt aangenomen dat het grafveld zich voortzet in het bosperceel.

Monument 3048 in Steensel waarbij stobben zijn blijven staan na onderhoud in het verleden.

Monumentnr.	3057
<i>Plaats</i>	Steensel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 151999 y 375184
<i>Toponiem</i>	Molenveld
<i>Thema 1</i>	Bewoning
<i>Complextype 1</i>	Nederzetting
<i>Datering 1</i>	Middeleeuwen vroeg: 450 - 1050 na Chr.
<i>Thema 2</i>	Bewoning
<i>Complextype 2</i>	Nederzetting
<i>Datering 2</i>	Romeinse tijd: 12 v. Chr. - 450 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de Romeinse tijd en vroege Middeleeuwen. RAAP (12-04-1991) vermeldt de aanwezigheid op de akker van veel materiaal, waaronder vroegmiddeleeuwse scherven en Romeinse dakpannen (bekend bij F. Theuws; IPP, Amsterdam). Er is geen sprake van een beschermend esdek of een laag stuifzand. De bouwvoor op de akker is 40 cm dik, die in het bos 30 cm.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Molenveld te Steensel 2014

Projectie van monumenten 3048 en 3057 op de kaart van het archeologische en fysieke landschap van Eersel.

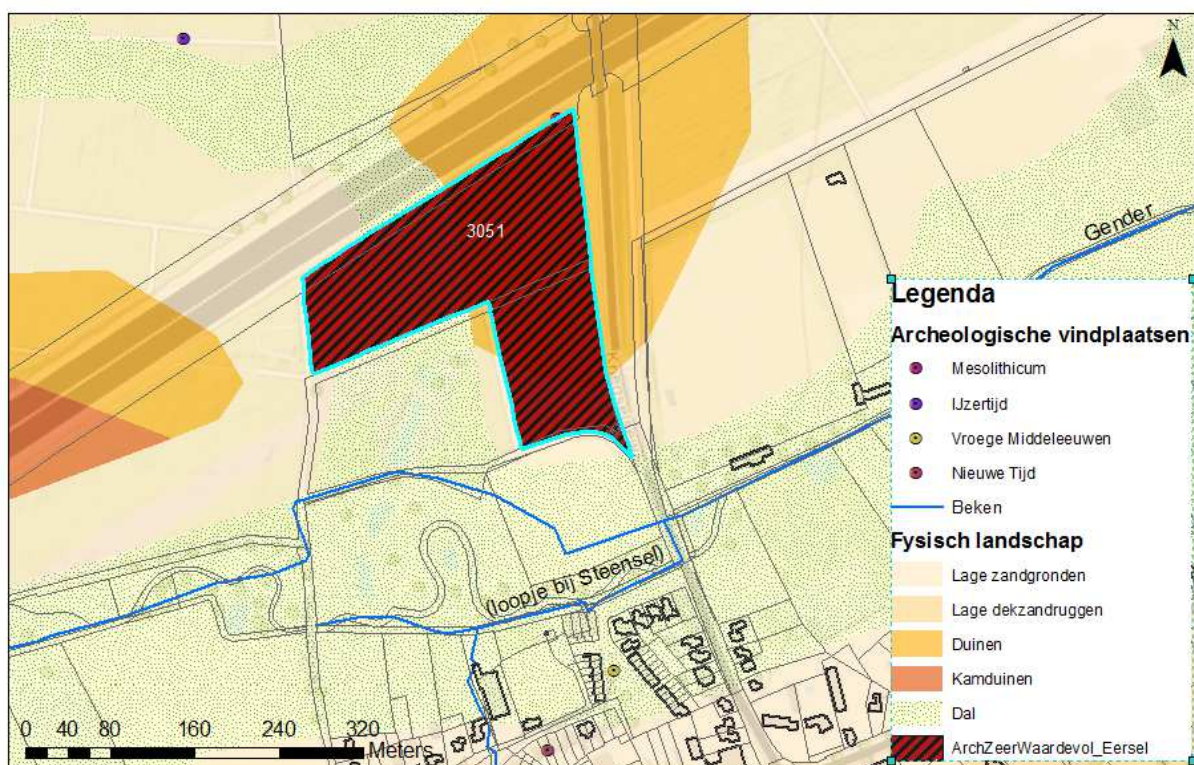
Monumentnr.	3050
<i>Plaats</i>	Steensel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 153794 y 376247
<i>Toponiem</i>	Zandstraat
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting

<i>Datering</i>	Romeinse tijd: 12 v. Chr. - 450 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de Romeinse tijd. Na ondiep ploegen werd een groot aantal Romeinse en 'inheemse' scherven gevonden. Het 'oorspronkelijke niveau' bleek bij steekproefsgewijze controles nauwelijks te zijn beschadigd. Het bos wordt door Ode (RAAP; 12-04-1991) beschreven als reliëfrijk en oppervlakkig verstoord door ploegbanen; dikte bouwvoor 45 cm.
<i>Literatuur</i>	Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg , in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Zandstraat te Steensel 2014

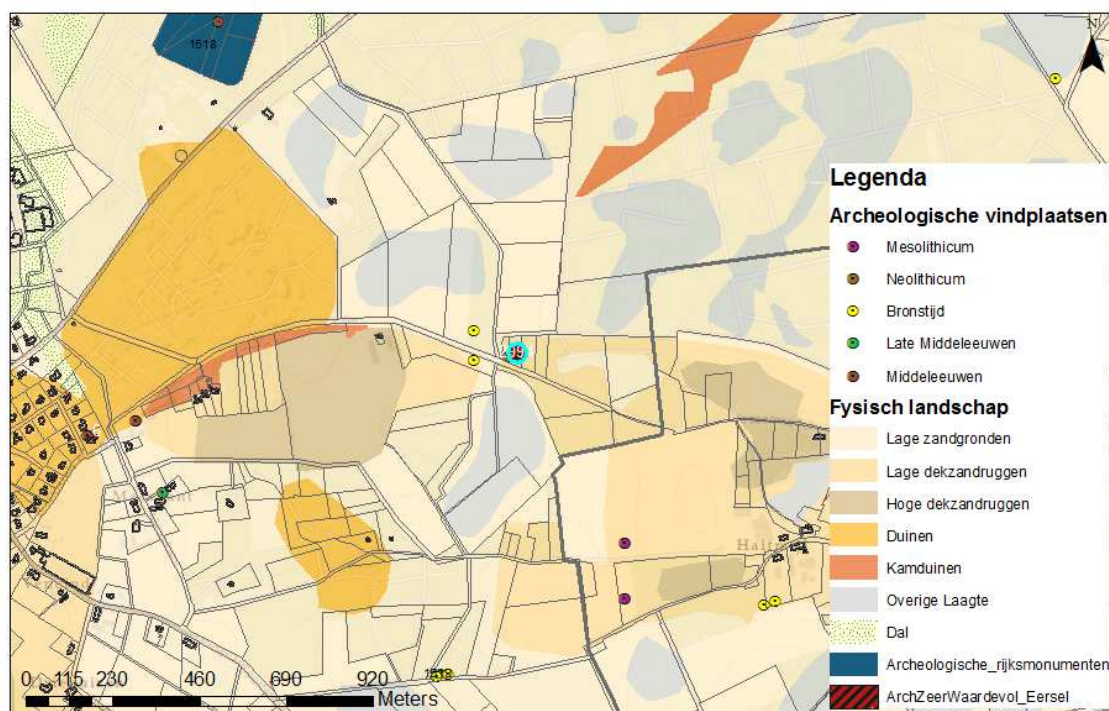
Impressie van monument 3050 in Steensel (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

<u>Monumentnr.</u>	3051
<i>Plaats</i>	Steensel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152605 y 377142
<i>Toponiem</i>	Steenselse Weg; Knegselsedijk
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	Mesolithicum: 8800 - 4900 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning ('een verzameling vuurstenen artefacten') uit het Mesolithicum. De vondsten werden verzameld op wat oorspronkelijk een stuk bouwland was.
<i>Literatuur</i>	Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Staatsbosbeheer Regio Zuidoost-Brabant/Limburg , in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Steenselseweg te Steensel 2014

Projectie van monument 3051 op de kaart van het archeologische en fysieke landschap van Eersel.

Monumentnr.	2994
Plaats	Vessem
Bron	AMK
Coördinaten	x 149940 y 381420
Toponiem	Vessemse Dijk
Thema	Begraving
Complextype	Grafheuvel
Begin periode 1	Neolithicum laat: 2850 - 2000 v. Chr.
Eind periode 1	Bronstijd: 2000 - 800 v. Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Terrein met vermoedelijk sporen van begraving (grafheuvel) uit het Laat-Neolithicum en/of de Bronstijd. G. Beex, ca 1966: Op deze plaats werd ook een stenen bijl gevonden.
Literatuur	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Vessemse Dijk te Vessem 2014
Opmerkingen	Waarschijnlijk restant van grafheuvel, echter beschadigd. Zonder nader veldonderzoek moeilijk uit te maken wat er over is.

Projectie van monument 2994 op de kaart van het archeologische en fysieke landschap van Eersel.

Monumentnr.	2995
Plaats	Vessem
Bron	AMK
Coördinaten	x 149340 y 379970
Toponiem	Biestvelden
Thema 1	Begraving
Complextype 1	Urnenveld
Datering 1	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
Thema 2	Bewoning
Complextype 2	Onbepaald
Datering 2	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Terrein met sporen van bewoning en/of begraving (urnenveld) uit de IJzertijd. Is ontdekt bij ploegen in 1950. Zie Waarneming 36274.
Literatuur	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Biestvelden te Vessem 2014

Monument 2995 vanaf de zuidzijde gezien (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

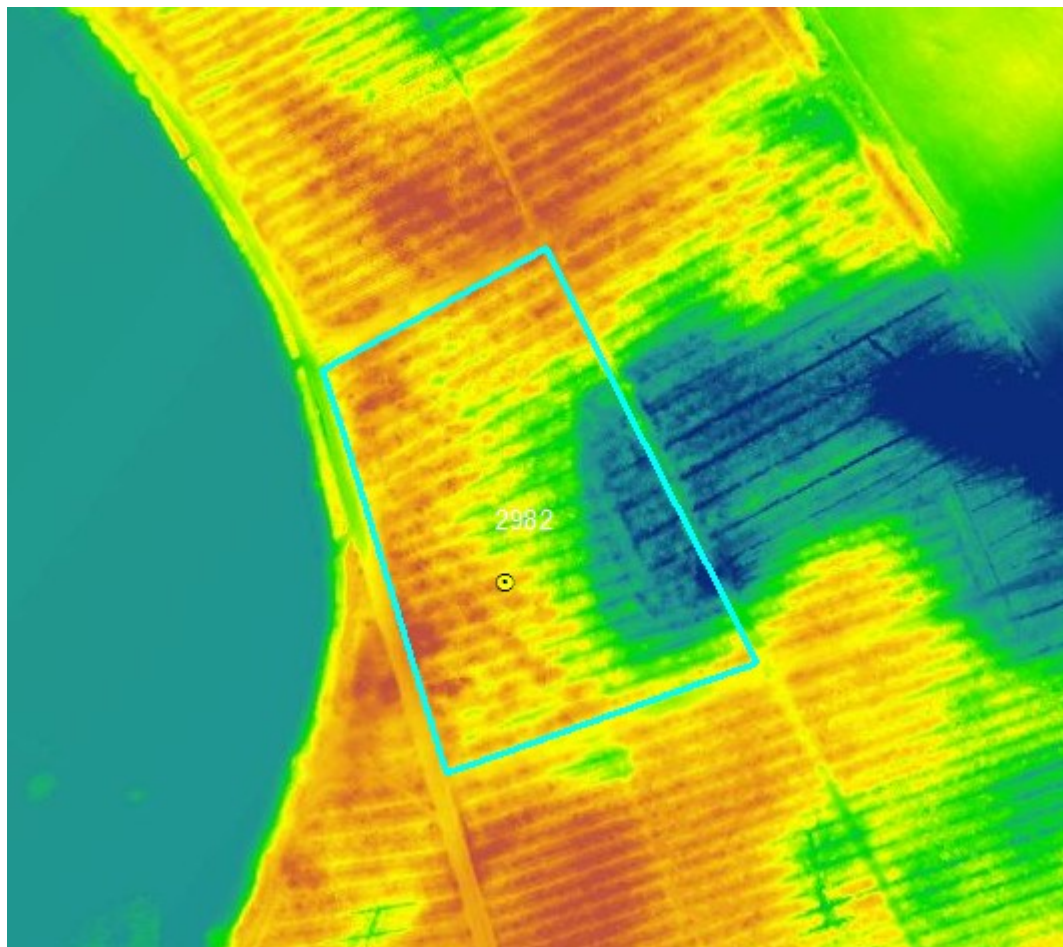
Monumentnr.	3019
<i>Plaats</i>	Vessem
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 148000 y 379750
<i>Toponiem</i>	Grootakker; De Korstbroeken
<i>Thema 1</i>	Bewoning
<i>Complextype 1</i>	Nederzetting
<i>Datering 1</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Thema 2</i>	Bewoning
<i>Complextype 2</i>	Nederzetting
<i>Datering 2</i>	Romeinse tijd
<i>Thema 3</i>	Bewoning
<i>Complextype 3</i>	Nederzetting
<i>Datering 3</i>	Middeleeuwen vroeg: 450 - 1050 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de periode IJzertijd- Vroege Middeleeuwen. Het oorspronkelijke monument 036 (terrein aan de oostzijde van Grootakker) is vanwege een verleende bouwvergunning vervallen. het voormalig Attentiegebied A09 aan westzijde Grootakker werd opgewaardeerd tot monument 036. Op dit terrein is aardewerk uit de IJzertijd, Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen (Merovingisch) gevonden. Esdek van 80-100 cm dik. Er werd IJzertijd materiaal uit de basis van het esdek aangetroffen in een recent gegraven kuil.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Grootakker te Vessem 2014

Ligging van monumenten 2995 en 3019 op een luchtfoto uit 2017.

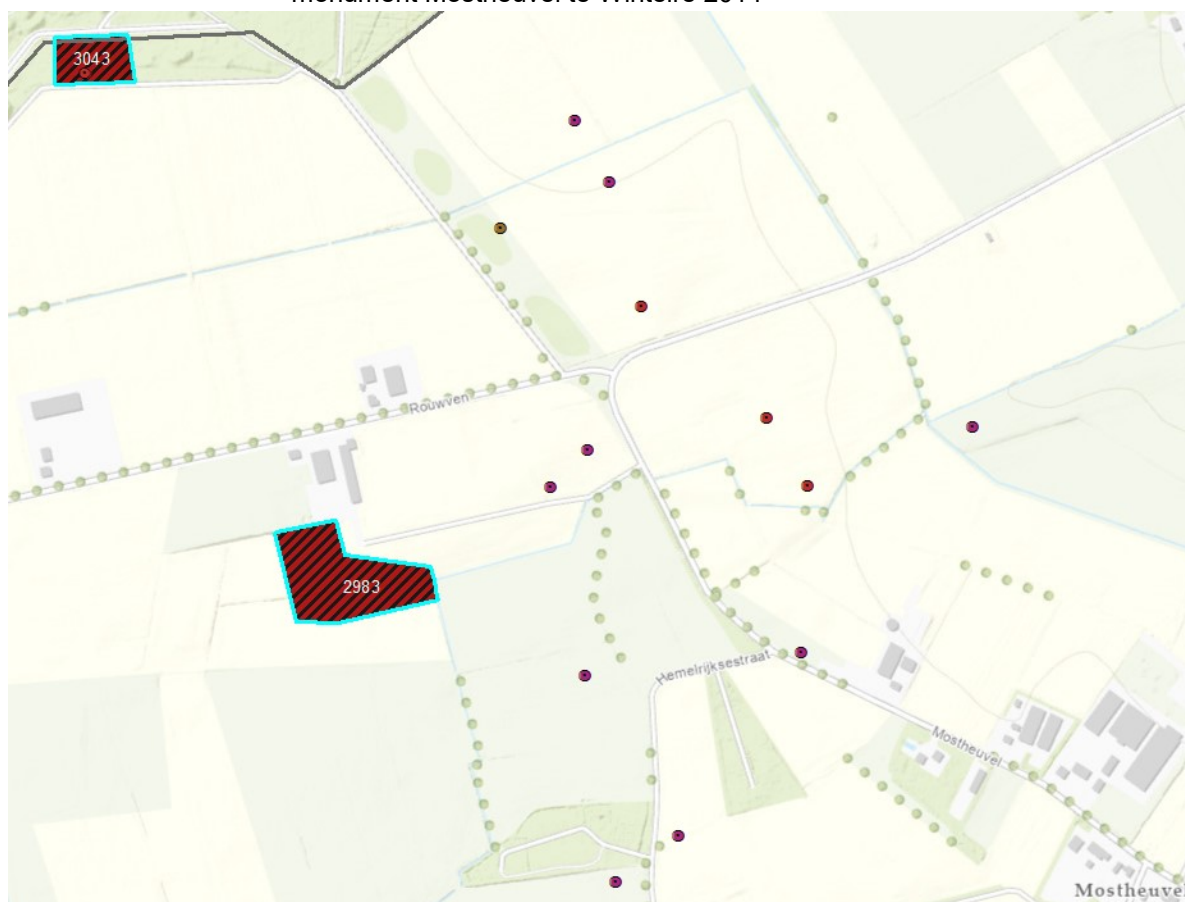
Monumentnr.	2982
<i>Plaats</i>	Wintelre
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150656 y 382824
<i>Toponiem</i>	Grootmeer
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Urnenveld

<i>Datering</i>	Late Bronstijd (1200-800 v.Chr.) - Vroege IJzertijd (800 – 500 v. Chr.)
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met vermoedelijk sporen van begraving (urnenveld) uit de late Bronstijd en/of IJzertijd. Waarneming 33319: De documentatie in het CAA bestaat uit een door M.C. Dorst d.d. 25-10-1976 op basis van de door G. Beex samengestelde inventarisatielijst ingevuld CAA-fiche met de tekst: 'Een aantal kleine ronde heuveltjes, het heuvellichaam van zwarte grond. Misschien urnenveld. Melder: G. Beex'. Beex benadrukt in genoemde lijst dat m.b.t. deze interpretatie geen zekerheid bestaat en dat de heuveltjes rond de genoemde Coördinaten liggen gegroepeerd.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Grootmeer te Wintelre 2014

Monument 2982 geprojecteerd op het actuele hoogtebestand van Nederland (AHN3).

Monumentnr.	2983
<i>Plaats</i>	Wintelre
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150361 y 385149
<i>Toponiem</i>	Mostheuvel
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Urnenveld
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van begraving (urnenveld) uit de IJzertijd. In 1925 zijn hier urnen gevonden in een hoge wal langs de (inmiddels verdwenen) bosrand. Archis bevat geen corresponderende waarneming.

Topografische ligging van monumenten 2983 en 3043 in Wintelre.

Monumentnr.	3043
<i>Plaats</i>	Wintelre
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 150038 y 385791
<i>Toponiem</i>	Straatsche Heide
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	Paleolithicum laat: 35000 C14 - 8800 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning (vuursteenvindplaats) uit het Laat-Paleolithicum (Ahrensburg cultuur). RAAP- rapport 56, 1991: catalogus nr. 38. Opmerking: afgaande op de door RAAP opgegeven coördinaten zou de site net buiten het beschermde gebied vallen. Begrenzing terrein aangepast (kleine uitbreiding in oostelijke richting).
<i>Literatuur</i>	BEEX, G. 1970 Vessem., in: BKNOB Gaauw, P.G. van der, C. Soonius, e.a. 1992 Militair Oefenterrein Oirschot: archeologische inventarisatie en booronderzoek in het kader van de MER, in: RAAP-rapport (Regionaal Archeologisch Archiverings Project, Amsterdam) 56 Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Straatsche Heide te Oostelbeers 2014

Zuidwestzijde van monument 3043 (foto Monumentenwacht Noord-Brabant 2014).

Monumentnr. 3040

<i>Plaats</i>	Wintelre
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152748 y 383535
<i>Toponiem</i>	Zandstraat; de Oude Uil
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de IJzertijd. Grenst aan / is een uitbreiding van 51D-063 (monumentnr. 12390). Er is sprake van een esdek van 40-50 cm dikte.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Zandstraat te Wintelre 2014

Monumentnr. 12390

<i>Plaats</i>	Wintelre
<i>Bron</i>	AMK
<i>CAA</i>	51D-063
<i>Coördinaten</i>	x 152781 y 383565
<i>Toponiem</i>	De Oude Uil
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting
<i>Datering</i>	IJzertijd: 800 - 12 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met sporen van bewoning uit de IJzertijd. Grenst aan / is een uitbreiding van monumentnr. 3040. Er is sprake van een esdek van 40-50 cm dikte.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Scherpenering te Wintelre 2014

Ligging van monumenten 3040 en 12390 op een luchtfoto uit 2017.

Monumentnr.	3054
<i>Plaats</i>	Wintelre
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 151952 y 382690
<i>Toponiem</i>	Veneind
<i>Thema 1</i>	Religie
<i>Complextype 1</i>	Kerk
<i>Begin periode 1</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Eind periode 1</i>	Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.
<i>Thema 2</i>	Begraving
<i>Complextype 2</i>	Kerkhof
<i>Begin periode 2</i>	Middeleeuwen: 450 - 1500 na Chr.
<i>Eind periode 2</i>	Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.
<i>Thema 3</i>	Bewoning
<i>Complextype 3</i>	Nederzetting
<i>Begin periode 3</i>	Middeleeuwen: 450 - 1500 na Chr.
<i>Eind periode 3</i>	Nieuwe tijd A: 1500 - 1650 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein waarin zich de resten van een kerk (fundamenten, deels uitgebroken) alsook mogelijk begravingen en bewoningssporen uit de late Middeleeuwen en nieuwe tijd bevinden. De kerk zou zijn vervallen rond de helft van de 17e eeuw en gesloopt in 1820. Rapport O. Ode (RAAP) 12-04-1991: bevindt zich in een bosje met veel puin (graaf en kasporen). Op de aangrenzende hoge akkers bevindt zich een esdek. Anno 2010 was op het terrein aan de westzijde van de Groenstraat een compleet nieuw huis gebouwd. Dit deel kan dan ook afgeschreven worden omdat het terrein voor een groot deel

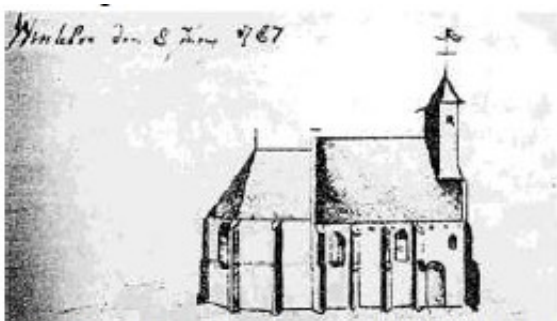
verstoord is.

De kerkfundamenten liggen in het bosperceel ten westen van de weg. Een deel ervan is in 1989 opgegraven (Opgraving kerk Wintelre door J. Bijnen.): Langs de weg van het Veneind in de richting van Oerle (hoogeind) lag vroeger de kerk van Wintelre. De kerk zou zijn vervallen in 1648, en later niet meer opgebouwd. 'Fundering van oude Kerk'. Er is een beperkte ondergrondse kijkoperatie uitgevoerd ter vaststelling van de ligging van fundamenten van de hier rond 1820 gesloopte kerk. Alle fundamenten zijn eruit gehaald m. u. v. enkele fragmenten (24/5 x 10.5/11 x 5,5). Datering Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd A. De locatie van de opgraving is nog herkenbaar doordat hier de eiken jonger zijn dan 25 jaar. Het bos is hier ook lager gelegen. Er liggen hier ook bakstenen die, te oordelen naar het formaat, afkomstig zijn van de kerkfundering. Wellicht zijn ze blijven liggen na de opgraving.

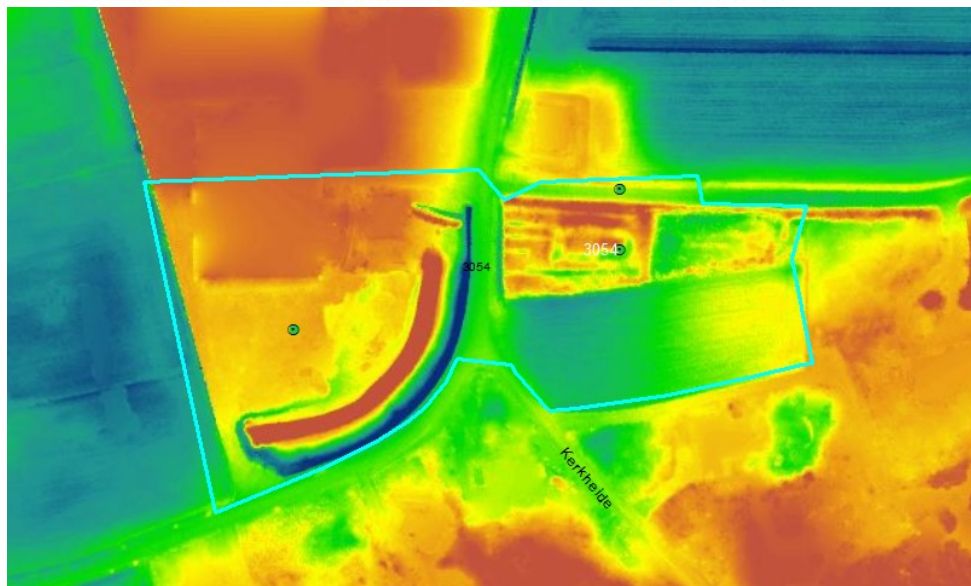
Literatuur

SCHUTJES, L.H.C. 1876 , in: -, p. 926.

Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Veneind te Wintelre 2014

Afbeelding: De middeleeuwse kerk van Wintelre in 1787 naar Verhees.

Monument 3054 op de actuele hoogtekarte (AHN3). Duidelijk zichtbaar zijn afgravingen aan de zuid- en noordzijde alsmede rondom het nieuw gebouwde huis in het westen.

Monumentnr.	3056
Plaats	Knegsel
Bron	AMK
Coördinaten	x 151832 y 378480
Toponiem	Hoekdries
Thema 1	Bewoning

<i>Complextype 1</i>	Nederzetting
<i>Datering 1</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Thema 2</i>	Religie
<i>Complextype 2</i>	Kerk
<i>Begin periode 2</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Eind periode 2</i>	Nieuwe tijd: 1500 – 1950
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge en deels zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met resten van een laatmiddeleeuwse / nieuwe tijdse kerk (opgemetselde fundamenten) en sporen van middeleeuwse bewoning. Het betreft de voormalige kerk van Knegsel en omgeving. Onderin het espakket is steeds een vuile oude akkerlaag zichtbaar (boringen O. Ode, 25-04-1991). Op een perceel gekapt bos waar de akkerlaag slechts 30 cm dik was, werd de vuile laag aangeploegd en waren middeleeuwse scherven, verbrande leem ('huttenleem') en grondsporen zichtbaar. Ook in een gasleiding werd een grondspoor waargenomen. De overige sporen bevinden zich waarschijnlijk onder een esdek van 70-110 cm. De percelen zijn door oude wallen omgeven. Het terrein wordt door O. Ode aangemerkt als monumentwaardig.
<i>Literatuur</i>	Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Hoekdries te Knegsel 2014
<i>Opmerking</i>	in 1991 werden op 1 perceel asperges verbouwd. Gevolgen voor het behoud Grondsporen?

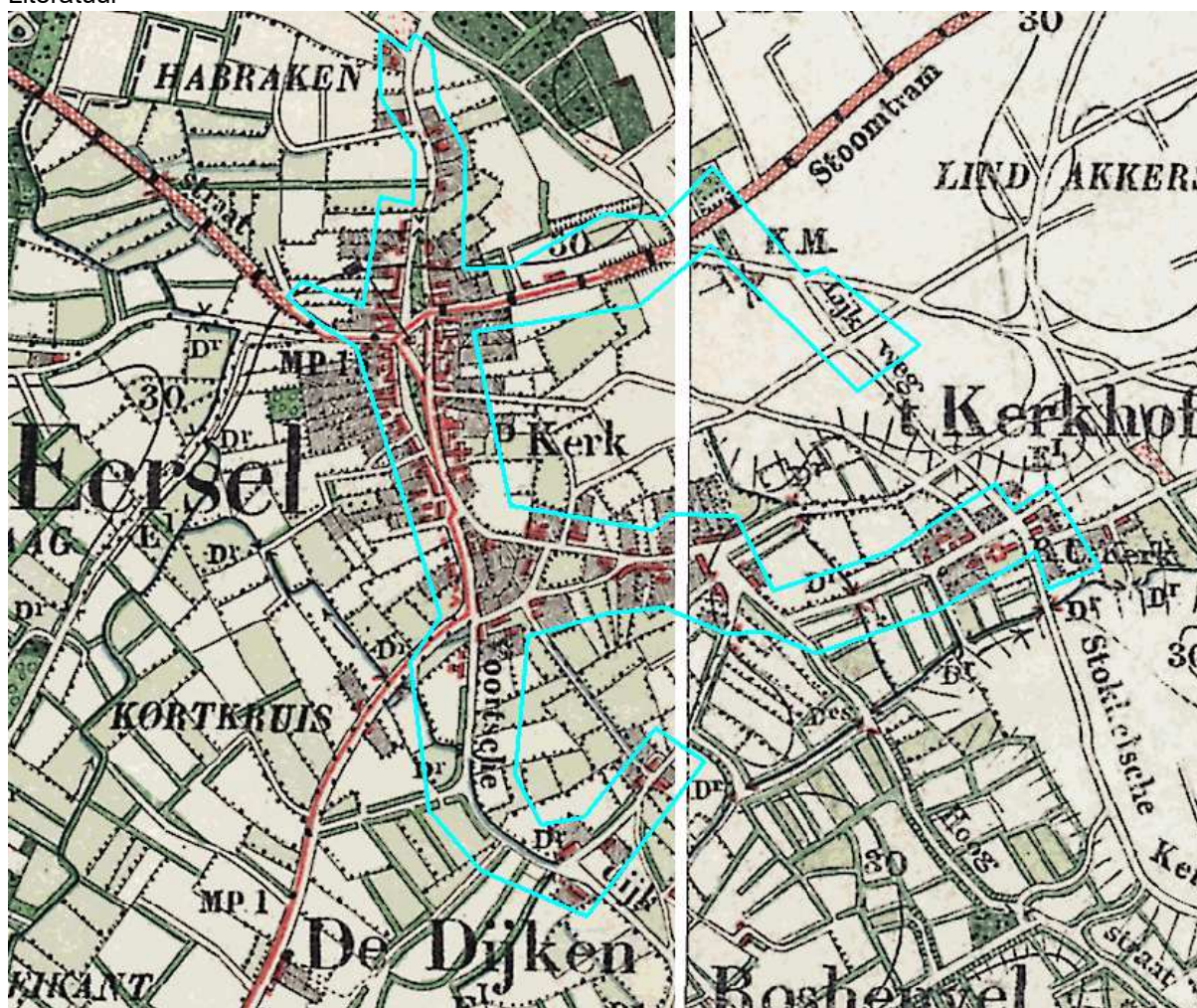
Monument 3056: Locatie waar ooit de middeleeuwse kerk van Knegsel stond (foto Monumentenwacht Noord-Brabant).

<u>Monumentnr.</u>	16827
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 149783 y 374327
<i>Toponiem</i>	Eersel
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Nederzetting, onbepaald

Datering
Waarde
Omschrijving

Middeleeuwen laat A: 1050-1250 na Chr. - Nieuwe Tijd: 1500 na Chr.- heden
Terrein van hoge archeologische waarde
Oude dorpskern van Eersel. Middeleeuwse bewoning voor 1250. Op de AMK-Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op 16e-eeuwse (Van Deventer) en vroeg 20e-eeuwse kaarten (Bonnekaarten). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van laatmiddeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de vroege en volle middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet perse hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

Literatuur

Het historische centrum van Eersel, monument nr. 16827, op de Bonnekaart van rond 1900.

Monumentnr.	16828
Plaats	Knegsel
Bron	AMK
Coördinaten	x 152167 y 378902
Toponiem	Knegsel
Thema	Bewoning

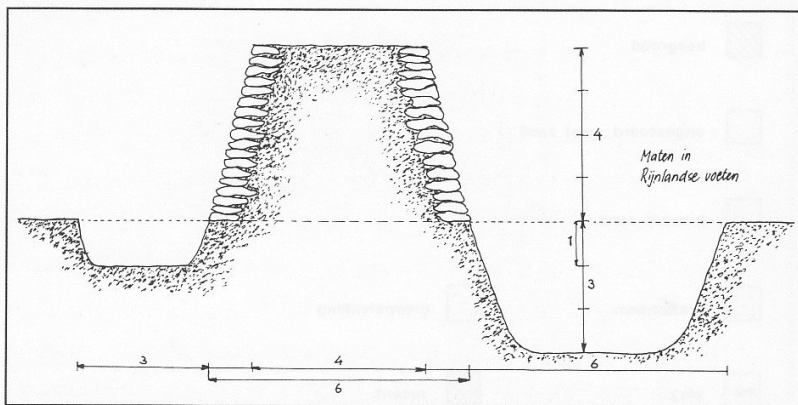
<i>Complextype</i>	Nederzetting, onbepaald
<i>Datering</i>	Middeleeuwen laat A: 1050-1250 na Chr. - Nieuwe Tijd: 1500 na Chr.- heden
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Oude dorpskern van Knegsel. Middeleeuwse bewoning voor 1250. Op de AMK- Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op 16e-eeuwse (Van Deventer) en vroeg 20e-eeuwse kaarten (Bonnekaarten). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van laatmiddeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de vroege en volle middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet perse hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

Literatuur

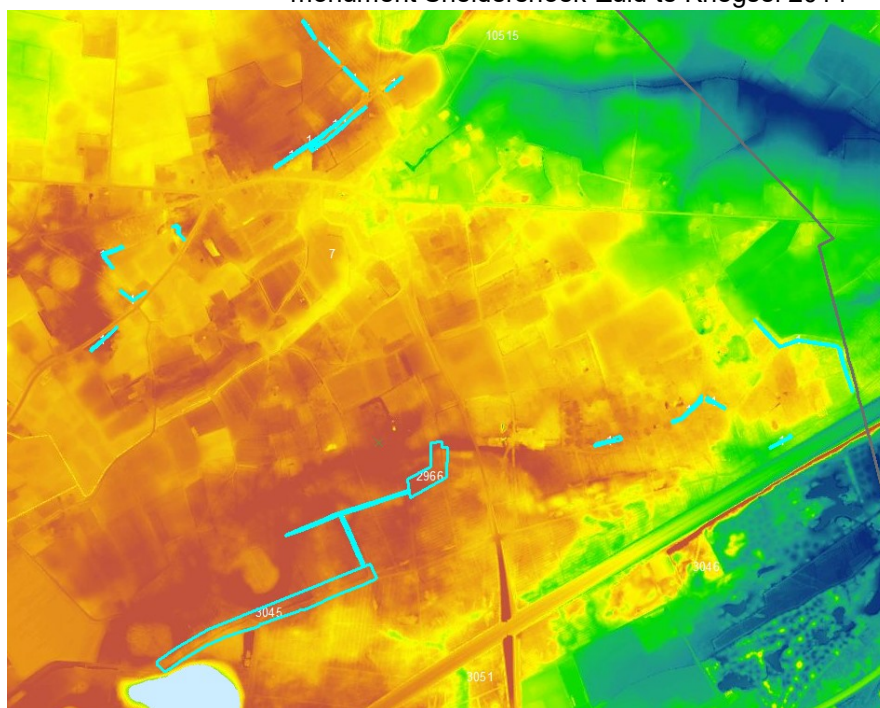
Knegsel op de Topografische kaart van rond 1850.

Monumentnr.	2966
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Bron</i>	AMK
<i>Coördinaten</i>	x 152440 y 377925
<i>Toponiem</i>	Steenselse Weg
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Wal/omwalling
<i>Datering</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Terrein met een middeleeuwse wal. Zie ook de aangrenzende monumenten 3045, 1521 en Eersel 1.
<i>Literatuur</i>	M. Theunissen & L. Theunissen, 2012: Een Zaligheid door wallen omringd: praktijkgeval Knegsel, in: H. Baas, B. Groenewoudt, P. Jungerius & H. Renes (red.), <i>Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap. De stand van kennis</i> , Amersfoort. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Steenselseweg te Knegsel 2014

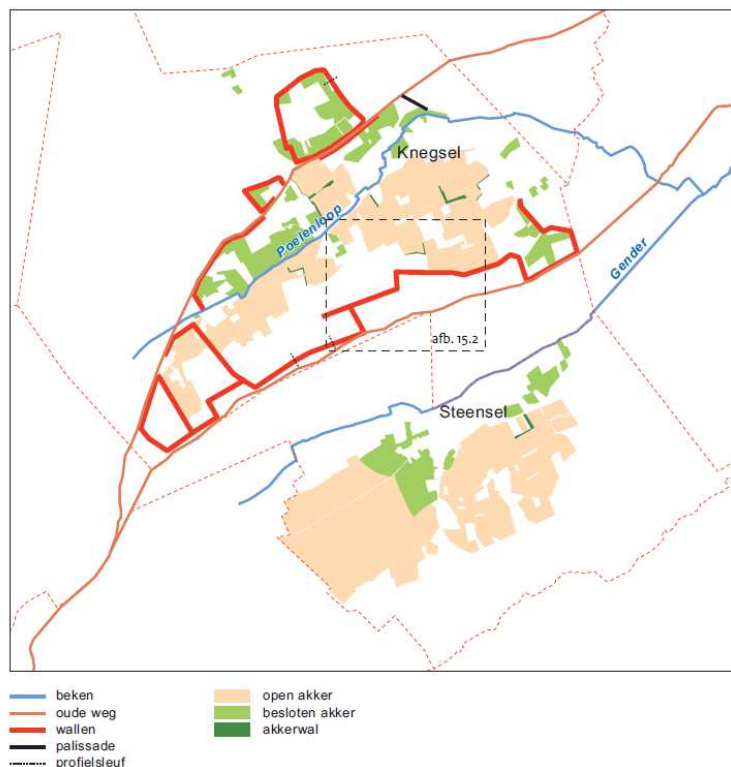
Reconstructie van de lange wal van Knegsel.

Monumentnr.	3045
Plaats	Knegsel
Bron	AMK
Coördinaten	x 151868 y 377416
Toponiem	Sneidershoek-Zuid
Thema	Bewoning
Complextype	Wal/omwalling
Datering	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
Waarde	Terrein van hoge archeologische waarde
Omschrijving	Terrein met resten van een laatmiddeleeuwse wal / walsysteem. Onderzoek door F. Theuws (IPP), 1989.
Literatuur	M. Theunissen & L. Theunissen, 2012: Een Zaligheid door wallen omringd: praktijkgeval Knegsel, in: H. Baas, B. Groenewoudt, P. Jungerius & H. Renes (red.), <i>Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap. De stand van kennis</i> , Amersfoort. Monumentenwacht Noord-Brabant: Inspectierapportage archeologisch monument Sneidershoek-Zuid te Knegsel 2014

De wallen van Knegsel, monument nrs. 2966, 3045 en Eersel 1, op het actuele hoogtebestand AHN3.

Monumentnr.	Eersel 1
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Bron</i>	AHN3 en kadasterkaart 1830
<i>Coördinaten</i>	divers
<i>Toponiem</i>	Wal van Knegsel
<i>Thema</i>	Bewoning
<i>Complextype</i>	Wal/omwalling
<i>Datering</i>	Middeleeuwen laat: 1050 - 1500 na Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	De Knegselse wallen dateren al van vóór 1794. Opvallend zijn de blokvormige akkercomplexen die omsloten worden door de wal. Dit duidt op verschillende ontginningsfasen van het landbouwareaal waarbij deze gronden telkens werden voorzien van een soort grenswal. Het gaat in Knegsel om een laatmiddeleeuwse veekering, waarbij een meer defensieve functie om een areaal tijdelijk af te screenen of af te sluiten, niet uitgesloten kan worden. Waarschijnlijk is nog ongeveer een derde van het walsysteem zoals aangegeven op onderstaande afbeelding, aanwezig. Aan de hand van de actuele hoogtekaart (AHN3) zijn de wallen die nog aanwezig zijn, opgenomen onder dit archeologisch waardevolle gebied. Eén zone is aangemerkt als archeologisch rijksmonument (mon. nr. 1521).
<i>Literatuur</i>	M. Theunissen & L. Theunissen, 2012: Een Zaligheid door wallen omringd: praktijkgeval Knegsel, in: H. Baas, B. Groenewoudt, P. Jungerius & H. Renes (red.), <i>Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap. De stand van kennis</i> , Amersfoort.
<i>Opmerking</i>	De aarden wallen zijn over kilometers te volgen. Forse ophogingen zijn het; aan de basis zijn ze zo'n 5 meter breed en in hoogte steken ze ruim 1 meter boven het maaiveld uit. De wallen zijn bewaard gebleven omdat grote delen van de hei en van de voormalige landbouwgronden in het begin van de twintigste eeuw zijn beplant met bomen. De bossen hebben duidelijk een conserverende werking op deze wallichamen gehad.

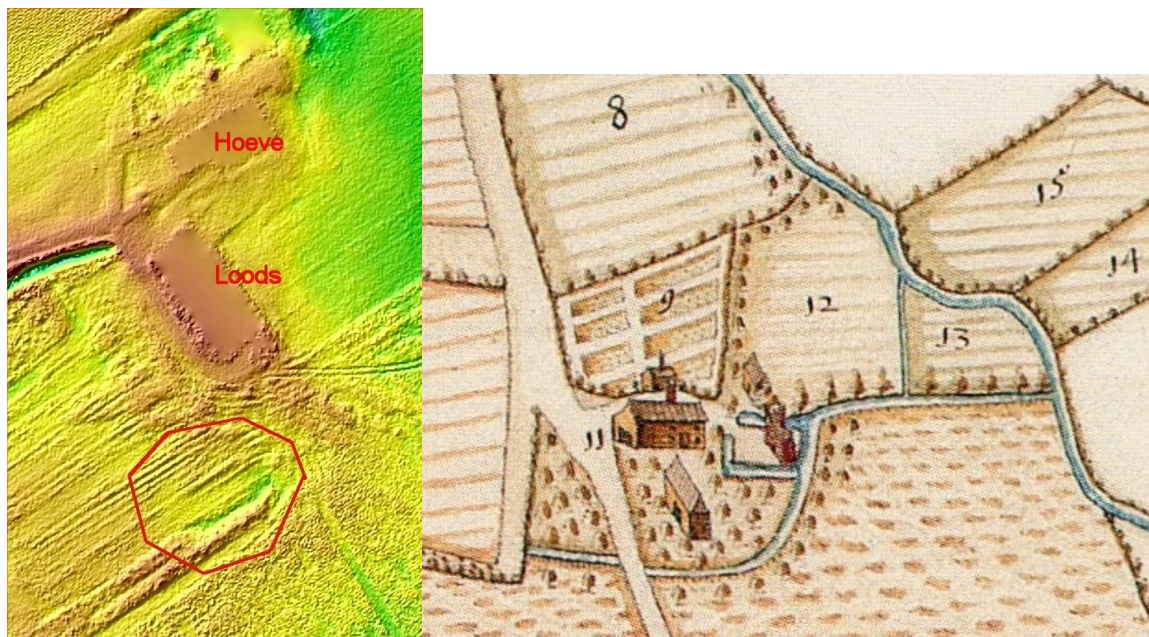

Overzicht van het wallensysteem in Knegsel (K. Leenders).

Monumentnr. Eersel 2

Plaats	Eersel
Bron	Cultuurhistorische inventarisatie erfgoedkaart
Uniek nummer	4.18.3.001 (zie catalogus erfgoedkaart 4.18.1.003 en 4.18.3.001)
Coördinaten	x 150300 y 371355
Toponiem	Hertheuvelsehoef
Thema	Bewoning
Complextype	Moated site
Begin periode	Volle Middeleeuwen: 1000-1250 n. Chr.
Eind periode	Nieuwe tijd: 1500 – 1900 n.Chr.
Waarde	Terrein van archeologische waarde
Omschrijving	Ten zuiden van Eersel bezat de abdij van Averbode de hoeve Hertsheuvel, op de kaart van 1650-1659 geheten de Heijnsheuvel. Bij de Hertheuvelse Hoef stond midden 17e eeuw een omwaterd stenen huis ofwel “Kasteel”. Het is onbekend wanneer het gebouwd werd. Thans een wat lager gelegen veld met grachtrest waarin mogelijk nog archeologische resten op onderzoek wachten. De akker van de hoeve ligt op een dekzandkopje; de beemden netjes in het dal van de Steenselse Aa. Het Klotbeemdeken valt op een plek waar veen in de grond zit, maar het grote Turfveld is nu “zand”. Het terrein waarop de oude gebouwen stonden ligt wat lager dan de omgeving. Het oude erf ligt op de overgang van de hoge akker ten noorden en het beekdal ten zuidoosten, tegen een lage rug die naar het zuidwesten loopt.

Literatuur

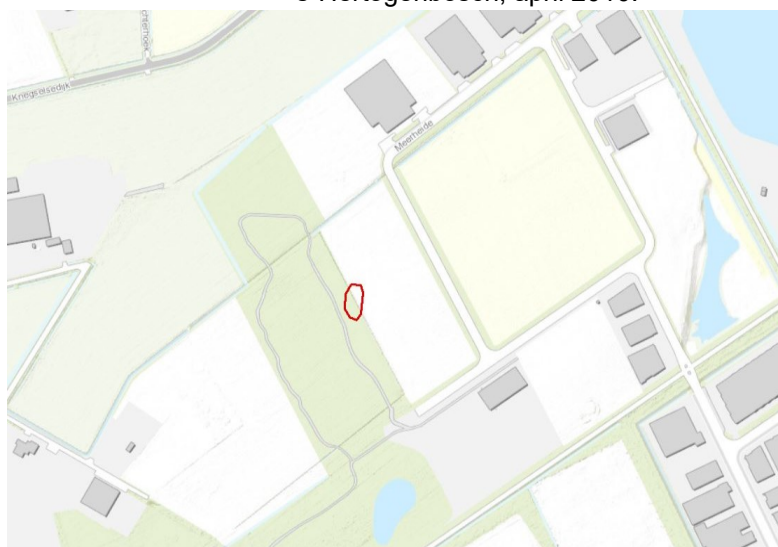

AHN3 hoogtekarte van kasteellocatie en detail van de Hertheuvelse Hoef op de kaart van Averbode. Ondertekend: C. Lowis; niet gedateerd (1650 - 1680, wsch ca 1650-1659).

Monumentnr. Eersel 3

Plaats	Duizel
Bron	Archeologisch onderzoek
Coördinaten	x 149429 y 376217
Toponiem	Meerheide

Thema	Bewoning
Complextype	Nederzetting, onbepaald
Datering	mesolithicum (ca. 8.800-3.000 v.Chr.)
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	In het noorden en westen van het plangebied Meerheide III is in 2010 een waarderend boor- en proefsleuvenonderzoek uitgevoerd, inclusief een intensieve oppervlaktekartering. Dit vooronderzoek heeft uitgewezen dat in het plangebied een behoudenswaardige archeologische vindplaats aanwezig is. Het gaat hierbij waarschijnlijk om een kampement van jagers- en verzamelaars uit het mesolithicum (ca. 8.800-3.000 v.Chr.), welke aanwezig is onder een leemlaag op ongeveer 45 cm onder maaiveld. De vindplaats (circa 790 m2) bevindt zich op een hoger gelegen zandkop die wordt omgeven door lager gelegen periodiek watervoerende laagten. Steentijd vindplaatsen die relatief intact zijn, zoals in dit geval, zijn in de Kempen zeldzaam. Mede daardoor is er nog maar weinig bekend over de leefgewoonten en bewoningsvormen van deze mensen in de Steentijd. De gemeente heeft dan ook besloten om deze waardevolle vindplaats in situ te behouden door het gebied als groenzone in te passen in het bedrijventerrein Meerheide III.
Literatuur	Gemeente Eersel, plangebied Meerheide III te Duizel. Inventariserend booronderzoek (verkennde en waarderende fase), een intensieve oppervlaktekartering en proefsleuvenonderzoek (BAAC rapport V-10.0014), 's-Hertogenbosch, april 2010.

Ligging van de Steentijdvindplaats binnen Meerheide III

Monumentnr.	Eersel 4
Plaats	Eersel
Bron	Cultuurhistorische inventarisatie erfgoedkaart
Uniek nummer	4.26.2.001 (zie catalogus erfgoedkaart)
Coördinaten	x 150525 y 375328
Toponiem	De Haagdoorn
Thema	Begraving
Complextype	Kerkhof
Datering	nieuwe tijd (18-19 ^e eeuw)
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Joodse begraafplaats in Eersel. Oorspronkelijk was het perceel kleiner want er werd in 1821 70 m2 bijgekocht. Wordt ook gebruikt door Joden uit Bladel en Lommel. Na 1850 is er niet meer begraven. Hoe lang in Eersel een Joodse

begraafplaats heeft bestond, is niet duidelijk. Uit een melding uit 1819 van de joodse bestuurder J. Goudsmit uit Eindhoven, waarin sprake is van 'een begraafplaats op de vlakke heide', is af te leiden dat de Joden uit de dorpen Eersel, Bergeijk, Bladel en Lommel hier al in de 18de eeuw begroeven.

Literatuur

<https://www.opdenrosheuvel.nl/pdf-regio/Joodse%20begraafplaats%20Eersel%20versie%201.2.pdf>

Het terrein van de oude Joodse begraafplaats in 2010.

Monumentnr.	Eersel 5
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	Archeologisch onderzoek
<i>Coördinaten</i>	x 150842 y 375417
<i>Toponiem</i>	De Hees
<i>Thema1</i>	Bewoning
<i>Complextype1</i>	Nederzetting
<i>Datering1</i>	IJzertijd (800-12 v.Chr.)
<i>Thema2</i>	Begraving
<i>Complextype2</i>	(Vlak)graf
<i>Datering2</i>	IJzertijd (800-12 v.Chr.)
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Bij proefsleuvenonderzoek in het kader van de aanleg van Oogenlust zijn twee vindplaatsen aangesneden in het plangebied. Vindplaats A betreft sporen van bewoning en begraving in de (Late) IJzertijd. Vermoedelijk betreft het een begraving uit de Midden of Late IJzertijd en bewoning uit de Late IJzertijd. In sleuf 11 is een crematiegraf aangetroffen. Bij couperen bleek dat het graf was verplaatst door een boomval. Toch wijst de hoeveelheid crematieresten (900 gram, ongesorteerd) er op dat een groot deel van de crematieresten bewaard is. Bij het graf zijn helaas geen (resten van) bijgiften aangetroffen. In sleuf 25 is een rij van paalkuilen aangetroffen met een lengte van circa 12 m en representeert mogelijk de oostelijke wand van een huis uit de Late IJzertijd. Vindplaats B dateert uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Het betreft de resten van de oude Eindhovense Weg en van een waterkuil en (percelerings)greppels langs de weg. De Eindhovense Weg is al op de oudste kadastrale kaarten aanwezig en gaat vermoedelijk tot zeker de middeleeuwen terug. Langs deze weg liep van 1897 tot 1937 ook de stoomtram van Eindhoven naar Reusel. Voor de aanwezigheid van de tramlijn zijn geen aanwijzingen aangetroffen. Deze liep vermoedelijk op een verhoogd talud. Alleen vindplaats A is in situ behouden door archeologievriendelijk te bouwen.

Literatuur

M. Bink en I. Elstrodt, 2012: Een inventariserend veldonderzoek door middel

Opmerkingen

van proefsleuven in het plangebied Oogenlust te Eersel, gemeente Eersel (Zuidnederlandse Archeologische Notities ACVU-HBS), Amsterdam.

Door aanpassing van de bouwplannen was het mogelijk om deze resten in situ te behouden. Vindplaats A is 1,5 ha groot en bevindt zich op een diepte vanaf 60 cm onder maaiveld. Vindplaats B doorsnijdt het hele plangebied over een lengte van 250 m en bevindt zich op een diepte van 50 in het oosten en 90 cm in het westen.

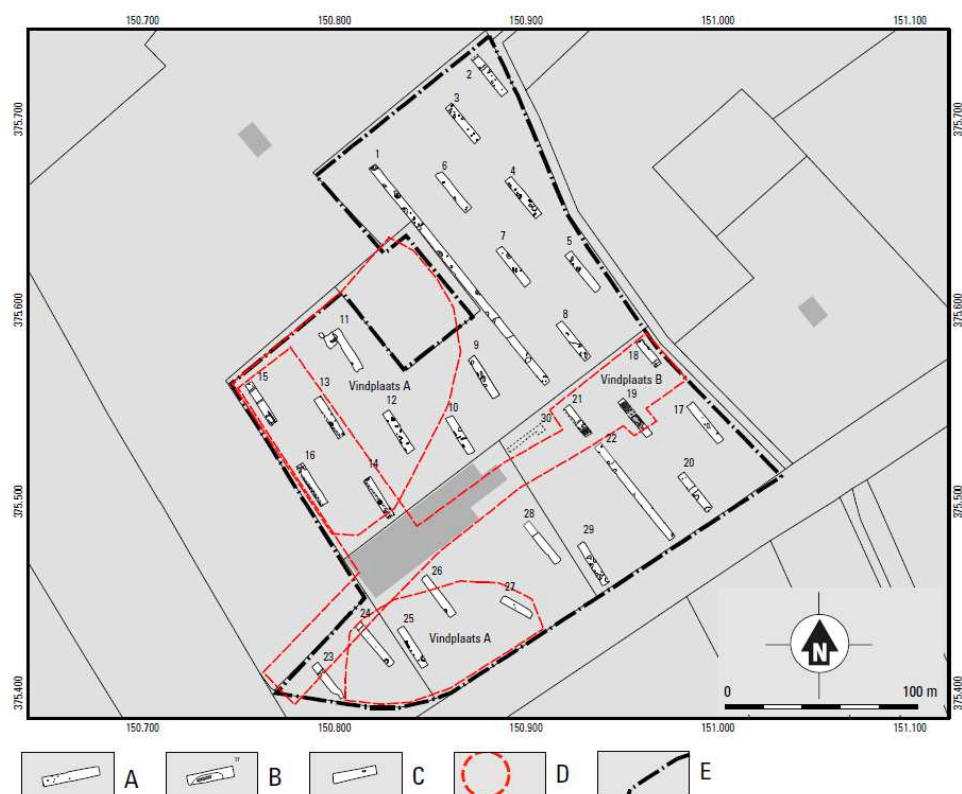

Fig. 4. Eersel, Oogenlust. Allesporenkaart met vindplaatsen Schaal 1:3000.

A. Sporen uit de periode prehistorie - Nieuwe Tijd; B. sporen van landbouw en recent grondverzet; C. natuurlijke sporen; D. Vindplaats ACVU-HBS; E. Grens onderzoeksgebied.

Monumentnr.	Eersel 6
Plaats	Vessem
Bron	Archeologisch onderzoek
Coördinaten	x 147694 y 380706
Toponiem	Kleine Beerze – Vessemse brug
Thema	Infrastructuur
Complextype	Beschoeiing brug (of watermolen?)
Datering	Vroege Middeleeuwen
Waarde	Terrein van hoge archeologische waarde
Omschrijving	Tijdens het graven van een nieuwe meander en zandvang ter hoogte van de Vessemse brug is een lineaire houtconstructie aangetroffen. Hoewel er slechts een relatief klein oppervlak (circa 140 m ²) is opengelegd, kwamen er tijdens de archeologische begeleiding 61 eikenhouten palen en planken te voorschijn, waarvan 52 verticaal waren verankerd in de bodem. Tussen het hout zijn tijdens het opschaven van het vlak enkele vroegmiddeleeuwse aardewerkfragmenten en een maalsteenfragment van tefrietsteen gevonden. De houtconstructie is met behulp van de 14C-methode gedateerd in de Vroege Middeleeuwen, tussen 596 en 967 na Chr. Na overleg met de opdrachtgever en bevoegd gezag is besloten de houtconstructie te

behouden. Nadat de sporen waren gedocumenteerd, is de constructie afgedekt met aarde. De lineaire structuur van de constructie wijst in de richting van een beschoeiing die in een voormalige beekbedding van de Kleine Beerze is aangebracht. Gezien het maalsteenfragment, is het zeer verleidelijk het fragment en de beschoeiing in verband te brengen met een watermolen. Zo zouden ook de grofzandige tot grindachtige laagjes in de voormalige beekbedding verklaard kunnen worden als gevolg van snel stromend water. Om het water namelijk zo efficiënt mogelijk te benutten, stuwde de molenaar het zo hoog mogelijk op. Niet alleen werd hierdoor een waterreservoir opgebouwd, maar ook de waterstroom werd hierdoor krachtiger om de molenstenen te laten draaien. Een ongewenst bijverschijnsel was dat als gevolg van de sterke stroming oevers erodeerden. Om dit tegen te gaan werden in die zones waar de meeste overslag plaatsvond (molenvijver en kolk) een beschoeiing aangebracht. Roymans, J.A.M. & N. Sprengers 2012: Tien bronzen bijlen bij een Romeinse dam. Herinrichting beekdal Kleine Beerze, deeltraject Hoogeloon-Vessem, Gemeenten Bladel en Eersel. Resultaten archeologische begeleiding en opgraving, Weesp (RAAP-rapport 2537).

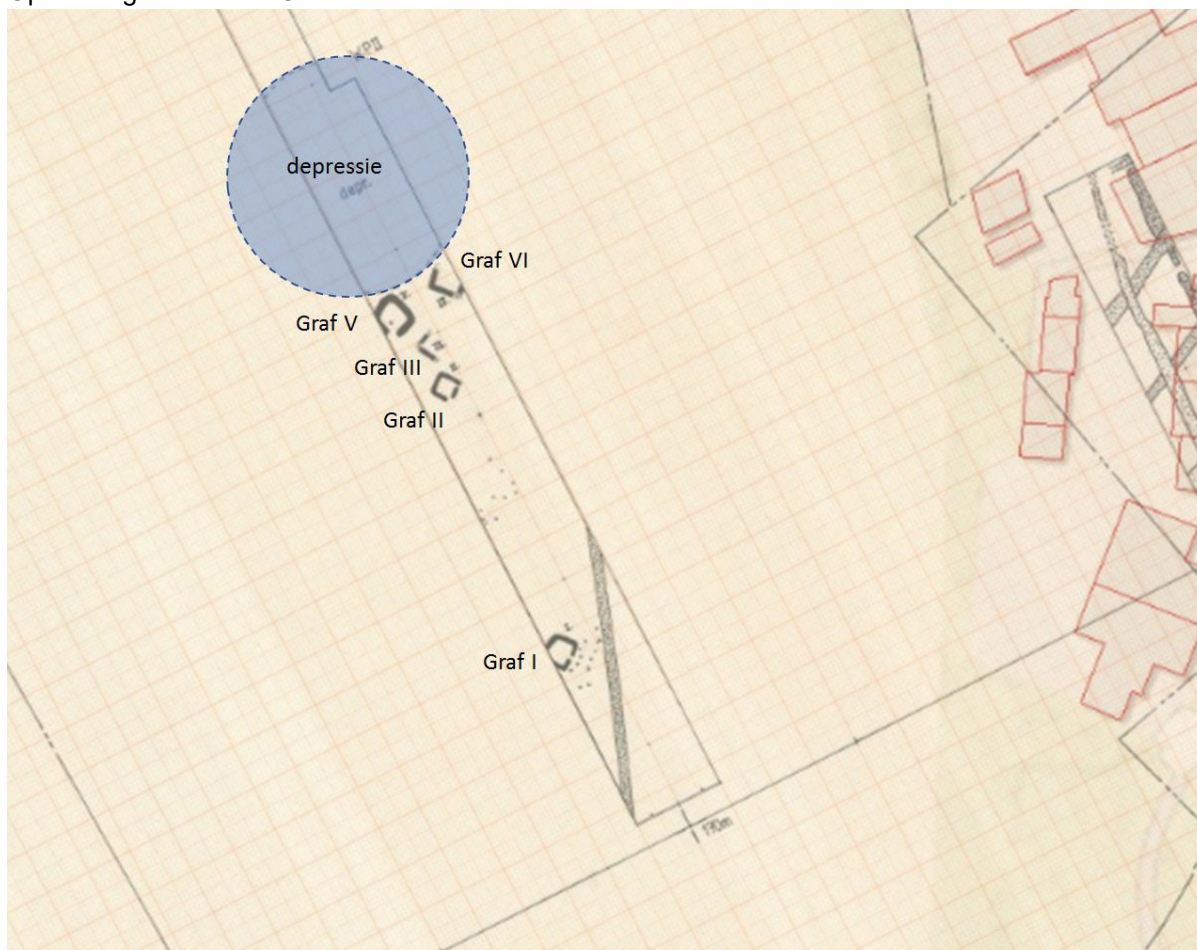
Literatuur

Figuur 36. Houten constructie die ten zuiden van de Vessemse brug is aangetroffen.

Monumentnr.	Eersel 7
<i>Plaats</i>	Knegsel
<i>Zaakidentificatie</i>	nr. 2864106100
<i>Bron</i>	Archeologisch onderzoek
<i>Coördinaten</i>	x 152090 y 378695
<i>Toponiem</i>	De Beemd / Kerkenakker
<i>Thema</i>	Begraving
<i>Complextype</i>	Grafveld
<i>Datering</i>	Midden-IJzertijd: 500 - 250 v. Chr.
<i>Waarde</i>	Terrein van hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	In 1983 heeft de ROB onderzoek gedaan op het akkercomplex De

Opgraving:	Beemd/Den Heuvel waarbij onder meer een grafveld uit de midden-ijzertijd is ontdekt. De zone in de gestippelde rode cirkel heeft dan ook een verhoogde archeologische verwachting. Dit onderzoek wordt nog uitgewerkt, in een artikel voor de Metaaltijdenbundel 8 en rapport. In Archis staan coördinaten van het meetpunt (sporthal), niet van de locatie van het ROB-onderzoek.
Literatuur	1 Put 42 X 10 M., 1 Proefsleuf 196 X 4 Tot 10 M. Verwers & Kortlang 1985: Kneysel, gem. Vessem , Jaarboek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1983, 57.
Opmerkingen	Georeferentie via Liesbeth Theunissen.

De opgravingsputten uit 1983 geprojecteerd op de huidige ondergrond. In de westelijke lange put zijn de diverse grafstructuren zichtbaar.

Monumentnr.	Eersel 8
<i>Plaats</i>	Steensel
<i>Bron</i>	Erfgoedkaart en kadasterkaart 1830
<i>Coördinaten</i>	x 152503 y 376578
<i>Toponiem</i>	Oude Toren
<i>Thema 1+2</i>	Begraving en Religie
<i>Complex type 1+2</i>	Kerkhof en kerk
<i>Datering 1+2</i>	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Steensel, Bochtstraat-Kerkdreef. In 1292 is er een vermelding van een goed "Ten Kerkehove". De kerk wordt voor het eerst vermeld in 1369. De begraafplaats is altijd op dezelfde plaats gebleven en ligt bij de Oude Toren.
<i>Literatuur</i>	Zie http://luciatoren.nl/

De Oude Toren van Steensel (bron: Relikwi.nl).

Monumentnr.	Eersel 9
<i>Plaats</i>	Vessem
<i>Bron</i>	Erfgoedkaart en kadasterkaart 1830
<i>Coördinaten</i>	x 148210 y 380902
<i>Toponiem</i>	Sint Lambertuskerk
<i>Thema 1+2</i>	Begraving en Religie
<i>Complextype 1+2</i>	Kerkhof en kerk
<i>Datering 1+2</i>	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	De middeleeuwse parochiekerk met kerkhof van Vessem, Servatiusstraat 8, was gewijd aan Sint-Lambertus en dateert al vanuit de late middeleeuwen.
<i>Literatuur</i>	Zie https://www.behoudlambertuskerkvessem.nl/

De Lambertuskerk in Vessel (bron: BHIC).

Monumentnr.	Eersel 10
<i>Plaats</i>	Duizel
<i>Bron</i>	Erfgoedkaart en kadasterkaart 1830
<i>Coördinaten</i>	x 148727 y 375457
<i>Toponiem</i>	Oude Toren
<i>Thema 1+2</i>	Begraving en Religie
<i>Complextype 1+2</i>	Kerkhof en kerk
<i>Datering 1+2</i>	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Er wordt al een kerkhof vermeld te Duizel in de jaren 1569-1571. De oude middeleeuwse kerk, gewijd aan St. Jan Baptist, lag aan de Oude Kerkstraat, waar nu nog de Oude Toren resteert. De oude kerk werd afgebroken in 1927.

Literatuur

De Oude kerk met kerkhof van Duizel op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr.	Eersel 11
<i>Plaats</i>	Eersel
<i>Bron</i>	Erfgoedkaart en kadasterkaart 1830
<i>Coördinaten</i>	x 150380 y 374251
<i>Toponiem</i>	St. Willibrorduskerk
<i>Thema 1+2</i>	Begraving en Religie
<i>Complextype 1+2</i>	Kerkhof en kerk
<i>Datering 1+2</i>	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Kerkhof met St. Willibrorduskerk van Eersel. De St. Willibrorduskerk heeft altijd op dezelfde plaats gestaan, misschien al wel vanaf de 8ste eeuw en heeft zich ontwikkeld van houten kerkje via tufstenen romaanse kerk tot haar hedendaags neogotisch aanzien. Dat er bij de kerk altijd een parochiekerkhof is geweest is ook af te leiden uit de twee kruisjes van blauwe kalksteen, die voorkomen in de zijgevel van de zuiderzijbeuk. Waarschijnlijk gaat het hier om kruisen van graven die geruimd werden bij de uitbreiding van de kerk. De kern van de kerk moet rond 1480 gebouwd zijn; de toren rond 1400. Begin zestiende eeuw werd de kerk uitgebreid met een 'dwarspand'. Tussen 1648 en 1812 was het gebouw in gebruik als protestantse kerk.

Literatuur

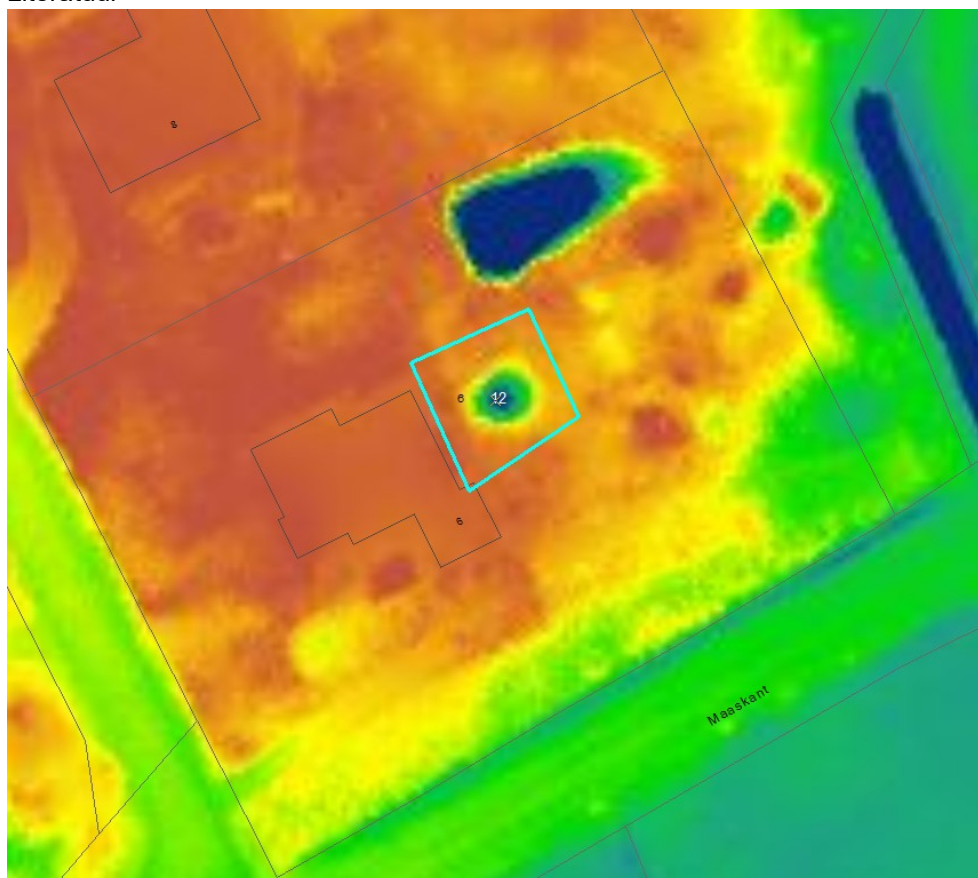

Zuidzijde van de Willibrorduskerk in Eersel met de oude begraafplaats (bron: <https://commons.wikimedia.org/>).

Monumentnr.	Eersel 12
<i>Plaats</i>	Vessem
<i>Bron</i>	Erfgoedkaart en AHN3
<i>Coördinaten</i>	x 148817 y 381195
<i>Toponiem</i>	Maaskant
<i>Thema</i>	Religie
<i>Complextype</i>	Cultusplaats
<i>Datering</i>	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Het Mirakel- of Sint Willibrorduskuiltje ligt aan de Maaskant. Volgens legende

op verzoek van de H. Willibrordus ontstaan. De kuil bevindt zich op een bosperceel van een bewoonster aan het Postels Huufke. Er staat geen water meer in. Berkenboom met ingekerfde initialen en jaartal 1937. Zie ook www.meertens.knaw.nl/bedevaart/extra/Vessem-Willibrord.doc

Literatuur

Ligging van monument "Eersel 12" op de actuele hoogtekaart met duidelijk zichtbaar de mirakelkuil.

Monumentnr.	Eersel 13
<i>Plaats</i>	Vessem
<i>Bron</i>	Archeologisch onderzoek
<i>Coördinaten</i>	x 150842 y 375417
<i>Toponiem</i>	Donk
<i>Thema1</i>	Bewoning
<i>Complextype1</i>	Nederzetting
<i>Datering1</i>	Midden IJzertijd (500-250 v.Chr.)
<i>Thema2</i>	Bewoning
<i>Complextype2</i>	Nederzetting, onbepaald (kampement)
<i>Datering2</i>	Laat-Paleolithicum en/of Mesolithicum (11.000-5300 v.Chr.)
<i>Waarde</i>	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
<i>Omschrijving</i>	Uit het in het gebied uitgevoerde proefsleuvenonderzoek bleek dat er in het hele plangebied al vanaf maaiveld waardevolle archeologische resten aanwezig zijn uit verschillende tijdspannen (variërend van de late tot vroege prehistorie en middeleeuwen). De sporen en vondsten lijken te duiden op sporen van bewoning maar de precieze aard was door het gebrek aan verdere uitwerking van het proefsleuvenonderzoek nog niet duidelijk. In het oosten van het plangebied werd volop vuursteen aangetroffen. Het materiaal bevindt zich als gevolg van bioturbatie verticaal en mogelijk ook beperkt

horizontaal verspreid in de bodem.

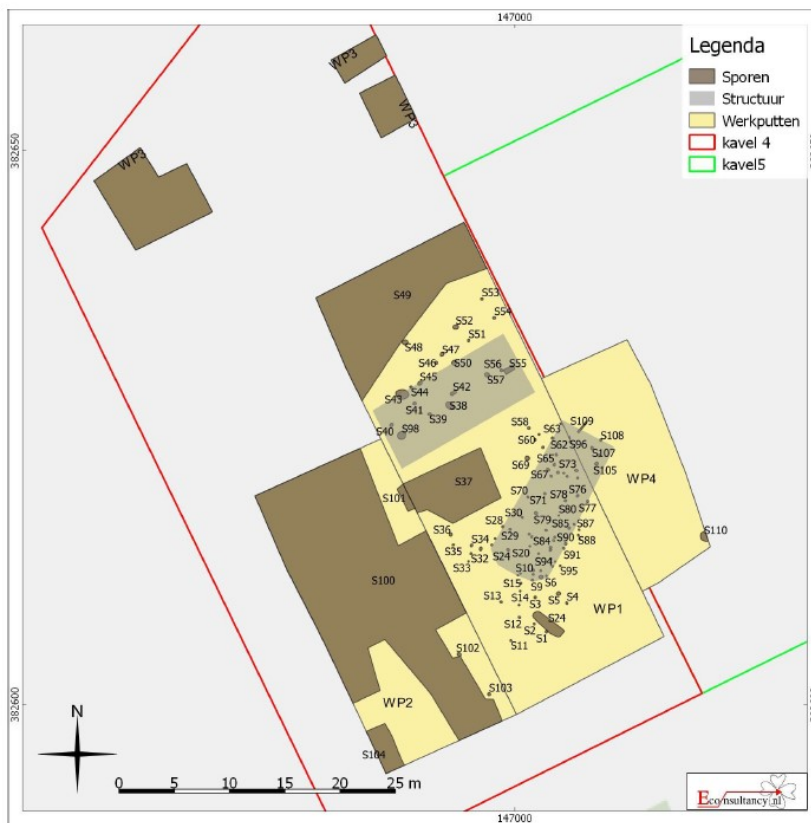
In een deel van het plangebied achter Donk 2 is hierna een opgraving uitgevoerd op één bouwperceel. Uit de bij de opgraving aangetroffen sporenclusters kunnen twee huisplattegronden gedestilleerd worden. De noordelijke plattegrond bestaat uit drie middenstijlen die de kernconstructie vormen. De wanden zijn niet waargenomen. In de sporen zijn enkele aardewerkscherven aangetroffen. Deze dateren uit de Midden- en Late-IJzertijd. Uit de vulling van de sporen zijn monsters genomen voor 14C-analyses. Hieruit bleek dat deze plattegrond, structuur 1, dateert in 391 tot 351 voor Chr. en 303 tot 209 voor Chr., de Midden-IJzertijd. De andere structuur kan worden gedateerd 360 tot 273 voor Chr. en 262 tot 193 voor Chr., de Late-IJzertijd. De aangetroffen sporen behoren tot een nederzetting uit de Midden- en Late-IJzertijd.

De grenzen van de nederzetting zijn niet aangetroffen bij de opgraving of bij de overige archeologische onderzoeken in de directe omgeving. Mogelijk zijn er nog meer bewoningssporen aanwezig op de omliggende percelen.

Literatuur

M.J. Janssen, 2019: Evaluatierapport archeologisch proefsleuvenonderzoek deelgebied 2, Donk 2-4 te Vessem (Aeres Milieu 18306).

P. Beurskens, 2019: archeologische opgraving Donk 2-4 te Vessem, gemeente Eersel (Econsultancy).

Overzicht van de aangetroffen sporen en structuren in het plangebied.

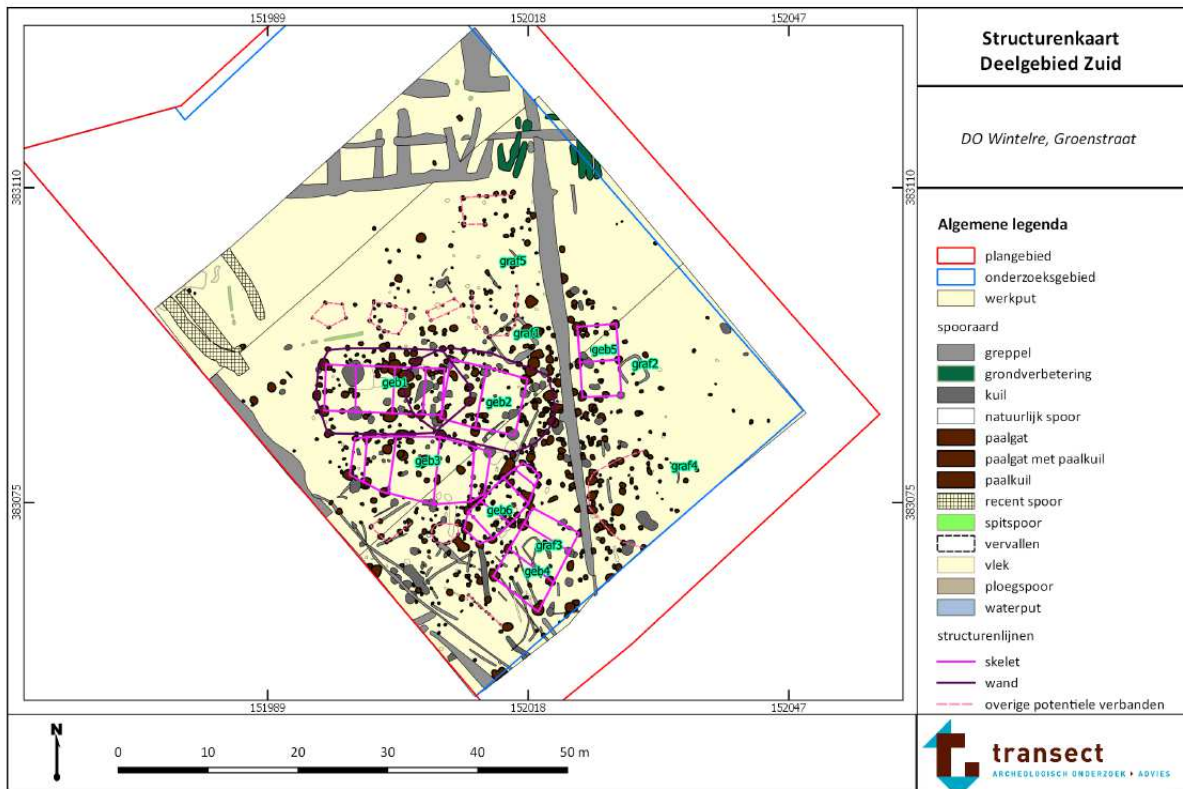
Monumentnr.	Eersel 14
Plaats	Wintelre
Bron	Archeologisch onderzoek
Coördinaten	x 151966 y 383165
Toponiem	Groenstraat
Thema1	Bewoning

Complextype1	Nederzetting
Datering1	Volle Middeleeuwen
Thema2	Bewoning
Complextype2	Nederzetting
Datering2	late prehistorie (Bronstijd – Romeinse tijd?)
Thema3	Begraving
Complextype3	Grafveld
Datering3	late prehistorie (Midden IJzertijd – Romeinse tijd?)
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Geheel volgens de verwachtingen naar aanleiding van het proefsleuvenonderzoek uit 2019 is in deelgebied Zuid een vindplaats met middeleeuwse sporen aangetroffen. De resten lijken vooral afkomstig uit de Volle-Middeleeuwen op basis van het vondstmateriaal uit de sporen. In deelgebied Zuid zijn één of meerdere erven gevonden, die bestaan uit huisplattengronden met bijgebouwen, spiekers, greppeltjes, kuilen en losse paalsporen. Tezamen vormen zij een (deel van een) agrarische nederzetting. Tevens zijn oudere sporen in deelgebied Zuid gevonden, die voorlopig gedateerd zijn in de Bronstijd - Romeinse tijd. Deze sporen liggen tussen de volmiddeleeuwse sporen in, waarmee tijdens de uitwerking goed gekeken zal moeten worden welke sporen tot welke structuren behoren en uit welke periodes de sporen en structuren afkomstig zijn. Deelgebied Zuid bevatte tevens een aantal grafstructuren uit de periode Midden-IJzertijd - Romeinse tijd en bestaan uit vierkante / rechthoekige greppels. Sporen uit de Bronstijd - Romeinse tijd zijn niet alleen in deelgebied Zuid, maar ook in deelgebied Noord aanwezig en lijken gezamenlijk onderdeel uit te maken van een nederzetting-complex. Duidelijke gebouwstructuren zijn in het veld niet herkend. In het plangebied, maar vooral in het zuiden van deelgebied Noord, zijn nederzettingssporen aangetroffen uit de Nieuwe tijd, waaronder greppels, paalsporen en kuilen. Of de sporen een relatie hebben met het historische toponiem 'Vismarkt', is vooralsnog onduidelijk. Duidelijke structuren ontbreken namelijk om het spoorcomplex nader te kunnen definiëren. In deelgebieden Midden en Zuid bestaan de nieuwtijdse sporen vooral uit sporen van landgebruik, waaronder losse kuilen, grondverbeteringssporen en spitsporen. Het archeologisch relevante niveau blijkt voldoende intact, gezien de aanwezigheid van meerdere behoudenswaardige vindplaatsen, ondanks het feit dat de C-horizont als gevolg van latere grondbewerkingen (licht) is afgetopt. De sporen lopen zeer waarschijnlijk door naar het oosten en zuiden. E. Mol & A. Pels-Ouweneel, 2021: Wintelre, Groenstraat, gemeente Eersel (NB). Een Opgraving (DO) (Transect-Evaluatie- en selectierapport).

Literatuur

Impressie van opgraving Groenstraat in 2020.

Monumentnr. Eersel 15

Plaats	Eersel
Bron	literatuur en kadasterkaart
Coördinaten	x 150537 y 374293
Toponiem	De Kerkhof 's Hertogenhofstad
Thema	Begraving
Complextype	Kerkhof
Datering	Middeleeuwen
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Zoals op de kaart van 1832 en de bijbehorende OAT's is te zien, was het kerkhof eertijds gelegen op perceel nummer 604 in Sectie B van Schadewijk. Er gingen ook verhalen rond in Eersel dat de mensen die op die plek een huis gebouwd hebben er botten hebben aangetroffen bij de werkzaamheden en bij graafwerkzaamheden in de tuin. Wanneer het huidige kerkhof in gebruik is genomen is niet bekend. Het is niet onwaarschijnlijk dat de voorganger van de huidige kerk van Eersel bij dat kerkhof heeft gestaan en dat de eerste stenen kerk op de huidige locatie gebouwd is. Daar zijn echter geen directe aanwijzingen voor, alleen indirecte aanwijzingen. Zo zou 's Hertogenhofstad gelegen hebben "aan de weg van de Plaatse naar de oude kerk van Eersel" (zie noot 73 in Hoofdstuk 39 van 'De Meijerij ontrafeld' van M. van Asseldonk). De term "oude kerk" zou kunnen betekenen dat er ook een nieuwe kerk is?
Literatuur	Martien van Asseldonk, De laatmiddeleeuwse transitie en de oorsprong van gemeentes en heerlijke rechten op de wildernis in de Meierij van 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Historisch Jaarboek, dl.30 (2013), p.13-49. Daniël Vangheluwe, De oude kern van Eersel, in De Rosdoek 137, maart 2011, p.4-13. W. Thijssen, 2020: Middeleeuws 's-Hertogenhofstad in Eersel gelokaliseerd?, in: De Rosdoek, nr.173, maart 2020, p.7-14.

Percelen met de naam 'Speeldries' in 1832 (uit Thijssen 2020).

Monumentnr. Eersel 16

Plaats Eersel

Bron literatuur

Coördinaten x 150537

y 374293

Toponiem 's Hertogenhofstad

Thema Bewoning

Complextype Nederzetting

Datering Middeleeuwen

Waarde Terrein van hoge archeologische waarde

Omschrijving

Er zijn sterke aanwijzingen dat 's-Hertogenhofstad, ofwel het huis van de hertog van Brabant dat in de 14e eeuw verloren is gegaan, in Eersel heeft gestaan dichtbij de plek die begin 19e eeuw werd aangeduid met de naam Speeldries. Tegenwoordig ligt dit gebied rondom de Schadewijkstraat, Aengilbertusstraat en Monseigneur de Haasstraat.

Martien van Asseldonk geeft hij aan dat de naam Speeldries, althans het eerste deel ervan, "Speel", waarschijnlijk terug te voeren is naar een oude gerechtsplaats, vermoedelijk gaat het om vroegmiddeleeuwse ding- of gerechtsbanken. Van Asseldonk geeft aan dat er begin 13e eeuw in Eersel een dingbank is geweest die diende voor rechtspraak in een groot deel van de 'Enige van de Kempen'. Tevens geeft hij aan dat deze dingbank verband kan houden met de hofstad van de hertog in Eersel.

Zoals Vangheluwe in 2011 al heeft aangegeven komt de naam 'Speeldries' op een groot aantal percelen van de kaart van 1832 voor, zie de grijs gemarkeerde percelen in Figuur 2. Vangheluwe stelt dat er een belangrijke grondheer in Eersel tegenover de kerk woonde. Op basis van de oriëntatie en het grondgebruik van de percelen met de naam Speeldries komt hij tot de conclusie dat het centraal gelegen klein vierkant (percelen 614-617) mogelijk de locatie van de gerechtsplaats zou kunnen zijn. Het was niet in gebruik als weiland of bouwland, maar als "groes, houtwas en heide". Ook in 1832 zijn drie van de vier percelen nog 'hakhout' of 'dennenbos'.

Het is niet zeker dat de 's-Hertogenhofstad heeft gestaan op de plaats waar de rechtspraak gehouden werd, maar het ligt wel voor de hand dat het er

dichtbij heeft gestaan. Zo zou het huis dichterbij de kerk gelegen kunnen hebben, op één van de percelen 612 of 620.

Literatuur

Martien van Asseldonk, De laatmiddeleeuwse transitie en de oorsprong van gemeintes en heerlijke rechten op de wildernis in de Meierij van 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Historisch Jaarboek, dl.30 (2013), p.13-49.

Daniël Vangheluwe, De oude kern van Eersel, in De Rosdoek 137, maart 2011, p.4-13.

W. Thijssen, 2020: Middeleeuws 's-Hertogenhofstad in Eersel gelokaliseerd?, in: De Rosdoek, nr.173, maart 2020, p.7-14.

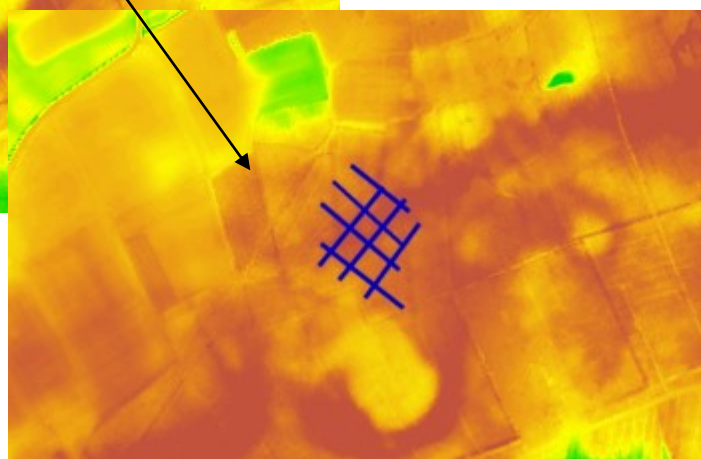
Kaart 1832 met Speeldries & percelen van 's Hertogenhofstad (bron Thijssen 2020).

Monumentnr.	Eersel 17
Plaats	Knegsel
Bron	AHN
Coördinaten	x 151807 y 377810
Toponiem	De Hoeksche Akkers
Thema	Agrarische productie en voedselvoorziening
Complextype	Celtic Field
Datering	late prehistorie
Waarde	Terrein van archeologische waarde
Omschrijving	Raatakker die zichtbaar is op de AHN, nabij de zuidelijke wallen van Knegsel. Uit de AHN3 is vaag een lijnenpatronen (NW-ZO en ZW-NO) zichtbaar dat tegengesteld is aan de ligging van de percelen in de 1830 kadastrale kaart als aan de wal. Ook de afmetingen van de vakken lijken overeen te komen met de standaardafmetingen van 30-50 x 30-50 m. De raatakker lijkt te zijn aangetast, mogelijk door de bosploeg. Er is waarschijnlijk nauwelijks meer onverstoord sediment bewaard, enkel nog (geploegd/verploegd) reliëf. Lokaal (bijv. onder een latere akkerwal) kunnen echter nog delen bewaard zijn. Omdat raatakkers in Brabant zeldzaam zijn, kan de site wel als archeologisch waardevol worden gewaardeerd.

Literatuur

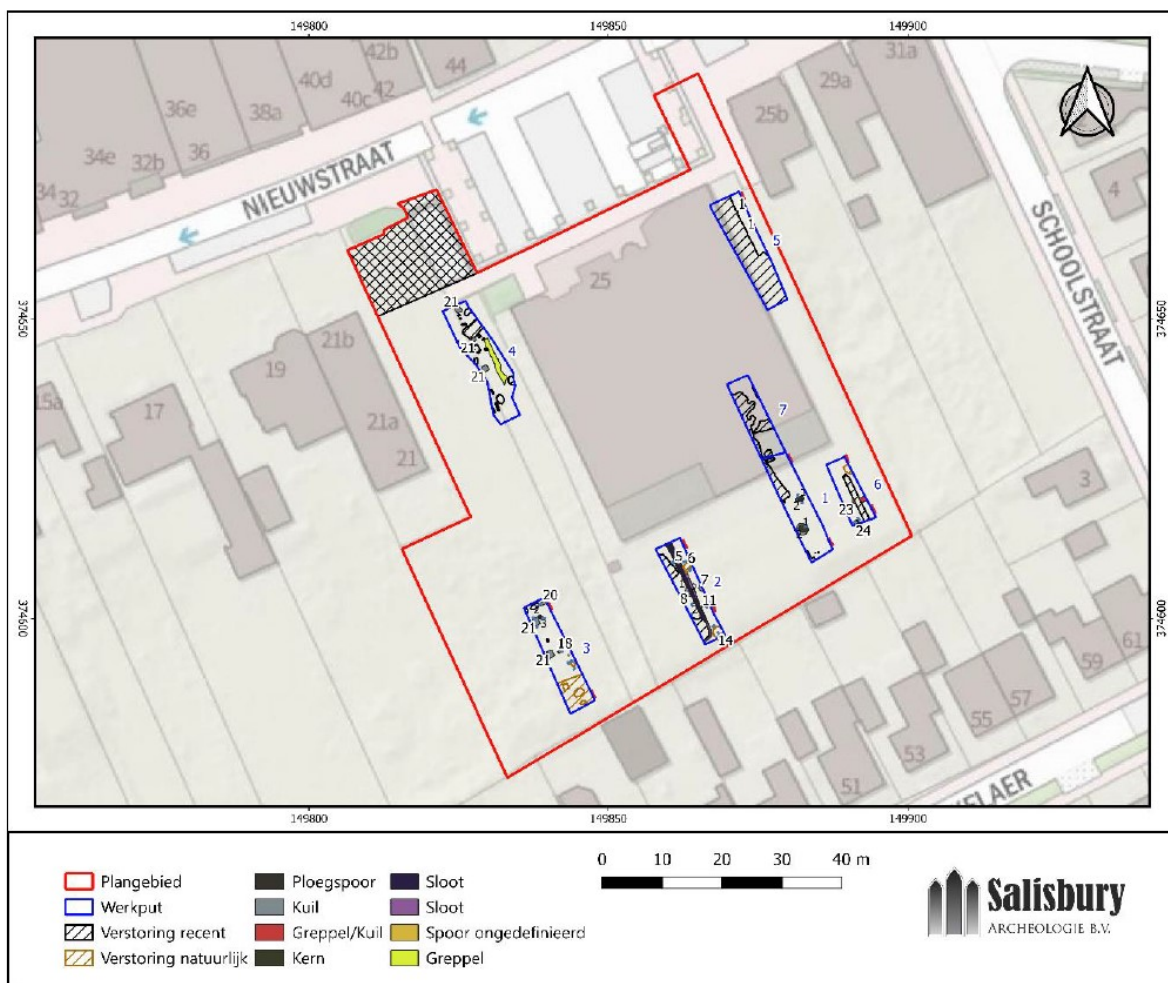

Rasterpatroon van de raatakker zichtbaar op de AHN3.
Ter oriëntatie, het stukje wal en weg onderaan
is de Moormanlaan, en westen van de Kerkdijk.

Monumentnr. Eersel 18

Plaats	Eersel
Bron	proefsleuven
Coördinaten	x 149584 y 374627
Toponiem	Nieuwstraat 25 (Lidl)
Thema	Bewoning
Complextype	Nederzetting
Datering	late prehistorie – Middeleeuwen?
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	De aangetroffen sporen bestaan uit ploegsporen, kuilen, greppels en een sloot en behoren vermoedelijk tot twee vindplaatsen. De sporen in het westelijke deel van het plangebied hebben een zwartgrijze sterk humeuze vulling en hierin zijn wat vondsten aangetroffen die duiden op een Nieuwe tijd – moderne tijd datering (Vindplaats 1). De sporen in het oostelijke deel, met een lichtbruine/donkergele vulling snijden in vanonder de akkerlaag en hebben vermoedelijk een oudere datering (Vindplaats 2). In deze sporen zijn echter geen vondsten aangetroffen waardoor de datering vooralsnog onduidelijk is.
Literatuur	M. Soldaat, 2020: Eersel, Nieuwstraat 25 (gemeente Eersel). Een proefsleuvenonderzoek (IVO-P) (Salisbury Archeologie).

Overzichtskartaal van de aangelegde proefsleuven met sporen bij de Nieuwstraat 25 in Eersel (uit rapport Salisbury).

Monumentnr.	Eersel 19
Plaats	Eersel
Bron	proefsleuven
Coördinaten	x 150733 y 375024
Toponiem	De Mortel
Thema	Bewoning
Complextype	Nederzetting
Datering	Romeinse tijd
Waarde	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Omschrijving	Bij proefsleuvenonderzoek door het Archeologisch Instituut VU in 2003 zijn in dit gebied in vrijwel alle proefsleuven resten van bewoning uit de Romeinse tijd aangetroffen, bestaande uit sporen van huizen en bijgebouwen, waterputten en mogelijk greppels. Daarnaast is in de meeste proefsleuven vondstmateriaal uit de Romeinse tijd gevonden. Datering vooral 1e en 2e eeuw, maar derde eeuw is niet uit te sluiten. Het esdek is 50 cm tot 1 meter dik. Daarbovenop bevindt zich een 30 cm dikke akkerlaag. Bij de bouwplannen en aangelegde tennisbanen is rekening gehouden met deze archeologische waarden en zijn deze in situ behouden.
Literatuur	Hiddink H., 2003: Inventariserend veldonderzoek in het plan Eersel-De Mortel. (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit- Zuidnederlandse

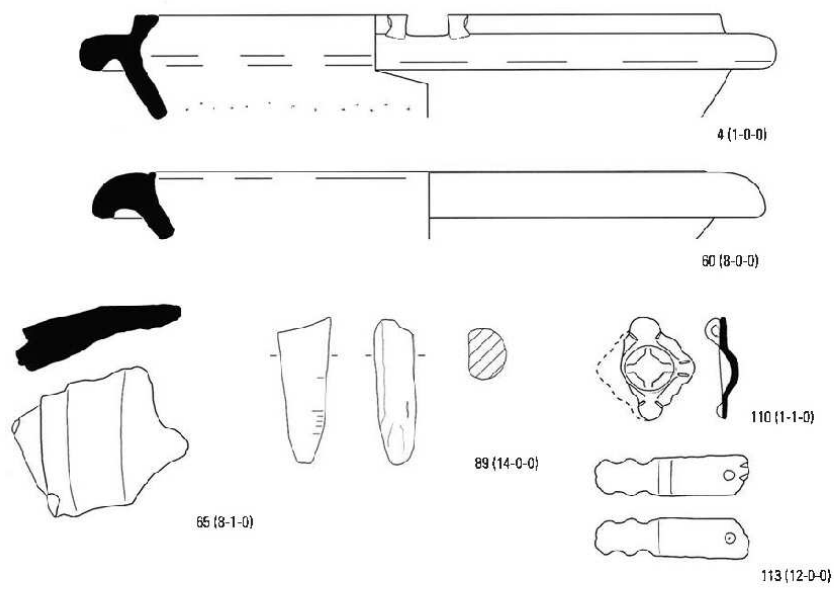

Fig. 11. Eersel-De Mortel. Enkele vondsten: twee wrijfschalen, een *dolium*, wetsteen, *fibula* en een riemtong. Aardewerk schaal 1:3; metaal schaal 2:3.

Fig. 10. Eersel-De Mortel. Het westelijke uiteinde van proefsleuf 22 met waterput spoor 22.006.

Fig. 2. Eersel-De Mortel. Overzicht van het plangebied met de proeflonken 1-16 en 21-22. Schaal 1:2000.

3.2 Overzicht van cultuurhistorische ensembles

Opbouw van de beschrijving van de ensembles:

1. Naam
Met naamsverklaring
2. Ligging
Topografische beschrijving op basis van moderne topografie, inclusief weergave op de moderne topografische kaart.
3. Omvang
Oppervlakte, uitgedrukt in hectare.
4. Karakter
Beschrijving van de essentie van het ensemble. Dragende en kenmerkende elementen, toevallige extra elementen, storende elementen.
Gaafheid.
5. Grondgebruik
 - Actueel
 - 1830Beschrijving van het grondgebruik, verdeeld in de categorieën: akker, grasland, bos, bebouwing.
6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble
7. Het ensemble op historische kaarten
 - Zo mogelijk: op kaart van voor 1794.
 - 1794 Verhees
 - 1840 Topografische kaart
 - 1900 Topografische kaart
8. Het ensemble op recente luchtfoto
Bron = Google Maps
9. Het ensemble op hoogtekaart
Bron = AHN3, relatieve hoogten gekleurd, met reliëf aangeduid.

E4.001 Dal Kleine Beerze

1. Karakter

Het ensemble “Dal Kleine Beerze” omvat het beekdal van de Kleine Beerze voor zover dit binnen de gemeente Eersel ligt en vroeger in de gemeente Vessem lag. Het is een haast zuid – noord gericht duidelijk beekdal dat nog een eindje doorloopt in Oirschot: daar is dat het ensemble Molenbroek. Er zijn slechts twee plaatsen om het dal over te steken: bij de Voorten en bij Vessem-dorp.

2. Naam

Het ensemble “Dal Kleine Beerze” een vanzelfsprekende naam. De Grote Beerze stroomt 3 tot 4 kilometer westelijker. In het landgoed De Baest komen beide beken samen. Ze zijn kennelijk genoemd naar de omgeving, want Beers wordt opgevat als 'omhaagd gebied'.¹

3. Ligging

Het ensemble “Dal Kleine Beerze” op de topografische kaart van 2020.

Het ensemblegebied heeft twee versmallingen: plaatsen waar wegen het dal kruisen: de ene bij de weg naar de gehuchten Donk en Meervan, de andere bij de weg naar de windkorenmolen die aan de weg naar Hoogeloon stond. Het noordelijk deel heet Molenbroek en Spekdonken, het middendeel Ellenbroek en het zuiden Kortbroek en Molenvelden.

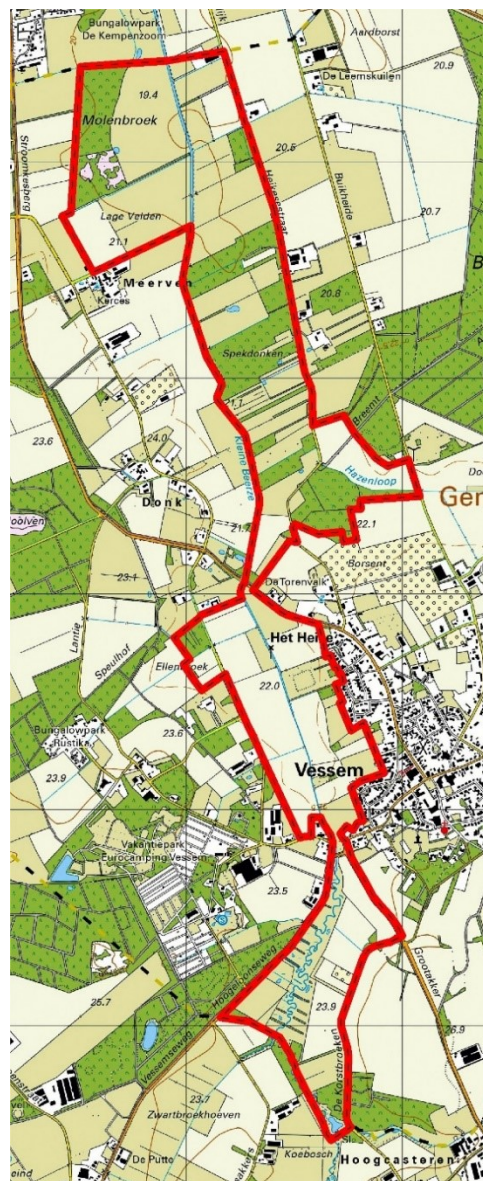
4. Omvang

Het ensemble “Dal Kleine Beerze” beslaat een oppervlakte van 235 hectare. Het is 5 kilometer lang en gemiddeld 400 tot 500 meter breed.

5. Grondgebruik

Het huidig grondgebruik is in het noordelijke deel een afwisseling van brede percelen grasland en beboste percelen, met een enkele akker. Kleine Beerze is er een vrij recht kanaal. In het middendeel overheerst bouwland, met vlak langs de ook hier gekanaliseerde beek grasland. De percelen zijn er blokvormig. In het zuidelijke gedeelte is er langs beek grasland met enkele hagen en poelen, en ten oosten ervan bouwland in grote percelen. De beek heeft hier recent door “natuurbouw” een heleboel kronkels gekregen.

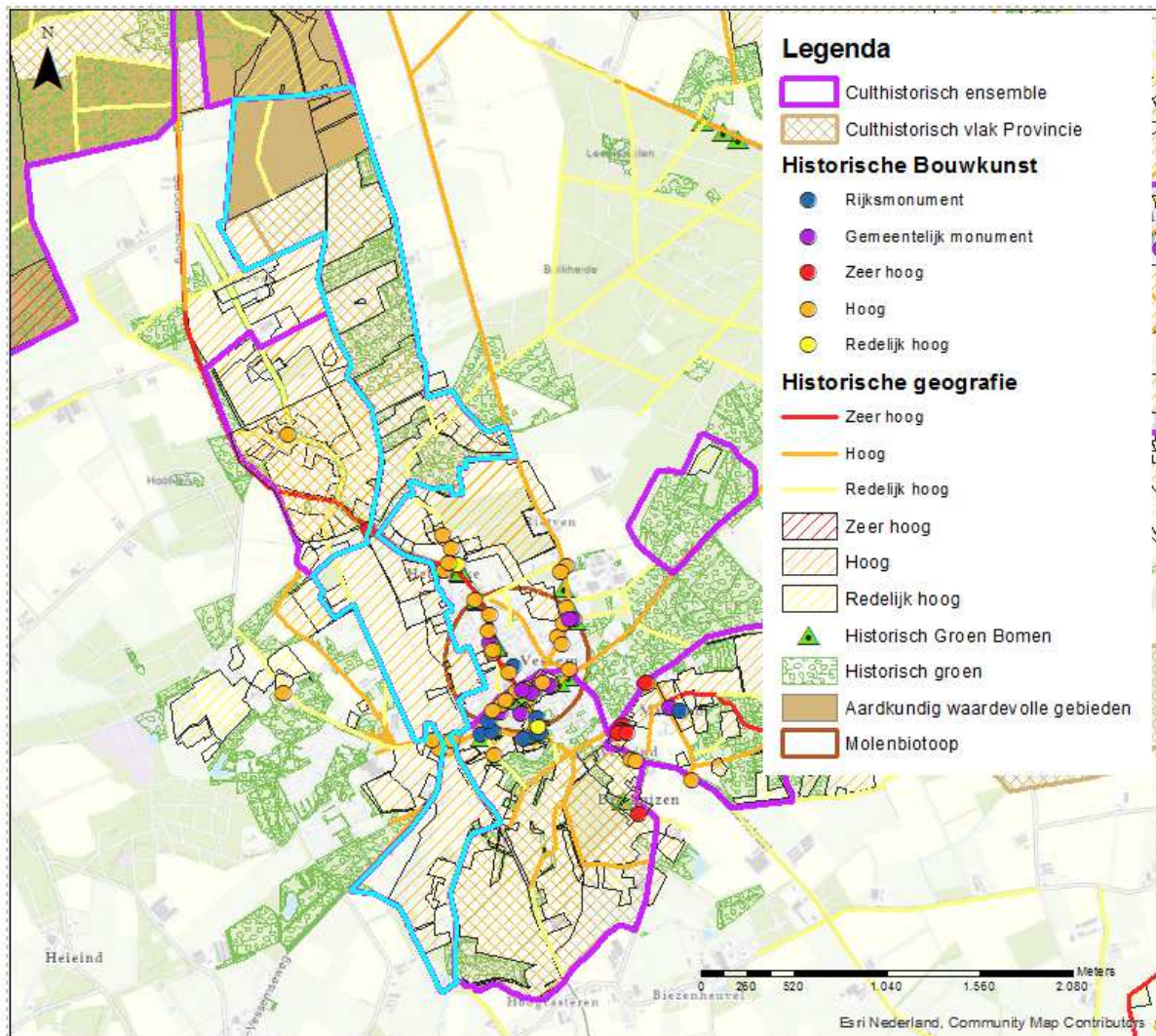
Het grondgebruik was in 1831 vrijwel overal grasland. In het noorden lag een onverkaveld stuk van de gemeent. De rest van het dal was verdeeld in zeer smalle lange percelen die dwars op de beek

¹ Van Berkel en Samplonius (2018) op Middelbeers.

stonden en die begrensd waren door sloten met bomen en struiken erlangs. Aan de monding van de Hazenloop was een moerassig gebiedje. Ter hoogte van de dorp Vessem een randje akkerland. Richting Hoogeloon lag er een strook beboste duingrond tussen de weg en het eigenlijke dal.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble “Dal Kleine Beerze” in lichtblauw.

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan. Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als restbos.² Het betreft vooral bos in het noordelijke deel van het ensemble:

² Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff (1990); 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl (1845); 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink (1989). Dit zijn de Bonnebladzjes.

4.11.2.197 Heikesestraat, 1,5 hectare

4.11.2.198 Spekdonken, 12 hectare

4.11.2.199 Het Heike Borsent, 8 hectare

4.11.2.211 Grootakker, 0,6 hectare, wat snippers waarvan een bosje binnen het ensemble.

Thema: 12 Oude infrastructuur

Dit thema wordt gebruikt voor het onderbrengen van de oudste categorie wegen en routes.

12.1 Prehistorische wegen

Prehistorische wegen volgen vaak terreinhoogten, soms gemarkeerd door grafheuvels etc. of juist op basis daarvan verondersteld.

4.12.1.001 Oost-west: een weg uit de Bronstijd?

Langs de grafheuvels van Toterfout - Halfmijl wordt door Glasbergen een oost-west gerichte oude doorgaande weg verondersteld.³ In noot 28 wijst hij op de Vijfberggroep op de Regte Heide bij Goirle, grafheuvelgroepen die door Panken beschreven werden en voorbeelden op de Veluwe en in Drenthe die alle waarschijnlijk langs prehistorische wegen aangelegd werden. Bij het archeologische onderzoek Toterfout – Halfmijl werd niet naar een weg uit de Bronstijd gezocht, men beperkte zich destijds puur tot de grafheuvels.

Deze prehistorische weg of route is dus een pure gissing! Op zich is een weg hier goed denkbaar omdat ze een langgerekte hoogte door het zo vennenrijke gebied volgt. Dat is dan tevens het hulpmiddel om de weg verder oost- en westwaarts te volgen. Westwaarts komen we dan uit bij de middeleeuwse voorde van Vessem die bepaald werd door een versmalling van het forse beekdal van de Kleine Beerse bij het Vondereind.⁴ Daar kruist deze hypothetische weg dus het ensemble “Dal Kleine Beerze”.

4.12.1.002 Oost-west: een weg uit de Bronstijd?

Dit is dezelfde weg, maar dan getekend door Nico Arts voor Willem Beex.⁵ Deze variant doorsnijdt het dal van de Kleine Beerze een eind zuidelijker.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

Min of meer duidelijke baan. Indien er bundels banen optreden, die banen afzonderlijk opnemen, zodat de bundel duidelijk wordt.

4.13.1.002 Heike - Stroomkesberg

Vanaf de windmolen (1304) tussen Vessem en Hoogeloon liep er een baan naar het noorden in de richting van Middelbeers met een aftakking naar Oostelbeers ten noordwesten van het Meerven. Hierbij werd de Kleine Beerze gepasseerd bij een watermolen. Van deze watermolen, brug of sluis waren in 1950 nog zware balken te zien. In Middelbeers heette ook deze baan Loonse Baan maar is nu veranderd in “Stroomkesberg”.⁶ In Vessem nabij de kruising met de Kleine Beerse heet deze weg nu kortweg “Heike”, vroeger: “Heikesche Straat”. Het deel van het dal ten noorden van deze weg heet De Voortjens.⁷ Aan de brug gaat dus een voorde vooraf.

4.13.1.20 Vessem, Hoogeloonseweg

Weg door de kom van Vessem naar de brug over de Kleine Beerse en dan linksaf naar Hoogeloon, langs de windkorenmolen. De huidige brug ligt 50 meter zuidelijk van de vroegere brug die gezien de gehuchtnaam Vondereind een tijd slechts een vonder was. Aan die vonder gaat een in 1326

³ Glasbergen (1954) deel 2, 174 en figuur 76.

⁴ Enklaar (1941) nr. 148, 1326 maart 1: de voert tote Vessem.

⁵ Beex (1989) / tekening N. Arts.

⁶ Van den Biggelaar, Van Bruggen en Van der Heyden (1993) 233.

⁷ Kadaster Vessem, sectie B, blad 2.

genoemde voorde vooraf.⁸

13.7 Voorde/Brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een doorgaande weg.

4.13.7.001 De Voortjes

Oversteek van de Kleine Beerze ten noordwesten van Vessem. Het deel van het dal ten noorden van deze weg heet De Voortjes.⁹ Aan de brug gaat dus een voorde vooraf.

4.13.7.001 Vonder Vessem

Brug over de Kleine Beerze ten westen van de dorpskom van Vessem. De huidige brug ligt 50 meter zuidelijk van de vroegere brug die gezien de naam Vondereind een tijd slechts een vonder was. Aan die vonder gaat een in 1326 genoemde voorde vooraf.¹⁰ Mogelijk een oude voorde die al in een bronstijdweg paste (zie 4.12.1.001).

13.15 Laanbeplanting

4.13.15.004 Laanbeplantingen Donk e.o.

Laanbeplanting aan de straat Heike waar deze de Kleine Beerze kruist van o.a. zomereik, gewone esdoorn en Hollandse linde. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1930. Cultuurhistorische waarde: hoog CHW. nr. G202 (GK-HG-58).

Thema: 14 Lokale wegen

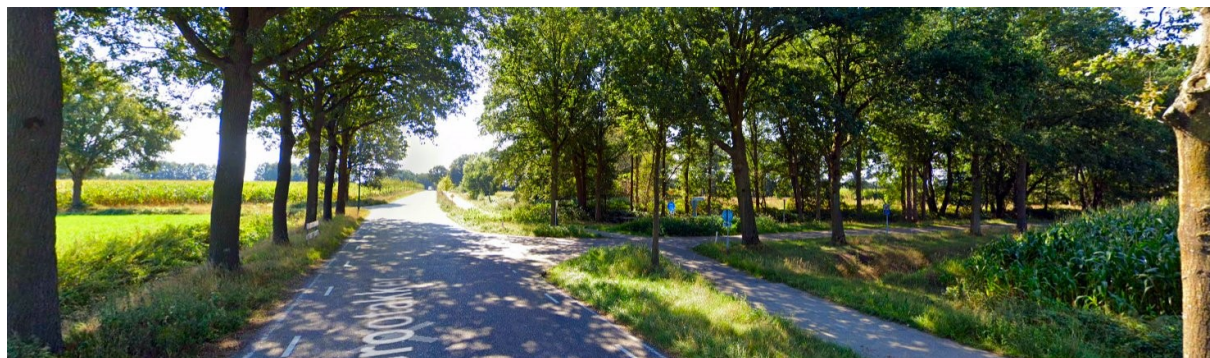
14.1. Lokale wegen

4.14.1.108 Grootakker

Beekdalbegeleidende weg op overgang beekdal en akkergebied de Grootakker.

4.14.1.110 De Korstbroeken

Beekdalbegeleidende weg op overgang beekdal en akkergebied de Grootakker, maar genoemd naar het Kortbroek, het zuidoostelijke deel van het dal van de Kleine Beerze. Dat heette oorspronkelijk Corstbroek.

De weg Grootakker, met rechts de laan Korstbroeken en wat verderop linksaf de Katerstraat in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.14.1.117 Heikesestraat

Weg langs de oostzijde van het noordelijke deel van het dal van de Kleine Beerze. Het zuidelijke stuk is oud. Ca. 1970 met 1 kilometer noordwaarts verlengd tot aan de oude baan naar Oostelbeers die daar nu ook Heikesestraat heet (4.14.1.118).

⁸ Enklaar (1941) nr. 148, 1326 maart 1: de voert tote Vessem.

⁹ Kadaster Vessem, sectie B, blad 2.

¹⁰ Enklaar (1941) nr. 148, 1326 maart 1: de voert tote Vessem.

4.14.1.118 oude baan naar Oostelbeers

Een klein stukje van deze oude baan bestaat nog als een zandpad. Dit is de oude weg van Vessem naar Oostelbeers van voor de aanleg van de weg Kuilenhurk – Buikheide ergens tussen 1650 en 1800. Tevens tot ca 1970 ontsluitingsweg voor de graslandpercelen in het beekdal. Ca. 1980 werd nog een klein stukje zandpad met karrespoor aangelegd (4.14.1.159).

4.14.1.159 Zandpad bij Kuilenhurk

Zandpad met karrespoor, aangelegd ca 1980.

4.14.1.180 Ellenbroek

Weg langs de westzijde van het middendeel van het dal van de Kleine Beerse, genoemd naar dat middendeel.

4.14.1.181 Breemt

Halfverharde weg vanuit het dal (Heikesestraat) naar de (voormalige) heide, met aan het begin een bruggetje over de Hazenloop.

14.2 Voorde / brug

4.14.2.001 Vessem, brug over de Kleine Beerze

Brede uitwaaiing van wegen aan de westzijde en een “langvoort” aan de Vessemse zijde van deze voorde die past in Glasbergens bronstijd-weg. Op deze plaats werd in 1764 een nieuwe stenen brug met toog gelegd ter vervanging van een houten brug. Aan beide zijden moest deze brug bestraat worden. Deze brug werd afgebroken in 1989 en bevatte oude stenen. De nieuwe brug is 50 meter stroomopwaarts gelegd.¹¹

Thema: 15 Gegraven waterlopen

De Kleine Beerze is nu binnen het ensemble van het Dal van de Kleine Beerze overal een gegraven waterloop. Het kronkelende gedeelte ten noorden van Vessem werd verbreed en rechtgetrokken; het betrekkelijk rechte gedeelte ten zuiden van Vessem werd juist van een reeks splinternieuwe kronkels voorzien.

15.3 Sloot / wetering

Hier worden de grote ontwateringssloten die met ontginning en/of grensafbakening te maken hebben bedoeld, niet de eindeloos talrijke gewone slootjes.

4.15.3.080 sloot in het Molenbroek

Rond 1900 gegraven sloot in het Molenbroek als grens tussen een bebost gedeelte en het grasland. Nog steeds sloot op bosrand.

4.15.3.082 dwarssloot in strokenverkaveling

Reeks op elkaar aansluitende sloten dwars op de oude verkavelingsrichting ten oosten van Meerven in het dal. Verdwenen.

Thema: 16 Molens

16.6 Molenbiotoop

Gebied met straal van 600 meter rond een met windkracht aangedreven molen.

4.16.6.001 Molenbiotoop molen De Jacobus in Vessem

Zie voor De Jacobus: 4.16.1.008. Deze molenbiotoop reikt net tot in het ensemblegebied Dal Kleine

¹¹ Bijnen (1990) 4.

Beerze. De Jacobus werd gebouwd in 1893, is maalvaardig en is rijksmonument.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

Verspreid over het ensemblegebied komen 7 minuscule plekjes “bos” voor die er ook al in 1840 waren, samen 2,6 hectare.

20.3. Bosbouw 1850-1900

20.4. Bosbouw na 1900

Langs de Spekdonken lag aan de oostkant een groepje beboste percelen, samen 7,5 hectare.

In het Ellenbroek kwam geen bos voor op heel kleine perceeltjes na.

In het Kortbroek lagen in 1930 tien perceeltjes bos, samen 5 hectare. Het grootste bosperceel, meest dennen, lag langs de weg naar Hoogeloon: dat was eigenlijk een bebost randje van de heide.

Het westelijke gedeelte van het Molenbroek bleef lange tijd als heide liggen. Na 1950 is dat spontaan steeds meer bebost geraakt en in 1972 verschijnt het als vrijwel geheel loofbos met wat heideplekken sindsdien nog wat kleiner geworden zijn.

Het randje bos langs de Spekdonken is vanaf 1950 steeds breder geworden. Ook dit lijkt een spontaan proces te zijn geweest: doordat het hakhout op de vele perceelsgrenzen niet onderhouden werd, werden dat bosstroken die de smalle percelen overwoekerden en zo langzaam aan één bos werden. Aan de zuidkant van de Spekdonken is de oude situatie met smalle percelen tussen beboomde sloten nog herkenbaar.

Kijkje in de Spekdonken. Foto Google Streetview, 2020.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

Geheel of gedeeltelijk omwalde akkercomplexen. In het ensemblegebied Dal Kleine Beerse betreft het randen van akkergebieden die in hoofdzaak buiten het dal lagen, maar die zich een eindje dalwaarts uitgebreid hadden.

4.21.2.041 aan de Hazenloop.

4.21.2.042 aan de Hazenloop.

4.21.2.067 aan de Hazenloop.

4.21.2.068 aan de Hazenloop.

Groepje ooit omheinde akkers, nu samen gesmolten tot één akker zonder hagen.

4.21.2.069 bij de Voortjens

Randje (60 meter breed) van een gebied met omheinde akkers bij Vessem. Nu een lang perceel met

bomen erlangs.

4.21.2.039 aan het Ellenbroek

Aan de oostkant van het Ellenbroek strekten de omheinde akkers van Vessem nog 150 tot 180 meter het ensemblegebied in. Nu meestal grasland met soms resten van de hagen.

21.3 Open akker

4.21.3.013 De akker van Vessem

De eigenlijke open akker van Vessem ligt aan de oostzijde van het ensemblegebied Dal Kleine Beerze, maar een kleine uitbreiding ervan is in het dal doorgedrongen. Het kadaster geeft hier enkele strookvormige percelen aan die volgens de topografische kaarten geen of amper begroeiing op de perceelsgrenzen hadden akkerland met een enkele bomenrij.

Uitbreiding van de Vessemse akker in het Kortbroek in 2009. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Het ensemble Dal Kleine Beerze ligt in het ruilverkavelingsgebied Zaligheden-Oost. Ruilverkaveling 1966-1975. Op 10-08-1964 werden de plannen "De Zaligheden Oost en West" te Eersel goedgekeurd. Op 05-04-1966 werd bij de Domineepad in Duizel officieel begonnen. Nieuwe kavelindeling kreeg zijn beslag in 1975-1975. Eerste ligboxenstallen ontstonden. De Gender, de Run en de Kleine Beerze met zijriviertjes werden verbreed en verdiept. Gekozen voor enigszins kronkelend tracé. Bijna alle bruggen moesten worden vernieuwd en een aantal stuwen worden gebouwd.¹²

Thema: 23 De beemden

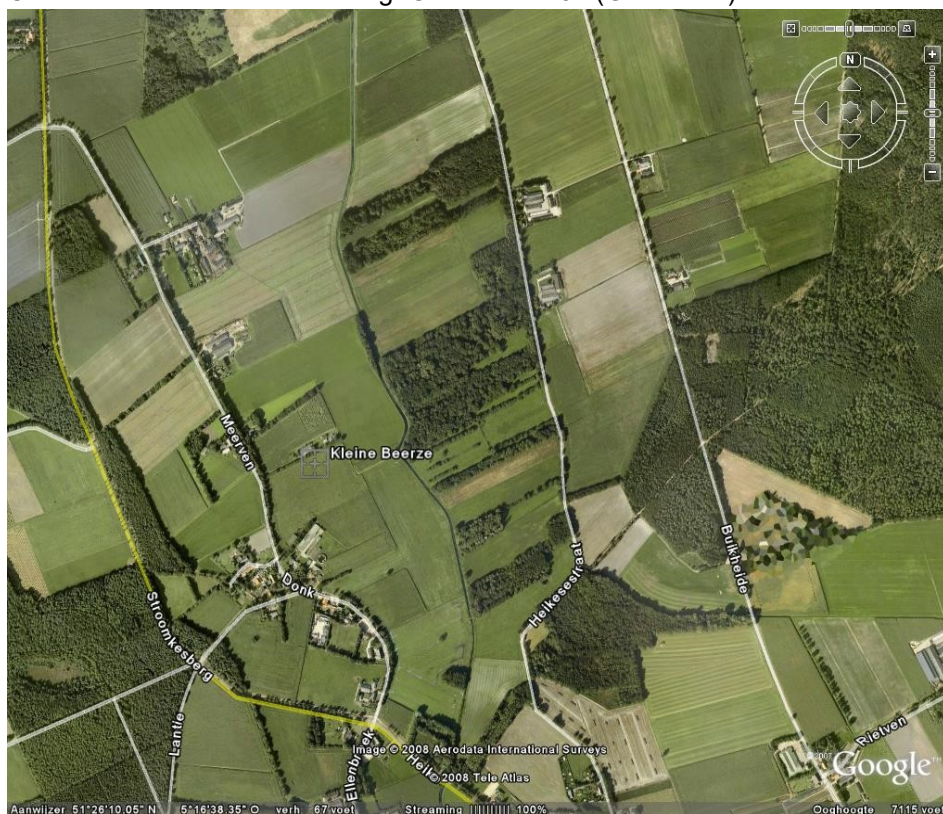
23.7 Hooiland

Het merendeel van het ensemblegebied Dal Kleine Beerze was en is nog steeds grasland. Vroeger werd dat vooral gebruikt als hooiland met nabeweiding met jong vee. De lange smalle velden waren bereikbaar vanaf de beekdalbegeleidende wegen aan de oost en westzijde. De percelen liepen dood op de beek.

Het beekdal van de Kleine Beerze tussen Vessem en Oostelbeers betreft een beekdal met beemdgronden (oude hooi- en weilanden) en in het zuidelijke deel, Spekdonken geheten, restanten van een kleinschalige percelering, met lange, smalle percelen, haaks op de beek. Veel perceelsscheidingen worden nog gemarkeerd door greppels en (resten van) houtwallen. De percelering kan deels nog dateren uit de Late Middeleeuwen (1250-1500), toen grote delen van de beekdalen werden ontgonnen. De Kleine Beerze is omstreeks 1970-1975 gekanaliseerd tijdens de ruilverkaveling. Bij deze ruilverkaveling is de verkaveling (plaatselijk) gewijzigd en uitgedund. Het

¹² Dams e.a. (1989) 282, 288; Wintermans (1996) 168.

gebied kent een samenhang met het akkercomplex bij Oostelbeers en met het buurtschap Donk. Cultuurhistorische waarde: Hoog. CHW. nr. V237 (GK-HV-14)

Afbeelding: De Kleine Beerze tussen Vessem en Middelbeers (Google maps)

Het noordelijke deel, Molenbroek geheten, is lang in gemeenschappelijk gebruik gebleven en nooit verkaveld geweest. 28 huizen uit Middelbeers, uit Meeven en uit Donk hadden weiderecht in dit gebied. Bij de Ruilverkaveling van 1964 is dit recht opgeheven. Nu is dit gebied eigendom van de Stichting Het Noordbrabants Landschap. Westelijk deel met vliegdennen begroeide heide, naar de Kleine Beerze overgaand in grootschalige graslandpercelen.¹³

Spekdonken was gelegen ten oosten van de Kleine Beerze. Natuurreservaat eigendom van de Stichting Het Noordbrabants Landschap, is een slagenlandschap; langwerpige kavels (slagen), waarvan de begrenzing wordt gevormd door houtwallen.¹⁴

Nummer	NAAM	Totaal	Bestaat nog	%
4.23.7.071	De Else	10	10	100%
4.23.7.091	Ellenbroek	50	42	84%
4.23.7.095	Kortbroek	12	8	68%
4.23.7.102	Molenbroek	47	31	66%
4.23.7.104	Molenvelden	10	9	90%
4.23.7.112	Spekdonken	108	91	85%
Totaal		235	190	81%

¹³ Rempkens (1995) 5.

¹⁴ Rempkens (1995) 5.

Bij benadering is dus nog 80% van het voormalige beemdengebied in het dal van de Kleine Beerse grasland al wordt dat niet meer bij uitstek als hooiland gebruikt zoals vroeger. De overheersende strokenverkaveling is meestal verdwenen. De begroeide sloten als perceelsgrens zijn merendeels niet meer aanwezig. Deels gedempt, deels heeft de begroeiing de percelen overwoekerd zodat er bos ontstond. Slechts hier en daar oogt het nog als vanouds, ware het niet dat ook daar de begroeiing veel te overheersend werd.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.2 Gemeynthe

24.2.001 Loon

In 1331 gaf de hertog aan de inwoners van Hoogeloon en Casteren een gemeynthe uit.¹⁵ Het zuidelijkste stukje van het ensemblegebied lag binnen deze gemeynthe.

¹⁵ 1331, augustus 19: Enklaar (1941) nr. 75.

24.2.002 Grote Aard Oerle

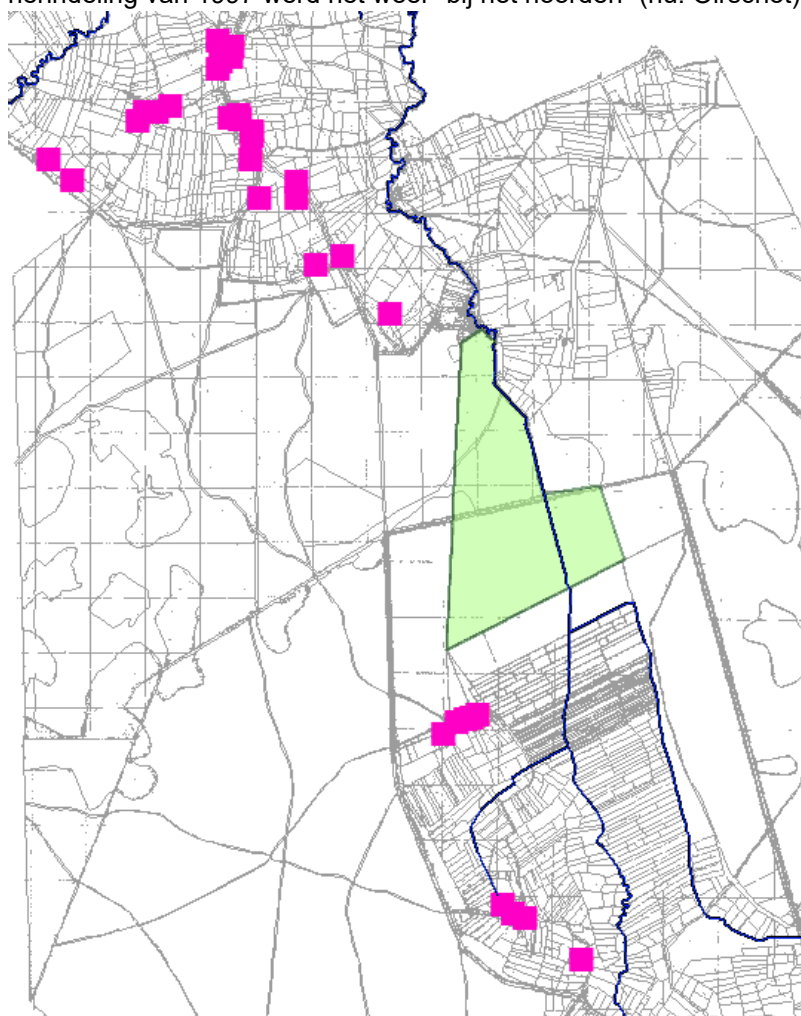
In 1293 uitgegeven door de hertog.¹⁶ De Grote Aard van Oerle strekte zich uit over Vessem, Hoog-Casteren, Knegsel, Oerle, Wintelre en het Hoogeind onder Oostelbeers. Tevens vielen Hooghees onder Eersel en Postelse Hoeven onder Steensel er onder. Hierin lagen de Vessemsse vooraard (alleen Vessem gerechtigd) en het Molenbroek.

24.2.003 Molenbroek

Het Molenbroek is het noordelijkste puntje van Vessem geweest en het is nog altijd het noordelijkste stukje van het brede dal van de Kleine Beerse. Hier loopt dat dal vast op de Midden-Brabantse Dekzandrug. Iets verderop, waar de Kleine Beerse daar doorheen breekt, lag al rond 1300 een molen die door de Kleine Beerse aangedreven werd. Als de molenaar het water te hoog opstuwde om te kunnen malen, liep het Molenbroek onder.

Het Molenbroek was een apart stukje van de gemeynt, de Grote Aard van Oerle, waarin zowel de boerderijen van Meerven en Donk, als die van het Kuikseind onder Middelbeers gebruiksrechten hadden. Bij elkaar 35 gerechtigden die dit recht tot de ruilverkaveling van 1969 behielden.

Bij het opmaken van het kadaster in 1830 werd het noorden van het Molenbroek tot de gemeente Oost-, West- en Middelbeers gerekend, in 1835 werd dat stuk onder Vessem gebracht en bij de herindeling van 1997 werd het weer "bij het noorden" (nu: Oirschot) gevoegd.

Kaartje van het Molenbroek (groen) en de daarin gerechtigden (roze blokjes). Ondergrond: kadaster 1830.

¹⁶ 1293, januari 20: Camps (1979) nr. 490.

24.2.004 Vessemse Vooraard

Dit gebied was een onderdeel van de Grote Aard van Oerle, Vessem, Wintelre die in 1293 al een hertogelijk charter kreeg. In 1341 werd de vooraard van Vessem aan Vessem en Wintelre uitgegeven. Wintelre wilde echter niet meebetalen en dus claimde Vessem deze aard helemaal alleen. Eigenlijk was het al een vooraard vanwege de ligging binnen de aard van Oerle, maar door weigering van Wintelre werd het dus echt een vooraard.¹⁷

Op 3 september 1762 is men de grenzen van de Vessemse Vooraard langs gegaan. Daarbij heeft men zeven grensstenen aangetroffen.¹⁸ Met behulp van de kadastrale minuutplans (in 1830 opgemeten) en Google-Streetview (foto's van 2010) bleek het mogelijk de plaats van de palen terug op te sporen. Waarschijnlijk zijn ze allemaal verdwenen!

24.4 Grensmarkering

4.24.4.007 Dorre eik

Een in 1794 vermelde naam voor een hoekpunt in de gemeentegrens, net buiten het ensemblegebied aan de weg naar Hoogeloon. De markering is verdwenen.

4.24.4.032 grens Aard HL-Oerle

Grenspaal van de gemeynte de Grote Aard van Hoogeloon en Oerle. De markering is verdwenen.

24.4.155 _____ in de Dorpstraat

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 1. De markering is verdwenen.

24.4.156 _____ op Vondereind

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 2. De markering is verdwenen.

24.4.157 _____ op de Landschot

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 3. De markering is verdwenen.

24.4.158 _____ Wagtendonks Hekke

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 4. De markering is verdwenen.

24.4.159 _____ in 't Molenbroek

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 5. De markering is verdwenen.

24.4.160 _____ in de Buijkheij

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 6. De markering is verdwenen.

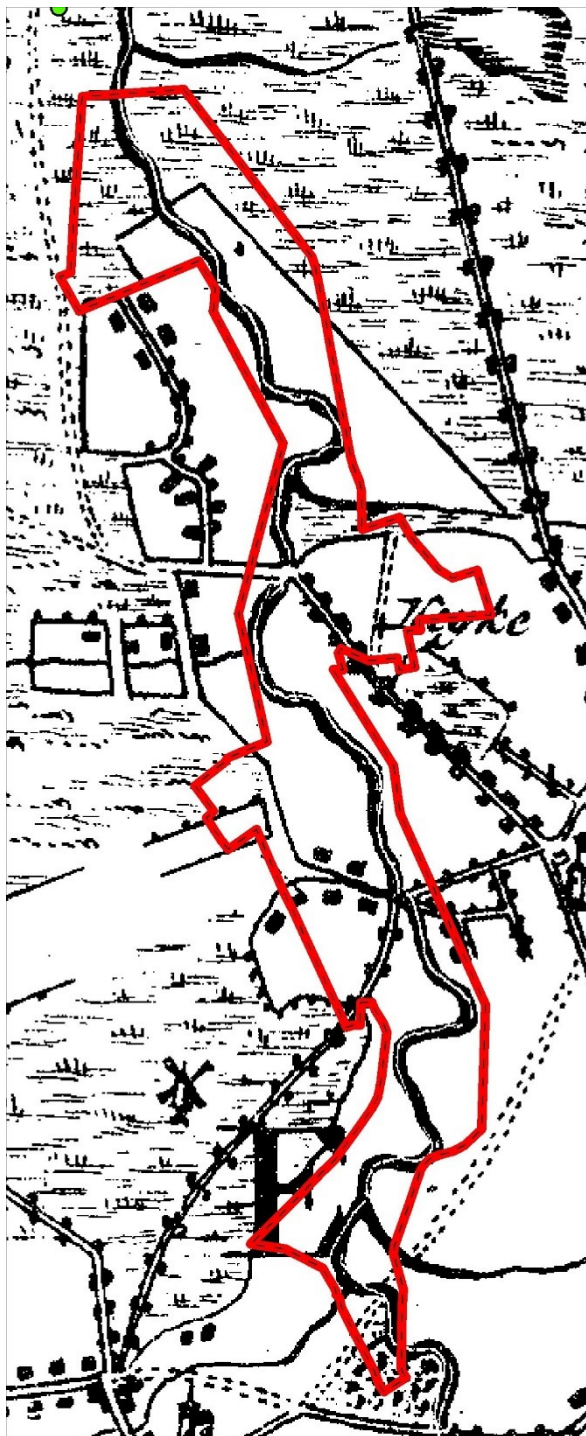
24.4.161 _____ op den Kuylenhurk

Grenssteen van de Vessemse Vooraard 7. De markering is verdwenen.

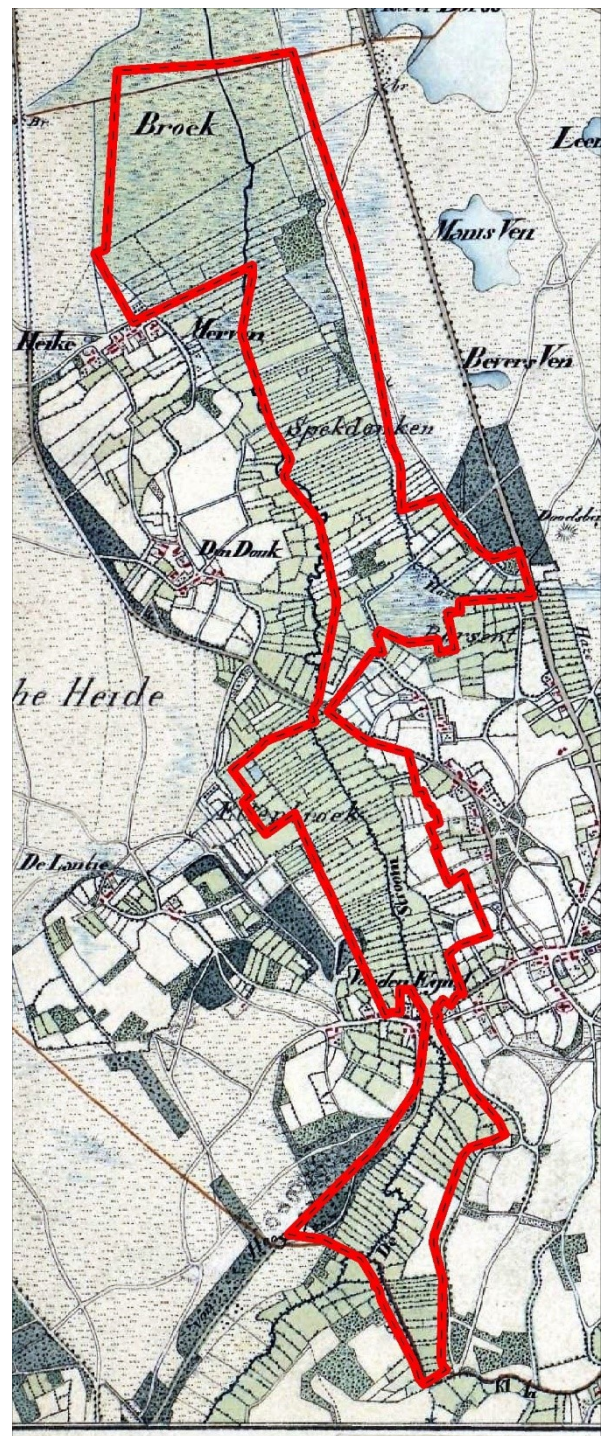
¹⁷ 1341, juni 26: gememoreerd in 1466, december 6: Enklaar (1941) nr. 132.

¹⁸ RHC-Eindhoven, Archief van het gemeentebestuur van Vessem, 1637 – 1810 (toegang 10277).

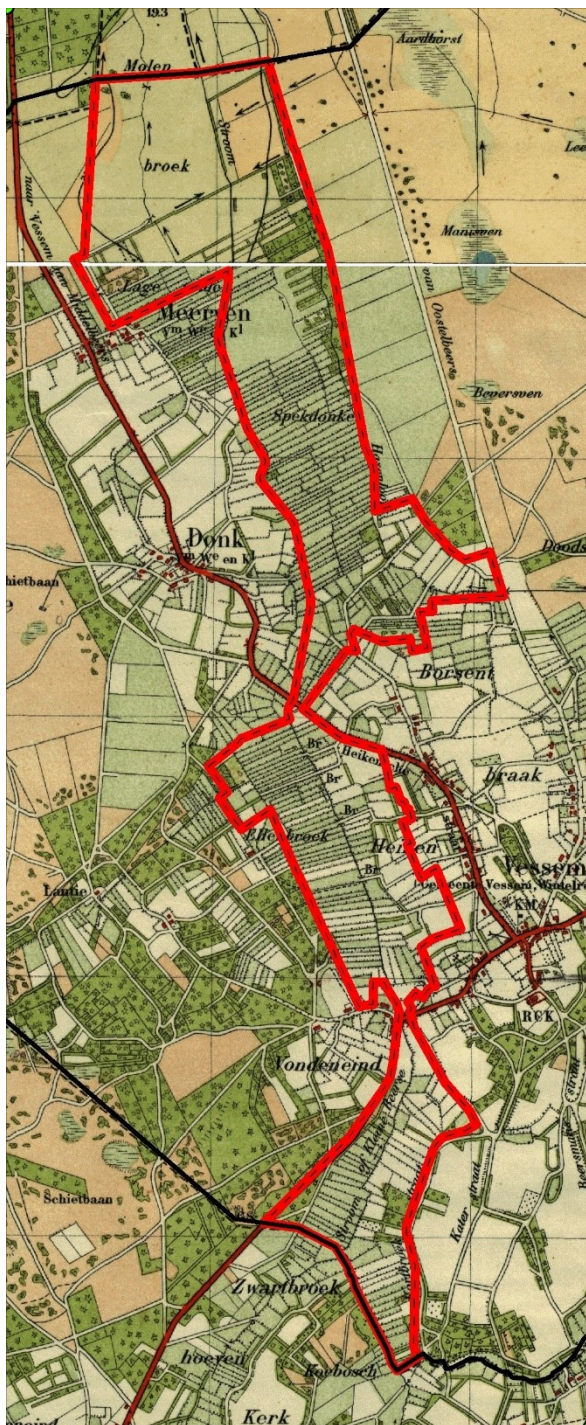
7. Het ensemble op historische kaarten

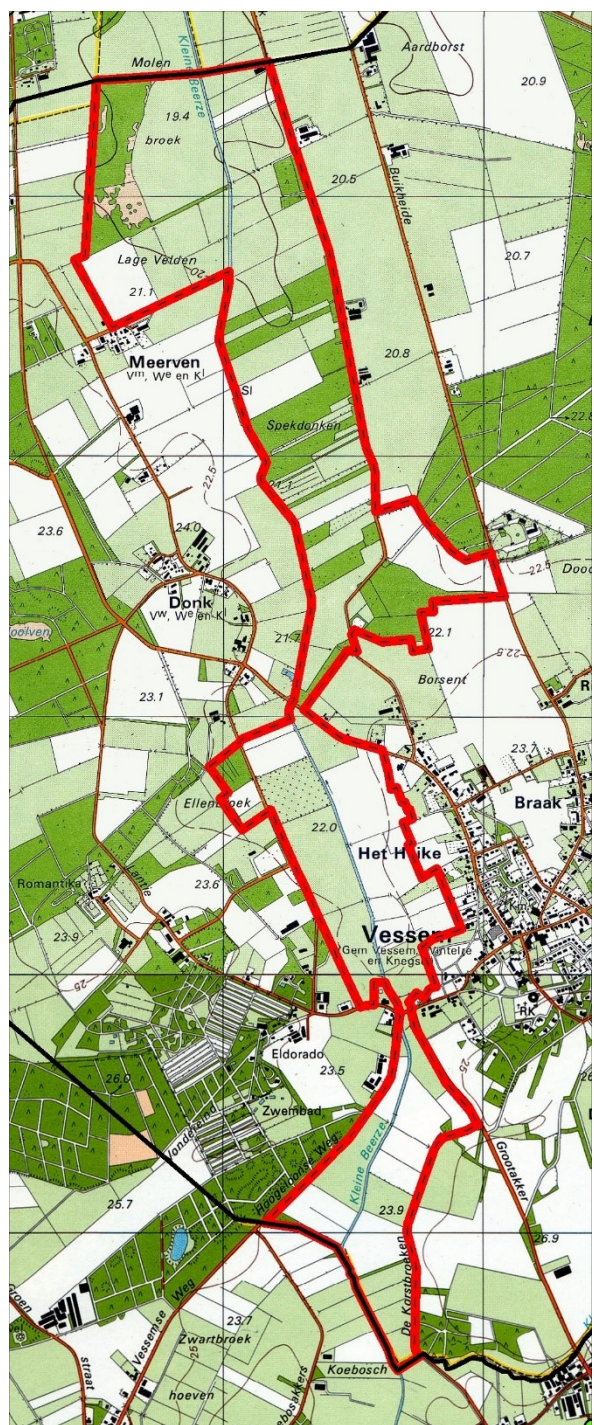
Topografie 1794

Topografie 1840

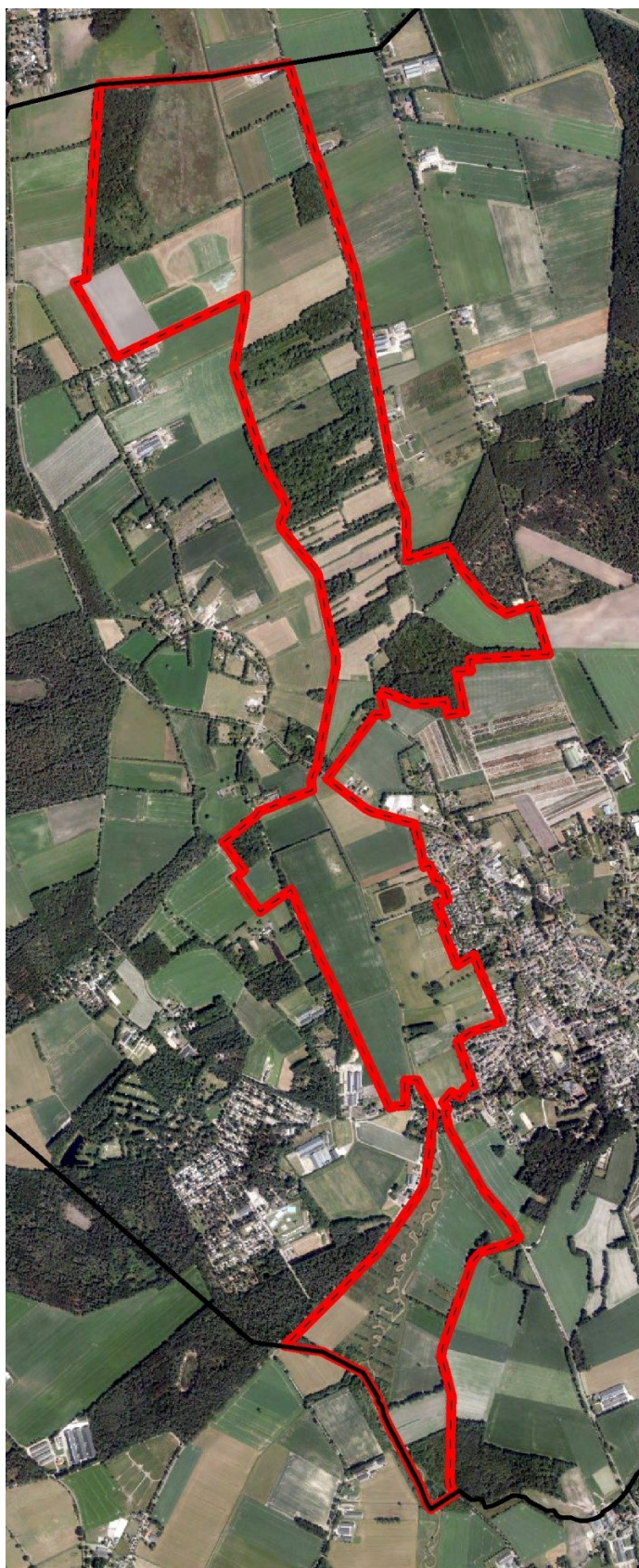

Topografie 1930

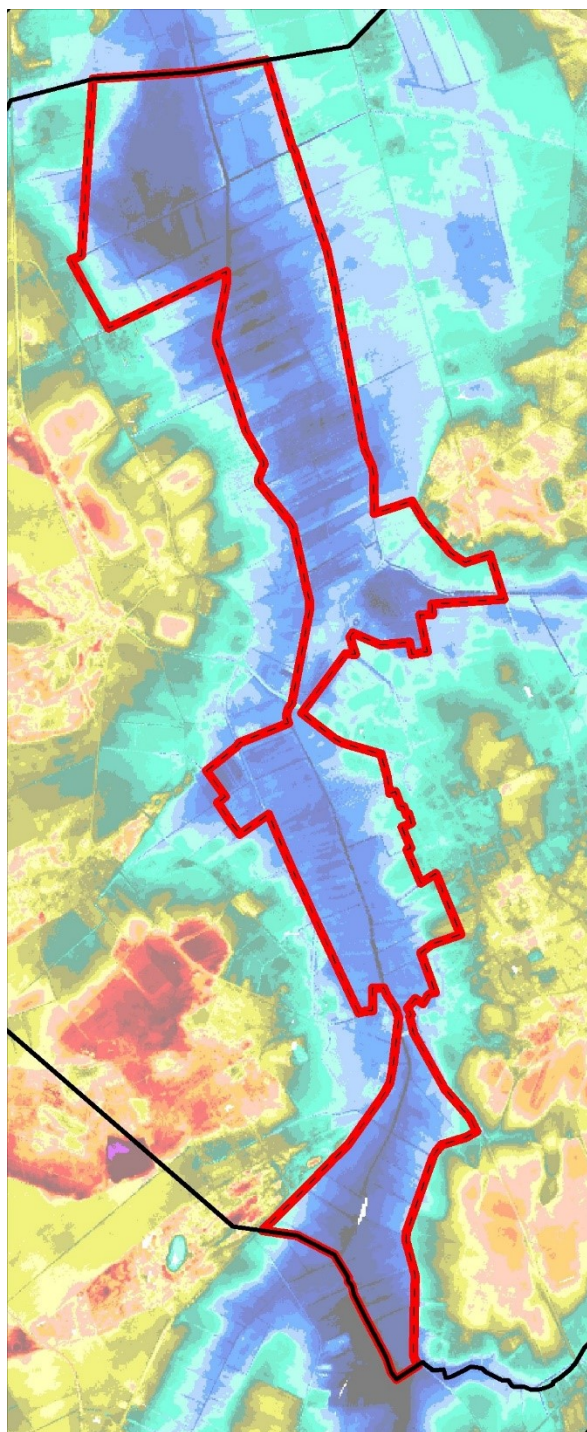
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

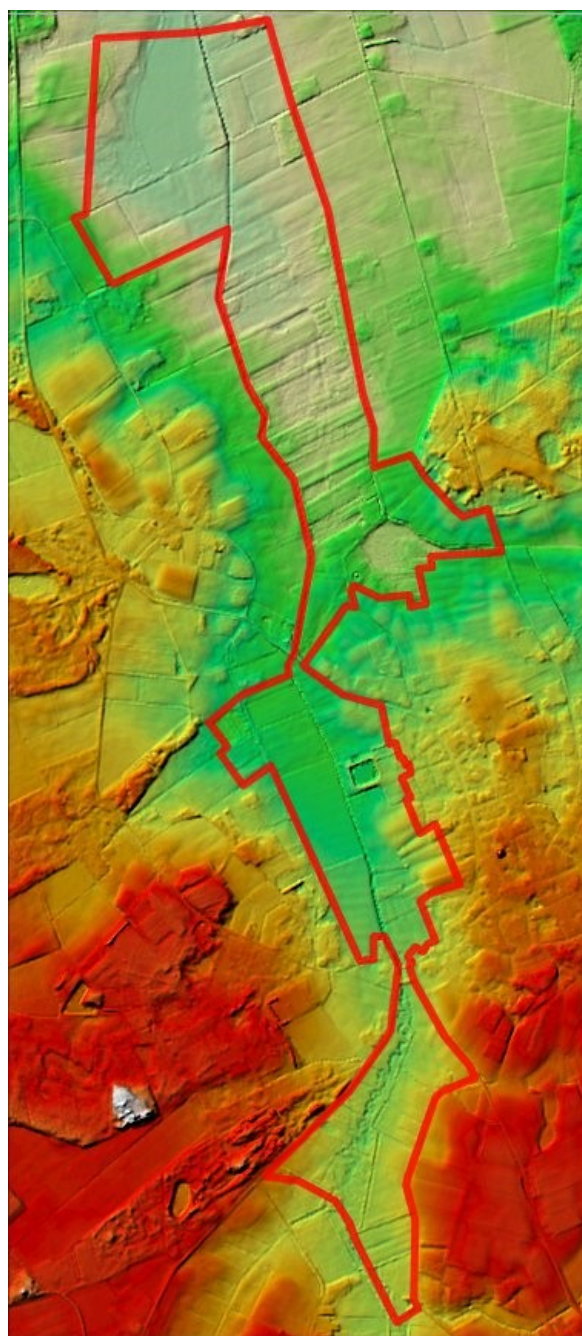

Luchtfoto 2019 Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN1, relatieve hoogten

Bron = AHN3, absolute hoogten

10. Literatuur en kaart

Beex, W.F.M., 1989: Oud nieuws. Archeologische vondsten en vindplaatsen uit de Vroege en Midden Bronstijd in het Maas-Demer-Schelde-gebied, (MA thesis, University of Amsterdam).

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*.

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Bijnen, 1990

Camps, H.P.H., 1979: Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert). Den Haag.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Enklaar, D. Th., 1941: Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar, Utrecht.

Glasbergen, W., 1954: Barrow Excavations in the Eight Beatitudes. The bronze age cemetery between Toterfout & Halve Mijl. North Brabant. I The Excavations - II The Implications. Groningen (J.B. Wolters).

Rempkens, N., 1995: Weiderecht in het Molenbroek : vormde bron van moeilijkheden, in: *De Heijmraeder* 2, nr. 2, 5-7.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering.(Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ilp.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

.

E4.002 Buurtschap Donk

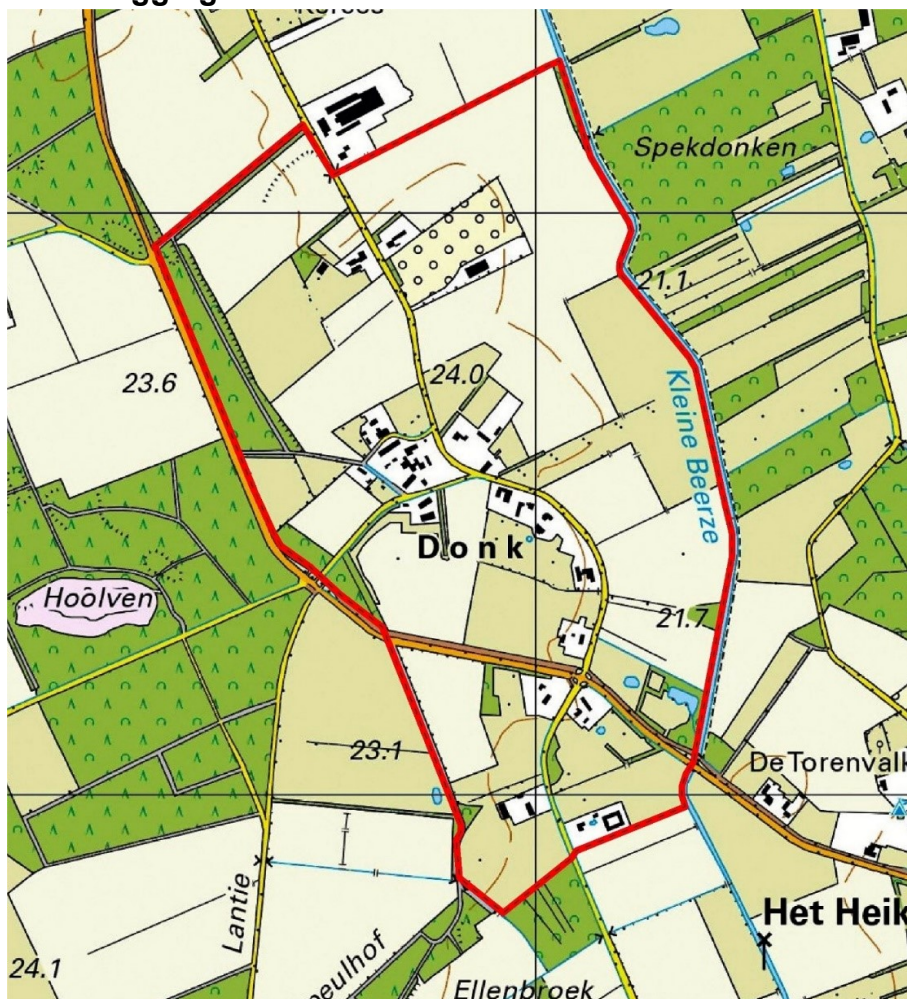
1. Karakter

Het buurtschap Donk is een mooi voorbeeld van een compact gehucht met alles erop en eraan. Het ligt tussen de Landschotse Heide in het westen en het dal van de Kleine Beerze in het oosten. Tegen de hei wordt het al zeker twee eeuwen afgeschermd door een randje (dennen)bos. Het gehucht was qua bebouwing heel compact: 10 boerderijen binnen een vlak van 250 bij 150 meter, zonder duidelijke regelmaat geplaatst. Van die boerderijen staat er nog één, al toont die sporen van vele eeuwen verbouwingen. Ten zuiden van de boerderijen lagen omheinde akkerlanden, ten noorden ervan lag een open akker en aan de oostkant tegen de Kleine Beerze een strook hooiland. Het akkerland is door opkarren van zand en plaggenmest na 1830 oostwaarts uitgebreid tot aan de Kleine Beerze die vervolgens door de ruilverkaveling ook nog 50 meter naar het oosten verplaatst werd. Het plaggendeek van Donk loopt nu dus zelfs over de oude beek heen door. Nadat de wegen genaamd Donk en Meerven eind 19^e eeuw verhard werden, zijn daarlangs ook boerderijen gebouwd.

2. Naam

Het ensemble buurtschap Donk is genoemd naar het gehucht De Donk. De naam Donk wijst op een natuurlijke hoogte (het akkergebied) nabij een moerassige laagte (het dal van de Kleine Beerze).

3. Ligging

Topokaart 2020, rood omlijnd.

4. Omvang

Het ensemble Buurtschap Donk beslaat een oppervlakte van 84 hectare.

5. Grondgebruik

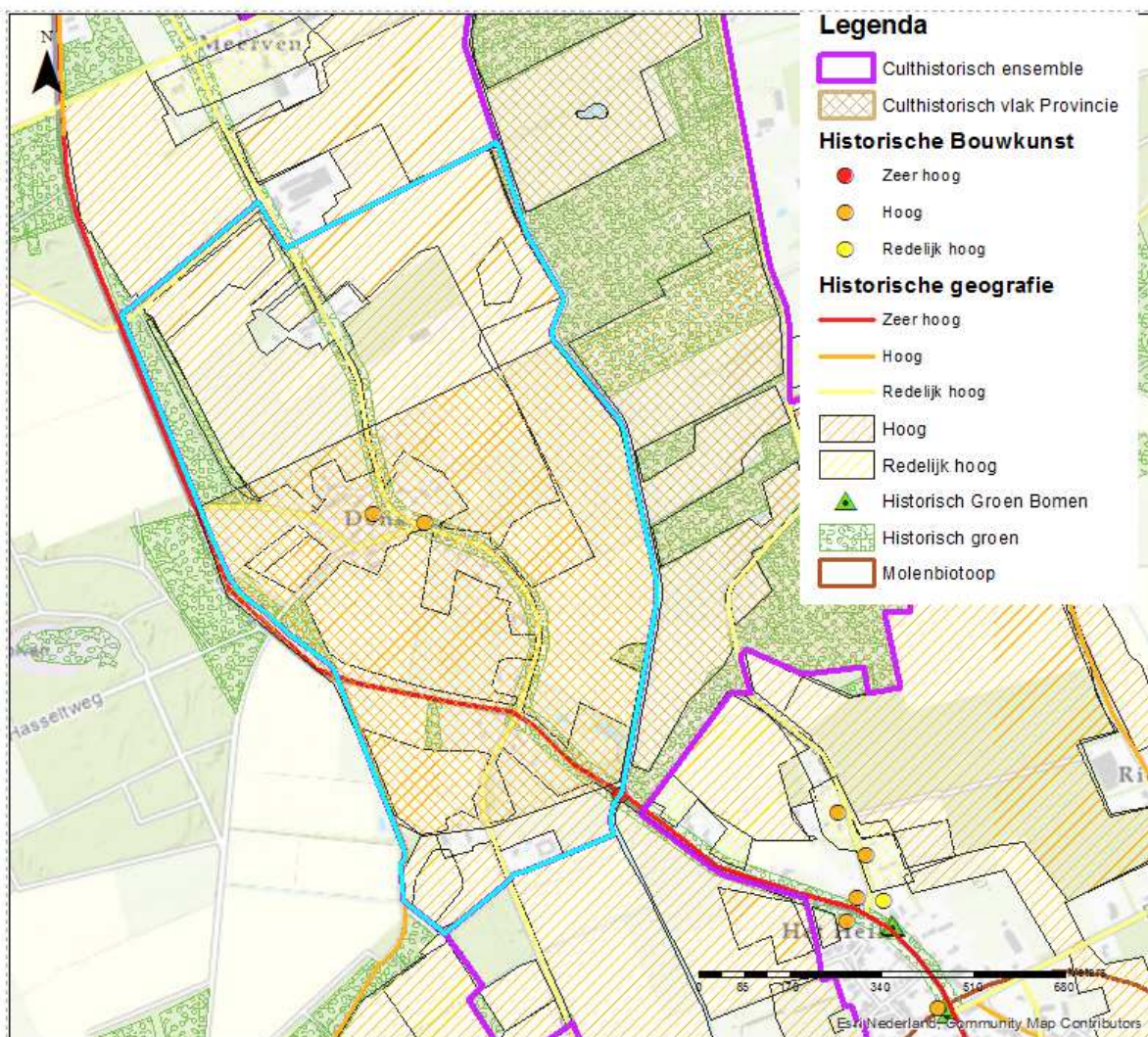
Het huidige grondgebruik is een afwisseling van grasland en akkerland, met centraal het compacte gehucht Donk. Aan de westkant, tegen de weg genaamd Stroomkesberg, een strook gemengd bos. Dit geldt ook de hoek ten zuiden van de weg naar Vessem. Centraal ligt de weg genaamd Donk die verderop Meerven heet. Deze weg heeft deels een laankarakter en is ook verderop bebouwd geraakt.

Het grondgebruik in 1831 was hoofdzakelijk akkerland, met langs de Kleine Beerze en in een dalletje in het noorden grasland. Aan de westkant tegen de weg een strook dennenbos. Centraal lag het gehucht Donk. Ten zuiden van de weg naar Vessem een driehoek heide en verder grasland in het dal van de Kleine Beerze. De centrale weg kronkelde veel meer dan tegenwoordig en er stonden amper bomen langs.

De weg genaamd Donk in 2010. FOTO GOGGLE STREETVIEW.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Buurtschap Donk in lichtblauw.

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.005 Landschotsche Heide

Het nu beboste strookje langs de weg Stroomkesberg was aanvankelijk nog heide. Het was de oostrand van de grote Landschotse Heide. In 1840 al deels bebost en kort daarna helemaal. Ook het westelijke deel van het stuk ten zuiden van de weg naar Vessem was heide. Die was tegen 1900 al ontgonnen.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

Min of meer duidelijke baan. Indien er bundels banen optreden, die banen afzonderlijk opnemen, zodat de bundel duidelijk wordt.

4.13.1.002 Stroomkesberg

Weg van af Vessem door de zuidzijde en langs de westzijde van het ensemblegebied naar Middelbeers. Aanvankelijk een vrij rechte zandbaan op de oostrand van de Landschotse Heide. Gedeeltelijk verhard rond 1960, geheel verhard rond 1970.

13.7 Voorde/Brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een doorgaande weg.

4.13.7.001 De Voortjes

Oversteek van de Kleine Beerze ten noordwesten van Vessem. Het deel van het dal ten noorden van deze weg heet De Voortjens.¹⁹ Aan de brug gaat dus een voorde vooraf.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.151 Speulhof

Weg aangehelegd bij de ontginning van de heide in deze hoek, rond 1900. Nu een smal zandpad met wat bomen erlangs.

4.14.1.155 Pad bij Stroomkesberg

Pad langs de noordrand van het ensemblegebied en zandpad met karrespoor met struiken erlangs.

4.14.1.172 De Achterste Donk

Pad vanuit het gehucht Donk naar de Landschotse Heide. Nu smalle asfaltweg.

4.14.1.173 Donk

Zuidelijk gedeelte van de zuid-noordweg door het ensemblegebied, tot in het gehucht Donk. De weg Donk – Meerven werd al voor 1900 bestraat. Asfaltweg met laankarakter.

4.14.1.174 Meerven

Noordelijk gedeelte van de zuid-noordweg door het ensemblegebied, vanaf het gehucht Donk naar Meerven. Het noordelijkste stuk is voor 1900 aangelegd. Zie ook 4.14.1.212. Asfaltweg met laankarakter.

4.14.1.180 Ellenbroek

Ruilverkavelingsweg van rond 1970 langs de westkant van het Ellenbroek. Voordien liep hier een rechte heibaan naar het zuidwesten. Asfaltweg met bomen.

4.14.1.212 Meerven

Oud vervolg van zuid-noordweg door het ensemblegebied, naar Meerven. Opgeruimd voor 1930. Zie ook 4.14.1.174.

14.15 Laanbeplanting

4.14.15.004 Donk en Meerven

Laanbeplantingen van o.a. zomereik, gewone esdoorn en Hollandse linde. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1930. Cultuurhistorische waarde: hoog CHW. nr. G202 (GK-HG-58)

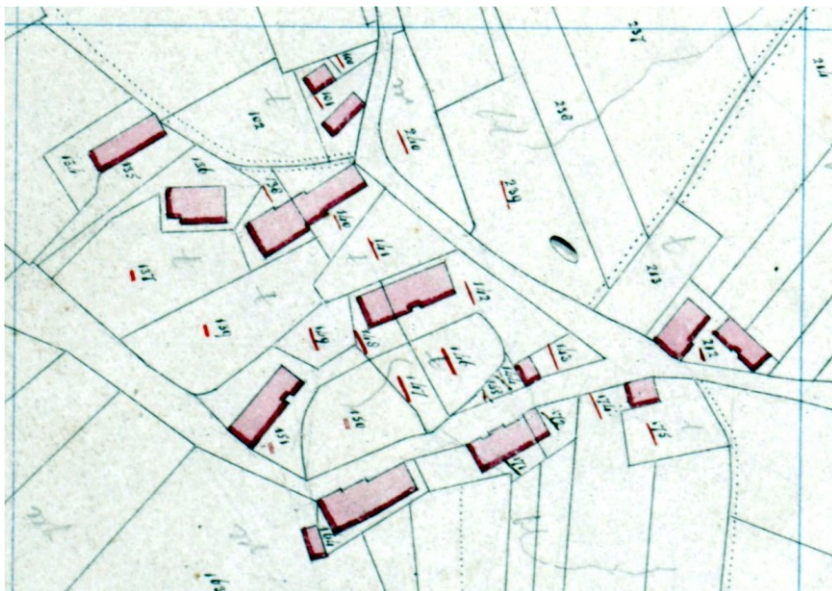
Thema: 17 Gehuchten

17.4 Klein gehucht

¹⁹ Kadaster Vessem, sectie B, blad 2.

4.17.4.040 Vessem, de Donk

De Donk was een compact gehucht met in 1830 tien boerderijen aan de open akkers van Donk, op een dekzandrug tussen het dal van de Kleine Beerse in het oosten en een stuifzandgebied in de heide aan de westkant. Vooral in de jaren 1960 aanzienlijk uitgebreid met boerderijen.

Het gehucht Donk op de kadasterkaart van 1830. Het weergegeven gebied meet van links naar rechts 250 meter. KADASTER VESSEM, SECTIE B, BLAD 2.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.031 Dennenbosje bij Meerven

Bestaat niet meer.

4.20.2.032 dennebosje aan begin van de Donk

Bestaat niet meer.

4.20.2.033 Dennebosje aan Ellenbroek

Bestaat niet meer.

4.20.2.351 Dennebos tegen Stroomkensberg

Aangeplant voor 1830 op de gemeynt. Bestaat nog.

4.20.2.352 Dennenbos tegen Stroomkensberg bij Achterste Donk

Aangeplant 1830 – 1840, bestaat grotendeels nog.

20.3. Bosbouw 1850-1900

De in deze periode aangeplante bosjes zijn intussen weer gerooid.

20.4. Bosbouw na 1900

De in deze periode aangeplante bosjes zijn intussen weer gerooid.

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

4.21.1.009 t/m 011 De Donk

Akkerwal aan de westzijde tegen de met dennen beplante rand van de voormalige heide.

Van 4.21.1.009 bestaat nog een gedeelte tegen de bosrand. De rest is verdwenen.

Op de hoogtekartaat zijn de resten van deze wal nog te zien. Het best bewaarde gedeelte is nog ongeveer 1 meter hoog.

Helemaal rechts nog een walletje: dat werd kort voor 2000 aangelegd en is dicht begroeid.

AHN3

21.2 Besloten akker

4.21.2.35 Ellenbroek

Groep besloten akkers tegen het Ellenbroek, met net een hoekje binnen het ensemblegebied. Nu grasland zonder hagen.

4.21.2.63 De Donk

Groep besloten akkers ten zuiden van het gehucht Donk. Een deel van de hagen bestaat voort als perceelsscheiding van de erven van de na 1950 bijgebouwde boerderijen. Half afgegraven.

Een scherpe rand getuigt van de gedeeltelijke afgraving van de voormalige besloten akkers ten zuiden van het gehucht Donk. FOTO GOOGLE STREETVIEW 2014.

4.21.2.64 en 65 De Donk

Besloten akkers ten zuidwesten van het gehucht Donk. Nu één omboomd perceel. Grasland.

4.21.2.66 De Donk

Groep besloten akkers die merendeels onder Meervan hoort, in het noorden van het ensemblegebied. Nu alleen bomen langs een zandpad op de ensemblegrens.

4.21.2.83 Ellenbroek

Smal akkertje tegen het Ellenbroek, bestaat niet meer.

21.3 Open akker

4.21.3.014 en 30 Akker van Donk

Open akker ten noorden van het gehucht Donks en rechts van de weg Meervan. De openheid is wat verbroken door erfbeplanting en de bomen langs de weg, maar overigens nog aanwezig.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Het ensemble Buurtschap Donk ligt in het ruilverkavelingsgebied Zaligheden-Oost. Ruilverkaveling 1966-1975. Op 10-08-1964 werden de plannen "De Zaligheden Oost en West" te Eersel goedgekeurd. Op 05-04-1966 werd bij de Domineepad in Duizel officieel begonnen. Nieuwe kavelindeling kreeg zijn beslag in 1975-1975. De Kleine Beerze werd verbreed, verdiept en bij Donk oostwaarts verlegd.²⁰

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

Normaal gesproken zijn de beemden hooiland in een beekdal, vaak op een natte moerassige ondergrond. Hier is er iets bijzonders gebeurd. De bodemkaart geeft aan EZg23w, dat is: lage enkeerdgrond op een moerige ondergrond. Die "moerige ondergrond" is het restant van de oude beekdalbodem als hooiland. Vanaf De Donk hebben de boeren daar zand op gekard, zoveel dat de bodem nu als enkeerd beschreven wordt. Weliswaar relatief laag gelegen en nogal nat, maar wel met een dik plaggendeck. Op de topografische kaarten is mooi te volgen hoe de graslandstrook langs de Kleine Beerze hier alsmat smaller werd en dan verdween. In 1840 nog 100 tot 250 meter breed, in 1930 bijna verdwenen en nu helemaal. In het jongste gebruik is hier toch weer veel gras te vinden, maar dat is dus gras op een plaggentakker! Het verschijnsel doet zich ook elders voor, maar dit is wel een mooi voorbeeld.

4.23.7.091 Ellenbroek

Het noordelijke gedeelte van het Ellenbroek. Hierval is het oostelijke gedeelte aan de Kleine Beerze nog grasland.

4.23.7.105 rijt bij Meervan

Voor zover deze oude rijt in het ensemblegebied valt is deze nog grasland.

4.23.7.122 Spekdonken

Voor zover de Spekdonken binnen het ensemble vallen, zijn deze merendeels nog grasland. Er zijn drie hoeken met akkerland.

Thema 24: bestuurlijk

24.2 Gemeente

²⁰ Dams e.a. (1989) 282, 288; Wintermans (1996) 168.

4.24.2.001 Gemeynthe van Loon

De gemeynthe van (Hoogen)Loon werd in 1331 door de hertog van Brabant uitgegeven. Het westelijke gedeelte van het ensemblegebied De Donk hoorde tot deze gemeynthe.

4.24.2.002 Kneghel, De Grote Aard van Oerle

Lag aan de westzijde van Kneghel. Uitgegeven 1294-1312, strekte zich uit over vijf schepenbanken. Hierin lag onder meer de Vesselse vooraard waarin alleen Vessel gerechtigd was en het Meulenbroek. Het oostelijke gedeelte van het ensemblegebied De Donk hoorde tot deze gemeynthe, meer bepaald tot die Vesselse Vooraard.

4.24.2.003 Het Molenbroek

Maakte deel uit van de Grote Aard van Oerle. Ook de boeren van De Donk waren hierin gerechtigd al lag deze gemeynthe tot 3 kilometer noordelijker. Die rechten werden pas in 1969 in het kader van de ruilverkaveling afgekocht.

4.24.2.004 Vessel, Vesselse Vooraard

Was onderdeel van de Grote Aard van Oerle. Het oostelijke gedeelte van het ensemblegebied De Donk maakte er deel van uit.

24.4 Grensmarkering

24.4.158 Grensteen aan het Wagtendonks Hekken

Grensteen van de Vesselse Vooraard.. De steen nog op de kadastrale kaart aangegeven. Vermoedelijk opgeruimd bij de verharding van de weg De Donk, voor 1930.

Bij de boerderij Donk 5 staat wel een betonnen paaltje op de hoek van de heg, maar dat is niet de oude grenspaal. Die stond links aan de sloot in de schaduw van de bomen. FOTO GOOGLE STREETVIEW, 2010.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.112 Donk 15

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1925. Zadeldak met gesmoorde muldenpannen. Vernieuwde ramen met drieruits bovenlichten.

Donk 15 in 2010. Foto Google Streetview.

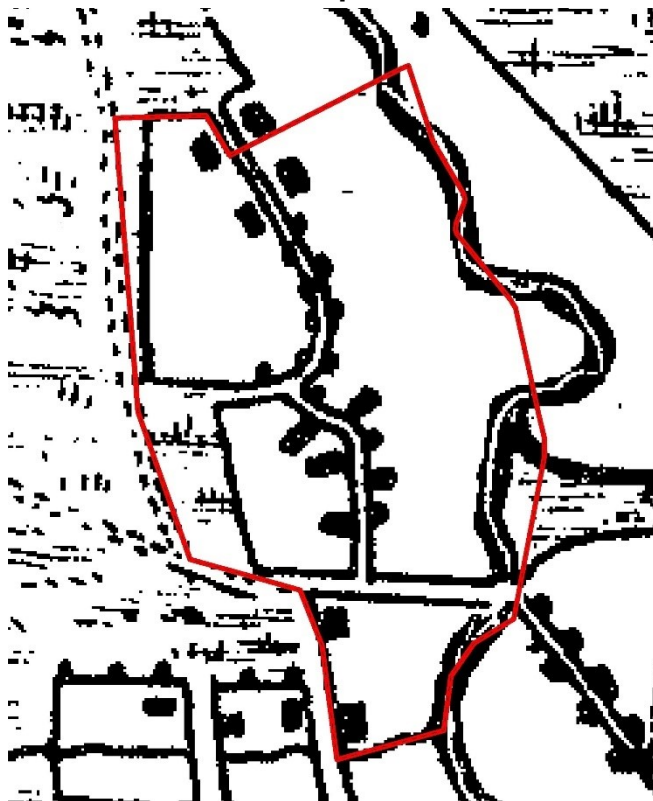
4.31.2.193 Donk 2

Langgevelboerderij gebouwd voor 1830. Sterk verbouwd, maar vermoedelijk nog met oude gebintenstructuur (gezien de golvende daknok), rieten wolfdak met brede pannenrand, leilinden voor de deur. Dit is de enige boerderij uit 1830 die er nog staat. De bijhorende schuur is al voor 1900 verdwenen.

Donk 2 in 2010. Foto Google Streetview.

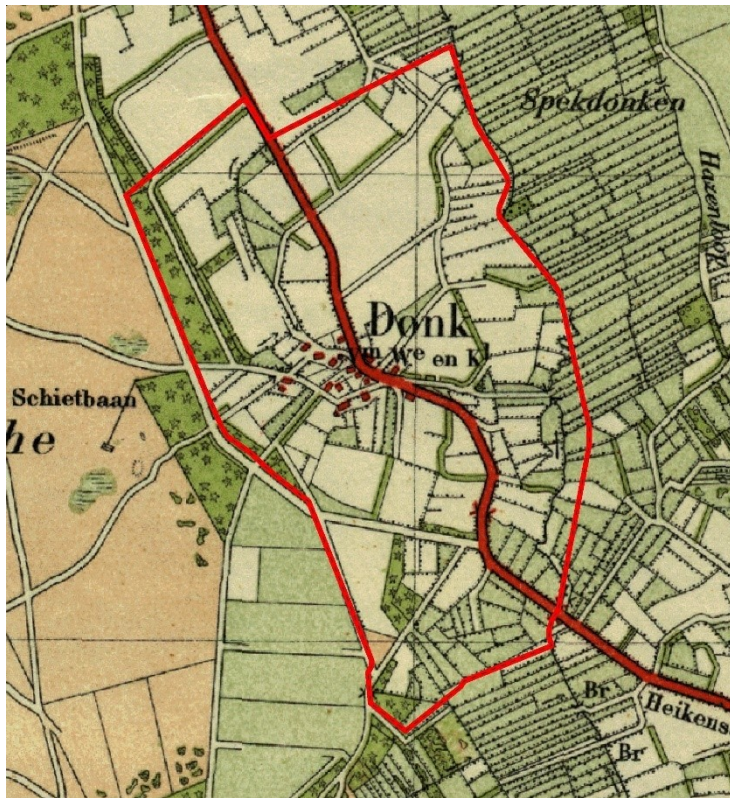
7. Het ensemble op historische kaarten

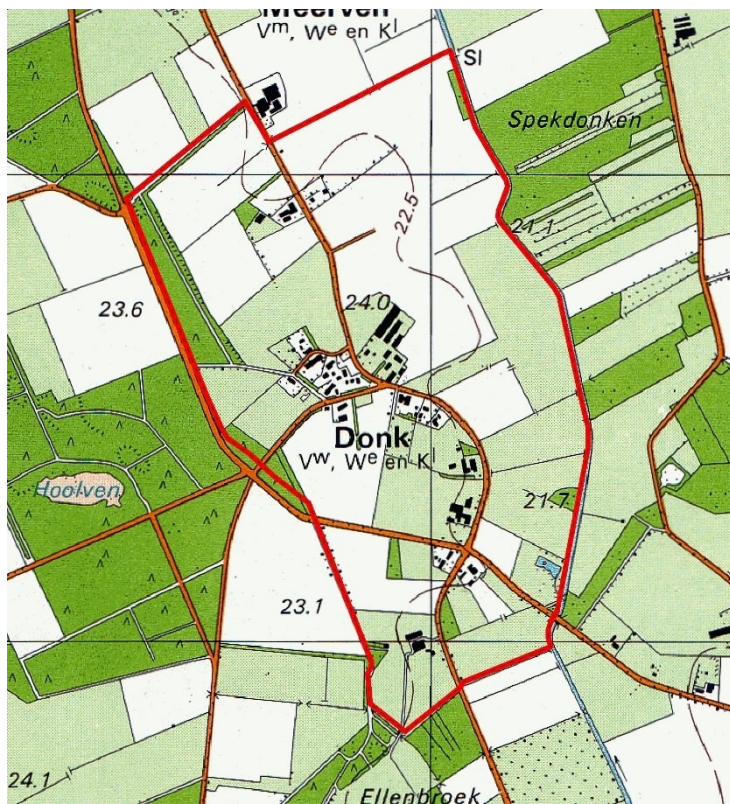
Topografie 1794

Topografie 1840

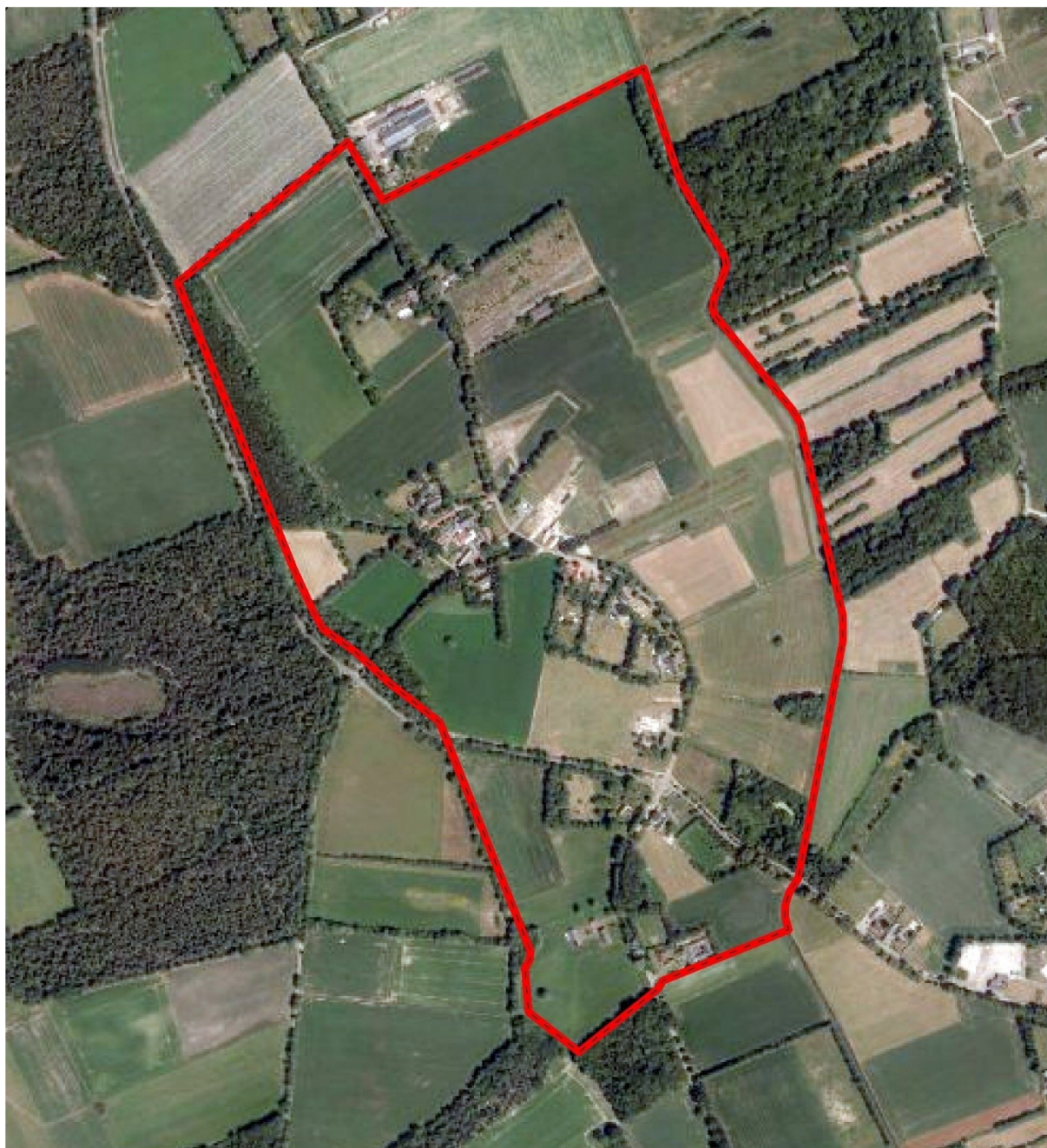

Topografie 1930

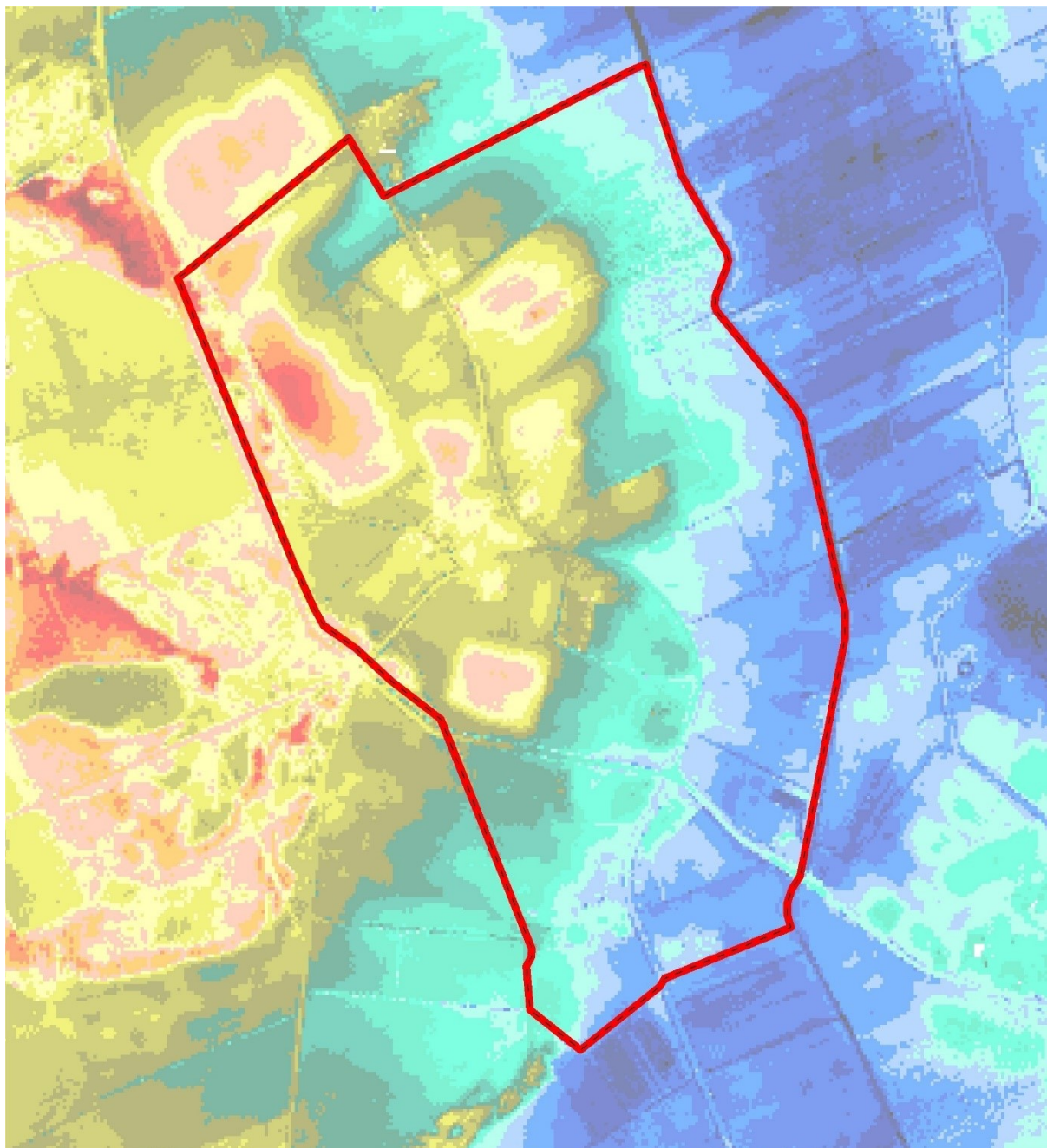
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis, 2019

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN1, hoogten gekleurd.

10. Literatuur en kaart

Literatuuroverzicht en beschrijving van oude kaarten.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*.

Camps, H.P.H., 1979: Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert). Den Haag.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering.(Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ijp.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

E4.003 Vessem en Grootakker

1. Karakter

Het ensemble Vessem en Grootakker betreft de grote open akker van Vessem in samenhang met een nu beboste smalle duinenstrook, een zone met omheinde bouwlandpercelen waarin de parochiekerk staat en de aanvankelijk heel bescheiden dorpskom van Vessem die tot 1960 niet meer was dan een dorpsstraat met bebouwing die zich in de voorafgaande eeuw iets verdicht had.

2. Naam

Het ensemble Vessem en Grootakker is genoemd naar het dorp Vessem waarvan het oude centrum hier lag, en de oude akker die daar bijhoort: de Grootakker. De betekenis van de naam Vessem is onbekend. Aan een samenstelling met *heem* 'woonplaats' moet hier niet gedacht worden en in het eerste deel een Keltische waternaam Vesse te zien, een andere naam voor de Kleine Beerze, berust op fantasie.²¹ De oudste vermelding dateert uit 1246: Godefrido de Veseme, apud Vesme.²²

3. Ligging

Topografie 2020, rood omlijnd. In het noorden de huidige dorpskom van Vessem en ten zuiden daarvan de Grootakker. De zuidgrens wordt gevormd door de Kleine Aa, een bovenloop van de Kleine Beerze.

²¹ Van Berkel en Samplonius (2018) op Vessem.

²² 1246, maart 26: Camps (1979) nr. 216.

4. Omvang

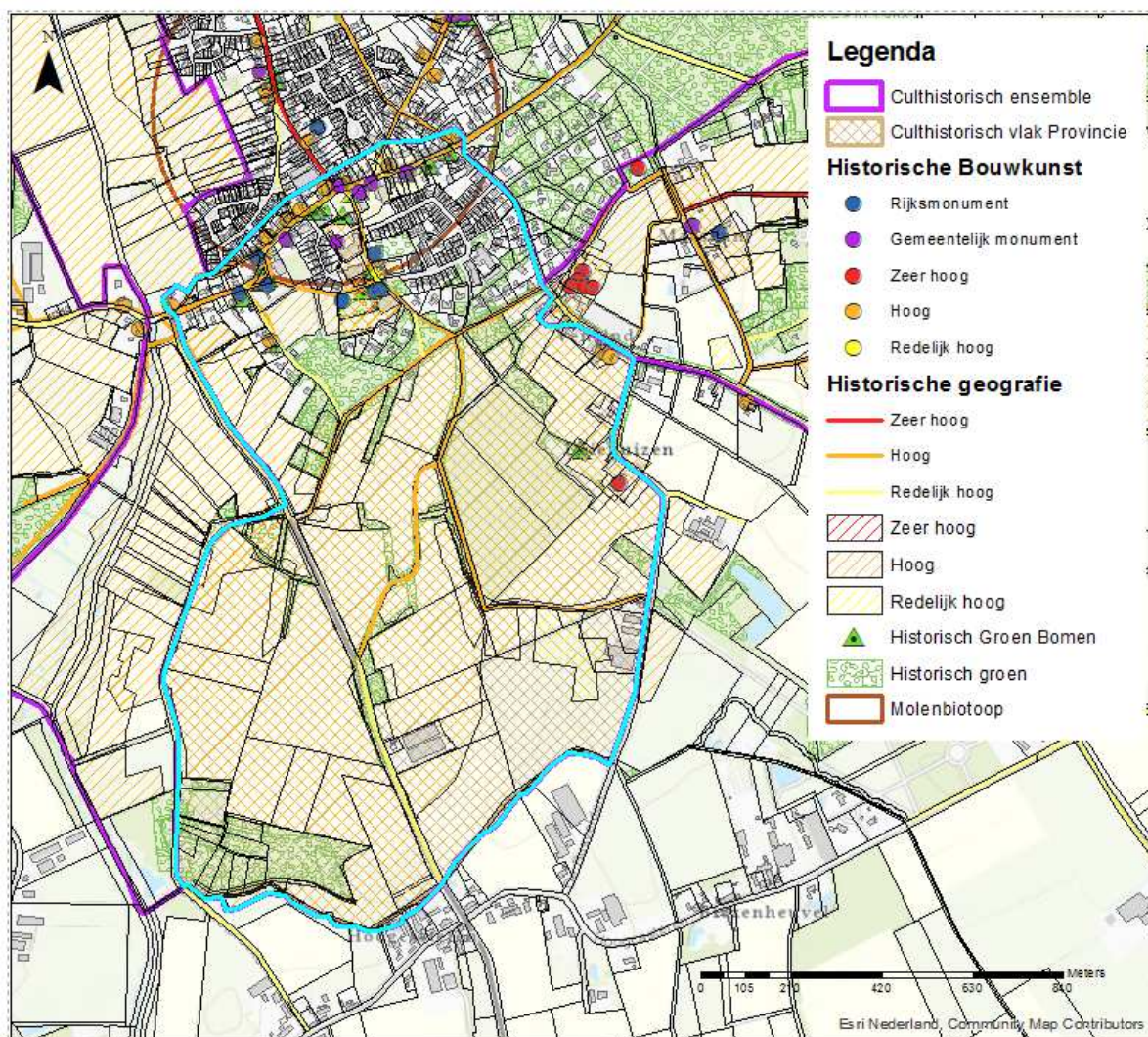
Het ensemble Vessem en Grootakker beslaat een oppervlakte van 150 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is hoofdzakelijk akkerland en grasland zonder veel interne visuele scheidingen. In het noorden de dorpskom die door een beboste zone van de akker gescheiden ligt. In het zuiden het dal van de Kleine Aa met grasland en in het westen gemengd bos.

Het grondgebruik in 1840 was bijna overal akkerland, bestaande uit omheinde percelen in het noorden en een grote open akker in het zuiden die tot aan de Kleine Aa doorliep. In het zuidoosten echter omheind grasland. Van een dorpskom was nog geen sprake: de kerk stond eenzaam in de akker en langs de nabije Jan Smuldersstraat stond slechts een twintigtal boerderijen en huizen.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Vessem en Grootakker (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan.

4.11.1.021, 029, 030 Restbos Eersel

Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als restbos.²³ Drie plekje aan de zandkant van de huidige bebouwde kom.

11.2 Ecologisch oud bos²⁴

4.11.2.210 Veneind/Katerstraat

wal met oude eikenhakhoutstoven, 495 m2 bestaat nog.

4.11.2.211 Grootakker

houtkant met spaartelgen van *Quercus robur*, 1115 m2 bestaat nog: 5 fragmenten op de Grootakker en langs de Korstbroeken.

Ecologisch oud bos langs de Korstbroeken in 2009. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 12 Oude infrastructuur

Dit thema wordt gebruikt voor het onderbrengen van de oudste categorie wegen en routes.

12.1 Prehistorische wegen

Prehistorische wegen volgen vaak terreinhoogten, soms gemarkeerd door grafheuvels etc. of juist op basis daarvan verondersteld.

4.12.1.001 Oost-west: een weg uit de Bronstijd?

Langs de grafheuvels van Toterfout - Halfmijl wordt door Glasbergen een oost-west gerichte oude doorgaande weg verondersteld.²⁵ In noot 28 wijst hij op de Vijfberggroep op de Regte Heide bij Goirle, grafheuvelgroepen die door Panken beschreven werden en voorbeelden op de Veluwe en in Drenthe die alle waarschijnlijk langs prehistorische wegen aangelegd werden. Bij het archeologische onderzoek Toterfout – Halfmijl werd niet naar een weg uit de Bronstijd gezocht, men beperkte zich destijds puur tot de grafheuvels.

Deze prehistorische weg of route is dus een pure gissing! Op zich is een weg hier goed denkbaar omdat ze een langgerekte hoogte door het zo vennenrijke gebied volgt. Dat is dan tevens het hulpmiddel om de weg verder oost- en westwaarts te volgen. Westwaarts komen we dan met een

²³ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff (1990); 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl (1845); 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink (1989). Dit zijn de Bonnebladzjes.

²⁴ Bestanden Bert Maes 2010. Maes, Rövekamp, Van Loon (1996).

²⁵ Glasbergen (1954) deel 2, 174 en figuur 76.

route dwars over de Grootakker uit bij de middeleeuwse voorde van Vessem die bepaald werd door een versmalling van het forse beekdal van de Kleine Beerse bij het Vondereind.²⁶ Daar kruist deze hypothetische weg dus het ensemble “Dal Kleine Beerze”.

4.12.1.002 Oost-west: een weg uit de Bronstijd?

Dit is dezelfde weg, maar dan getekend door Nico Arts voor Willem Beex.²⁷ Deze variant doorsnijdt de Grootakker een eind zuidelijker.

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.002 Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant

Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant van de molen bij Oirschot recht naar het zuiden naar de windmolen naast de Leeuwerik Hoeve. Dan voorbij “het Mirakelputje” over de Katerstraat naar de Dukesvoorten (Voorten van de Hertog). Vandaar langs de gemeentegrens tot de “Patronenhut” waar ze de oude weg tussen Eersel en Hapert kruiste en vandaar via herberg “de Pan” in de richting van Postel.²⁸ Hypothetische route die het ensemblegebied aan de oostkant schampt en zich niet in verkaveling of kadastraal wegenpatroon aftekent.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.002 Heike, Stroomkesberg

Weg van af de kom van Vessem naar het noordwesten en uiteindelijk Middelbeers. Het eerste stuk tot de Kleine Beerze heette de Heikese Straat, nu het Heike. Bestraat voor 1900.

4.13.1.004 Weg naar Wintelre en verder naar Oerle

In de kom van Vessem nu: Jan Smuldersstraat. Deze weg werd al voor 1900 bestraat.

4.13.1.015 Buikheide

Weg vanaf de kom van Vessem naar het noorden, naar Oostelbeers. Aanvankelijk een heidebaan, tussen 1650 – 1800 kaarsrecht gelegd. Pas tegen 1960 bestraat.

4.13.1.021 Weg naar Knegsel

Weg vanaf de kom van Vessem naar Knegsel, nu naamd Meester de la Courtstraat. In de negentiende eeuw rechtgetrokken. In de jaren 1950 bestraat tot Driehuizen en daarna tot Knegsel.

13.8 Plein

4.13.8.009 Plaatse Jan Smuldersstraat Vessem

Weg verdubbeling net ten oosten van de brug over de Kleine Beerze, met tussen de wegen ongeveer 0,80 hectare tot 1970 onbebouwde grond, op een schuurtje na. Alleen het meest westelijke puntje was gemeentegrond. Onduidelijk of dit een plaatse is. De oude weide is nu bebouwd, de wegen zijn er nog, deels als fietspad.

²⁶ Enklaar (1941) nr. 148, 1326 maart 1: de voert tote Vessem.

²⁷ Beex (1989) / tekening N. Arts.

²⁸ Van den Biggelaar, Van Bruggen en Van der Heyden (1993) 232.

Het beboste westpuntje van de veronderstelde plaatse aan de Jan Smuldersstraat in 2020. Foto GOOGLE STREETVIEW.

13.12 Holle weg

4.13.12.002 t/m 4.13.12.004 Holle akkerwegen Vessem

Drie stuks in de akkers ten zuiden van de kom van Vessem: holle akkerwegen.

Nummers 2 en 4 heten de Katerstraat, mogelijk afgeleid van kouter voor oude akker.

13.15 Laanbeplanting

4.13.15.003 Laanbeplantingen Veneind

Laanbeplantingen van Hollandse linde en zomereik. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1930. Cultuurhistorische waarde: redelijk hoog CHW. nr. G200 (GK-HG-56)

4.13.15.011 J.Smulderstraat Vessem

Monumentale zomereiken Quercus robur uit 1900-1910.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.103 Katerstraat

Weg dwars door het ensemblegebied. Mogelijk heeft de naam iets te maken met *kouter* als akkerbenaming. Het zuidelijke gedeelte bestaat deels alleen nog als spoor van een holle weg.

4.14.1.105 Beersmanstraat

Weg door midden en oosten van het akkergebied.

4.14.1.106 146 Servatiusstraat

Weg van de Jan Smuldersstraat langs de kerk naar de akker, met een splitsing op het eind.

4.14.1.107 Den Ezel

Akkerpad midden op de Grootakker.

4.14.1.108 Grootakker

Het noordelijke stuk is een beekdalbegeleidende weg op overgang beekdal en akkergebied de Grootakker. Het middenstuk werd nieuw aangelegd in het kader van de ruilverkaveling. Het zuidelijke stuk was een akkerpad. Heel de weg is nu een doorgaandeweg naar Hoog-Casteren.

4.14.1.112 Putterstraat

Straatje vanaf de Jan Smuldersstraat naar het noorden.

4.14.1.116 Kuilenhurk

Heibaan die schuin op de Jan Smuldersstraat uitkwam. Juist die aansluiting is veranderd in een loodrechte.

4.14.1.130 Kerkenpaadje-Torenpad

Voetpad waarlangs men vanuit het westen naar de oude kerk ging.

Het Torenpad in 2010. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

4.14.1.144 Jan Smulderstraat

De huidige dorpsstraat van Vessem, genoemd naar burgemeester Jan Smulders (1942-1944). In 1830 stond er slechts een tiental huizen en boerderijen langs.

4.14.1.165 Kerkberg

Straat aan de westkant van de huidige kom van Vessem, genoemd naar de Kerkberg, een gebiedje met lage landduinen op 250 meter ten zuiden van de kerk.

4.14.1.214 Kerkenpad van Maaskant

Voetpad vanaf het gehucht Maaskant via een nog (of weer opnieuw?) bestaand bruggetje naar Venkant en dan recht naar de schuilkerk van Vessem, of eventueel daarlangs verder naar de Sint-Lambertuskerk. Bij Veneind bestaat er nog een stukje van.

Thema: 16 Molens

16.6 Molenbiotoop

Gebied met straal van 600 meter rond een met windkracht aangedreven molen.

4.16.6.001 Molenbiotoop molen De Jacobus in Vessem

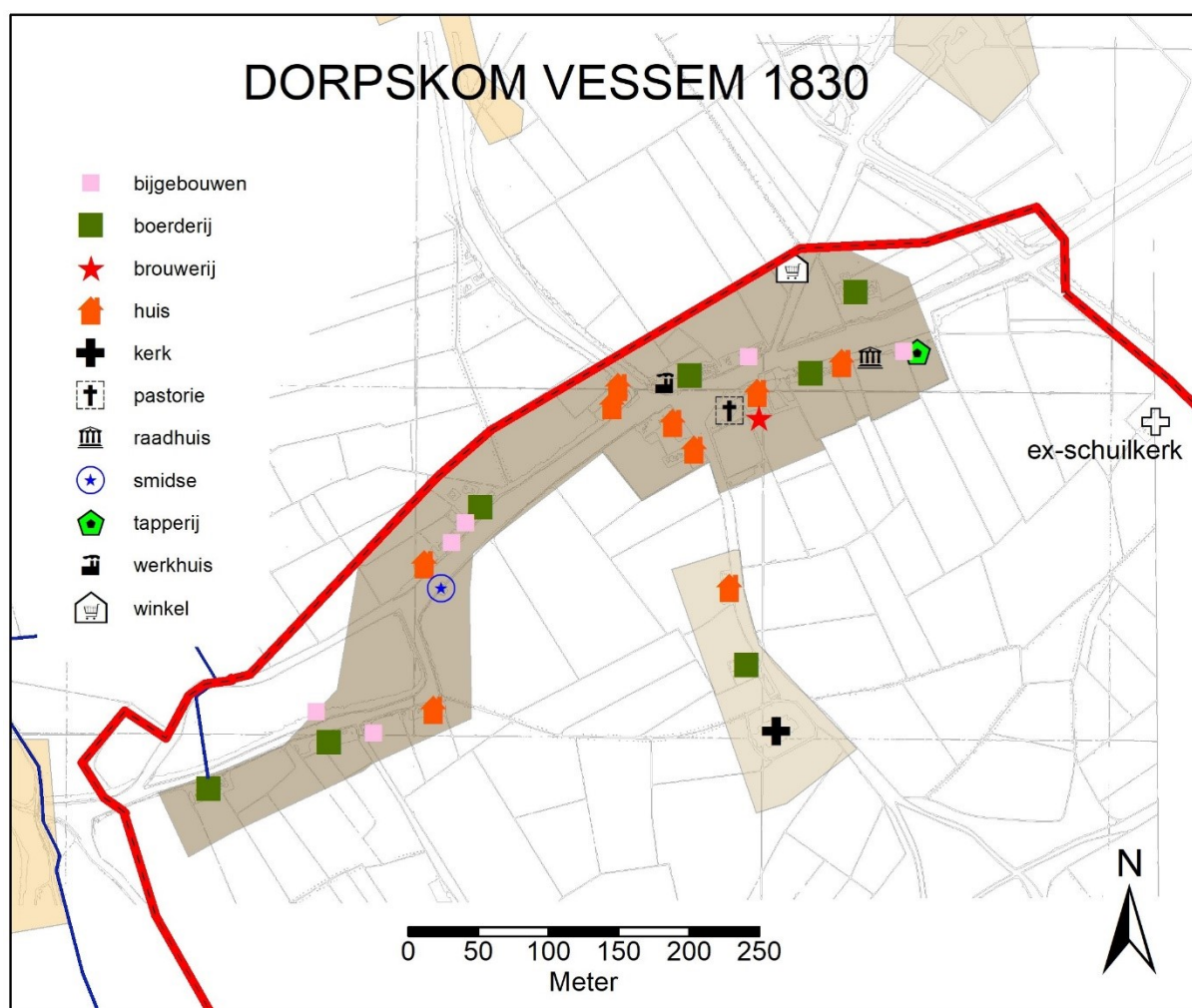
De molenbiotoop van de maalvaardige stenen beltwindkorenmolen De Jacobus (Wilhelminalaan 18) strekt zich ook uit over een groot deel van de dorpskom van Vessem.

Thema: 17 Gehuchten

17.2. Klein dorp

4.17.2.041 Vessem-dorp

Kerkdorp ontstaan op een dekzandrug in het stroomgebied van de Kleine Beerze, waarlangs zich enige lintbebouwing ontwikkelde. De dorpskom bestond in 1830 uit bebouwing langs een zich splitsende wegebundel die van de brug (voorde) over de Kleine Beerse of Stroom af kwam en de dekzandrug opliep. De kerk staat op de rand van de grote open akker aan de zuidzijde en was met een bebouwde straat met de wegebundel verbonden. Ten noorden van de kom een tweede, wat minder grote, open akker (Borsent Braak).²⁹

Analyse van de dorpskom van Vessem in 1830. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

In 1830 waren er in de kom van Vessem 27 bebouwde erven: 8 woonhuizen, 6 boerderijen en nog 6 losse agrarische gebouwen. De lichte centrumfunctie blijkt uit de aanwezigheid van pastorie en raadhuis, brouwerij en tapperij, een winkel, de smid en een niet nader beschreven “werkhuis”, alles aan de dorpsstraat die nu Jan Smuldersstraat heet. De kerk stond 250 meter buiten deze dorpsstraat, met nog een huis en een boerderij. De pastoor woonde in het dorp, op 250 meter van zijn kerk.

In 1900 toont de topografische kaart dat de dorpskom slechts weinig verdicht is en amper uitgebreid al kwamen er ook enkele huizen aan de straat naar de kerk bij. Die kerk grenst nog aan drie zijden

²⁹ Kolman e.a. (1997).

aan het boerenland. Pas in de jaren 1960 ging de dorpskom groeien, vooral ten noorden van de Jan Smuldersstraat.

17.5 Huizengroep

4.17.5.002 Kerk van Vessem

De kerk van Vessem stond in 1830 op 250 meter afstand van de dorpsstraat. Bij de kerk stonden nog een huis en een boerderij. De pastoor woonde in het dorp, op 250 meter van zijn kerk. Rondom de kerk een kleinschalig agrarisch landschap met omheinde percelen, aan de zuid en westzijde begrensd door een laag duin met heide, later en ook nu nog bos: de Kerkberg. Ten zuiden daarvan ligt pas de open akker.

4.17.5.042 Vessem, de Driehuizen

Driehuizen bestond in 1830 uit vier boerderijen op de oostrand van het grote open akker gebied van Vessen. Ze lagen tegen een lager graslandgebiedje aan.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.055 etc.

Binnen het ensemblegebied lagen in 1840 zestien bosjes, meestal hakhout, die samen bijna 10 hectare groot waren. Daarvan bestaat nog ongeveer 2 hectare.

20.3. Bosbouw 1850-1900

4.20.3.350 etc

Binnen het ensemblegebied werd tussen 1840 en 1900 nog ongeveer 25 hectare bebost. Het betreft vooral de Kerkberg in het noorden (het centrale deel ervan was nog heide) en het bos in het zuidwesten tegen de Kleine Aa. Meestal betrof het dennenbos.

20.4. Bosbouw na 1900

Na 1900 werd ook de kern van de Kerkberg met dennen beplant. De dorpskom en de omgeving van de kerk waren nu door een smalle boszone gescheiden van de grote open akker ten zuiden ervan. Alleen deze boszone en het bos in het zuidwesten bestaan nu nog.

De nu beboste Kerkberg in 2016. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

In ensemblegebied zijn de volgende akkerwallen opgetekend:

4.21.1.003 Vessem, De Akker

Aan de noordzijde tegen de Kerkberg.

4.21.1.014 t/m 020 Vessem, De Akker

7 flinke stukken akkerwal rondom de Grootakker.

De totale lengte bedroeg meer dan 10 kilometer, maar daar is bijna niets meer van over.

21.2 Besloten akker

4.21.2.081 Vessem, aan de Kleine Aa

Klein hoekje besloten akkers. Is er niet meer

4.21.2.082 Vessem, aan de Akker

Ruim 16 hectare groot gebied tussen de dorpsstraat en de Kerkberg. En ten westen van de kerk ligt hier nog wat boerenland, maar zonder heggen van betekenis.

21.3 Open akker

4.21.3.013 Vessem, De Akker

De Grootakker was een 108 hectare grote open akker, waarvan nog 83 hectare dat open karakter heeft behouden. Sommige delen zijn afgegraven, het merendeel lijkt nog een gaaf bodemarchief te kunnen hebben. Er liggen enkele waarschijnlijk natuurlijke laagten in.

4.21.3.032 Vessem, De Akker

Nog een stukje van de Grootakker.

21.4 Steilrand

4.21.4.001 t/m 003 Vessem, Steilrand De Akker

Het betreft de zuidrand van deze open akker, tegen de Kleine Aa van Casteren aan.

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.070 De Beersman

Beemdengebiedje ten zuidoosten van de Grootakker, aan de Kleine Aa. Strookvormige percelen vanaf de akker en verder blokvormig, met begroeide sloten als perceelsscheidingen. Het gebied heeft na 1840 een akkerdek gekregen en door de ruilverkaveling heel grote percelen. Het bestaat dus niet meer als beemdengebied.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.2 Gemeente

4.24.2.002 Kneegsel, De Grote Aard van Oerle

Het grootste gedeelte van het ensemblegebied hoorde onder de Grote Aard van Oerle. Uitgegeven 1294-1312, strekte zich uit over vijf schepenbanken. Hierin lagen de Vessemse vooraard (alleen Vessem gerechtigd) en het Molenbroek. In het noorden ter hoogte van de grens tussen de Beerzen en Vessem lag een woest gebied "de Hoge Bergen" genaamd. Ook de inwoners van het gehucht Het Hoogeind onder Oostelbeers waren gerechtigd tot de Grote Aard van Oerle. In 1854 werd de Grote Aard van Oerle verdeeld onder de gemeenten die erin gerechtigd waren. Daarbij werd aan sommige gemeenten ook grond toegedeeld die buiten de gemeentegrenzen lag. Die grond werd kort daarna als eerste verkocht. De rest werd óf zelf door de gemeenten bebost of ontgonnen, óf verkocht aan particulieren.³⁰

4.24.2.004 Vessem, Vessemse Vooraard

Was onderdeel van de Grote Aard van Oerle. Van het ensemblegebied lag alleen het hoekje ten noordwesten van grenssteen 4.24.4.155 in de Vessemse Vooraard.

³⁰ Leenders (2005); Van den Biggelaar e.a. (1993), 217.

24.4 Grensmarkering

4.24.4.155 grenssteen in de dorpsstraat

De kadasterkaart geeft voor de deur van Jan Smuldersstraat 2A een grenssteen aan van de Vessemse Vooraard. De steen is er niet meer.

In deze voortuin stond in 1830 nog een grenssteen van de Vessemse Vooraard. FOTO GOOGLE STREETVIEW 2020.

24.5. Raadhuis

4.24.5.002 Eerste raadhuis Vessem, Jan Smuldersstraat 32a

Raadhuis, aanbesteed 23-03-1774, 75 m², gebouwd op den dries genaamd de Bartelsbogt. Nu (2020) Jan Smuldersstraat 32a. Deed dienst tot 1899, daarna in gebruik als woonhuis, gesloopt in 1970.³¹

Het eerste raadhuis in 1960. Fotograaf onbekend, RHCe, zonder nummer.

4.24.5.003 Tweede raadhuis Vessem, Jan Smuldersstraat 15

Nieuw raadhuis gebouwd 1898. Neo-rennaissance elementen. Architect A. van Himbergen uit Woensel. Gedenkssteen ter gelegenheid van de kroning van koningin Wilhelmina onthuld op 06-09-1898. In 1913 werd in het gemeentehuis een beeld van de H. Lambertus geplaatst. 1928 uitbreiding met een politiebureau met twee cellen. Grote uitbreiding in 1973.³²

³¹ Van den Biggelaar e.a. (1993) 192; Van den Biggelaar (1985), 8.

³² CHW. nr. KL115-000669. Gemeentelijk monument.

Jan Smuldersstraat 15 in Vessem. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

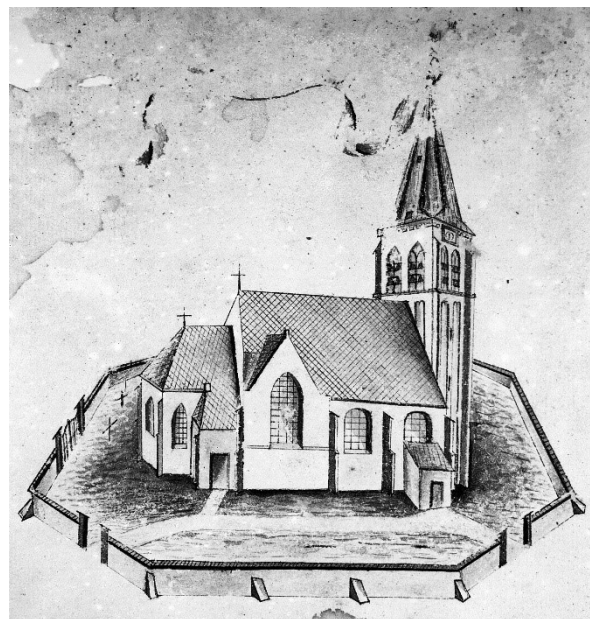
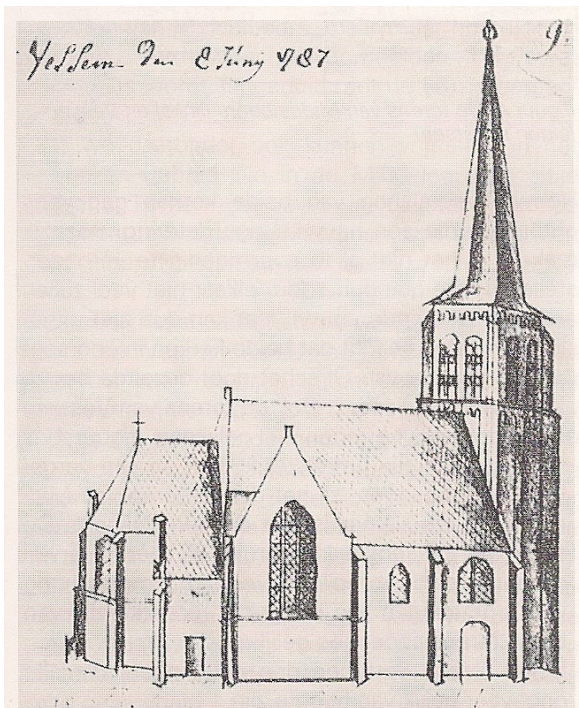
Thema: 26 Kerkelijk

26.1 Kerk

4.26.1.006 Middeleeuwse parochiekerk van Vessem³³

Servatiusstraat 8 Vessem.

De middeleeuwse parochiekerk van Vessem, Servatiusstraat 8, was gewijd aan Sint-Lambertus. De kerk had de status *appendix* van Oirschot. De parochie is vóór 1400 afgescheiden van Oirschot en werd in 1457 vermeld als geïncorporeerd bij kapittel van Sint-Petrus te Oirschot. Het patronaatsrecht was in handen van deken en kapittel van Sint-Petrus te Oirschot. Van 1648 tot 1798 was de kerk in protestantse handen.

Links, kerk en ommuurd kerkhof op een oude tekening in 1927 in bezit van de heer Swaan in Vessem. RCE DOCNR 9.098. Rechts, de middeleeuwse kerk van Vessem getekend door Hendrik Verhees in 1787. VAN DEN BIGGELAAR 1993.

³³ Van den Biggelaar e.a. (1993) 48; Strijbos (1988) 25; Lieberom (1996) 1; Strijbos (1996) 7; Kolman e.a. (1997).

De middeleeuwse toren met 3 geledingen en zonder traptoren dateert uit de 15^e eeuw. De torenromp is 22 m hoog, met een spits van 36 m hoog. In de toren hangen twee klokken, gegoten door Jean Petit in 1716 en 1726. De spits en het bovenste deel van de toren (losse stenen) is in 1755/1756 afgebroken en opnieuw opgebouwd. De spits werd minder hoog als voorheen. De oude kerk was een pseudobasiliek met spitsboogramen en tracteringen met driepassen.

Tegen de oude toren is in 1881 op de oude grondslagen een nieuwe driebeukige transeptloze neogotische kerk gebouwd naar ontwerp van architect H. Bekkers uit Tilburg. Driebeukige basiliek, lager koor, kapellen opzij. Tot de inventaris behoren twee kroontjes (ca. 1800) en een in 1868 door F.B. Loret gebouwde orgel. Zowel de oude als de huidige kerk staat op een ommuurd kerkhof.³⁴

Afbeelding: Servatiusstraat 8 in Vessem. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

26.2 Begraafplaats

4.26.2.005 Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Vessem, Servatiusstraat bij 8

Het kerkhof van Vessem is ommuurd. In 1927 en in 1977 uitgebreid. Met Rijksbeschermd Calvarieberg, zie 4.26.3.002.

26.3 Calvarieberg

4.26.3.002 Calvarieberg Servatiusstraat bij 8, Vessem

De in 1887 ingewijde calvarieberg-beeldengroep lag van oorsprong tegen het priesterkoor van de Sint Lambertuskerk aan, binnen de schans van de kerk. De beelden hangen hier nog wel aan de buitenmuur van de kerk. Het is onbekend wanneer de berg van deze calvarieberg afgebroken is. Een nieuwe calvarieberg ligt op het huidige kerkhof achter de kerk en dateert waarschijnlijk van 1927 toen het nieuwe kerkhof werd ingezegend. De (huidige) Piëta is na restauratie van de calvarieberg in 2006 in de grot geplaatst en is afkomstig uit Brussel. De beelden zijn uitgevoerd in wit geschilderd terracotta. Het kruis bestaat uit beton en heeft klaverbladvormige uiteinden. De heuvel bestaat uit een met baksteen ommetselde grot met een smeedijzeren hek voor de ingang. Aan weerskanten bevindt zich een wit beeld van een beschermengel.³⁵

³⁴ De kerk is Rijksmonument nr. 37240. De toren is Rijksmonument nr. 37241, CHW. nr. KL115-000655.

³⁵ Anonymus (1982) 23. De calvarieberg is Rijksmonument nr. 520268.

De CALVARIEBERG MET BEELDENGROEP is in 1927 geplaatst op het kerkhof, behorende tot de van rijkswege beschermde Sint Lambertuskerk. De groep is geplaatst als afsluiting van het hoofdpad van het kerkhof, tegenover de toren van de kerk.

Op een met klimop begroeide kunstmatige heuvel staat de beeldengroep.

De nieuwe Calvarieberg in Vessem <https://www.vessemdekemp.nl/speciale-series/calvarieberg-1927/#gallery-2>

De beelden van de oude Calvarieberg in Vessem op de muur van het priesterkoor. Waar de berg ooit lag, zijn nog contouren op de muur te zien. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

26.13 Pastorie

4.26.13.008 R.K. Pastorie te Vessem, Sint Servatiusstraat 9

Pastorie gebouwd circa 1848, betrokken door de pastoor in 1850. In 1880 gerestaureerd, in 1883 nieuwe leien op het dak. Koetshuis en bijgebouwen. Diepe achtertuin met vormbomen en oude aanleg. Op terp gebouwd. Na 1973 aan een particulier verkocht.³⁶

³⁶ Van den Biggelaar e.a. (1993), 52; Anonymus (1982) 40. Rijksmonument nr. 37242, CHW. nr. KL115-000656.

Pastorie van Vessem. FOTO WIKIPEDIA.

4.26.13.010 Oude R.K. Pastorie te Vessem, Jan Smuldersstraat 24abc

Nu De Gouden Leeuw. Hier stond tot 1850 de RK pastorie die achter in de tuin een flinke vijver had.

26.15 Religieus groen

4.26.15.003 Beplanting kerkterrein en pastorietaan Vessem

Beplanting op een kerkterrein en in een voormalige pastorietaan. De beplanting bestaat o.a. uit beuk, rode beuk, Amerikaanse linde, tamme kastanje en taxus. In de pastorietaan een berceau van beuken en taxus met vormsnoei. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1860-1910. Volgende bomen zijn bij de bomenstichting geregistreerd: - diverse soorten 1860-1870, waaronder een beuk, een rode beuk, een tamme kastanje en een groep (4) Amerikaanse lindes, staan in voormalige pastorietaan; - rode beuk uit 1900-1910, staat bij kerk. Cultuurhistorische waarde: zeer hoog.³⁷

Veel groen rond de kerk van Vessem in 2013. [HTTPS://WWW.VESSEMDEKEMPEN.NL/](https://www.vessemdekemp.nl/)

26.16 Schuilkerk

4.26.16.006 Schuilkerk Vessem

Verhees geeft op zijn Meierijkaart uit 1794 de Vessemse schuilkerk aan waar nu de woningen Nachtegaallaan – 5 staan. In 1798 kregen de parochianen de oude kerk weer terug en konden ze deze schuilkerk verlaten. Het kadaster geeft er een boerderij aan.³⁸ Bij de afbraak van het huis in

³⁷ CHW. nr. G279 (HK-HG-51).

³⁸ Kadaster Vessem, sectie E, nr 323 de weduwe van bierbrouwer Swerts.

1898 werd een muntschat in de tuin gevonden die kennelijk rond 1600 begraven werd. Nu ligt er een moderne woonstraat.

Thema: 27 Meubilair

27.1 Bijzondere boom

4.27.1.006 Bruine beuk Achter de kerk, Servatiusstraat, Vessem

4.27.1.007 Tamme kastanje achter boerderij Jan Smulderstraat 4

Reuze kastanje op het erf van Jan Smuldersstraat 4 in 2016. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

4.27.1.008 Zomereiken, J.Smulderstraat/Torenpad Vessem

Vijf grote zomereiken en andere bomen op pleintje.

4.27.1.014 Zomereiken Vessem

Twee solitaire zomereiken (Quercus Robur) uit 1880-1890 bij Jan Smuldersstraat 22.

4.27.1.023 Gewone beuk Jan Smuldersstraat 42 Vessem

4.27.1.024 Amerikaanse eik Jan Smuldersstraat 40 Vessem

4.27.1.025 Zilveresdoorn voor Gouden Leeuw Vessem

Zilveresdoorn bij de Gouden Leeuw in Vessem. GOOGLE STREETVIEW SEPT. 2020.

4.27.1.026 Witte paardekastanje Jan Smuldersstraat t.o. Wilheminalaan Vessem

4.27.1.027 Vier Hollandse linden Servatiusstraat 11 Vessem
Vier grote linden aan de straat.

4.27.1.030 Zomereik Driehuizen 4 Vessem

4.27.1.031 Hollandse linde Kerkberg 2a Vessem

27.3 Gedenkteken

4.27.3.001 Gevallenen Nederlands Indië

Driehoekig zuiltje naast een bank aan het pad genaamd Merel ten westen van de kerk. Met de namen van twee inwoners van Vessem die gesneuveld zijn in Nederlands Indië. Geplaatst in 2009.

Het monument aan de Merel. FOTO'S FR. VAN KEMPEN, 2021.

27.9 School

4.27.9.007 R.K. lagere school Vessem, Servatiusstraat 4a
Traditionalisme/gangschool. Gemeentelijk Monument.

27.11 Straatmeubilair

4.27.11.001 Zwerfsteen te Vessem

Huis van Miek Kriste bij de kerk van Vessem, met op de hoek van het huis een zwerfsteen genoemd de "Steen des aanstoots".³⁹

De Steen des aanstoots heeft een beschermopaaltje nodig. GOOGLE STREETVIEW 2016.

³⁹ Van der Linden (1980) 120.

Thema: 29 Industrieel

29.2 Brouwerij

4.29.2.001 Voormalige brouwerij “De Gouden Leeuw” te Vessem, Jan Smuldersstraat 24-26

Gebouwd in 1890. De schoorsteen is nog oorspronkelijk.⁴⁰ In 1938 werd begonnen met het maken van limonade “Vaesheimer Bron”. De brouwerij werd gesloten in 1951; de limonadefabriek in 1961.⁴¹ Gemeentelijk Monument.

Jan Smuldersstraat 24-26 in Vessem. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

29.4 Fabrieksgebouw

4.29.4.012 Boterfabriekje Vessem, hoek Kuilenhurk-Jan Smuldersstraat

Boterfabriekje gebouwd in 1900 hoek Kuilenhurk-Jan Smuldersstraat. Muurankers “1900”.⁴² Niet meer herkenbaar als fabrieksgebouw, nu twee-onder-een-kapwoning.

De verbouwde oude boterfabriek in Vessem. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

⁴⁰ Kolman e.a. (1997).

⁴¹ Smetsers (1972) 12.

⁴² Smetsers (1972) 4.

29.15 Smidse

4.29.15.001 Smederij Vessem, Jan Smuldersstraat 31

Nieuwe smederij annex woning van Johan Wouters, gebouwd in 1936.⁴³

Smederij met pomp en wegwijzer, Jan Smuldersstraat 31 in 2020. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.1. Woonhuis

4.31.1.051 Jan Smuldersstraat 16

Woonhuis uit circa 1920 genaamd "Kempenhorst" met in- en uitgezwenkte topgevel. Zadeldak met wolfseind en piron gedekt met gesmoorde kruidspannen. Schuiframen en vernieuwde paneeldeur. Bestaat nog, Gemeentelijk monument.

Jan Smuldersstraat 16. FOTO GOOGLE STREETVIEW 2020.

4.31.1.052 Jan Smuldersstraat 26

Woonhuis en schoorsteen van voormalige brouwerij. Woonhuis uit circa 1904. Mansardedak met gesmoorde muldenpan. Segmentbogen boven de ramen. Gevelsteen: P. de Rooij. Bestaat nog, Gemeentelijk monument.

⁴³ Smetsers (1972) 15.

Jan Smuldersstraat 26. FOTO GOOGLE STREETVIEW 2020.

4.31.1.053 Jan Smuldersstraat 34

Eenlaags woonhuis. Bestaat nog, Gemeentelijk monument.

4.31.1.077 Jan Smuldersstraat 1

Woonhuis uit ca. 1910. Zadeldak met gesmoorde verbeterde Hollandse pannen. T-ramen met bovenlichten in kleine roedenverdeling. Bestaat nog, waardering: Hoog.⁴⁴

Jan Smuldersstraat 1. Foto Google streetview 2020.

4.31.1.078 Jan Smuldersstraat 3

Eenlaags landarbeidershuis uit circa 1900. Handvorm baksteen met een muizentandlijst onder de dakrand. Op het zadeldak liggen zwarte oud hollandse dakpannen. Het erf is omzoomd door een beukenhaag. Op en langs het erf staan diverse loofbomen waaronder walnoten. Bestaat nog, Rijksmonument.⁴⁵

⁴⁴ CHW. nr. KL115-000664.

⁴⁵ Rijksmonument nr. 520269.

Jan Smuldersstraat 3. Foto wikimedia commons.

4.31.1.091 Jan Smuldersstraat 5

Woonhuis uit circa 1900. Zadeldak met gesmoorde tuile du Nord-pannen. Kruiskozijnen met vierruits bovenlichten en luiken. Bestaat nog, Waardering: Hoog.

4.31.1.092 Jan Smuldersstraat 9

Woonhuis uit 1932. Zadeldak met gesmoorde Romaanse pannen. Betonnen luifel. Bovenlichten glas-in-lood. Bestaat nog, Waardering: Hoog.

Jan Smuldersstraat 9. Foto Google streetview 2020.

4.31.1.093 Jan Smuldersstraat 17

Woonhuis uit circa 1935. Zadeldak met gesmoorde verbeterde Hollandse pannen. Kruiskozijnen met bovenlichten in glas-in-lood met vensters. Bestaat nog, Waardering: Hoog.

31.2. Boerderij

4.31.2.010 Jan Smuldersstraat 6

Langgevelboerderij, versteend in de eerste helft van de 19^e eeuw met gebinten uit de 16^e eeuw, onder met riet en pannen gedekt wolfsdak. Vensters met luiken en twintigruits schuiframen. Deur met bovenlicht. Tegen de zijgevel van de stal een houten schuur onder afhangende pannen. Bestaat nog, Rijksmonument.⁴⁶

Jan Smuldersstraat 6. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

4.31.2.011 Jan Smuldersstraat 4

Vanaf 1991 genoemd: Jacobushoeve. Langgevelboerderij, versteend in de eerste helft van de 19^e eeuw onder met riet en pannen gedekt wolfsdak. Deur met panelen, vensters met luiken en getoogde deuren. Gebintstijlen met jaartallen, vanaf 1746. Gebouwen werden in 1801 verdeeld. In 1840 wordt bij de hoeve een bijgebouw gezet met als hoofdfunctie bierbrouwerij. Bestaat nog, Rijksmonument.⁴⁷

Bij deze boerderij stond een met riet en pannen gedekte schuur die in 1832 ongeveer 9 bij 12 meter groot was en later verlengd werd tot 22 meter. In een gebintsbalk stond het jaartal 1763. In de volksmond wordt deze schuur “Tiendschuur” genoemd, maar voor deze benaming is echter geen historisch bewijs. In 1998 hersteld en in 2008 geheel afgebrand. In 2012

kwamen op die plek geheel nieuwe gebouwen gereed.
Jan Smuldersstraat 4. Foto wikimedia commons.

⁴⁶ Rijksmonument nr. 37239, CHW. nr. KL115-000659.

⁴⁷ Rijksmonument nr. 37238, CHW. nr. KL115-000658.

4.31.2.030 Kerkberg 2a

Langgevelboerderij 1e helft 19^e eeuw. Gerenoveerd. Wolfsdak gedekt met riet en voet van gesmoorde Hollandse pannen. Schuiframen met kleine roedeverdeling. Bestaat nog, waardering: Hoog.⁴⁸

Kerkberg 2a. Google Streetview 2016.

4.31.2.047 Jan Smuldersstraat 7

Boerderij midden-twintigste eeuw. Nu woonhuis. Bestaat nog, waardering: Hoog.⁴⁹

4.31.2.113 Driehuizen 5a

Langgevelboerderij uit 1778, met opkamer en recente aanbouw (vóór 1992). Handvorm bakstenen met vlechtingen en jaarstenen. Zadeldak met wolfseind in riet met voet van gesmoorde muldenpannen. Draairamen met luiken. Bestaat nog, waardering: Zeer hoog”.

Driehuizen 5a in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.158 Mr. de la Courtstraat 12

Langgevelboerderij uit 1848. Bestaat niet meer.

4.31.2.187 Servatiusstraat 11

Boerderij uit 1913, nu genaamd Pelgrimshoeve. Met hoge linden aan de straat. Bestaat nog, waardering: Hoog.

⁴⁸ CHW. nr. KL115-000638.

⁴⁹ CHW. nr. BSNB0206.

Servatiusstraat 11, Pelgrimshoeve, in 2019. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.188 Mr. de la Courtstraat 28

Langgevelboerderij uit 1848 (jaartal met donkere stenen in gevel), gerenoveerd circa 1985. Zadeldak met wolfseind. Zesruits schuiframen. Bestaat nog, waardering: Hoog. Zie 4.31.7.011 voor de schuur.

Mr. de la Courtstraat 28. GOOGLE STREETVIEW 2019.

31.4. Café

4.31.4.001 Café Van de Ven, Wilhelminalaan 1

Horeca uit circa 1920. Zadeldak met gesmoorde verbeterde Hollands pannen. Overdekt terras met balkon. Samengestelde ramen met bovenlichten in glas-in-lood waardering: Hoog.⁵⁰

⁵⁰ CHW. nr. KL115-000680.

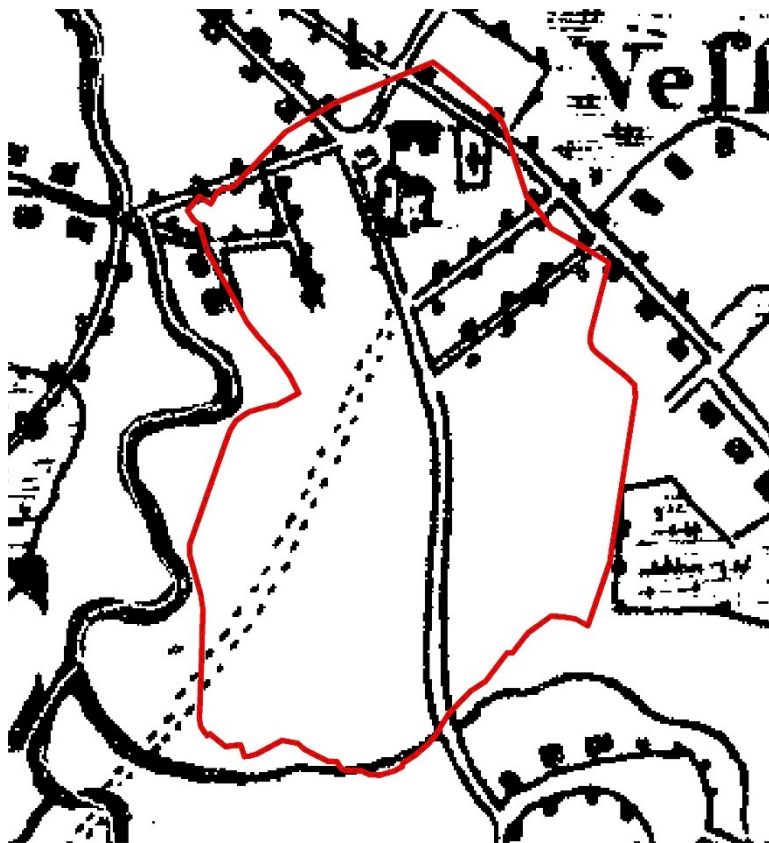
Café Van de Ven, Wilhelminalaan 1. GOOGLE STREETVIEW 2020.

31.7. Schuur/bijgebouw

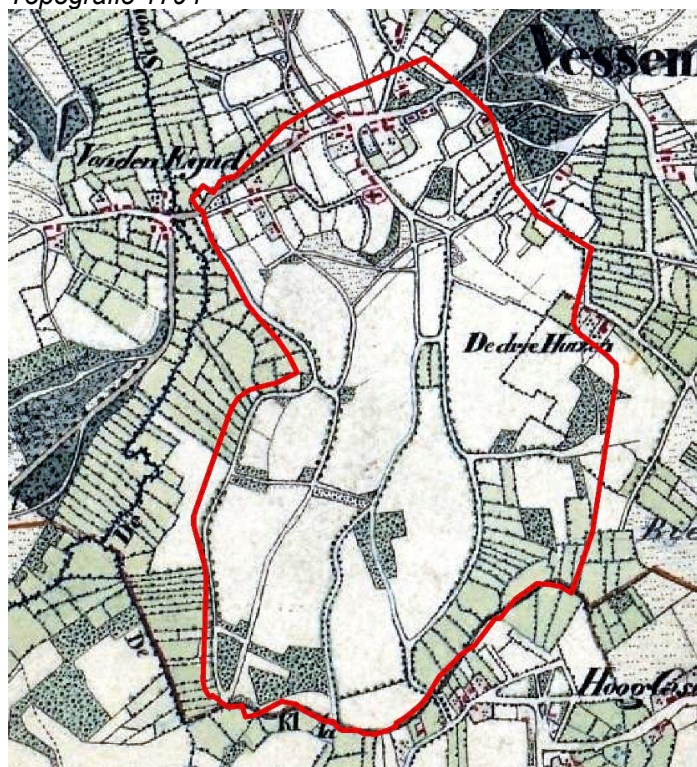
4.31.7.011 Mr. de la Courtstraat 28

Schuur met 19e eeuwse gebint. Bestaat nog, waardering: Hoog. Zie ook 4.31.2.188

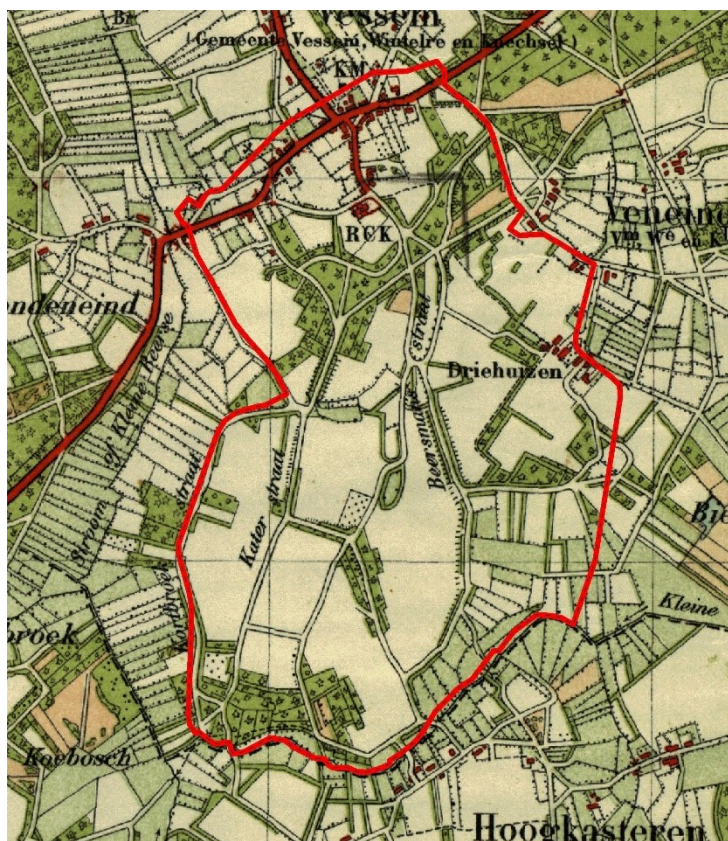
7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1794

Topografie 1840

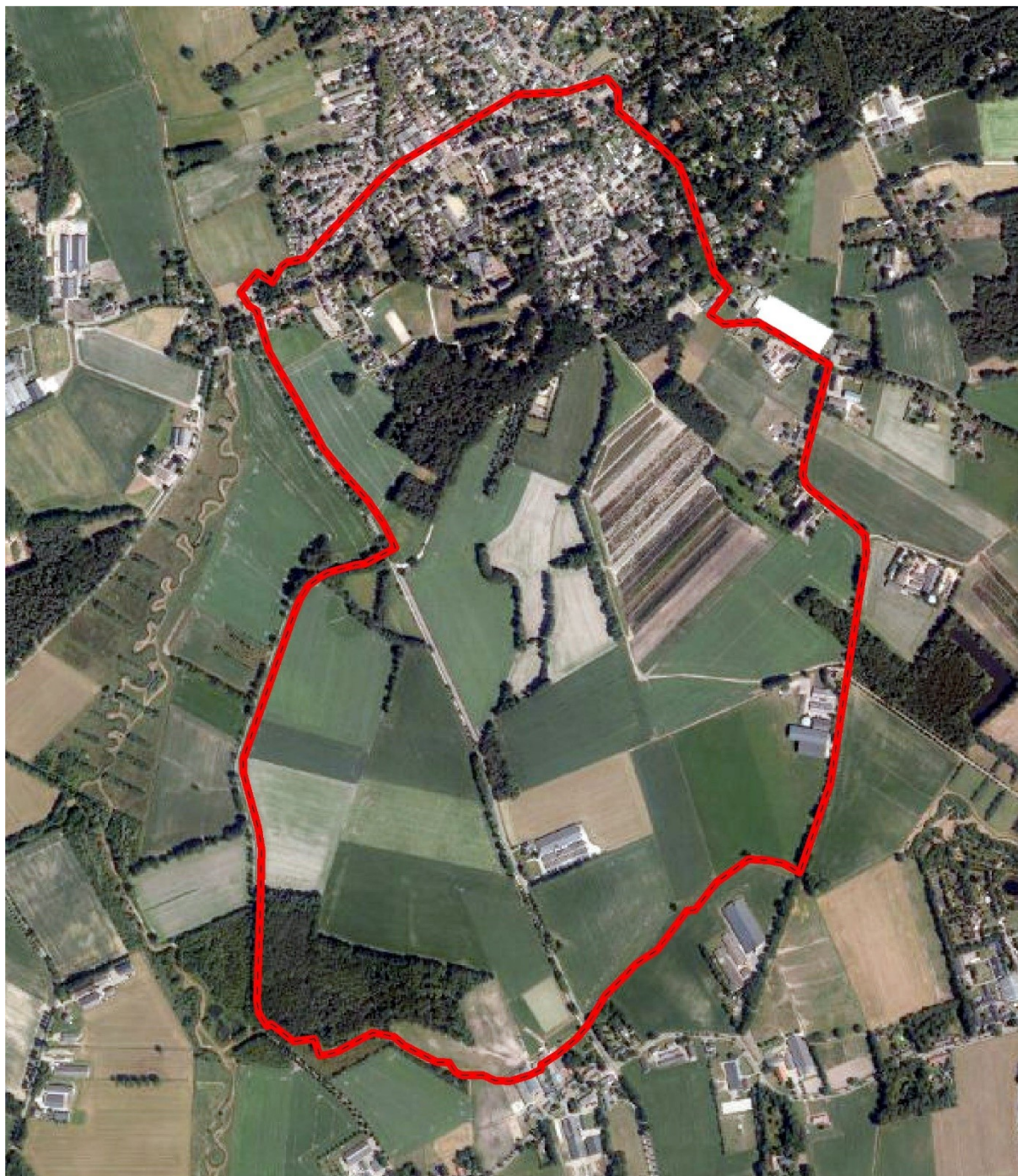

Topografie 1930

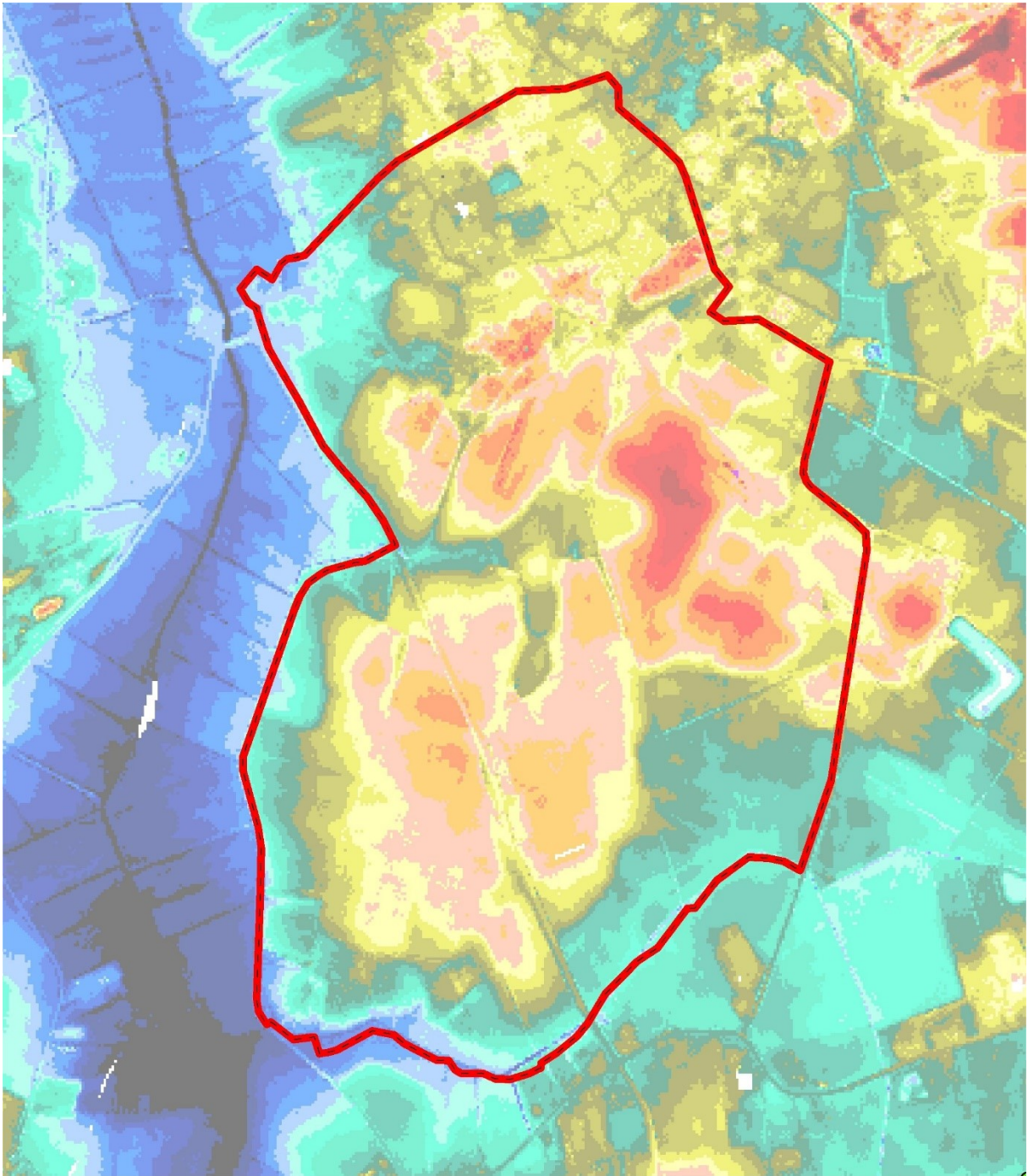
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Literatuuroverzicht en beschrijving van oude kaarten.

Anonymus, 1982: Gedenkboek St. Lambertuskerk Vessem, 1882-1982, Vessem.

Beex, W.F.M., 1989: Oud nieuws. Archeologische vondsten en vindplaatsen uit de Vroege en Midden Bronstijd in het Maas-Demer-Schelde-gebied, (MA thesis, University of Amsterdam).

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*.

Biggelaar, J. van den, 1985: De raadhuisen van de gemeente Vessem c.a., in: *De Rosdoek* nr. 36, 8-13.

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Camps, H.P.H., 1979: Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert). Den Haag.

Enklaar, D. Th., 1941: Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar, Utrecht.

Glasbergen, W., 1954: Barrow Excavations in the Eight Beatitudes. The bronze age cemetery between Toterfout & Halve Mijl. North Brabant. I The Excavations - II The Implications. Groningen (J.B. Wolters).

Kolman, C., B. Olde Meierink, R. Stenvert, N. Reijs, T. Kappelhof, B. Kooij (1997). *Monumenten in Nederland: Noord-Brabant*. Zwolle.

Leenders, K.A.H.W., 2005: Cultuurhistorisch onderzoek voor het landinrichtingsgebied Wintelre-Oerle (prov. Noord-Brabant), Den Haag.

Lieberom, A.P.G., 1996: Is de Vessemse toren middeleeuws? : Onderzoek roep de vraag op, in: *De Heijmraeder* 3, nr. 2, 1-4.

Linden, P.G. van der, 1980: *Ons Vessem 1889-1979*, Vessem.

Maes, N.C.M., C.J.A. Rövekamp, R.W.A. van Loon, 1996: *Inventarisatie van autochtone bomen en struiken in West- en Midden-Brabant*. Tilburg (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden Noord-Brabant).

Smetsters, J.J.A., 1972: Vessem, Wintelre en Knegsel in oude ansichten, Zaltbommel

Strijbos, H., 1988: Kerk en toren van Sint Lambertus te Vessem, in: *De Rosdoek* nr. 47 (maart 1988), 25-32.

Strijbos, H., 1996: Een vraag rond de Vessemse kerktoren, in: *De Heijmraeder* 3, nr. 3, 7-8.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. (Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ijp.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

E4.004 Maaskant

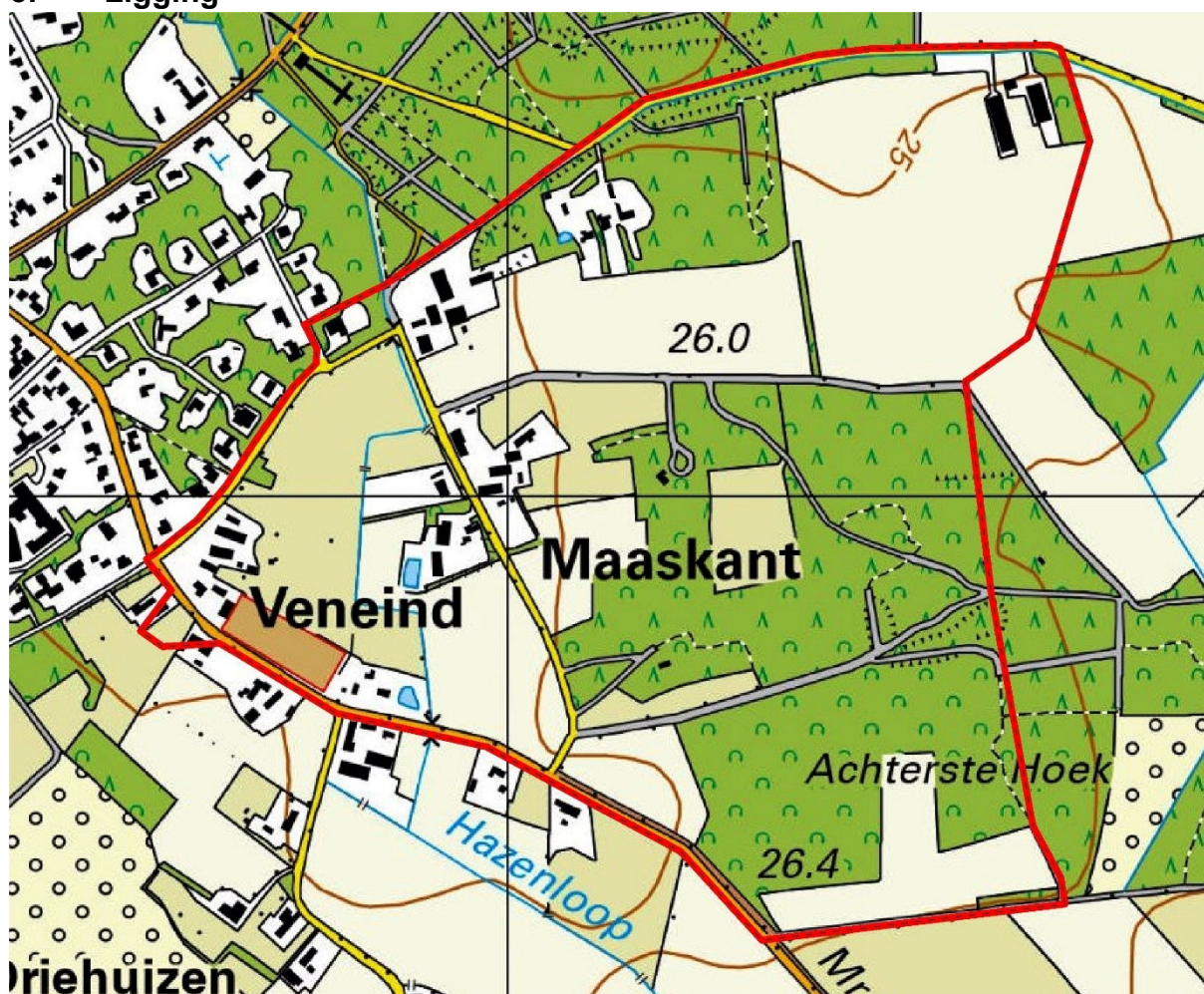
1. Karakter

Compact gebied met enkele laat-middeleeuwse ontginningen en zelfs resten van laat-middeleeuwse boerderijen, althans de dragende structuren. Het gehuchtje Veneind komt mogelijk voort uit een hoeve die al in 1312 een hertogelijk leen was. Bij het gehucht Maaskant hoort een vrij grote ovale kamp die in 1830 als open akker oogt. Ook in de zuidoosthoek was zo'n kamp, maar dan vierkant. Die is nu vrijwel geheel bebost. Aan de westkant van het ensemblegebied ligt het dalletje van de Hazenloop, met ten oosten daarvan bos dat voortkomt uit een gebied met afwisselend akker, weide, hakhout en zelfs privé-heide in 1830. De bebossing met dennen was hier rond 1830 al volop aan de gang.

2. Naam

Het ensemble Maaskant is genoemd naar een van de gehuchten in het gebied. De naam Maaskant verwijst niet naar de rivier de Maas, maar is een samenstelling van *kant* 'rand, zoom, zijde' en waarschijnlijk *maas*, mnl. *mase* 'modder, slijk'.⁵¹

3. Ligging

⁵¹ Van Berkel en Samplonius (2018) op Maaskant/Eersel.

Het ensemble wordt aan de zuidwestzijde begrensd door de Meester de la Courtstraat, aan de noordzijde door de straten Postels Huufke en Lille, aan de zuidkant door de straat Broomhoeve en in het oosten een lijn door akker en bos.

4. Omvang

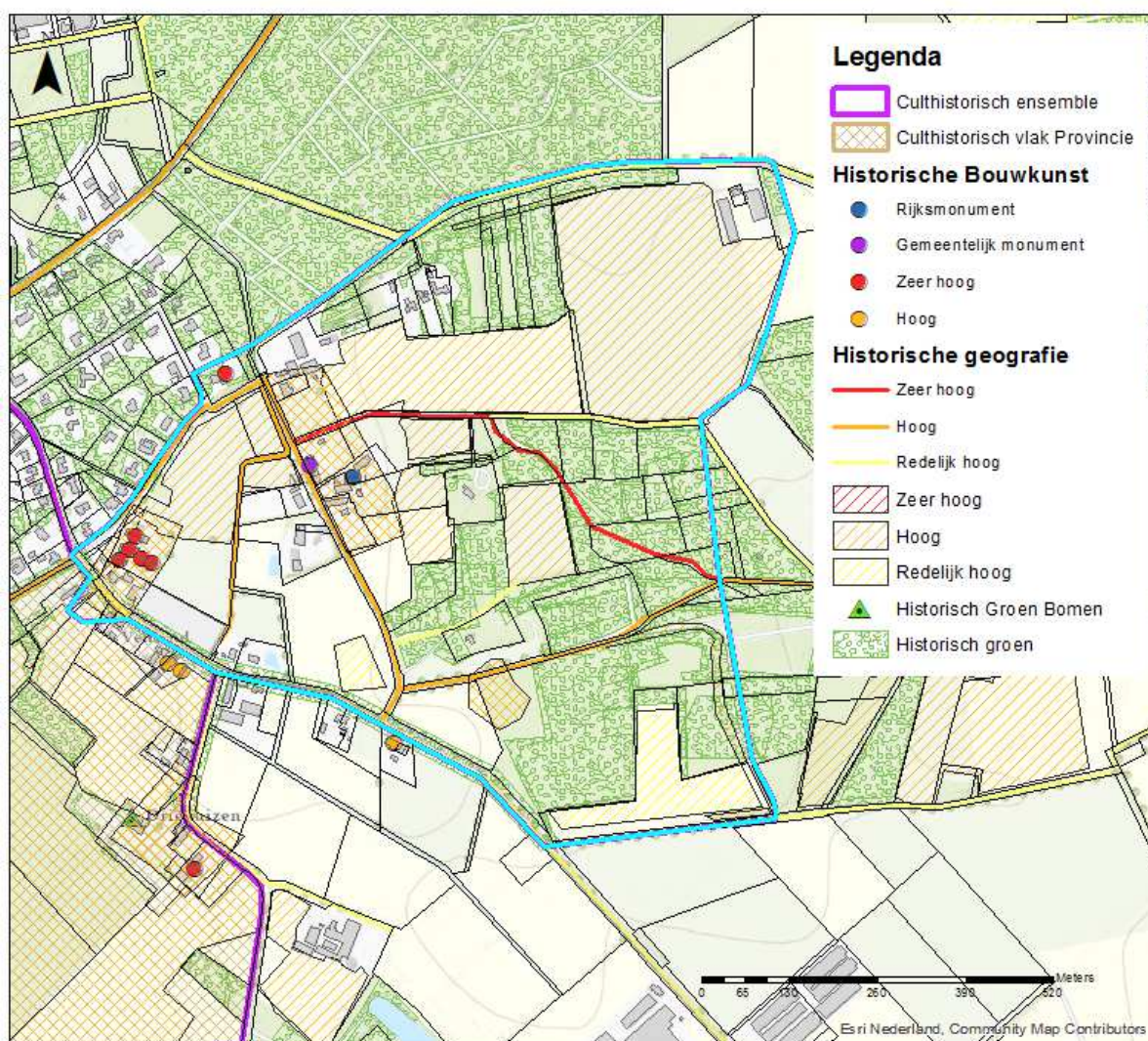
Het ensemble Maaskant beslaat een oppervlakte van 68 hectare.

5. Grondgebruik

In 1830 was het merendeel van de grond in gebruik als akker. De oostelijke helft was zelfs grotendeels akker met in het midden wat bos- en heideperceeltjes. Ten westen daarvan lag het dalletje van de Hazenloop waarin vooral grasland lag. Helemaal in het westen bij Veneind was ook wat akkerland. Ten noorden, oosten en zuiden van het ensemblegebied overheerste heide en recent dennenbos.

Het huidige grondgebruik is voor een belangrijk deel gemengd bos en verder akker en grasland. In de westpunt de gehuchten Veneind en Maaskant, gescheiden door het dalletje van de Hazenloop. In 1840 waren die gehuchten er ook, met daar tussen akkerland west en grasland oost van de Hazenloop. De noordoosthoek was hoofdzakelijk akkerland, de zuidoosthoek een afwisseling van akkerland, dennenbosjes en wat heide.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Maaskant (in lichtblauw).

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

UNIEKEID	NAAM	Opp ha
4.9.1.004	Lilsche Heide	360,11
4.9.1.007	Knegselsche Heide	296,68
4.9.1.019	bij Maaskant	1,88
4.9.1.020	bij Veneind	0,09
4.9.1.021	bij Veneind	0,04
4.9.1.022	bij Maaskant	0,18
4.9.1.023	bij Maaskant	0,08
4.9.1.024	bij Maaskant	0,39
4.9.1.025	bij Maaskant	0,28
4.9.1.026	bij Maaskant	0,30
4.9.1.027	bij Maaskant	0,44

Aan de noord, oost en zuidzijde pakt het ensemblegebied net een randje mee van de grote aangrenzende heidegebieden De Lilse Heide en de Knegselse Heide. Binnen het ensemblegebied lagen 9 kleine percelen met heide, vooral bij Maaskant, samen nog geen 4 hectare groot. Van al die heide is niets meer over: meestal bebost, deels agrarisch ontgonnen. Merendeels is dat al voor 1900 gebeurd.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan.

4.11.1.001 t/m 4.11.1.190 Restbos Eersel

Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als restbos.⁵²

UNIEKEID	TYPE1_NAAM	Oorpronkelijk	Nog bestaand
4.11.1.017	restbos	0,47	0,37
4.11.1.031	restbos	0,01	0,01
4.11.1.032	restbos	0,09	0,09
4.11.1.033	restbos	0,01	0,00
4.11.1.034	restbos	0,27	0,18
4.11.1.152	restbos	4,54	3,78
4.11.1.153	restbos	0,19	0,19
4.11.1.154	restbos	0,31	0,31
4.11.1.155	restbos	0,03	0,03
Totaal		5,94	4,98

Thema: 12 Oude infrastructuur

⁵² Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff (1990); 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl (1845); 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink (1989). Dit zijn de Bonneblaadjes.

12.1 Prehistorische wegen

Prehistorische wegen volgen vaak terreinhoogten, soms gemarkeerd door grafheuvels etc. of juist op basis daarvan verondersteld.

4.12.4.002 Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant

Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant van de molen bij Oirschot recht naar het zuiden naar de windmolen naast de Leeuwerik Hoeve. Dan voorbij "het Mirakelputje" over de Katerstraat naar de Dukesvoorten (Voorten van de Hertog). Vandaar langs de gemeentegrens tot de "Patronenhut" waar ze de oude weg tussen Eersel en Hapert kruiste en vandaar via herberg "de Pan" in de richting van Postel.⁵³ In het ensemblegebied zou deze baan gelopen kunnen hebben over de gehuchtstraat van Maaskant, de straat die nu ook Maaskant heet.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.021 onder Vessem: Meester de la Courtstraat, onder Knegsel: Vessemseweg
Weg van Vessem naar Knegsel. Opdracht voor aanleg van een dijk van minimaal 9 meter breed met voetpad in 1808. Aanleg of verbetering in 1846.⁵⁴ Dit betrof rechtlegging en beplanting met bomen. Opnieuw aangelegd na 1863?⁵⁵ In de jaren 1950 bestraat tot Driehuizen en daarna tot Knegsel.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

UNIEKEID	NAAM	RelictStat	Waarde
4.14.1.096	Breemhoeve	bestaat nog	Hoog
4.14.1.097	Maaskant	bestaat nog	Hoog
4.14.1.098	Driehuizen	bestaat nog deels	Redelijk hoog
4.14.1.103	Katerstraat	bestaat nog deels	Hoog
4.14.1.128	Weg van Vessem naar Oerle	bestaat nog	Redelijk hoog
4.14.1.132	Zandpad achter Maaskant	bestaat nog	Zeer hoog
4.14.1.135	zijpad Maaskant	bestaat nog deels	Redelijk hoog
4.14.1.169	zijpad naar Toterfout	bestaat nog	Redelijk hoog
4.14.1.179	zandpad bij Breemhoeve	bestaat nog	Redelijk hoog
4.14.1.213	Postels Huufke	bestaat nog deels	Hoog
4.14.1.214	Kerkenpad van Maaskant	bestaat nog deels	Hoog
4.14.1.215	akkerpad Lille	bestaat niet meer	
4.14.1.216	akkerpad Lille	bestaat niet meer	
4.14.1.217	akkerpad Lille	bestaat niet meer	

4.14.1.214 Kerkenpad van Maaskant

Voetpad vanaf het gehucht Maaskant via een nog (of weer opnieuw?) bestaand bruggetje naar Venkant en dan recht naar de schuilkerk van Vessem, of eventueel daarlangs verder naar de Sint-Lambertuskerk. Bij Veneind bestaat er nog een stukje van.

14.8 Plein

4.14.08.001 Driehoekje met bomen, Veneind

⁵³ Van den Biggelaar e.a. (1993) 232.

⁵⁴ Lieberom (1999) 8.

⁵⁵ Lieberom (1996) 35.

De kadasterkaart toont bij het gehucht Venkant een 0,3 hectare grote driehoek waarop toen opgaande bomen stonden. Grond en bomen waren de de Gemeynt van Oerle.⁵⁶ Deze ruimte maakt nu deel uit van de tuin van Meester de la Courtstraat 15 maar er staan nog steeds hoge bomen op.

De hoge bomen van het driehoekig pleintje van Veneind in 2020. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 15 Gegraven waterlopen

15.3 Sloot / wetering

4.15.3.073 Hazenloop bij Veneind

Bij de ruilverkaveling is de Hazenloop tussen Veneind en Maaskant recht en hoekig vergraven.

Thema: 17 Gehuchten

17.5 Huizengroep

4.17.5.012 Het Veneind

Het Veneind bestond in 1830 uit drie boerderijen aan een uitloper van het grote open akker gebied van Vessem. Ten oosten daarvan ligt een dalletje waarin we misschien het 'ven' (veen?) moeten zoeken waarnaar dit gehuchtje genoemd is. De drie boerderijen lagen in 1830 aan een driehoekige ruimte die deel uitmaakte van de gemeynt en waarop hoge bomen stonden en nog staan (zie 4.14.08.001).

4.17.5.013 Maaskant

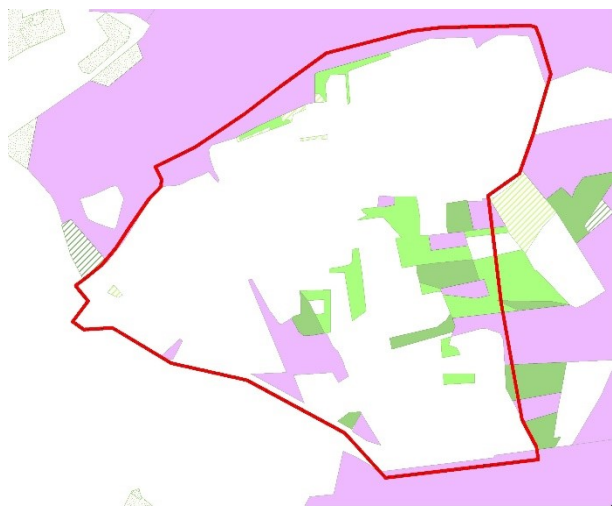
De Maaskant ligt aan de overzijde van het dalletje ten oosten van Veneind. In 1830 waren er 8 boerderijen in een 600 meter lange rij. In het dalletje was grasland, maar ten noordoosten van de boerderijen lag een vrij groot open akkergebied, omzoomd met houtranden. In 1930 lag dit nog als een open ruimte temidden van bossen. Nu is die openheid er nog, maar ligt hier grasland. Het zuidelijke gedeelte van dit gehucht is verdwenen, maar aan de ven-kant is er een boerderij bijgekomen.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

⁵⁶ Kadaster Vessem, sectie E, nr. 299.

UNIEKEID	NAAM	TYPE	Relictstat	Opp (ha)
4.20.2.073	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	0,28
4.20.2.353	bij Veneind	hakhout	bestaat niet meer	0,05
4.20.2.354	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,34
4.20.2.355	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,11
4.20.2.356	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	1,43
4.20.2.357	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	0,07
4.20.2.358	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,36
4.20.2.359	rand Lilse Akker	hakhout	bestaat niet meer	0,04
4.20.2.360	rand Lilse Akker	hakhout	bestaat niet meer	0,07
4.20.2.360	rand Lilse Akker	hakhout	bestaat niet meer	0,05
4.20.2.360	rand Lilse Akker	hakhout	bestaat nog	0,15
4.20.2.362	bij Maaskant	hakhout	bestaat niet meer	1,34
4.20.2.362	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	2,01
4.20.2.362	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	0,13
4.20.2.363	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,37
4.20.2.364	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,68
4.20.2.365	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,20
4.20.2.366	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,96
4.20.2.367	bij Maaskant	dennen	bestaat nog	0,42
4.20.2.368	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	0,12
4.20.2.369	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	0,16
4.20.2.370	rand Lilse Akker	hakhout	bestaat niet meer	0,04
4.20.2.370	rand Lilse Akker	hakhout	bestaat nog	0,40
4.20.2.371	bij Maaskant	hakhout	bestaat nog	0,52
4.20.2.372	bij Veneind	dennen	bestaat niet meer	0,64
Totaal				10,95

TEKENING K.. LEENDERS, 2021.

Het ensemblegebied Maaskant lag haast omringd in de heide. Vooral in het centrum kwamen in 1830 heel wat percelen hakhout en ook dennen voor, in totaal 11 hectare. Het merendeel daarvan maakt nu deel uit van grotere bossen. Uit aantekeningen in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het kadaster blijkt dat al rond 1830 heel wat particuliere heidepercelen omgezet werden in dennenbos.

Paars = heide in 1830
Licht groen = hakhout in 1830
Donkergroen = dennen in 1830
Gearceerd: bestaat niet meer

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

TYPE1_NAAM	UNIEKEID	NAAM	Opp (ha) 1830	in	Opp (ha) bestaat nog	Waarde
akkerwal	4.21.1.001	Maaskant	0,19		0	Redelijk hoog
akkerwal	4.21.1.002	Maaskant	0,86		0,20	
akkerwal	4.21.1.021	Veneind	0,12		0	
akkerwal	4.21.1.022	Maaskant	0,11		0	
akkerwal	4.21.1.023	Maaskant	0,19		0	Redelijk hoog
akkerwal	4.21.1.024	Maaskant	0,11		0,11	
akkerwal	4.21.1.025	Achterste Hoek	0,90		0,52	
Totaal			2,47		0,82	

21.2 Besloten akker

TYPE1_NAAM	UNIEKEID	NAAM	Opp (ha) 1830	in	Opp (ha) bestaat nog	Waarde
besloten akker	4.21.2.005	Veneind	0,43		0	Redelijk hoog
besloten akker	4.21.2.076	Maaskant	3,95		2,38	Hoog
besloten akker	4.21.2.077	Maaskant	0,58		0	
besloten akker	4.21.2.078	Maaskant	0,27		0	
Totaal			5,22		2,81	

21.3 Open akker

TYPE1_NAAM	UNIEKEID	NAAM	Opp (ha) 1830	in	Opp (ha) bestaat nog	Waarde
open akker	4.21.3.002	Achterste Hoek	7,10		2,05	Redelijk hoog
open akker	4.21.3.017	Maaskant	20,01		13,87	Hoog
open akker	4.21.3.018	Veneind	4,04		2,76	Hoog
Totaal			31,15		18,67	

Een groot deel van het ensemblegebied Maaskant werd ingenomen door open akkers die merendeels omgeven waren met een haag en/of akkerwal als scheiding tegen de omringende heide. Het gaat in feite om drie akkergebieden. Dat van Veneind lijkt een opgehoogd deel van het dalletje van de Hazenloop. In de zuidoosthoek lag de haast vierkante akker van de Achterste Hoek. Dit lijkt een forse ontginningskamp met in 1830 slechts één boerderijgroep in de noordwesthoek ervan. Bij Maaskant ligt de grote open Lilse Akker. Dit lijkt het oudste akkercomplex uit dit ensemble omdat het een wat onregelmatig gevormde ontginningskamp lijkt. Ten zuiden ervan lag een gebiedje met besloten akkers waartussen hakhoutbosjes en heidepercelen lagen. Op die particuliere heideperceeltjes verschenen al rond 1830 steeds meer dennen. Deze besloten akkers met de hakhoutbosjes en heideperceeltjes zijn in wezen de drieszone van het gehucht Maaskant.⁵⁷

Vooraf van de open akkers bleef relatief veel bewaard.

⁵⁷ Leenders (2014).

De akkers van het ensemble Maaskant. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Ruilverkaveling 1966-1975. Heel het ensemblegebied Maaskant viel hierin.

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

Het eigenlijke beemdengebied. Na het binnenhalen van de privé hooioogst vaak als gemene weide in gebruik. Grasland met sloten en langs de sloten onregelmatige bosjes.

Tussen Veneind en Maaskant ligt het dalletje van de Hazenloop. Dit dalletje wordt zuidwaarts steeds breder en eindigt ter hoogte van het gehucht De Drie Huizen net ten zuiden van het ensemblegebied. In 1830 was het nog grotendeels hooiland met sloten vol bomen of struiken als grenzen van strookvormige percelen. Nu staan er binnen het ensemblegebied zeker drie boerderijen in en is de helft omgezet in akkerland. De percelen zijn blokvormig en worden door kale sloten gescheiden.

4.23.7.043 tussen Veneind en Maaskant

Hooiland langs de Hazenloop tussen Veneind en Maaskant, in 1830 7 hectare groot. Nu nog 5 hectare.

Zicht over het dalletje van de Hazenloop vanuit het noorden in 2020. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.005 Maaskant 5

Langgevelboerderij Ca. 1850 Rijksmonument KL115-000648 468633

Oudste boerderij van Vessem? Het is een boerderij uit de tweede helft van de 15^e eeuw die vermoedelijk midden 19^e eeuw versteend en met een woonhuis uitgebreid werd, maar waarvan de interne draagstructuur bewaard bleef. Die bestaat uit vijf eikenhouten gebinten, een ankerbalkconstructie van 17 x 9,5 meter groot, verbonden door dekbalken over de volle lengte; onder de dekbalken langs balken en nog vele originele onderdelen en details. De boerderij had boven de deel aan de westzijde een groot overstekend wolfseind. De restauratie kwam in 1995 gereed. Daarbij zijn de stenen wanden door geheel nieuwe vervangen. Direct naast de boerderij staat een verbouwd huis uit ca. 1915 onder zadeldak gedekt met tuile du Nord en sierankers.⁵⁸

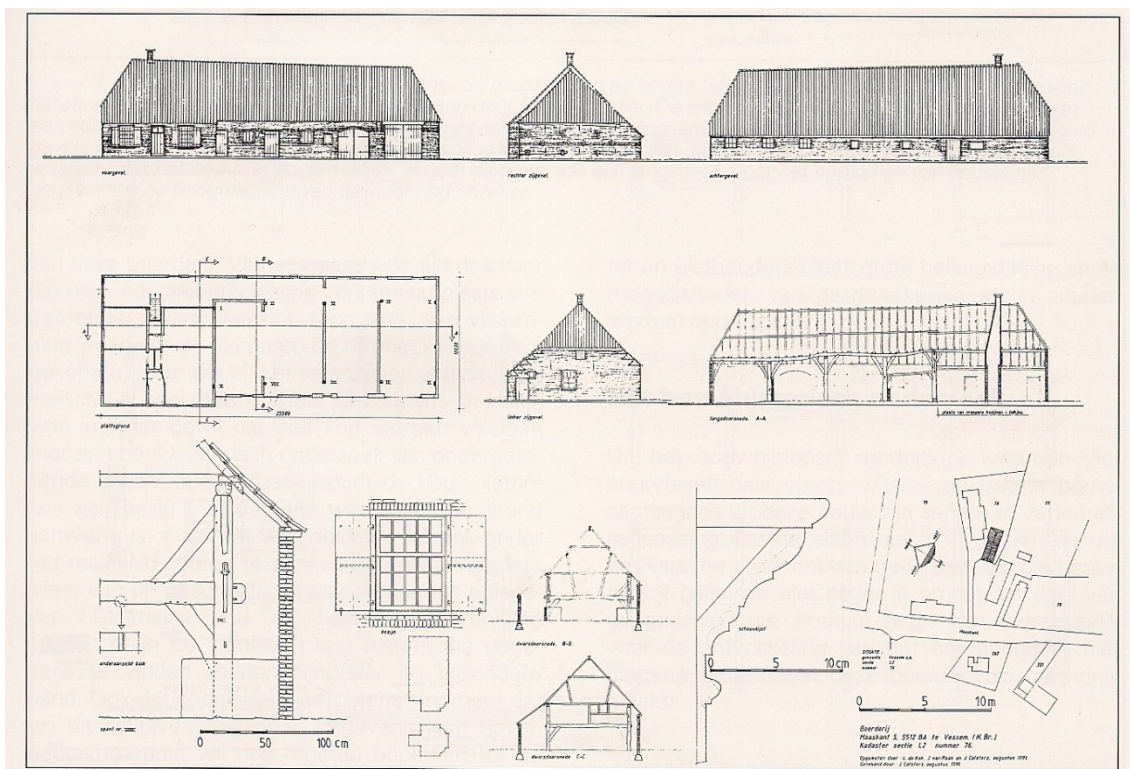
Maaskant 5. Foto wikimedia commons.

4.31.2.176 Maaskant 3-3a

Langgevelboerderij uit 1910. Voorhuis heeft zadeldak met gesmoorde kruispannen. Zesruits met luiken. Gemeentelijk monument.⁵⁹

⁵⁸ Van den Biggelaar e.a. (1993) 13; Arts (1996) 9; Kolman e.a. (1997). Rijksmonument nr. 468633; CHW nr. KL115-000648.

⁵⁹ CHW nr. KL115-000647.

Opmetingen van de boerderij Maaskant 5 in 1991. BIGGELAAR 1993.

4.31.2.046 Postels Huufke 2, 2a, 4

Op het perceel dat direct grenst aan de met hoge bomen beplante driehoek van de gemeent staan zeven gebouwen.⁶⁰

1. bakhuis + stal + toilet
2. Woonhuis Fam. Van Rooij + stal
3. stal + voormalig woonhuis Fam. Van Riet
4. stal (inmiddels ruïne)
5. kippenhok
6. woonhuis 2a (in 1966 tot 'bungalow' omgebouwde stal)
7. stal (t.b.v. schapen / koe / kalf)

Overzicht van Postels Huufke 2. VAN LIEROP 2014.

⁶⁰ Van Lierop, (2014). CHW nr. KL115-000654.

- 1) [4.31.7.009] huisnummer 2, stal met bakoven en toilet, gebouwd na 1830.
- 2) [4.31.2.189] huisnummer 2, langgevelboerderij, bestond al in 1830.
- 3) [4.31.2.046] huisnummer 2, langgevelboerderij, bestond al in 1830.
- 4) [4.31.2.190] huisnummer 4, langgevelboerderij, bestond al in 1830.
- 5) [4.31.7.012] huisnummer 2, kippenhok. Gebouwd na 1830.
- 6) [4.31.7.013] huisnummer 2a, stal, nu woonhuis, in 1966 tot bungalow verbouwd. Gebouwd na 1830.
- 7) [4.31.7.014] huisnummer 2, stalletje. Gebouwd na 1830.

Vera liet zien dat deze hoeve een hertogelijk leen was dat al in 1312 bestond.⁶¹ De naam Postels Hoefke hoort oorspronkelijk bij een vijfhoekig perceel op 100 tot 200 meter ten noorden van deze boerderijengroep. Dat perceel betaalde cijns aan de hertog. In de 17^e – 18^e eeuw stond daar een huisje op, in 1830 was het akker en nu een boomrijke villabuurt. De naam Postel heeft hier niets met de abdij Postel te maken. Het is gewoon een lokaal toponiem dat duidt op kraakbessen, blauwe bosbessen.⁶²

Buiten een gedeeltelijke eenvoudige bestrating staan de gebouwen alle in het zand of gras. Het boerenerv Postels Huufke 2 - 4 en alle opstallen zijn als geheel door de compleetheit, gaafheid en de hoge landschappelijke waarden met hoge monumentwaarden te waarderen. Van de rijke en zeer gefaseerde bouwgeschiedenis van gebouw 3 zijn een groot aantal bouwfases waarneembaar. Het complete verhaal van een zestiende-eeuws hallenhuis met ankergebint dat is getransformeerd tot 'moderne' langgevelboerderij wordt ruimschoots door de overgebleven onderdelen verteld. Daardoor bezit het geheel over het algemeen positieve tot hoge monumentwaarden.

4.31.2.189 Postels Hoefke 2: Gebouw 2

Ca 1866 herbouwd op de plek waar een bijgebouw stond van gebouw 3, het 16^e eeuwse hallenhuis. Langgevelboerderij met een woongedeelte, een aangepaste potstal en schuurgedeelte. Woongedeelte met d'n herd; de schouw, de goeikamer, met voorheen twee bedsteden, een tussenvertrek met twee bedsteden; de geut en aansluitend de kelderruimte en een opkamer met voorheen twee bedsteden. Vanuit de opkamer een luik met trap naar de open zolderruimte met alleen de schouw en geen scheidingsmuur tussen woon- en stalgedeelte wat duidt op een zeer vroege oorsprong.⁶³ Bij gebrek aan middelen is de lekkende rieten kap verwijderd en afgedekt met golfplaten en is de ingerotte dakconstructie afgestut. De boerderij is ter plaatse van het stalgedeelte verbreed; de kapconstructie is gewijzigd met als gevolg een drukbelasting op de zijgevel, waardoor een gevaarlijke uitknikking naar buiten is ontstaan.⁶⁴ Voor het woongedeelte ligt een ronde betonnen plaat die gezien de nabijheid van de voordeur de positie van een oude waterput weergeeft. De kromme daknok verradt dat er nog heel oude gebinten in zitten.

4.31.2.046 Postels Hoefke 2: Gebouw 3

In de tweede helft van de zestiende eeuw werd deze boerderij als hallenhuis gebouwd. Prachtig zijn de versierde sleutelstukken van de ankerbalken! Rond 1870 krijgt de boerderij het uiterlijk van een zogenaamde langgevelboerderij. Waarschijnlijk zijn de (ver)bouwactiviteiten van dit gebouw niet los te zien van de herbouw in diezelfde tijd van gebouw 2 op de plek waar een bijgebouw stond van dit gebouw 2 en de bouw van gebouw 1 (ca. 1866). Na de ruilverkaveling in 1971 werd het interieur van de woning in dit gebouw volledig verwijderd en werd het gebouw getransformeerd tot een moderne stal met melkinstallatie. Ondanks deze laatste 'ingreep' heeft deze boerderij een hoge

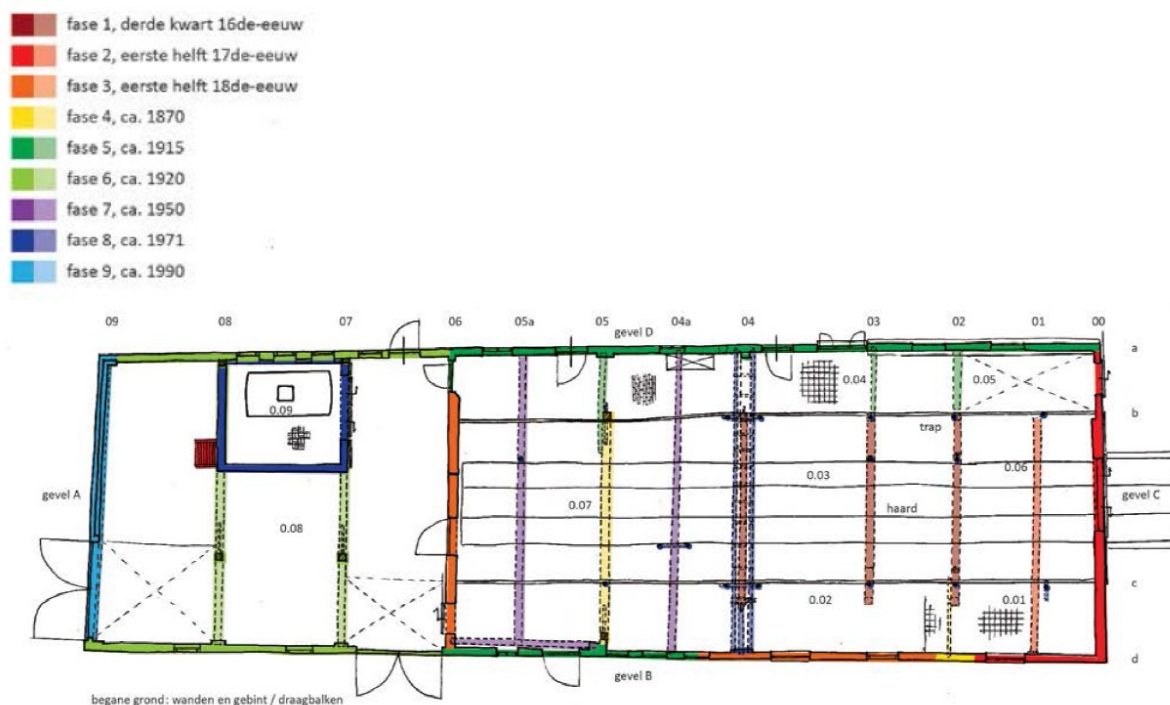
⁶¹ Algemeen Rijksarchief Brussel, Leenhof van Brabant 1, f30r: Giselbert met zijn hoeve te Vessem, kwart meierij te Oirschot en een kwart van de wildernis van Wintelre en Vessen met alle rechten van dien. Er is kennelijk onduidelijkheid wie in dit alles opvolgde... Zie ook Leenhof van Brabant 2 f 53v: de hoeve is in twee dele gevallen. Verder Vera, H. op <https://www.vessemdekempem.nl/postels-huufke/veineind>.

⁶² Vera, H. op <https://www.vessemdekempem.nl/postels-huufke/toponiem/#gallery-4>.

⁶³ Rare opmerking omdat de tekst begint met: herbouw ca 1866. Bedoelde men: verbouwing ca 1866?

⁶⁴ Rapport architecten Van der Geld 2008 (Postels Hoefke nr 4 gebouw 3).

monumentwaarde.⁶⁵ Het is een complex gebouw waarin men 8 bouwfasen meent te kunnen herkennen, de oudste uit het derde kwart van de 16^e eeuw. Kennelijk is het gebouw in 1915 (of 1870?) aanzienlijk verlengd.

Gebouw nr. 3 Postels Huufke 2. VAN LIEROP 2014.

4.31.2.190 Postels Huufke 4: gebouw 4

Gebouw 4: Langevelboerderij, bestond al in 1830, in 2021 ruïne, vrijwel geheel ingestort. Waardering was ooit: zeer hoog.⁶⁶ Er zat een gaaf gebint in met oorspronkelijke krommers als onderdeel van de dakstoel. Deze kom je ook tegen in bijgebouwen bij de Kempische woningen in de dorpen, wat tevens duidt op een meer rijkelijke oorsprong, samen met stukken gevelfragmenten, uitgevoerd in oud kruisverband. Het achterste stuks van de opstal heeft nog restanten van een oude gebintopbouw, maar is vermoedelijk opgebouwd uit het hergebruik van de opbouw van een oude schaapskooi. De gebinten staan al jaren open in weer en wind en zijn al ingekort; het beeld is bijzonder dramatisch.⁶⁷

31.7. Schuur/bijgebouw

4.31.7.009 Postels Huufke 2: gebouw 1

Gebouw 1: stal met inwendige bakoven en een buiten-toilet. Ca 1866 gebouwd als schuur van gebouw 3 boerderij van Van Rooij Postels Huufke 2. Van oudsher een kapschuur met inpandig bakhuis en een aangebouwde nog in gebruik zijnde plee. De kap is een dakstoelconstructie en na een brand in 1966 vanaf de verdiepingsvloer opnieuw opgebouwd met een gordingenkap en afgedekt met asbestcement-golfplaten. De tasconstructie en het bakhuisgedeelte is authentiek; de oven is ooit ingezakt en gedeeltelijk verwijderd, maar herstelbaar. De kopgevel naar de straat is ook vrij recent.⁶⁸

⁶⁵ Rapport architecten Van der Geld 2008 (Postels Hoefke nr 4 gebouw 2).

⁶⁶ CHW nr. KL115-000654.

⁶⁷ Rapport architecten Van der Geld 2008 (Postels Hoefke nr 4 gebouw 1).

⁶⁸ Rapport architecten Van der Geld 2008 (Postels Hoefke nr 2 gebouw 4).

Waardering zeer hoog.⁶⁹

4.31.7.012 Postels Huufke 2: gebouw 5

Gebouw 5: Kippenhok. Gebouwd na 1830. In 1966 omgebouwd tot woning. Waardering zeer hoog.⁷⁰

4.31.7.013 Postels Huufke 2a: gebouw 6

Gebouw 6: Stal, nu woonhuis 2a, in 1966 tot bungalow verbouwd. Gebouwd na 1830. Waardering zeer hoog.⁷¹

4.31.7.014 Postels Huufke 2: gebouw 7

Gebouw 7: Stalletje. Gebouwd na 1830. Bestaat het nog? Waardering zeer hoog.⁷²

⁶⁹ CHW nr. KL115-000654.

⁷⁰ CHW nr. KL115-000654.

⁷¹ CHW nr. KL115-000654.

⁷² CHW nr. KL115-000654.

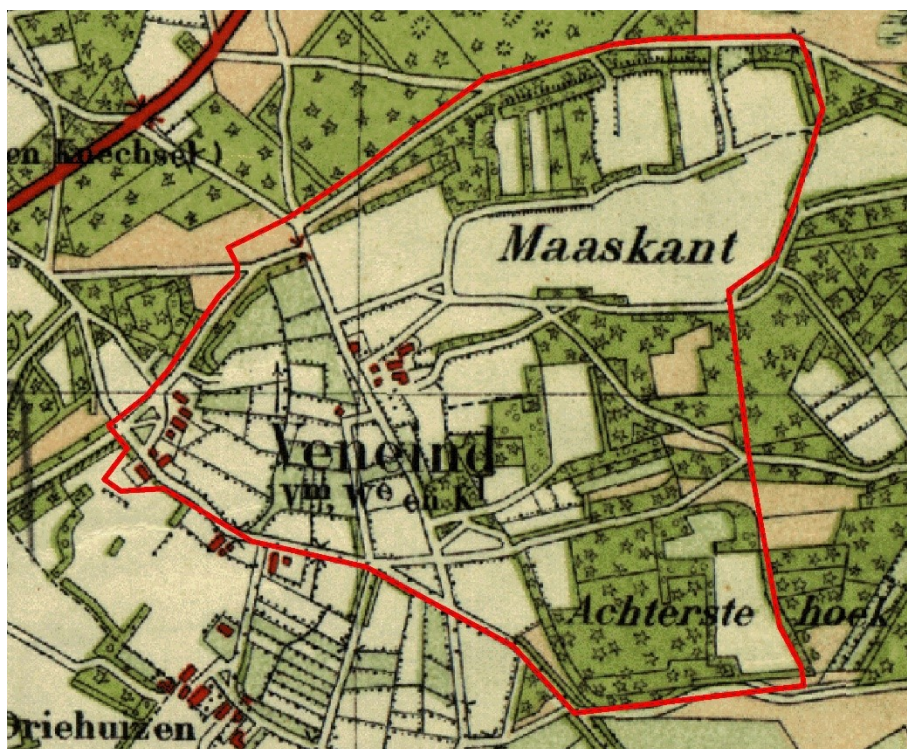
7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1794

Topografie 1840

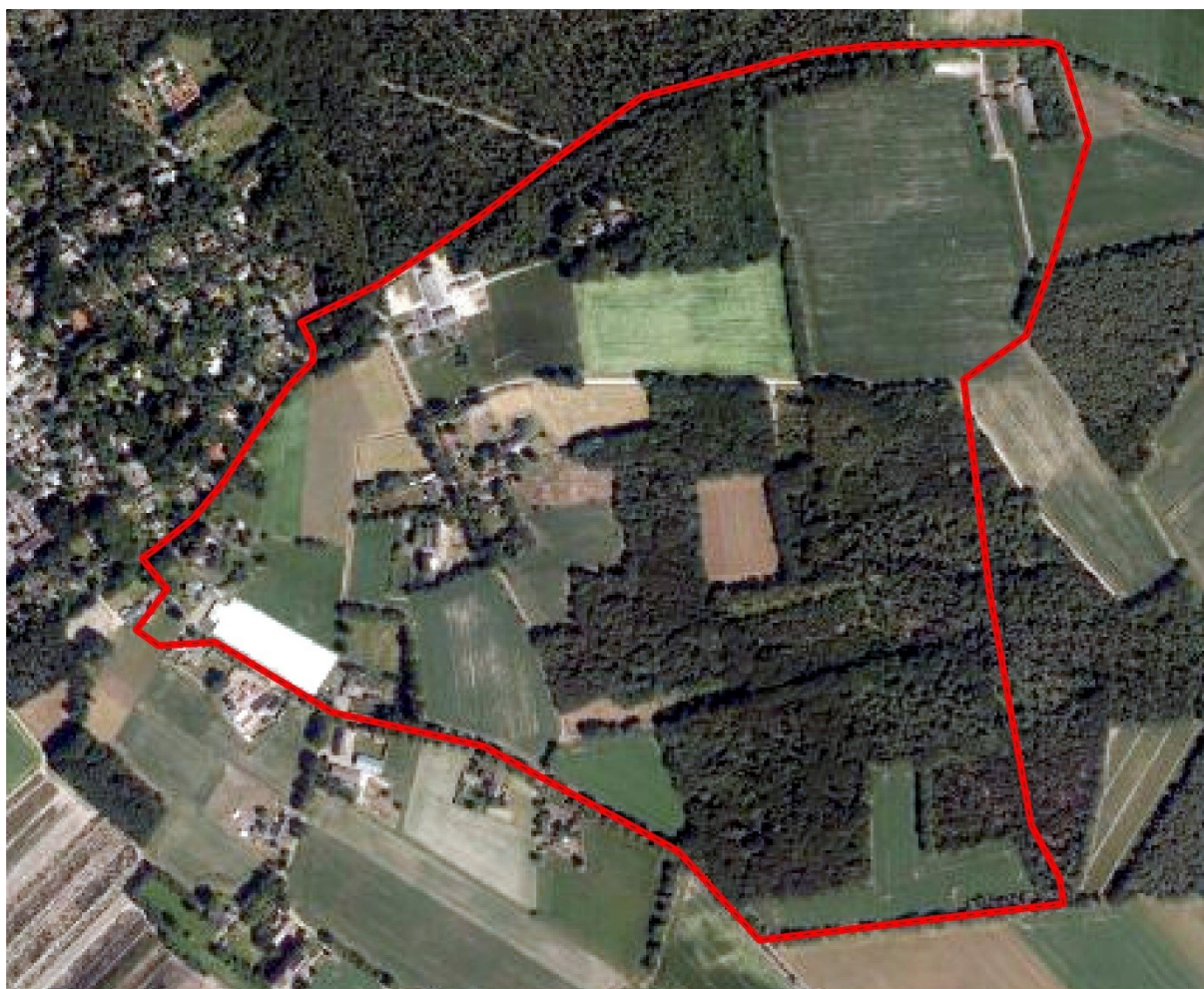

Topografie 1930

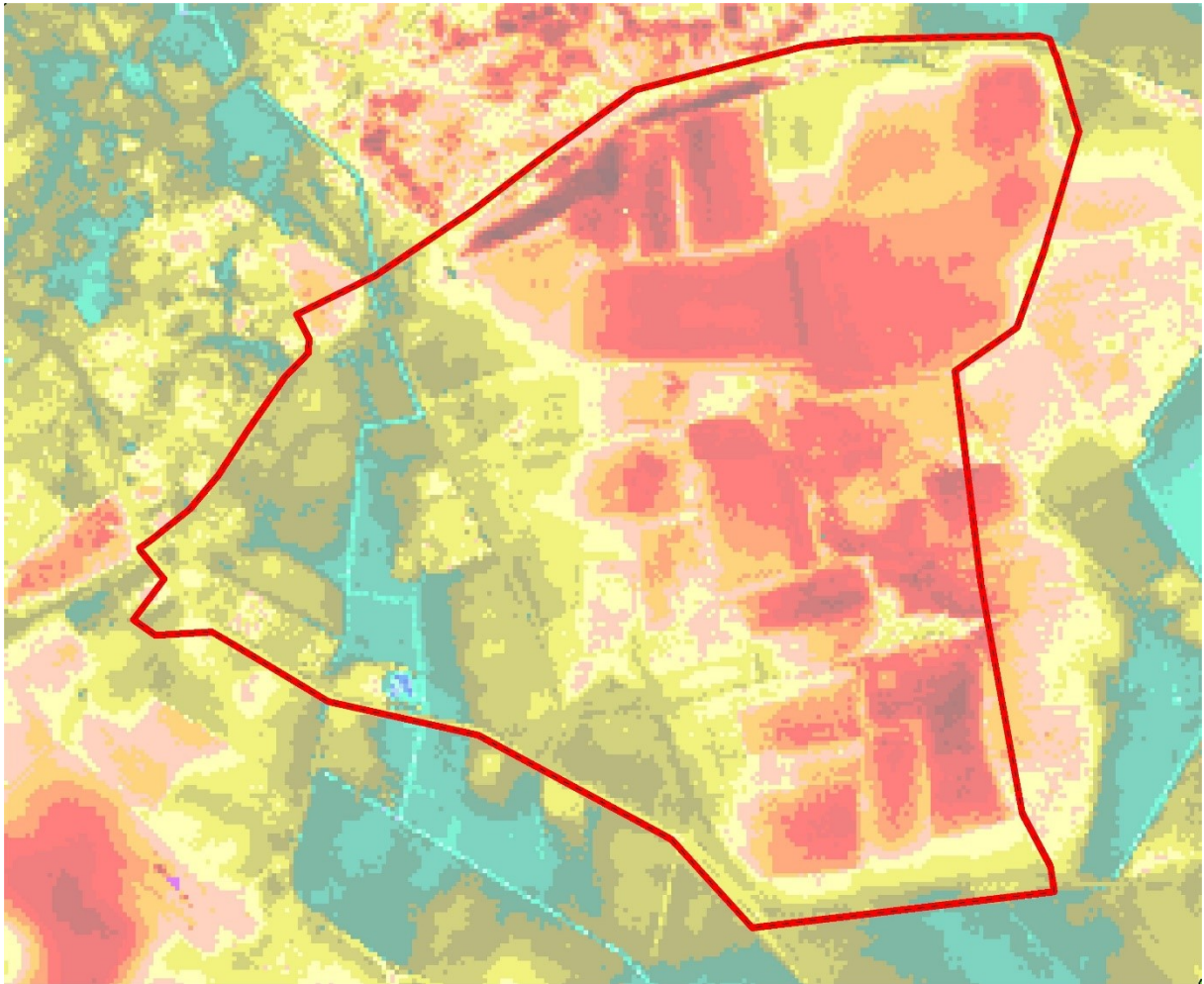
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekkaart

Bron = AHN1, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Literatuuroverzicht en beschrijving van oude kaarten.

Arts, N., 1996: De archologie van een bestaande laat –middeleeuwse boerderij te Vessem. *De Heijmraeder* 3 (1996) nr 4, 9 - 14.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*.

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Kolman, C., B. Olde Meierink, R. Stenvert, N. Reijs, T. Kappelhof, B. Kooij (1997). *Monumenten in Nederland: Noord-Brabant*. Zwolle.

Leenders, K.A.H.W. (2014): Akkers en bochten in Bergeijk en Eersel (NL). *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 86 (2014), 153 - 184.

Lieberom, A.P.G., 1996: Is de Vessemse toren middeleeuws? : Onderzoek roep de vraag op, in: *De Heijmraeder* 3 (1996), nr. 2, 1-4.

Lieberom, A.P.G., 1999: Wegen en paden in vroeger tijden: over beeren, ezels, dijken, wegen en pad en in Knegsel, in: *De Heijmraeder* 6, (1999) nr. 3, 8-9.

Lierop, J. van, 2014: Bouwhistorisch onderzoek: Postels Huufke 2, Vessem, Utrecht; P. v.d. Geld, 2008: Postels Hoofke – Vessem, Hilvarenbeek.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering.(Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ijp.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

E4.005 Wintelre

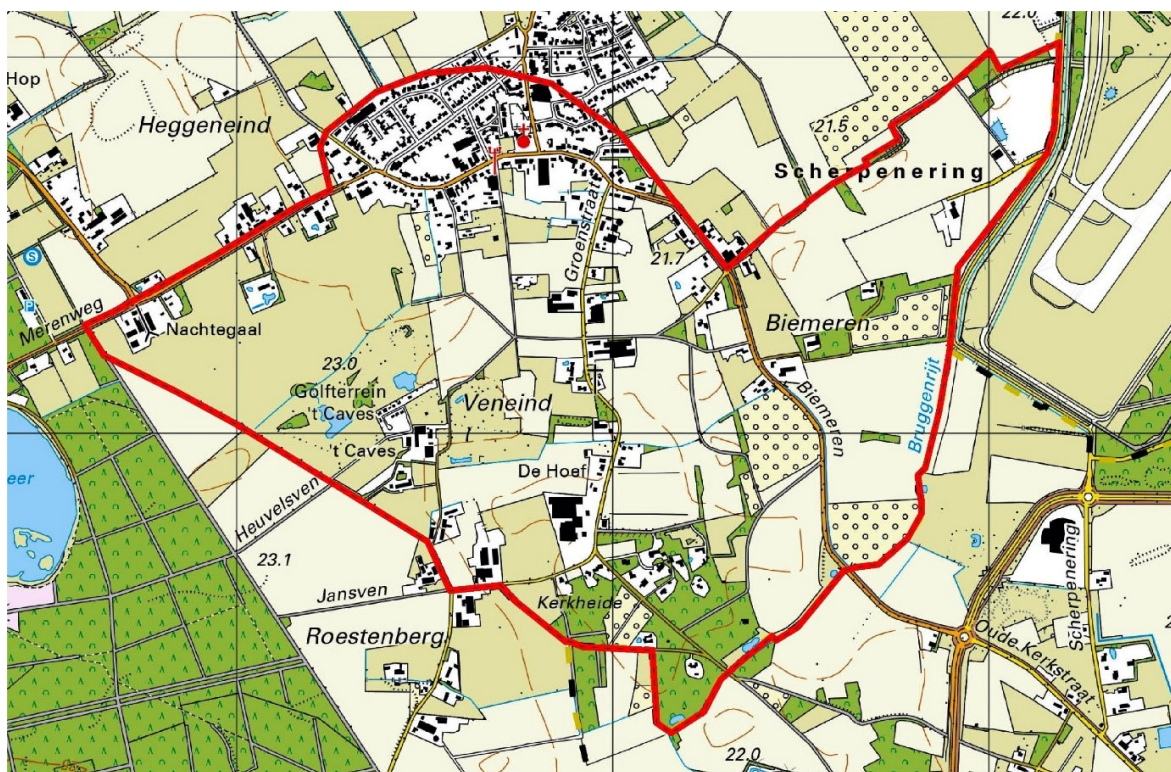
1. Karakter

Het ensemble bestaat uit het centrale gebied van het dorp Wintelre, met twee openakkercomplexen, de locatie van de oude en nieuwe kerk en de oude dorpskom van Wintelre die eerder een straat met verspreide boerderijen en huizen was.

2. Naam

Het ensemble Wintelre is genoemd naar het dorp met die naam dat aan de noordzijde van het ensemble ligt. Udst bekende vermelding van deze naam dateert uit het eerste kwart van de dertiende eeuw: Winterlo (GTW). De naamsverklaring is onzeker, maar het lijkt een samenstelling van *lo* 'licht, open bos' en een eerste deel *winter* dat men doorgaans verklaart als de persoonsnaam Winter.⁷³

3. Ligging

Topografie 2020, rood omlijnd. Het ensemblegebied ligt ten zuiden van de dorpskom van Wintelre, ten westen van het vliegveld en ten oosten van de beboste Lilse Heide.

4. Omvang

Het ensemble Wintelre beslaat een oppervlakte van 238 hectare.

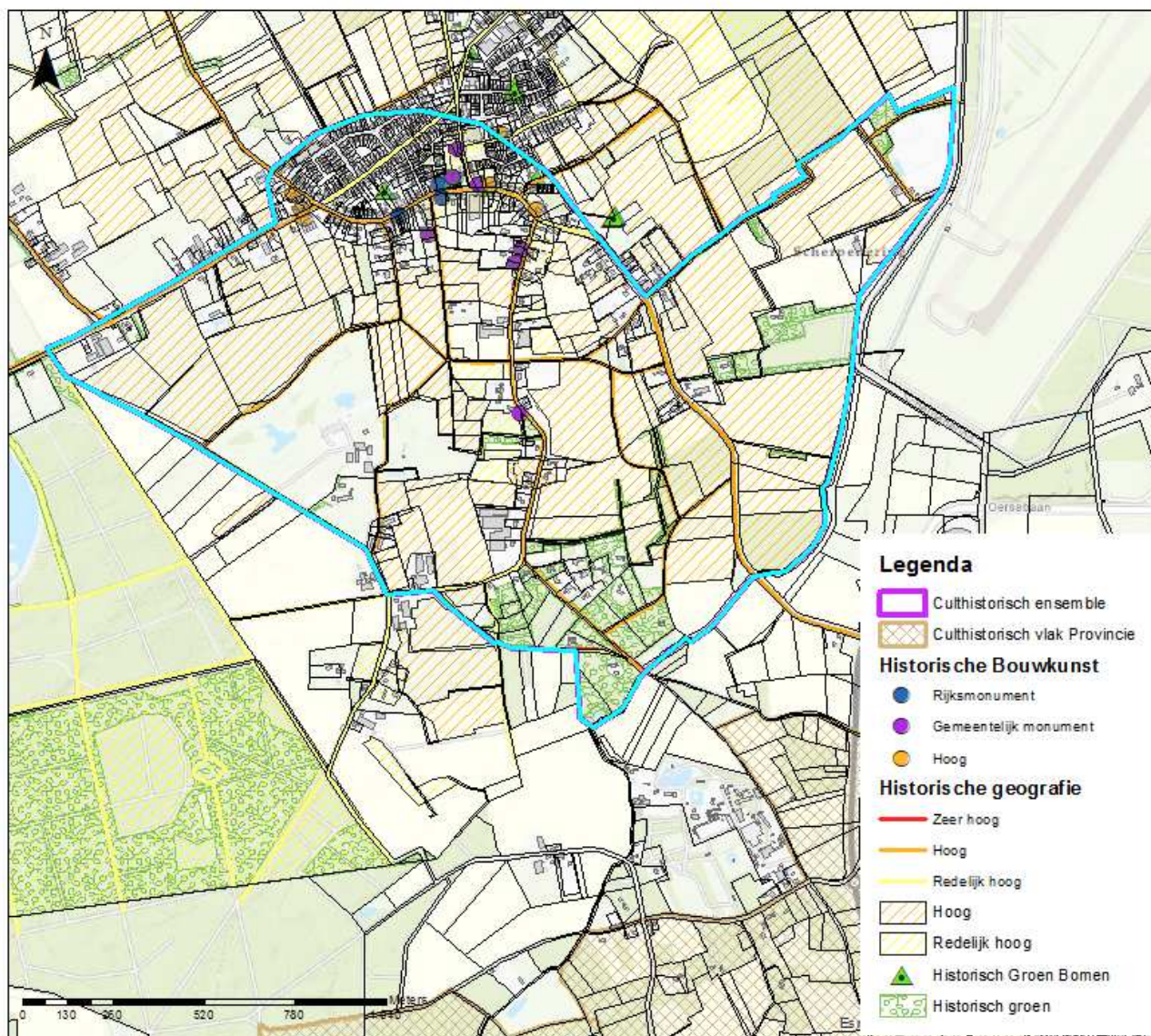
5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is aan de westkant vooral grasland en in het midden en oosten vooral akkerland, alles met verspreid liggende boerderijen. In het zuiden wat bos: de Kerkheide.

Het grondgebruik in 1831 was min of meer het omgekeerde: merendeels grasland maar in het oosten, tegen de beek Bruggerij, juist overheersend grasland. Boerderijen in de kleine dorpskom en langs de centrale weg naar het zuiden.

⁷³ Van Berkel en Samplonius (2018) op Wintelre.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Wintelre (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.004 Lilse Heide

Een smalle strook langs de zuidwestgrens van het ensemblegebied maakte deel uit van de erg grote Lilse Heide die kort na de Tweede Wereldoorlog grotendeels bebost werd.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan. Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als

restbos.⁷⁴ Het ensemblegebied zijn er mogelijk 14 snippers, met een gezamenlijke oppervlakte van 5,5 hectare. De grootste meet 2,4 hectare.

UNIEKEID	OPP (ha)
4.11.1.042	0,51
4.11.1.044	0,07
4.11.1.046	2,40
4.11.1.047	0,81
4.11.1.049	0,15
4.11.1.050	0,02
4.11.1.051	0,06
4.11.1.052	0,45
4.11.1.057	0,58
4.11.1.058	0,03
4.11.1.156	0,04
4.11.1.157	0,00
4.11.1.158	0,36
4.11.1.159	0,00

11.2 Ecologisch oud bos⁷⁵

Een oude boskern is een bos dat tenminste voorkomt op topografische kaarten van ca. 1840 en waar een deel uit inheemse bomen of struiken bestaat. Inheems zijn de bomen en struiken die zich sinds de spontane vestiging na de laatste IJstijd (vanaf ca. 13000 jaar geleden) ter plekke altijd natuurlijk hebben verjongd. Ze kunnen ook kunstmatig verjongd zijn, maar dan moet het plantmateriaal afkomstig zijn van strikt lokaal oorspronkelijke bomen of struiken.

UNIEKEID	NAAM	OPP (ha)
4.11.2.213	Zandstraat	1,61
4.11.2.214	Biemeren	0,63
4.11.2.352	Veneind	0,36

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

Min of meer duidelijke baan. Indien er bundels banen optreden, die banen afzonderlijk opnemen, zodat de bundel duidelijk wordt.

4.13.1.004 Oerle-Wintelre-Vessem

Communale weg Gestel-Middelbeers. Klinkerweg aanbesteed 23-12-1879. Begint in Blaarthem aan de provinciale weg Eindhoven-Reusel en gaat dan via Zeelst-Oerle-Wintelre-Vessem naar Middelbeers.⁷⁶ Oude landroute, nog uitgevoerd als zandpad, in een akkercomplex. Het zandpad was eeuwenlang onderdeel van de oude landroute tussen Oirschot en Zandoerle. De route gaat in elk geval terug tot de Late Middeleeuwen (1250-1500), maar kan ook (veel) ouder zijn.⁷⁷

13.8 Plein

Verbreiding van een doorgaande weg of samenkomst van wegen die tot een brede open ruimte leidt. De pleinen kunnen allerlei functies hebben.

⁷⁴ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, G.L., 1989. Dit zijn de Bonneblaadjes.

⁷⁵ Bestanden Bert Maes 2010. Maes, Rövekamp, Van Loon, 1996.

⁷⁶ Theunissen 2003, 1.

⁷⁷ CHW nr HK-HL-07.

4.13.8.001 Vismarkt Wintelre⁷⁸

De Vismarkt was een tot een smalle driehoek verbreed stuk van de huidige Groenstraat. De naam komt voor op de kadasterkaart en in latere documenten. Wat moet vis hier op de markt? Rond 1800 schreef men echter: "Dit dorp is houtrijk en levert lekkere visch op uit de vennen, welke tusschen deze plaats en Oirschot gevonden worden." Het zal dus om vis uit die vennen gaan!

De Groenstraat was mogelijk de Kerkstraat van Wintelre en juist bij de Vismarkt kwam daar de weg Wintelre – Eindhoven (nu Molenstraat) op uit. Misschien ging die vis wel naar Eindhoven! Nu loopt daar een gewone weg, maar de bebouwing staat ter plaatse van de voormalige Vismarkt wat verder naar achter. De bestaande ruimte zou gebruikt kunnen worden om het idee van het marktplein weer te herscheppen.

Op het kaartje is de toestand in 1830 in het zwart weergegeven en die in 2004 in het rood.

De ruime tuin van Groenstraat 10 is een restant van de vismarkt van Wintelre. FOTO GOOGLE STREETVIEW 2020

⁷⁸ Leenders, 2005.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

UNIEKEID	NAAM	Type2	Lengte(m)	Waarde
4.14.1.134	De Nie - Veneind	zandpad	1147	Hoog
4.14.1.136	Oude Bredase Baan	zandpad (deels)	1135	Hoog Redelijk
4.14.1.137	Engelseweg	zandpad	622	hoog
4.14.1.138	Everstraatje	zandpad	290	Hoog
4.14.1.143	Molenweg	zandpad	959	Hoog
4.14.1.147	Zijpad Molenweg	zandpad	532	Hoog Redelijk
4.14.1.164	Biemeren	-	401	hoog
4.14.1.190	Pad bij Kerkheide	zandpad	636	Hoog
4.14.1.192	Zandstraat	-	1372	Hoog
4.14.1.195	Pad bij Scherpenering	zandpad	284	Hoog

Veneind bij Caves in Wintelre. FOTO NOVEMBER 2010.

14.2 Voorde / brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een lokale weg. Doorwaadbare plaatsen heb je in soorten: min of meer dwars op het watert, schuin, zeer schuin of zelfs een heel eind door het water: een “waterstraat” of “langvoort”. Bruggen heb je ook in soorten: een paal in het water om overheen te stappen (‘waterstap’), een balk erover, een vonder, een schoor, een echte houten of stenen brug. Klein water stak met men een gemetseld of houten “heul” over.

4.14.2.011 Wegenwaaier Bruggenrijt

Zandpaden in het bos. De voorde vervangen door een duiker. Waardering Zeer hoog.

*De sloot in de bosrand links is de Bruggerijt die hier met een duiker onder de zandweg doorgaat.
FOTO GOOGLE STREETVIEW 2020.*

Thema: 16 Molens

16.1 Windmolens

Door windkracht aangedreven graan- of industriemolen. Standerdmolen, later stenen molen; op het vlakke, op een berg of in een berg (beltmolen), al dan niet met galerij.

4.16.1.11 Wintelre, standerdmolen

Ook wel de molen van Coolen genoemd. Gesloten standerdmolen gebouwd kort voor 1887 op perceel D344 (1830). De molen was afkomstig uit Strijp en had nog eerder in Eersel gestaan (Zie 4.16.1.012). In 1889 werd er een bakkerij bij gebouwd op Willibrordusstraat 43. In 1906 kwam er in een apart gebouw een 16 pk petroleummotor bij op Molenweg 5. Dit gebouw bestaat nog. De molen werd gesloopt in 1934 of 1932, waarbij onderdelen onder andere naar de molen van Moergestel gingen.⁷⁹

16.2 Watermolens

De oudste molens waren watermolens: molens die door het water van een beek of rivier aangedreven werden. De vroegste windmolen werd in Brabant bij Antwerpen vermeld rond 1250.

4.16.2.002 Watermolen Wintelre

Inwoners van Knegsel gebruikten de molen van het klooster Postel in Zand-Oerle. Deze watermolen is in de visie van Lijten⁸⁰ de opvolger van de watermolen van Oerle. In 1332 verplichtte de hertog al zijn onderdanen in Oerle, Wintelre, Zonderwijk, Veldhoven en Knegsel om voortaan te malen op de molen van Postel in Oerle. Als ze daar niet kunnen malen, mogen ze uitwijken naar de Postelse molen van Venbergen. De boete op het verkeerd malen wordt op 1 pond zwarten gesteld. Voor dit recht zal Postel jaarlijks aan de hertog 6 mud rogge Oerlese maat betalen.⁸¹ Dit werd nog bevestigd in 1615.⁸² In 1405 werd getuigd dat de Oerlese molen al meer dan 45 jaar een dwangmolen was.⁸³ Dat terugrekenend komen we in 1360 of eerder. De getuigen zeggen niets over verplaatsing, alleen maar dat Postel het recht van de banmolen al zo lang en langer heeft.⁸⁴ Eerder denk ik dat het verlenen van een molenban op een belangrijke verandering wijst. Dat kan er op wijzen dat toen, in of kort voor 1332, de windmolen gereed kwam en de oude watermolen van Oerle verlaten werd. Deze watermolen blijft in hoge mate hypothetisch. Een mogelijke locatie is aan de voorde over de Bruggerijt op de weg naar Wintelre (zie 4.14.2.011).

⁷⁹ Van den Biggelaar e.a., 1993, 150; Smetsers 1972, 11. Database verdwenen molens nr 2225.

⁸⁰ Lijten, 1989.

⁸¹ Charter 1332, april 17: Rijken, 1915.

⁸² Charter 1615, april 7: Rijken, 1915.

⁸³ Charter 1405, november 17: Rijken, 1915.

⁸⁴ Bijnen, 1993, lijkt te interpreteren dat er in 1360 een verplaatsing was.

16.5 Motermolen

Vanaf 1846 komt de stoommachine de wind- en waterkracht aflossen, eerst in een bijgebouwtje van de oude molen. Vanaf 1907 ook “zuiggas”-motoren en later diesel en elektromotoren. Eerst worden er nog typische motermolengebouwen opgericht, later is een maalderij onherkenbaar. Het gaat om die typische motermolengebouwen.

4.16.5.001 Wintelre, motormolen

Bij de molen van Coolen werd in 1906 een gebouw voor petroleummotor opgericht, nu woonhuis Molenweg 5. In 1910 werd er bij de molen een stoomgemaal gebouwd, nu woonhuis.⁸⁵

4.16.5.002 Wintelre, motormolen

Willibrordusstraat 41, in 1932 is hier een motor-molenaarsbedrijf begonnen.⁸⁶

Thema: 17 Gehuchten

De gehuchten worden als volgt getypeerd:

groot dorp: meer dan 50 nederzettingseenheden (NZE), brede verzorgende functie, veel functies meervoudig aanwezig.

klein dorp: meer dan 25 NZE, verzorgende functies enkelvoudig aanwezig

groot gehucht: meer dan 25 NZE, geen verzorgende functie buiten een enkele herberg

klein gehucht: 10-25 NZE

huizengroep: 3-9 NZE.

verspreide bewoning aan straat: Van belang is dat de "verspreide bewoning aan straat" in veel gevallen de gedaante is waarin oude, niet erg uitgroeide, agrarische gehuchten in de vroege negentiende eeuw nog voortbestonden

compact aan straat: enkele verdichtingen in de verspreide bewoning, meestal aan een weg.

verspreid: soms erg eenzaam gelegen losse NZE, bijv. boswachter, veerhuis, paardenwisselstation.

17.2 Klein dorp

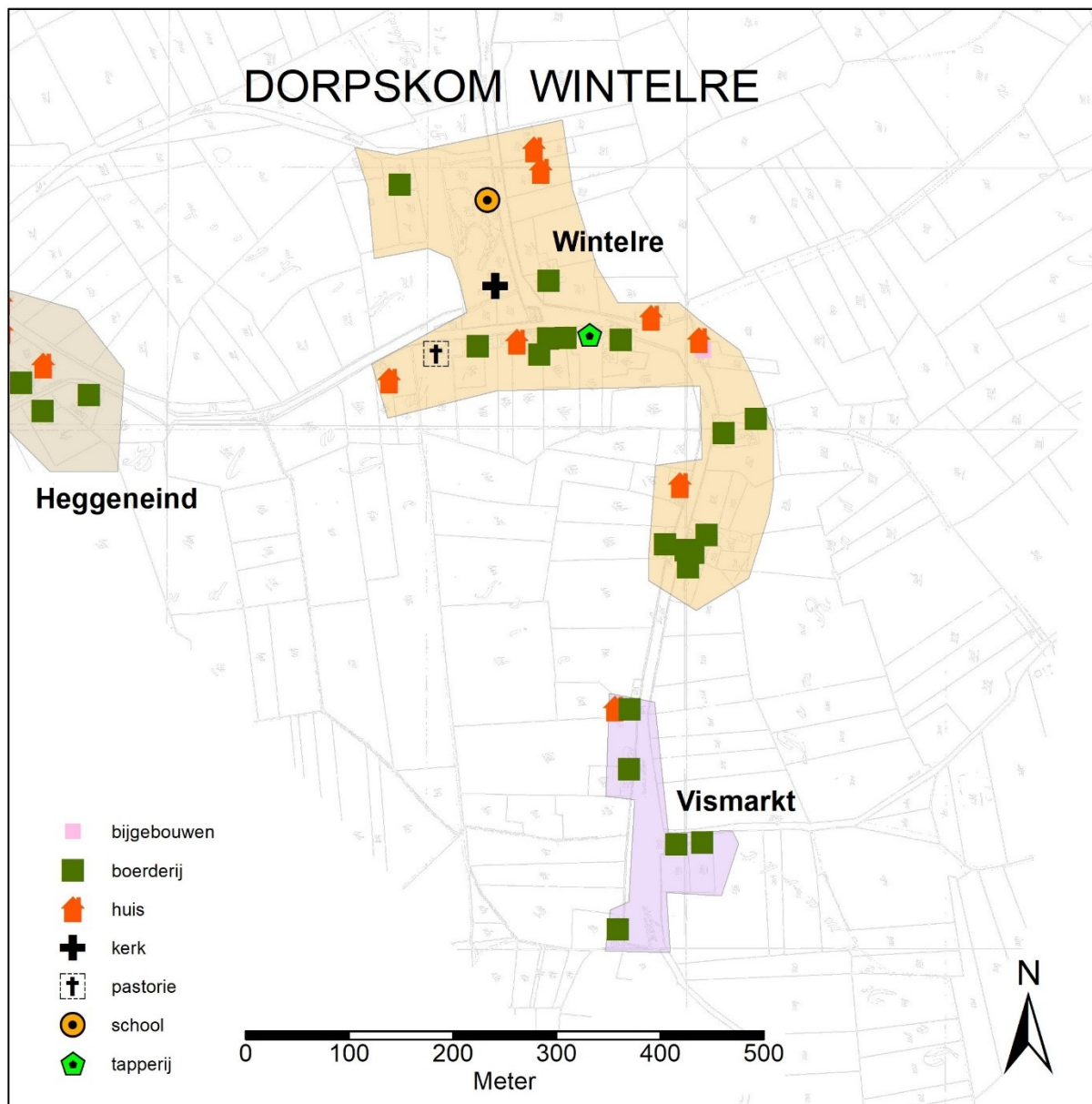
4.17.2.163 Wintelre⁸⁷

In 1830 staan bij de kerk van Wintelre veertien boerderijen, zeven woningen, een school, een pastorie en een tapperij. Daarmee voldoe de kom van Wintelre net aan het criterium voor “klein dorp”. Een compacte kom was het niet: drie straten mte verspreide bewoning. Zover kan worden nagegaan is dit niet de oude dorpskom van Wintelre, zo er al ooit een oude kom was. De middeleeuwse kerk stond een kilometer zuidelijker en daarbij hoorde waarschijnlijk een vrij verspreide bewoning. Pas nadat omstreeks 1672 in de huidige kom van Wintelre een schuurkerk in gebruik werd genomen, kon daar een proces van dorpsvorming op gang komen. Met de bouw van een echte kerk in 1822 – 1823 en kort daarna de sloop van de oude kerk was de “verschuiving” van het zwaartepunt van de gemeenschap voltooid.

⁸⁵ Smetzers, 1972, 11.

⁸⁶ Smetzers, 1972, 11.

⁸⁷ Leenders, 2005.

4.17.5.017 Heggeneind

Groep boerderijen op de rand van een vrij systematisch aangelegde ontginning aan de westkant van Wintelre. Eigenlijk twee groepen. De naam zal wel verwijzen naar de heggen op de perceelsgrenzen.

4.17.5.018 Vismarkt

Bij Wintelre komt de naam "Vismarkt" voor. Alhoewel de kadasterkaart van 1830 de naam in de akkers schrijft, zal die naam wel behoren bij een langwerpige driehoekig plein aan de huidige Groenstraat. Wat moet vis hier op de markt? Rond 1800 schreef men echter: "Dit dorp is houtrijk en levert lekkere visch op uit de vennen, welke tusschen deze plaats en Oirschot gevonden worden." Het zal dus om vis uit die vennen gaan! Aan deze driehoek stonden in 1830 vijf boerderijen en een woning.

Thema: 18 Heerlijkheden

18.3 Hoeve

4.18.3.011 Wintelre, hoeve aent Venne-eynde

Het klooster van de Zusters van Orthen in Den Bosch verkreeg in de vijftiende eeuw een hoeve te Wintelre nabij de toenmalige kerk. Stond in de buurt van het “Kerckenhuijs”.⁸⁸ In 1444 is er sprake van een boerderij “aent Venne-eynde tussen Verheylenhey en de gemeynt”.⁸⁹ De Zusters kochten er in 1479 een heide in Wintelre bij. In 1629 werd het klooster door de staat in beslag genomen. Na 1629 werd de hoeve door de Raad van State verpacht. De hoeve te Wintelre werd “s-Lands hoeve”. In 1678 werd beweerd dat de hoeve in de hei lag waar binnen een uur gaans geen rivier te bekennen valt.⁹⁰ De Raad van State probeerde dit soort hoeven te verkopen maar dat lukte vaak pas in het midden van de 18^e eeuw.⁹¹ De hoeve te Wintelre werd in 1708 in erfpacht verkocht.⁹²

De late verwerving door het klooster wijst er mogelijk op dat het een gewone hoeve betrof, niet een hoeve die iets met de vroege geschiedenis van Wintelre te maken heeft. De bezittingen van de Zusters van Orthen staan in het hertogelijk cijsboek, dat omstreeks 1543 begint, echter beschreven op een manier die doet vermoeden dat ze voordien aan “Sint Willibrord” toebehoorden. In dit geval zal niet de heilige, maar de aan hem gewijde Wintelrese kerk bedoeld zijn.⁹³ Alhoewel de hoeve in het verpondingscohier van 1785 niet herkenbaar is, valt wel op dat bij de eerste boerderij percelen genoemd worden met namen als de Kerkenacker en de Papenacker.⁹⁴ Het is niet precies bekend waar deze hoeve lag. De boerderij op 150 meter ten noorden van de oude kerk komt zeker in aanmerking. Het terrein direct ten oosten ervan, een flinke en hoge open akker, heet op de kadasterkaart De Hoef. Het is denkbaar dat deze zuidelijkste boerderij van Wintelre als eerste in het pondboek gezet werd. Dit temeer omdat de hoeve van (voorheen) de Zuster van Orthen in het pondboek van 1655 de tweede hoeve is.⁹⁵ De boerderij werd toen omschreven als:

- Een seeckere hoeve met huijsinghe ende hoff, daer toe de quantiteijt van 36 lopensaet ackerlants ende 27 royen, midtgaders de quantiteijt van 24 lopensaet groesen ende beemden daer van vier beemden onder Vessem sijn gelegen, die hier van oudts in de dorpslasten sijn geset geweest. (6 ha akker, 4 ha gras)
- Item noch veele verscheijde hooghe groese soe schaepsweie als moervelden ongemeten daervan Jacop Adriaens als pachter de selve over veele jaeren in huere heeft gehadt ende ons verthoent de hueringhe die beloept in voorlijf de somme van 25 gulden.
- Item noch jaerlijckx vijff mudden roggen Bossche maete, noch twee mudden en vier sester bockweyts.

Als bovenstaande gissingen kloppen, lijkt het erop dat misschien toch het door Van Asseldonk veronderstelde “hof” gevonden is van waaruit het kapittel van Oirschot in Wintelre zijn bezittingen beheerde. Als dit wankelende bouwwerk van veronderstellingen klopt, zou het organisatorisch en kerkelijk centrum van het oudste Wintelre dus zo’n kilometer ten zuiden van de huidige kerk en kom van Wintelre gezocht moeten worden. Of daar een compacte dorpskom bij hoorde valt te betwijfelen. Eerder mag je in die tijd een of meer kleine groepjes boerderijen verwachten.

Intrigerend is een ovaal gebied ten westen van de tweede kerk van Wintelre. Dat gebied wordt op de kadasterkaart “Het Klooster” genoemd en is 9,5 hectare groot. Dat klopt aardig met de opgave uit 1655: 60 lopen en 27 roeden = 10,0 hectare. Veel daarvan was van J.C.J. Beerens die “op ‘t Klooster” woonde: de grote boerderij op 130 meter ten noordwesten van de kerk. Zou dit de grond van het klooster van de Zusters van Orthen uit Den Bosch geweest zijn? Maar dan staat deze hoeve wel 1,2

⁸⁸ Van den Biggelaar e.a., 1993, 81.

⁸⁹ Hagen, 1993, 81.

⁹⁰ Hagen, 1993, 86.

⁹¹ Leenders, 2015.

⁹² Hagen, 1993, 89.

⁹³ BHIC, RRD 152 f 56.

⁹⁴ RHCE, Vessem 526, f 2.

⁹⁵ NAG, RVS 2141 III, 1.

kilometer ten noorden van de oude kerk!

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

Na 1750 begint de bouwbouwtraditie van de Verlichting grip te krijgen op de landgoedeigenaren. Zowel loofbossen als dennen. Dit zijn de bossen en bosjes aanwezig in 1840 met hun oppervlakte in hectaren, en hoeveel er nu nog van bestaat (25% in het totaal):

UNIEKEID	Opp 1840	Opp 2020
4.20.2.026	0,79	
4.20.2.091	4,04	1,09
4.20.2.092	0,99	0,99
4.20.2.093	6,42	3,02
4.20.2.095	7,01	
4.20.2.096	0,20	
4.20.2.097	1,64	
4.20.2.098	1,05	
4.20.2.099	0,29	
4.20.2.100	0,68	
4.20.2.101	0,57	0,28
4.20.2.102	0,15	0,15
4.20.2.103	2,26	1,46
4.20.2.104	1,15	
4.20.2.105	0,32	0,21
4.20.2.106	0,25	
4.20.2.108	0,50	
4.20.2.109	0,58	0,58
4.20.2.110	7,25	1,12
4.20.2.114	3,16	1,17
4.20.2.120	0,17	
Totaal	39,48	10,06

Vooraf in het zuiden van het ensemblegebied bleven op de Kerkheide nog wat bosjes bestaan te midden van later aangeplant bos. Bij de Biemeren in het oosten en aan de Scherenering zijn er ook nog wat resten.

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

UNIEKEID	NAAM	Opp tot	Opp nog	Waarde
4.21.1.004	De Hoef	0,66	0,14	Redelijk hoog
4.21.1.005	De Hoef	0,14		
4.21.1.006	De Hoef	0,15		
4.21.1.007	De Hoef	0,25	0,03	Redelijk hoog
4.21.1.008	De Hoef	0,40	0,06	Redelijk hoog

21.2 Besloten akker

Geheel of gedeeltelijk omwalde akkercomplexen.

UNIEKEID	NAAM	Opp tot	Opp nog	Waarde
4.21.2.003	Wintelre	2,49		
4.21.2.046	Wintelre	1,29		

4.21.2.048	Bijsterveld	19,08	12,86	Hoog
4.21.2.052	Ven Eind	1,12	0,70	Redelijk hoog
4.21.2.053	Ven Eind	1,38	1,22	Redelijk hoog
4.21.2.054	Ven Eind	1,47	1,04	Redelijk hoog
4.21.2.055	Ven Eind	7,62	7,62	Hoog
4.21.2.056	Roestenberg	1,56		Hoog
4.21.2.060	bij Roestenberg	0,56	0,56	Hoog
4.21.2.061	bij Roestenberg	3,64		

21.3 Open akker

UNIEKEID	NAAM	TOTAAL	NOG
4.21.3.001	De Akker	40,34	24,64
4.21.3.015	De Hoef	41,78	25,26
	Totaal	82,12	49,90

In het ensemblegebied Wintelre kwamen twee ongeveer 40 hectare grote open akkers voor. Daarvan is een aanzienlijk deel (61%) nog steeds open landbouwgrond zonder scheidende heggen. Onder oude open akkers willen nog wel eens hoog- of zelfs vroegmiddeleeuwse nederzettingen schuil gaan. In de 12^e-13^e eeuw verhuisden die boerderijen naar de rand van het akkergebied, wat hier precies zo'n nederzetting als de "kom" van Wintelre zou kunnen opleveren.

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.001 aan de Biemeerse Loop

Een blok hooiland en nog wat losse percelen hooiland tegen de Biemeerse Loop, 13 hectare. Nu vooral akkerland.

4.23.7.002 op de Scherpenhering

Enkele percelen grasland bij de Scherpenhering, 4 hectare. Nu vooral bouwland.

Thema: 26 Kerkelijk

26.1 Kerk

4.26.1.005 R.K. Kerk Parochie Sint Willibrordus, Willibrordusstraat 37 te Wintelre⁹⁶

De middeleeuwse kerk van Wintelre stond 1100 meter zuidelijker dan de plaats waar in 1822 een nieuwe kerk gebouwd werd. Bij deze kerk werd de huidige toren gebouwd. De kerk van 1822 werd in 1931 vervangen, op de sacretie na, door een nieuw kerkgebouw (arch. J. Vermeulen, Nijmegen) aan de andere kant van de toren die ook bleef staan.⁹⁷ De toren is gebouwd in 1857-1859 naar ontwerp van architect H.J. van Tulder. Hij paste hierbij al vroeg motieven uit de Kempische gotiek toe. Net als elders vormde zich in de negentiende eeuw bij de nieuwe kerk een nieuwe dorpskern.⁹⁸ De toren is Rijksmonument.⁹⁹ De kerk is gemeentelijk monument.¹⁰⁰

⁹⁶ Van den Biggelaar e.a., 1993, 52; Kolman e.a., 1997.

⁹⁷ Strijbos, 1993.

⁹⁸ De Bont, 1993, 83 – 84.

⁹⁹ Rijksmonument nr. 520275, CHW. nr. KL115-000687.

¹⁰⁰ CHW nr. KL115-000688.

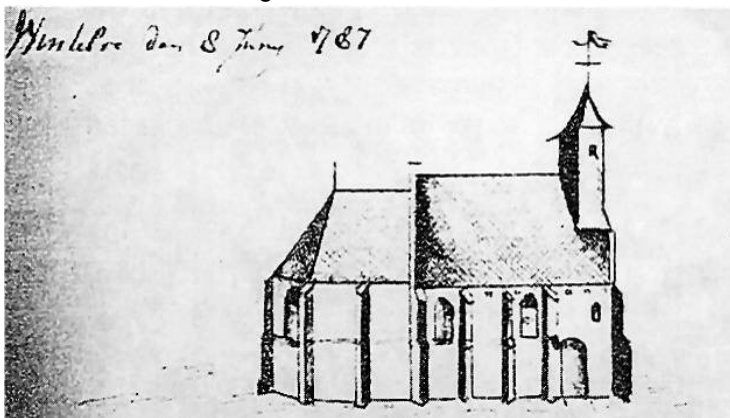
De nieuwe parochiekerk van Wintelre. WIKIMEDIA COMMONS.

4.26.1.008 Middeleeuwse parochiekerk van Wintelre¹⁰¹

De middeleeuwse parochiekerk van Wintelre stond in de spie Kerkheide – Groenstraat vlakbij het beekje de “Bruggenrijt”, 1100 meter ten zuiden van de huidige kerk. De oude kerk was gewijd aan Sint-Willibrordus en had de status van *Appendix* van Oirschot. De parochie is vóór 1400 afgescheiden van Oirschot. In 1457 vermeld als geïncorporeerd bij kapittel van Sint-Petrus te Oirschot. Het patronaatsrecht was in handen van deken en kapittel van Sint-Petrus te Oirschot.

De eerste vermelding dateert van 1339 – 1340.¹⁰² In 1736 werd het torentje geheel vernieuwd. Het torentje was aan de buitenzijde bekleed met leien. In 1781 kwam er een nieuwe klok in de toren. In 1788 werden de steunberen aan de buitenmuren vernieuwd. De kerk is in 1822 gesloopt nadat in de kern van het dorp een nieuwe kerk zonder toren was gebouwd.

Van de oudste kerk van Wintelre werd (nog?) niets teruggevonden. De oude kerk waaraan archeologisch wat onderzocht is, dateert van de tweede helft van de vijftiende eeuw. Bij het onderzoek werd overigens schervenmateriaal van omstreeks 1150 aangetroffen.¹⁰³

De middeleeuwse kerk van Wintelre in 1787 naar Verhees.

¹⁰¹ Bijnen, 1990, 87; Biggelaar e.a., 1993.

¹⁰² ARAB, RK 45038 f 64, 65.

¹⁰³ Bijnen, 1987.

26.2 Begraafplaats

4.26.2.008 Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Wintelre, Willibrordusstraat 38¹⁰⁴

Dit is het kerkhof bij de oude middeleeuwse kerk die in onbruik raakte in 1648. Hoe lang er nog begraven werd op deze plaats is onduidelijk, maar na 1822 zal men alleen nog bij de nieuwe kerk zijn doden begraven hebben. In 1977 werden er skeletresten gevonden. Kadastraal Vessum D-444.

Het inmiddels volledig overgroeide middeleeuwse kerkhof en kerklocatie van Wintelre aan de Groenstraat. FOTO NOVEMBER 2010.

4.26.2.009 Kerkhof achter de R.K. Kerk te Wintelre

Achter de huidige Willibrorduskerk ligt het parochiekerkhof St. Willibrordus. Dit zal in 1822 in gebruik genomen zijn, toen de kerk gereed was. Het gebouwtje dat rechts van de ingang ligt was de sacristie van de toen gebouwde kerk. Over het algemeen is eentonigheid troef op dit kerkhof, de meeste graftekens bestaan uit hetzelfde uniforme grafkruis. Er is een gezamenlijk graf met vier burgerslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. Nog in gebruik.

26.8 Pastorie

4.26.13.009 Pastorie te Wintelre, Willibrordusstraat 38

Pastorie van Wintelre in 1974. FOTO RCE DOCNR 160.340.

Pand zonder verdieping, met leien zadeldak tussen puntgevels. De houten kroonlijst van de voorgevel is boven de middenas driehoekig verhoogd als een fronton. Hierin een cirkelvormig en twee segmentvormige vensters. De vensters in de voorgevel hebben luiken en achtruitsschuiframen. Naast het pand een koetshuis onder pannen zadeldak. Verwaarloosde tuin, hekpaaltjes met leeuwtjes voor

¹⁰⁴ Onderstaande informatie is verschaft door Atelier Terre Aarde (vereniging voor funeraire cultuur).

de hoofdingang en zondfer leeuwjes bij het koetshuis. Dit is de voormalige pastorie. Vrijwel zeker gebouwd ± 1822 toen ook de kerk gebouwd werd. Deze kerk is in 1932 afgebroken. Op de kadasterkaarten 1832 staat op het perceel al een pastorie. In het parochiememoriaal staat vermeld dat in 1858 de pastorie gerenoveerd werd.¹⁰⁵

Willibrordusstraat 38 in Wintelre in 2020. GOOGLE STREETVIEW

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

Beter is het woord kerkschuur te gebruiken. In de archieven wordt de term kerkschuur gebruikt op een enkele uitzondering na.¹⁰⁶

4.26.16.005 Schuurkerk te Wintelre, Willibrordusstraat 48a

In 1648 waren aan de katholieken van Staats-Brabant de kerken ontnomen. De oude kerken moesten dienen voor de protestantse eredienst, maar in dorpen als Wintelre kwam daar niet veel van terecht. Wel zat de katholieke bevolking nu zonder kerk. Aanvankelijk kerkte men in schuilkerken, maar vanaf 1672 mochten er schuurkerken gebruikt worden. Al in 1671 klaagde iemand over de aanwezigheid van een 'paap' in Wintelre.¹⁰⁷ Zo'n kilometer ten noorden van de oude kerk van Wintelre werd voor Wintelre de schuurkerk ingericht. Deze werd in 1743 verbouwd en in 1823 afgebroken toen aan de overkant de nieuwe kerk (4.26.1.005) gereed was.¹⁰⁸ Bij de schuurkerk groepeerde zich een aantal boerderijen en huizen: de "kom" van Wintelre (4.17.2.163).

Thema: 27 Meubilair

In het landschap komen vanouds tal van kleine elementen voor die een of andere functie hadden, maar niet onder een van de gebruikte rubrieken gebracht kunnen worden. Dit is de restcategorie die alles opvangt wat niet onder een van de eerdere thema's terecht kan.

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.002 Beuk, Willibrordusstraat 38 Wintelre

Monumentale rode beuk, *Fagus sylv.'Purpurea'*, uit 1830-1840, staat in het openbaar plantsoen nabij de Sint Willibrorduskerk.

¹⁰⁵ Rijksmonument nr. 37244.

¹⁰⁶ Info F. v. Kempen.

¹⁰⁷ Sasse Van Ysselt, 1938.

¹⁰⁸ Van den Biggelaar e.a., 1993, 52; Onbekend. *Venster*, 169; Bijnen, 1990, 6.

Bruine beuk bij de kerk in Wintelre. FOTO BOMENSTICHTING.

4.27.1.028 Gewone beuk Willibrordusstraat 41, Wintelre

Beuk Willibrordusstraat 41 in Wintelre. FOTO GOOGLE STREETVIEW SEPT. 2020.

4.27.1.036 Zomereik Willibrordusstraat 47, Wintelre

4.27.1.042 Zomereik Willibrordusstraat 25a, Wintelre

27.9 School

4.27.9.008 School Wintelre, Kerkstraat 5)

School en woonhuis (zie 4.31.3.086) schoolhoofd. Bouwjaar circa 1880. Gemeentelijk Monument.¹⁰⁹

De oude school in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

27.19 Winkel

4.27.19.001 Bakkerij. Wintelre, Willibrordusstraat 43

1889 bouw bakkerij en kruidenierswinkel in het pand van molenaar Coolen.¹¹⁰

Willibrordusstraat 43 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

¹⁰⁹ CHW. nr. KL115-000639.

¹¹⁰ Van den Biggelaar e.a., 1993, 151.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.1. Woonhuis

4.31.1.056 Willibrordusstraat 39

Woonhuis uit 1935. Zadeldak met geglazuurde opnieuw verbeterde Hollandse pannen. Erker. Samengrestelde ramen. Voordeur met rondboog. Gemeentelijk monument.¹¹¹

Willibrordusstraat 39 in Wintelre in 2020. GOOGLE STREETVIEW

31.2. Boerderij

4.31.2.035 Willibrordusstraat 49

Langgevelboerderij ca. 1925 Zadeldak met wolfseinden. Rode opnieuw verbeterde Hollandse pannen met dakkapellen. Samengestelde ramen met vierruits en tweeruits bovenlichten. Waardering: Hoog.¹¹²

Willibrordusstraat 49 in 2020. GOOGLE STREETVIEW

¹¹¹ CHW nr. KL115-000689.

¹¹² CHW nr. KL115-000690.

4.31.2.117 Kekkeneind 12

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1915. Zadeldak met asbestcementleien. Gerestaureerd tot fysiotherapie ruimte met woning. Inspingende schuurdeur. Waardering: Hoog

Kekkeneind 12 in 2020. GOOGLE STREETVIEW

4.31.2.147 Kekkeneind 13-13a

Langgevelboerderij. Oogt als 18^e eeuwse versterking van oudere boerderij, handvormsteen? Verbouwd tot woonboerderij. Vier leilinden. Waardering: Hoog

Kekkeneind 13-13a in 2020. GOOGLE STREETVIEW

4.31.2.152 Groenstraat 14-14a

Langgevelboerderij Waardering: Laag. Is sterk verbouwd. Was cultuurhistorisch waardevol.

Groenstraat 14-14a in 2020. GOOGLE STREETVIEW

4.31.2.160 Hemelrijksestraat 1b

Langgevelboerderij uit circa 1910, later verbouwd. Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen en nieuwe dakkapel. Gewijzigde raamindeling. Schuur met duivengaten in de kopgevel. Waardering: Hoog.

Hemelrijksestraat 1b in Wintelre. GOOGLE STREETVIEW

4.31.2.177 Willibrordusstraat 2

Kortgevelboerderij uit de tweede helft van de 18^e eeuw en de eerste helft van de 19^e eeuw. Zadeldak met wolfseinden, gedekt met riet en een voet van gesmoorde Hollandse pannen. Verhoogd dak boven schuurdeur. T-schuiframen en kleine roedenramen. Verbouwde schob met wanden bekleed met riet.

Was gemeentelijk monument.¹¹³ Is afgebrand op 20 mei 2014. Bestaat niet meer.

4.31.2.181 De Nie 2

Langgevelboerderij. 18^e eeuwse verstenening van oudere hoeve. Gemeentelijk monument.

Zoekplaatje: De Nie 2 tussen het gebladerte in 2020. GOOGLE STREETVIEW

4.31.2.191 Groenstraat 2a-4

Laat type langgevelboerderij of wederopbouwboerderij, omgebouwd tot woningen. Gemeentelijk monument.

Groenstraat 2a-4. Toestand 2020. GOOGLE STREETVIEW

¹¹³ CHW. nr. KL115-000685.

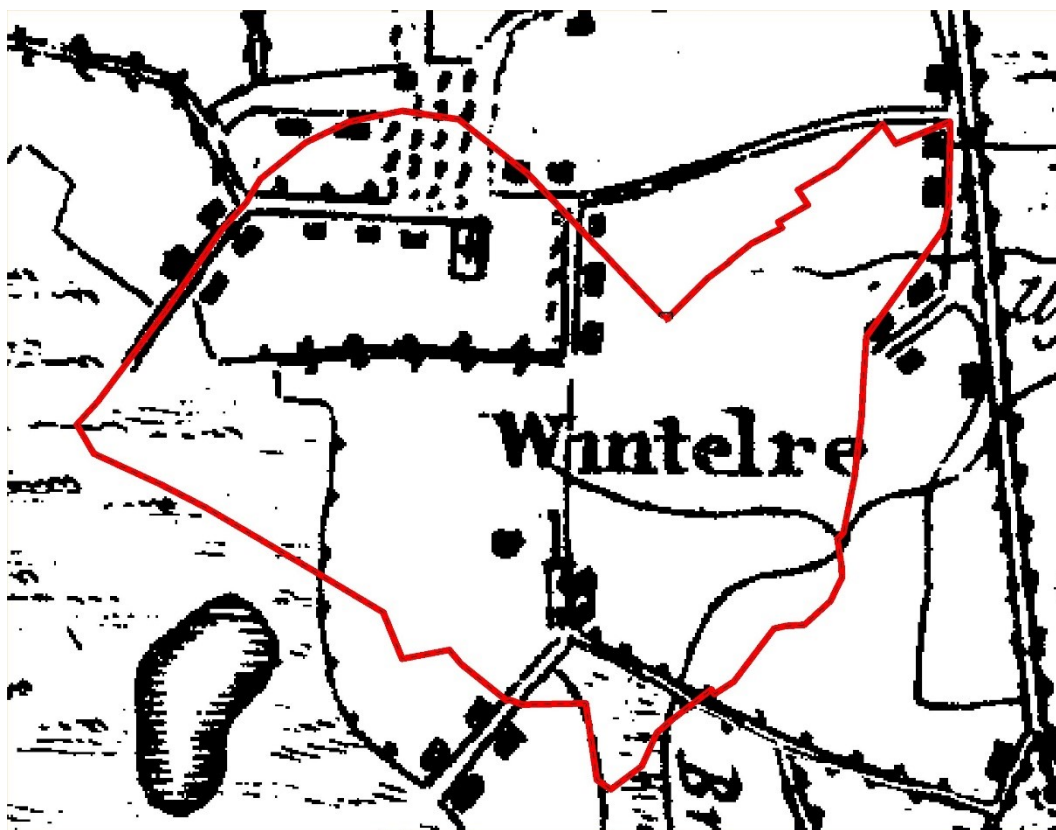
4.31.2.192 Groenstraat 4a-6

Laat type langgevelboerderij of wederopbouwboerderij, omgebouwd tot woningen.
Gemeentelijk monument.

Groenstraat 4a-6. Toestand 2020. GOOGLE STREETVIEW

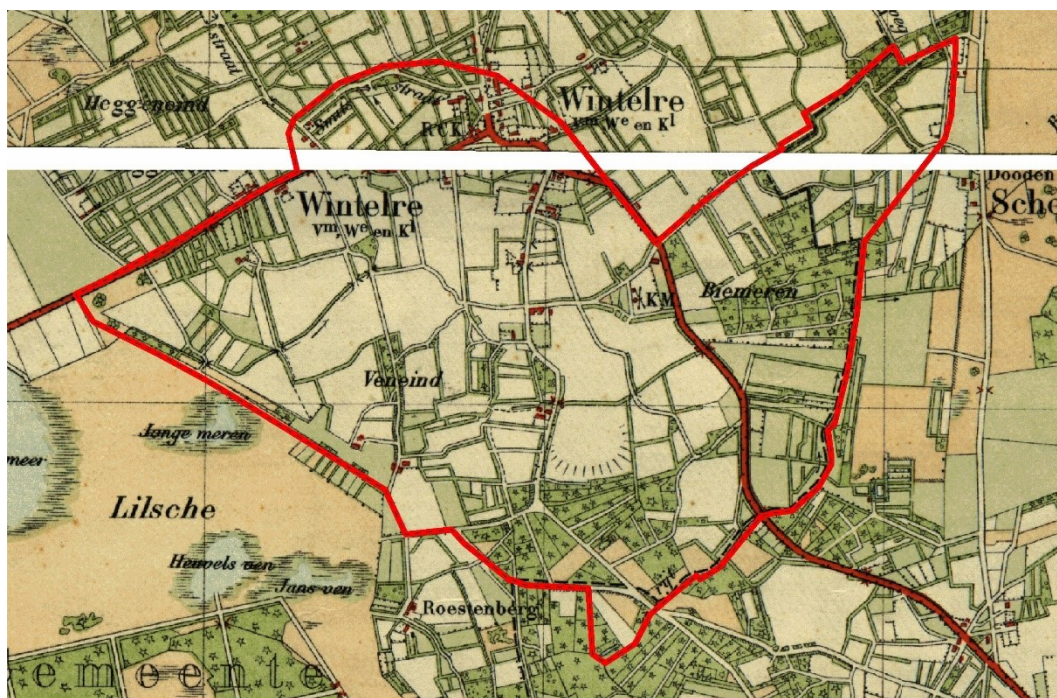
7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1794

Topografie 1840

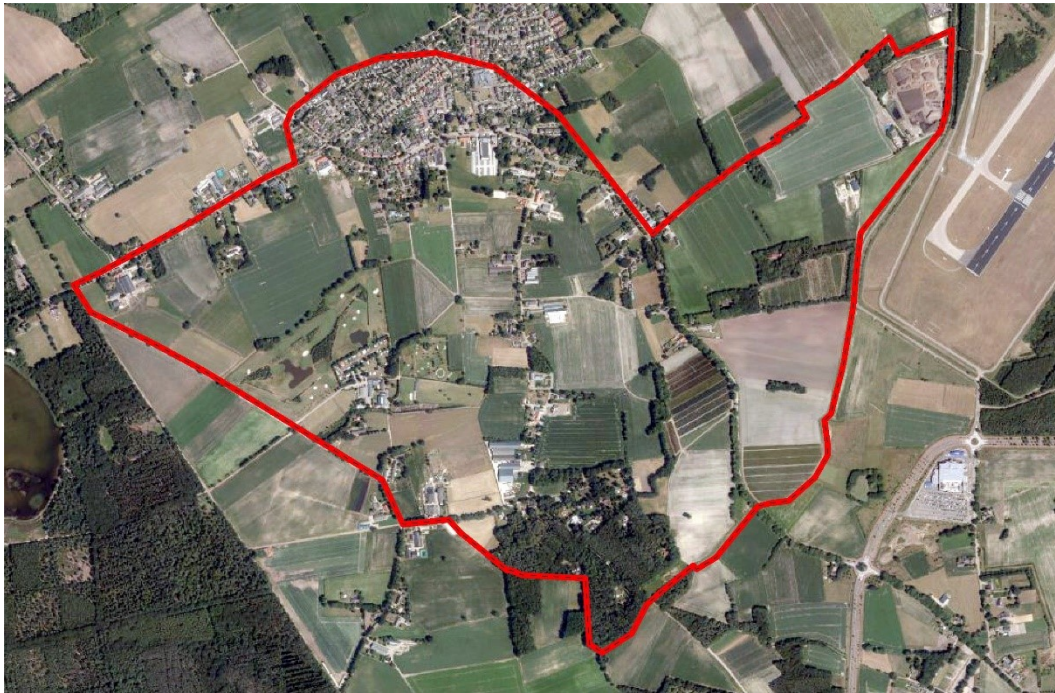

Topografie 1930

Topografie 1985

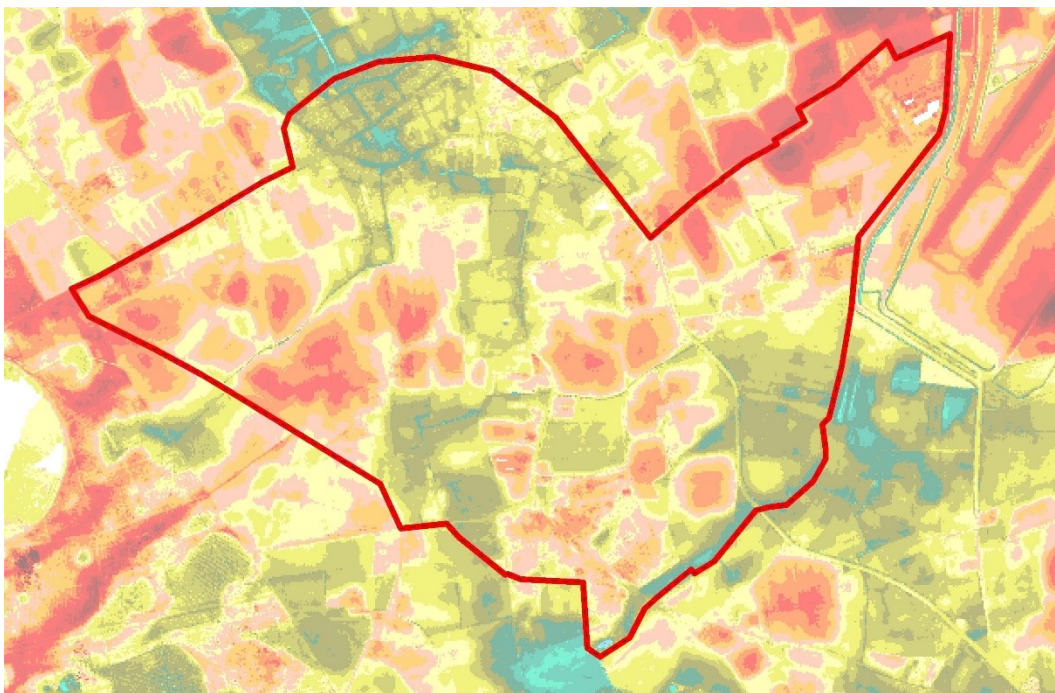
8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron =

Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron =

AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Literatuuroverzicht en beschrijving van oude kaarten.

Berkel, G. van, K. Samplonius 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*.

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Bijnen, J.F.C.M., 1987: Archeologische reconstructie van het laatmiddeleeuwse kerkgebouw te Oerle. *Brabants Heem* 39, 141 – 143.

Bijnen, J.F.C.M., 1990: Archeologische verkenning van het laatmiddeleeuws kerkgebouw te Wintelre, in: *Campinia* 20, 87-104.

Bijnen, J.F.C.M., 1993: De standerdmolen van Oerle: archeologische verkenningen en historische bijzonderheden (Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven), Veldhoven.

Bont, C.H.M. de, 1993: '... Al het merkwaardige in bonte afwisseling...'. Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant, Waalre.

Hagen, J.W., 1993: De hoeve van de Zusters van Orthen in Wintelre, in: Biggelaar, J. van den e.a. (samenstellers), *De Hooge Dorpen. 700 jaar Vessem - Wintelre - Knegsel. 1292 – 1992*, Vessem, 81 – 90.

Kolman, C., B. Olde Meierink en R. Stenvert, 1997: *Monumenten in Nederland : Noord-Brabant* (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Zwolle – Zeist.

Leenders, K.A.H.W., 2005: Cultuurhistorisch onderzoek voor het landinrichtingsgebied Wintelre-Oerle (prov. Noord-Brabant), Den Haag.

Leenders, K.A.H.W., 2015: De dynamische hoeve. Veranderingen in boerderijgebouwen en hun omgeving in de Meierij van 's-Hertogenbosch, 1662 - 2015. Woudrichem.

Lijten, J.P.J., 1989: De uitgiften der gemeynten van Veldhoven, in: *Campinia* 19, 185 - 209.

Maes, N.C.M., C.J.A. Rövekamp, R.W.A. van Loon, 1996: *Inventarisatie van autochtone bomen en struiken in West- en Midden-Brabant*. (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden Noord-Brabant, opgesteld in opdracht van de Dienst LBL Noord-Brabant en de Stichting het Noord-Brabants Landschap), Tilburg.

Rijken. C., 1915: De Banmolen van Oerle, in: *Taxandria Noord-Brabant* 22, 81 - 87, 262 - 272.

Sasse Van Ysselt. A. van, 1938: De uitoefening van den katholieken godsdienst in de stad en meierij van 's Hertogenbosch in 1671. *Taxandria Noord-Brabant*, 105 –129.

Smetsers 1972, 11; De molen van Wintelre, in: *De Rosdoek* nr. 23, 28-30.

Strijbos, H., 1993: De kerken in de gemeente Vessem. IN: Biggelaar, J. van den e.a. (samenstellers). *De Hooge Dorpen. 700 jaar Vessem - Wintelre - Knegsel. 1292 – 1992*, Vessem, 48 - 58.

Theunissen, E.M. & M. Theunissen, 2003: Kruisende heerbanen in Knegsel, in: *De Heijmraeder* 10, nr. 1, 1-8.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering.(Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ijp.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

E4.006 Jonge ontginning Huismeer

1. Karakter

De benaming van dit ensemble verwijst naar de jonge ontginning van dit oude heidegebied tot dennenbos. Die ontginning dateert uit de jaren 1930 – 1950. In de toen ontgonnen heide lagen wat kleinere vennen en een groot langgerekt ven: de Huismeer.

2. Naam

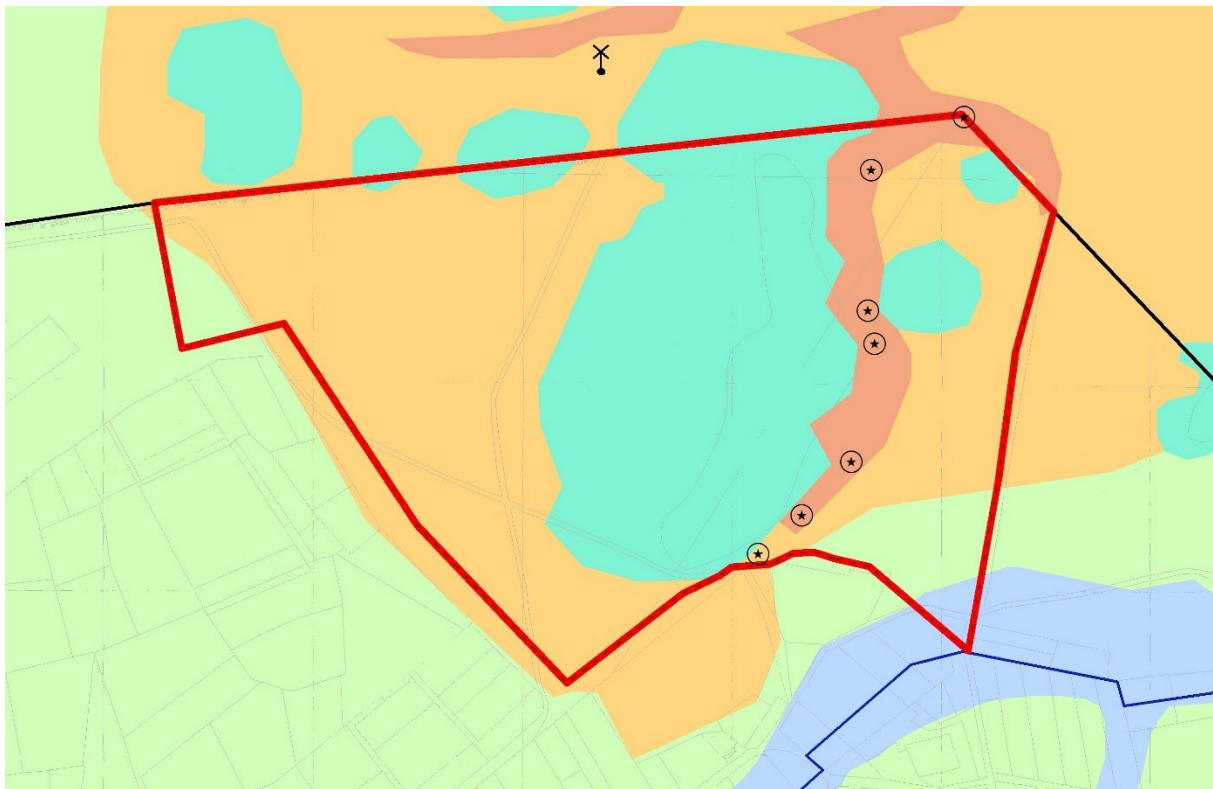
Het ensemble Jonge ontginning Huismeer is genoemd naar een voormalig langgerekt ven, het Huismeer.

3. Ligging

Topografie 2020. Het rood omlijnde ensemble Jonge ontginning Huismeer is het bosgebied ten noordwesten van de Zandoerleseweg tussen Knegsel en Zandoerle voor zover het binnen de huidige gemeente Eersel ligt.

Het Huismeer was een vol water staande uitblazingslaagte die aan de oostkant begrensd werd door een lange duinenrug. Op die duinenrug ligt een hele reeks grafheuvels uit de midden-bronstijd (1800-1100 v. Chr.). Door de vorm van de rug liggen ze min of meer op een rij. Die ligging hoeft hier dus niet te wijzen op een oude landweg, ze kan geheel door de duinrug bepaald zijn. Bovendien blijkt uit die grafheuvels dat het duin er toen al lag. Het kan een laat-glaciaal duin zijn, of uit het vroege holoceen (tot 1800 v. Chr.). In het bos liggen ook nog karresporen van de molenweg tussen Knegsel en de windmolen die iets noordelijker tot 1913 in bedrijf was.

Geomorfologie van het ensemble. Oranje: duinen. Bruin: duinenrug. Lichtblauw: uitblazingslaagte. Rechtsonder het dalletje van de beek genaamd De Dommel (niet de echte dommel!). Met indicatie van de grafheuvels en de windmolen.

Grafheuvels aan het Huismeer. Foto B. VAN AS, 2009. RCE 551233.

4. Omvang

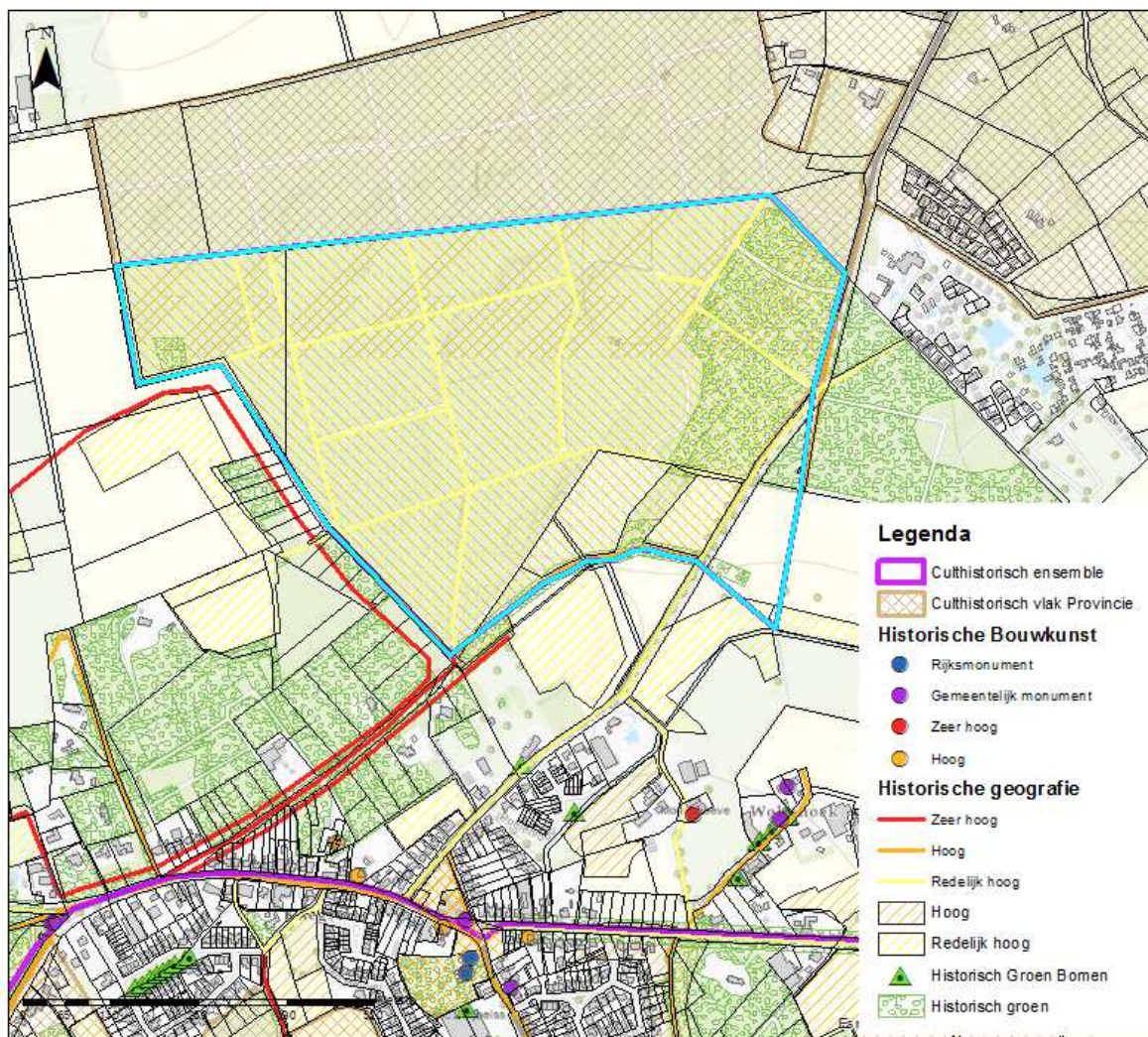
Het ensemble Jonge ontginning Huismeer beslaat een oppervlakte van 46 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is in hoofdzaak bos, deels den, deels gemengd bos, met in het zuiden enkele open percelen.

Het grondgebruik in 1831 was hoofdzakelijk heide met het grote Huismeer aan de oostzijde.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Jonge Ontginning Huismeer (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.011 Grooten Aard

In 1840 was vrijwel geheel het ensemblegebied een heide met vennen genaamd De Grote Aard.

9.2. Hei in 1900

4.9.2.015 Knegselsche Heide

In 1900 was veruit het grootste deel van het ensemblegebied een heide met vennen genaamd De Knegselsche Heide. In de noordoosthoek tegen de Zandoerleseweg was een hoek dennenbos.

9.3. Hei in 1930

4.9.3.175 Knegselsche Heide

In 1930 was veruit het grootste deel van het ensemblegebied een heide met vennen genaamd De Kneegselsche Heide. In de noordoosthoek tegen de Zandoerleseweg was een hoek dennenbos. Het Huismeer was er nog.

9.4. Hei in 1950

Op de topografische kaart die in 1953 uitgegeven werd staat vrijwel geheel het ensemblegebied aangegeven als dennenbos, met minuscule heide fragmentjes. Het Huismeer is drooggelegd en alleen een kleine weide herinnert er nog aan.

Thema: 12 Oude infrastructuur

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.003 De Antwerpse Baan

De Antwerpse Baan werd belangrijk in het begin van de 13^e eeuw. In Kneegsel is de Antwerpse Baan nog onder die naam bekend. Bij de grafheuvels langs het Huismeer kruiste zij de postbaan en liep verder in oostelijke richting langs Zonderwijk waar de Loonse baan erop aansloot. Deze route raakte buiten gebruik toen de provinciale weg van Eindhoven naar Reusel tot stand kwam.¹¹⁴ Deze oude route liep door de zuidoosthoek van het ensemblegebied, maar alle sporen ervan zijn daar uitgewist. Iets westelijker ligt de baan er nog tussen wallen, maar dat is merendeels buiten het ensemblegebied. Zie daarvoor: 4.13.15.009.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.008 Kneegsel, Oude Dijk

De Oude Dijk heette in 1606 Voermansstraat en later Oude Voermansweg. Vormde een onderdeel van de postroute van 's-Hertogenbosch over Kneegsel en Steensel naar Maastricht. Passeerde het riviertje de Run bij de Stevert.¹¹⁵ Deze weg loopt langs de oostgrens van het ensemblegebied en is daar deels geheel verdwenen.

4.13.1.019 Kneegsel, Zandoerleseweg

Liep van de katholieke kerk aan 't Groen door de Nieuwe Erven naar Zandoerle. Heet daar Molenstraat. Aan deze weg lag de enige brug die Kneegsel ooit had.¹¹⁶ Het gedeelte van deze weg binnen het ensemblegebied verschijnt pas in 1963 op de kaart. Het is blijkbaar in de jaren 1950 aangelegd.

13.15 Laanbeplanting

4.13.15.009 Houtwallen Antwerpse Baan

Houtwallen met (restanten van) hakhout, langs een oude, doorgaande landroute. De beplanting bestaat met name uit zomereik en Amerikaanse eik. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1850-1900. Cultuurhistorische waarde: redelijk hoog.¹¹⁷

Thema: 14 Lokale wegen

UNIEKEID	NAAM	Type2	Lengte (m)	Waarde
4.14.1.067	Ligteind	Zandpad	414	Hoog
4.14.1.069	Zandpad Huismeer	zandpad	639	Redelijk hoog

¹¹⁴ Biggelaar, Bruggen & v.d. Heyden 1993, p. 233.

¹¹⁵ Lieberom 1996, 29.

¹¹⁶ Lieberom 1996, 38.

¹¹⁷ CHW. nr. G278 (HG-50)

4.14.1.073	Zandpad Huismeer	zandpad	675	Redelijk hoog
4.14.1.074	Zandpad Huismeer	Zandpad	624	Redelijk hoog
4.14.1.087	Zandpad Huismeer	zandpad	1198	Redelijk hoog
4.14.1.088	Zandpad Huismeer	zandpad	203	Redelijk hoog
4.14.1.089	Zandpad Huismeer	zandpad	426	Redelijk hoog
4.14.1.089	Zandpad Huismeer	zandpad	364	Redelijk hoog
4.14.1.090	Zandpad Huismeer	zandpad	871	Redelijk hoog
	weg naar de molen van	karresporen in		
4.14.1.094	Oerle	bos	713	

4.14.1.067 Ligeind

Valt samen met of is identiek aan een deel van de Antwerpse Baan (4.12.4.003).

4.14.1.069, 73, 74, 87-90 Zandpad Huismeer

Paden als begrenzing van de bosperken. Aangelegd tussen 1930 en 1953.

4.14.1.094 weg naar de molen van Oerle

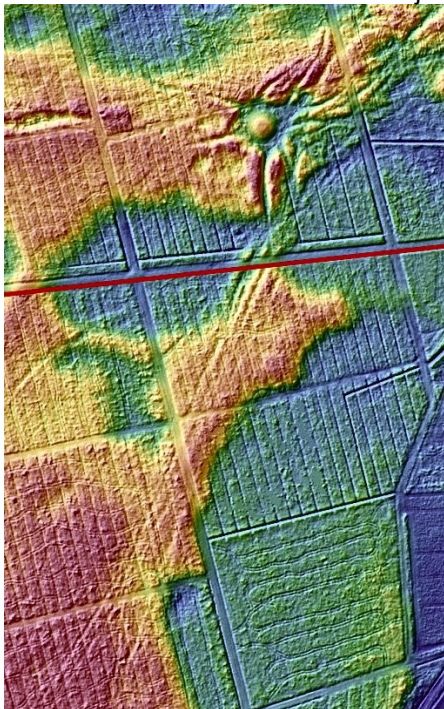
Op de kaarten van voor de bebossing staat deze weg nog aangegeven. Hij leeft voort als een bundel karresporen onder de bomen. De weg leidde naar de molen van Oerle die van 1462 tot 1913 op ongeveer 100 meter ten noorden van de huidige gemeentegrens stond, nu ook in het bosgebied.

Thema: 16 Molens

16.1 Windmolens

0.16.1.001 Oerle 1462-1913

In 1462 werd de molen 4.16.1.002 ongeveer 450 meter naar het westen verplaatst. De molen zou op zijn oude standplaats te weinig wind vangen, wat iets zegt over het landschap: daar moeten flinke bomen gestaan hebben! De molen bleef op de nieuwe plek tot 1913 staan. In 1990 werd op de Molenvelden bij de nieuwe plek van de Zand-Oerlese windmolen onder andere een fragment van een molensteen gevonden. Het gaat hierbij om een loper (de bovenste draaiende molensteen). In 1913 verhuisde de standerdmolen nogmaals, nu naar een plek in de akkers halverwege Kerk-Oerle en Zand-Oerle. Na twintig jaar werd de molen gesloopt. De molen van Oerle was dus een typische "wandelmolen". In zeven eeuwen tijd stond hij op vier plaatsen en werd 4,5 kilometer afgelegd.

De karresporen van de weg naar de molen van Oerle en de molenberg zitten verscholen in het jonge bosgebied. Rechts een deel van het voormalige Huismeer.

4.16.1.002 Oerle 1290-1462

De uitgifte van de gemeynt van Wolfshoven en Zittard rond 1290 lijkt deze windmolen van Oerle als grenspunt te nemen. De blauwe grenslei op de noordoosthoek van Knegsel heette volgens Bijnen de "Ter meulen paal". De lei markeerde de plek van de molen. In 1992 zijn daar brokken basaltlava = molensteen = tefriet en ook aardewerk uit de veertiende en vijftiende eeuw aangetroffen. Bovendien vond men een vroeg- of midden-bronstijd urn van het Drakenstein- of Larentype. Dit doet vermoeden dat de molen op een grafheuvel stond. Pal ten westen van deze plek ligt een archeologisch monument met grafheuvels. Inwoners van Knegsel gebruikten deze molen van het klooster Postel dus op of zeer nabij de noordoosthoek van het ensemblegebied stond.

Deze molen is in de visie van Lijten¹¹⁸ de opvolger van de watermolen van Oerle. In 1332 verplichtte de hertog al zijn onderdanen in Oerle, Wintelre, Zonderwijk, Veldhoven en Knegsel om voortaan te malen op de molen van Postel in Oerle. Als ze daar niet kunnen malen, mogen ze uitwijken naar de Postelse molen van Venbergen. De boete op het verkeerd malen wordt op 1 pond zwarten gesteld. Voor dit recht zal Postel jaarlijks aan de hertog 6 mud rogge Oerlese maat betalen.¹¹⁹ Dit werd nog bevestigd in 1615.¹²⁰ In 1405 werd getuigd dat de Oerlese molen al meer dan 45 jaar een dwangmolen was.¹²¹ Dat terugrekenend komen we in 1360 of eerder. De getuigen zeggen niets over verplaatsing, alleen maar dat Postel het recht van de banmolen al zo lang en langer heeft.¹²² Eerder denk ik dat het verlenen van een molenban op een belangrijke verandering wijst. Dat kan er op wijzen dat toen, in of kort voor 1332, de windmolen gereed kwam en de oude watermolen van Oerle verlaten werd.

Thema: 20 Bosbouw

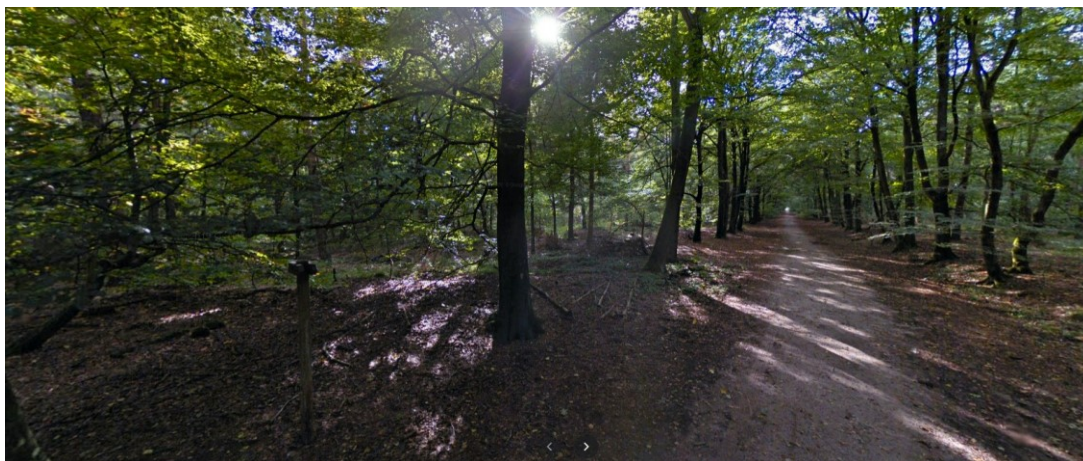
20.3. Bosbouw 1850-1900

4.20.3.111 Aan Zandoerleseweg

Blok van ongeveer 7 hectare dennenbos, aanlegend in tweede helft van de negentiende eeuw. Bestaat nog als gemengd bos.

20.4. Bosbouw na 1900

De rest van het ensemblegebied werd na 1930 en voor 1953 geheel bebost, samen met een briede strook ten noorden ervan in Oerle, nu Veldhoven. Nu is het een gemengd bos: dennen en loofhout. Het gebied werd in bijna rechthoekige perken ingedeeld.

¹¹⁸ Lijten, 1989.

¹¹⁹ Charter 1332, april 17: Rijken, 1915.

¹²⁰ Charter 1615, april 7: Rijken, 1915.

¹²¹ Charter 1405, november 17: Rijken, 1915.

¹²² Bijnen, 1993, lijkt te interpreteren dat er in 1360 een verplaatsing was.

Thema: 22 Ontginningen

22.4 Heideontginning

Ontginning van de “heide”. In de middeleeuwen vaak in typische afgeronde vormen, soms aanklappend aan eerdere soortgelijke ronde vormen. Ook in de vorm van blokken min of meer rechte stroken vanaf de weg heiwaarts. Ze zijn niet altijd bewoond, want het is soms alleen maar uitbreiding van het land van een bestaande boerderij.

4.22.4.002 Jonge ontginning Huismeer, Knegsel

Jonge heideontginning ten noorden van Knegsel, overwegend bestaande uit naaldbossen. Het ontgonnen gebied strekt zich een eind buiten de huidige gemeente Eersel uit en betreft het grootste deel van het ensemblegebied. Hier ligt een grafheuvellandschap. De grafheuvels hebben een kenmerkende ligging, op een hoge rug aan de oostzijde van het Huismeer, een oud ven. Over deze hoge rug liep in de prehistorie mogelijk een landweg. De grafheuvels zijn opgeworpen in de eerste fase van de midden-Bronstijd en de Vroege IJzertijd (ca. 2500-600 v. Chr.). Bij de ontginning van het gebied (ca. 1940) en bij de latere ruilverkaveling (1966-1975) is het grafheuvellandschap deels verdwenen en deels gespaard en gerestaureerd. In het gedeelte buiten Eersel lag ook het middeleeuwse visserijcomplex De Postelse Weijer. Het gebied kent een samenhang met het akkercomplex rond het buurtschap Zandoerle. Cultuurhistorische waarde: Redelijk hoog.¹²³ Zicht op het archeologisch monument met grafheuvels bij Huismeer in Knegsel. Op de voorgrond

jonge ontginningen (november 2010).

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

De zuidoosthoek van het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die tussen 1966 en 1975 uitgevoerd werd.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.2 Gemeente

24.2.002 Grote Aard van Oerle

Uitgegeven 1294-1312, strekte zich uit over vijf schepenbanken. Het grootste deel van het ensemblegebied hoorde hier bij. In 1854 werd de Grote Aard van Oerle verdeeld onder de gemeenten die erin gerechtigd waren. Daarbij werd aan sommige gemeenten ook grond toegedeeld die buiten de gemeentegrenzen lag. Die grond werd kort daarna als eerste verkocht. De rest werd óf zelf door de

¹²³ CHW. nr. V225 (HK-HV-61).

gemeenten bebost of ontgonnen, óf verkocht aan particulieren.¹²⁴

24.2.009 Wolfshoven - Sitterd

Aan de oostzijde van Knegsel, richting Veldhoven. Het meest oostelijke randje van het ensemblegebied hoorde hier bij. De bewoners van de gehuchten Sittard, Veldhoven, Steensel, en het Knegselse gehucht Wolfshoven (later Wolfshoek) waren erin gerechtigd. Gesticht in 1290. In 1863 onder de aangrenzende gemeenten verdeeld.¹²⁵

24.4 Grensmarkering

4.24.4.028 Ter Meulen

Grenspunt uit 1290, mogelijk gelegen op een grafheuvel. Daarop werd vervolgens een windmolen gebouwd (4.16.1.013). Op de noordoosthoek van het ensemblegebied. Nu een forse steen.

Grenssteen Ter Meulen in 2016. Het terrein ziet er nu vlak uit, zonder grafheuvel. GOOGLE STREETVIEW.

¹²⁴ Leenders, 2005; Biggelaar e.a., 1993, 217.

¹²⁵ Biggelaar e.a., 1993, 217.

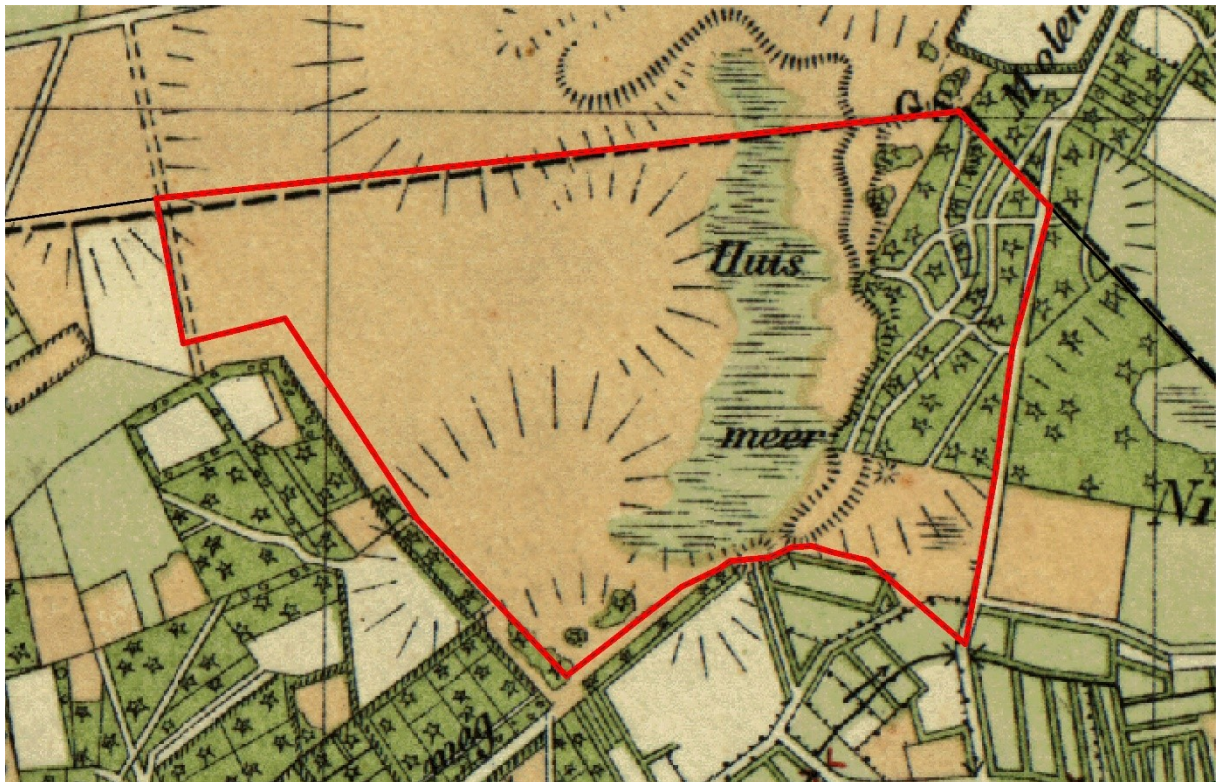
7. Het ensemble op historische kaarten

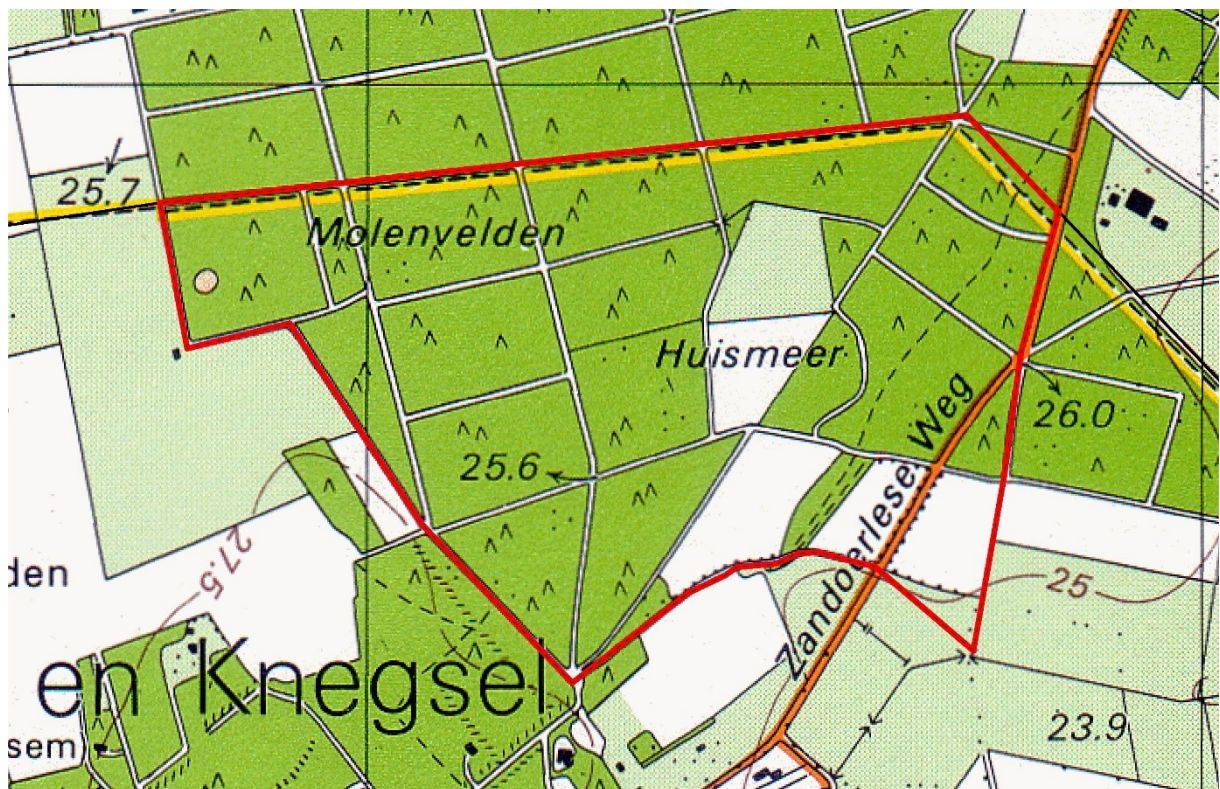
Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

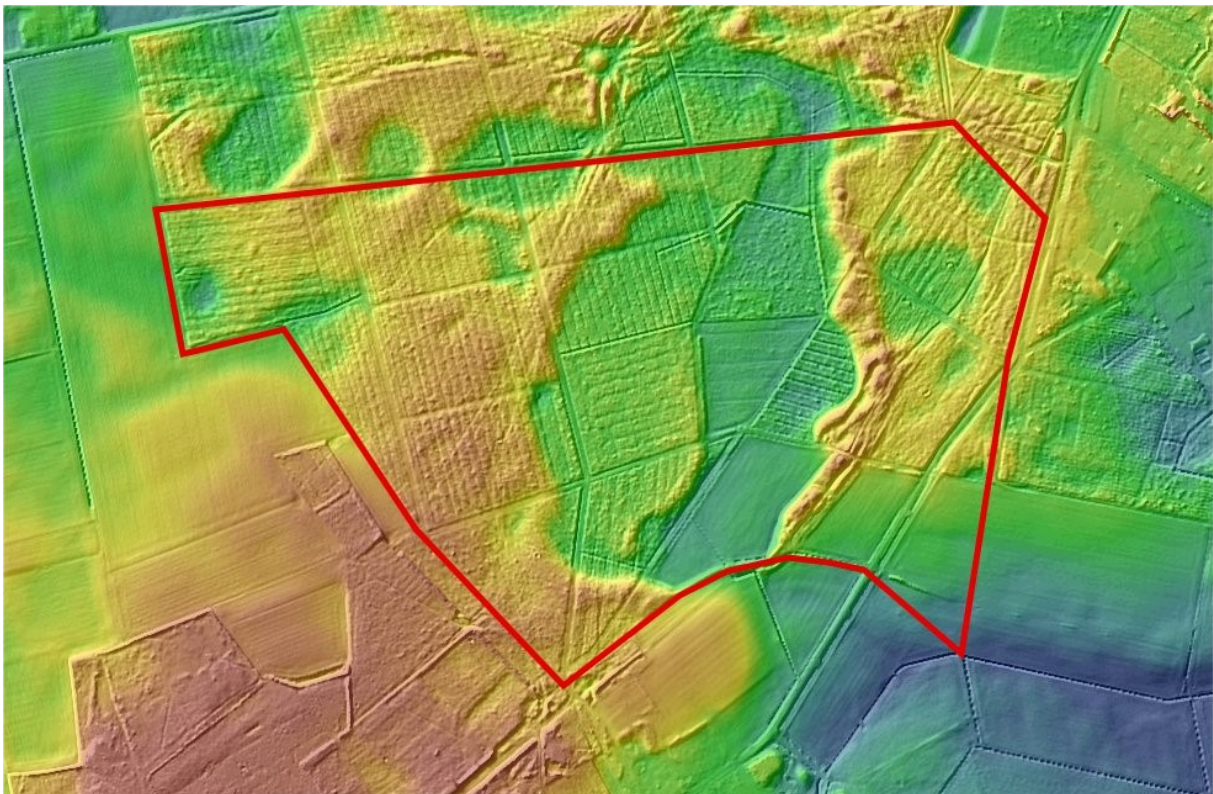
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekarte

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

E4.007 Akkercomplex Knegsel

1. Karakter

Het ensemble Akkercomplex Knegsel toont ons op compacte wijze een compleet oud dorpsgebied. Ter weerszijden van een bescheiden beek (met de grootse naam De Dommel) lagen twee akkergebieden, met aan de centrale voorde door die beek kerk en kerkhof. Verder naar het zuiden omheinde velden met gemengd gebruik: akker, weide en zelfs heide. Nog zuidelijker een brede band met deels omwalde percelen privéheide (gevormd vanaf 1664), aan de zuidkant afgesloten door een opvallende aarden wal. Achter die wal lag tot ver in de 19e eeuw de gemeenschappelijk gebruikte heide. De heideband werd in de eerste helft van de negentiende eeuw beplant met dennen en is nog steeds een groot bossengebied.

Naar analogie met archeologische bevindingen elders zou de vroegste dorpsgemeenschap Knegsel uit verspreide boerderijen in beide akkergebieden bestaan kunnen hebben. Aangetoond is dat hier echter nog niet. In de dertiende eeuw zouden die boerderijen dan naar de rand van het akkergebied geschoven kunnen zijn. Hier zijn dat de gehuchten Sneidershoek, de Hoek, Het Groen en Wolfshoek. Ook dat is hier niet onderzocht of aangetoond. In 1648 moesten de katholieken hun nog centraal gelegen kerk aan de in Knegsel niet bestaande protestanten afstaan. Dit leidde op den duur tot geheel verval van het gebouw. Het kerkhof mochten ze wel blijven gebruiken, maar voor de eredienst verrees er een schuurkerk in het gehucht Het Groen, op 500 meter ten noorden van de oude kerk. In 1688 werd Knegsel door de Fransen verbrand en geplunderd. Nu moeten die berichten wel met een korreltje zout genomen worden, maar vast staat dat de Fransen, die in 1702 in Riethoven gelegerd waren, toen pas de kerkklokken hebben meegenomen. De zwaarste woog bijna 800 kilo. Die was er dus na 1688 toch nog!¹²⁶ Waarschijnlijk hebben de boeren hun hoeven na 1688 weer opgebouwd, gewoon op de oude plek.

De “dorpsverplaatsing” in Knegsel lijkt dus de gewone dertiende-eeuwse verplaatsing te zijn, na 1853 versterkt doordat de schuurkerk, die in het gehucht Het Groen gebouwd was, tot een nieuw parochiecentrum werd, met pastorie, school, kerkhof, kroeg. Van lieverlede is die nederzetting dan Knegsel gaan heten.¹²⁷ Een mooie taak voor de archeologie om deze gedachten te toetsen. In Knegsel lijkt dat mogelijk te zijn.

Dat de “dorpsverplaatsing” volgde op de verwoesting door de Fransen in 1688 is onwaarschijnlijk. Deze gedachte stamt uit de tijd dat men nog niet wist van de laatmiddeleeuwse veranderingen in het nederzettingspatroon.

2. Naam

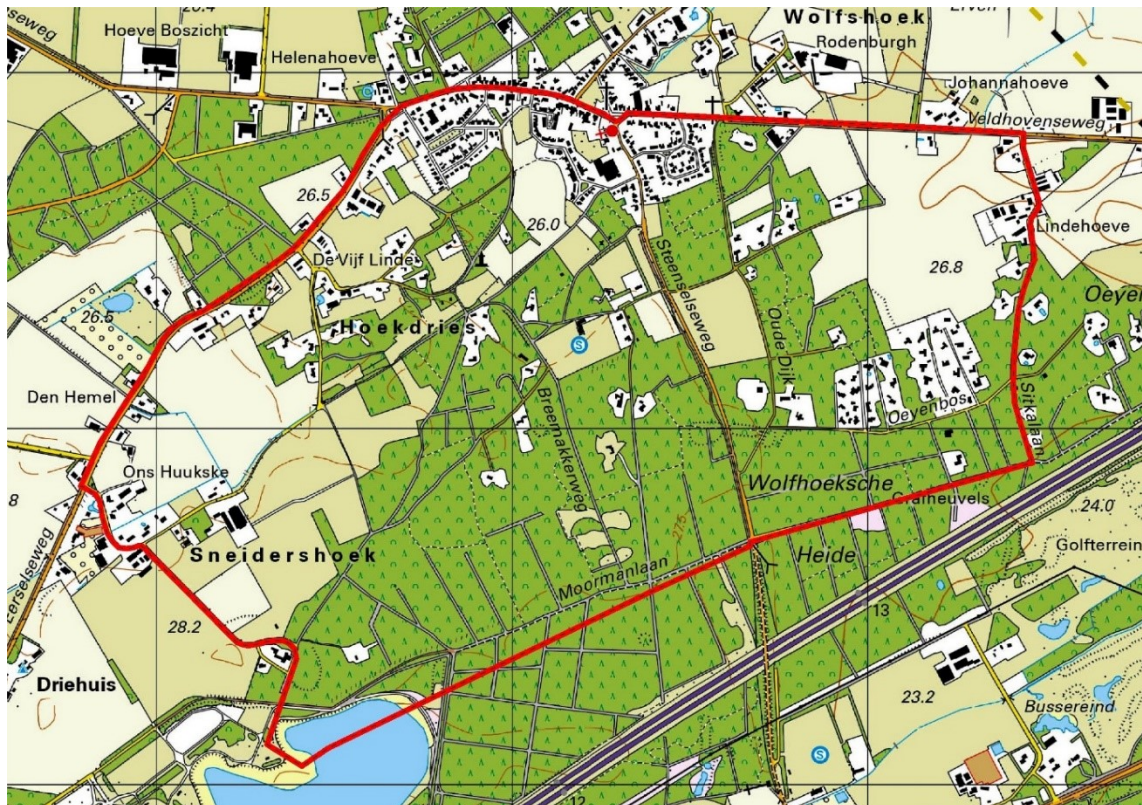
Het ensemble Akkercomplex Knegsel is genoemd naar het dorp Knegsel waarvan de akkers het noordelijke deel van het ensemble uitmaken. De naam Knegsel wordt vanaf 1281 vermeld (1281 Cneczele, 1312 Kneccsel, 1342 Cnechtsel, 1352 Knechtsel, 1773 Knegtsele, 1869 Knegsel). De naam is een samenstelling van sele, 'uit één ruimte bestaande woning, zaal' en knecht 'dienaar, wapenknecht'.¹²⁸ Waar die ridder huisde is evenwel duister. Bij de oude kerk? Op de Hoef?

¹²⁶ BHIC, Resoluties Raad van State (toegang 178), dienstjaar 1716 deel 1 f 433. Knegsel kreeg een lichtere klok ervoor terug: f 582v.

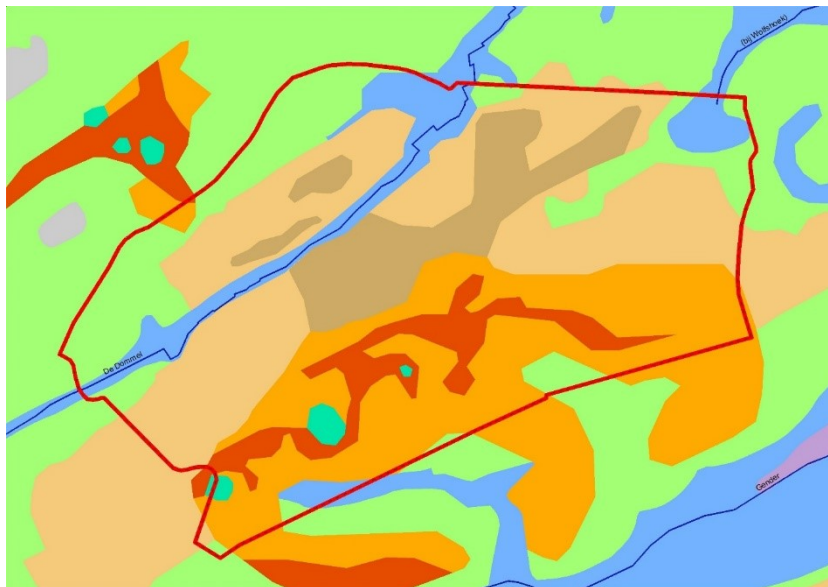
¹²⁷ Leenders, K.A.H.W.. Vier generaties dorpen in het Brabantse zand. *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 28 (2011) 10 - 29. Vergelijk ook het wandelen van de naam Heeze!

¹²⁸ Van Berkel en Samplonius (2018), Nederlandse plaatsnamen verklaard, op Knegsel.

3. Ligging

Topografie 2020, met het ensemble rood omlijnd. Het ensemble bevat een groot deel van de bossen ten noordwesten van de A67, met een strook landbouwgebied tot de Eerselseweg – Veldhovense weg tot de straat Oeyenbos.

Blauw: beekdalen. Groen: lage zandgronden. Licht en donker beige: middelhoge en hoge dekzandgronden. Oranje: duingebied met donkerder de duinenrug. Rechtsonder het dal van de Gender.

In het zuiden van het ensemble ligt een duingebied met daarin een grillig verlopende duinrug met enkele uitblazingslaagten. Ten noordwesten daarvan liggen hoge en middelhoge dekzandgronden begrensd door het smalle dal van de beek De Dommel (niet de echte Dommel!). Over de Dommel ligt nog een kleine dekzandrug.

4. Omvang

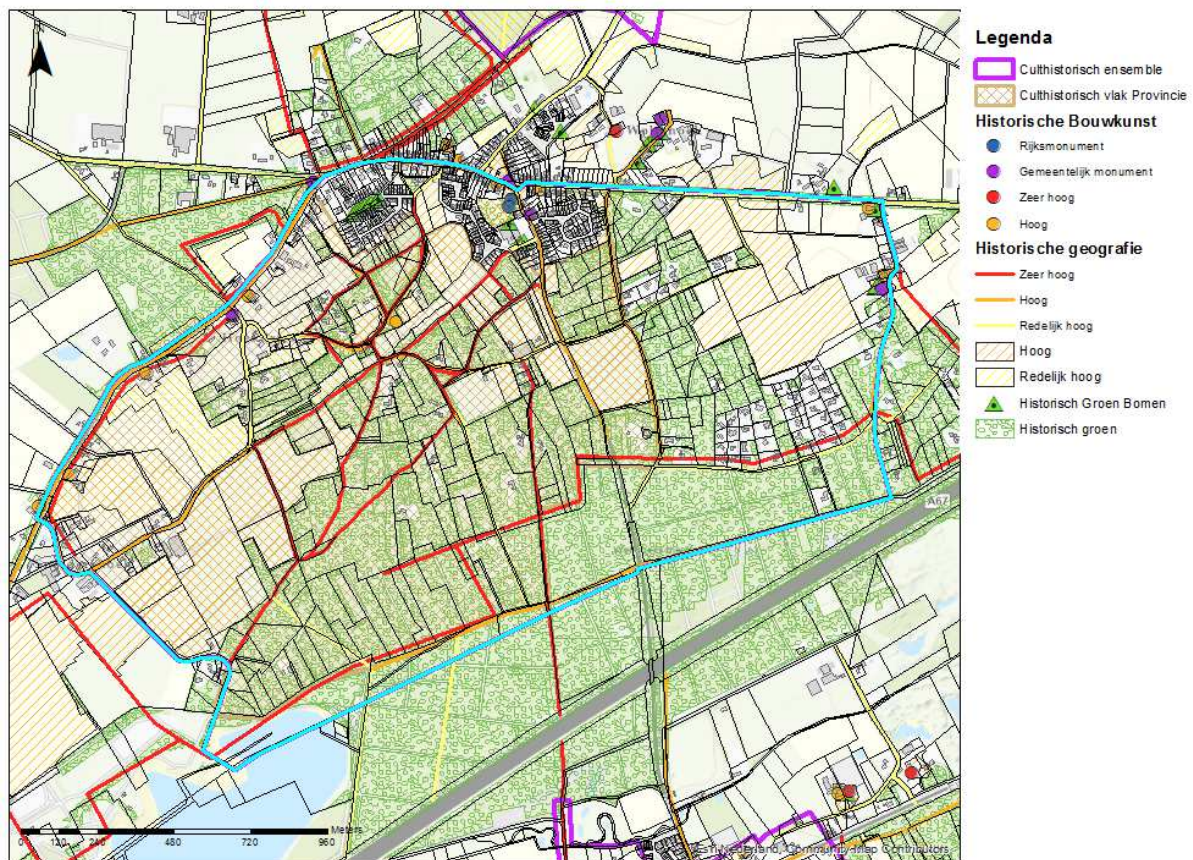
Het ensemble Akkercomplex Knegsel beslaat een oppervlakte van 317 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is hoofdzakelijk onbewoond bos, met ten noorden daarvan een gemengd gebied: akkers, grasland en bospercelen. Daar komt ook veel verspreide bewoning voor.

In 1840 was de noordelijke helft van het ensemblegebied helemaal akkerland met beperkte bewoning langs de straat. Ten zuiden daarvan lag een brede zone met dennenbos en ten zuiden daarvan heide.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Akkercomplex Knegsel (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.008 Meerheide

De Meerheide was een groot heidegebied ten westen van het ensemblegebied, waarvan een smal randje van die heide deel uitmaakte.

4.9.1.009 Heide tussen Knegsel en Steensel

Dit heidegebied besloeg een groot deel van het zuiden van het ensemblegebied: ongeveer 115 hectare. Die heide viel uiteen in een smalle zuidelijke rand die gemene heide was, deels onder de gemeent van Knegsel en deels onder die van Oerle. De rest was verdeeld in talloze particuliere

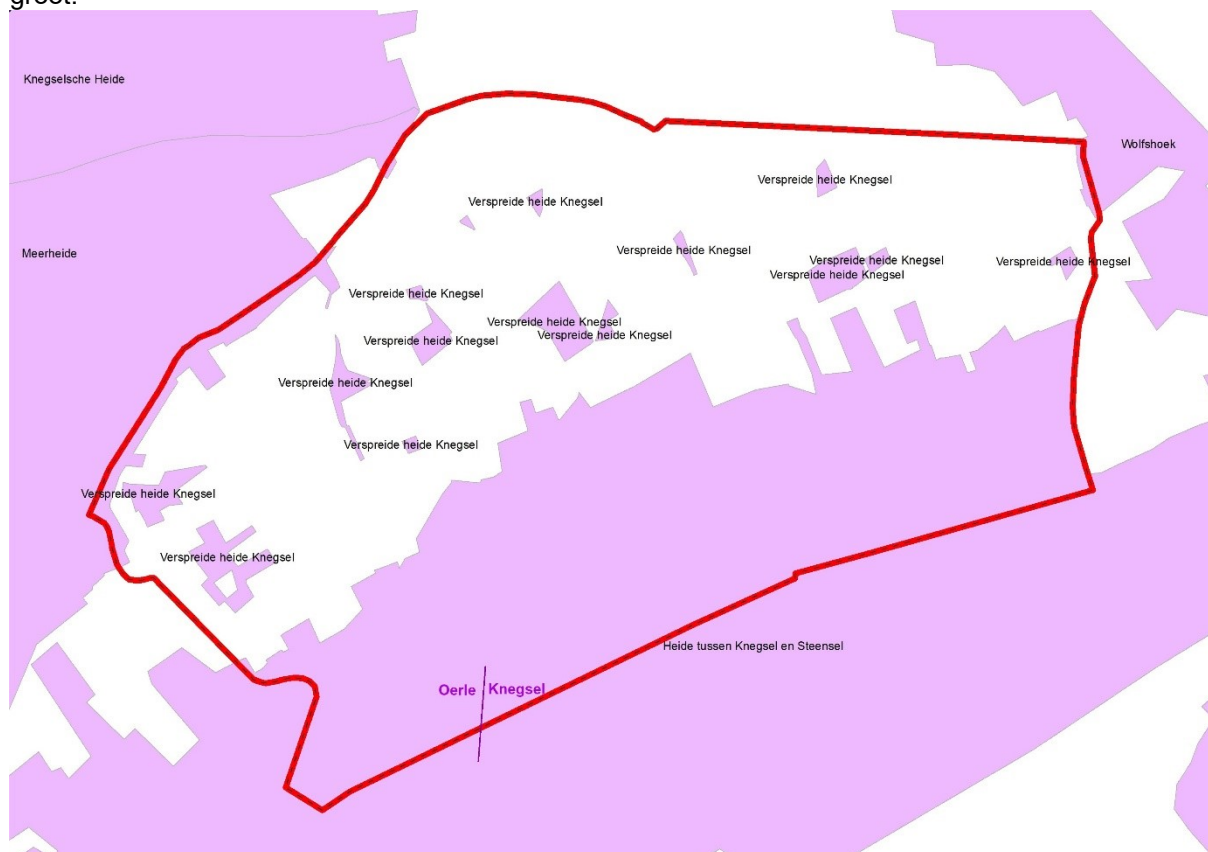
heidepercelen. Het kadaster tekent bij heel wat percelen aan dat ze bij de inmeting heide waren, maar inmiddels (1832) in dennenbos waren omgezet.

4.9.1.010 Wolfshoek

Een smal randje in het noordoosten hoorde tot de Wolfshoekse Heide.

4.9.1.028 Verspreide heide Knegsel

Verspreid door de noordelijke helft van het ensemblegebied kwamen in 1830 een veertiental heidegebiedjes voor, meestal grillig gevormde terreinen in particulier gebruik, samen bijna 11 hectare groot.

Rond 1830 was de zuidelijke helft van het ensemblegebied heide, meestal particuliere heide. De grens tussen de gemeenten van Oerle en van Knegsel is aangegeven. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

9.2. Hei in 1900

Op de eerste nieuwe topografische kaart van dit gebied in de 20^e eeuw, editie 1901, staat alleen in de zuidoosthoek van het ensemblegebied nog een aaneengesloten stukje hei aangegeven. Alle andere heide terreinen van 1830 zijn dan bebost.

9.3. Hei in 1930

Op de kaart van 1930 is in deze toestand niet veel veranderd. Het is echter de vraag of er wel een goede nieuwe verkenning aan ten grondslag ligt. Kaart uit 2020 is er geen spatje hei meer te zien.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan.

4.11.1.001 t/m 4.11.1.190 Restbos Eersel

Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m

1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als restbos.¹²⁹

Deze eerder uitgevoerde analyse leverde 23 perceeltjes op met een totale oppervlakte van 16 hectare. Die zouden allemaal nog bestaan (op één na) maar wel kleiner geworden zijn: 10 hectare in totaal. Maar op de kadasterkaart 1830 staat slechts 14 hectare hakhout aangegeven: meestal in stroken en af en toe een bosje. Er is dan ook al 14 hectare dennen, maar dat is allemaal heel recent. Ook een driehoekje met opgaand geboomte: het centraal gelegen oude kerkhof. Dat is dus ook geen oud bos.

11.2 Ecologisch oud bos¹³⁰

Een oude boskern is een bos dat tenminste voorkomt op topografische kaarten van ca. 1840 en waar een deel uit inheemse bomen of struiken bestaat. Inheems zijn de bomen en struiken die zich sinds de spontane vestiging na de laatste IJstijd (vanaf ca. 13000 jaar geleden) ter plekke altijd natuurlijk hebben verjongd. Ze kunnen ook kunstmatig verjongd zijn, maar dan moet het plantmateriaal afkomstig zijn van strikt lokaal oorspronkelijke bomen of struiken. Dit betekent dat bomen en struiken die als soort wel inheems zijn, maar ingevoerd werden uit een andere klimaatszone of geologische regio niet als inheems worden aangemerkt. Plantmateriaal uit direct aangrenzende gebieden (ook over landsgrenzen) kan daarentegen wel als oorspronkelijk inheems worden gedefinieerd, als het verder voldoet aan de definitie.

4.11.2.170 Knegsel/Hoekdries/ Wolfshoek

uitgebreid complex van oude wallen met eikenspaartelgen en oude eikenhakhoutstoven

Deze verkenning levert een twintigtal stroken op: het gaat dus vooral om hakhoutstroken. Samen is dat 3,5 hectare. Het is een uitgebreid complex van oude wallen met eikenspaartelgen en oude eikenhakhoutstoven. Vergelijking met de kaart van 2020 leert dat de meeste stroken er nog zijn.

Ecologisch oudbos langs de Heurkensbocht in 2015. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 12 Oude infrastructuur

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.003 De Antwerpse Baan

De Antwerpse Baan werd belangrijk in het begin van de 13^e eeuw. In Knegsel is de Antwerpse Baan nog onder die naam bekend. De weg schampt in het noordwesten het ensemblegebied. Een deel van de straat Het Groen maakte er deel van uit.¹³¹

¹²⁹ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, G.L., 1989. Dit zijn de Bonnebladjes.

¹³⁰ Bestanden Bert Maes 2010. Maes, Rövekamp, Van Loon, 1996.

¹³¹ Biggelaar, Bruggen & v.d. Heyden, 1993, 233.

Aansluiting van de Antwerpse Baan op Het Groen in de kom van Knegsel. GOOGLE STREETVIEW 2016.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.005 Kerkdijk - Het Groen – Steenselseweg

Nieuwe Dijk van Steensel naar Knegsel, aangelegd omstreeks 1830.¹³² Waardering: Hoog. Bestaat nog, deels verlegd: 3551m. Deel bestaat niet meer: 607m;

4.13.1.006 Hint

bestaat niet meer 5085m

4.13.1.007 Eerselseweg

Waardering: Hoog. Bestaat nog deels, deels verwijderd 3099m

13.8 Plein

Verbreiding van een doorgaande weg of samenkomst van wegen die tot een brede open ruimte leidt. De pleinen kunnen allerlei functies hebben.

4.13.8.008 Plaatse Knegsel

Dit driehoekig plein grenst aan het ensemblegebied. In 1830 bestond deze ruimte uit vier weilandjes, met drie boeren en de parochie als eigenaren. Nu functioneert het als een “plaats”, maar het is dus geen middeleeuwse plaats in de gewone zin van dat begrip. Grasveld met bomen rondom. Waardering: Hoog.

De

Plaatsen van Knegsel in functie: kermis! FOTO GOOGLE STREETVIEW, 2020.

¹³² Lieberom, 1999, 8.

13.12 Holle weg

Een door langdurig gebruik uitgesleten strook waarin een oude weg loopt. Omdat de holle weg op twee plaatsen in het systeem voorkomt (doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de holle weg geboekt moet worden.

4.13.12.005 t/m 4.13.12.009 Holle wegen Knegsel

Vijf stuks in Knegsel. Daarvan twee in de weg Knegsel – Eersel waar deze langs of door duingebied loopt. Een is de toegang tot de akker van Hoek. Een is een toegang tot de akker van Knegsel. Een is een moderne weg want hier is de nieuwe weg Knegsel-Veldhoven door een dekzandrug gegraven. Het gaat tot nu toe steeds om lokale wegen, meest akkertoegangen.

4.13.12.005 in de akker van Knegsel

Waardering: Hoog.

4.13.12.006 Eerselse Weg

Waardering: Hoog.

4.13.12.007 Veldhovense Weg

Deze nieuwe weg werd in 1936 door een dekzandrug gegraven. Waardering: Hoog.

4.13.12.008 in de akker van Hoek

Waardering: Hoog.

4.13.12.009 Eerselse Weg

Waardering: Hoog.

13.15 Laanbeplanting

4.13.15.002 Laanbeplanting Eerselse Weg

Laanbeplanting van zomereik en Amerikaanse eik. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1925. Cultuurhistorische waarde: redelijk hoog.¹³³

4.13.15.008 Laanbeplanting Veldhovense Weg

Laanbeplanting van Hollandse linde. Het geheel dateert deels van ca. 1850, deels uit de periode 1912-1920, en is deels recentelijk verjongd. Cultuurhistorische waarde: redelijk hoog.¹³⁴

¹³³ CHW. nr. G214 (GK-HG-74).

¹³⁴ CHW. nr. G213 (GK-HG-73).

Deels afgesloten Eerselseweg van Knegsel naar Eersel nabij E3 strand (november 2010).

4.13.1.008 Oude Dijk

De Oude Dijk heette in 1606 Voermansstraat en later Oude Voermansweg. Vormde een onderdeel van de postroute van 's-Hertogenbosch over Knegsel en Steensel naar Maastricht. Passeerde het riviertje de Run bij de Stevert.¹³⁵ Waardering: Hoog. Bestaat nog 1195m, bestaat niet meer over 313 en 362 meter.

4.13.1.018 Veldhovenseweg

Eerste verharde weg (klinkerweg) die Knegsel met de buitenwereld verbond. Aanbesteding in 1936. Kaarsrechte weg van de kerk naar de gemeentegrens met Veldhoven. Doorsneed diverse landbouwgronden.¹³⁶ Waardering: redelijk hoog. Bestaat nog 1538m.

4.13.1.019 Zandoerleseweg

Liep van de katholieke kerk aan 't Groen door de Nieuwe Erven naar Zandoerle. Heet daar Molenstraat. Aan deze weg lag de enige brug die Knegsel ooit had.¹³⁷ Waardering: redelijk hoog. Bestaat nog 995m

4.13.1.021 Vesseem – Knegsel

Weg van Vesseem naar Knegsel. Opdracht voor aanleg van een dijk van minimaal 9 meter breed met voetpad in 1808. Aanleg of verbetering in 1846.¹³⁸ Dit betrof rechtlegging en beplanting met bomen. Opnieuw aangelegd na 1863?¹³⁹ In de jaren 1950 bestraat tot Driehuizen en daarna tot Knegsel. Waardering redelijk hoog. Bestaat nog, deels verlegd 4304m.

¹³⁵ Lieberom, 1996, 29.

¹³⁶ Lieberom, 1999, 8; Lieberom, 2000, 'voortdurende strijd', 3; Lieberom, 1996, *straat- en veldnamenboekje*, 35.

¹³⁷ Lieberom, 1996, 38.

¹³⁸ Lieberom, 1999, 8.

¹³⁹ Lieberom, 1996, 35.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.063 Breemakkerweg

307 m lang. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.065 Kerkdijk

Verbindingsweg tussen de Steenselse en de Knegselse parochiekerken. Deze kerken hadden tussen circa 1640 en 1900 samen een pastoor, zodat de zondagsmis de ene week in Steensel en de andere week in Knegsel werd opgedragen. In 1831 beschreven als een rechte laan van sparrenbomen.¹⁴⁰

Het Kerkdijkje hoort in Steensel tot het religieus erfgoed samen met de Luciatoren, kerkhof, kerk, pastorie en pastorietaan. De weg vormt ook de verbinding van Steensel met de Gender. 778 m lang. Waardering: Zeer hoog

4.14.1.066 Oeyenbos

Zandpad 872 m lang. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.084 Heurskensbocht

919 m lang. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.085 Oeyenbos

937 m lang. Waardering: Hoog

4.14.1.086 Varkensbaan

Akkerweg; zandpad tussen Moormanlaan en Breemakkerweg. Heette in 1803 nog Varkensweg.¹⁴¹

Zandpad 654 m lang. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.091 Pastoor Eykenweg

269 m lang. Waardering: Redelijk hoog

Inmiddels dichtgegroeid zandpad met wallen die richting de oude kerk van Knegsel liep. FOTO NOVEMBER 2010.

4.14.1.092 Zandpaden Knegsel

Samenstel van zandpaden (samen bijna 6 km lang) op een oud akkercomplex. Het geheel dateert grotendeels uit de Late Middeleeuwen (1250-1500). Een aantal paden is mogelijk ouder.

Cultuurhistorische waarde: Zeer hoog.¹⁴²

¹⁴⁰ Lieberom, 1996, 18.

¹⁴¹ Lieberom, 1996, 40.

¹⁴² CHW. nr. L84 (HK-HL-13).

4.14.1.093 Hofdries

994 m lang. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.152 Hoekdries

917 m lang. Waardering: Hoog

4.14.1.153 Lindenlaan

99 m lang. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.160 Moormanlaan

Zandpad 1938 m lang. Waardering: Hoog

4.14.1.161 Zandpaden Bossen Knegsel

382 m lang. Waardering: Redelijk hoog

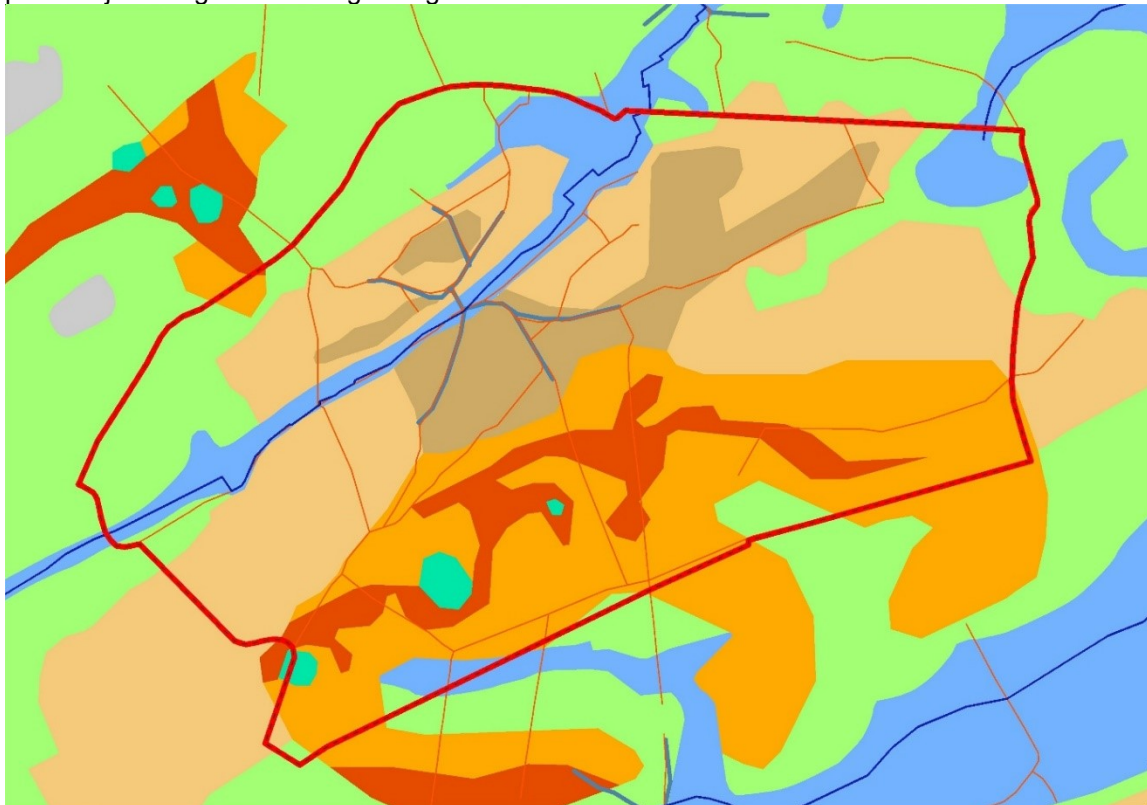
4.14.1.166 Hofdries

388 m lang. Waardering: Redelijk hoog

14.2 Voorde / brug

4.14.2.006 Voorde Dijkakkerweg

Midden in het akkergebied verraaft het oude akkerpadenparoon een voorde door de Dommel. Al die paden zijn er nog. Waardering: Hoog.

De voorde Dijkakkerweg (grijs) met aan weerszijden waaiers van wegen die hoge akkerdelen verbinden. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

Thema: 17 Gehuchten

17.4 Klein gehucht

4.17.4.016 Het Groen

In 1830 een gehucht van elf boerderijen en huizen op de noordflank van het dal van een beek die ter

plaatse Dommel heette nabij de schuurkerk aan de rand van de open akker Het Groen. De oude kerk stond daar 500 meter ten zuidwesten van, aan de andere kant van die kleine open akker. In 1830 was daar alleen akker. Ruimere open akkers lagen aan de overzijde van de Dommel. Het Groen kreeg op de 19^e eeuwse kaarten al de aanduiding “Knegsel” en groeide na 1930 uit tot een dorpje.

Het Groen heet u welkom in Knegsel. FOTO GOOGLE STREETVIEW, 2020.

17.5 Huizengroep

4.17.5.020 De Sneiderhoek

Sneiderhoek bestond in 1830 uit een vijftal verspreid aan de westrand van de open akker gelegen boerderijen, nabij het dal van de beek die hier Dommel heet.

4.17.5.051 De Hoek

Straatgehuchtje van vijf boerderijen ten westen van de oude kerk van Knegsel, op dezelfde dekzandrug. Aan de zuidzijde akkers, aan de noordzijde grasland.

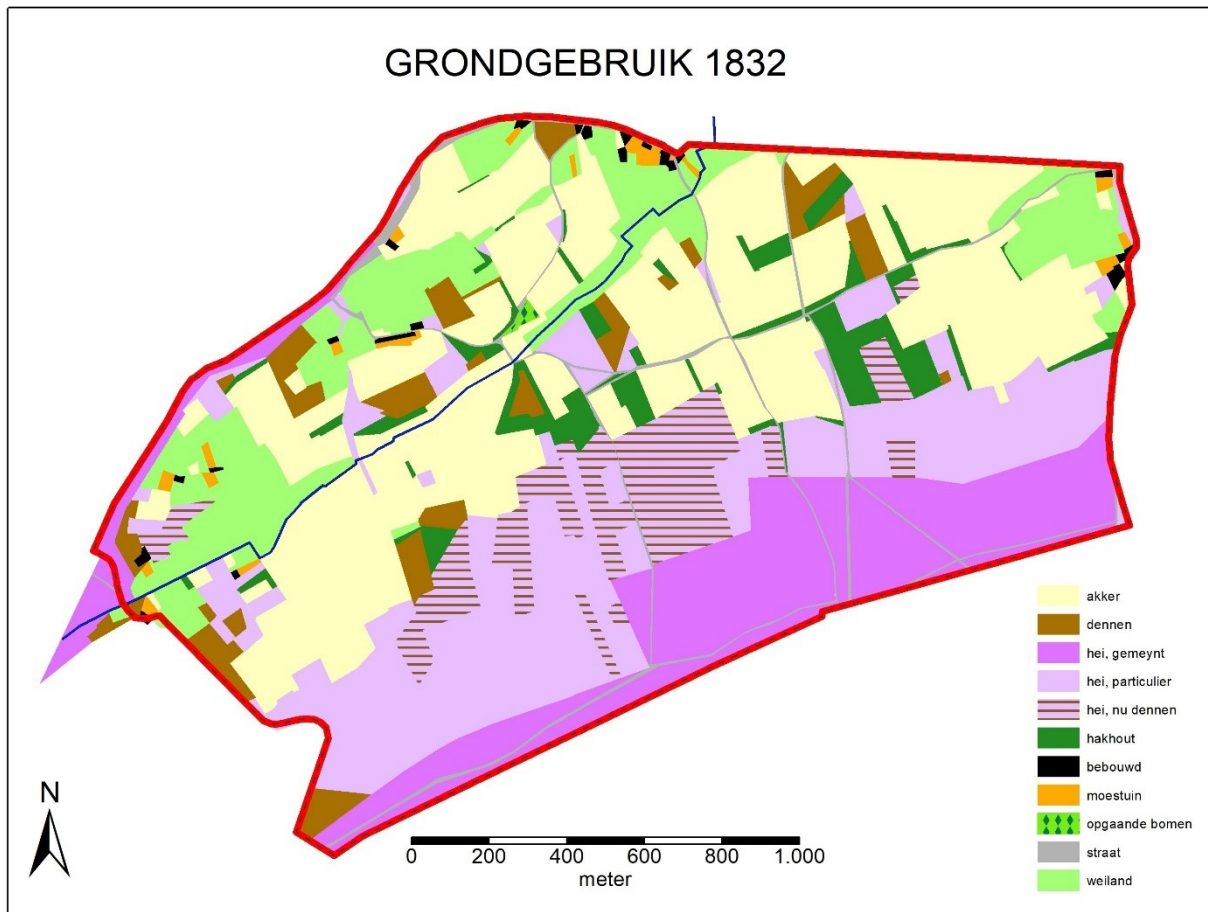
4.17.5.058 De Wolfshoek

De Wolfshoek is een gehucht van een achttal verspreid langs de noord- en oostrand van een open akker gelegen boerderijen. Ze liggen tevens aan de rand van het dal van de beek die hier Dommel heet. Twee boerderijen van Wolfshoek liggen binnen het ensemblegebied, in het noordoosten.

Thema: 20 Bosbouw

Het ensemble Akkercomplex Knegsel is vanuit het oogpunt van bebossingsgeschiedenis bijzonder interessant. Rond 1800 was het gebied nog vrijwel kaal, met alleen in het akkergebied een groot aantal hakhoutbosjes en stroken als onderdeel van de perceelsscheidingen. Kort daarna werden op particuliere heideveldjes dennen geplant: het begin van een grote dennenuitbreiding die zo snel van start ging dat we daarvan de sporen in het kadaster terugvinden: “heide” doorgestreept en vervangen door “dennenbos.” Een Koninklijk Besluit uit 1809 kende aan een hele reeks gemeenten, waaronder Knegsel, een subsidie toe van enkele honderden guldens voor het aanleggen van gemeentelijke denmnenkwekerijen. Die dennen konden dan langs wegen of op de heide uitgezet worden.¹⁴³

¹⁴³ Vera, 2011, 86.

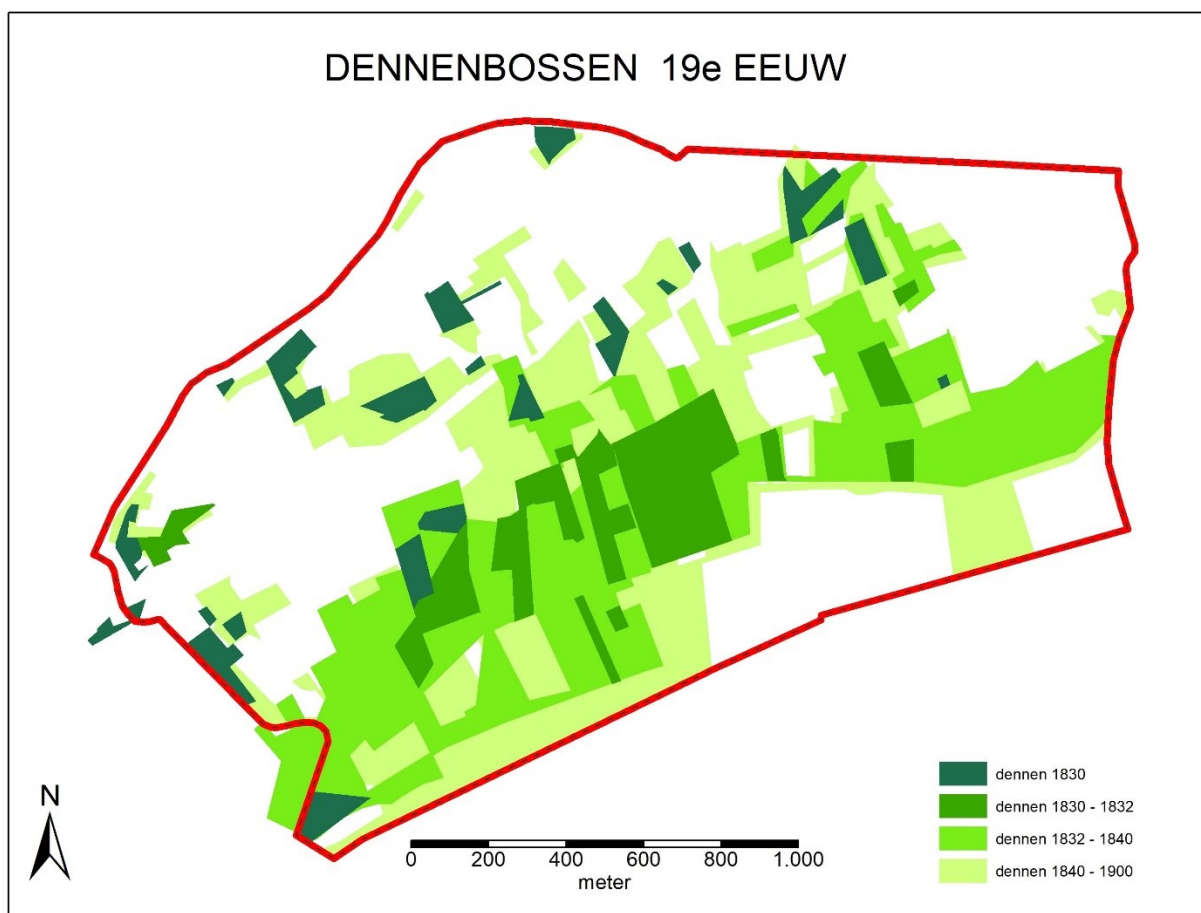

Grondgebruik volgens de kadastrergegevens, 1832. We zien de tweedeling in het gebied: cultuurland met akkers, weiden, kleine heideveldjes en dennenbossen, en de boerderijen met moestuinen in de noordelijke helft. Midden hierdoor stroomde de Dommel naar het noordoosten. De zuidelijke helft was heide, merendeels heide van de boeren en de onderste strook ook heide van de gemeynt. Op de heide van de boeren verschenen al de eerste dennen (gearceerd). TEKENING K. LEENDERS, 2021.

In 1840, acht jaar na de kadasterkaart, werd de topografische kaart gemaakt en daarop staat ineens een aaneengesloten bossenzone: allemaal dennen. Die is daarna noord- en zuidwaarts uitgebreid tot de grote bossen van tegenwoordig.

20.2. Bosbouw 1750-1850

In 1830 was er 11,6 hectare hakhout, verspreid in kleine perceeltjes: randen en bosjes. Dat was de aankleding van het oude boerenland. Daarvan bestaat nu nog 8,9 hectare. Daarnaast waren er de eerste dennenpercelen: 17,7 hectare waarvan nu nog 11 hectare bestaat. Bij 13 heidepercelen werd recente dennenteelt vermeld: 23,7 hectare. Het merendeel daarvan is nog steeds (dennen)bos. Op de topografische kaart van 1840 staat 91,4 hectare dennenbos aangegeven, waarvan 81 hectare in een samenhangende band in het midden van de ensemblegebied. In misschien 8 jaar was de oppervlakte dennen meer dan verdubbeld, en dat allemaal op particuliere heideveldjes, zonder verkoop uit de gemeynt want die was nog steeds bomenvrij.

Uitbreiding van de dennenbossen in de negentiende eeuw. Tegen 1840 was er al een doorlopende zone met dennenbossen. Nadien breidden de dennenbossen zich ook in het cultuurland uit. Na 1900 werd ook de zuidoosthoek vol dennen gezet. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

20.3. Bosbouw 1850-1900

Tussen 1840 en 1900 werden vooral in het midden van de ensemblegebied, op het oude boerenland dus, steeds meer percelen bebost. In het zuidwesten werd ook nog wat resterende heide vol dennen gezet, maar de zuidoosthoek was tot 1930 kennelijk nog steeds heide: de Wolfshoekse Heide. Daar verschijnen pas tegen 1950 de dennen.

4.20.3.445 Bos en houtwallen Kneegsel

Bos en houtwallen met (restanten van) hakhout, langs wegen en perceelsgrenzen in een oud akkercomplex. De beplanting bestaat o.a. uit zomereik, Amerikaanse eik, grove den, ruwe berk, hulst, braam en gewone vlier. Het geheel dateert met name uit de periode 1850-1880, maar is deels ook ouder. Cultuurhistorische waarde: hoog.¹⁴⁴

¹⁴⁴ CHW. nr. G212 (GK-HG-72).

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

UNIEKEID	NAAM	TYPE1_NAAM	Lengte 1830 (m)	Lengte 2020 (m)	Waarde
4.21.1.026	Knegsel, Het Groen	akkerwal	316	0	Hoog
4.21.1.027	Knegsel, De Akker	akkerwal	90	0	
4.21.1.028	Knegsel, De Akker	akkerwal	43	43	
4.21.1.029	Knegsel, De Akker	akkerwal	112	0	
4.21.1.030	Knegsel, De Akker	akkerwal	89	0	
4.21.1.031	Knegsel, Sneidershoek	akkerwal	30	0	
4.21.1.032	Knegsel, Sneidershoek	akkerwal	70	0	Zeer hoog
4.21.1.058	Knegselse Wallen	akkerwal	6545	4619	

4.21.1.026 t/m 32 akkerwallen

Dit waren echte akkerwallen: lage dijkjes om akkergebieden, destijds beplant met hakhout. Voor zover ze nog bestaan is dat hakhout doordat het al lang niet meer gehakt werd uitgegroeid tot heuse bomen waarvan de stam nog verradt dat het ooit hakhout was. Dit zijn de wallen van type 1 volgens Theunissen en Theunissen.¹⁴⁵

4.21.1.058 Knegselse Wallen

Samenstel van (restanten van) wallen. Dit zijn geen akkerwallen, maar scheidingswallen in de heide. Waarschijnlijk werden ze in de jaren na 1664 aangelegd. Op 16 december 1664 kregen de dorpen Oerle, Vessem, Wintelre, Knegsel, Hoogcasteren onder Loon, Oostelbeers, Hees onder Eersel toestemming van de Staten-Generaal om 185 bunder (245 hectare) uit hun gemeeynten aan paryiculieren te verkopen. De geldelijke opbrengst was bestemd om nog openstaande oorlogsschulden af te betalen.¹⁴⁶ Vermoedelijk is toen ook in het ensemblegebied een strook heide uit de gemeint verkocht. Dat werd de groep ruime particuliere heidepercelen die daar in 1830 door het kadaster geregistreerd werd. Die grond werd dus niet, of in ieder geval niet blijvend, ontgonnen. Het werd een eigen stukje heide van de boeren van Knegsel en elders. De enige manier om in de heide een eigendom af te palen was het graven van een greppel en het daarlangs opwerpen van een walletje. Dat zijn de vaak noord-zuidlopende walletjes uit het wallensysteem. Dit zijn de wallen van type 2 volgens Theunissen en Theunissen.¹⁴⁷

Tussen dit blok particuliere heidepercelen en de gemene heide in het zuiden werd k een zware doorlopende wal aangelegd, vermoedelijk op last van de gemeynt zelf. Deze wal was aan de gemeyntzijde erg steil en diende dus om het op de gemeynt rondlopende vee uit de particuliere heidepercelen weg te houden. Dit zijn de wallen van type 2 volgens Theunissen en Theunissen.¹⁴⁸ Omdat er bij onderzoek ook resten van palissades zijn aangetroffen, heeft deze lange wal ook een functie gehad als landweer.¹⁴⁹

Drie delen van de lange wal zijn als archeologisch monument of waardevol gebied aangeduid. Een klein deel is aangeduid als archeologisch rijksmonument. De cultuurhistorische waarde is zeer hoog.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Theunissen & Theunissen, 2012, 252.

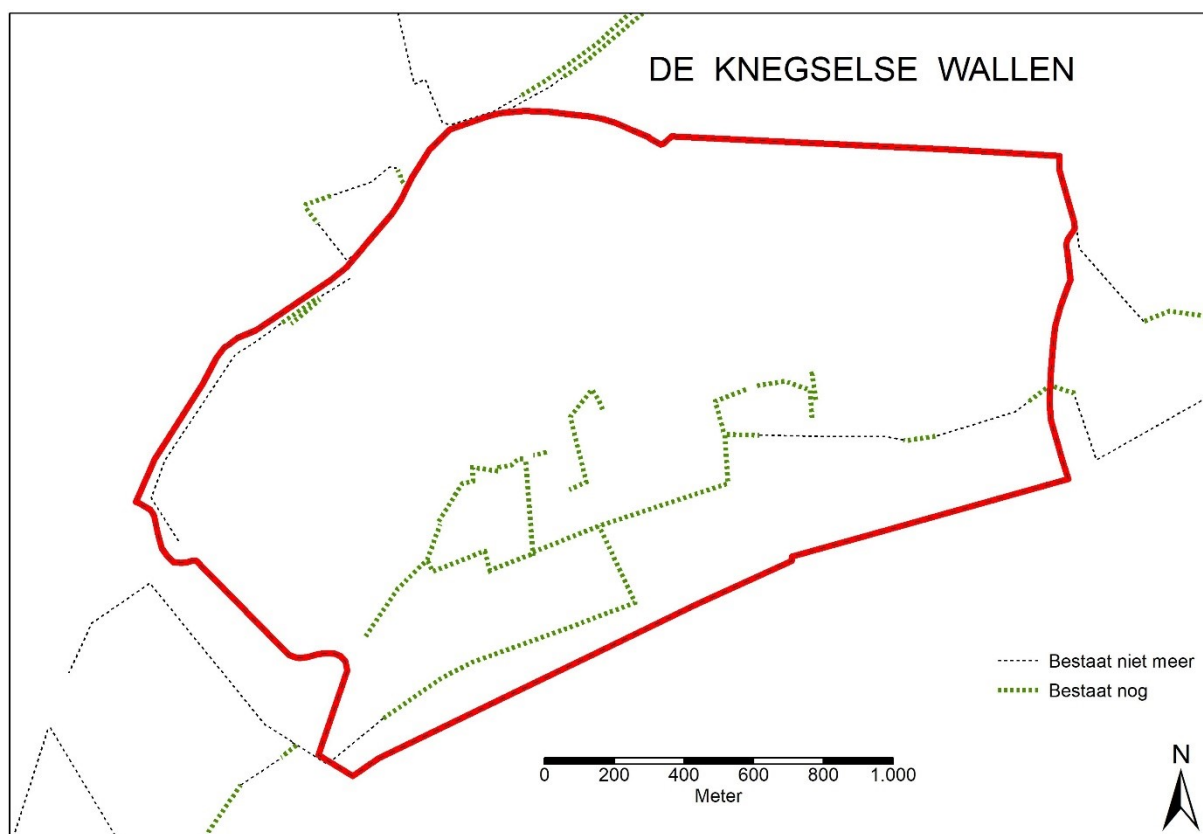
¹⁴⁶ BHIC, Leen en Tolkamer 1664 dd 16 december 1664.

¹⁴⁷ Theunissen & Theunissen, 2012, 252.

¹⁴⁸ Theunissen & Theunissen, 2012, 252.

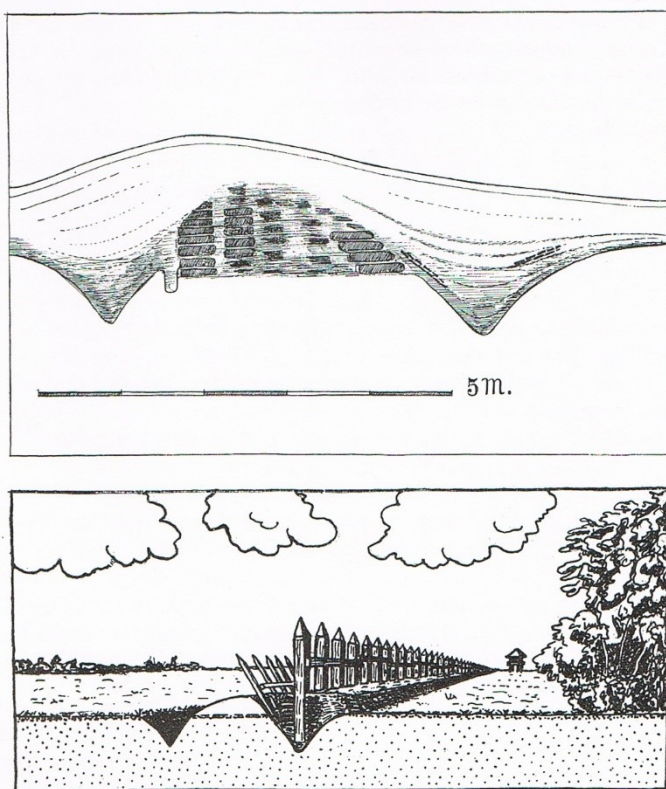
¹⁴⁹ Biggelaar e.a., 1993, 212; Theunissen & Theunissen, 2012.

¹⁵⁰ CHW. nr. L83 (HK-HL-12).

De Knegselse heidewallen. Aan de hand van hoogtekaart AHN3 uit 2017 is nagegaan in hoeverre ze nog bestaan. AHN3, TEKENING K. LEENDERS, 2021.

Doorsnede en reconstructie van de wal te Knegsel.

21.2 Besloten akker

Geheel of gedeeltelijk omwalde akkercomplexen. In het ensemble Akkercomplex Knegsel zijn de volgende besloten akkers opgetekend:

UNIEKEID	NAAM	TYPE1_NAAM	Opp 1830 (ha)	Opp 2020 (ha)	Waarde
4.21.2.034	Knegsel, langs de Dommel	besloten akker	5,70	5,18	Hoog
4.21.2.097	Knegsel, langs de Dommel	besloten akker	0,90	0	
4.21.2.098	Knegsel, langs de Dommel	besloten akker	1,20	0,82	Hoog
4.21.2.099	Knegsel, langs de Dommel	besloten akker	0,55	0,38	Redelijk hoog
4.21.2.100	Knegsel, langs de Dommel	besloten akker	13,02	7,29	Redelijk hoog
4.21.2.102	Knegsel, langs de Dommel	besloten akker	1,28	0,32	hoog
4.21.2.104	Knegsel, De Akker	besloten akker	0,56	0	
4.21.2.105	Knegsel, De Akker	besloten akker	0,42	0	
4.21.2.107	Knegsel, Wolfshoek	besloten akker	0,27	0	

21.3 Open akker

In het ensemble Akkercomplex Knegsel zijn de volgende open akkers ingetekend:

UNIEKEID	NAAM	TYPE1_NAAM	Opp 1830 (ha)	Opp 2020 (ha)	Waarde
4.21.3.003	Knegsel, Het Groen	open akker	14,65	4,25	Hoog
4.21.3.004	Knegsel, De Akker	open akker	75,54	32,85	Hoog
4.21.3.009	Knegsel, Sneiderhoek	open akker	32,04	21,65	Hoog

4.21.3.003, 004 en 009 Akkercomplexen Het Groen, De Akker en Sneiderhoek, Knegsel

Akkercomplex met esdek, bolle ligging, steilranden, zandpaden, wallen en (restanten van) hakhout. Akkercomplexen dateren in eerste aanleg uit de Late Middeleeuwen (1250-1500). Voordien lagen hier kleinschalige cultuurlandschappen. Het westelijke deel van het akkercomplex biedt het beeld van een aaneengesloten open akker. Het oostelijke deel van het akkercomplex biedt nog het beeld van een kleinschalig cultuurlandschap, met afwisselend akkers en bospercelen. Midden in het kleinschalige deel van het akkercomplex de oude, middeleeuwse kerklocatie van Knegsel. De middeleeuwse kerk is ingestort in 1790, waarna de restanten werden gesloopt in 1798. De contouren van het kerkhof en de funderingen van de kerk zijn in 1925 zichtbaar gemaakt. Op het voormalige kerkterrein werd toen ook een H. Hartbeeld opgericht. Aan de zuidzijde van het akkercomplex een gebied met latere ontginningen in de vorm van kampjes en door aanplant van houtwallen gefixeerd stuifzand. Ten zuiden van het gebied met kampjes restanten van de Knegselse Wallen, een samenhangend stelsel van wallen dat de waarschijnlijk in 1664 geprivatiseerde heideterreinen omgaf. Nu is die zone geheel bebost. Aan de noordoostzijde is een deel van het oorspronkelijke akkercomplex bebouwd.

Cultuurhistorische waarde: Hoog.¹⁵¹

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Ruilverkavelinggevoerd in de jaren 1966-1975.¹⁵² Deze ruilverkaveling betrof het westen en het

¹⁵¹ CHW. nr. V254 (HK-HV-60).

¹⁵² Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

noordoosten van het ensemblegebied. Het midden en de bossenzone bleven erbuiten.

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

Het eigenlijke beemdengebied. Na het binnenhalen van de privé hooioogst vaak als gemene weide in gebruik. Grasland met sloten en langs de sloten onregelmatige bosjes. In het ensemblegebied in het smalle dalletje van de centrale beekloop De Dommel en vooral in het oude oorsprongsgebied van die beek bij Sneidershoek; aan het begin van een beekje dat bij Wolfshoek begint en in een beekloos dalletje in Het Groen en bij De Hoek. Ongeveer éénderde van de oorspronkelijke 38 hectare is nog grasland.

UNIEKEID	NAAM	nu2019	Opp (ha)	Relictstat
4.23.7.012	aan de Dommel	woonwijk	2,33	bestaat niet meer
4.23.7.012	aan de Dommel	gras	6,42	bestaat nog
4.23.7.012	aan de Dommel	gras	1,86	bestaat nog
4.23.7.014	aan de Dommel	woonwijk	12,33	bestaat niet meer
4.23.7.014	aan de Dommel	gras	1,96	bestaat nog
	aan Hoekse	akker, bos,		
4.23.7.038	Loop	boerderij	4,68	bestaat niet meer
4.23.7.118	Wolfshoek	akker	4,14	bestaat niet meer
4.23.7.118	Wolfshoek	boerderij	0,80	bestaat niet meer
4.23.7.118	Wolfshoek	gras	3,45	bestaat nog

Thema: 24 Bestuurlijk

24.2 Gemeente

4.24.2.002 Knegsel, De Grote Aard van Oerle

De westzijde van Knegsel hoorde tot deze gemeent. Uitgegeven in 1293¹⁵³. De grenzen werden in 1326 beschreven.¹⁵⁴ Deze gemeent strekte zich uit over vijf schepenbanken. In 1854 werd de Grote Aard van Oerle verdeeld onder de gemeenten die erin gerechtigd waren. Daarbij werd aan sommige gemeenten ook grond toegedeeld die buiten de gemeentegrenzen lag. Die grond werd kort daarna als eerste verkocht. De rest werd óf zelf door de gemeenten bebost of ontgonnen, óf verkocht aan particulieren.¹⁵⁵

4.24.2.009 Wolfshoven-Sitterd

De oostzijde van Knegsel viel onder deze gemeent. De bewoners van de buurtschap Sittard, Veldhoven, Steensel, en het Knegselse buurtschap Wolfshoven (later Wolfshoek) waren hierin sinds 1290 gerechtigd. In 1863 onder de aangrenzende gemeenten verdeeld.¹⁵⁶

24.4 Grensmarkering

4.24.4.162 Kei op de grens tussen Knegsel en Steensel.

De grenslei staat aangegeven op blad 3 van sectie F van het kadaster van Vessem (1830). Hij is verdwenen in het water van creatiegebied E3 Strand.

Thema: 26 Kerkelijk

26.1 Kerk

¹⁵³ 1293, januari 20: ONB, nr. 490.

¹⁵⁴ 1326, maart 1: Enklaar, 1941, nr. 148.

¹⁵⁵ Leenders, 2005; Biggelaar e.a., 1993, 217.

¹⁵⁶ Biggelaar e.a., 1993, 217.

4.26.1.007 Middeleeuwse parochiekerk van Knegsel¹⁵⁷

De middeleeuwse parochiekerk van Knegsel stond op het "oude kerkhof" aan de Pastoor Eyckenweg, op 50 meter van de beek De Dommel. Ze was gewijd aan de heiligen Monulphus en Gondulphus, had de rang van *quarta capella* en de status van: *ecclesia (incorporata)*. In 1443 geïncorporeerd bij het Sint-Pieterskapittel te Leuven ten behoeve van de universiteit van Leuven, waarna het patronaatsrecht aan het kapittel van Sint-Pieter te Leuven behoorde. Voordien was dat recht in handen van het kapittel van Sint Petrus in Oirschot. Vanaf 1597 was hier een pastoor samen met Steensel.

In 1680 wordt het dak met 2.000 leien gerepareerd. In 1790 stort de kerk in en in 1807 en 1809 is het gebouw zeer vervallen. De kerk is afgebroken in 1813; het klokkenhuis in 1822.¹⁵⁸ De oude kerk is in 1925 opgegraven door meester Rijken uit Veldhoven op verzoek van de pastoor. De fundering is opgemetseld en de contouren zijn in het terrein aangegeven. In 1925 wordt op het "Oude Kerkhof" een H. Hartmonument geplaatst, dat in 1932 werd vervangen (graf van pastoor Eijcken, overleden in 1925). Gedenksteen onthuld in 1988 met de tekst: "Knegsel herdenkt dat het op 3 oktober 1688 door de Fransen werd verwoest. 3 oktober 1988".¹⁵⁹

De contouren van de oude kerk van Knegsel in 2009. RCE DOC.NR.. 551.230.

De middeleeuwse kerk van Knegsel in 1788 naar Verhees.

¹⁵⁷ Dams e.a., 1989, 183; Biggelaar e.a., 1993; Smetsers, 1972, 3.

¹⁵⁸ Lieberom, 1997, 1.

¹⁵⁹ Strijbos, 1991-1992, 12; Theunissen, 1988, 26.

4.26.1.011 Nieuwe parochiekerk van Knegsel¹⁶⁰

De R.K. Kerk Parochie Heiligen Monulphus en Gondulphus, Steenselseweg 2 te Knegsel werd in 1926 naast de voormalige schuurkerk gebouwd, naar ontwerp van architect H.W. Valk. De kerk is grotendeels uitgevoerd in Neo-gotische stijl, maar heeft onderscheidende expressionistische onderdelen. Haar hoofdopzet is een variatie op de Kempische gotiek van de middeleeuwse dorpskerken uit de streek. De driebeukige pseudobasilicale kruiskerk is voorzien van een brede toren, een schip van vier traveeën, een transept en een vierzijdig gesloten koor. De kerk is een Rijksmonument.¹⁶¹

De nieuwe kerk van Knegsel. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

26.2 Begraafplaats

4.26.2.006 Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Knegsel¹⁶²

Met beukenheg omgeven kerkhof, gelegen op de plaats van de oude kerk. De omtrek van de in 1790 ingestorte kerk is aangegeven met klinkers. Heilig hartbeeld uit 1925 op hoge sokkel. Met historisch grafmonument pastoor Eijcken 1925.¹⁶³

Kerkhof Knegsel

¹⁶⁰ Biggelaar e.a., 1993, 57-79; Smetsers, 1972, 29; Kolman e.a., 1997.

¹⁶¹ Rijksmonument nr. 520272, CHW. nr. KL115-000671.

¹⁶² Onderstaande informatie is verschaft door Atelier Terre Aarde (vereniging voor funeraire cultuur).

¹⁶³ CHW. nr. KL115-000620, Gemeentelijk Monument.

Het Heilig-Hartbeeld is in 1927 opgericht op de plek waar ongeveer het altaar moet hebben gestaan. Voor dat altaar is het graf van pastoor Eijcken, die daar op eigen verzoek werd begraven. Op een tegel staat de volgende tekst: *Hier rust in vrede bij zijn voorgangers 1400-1648 de eerste pastoor van Knegsel 1900-1925.*

4.26.2.007 R.K. Kerkhof HH Monulphus/Gondulphus op de hoek Het Groen-Steenselseweg bij 2.¹⁶⁴

Het kerkhof ligt rechts van de in 1926 gebouwde kerk op een driehoekig veldje, waar ca. 10 rijen graven liggen met in totaal ca. 200 graven. Er staan eenvoudige graftekens, stèles van cementbeton of glimmend graniet. In de hoek van de driehoek ligt de Calvarieberg, bestaande uit een hoop zand en (bak)stenen met bovenop een kruis met corpus. Bij de Calvarieberg staan de tombes van de pastoors en is een urnenveldje aangelegd. Achter de kerk is de absouteplaats met een kruis. Daarachter ligt een door coniferen omgeven grasveldje (het toekomstig kerkhof?) Nog in gebruik.

26.5 Heiligenbeeld

4.26.5.003 H. Hartbeeld op het oude kerkhof, Pastoor Eijkenweg, ongenummerd

Het Heilig Hartbeeld is rond 1925 geplaatst op de door een beukenhaag omzoomde plek van de middeleeuwse kerk en kerkhof. Voor het beeld ligt een in 1988 geplaatste plaquette die de verwoesting van Knegsel in 1688 door de Franse troepen memoreert. Het beeld en de gelede, taps toelopende sokkel zijn uitgevoerd in hardsteen. De rechthoekige basis is geblokt in rusticavorm gehakt. In de tapse sokkel bevindt zich een rondboognis en een polychrome voorstelling van de vroegere kerk, mogelijk uit ca. 1965. Aan de achterzijde bevinden zich diverse Bijbelspreuken. Christus is afgebeeld met de rechterhand geheven en de linkerhand wijzend naar het door een stralenkrans omgeven Heilig Hart. Aan de voet van dit monument werd in 1925 pastoor Eijcken (1862-1925) begraven.¹⁶⁵ Het Heilig Hartbeeld is van belang als voorbeeld van een geestelijke ontwikkeling en is van bijzonder belang vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling van het dorp.

26.7 Kapelleke

4.26.7.004 Mariakapelletje te Knegsel, Eerselseweg 2

Wegkapel op de splitsing van het Groen in de Eerselseweg-Vessemseweg. Opgericht, gebouwd en ingezegend in 1947. Gebouwd uit dankbaarheid voor de bevrijding en gespaard blijven van oorlogsgeweld. Architect C.H. de Bever uit Eindhoven.¹⁶⁶

Kapel aan de Eerselseweg in Knegsel. FOTO GOOGLE STRAATVIEW 2020.

¹⁶⁴ Onderstaande informatie is verschaft door Atelier Terre Aarde (vereniging voor funeraire cultuur).

¹⁶⁵ Biggelaar e.a., 1993, 55; Smetsers, 1972, 3; Lieberom, 2001, 10.

¹⁶⁶ Biggelaar e.a., 1993, 79; Theunissen, 1984, 17. CHW. nr. KL115-000614, Gemeentelijk Monument.

26.13 Pastorie

4.26.13.007 Pastorie te Knegsel, Steenselseweg 4

De pastorie werd in 1900 gebouwd naar ontwerp van architect J. van der Mark, in Neo-gotische stijl. Rond 1913 werd de pastorie uitgebreid met een ruimte die als patronaat dienst zou doen. Deze is echter al spoedig verbouwd tot koetshuis. De van oorsprong vrijstaande pastorie werd met de bouw van de kerk in 1926 door een bouwlied hiermee verbonden. De pastorie is Rijksmonument.¹⁶⁷

De pastorie, Steenselseweg 4 in Knegsel, in 1997. RCE DOC.NR. 348.338

26.14 Patronaat

4.26.14.003 Sint Willibrorduspatronaat te Knegsel

In 1911 bouwde men op basis van een legaat van pastoor Willibrordus van Lieshout in de buurt van de oude toren een "patronaat" (verenigingsgebouw). Het gebouwtje is afgebroken toen de provinciale weg aan weerszijden van een "ventweg" werd voorzien (rond 1960).¹⁶⁸ Stond tegenover de kerk in Knegsel.

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

Beter is het woord kerkschuur te gebruiken. In de archieven wordt de term kerkschuur gebruikt op een enkele uitzondering na.¹⁶⁹

4.26.16.001 Schuurkerk te Knegsel, Steenselseweg 2

De schuurkerk van Knegsel stond 500 meter ten noordoosten van de oude kerk, waar de katholieken na 1648 geen toegang meer hadden. De schuurkerk zal, net als elders, van kort na 1672 dateren. Door de Franse verwoestingen van 1688 en 1702 verplaatste de kern van het dorp zich naar het oosten. Op de nieuwe locatie werd een schuurkerk gebouwd, die in 1789 afbrandde. De afmetingen waren 7 m breed en 14,75 m lang. In 1790 hersteld en vergroot (kerk: 7,85 m breed en 15,3 m lang; sacristie van 3 bij 1,60 m). Kerkdak met stro gedekt en gebakken vorstpannen. Ondanks de teruggave van de oude kerk bleef ze in functie, want de oude kerk was geheel onbruikbaar en ingestort. De schuurkerk kreeg in 1822 een toren waarin de klok uit het klokkenhuis werd geplaatst. De klok is in 1776 gegoten door Alexis Petit uit Someren. In 1857 werd de schuurkerk nogmaals vergroot en voorzien van pannendak. Later kwam er een leiendak. De voet van de toren is terug te vinden in de calvarieberg op het kerkhof.¹⁷⁰ Tot 1900 kon de parochie geen eigen pastoor betalen, zodat de pastoor van Steensel de kerk moest bedienen. De eerste eigen pastoor nadien was

¹⁶⁷ Rijksmonument nr. 520273, CWH. nr. KL115-000672.

¹⁶⁸ Kwinten, 1972, nr. 10.

¹⁶⁹ Info F. v. Kempen.

¹⁷⁰ Biggelaar e.a., 1993, 57, 73.

Antonius Eijken, die van 1900-1925 pastoor was en de huidige pastorie liet bouwen. Pas in 1926 werd deze kerk vervangen door een nieuwe kerk (4.26.1.011). Een deel van de oude inventaris verhuisde naar de nieuwe kerk. In Wereldoorlog II is de klok uit 1776 door de Duitsers gevorderd en niet teruggekomen.

Op het huidige kerkhof bij de Knegselse kerk is enkele jaren geleden de z.g. Calvarieberg, bestaande uit een kruisbeeld en puin, verwijderd waardoor de restanten van de toren van de voormalige schuurkerk zichtbaar zijn geworden.

26.15 Religieus groen

4.26.15.007 Pastorietuin te Knegsel, Steenselseweg 4

De pastorietuin werd aangelegd door een Franse tuinarchitect. Het patronaat kwam in een bijbouw van de pastorie (na 1916). In de pastorietuin werd een processietuin met calvarieberg aangelegd die inmiddels is verdwenen.¹⁷¹

26.19 Wegkruis

4.26.19.001 Wegkruis Veldhovenseweg hoek Oude Dijk

In de scherpe hoek tussen de Veldhovenseweg en de Oude Dijk staat een groot kruis met corpus en dakje op een kleine heuvel van die met keien bedekt is. Dit wegkruis verschijnt in 1953 voor het eerst op de topografische kaart, samen met de al in 1936 aangelegde Veldhovenseweg.¹⁷²

Het wegkruis aan de Veldhovenseweg in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 27 Meubilair

In het landschap komen vanouds tal van kleine elementen voor die een of andere functie hadden, maar niet onder een van de gebruikte rubrieken gebracht kunnen worden. Dit is de restcategorie die alles opvangt wat niet onder een van de eerdere thema's terecht kan.

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.010 Linden, Oeyenbos 8 Knegsel

3 monumentale Hollandse linden, *Tilia europaea* uit 1850-1860, 1830-1840 en 1890-1900. Staan in tuin particulier en een boom heeft holte in de stam. Waardering hoog.

¹⁷¹ Biggelaar e.a., 1993; Kolman e.a., 1997.

¹⁷² CHW. nr. KL115-000621 (of nr. KL115-000622).

4.27.1.032 Twee zomereiken Veldhovenseweg 10 – Oeyenbos Knegsel

4.27.1.033 Zomereiken De Kranenpoel Knegsel

Zomereiken aan de Kranenpoel in Knegsel. GOOGLE STREETVIEW MEI 2016.

4.27.1.032 Twee zomereiken Veldhovenseweg 10 hoek Oeyenbos Knegsel

Bestaat nog, Waardering: Hoog.

Zomereiken Veldhovenseweg 10 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.27.1.043 Suikeresdoorn en beuken in tuin de Steenselseweg 8 in Knegsel

Drie stuks, bestaan nog, waardering hoog.

27.9 School

Zowel de oude parochieschool, als eventuele Latijnse school, HBS en andere typen.

4.27.9.012 School te Knegsel, Steenselseweg 5

Schoolhuis, Kempisch dorpshuis uit 1915. Knegsel heeft een schoolmeester in 1617. In 1830 is er een schoolgebouw zonder onderwijzer. Nieuw schoolgebouw wordt gebouwd aan de weg naar Steensel dat op 02-01-1905 in gebruik wordt genomen. In 1928 gaat het openbaar onderwijs over naar het bijzonder onderwijs (katholiek). In 1931 uitbreiding met 1 lokaal.¹⁷³

¹⁷³ Anonymus, *Venster*, 65. CHW. nr. KL115-000673, Gemeentelijk monument.

4.27.9.013 Schoolwoning te Knegsel

Werd bewoond door meerdere gezinnen, en was in gebruik als achtereenvolgens lijkenhuisje, bivak voor soldaten, in 1897 een jaar gediend als coöperatief boterfabriekje, en in gebruik als pastorie.¹⁷⁴ Bestaat niet meer.

27.14 Volkverhalen

4.27.14.038 Bedevaart H. Antonius Abt te Knegsel

In de jaren 1930 werd Knegsel een actieve bedevaartplaats met verering van de H. Antonius Abt. Er vonden paardenzegeningen en kinderzegeningen plaats. In de jaren 1960 verdween de belangstelling.¹⁷⁵

Cultusobject: H. Antonius Abt

Datum: 17 januari; eerste zondag in juli

Periode: 18e eeuw (?) - 19e eeuw (?) / na 1900 - ca. 1965

Locatie: Parochiekerk van de HH. Monulphus en Gondulphus

Adres: Steenselseweg 4, 5511 AG Knegsel

Gemeente: Eersel

Provincie: Noord-Brabant

Bisdom: 's-Hertogenbosch

Samenvatting: Volgens een in 1900 opgetekende mondelinge overlevering bestond er in Knegsel in vroeger tijd een verering van de H. Antonius Abt. Men sprak van een wonderbaarlijke gebeurtenis in de 18e eeuw en een kleine bedevaart in de 19e eeuw. Pastoor Houbraken maakte in de jaren dertig van de 20e eeuw van Knegsel weer een actieve bedevaartplaats met een broederschap, paardenzegening, kinderzegen en processie. In de jaren 1960 verdween de belangstelling voor de cultus.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.1. Woonhuis

4.31.1.074 Het Groen 36

Woonhuis uit circa 1935. Tentdak met rode vernieuwde Hollandse pannen. Voordeur met rondboog portaal. Erker met samengestelde ramen. Waardering: hoog.¹⁷⁶

Het Groen 36. Google streetview 2020.

¹⁷⁴ Onbekend, *Venster*, 76

¹⁷⁵ www.meertens.knaw.nl/bedevaart/bol/plaats/1267.

¹⁷⁶ CHW. nr. KL115-000624.

31.2. Boerderij

4.31.2.022 Eerselseweg 23

Langgevelboerderij uit circa 1935. Zadeldak, kruiskozijnen, openslaande ramen, vierruitbovenlichten. Waardering: hoog.¹⁷⁷

4.31.2.023 Eerselseweg 15

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1940. Zadeldak met rode muldenpannen. Negenruits schuiframen met luiken. Bovenlicht met geometrisch motief. Waardering: hoog.¹⁷⁸

Eerselseweg 15. Google Streetview 2019.

4.31.2.025 Veldhovenseweg 10

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1936. Zadeldak met overstek en gesmoorde tuile du Nord pannen. Rondboogportaal. Waardering: hoog.¹⁷⁹

Veldhovenseweg 10. Google Streetview 2020.

4.31.2.027 Eerselseweg 29

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1935. Zadeldak met rode muldenpannen. Dakkapel met vleugels. Negenruits schuiframen. Waardering: hoog.¹⁸⁰

4.31.2.042 Eerselseweg 18

Langgevelboerderij met dwarsdeel en opkamer uit circa 1930. Zadeldak met asbestruiten. T-ramen met drieruits bovenlichten en luiken. Segmentbogen met metselmozaïk boven de ramen. Rondboogportaal met paneeldeur. Gemeentelijk monument.¹⁸¹

¹⁷⁷ CHW. nr. KL115-000617.

¹⁷⁸ CHW. nr. KL115-000616.

¹⁷⁹ CHW. nr. KL115-000674.

¹⁸⁰ CHW. nr. KL115-000618.

¹⁸¹ CHW. nr. KL115-000615.

Eerselseweg 18 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.123 Oeyenbos 6

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit de tweede helft van de 19^e eeuw. Zadeldak gedekt met riet en voet van Hollandse pannen. Verbouwd. Ramen vernieuwd. Waardering: hoog.

Oeyenbos 6 in 2010. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.171 Oeyenbos 8

Langgevelboerderij uit circa 1915. Zadeldak gedekt met gesmoorde Hollandse pannen. Vlechtingen in baksteen. Openslaande ramen. Zes- en drieruits bovenlichten. Stalgedeelte is verbouwd. Gemeentelijk monument.

Oeyenbos 8 verscholen in het groen in 2010. GOOGLE STREETVIEW.

31.4 Café

4.31.4.002 Klein Antwerpen. Het Groen 32

Café onder zadeldak met luifel uit circa 1890. Dakkapel. Vernieuwde ramen met vierruits bovenlichten. De traditionele “kroeg naast de kerk”, mogelijk met een naam die verwijst naar de nabije Antwerpse Baan (250 meter verderop).

Klein Antwerpen, Het Groen 32 in 2016. GOOGLE STREETVIEW.

7. Het ensemble op historische kaarten

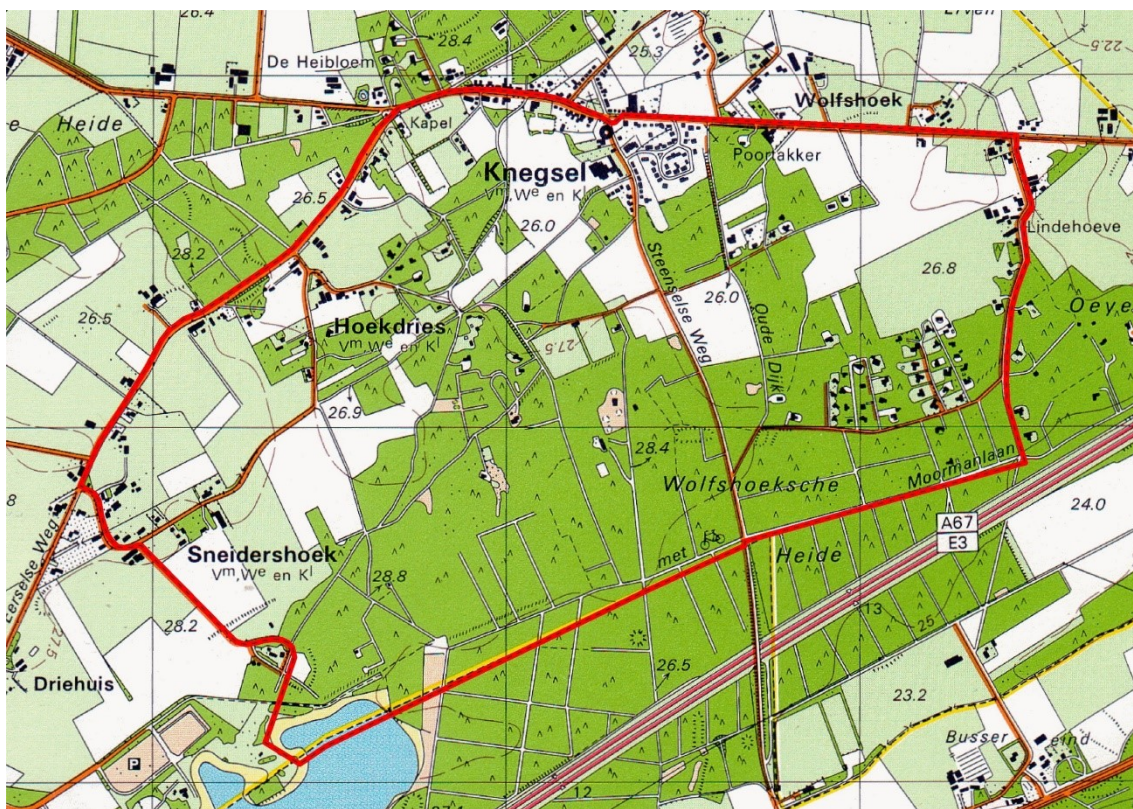
Topografie 1794

Topografie 1840

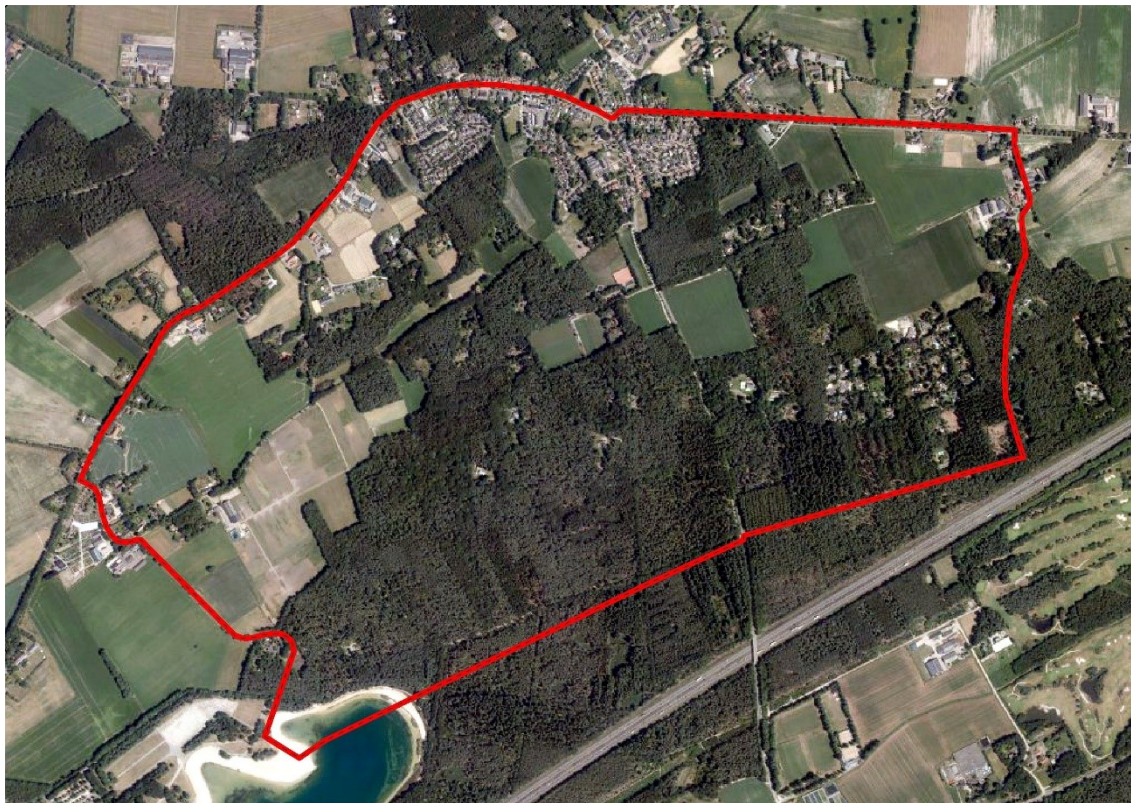

Topografie 1930

Topografie 1985

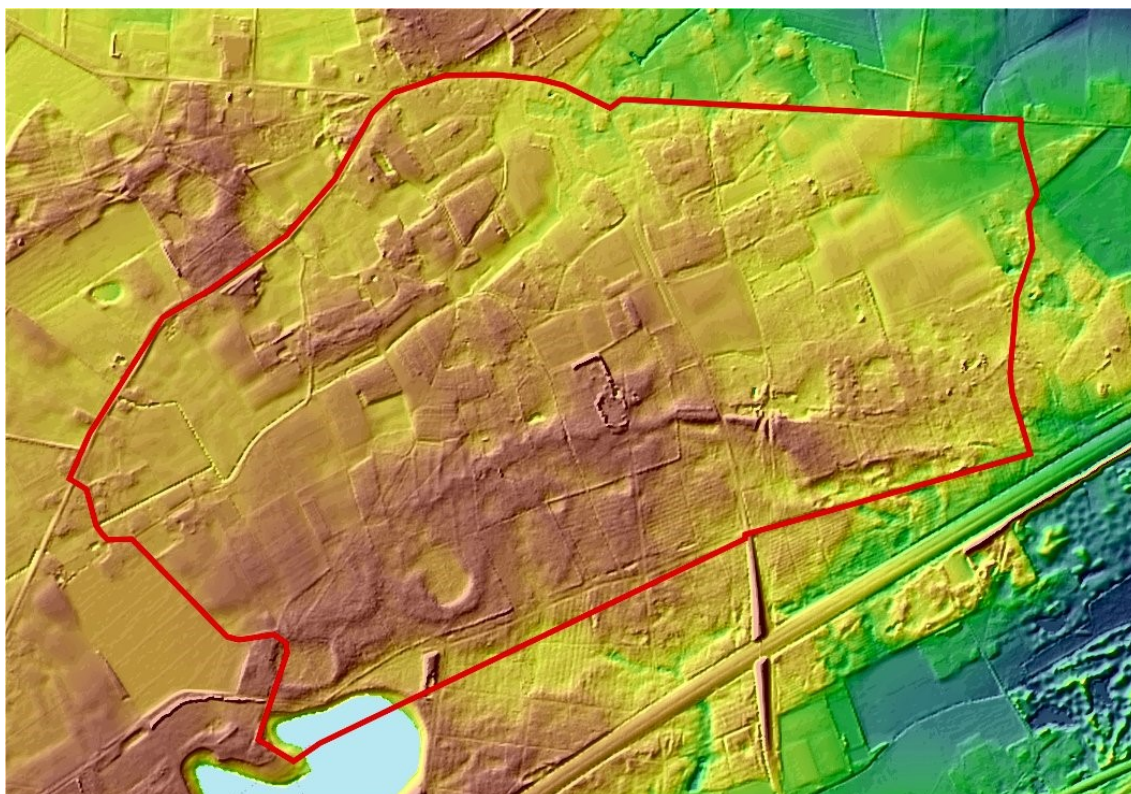
8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron

Luchtfoto 2019 TOPOTIJDREIS.

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron

= AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

BHIC: Brabants Historisch Informatiecentrum Den Bosch

ONB = Camps, 1979.

Anonymus, z.jr.: Venster op het verleden. 20 jaar heemkunde in Vessem, Wintelre en Knegsel.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Camps, H.P.H., 1979: Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert), Den Haag.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Enklaar, D. Th., 1941: Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar, Utrecht.

Kolman, C., B. Olde Meierink en R. Stenvert, 1997: *Monumenten in Nederland : Noord-Brabant* (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Zwolle – Zeist.

Kwinten, P.J.J.M., 1972: Eersel in oude ansichten waarin tevens opgenomen afbeeldingen van Duizel en Steensel, Zaltbommel.

Leenders, K.A.H.W., 2005: Cultuurhistorisch onderzoek voor het landinrichtingsgebied Wintelre-Oerle (prov. Noord-Brabant), Den Haag.

Leenders, K.A.H.W., 2011: Vier generaties dorpen in het Brabantse zand, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 28, 10 - 29.

Lieberom, A.P.G., 1996: Het Knegsels straat- en veldnamenboekje, z.pl.

Lieberom, A.P.G., 1997: Twee torens en een klokkenhuis, in: *De Heijmraeder* 4, nr. 4, p. 1-2.

Lieberom, A.P.G., 1999: Wegen en paden in vroeger tijden : over beeren, ezels, dijken, wegen en pad en in Knegsel, in: *De Heijmraeder* 6, nr. 3, 8-9.

Lieberom, A.P.G., 2000: Knegsels voortdurende strijd om goede verbindingswegen : waar een wil is hoeft nog niet altijd een weg te zijn, in: *De Heijmraeder* 7, nr. 4, 3-6.

Lieberom, A.P.G., 2000: Oud-Knegsel in vogelvlucht : een dorpsgeschiedenis in verhalen, voorvallen en wetenswaardigheden, z.pl.

Lieberom, A.P.G., 2001: Pastoor Eijcken en "zijn" grafmonument : het Oude Kerkhof te Knegsel, in: *De Heijmraeder* 8, nr. 1, 10-12.

Maes, N.C.M., C.J.A. Rövekamp, R.W.A. van Loon, 1996: *Inventarisatie van autochtone bomen en struiken in West- en Midden-Brabant*. (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden Noord-Brabant, opgesteld in opdracht van de Dienst LBL Noord-Brabant en de Stichting het Noord-Brabants Landschap), Tilburg.

Smetsers, J.J.A., 1972: Vessem, Wintelre en Knegsel in oude ansichten, Zaltbommel

Strijbos, H., 1991-1992: Gothische dorpskerken en -torens van de Kempische zandgronden : wat in de voorgaande bijdragen niet aan de orde kwam, in: *De Rosdoek* nr. 60 (augustus 1991), 2-15, 26; nr. 61 (december 1991), 27-30; nr. 63 (september 1992), 3-19; nr. 65 (april 1993), 17-20.

Theunissen, M., 1984: Het Mariakapelletje te Knegsel, in: *De Rosdoek* nr. 33, 17-27

Theunissen, M., 1988: Knegsel herdenkt dat het op 3 oktober 1688 door de Fransen werd verwoest, in: *De Rosdoek* nr. 50, 26-37.

Theunissen, M. & E.M. Theunissen, 2012: Een Zaligheid door wallen omringd: praktijkgeval Knegsel, in: H. Baas, B. Groenewoudt, P. Jungerius & H. Renes, *Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap* (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Amersfoort, p. 251-263.

Vera, H.L.M., 2011: '... dat men het goed van den ongeboornen niet mag verkopen.' Gemene gronden in de Meierij van Den Bosch tussen hertog en hertgang 1000 - 2000. Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de rechtsgeleerdheid. Oisterwijk (BOXpress).

Voordt - Pieck, L. van der, M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. Maastricht, (Geographisch Etablissement F. Desterbecq), met Kaart der provincie Noord-Brabant, bestaande uit 12 bladen met verzamelings-kaart, volgens de opmetingen van het kadaster. - (S.l.=Maastricht) : Geographisch Etablissement van F. Desterbecq, 1842.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ijp.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

E4.008 Dorpskom Steensel

1. Karakter

Algemene schets van de aard van het ensemble.

2. Naam

Het ensemble Dorpskom Steensel betreft de dorpskom van de dorpsgemeenschap van Steensel.. De naam Steensel komt voor het eerst voor in 1224 als Stensele, 1292 Steencele, 1312-1350 Stensel, 1440 Steensele, 1460 Steenssel, 1773 Steensel. De naam is een samenstelling van steen 'steen als bouw materiaal' en sele, 'uit één ruimte bestaande woning'.¹⁸²

3. Ligging

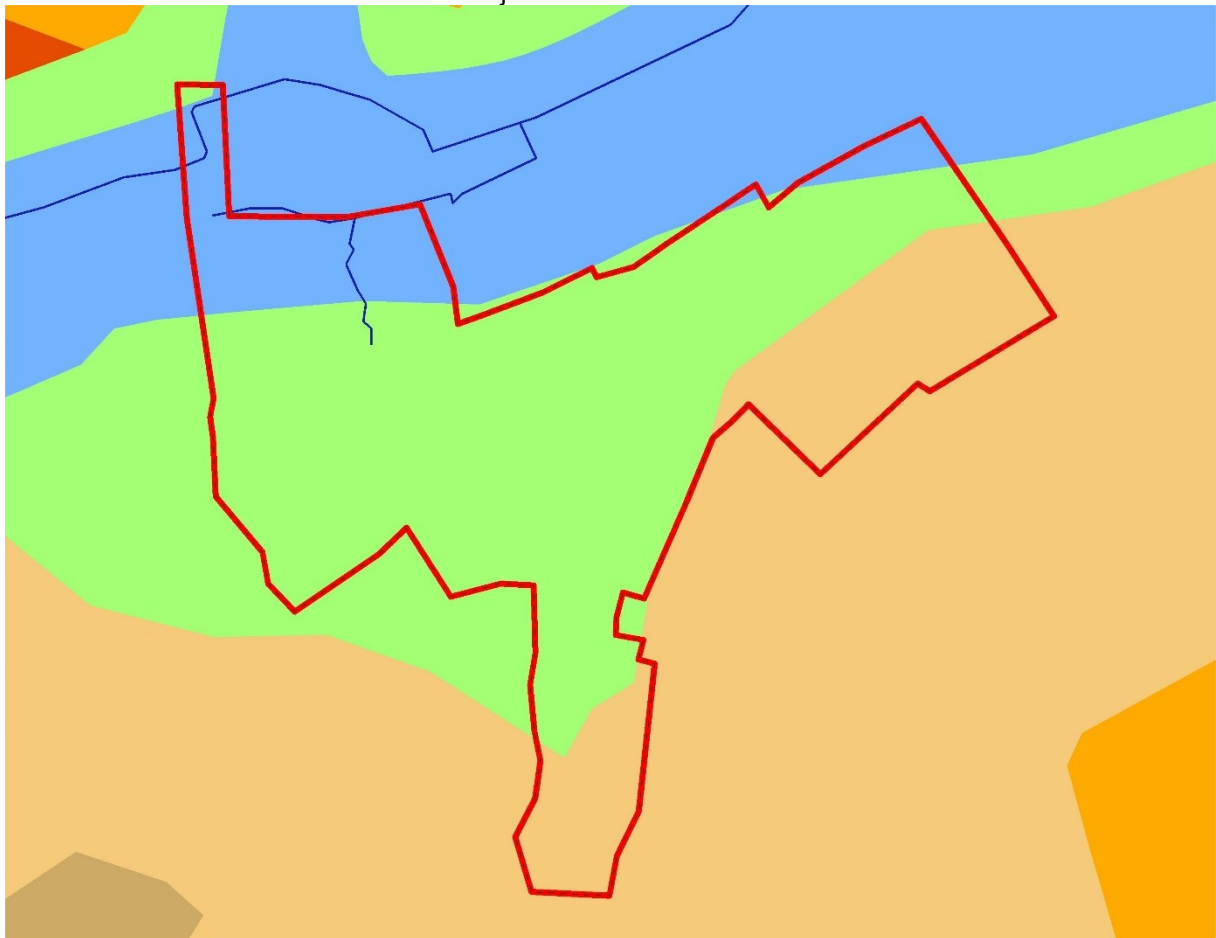

Het ensemble Dorpskom Steensel op de topografische kaart van 2020.

Het dorpsgebied van Steensel besloeg ongeveer 700 hectare aan akkers, weiden, bossen en heide. Het lag tussen de beken de Gender in het noordwesten en de Steenselse Aa in het zuidoosten. In het dorpsgebied lagen twee gehuchtjes en de dorpskom die in dit ensemble beschreven wordt. De dorpskom ligt tegen het dal van de Gender in een gebied met wat lagere dekzandgronden. Op de hogere gronden lagen de akkers. In de dorpskom vinden we een wir-war aan straten en straatjes, met de oude en de nieuwe kerk. Een duidelijk dorpsplein met bebouwing is niet herkenbaar. Wel ligt de kom aan de kruising van de weg van Eindhoven naar Sterksel (die op de zuidoostrand van het

¹⁸² Van Berkel en Samplonius, 2018, op Steensel.

genderdal loopt) met de noord-zuidweg van Knegsel naar de Steevoort. Van een boerendorp ontwikkelde Steensel zich naar een villawijk voor Eindhoven.

Blauw: het beekdal van de Gender. Lichtgren lage en bruinig hogere dekzandgronden. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

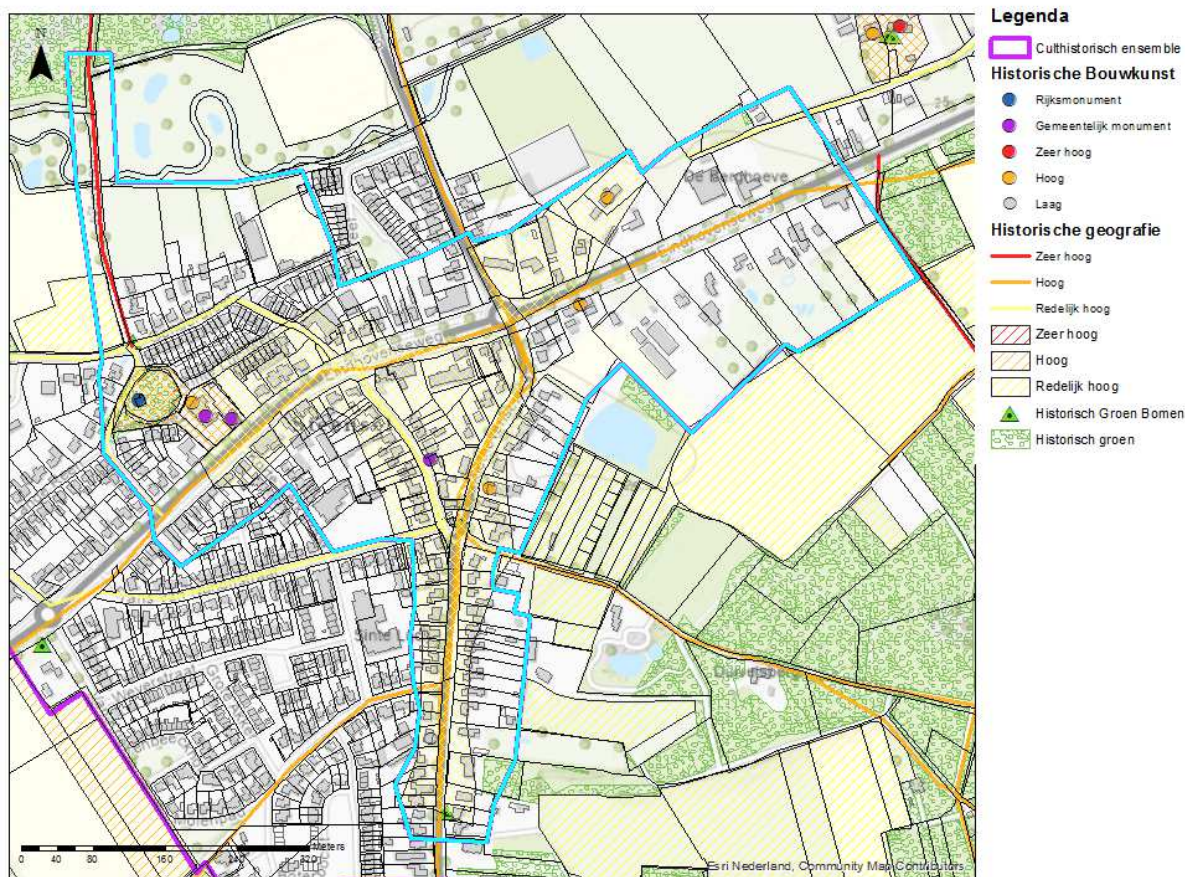
4. Omvang

Het ensemble Dorpskom Steensel beslaat een oppervlakte van 31 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is een bebouwde kom met huizen, tuinen en wegen, en enkele weilanden. Het grondgebruik in 1831 was een kleinere bebouwde kom met huizen, boerderijen, tuinen en wegen. In het oosten ook akkers en een stuk bos, in het noorden kleine akkers en weiden.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Dorpskom Steensel (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.008 Knegsel, Oude Dijk

De Oude Dijk heette in 1606 Voermansstraat en later Oude Voermansweg. Vormde een onderdeel van de postroute van 's-Hertogenbosch over Knegsel en Steensel naar Maastricht. Passeerde het riviertje de Run bij de Stevert.¹⁸³

4.13.1.009 Eersel – Steensel – Eindhoven

Aloude landweg, in de 19^e eeuw verbeterd tot provinciale weg. Daarbij werd de weg in de kom van Steensel wat rechtgetrokken. Ten oosten van het ensemblegebied werd de weg zelfs behoorlijk verlegd en rechtgetrokken.

13.4 Railweg

4.13.4.001 Tramlijn Eindhoven-Reusel grens

Op de stoomtramlijn Eindhoven Reusel-grens, die ook door Steensel kwam, werden in mei 1897 proefritten gemaakt. Feestelijk geopend 30-06-1897. Stoomtrammaatschappij "De Meijerij". De dorpsherbergen fungeerden als tramstation. Onderweg geen vaste haltes. Te duur voor

¹⁸³ Lieberom, 1996, 29.

personenvervoer. Goederenvervoer was belangrijker. Door concurrentie van de bus werd op 15-05-1935 het personenvervoer gestaakt en op 10-01-1937 het vrachtvervoer.¹⁸⁴

13.8 Plein

4.13.8.003 Plaatse Riethovenseweg Steensel

Pleintje bij wegensplitsing aan de zuidkant van de kom van Steensel. Geen gemene plaatse. Thans grasveldje met trafohuis en luchtalarmmast.

De "plaatse" aan de Riethovenseweg in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

13.11 Tol(huis)

Plaats of huis waar tol werd geheven.

4.13.11.004 Tollen op de weg Reusel – Eindhoven te Steensel

Tussen Eindhoven en Reusel stonden elf tollen op de provinciale weg. Tolhekken stonden gemiddeld om de 5 kilometer. In Noord-Brabant afgeschaft in 1872. In het centrum van Steensel stond tol nummer 4.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.001 Frans van Nunenstraat - Korte Reen

Weg vanuit het akkergebied naar de beemden. Bestaat nog als woonstraat, maar is bij rotonde deels verlegd. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.004 Joseph Schulteweg

Straat in het dorp waar de school aan stond. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.005 Koppelen - Jan Hagelaarweg

Het oostelijke deel was in 1830 een straat. Het westelijke deel (buiten het ensemblegebied) was een pad over een langgerekt stuk privéheide (nu bos) op de rand van het beekdal. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.006 Doornbocht

Straat direct langs de middeleeuwse kerk van Steensel. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.007 Kromme Molenweg: Molenpad

Weg vanuit het zuiden van het ensemblegebied naar de windmolen die bij Schadewijk in de akker stond. Binnen het ensemblegebied is dit nu een woonstraat. Verderop en buiten de bebouwde kom een pad door de velden. Waardering: Hoog.

¹⁸⁴ Dams e.a., 1989, 263, 272, 323.

Einde van het Molenpad aan de Alsbergdreef in 2017. GOOGLE STREETVIEW.

4.14.1.009 Zandstraat

Weg vanuit het zuiden van het ensemblegebied naar bossen van de Pappotten en de Lapperbogten. Waardering: Hoog

4.14.1.011 Zandweg

Pad naar de akkers. Bestaat niet meer .

4.14.1.196 Kerkdijkje

Weg vanuit Knegsel door het dal van de Gender naar de kerk van Steensel. Nu een smalle asfaltweg. Waardering: Zeer hoog.

Het Kerkdijkje in 2009. GOOGLE STREETVIEW.

4.14.1.209 Riethovenseweg

Zie ook: 4.13.1.008 Knegsel, Oude Dijk. Waardering: Hoog.

4.14.1.218 Bussereind-west

In de 19^e eeuw was dit de noordrand van een bos, waar enkele boerderijen aan stonden. Rond 1900 tot een weg gemaakt. Juist het stukje waar die boerderijen stonden is nu vervallen.

14.2 Voorde / brug

4.14.2.007 N van Steensel

Voorde ten noorden van Steenselk door de Gender. In 1830 lijkt dit een "langvoorde" geweest te zijn, waarbij de weg over een zekere afstand met de beek samenviel. Hier was dat ongeveer 60 meter. Nu een duiker onder de weg voor de in nieuwe kronkels gelegde Gender.

Thema: 17 Gehuchten

De gehuchten worden als volgt getypeerd:

groot dorp: meer dan 50 nederzettingseenheden (NZE), brede verzorgende functie, veel functies

meervoudig aanwezig.

klein dorp: meer dan 25 NZE, verzorgende functies enkelvoudig aanwezig.

17.1 Groot dorp

4.17.1.047 Steensel

Ontstond in de Middeleeuwen in het stroomgebied van de Gender en Run. Nederzetting op de rand tussen het beekdal van de Gender en de hoge open akker met flink wat bebouwing (45 boerderijen en woningen?) en de kerk langs de beekdalbegeleidende weg en langs wegen die de akker op lopen. Steensel werd op 03-12-1688 door de Fransen geheel afgebrand. Alleen de 's Landshoeve en 5 slechte huizen zijn blijven staan.¹⁸⁵

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.469 Bussereind

De Topografische kaart van 1840 toont op het Bussereind van Steensel een dennenbos. Volgens het kadaster was dit terrein in 1830 nog gemene heide. Dit terrein staat op de nieuwe topografische kaart van 1902 weer als heide aangegeven. In 1953 blijkt dat het ontgonnen en verkaveld is, met een aantal huizen erop.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

4.21.2.132 tegen de Grote Akker

Tussen de Grote Akker, de beemden en de dorpskom ligt deze groep omheinde akkers. Nu open veld zonder heggen.

4.21.2.133 tegen de Grote Akker

Tussen de Grote Akker en de dorpskom lag deze groep omheinde akkers. Nu bebouwd.

4.21.2.134 Pappolten - Lapperbocht

4.21.2.135 Pappolten - Lapperbocht

Tussen de akker Pappolten en de dorpskom liggen deze groepen omheinde akkers. Nu bebouwd.

21.3 Open akker

4.21.3.023 Pappolten – Lapperbocht

Groot openakkergebied ten oosten van de dorpskom van Steensel, met net een randje binnen het ensemblegebied. Juist dat randje bestaat niet meer: bebouwd of tuinen.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Vooraf het oosten van het ensemblegebied en verder nog wat randjes vielen binnen de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die tussen 1966 en 1975 uitgevoerd werd. De Gender met zijriviertjes werden verbreed en verdiept. Gekozen voor enigszins kronkelend tracé. Bijna alle bruggen moesten worden vernieuwd en een aantal stuwen worden gebouwd.¹⁸⁶

Thema: 23 De beemden

¹⁸⁵ Kolman e.a., 1997.

¹⁸⁶ Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans, 1996, 168.

23.7 Hooiland

Het eigenlijke beemdengebied. Na het binnenhalen van de privé hooioogst vaak als gemene weide in gebruik. Grasland met sloten en langs de sloten onregelmatige bosjes.

4.26.7.022 aan de Gender

In het noorden van het ensemblegebied lagen de beemden langs de Gender. Het westelijke gedeelte is nog grasland.

Kijkje vanaf het Kerkdijkje op de beemden langs de Gender in 2009. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 26 Kerkelijk

26.1 Kerk

4.26.1.004 Middeleeuwse parochiekerk van Steensel, Kerkdreef 9

De middeleeuwse parochiekerk van Steensel was gewijk aan Sint Lucia. Ze had de rang van *quarta capella* en als status: *ecclesia*. De kerk werd in 1365 geïncorporeerd bij kapittel van Sint-Jan te 's-Hertogenbosch en het patronaatsrecht behoorde aan deken en kapittel van Sint-Jan te 's-Hertogenbosch. In 1369 wordt er een pastoor genoemd.

De middeleeuwse kerk was pseudo-basilikaal met kruisarmen en koor. De toren met drie geledingen zonder steunberen, had een traptoren en een toegang in een diepe nis. Hoogte romp 27,70, met spits 38,40 meter. Oppervlak 9,40 x 9,25. De klok uit 1495 is gegoten door Wouter Kaeiwas.

Van 1648 tot 1747 was de kerk in gebruik door de Hervormde gemeente. Daarna verlaten en in verval. In 1798 ging de kerk terug naar de katholieken. Veel stormschade door storm van november 1803. Toen in 1821 een nieuw schip gebouwd werd, liet men het 15e eeuwse koor staan. Het zo gevormde kerkgebouw bleef in gebruik bleef tot 1931. In 1933 werd deze kerk gesloopt. De middeleeuwse toren bleef bewaard en werd in de jaren 1959-1962 gerestaureerd onder architect W.A.J. Hansen te Rosmalen.¹⁸⁷ In 1933 werd een nieuwe kerk gebouwd aan de Eindhovenseweg.

De toren, die Rijksmonument is, is nu door nieuwbouw ingesloten. Er heeft tot op heden nog geen archeologisch onderzoek plaatsgehad. In 1956 werd er bij de voorbereiding van de restauratie naar de funderingen geprikt. Die bleken overeen te komen met de tekening van Verhees.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Kwinten, 1972, 4.

¹⁸⁸ Dams e.a., 1989; Strijbos, 1987, 22; Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14587, CHW. nr. KL030-000379.

De toren van de middeleeuwse parochiekerk van Steensel in november 2010. BRABANT COLLECTIE, UNIVERSITEIT VAN TILBURG.

4.26.1.009 Nieuwe R.K. Kerk Parochie Sint Lucia, Eindhovenseweg 30-32

In 1933 werd er een nieuwe katholieke kerk gebouwd naar plannen van F. Vervest. Op 23-06-1933 werd de eerste steen gelegd. Traditionele kerk met streekeigen motieven. Interbellum-architectuur. Gemeentelijk Monument.¹⁸⁹

De nieuwe Sint Luciakerk met pastorie in 2009. GOOGLE STREETVIEW.

26.2 Begraafplaats

4.26.2.004 Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Steensel, Bochtstraat-Kerkdreef¹⁹⁰

In 1292 is er een vermelding van een goed "Ten Kerkehave".¹⁹¹ Dit is het kerkhof bij de middeleeuwse

¹⁸⁹ Dams e.a., 1989; Kolman e.a., 1997. CHW. nr. KL030-000350.

¹⁹⁰ Onderstaande informatie is verschaft door Atelier Terre Aarde (vereniging voor funeraire cultuur).

¹⁹¹ Dams e.a., 1989, 79.

Sint Luciakerk (bij de Oude Toren). In Steensel zijn achtereenvolgens drie kerken geweest, gewijd aan Sint Lucia maar de begraafplaats is altijd op dezelfde plaats gebleven. De huidige toegangspoort tot het kerkhof met een poortgebouwtje ligt achter de nieuwe kerk. Het kerkhof ligt in een U-vorm rond het verdwenen schip van de kerk. In het voormalige schip loopt nu een betegeld middenpad met grasstroken naar de absouteplaats, eindigend in een nis van de toren met altaar en Calvariekruis. Aan de rechter buitenkant van het kerkhof bevindt zich een veldje, dat zo te zien bestemd is voor niet-katholieke Steenselnaren (gemeentelijke begraafplaats?). Daar bevindt zich ook een aanleg voor urnengraven. De aankleding van het kerkhof is een mix van cementbetonnen graftekens, staand of liggend, en glimmend granieten stèles. Direct achter het voormalige koor liggen drie pastoorsgraven van Belgisch hardsteen.

26.13 Pastorie

4.26.13.004 Oude pastorie te Steensel, Eindhovenseweg 32

De pastoors bewoonden tot 1823 het armhuis, dat later school en schoolhuis werd. In 1823 werd er een nieuwe pastorie gebouwd met afbraakmateriaal van de oude Steenselse schuurkerk, de oude school en het schoolhuis. In 1857 hersteld; in 1875 en 1876 afbraak van het gedeelte van 1857. De voorgevel werd verhoogd. In 1878 opknapbeurt.¹⁹² Pastoor Martinus Joannes Boset (1911-1929) bekostigde de bouw van een nieuwe pastorie. Interbellum-architectuur. Gemeentelijk Monument.¹⁹³

De pastorie in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

26.15 Religieus groen

4.26.15.004 Beplanting oud kerkhof Steensel

Beplanting op het kerkhof en in de directe nabijheid hiervan. De beplanting bestaat uit koningslinde, beuk en buxus. Bij de ingang bij de oude toren enkele uitgegroeide beuken, die vroeger onderdeel van een haag zijn geweest. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1890-1920. Volgende bomen zijn bij de bomenstichting geregistreerd : diverse soorten uit 1890-1900; koningslinde uit 1910-1920. Cultuurhistorische waarde: zeer hoog.¹⁹⁴

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

Beter is het woord kerkschuur te gebruiken. In de archieven wordt de term kerkschuur gebruikt op een enkele uitzondering na.¹⁹⁵

4.26.16.004 Schuurkerk te Steensel, hoek Joseph Schulteweg en Frans van Nunenstraat¹⁹⁶

¹⁹² Dams e.a., 1989, 18; Biggelaar e.a., 1993, 75; Huijbers, 1974, 7.

¹⁹³ Dams e.a., 1989, 184. CHW. nr. KL030-000350.

¹⁹⁴ CHW. nr. G277 (HK-HG-49).

¹⁹⁵ Info F. v. Kempen.

¹⁹⁶ Dams e.a., 1989, 180, 181.

De schuurkerk werd gebouwd na 1672 “met stroy gedekt, sestig voeten lanck ende agt en twintigh voeten breed”. Zij stond op de plaats waar vroeger de oude school was (hoek Joseph Schulteweg en Frans van Nunenstraat). In 1763 permissie voor bouw nieuwe schuurkerk, op dezelfde plaats als de oude schuurkerk, voltooid in 1769. In gebruik geweest tot 1821. Gedeelten van de schuurkerk werden gebruikt voor de bouw van de pastorie in 1823 die inmiddels vervangen is door de huidige pastorie.¹⁹⁷

Thema: 27 Meubilair

In het landschap komen vanouds tal van kleine elementen voor die een of andere functie hadden, maar niet onder een van de gebruikte rubrieken gebracht kunnen worden. Dit is de restcategorie die alles opvangt wat niet onder een van de eerdere thema's terecht kan.

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.050 Zomereik Kerkdijkje 1, Steensel

27.9 School

4.27.9.004 Oude school te Steensel

Steensel had al een schoolmeester in 1617. De oude school met het schoolhuis stonden bij het kerkhof en werden in 1823 afgebroken. De oude pastorie (nu Joseph Schulteweg) werd in 1823 voor 335 gulden verbouwd tot nieuwe school en schoolhuis. In 1884 werd begonnen met de bouw van een nieuwe school aan de Joseph Schulteweg 12. De school had maar één lokaal.¹⁹⁸

4.27.9.005 School te Steensel, Joseph Schulteweg 12

In de kom van Steensel staat, aan de oostelijke zijde van de noord-zuid getraceerde Joseph Schulteweg, een vrijstaand schoolgebouw met aanbouw, daterende uit respectievelijk 1884-1885. Kort na 1922 is de school tot woonhuis verbouwd, waarbij het enkele hoge klaslokaal in twee verdiepingen is gesplitst. Waarschijnlijk is toen ook de aanbouw aan de zuidoostelijke zijde toegevoegd. Omstreeks 1970 is het belendende woonhuis aan de noordelijke zijde afgebroken, waarbij reparaties aan de noordelijke gevel zijn uitgevoerd. Omstreeks 1980 is de uitbouw uit omstreeks 1922 naar de zuidelijke zijde verlengd. Dit deel van de uitbouw, in gebruik als garage, valt buiten de bescherming als Gemeentelijk Monument.¹⁹⁹

School te Steensel, Joseph Schulteweg 12 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

¹⁹⁷ Huijbers, 1979, 18.

¹⁹⁸ Dams e.a., 1989, 342; Anonymus, *Venster*, 65. Foto's in: Dams e.a., 1989, 348 -349.

¹⁹⁹ Dams e.a., 1989, 212 – 229. CHW. nr. KL030-000417.

4.27.9.015 School te Steensel, hoek Knegselseweg 2-Eindhovenseweg
School met woning uit 1921. Nu Rijschool.

27.14 Volkverhalen

4.27.14.039 Bedevaart Sint Lucia

Aan de Sint Luciakerk van Steensel is de bedevaart van St. Lucia gekoppeld²⁰⁰.

Cultusobject: Lucia

Datum: 13 december (zondag naastbij + octaaf)

Periode: 16e eeuw (?) - heden

Locatie: Luciakapel in de parochiekerk van St. Lucia

Adres: Eindhovenseweg 32, 5524 AR Steensel

Gemeente: Eersel

Provincie: Noord-Brabant

Bisdom: 's-Hertogenbosch

Samenvatting: Steensel kent een Luciaverering die teruggaat tot in de 15e eeuw. Bedevaarten zijn sinds de 17e eeuw geboekstaafd en vonden gedurende de Generaliteitsperiode (1648-1796) doorgang ondanks de verbodsbepalingen. Sinds de rode-loopepidemieën uit de tweede helft van de 18e eeuw is het rode Luciadraadje het bescherming biedende devotieobject bij uitstek. In de 20e eeuw lijkt de bedevaart in de jaren dertig een hoogtepunt te hebben gekend. Anno 1997 is er nog altijd sprake van een tamelijk levendige devotie van dorpsbewoners en mensen uit de omgeving.

Thema: 29 Industrieel

29.4 Fabrieksgebouw

4.29.4.010 Handkrachtmelkfabriek "De Meibloem" Steensel, hoek Riethovenseweg-Zandstraat

1899 Oprichting coöperatieve handkrachtmelkfabriek (hoek Riethovenseweg-Zandstraat). Er werd gekarnd door middel van een tredmolen die door een hond in beweging werd gebracht. In 1903 nieuwbouw. Kadastraal Duizel en Steensel B-2110. Gesloten en verkocht 1912. Gesloopt. Stond aan de Joseph Schulteweg (in de Volksmond "Mulkweg").²⁰¹

29.14 Pottenbakkerij

4.29.14.2 Pottenbakkerij Steensel, Eindhovenseweg 43A

Aan de Eindhovenseweg bouwde Wilbers restaurant de Ster (nu congres- en partycentrum) waar hij het pottenbakkersambacht voortzette. Achter het voormalige café is er nog een opslagruimte aanwezig.²⁰²

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.026 Eindhovenseweg 70

Langgevelboerderij uit circa 1920, genaamd "Zwanehoeve". Wolfsdak met eternitleien. Het mogelijk oudere muurwerk gepleisters in blokverband.²⁰³

4.31.2.043 Eindhovenseweg 55

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit het vierde kwart van de 19e eeuw. Wolfsdak met muldenpannen en tuile du nord-pannen. Aanbouw onder zadeldak met oudhollandse pannen.

²⁰⁰ www.meertens.knaw.nl/bedevaart/bol/plaats/726

²⁰¹ Dams e.a., 1989, 260; Wintermans, 1995-1996.

²⁰² Dams e.a., 1989, 338.

²⁰³ CHW. nr. KL030-000351.

Bijgebouw onder zadeldak met tuile du nord-pannen.²⁰⁴

Het complex Eindhoveneweg 55 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.055 Eindhoveneweg 40

Langgevelboerderij uit circa 1900. Zadeldak met oudhollandse pannen. Dwarsdeel. Raamindeling gewijzigd circa 1960. Bestaat niet meer, er staat nu een moderne woning.

4.31.2.111 Riethovenseweg 12

Kortgevelboerderij uit circa 1920.

Riethovenseweg 12 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.132 Joseph Schultweg 4-6

Langgevelboerderij tweede helft 19e eeuw. Zadeldak met wolfseinde, gedekt met riet en muldenpannen. Bestaat niet meer. Nu dubbel woonhuis (1989).

4.31.2.157 Riethovenseweg 33

Voormalige langgevelboerderij uit het tweede helft van de 19e eeuw, nu woonhuis (1989). Zadeldak met wolfseinden gedekt met riet en Oudhollandse pannen. Bedrijfsgebouwt gedeelte grotendeels gesloopt. Nu woonboerderij.

²⁰⁴ CHW. nr. KL030-000352.

Riethovenseweg 33 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

31.7 Schuur/bijgebouw

4.31.7.002 Joseph Schulteweg 1

Achter vernieuwd woonhuis een schobje onder zadeldak met schild en wolfseinde. Rieten dak en wandbekleding. Het schob bestaat niet meer.

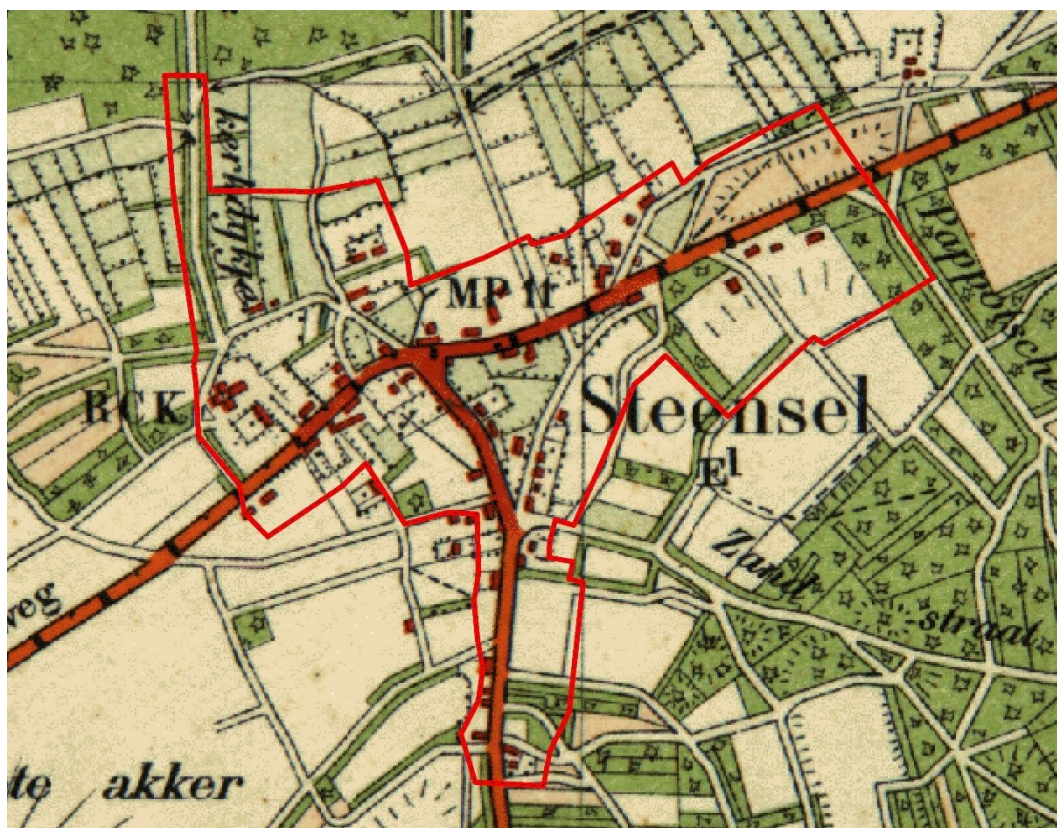
7. Het ensemble op historische kaarten

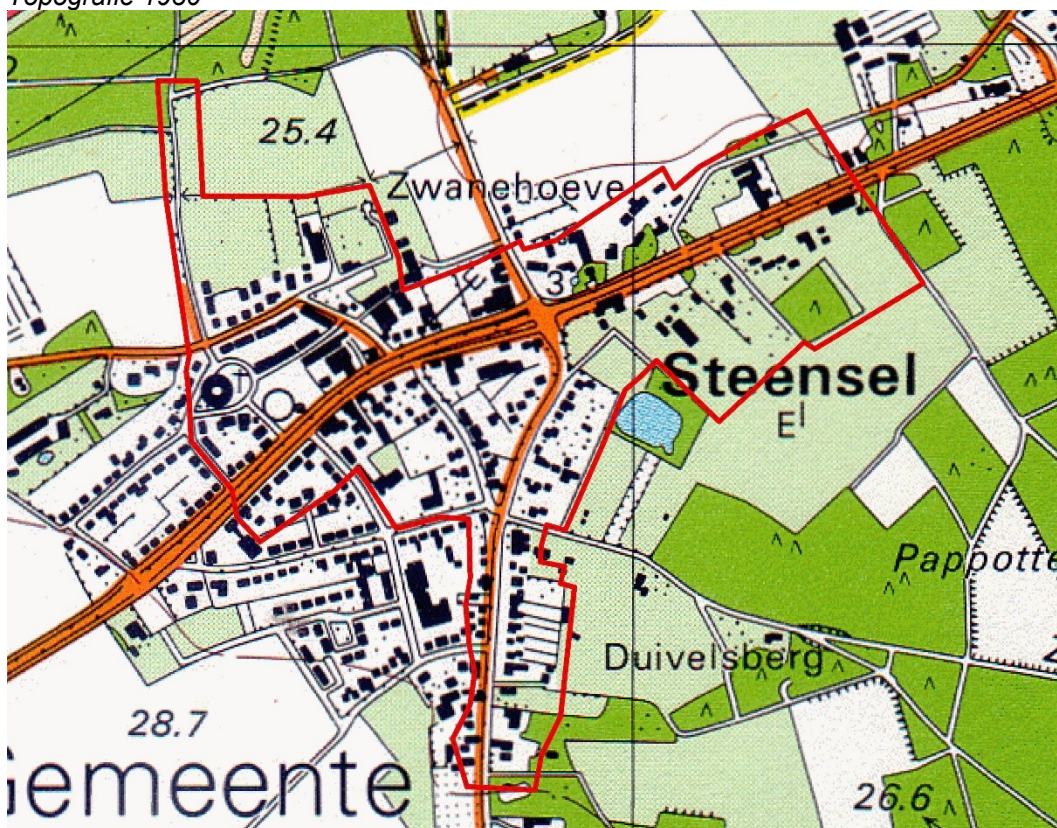
Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

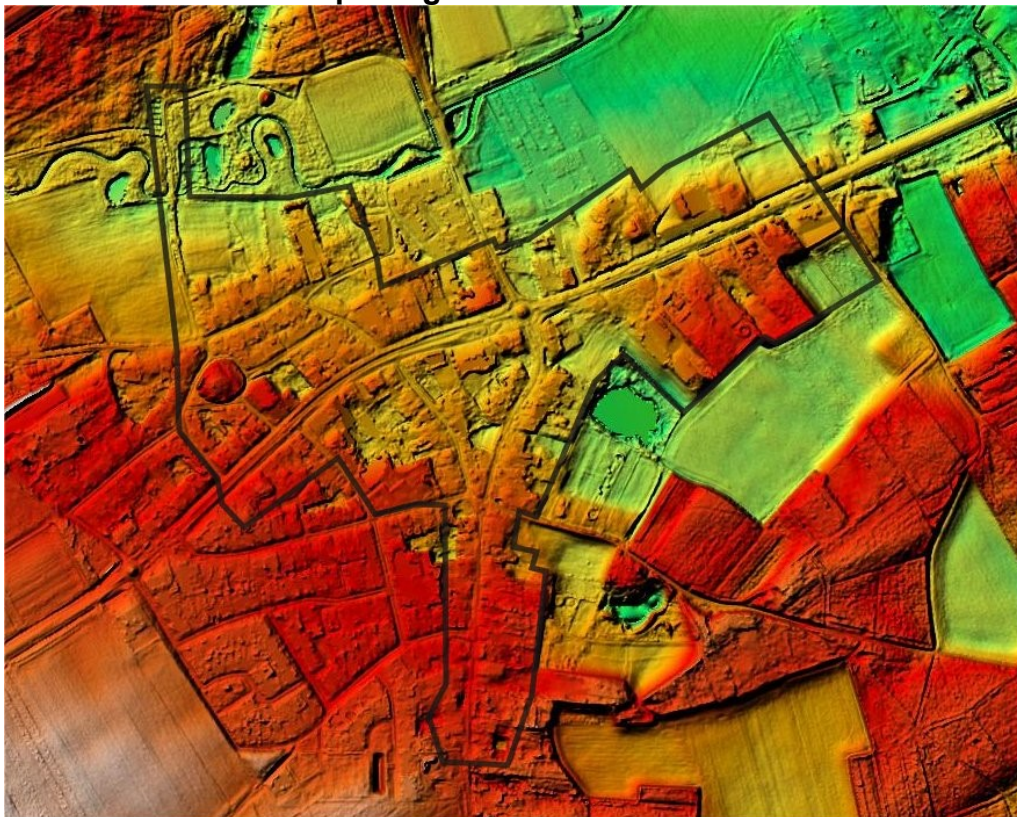
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekkaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Anonymus, z.jr.: Venster op het verleden. 20 jaar heemkunde in Vessem, Wintelre en Knegsel.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Huijbers, H., 1974: Gegevens over Steensel uit het archief van de R.K. parochie opgetekend door pastoor Boeren, in: *De Rosdoek* nr. 3, 7.

Huijbers, H., 1979: Akte inzake toestemming tot het bouwen van een nieuwe schuurkerk in Steensel uit het jaar 1763, in: *De Rosdoek* nr. 16, 18-20.

Kolman, C., B. Olde Meierink en R. Stenvert, 1997: *Monumenten in Nederland : Noord-Brabant* (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Zwolle – Zeist.

Kwinten, P.J.J.M., 1972: Eersel in oude ansichten waarin tevens opgenomen afbeeldingen van Duizel en Steensel, Zaltbommel.

Lieberom, A.P.G., 1996: Het Knegsels straat- en veldnamenboekje, z.pl.

Strijbos, H., 1987: Kerk en toren van de St. Lucia te Steensel, in: *De Rosdoek* nr. 43 (maart 1987), p. 22-28; nr. 44 (juni 1987), 22-27.

Voordt - Pieck, L. van der, M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. Maastricht, (Geographisch Etablissement F. Desterbecq), met Kaart der provincie Noord-Brabant, bestaande uit 12 bladen met verzamelings-kaart, volgens de opmetingen van het kadaster. - (S.l.=Maastricht) : Geographisch Etablissement van F. Desterbecq, 1842.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den Ilp.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

Wintermans, M., 1995-1996: De geschiedenis van de coöperatieve stoomzuivelfabriek "St. Benedictus", in: *De Rosdoek* nr. 73 (april 1995), p. 6-28; nr. 75 (september 1995), 28 p.; nr. 77 (maart 1996), 3-10.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

E4.009 Stevert

1. Karakter

Stevert is een huizengroep bij een aloude oversteek van de beek de Aa, nu genaamd De Run, in de noordzuidweg van Knegsel naar Riethoven. Aanvankelijk stak men de beek via een doorwaadbare plaats of voorde over. Later werd daarbij een watermolen gebouwd waarvan nog resten aanwezig zijn. De voorde werd een bruggetje en zelfs een stevige brug. Bij de watermolen kwam een boerderij voor de molenaar en van lieverlede nog wat meer bebouwing, maar groot en druk werd het nooit.

2. Naam

Het ensemble Stevert is genoemd naar het gehuchtje dat er de kern van uitmaakt.

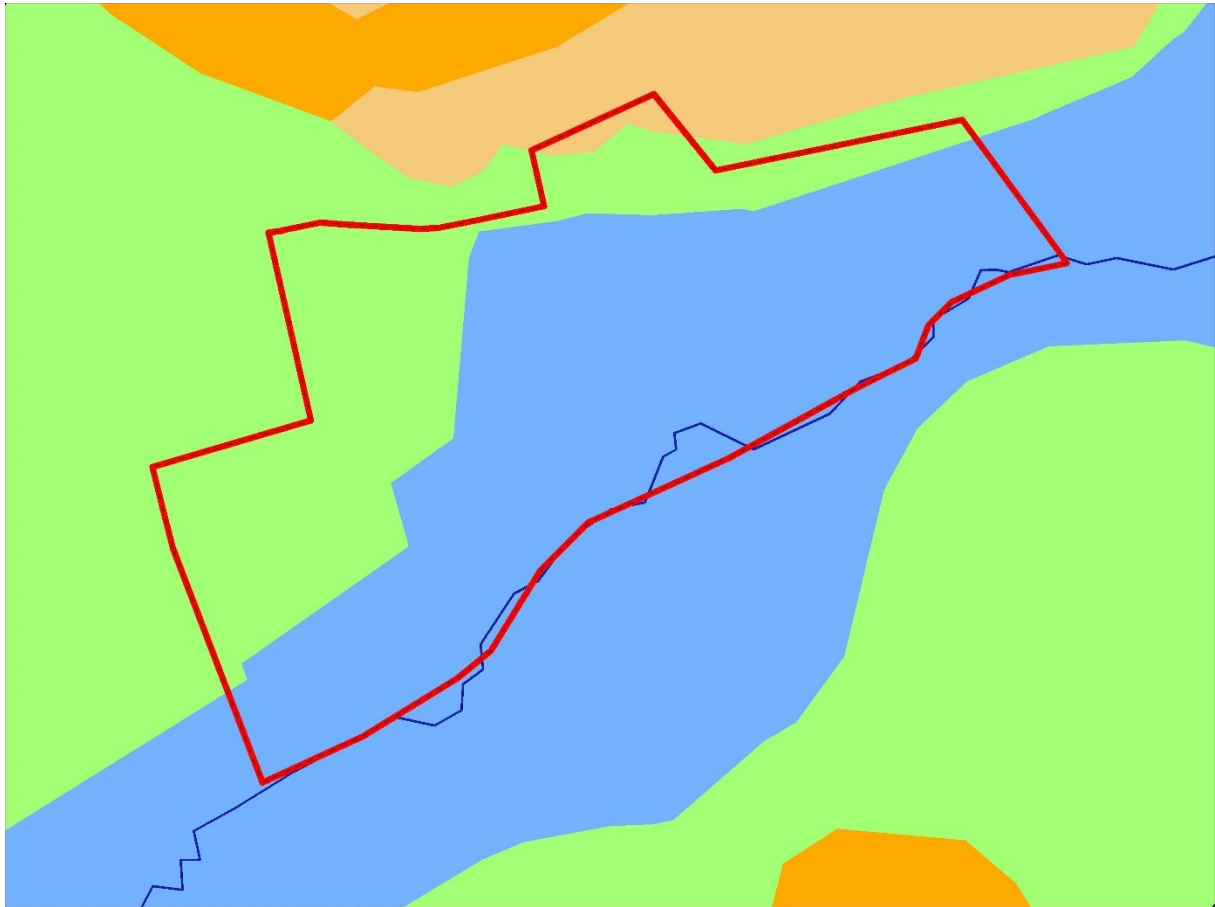
De naam komt het eerst voor in 1350 (kopie 17e eeuw) als Steenvoort. In 1390 Steenvoirt, 1838-1857 Steevoort, 1869 Steenvoort. Vanaf kaarteditie 1881 luidt de naam Stevert. Die verkorte naam staat ook kop de kadasterkaart. De naam is een samenstelling van voorde 'doorwaadbare plaats', hier door de Run of Aa, en een eerste deel steen, wel opgevat als verkorte vorm van de plaatsnaam Steensel, maar eerder naar de mogelijk ooit stenenverharding van de voorde.²⁰⁵

3. Ligging

Het ensemble Stevert op de topografische kaart van 2020. In het zuiden is de beek de Run of Aa de grens. De noordgrens zigzagt door het bos. Het ensemble strekt over ongeveer 1 kilometer langs de Run.

²⁰⁵ Van Berkel en Samplonius, (2018), op Stevert. Kadaster Duizel, sectie B blad 2: De Stevert Gehucht.

Blauw het beekdal van de Aa of Run. De beek kronkelde aanvankelijk maar werd bij de ruilverkaveling rechtgetrokken. Lichtgroen lage zandgronden. Beige hogere zandgronden en oranje hoge zandgronden. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

Uitzicht over het dal van de Run vanaf de paardenbak aan de Nedermolen. GOOGLE STREETVIEW, 2020.

4. Omvang

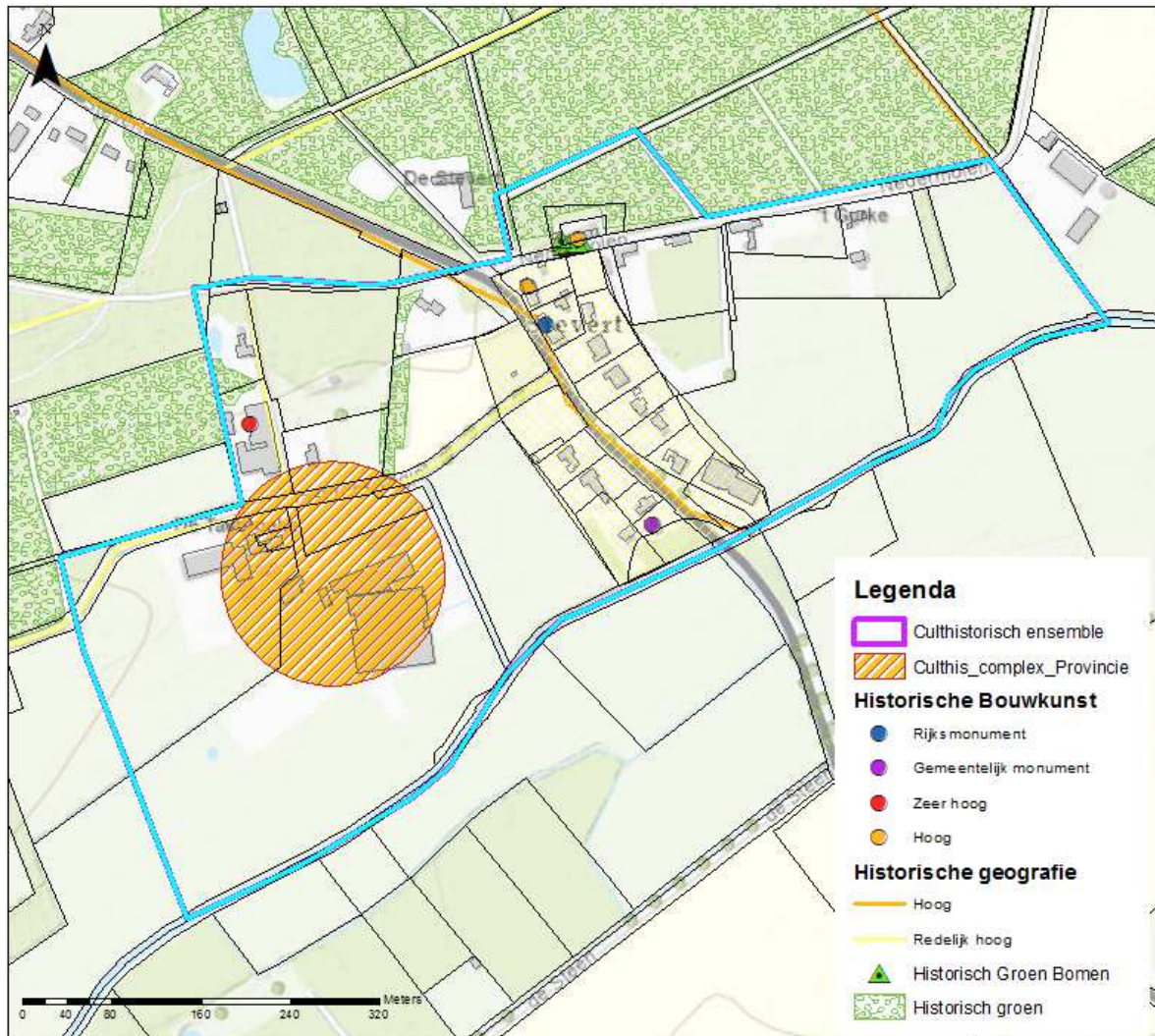
Het ensemble Stevert beslaat een oppervlakte van 30 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is hoofdzakelijk grasland met huizen en tuinen, bedrijven en bedrijfsterreinen en een enkel hoekje bos.

Het grondgebruik in 1840 was hoofdzakelijk hooiland in kleine percelen met houtwas op de grenzen. Langs de weg boerderijen met hun erven en in het noorden wat hoekjes heide.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Stevert (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.012 Heide tussen Steensel en Schadewijk

De noordrand van het ensemblegebied Stevert maakte in 1840 deel uit van het grote heidegebied tussen Steensel en Schadewijk. Tussen 1840 en 1900 werd de heide binnen Stevert merendeels omgezet in bos of bouwland.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.008 Oude Dijk, Knegsel

Weg van Knegsel via Stevert naar Riethoven en verder. De Oude Dijk heette in 1606 Voermansstraat en later Oude Voermansweg. Vormde een onderdeel van de postroute van 's-Hertogenbosch over Knegsel en Steensel naar Maastricht.²⁰⁶

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.008 Het Heeswegje

Het oostelijke deel heet nu Zandbogten. De oude heidebaan is nu een pad in het bos.

Het pad Zandbogten in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.14.1.039 Zandbogten

Aangelegd bij de bebossing van de heide, 2^e helft 19^e eeuw. Bestaat nog als toegang tot bedrijventerrein.

4.14.1.124 Tasbroekwegje

Het westelijke deel heette in 1830: Stevertsche Molenweg. Het oostelijke deel ween recht van overpad dat in de 19^e eeuw tot een echte weg gemaakt werd. Bestaat nog, deels verlegd.

De Tasbroekweg in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.1.1.219 Nedermolen

Nieuwe weg op de rand van nieuw aangeplant bos. Verschijnt in 1927 op de kaart. Bestaat nog.

14.2 Voorde / brug

4.14.2.008 Steenvoort

Tussen Steensel en Riethoven lag de Steenvoort waar de postroute tussen Luik en 's-Hertogenbosch het riviertje de Run passeerde. "Tussen Luik en de Bossche poort, geen rotter oord dan de Steenvoort". Hier werd een watermolen gebouwd met een sluis waarop een brug kwam.²⁰⁷ De molen bij Steenvoort wordt in 1350 genoemd bij de grensbeschrijving van de gemeynt tussen Oerle, Veldhoven, Broekhoven, Stevert en Eersel: *totten paelen van Broechoven ende vandaer voort totter molen van Steenvoort ende vandaer voort totten paelsteden der chaerten van Eerssel ende vandaer*

²⁰⁶ Lieberom, 1996, 29.

²⁰⁷ Biggelaar e.a., 1993, 229.

weder...²⁰⁸ Gezien de naam was deze voorde ooit verhard met stenen, wat in deze streken een luxe moet zijn geweest. Bij de voorde ontstond een gehuchtje, thans bekend als Stevert.

Thema: 16 Molens

16.2 Watermolen

4.16.2.001 Stevertse of Steenvoortse watermolen

De watermolen bij Steenvoort wordt in 1350 genoemd bij de grensbeschrijving van de gemeeynt tussen Oerle, Veldhoven, Broekhoven, Stevert en Eersel: *totten paelen van Broecheven ende vandaer voort totter molen van Steenvoort ende vandaer voort totten paelsteden der chaerten van Eerssel ende vandaer weder...*²⁰⁹ In 1439 en 1451 werden er twee molens op "Steenvoort" vermeld: blijkbaar was dit toen een dubbele molen. Bij een plundering door het Franse leger in 1688 brandt de watermolen op de Stevert af.²¹⁰ De molen werd hersteld. In 1743 volgde een renovatie en de inscriptie 'anno 1745' was terug te vinden in de draagconstructie van de molenstenen. Het huidige waterrad dateert uit 1878, maar al snel na de vernieuwing van het rad werd ook machinekracht ingezet. In respectievelijk 1887, 1905 en 1925 werden een stoommachine, een petroleummotor en een gasmotor de molen ingedragen. Sinds 1942 werd helemaal niet meer met waterkracht gemalen, er was elektrische aandrijving voor één koppel maalstenen. In feite was dat het einde van de watermolen. Het definitieve einde kwam in 1969 toen de bedding van molenbeek de Run enkele tientallen meters werd verlegd en het waterrad droog kwam te staan. Het molenhuis, dat in 1928 nog in steen opgetrokken was, werd in 1989 ingrijpend verbouwd. Nadien resteren alleen het werkeloze waterrad en het gaande werk.

De Stevertse watermolen voor 1989.²¹¹

²⁰⁸ Enklaar, 1941, nr. 130.

²⁰⁹ Enklaar, 1941, nr. 130.

²¹⁰ Dams e.a., 1989, 80, 181, 212, 248, 259; Anonymus, 1948, 21; Kwinten, 1972, 18; Anonymus, 2000, 18.

²¹¹ Dams e.a., 1989.

De Stevertse watermolen in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

16.8 Molenwiel

Min of meer ronde waterplassen boven en benedenstreams van watermolens, uitgewoeld door het onrustige water. De molenaar had er vaak het visrecht op. Niet te verwarren met het molenrad: dat is het rad waarin het water valt om de molen aan te drijven.

4.16.8.001 Bij Stevertse of Steenvoortse watermolen

Direct benedenstreams van de Stevertse watermolen was een langgerekt molenwiel.

Thema: 17 Gehuchten

17.5 Huizengroep

4.17.5.048 De Stevert

Gehucht van drie boerderijen, een huis en een watermolen aan de weg van Steensel naar de Stevertse watermolen, waar men tevens de Steenselse Aa of Run kon oversteken. Amper enig bouwland in de buurt, het lijkt een echt verkeers- of molengehucht. De watermolen werd al in 1350 vermeld.²¹² Het is nu een buurtschap op de noordelijke oever van de Run, bij een rivierovergang.²¹³

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.202 dennenbosje bij Stevert

Het noordelijkste perceel van Stevert was in 1830 met dennen beplant. In 1900 was het weiland.

20.3. Bosbouw 1850-1900

4.20.3.167 en 168

Twee strookjes dennen omstreeks 1900 aanwezig en kennelijk na 1840 aangeplant. Beide deels nog aanwezig.

20.4. Bosbouw na 1900

4.20.4.096 Bos noord van de Nedermolen

Tussen 1900 en 1927 werd de heide ten noorden van de straat Nedermolen bebost met dennen. Een klein stukje ervan ligt binnen het ensemblegebied Stevert.

²¹² Enklaar, 1941, nr. 130.

²¹³ Dams e.a., 1989, 247.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

4.21.2.012 besloten akkers Stevert

Deze akkertjes hoorden bij de boerderijen aan de weg naar de watermolen. Samen nog geen hectare groot.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Met uitzondering van de bospercelen viel ook Stevert onder de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die in de jaren 1966-1975 uitgevoerd werd. De Run werd rechtgetrokken, verbreed en verdiept. Bijna alle bruggen moesten worden vernieuwd en een aantal stuwen worden gebouwd.²¹⁴

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.023 Beemden langs de Run

Ter hoogte van Stevert waren de beemden aan de noordzijde van de Run ongeveer 100 meter breed. Met uitzondering van een stukje nabij de brug is heel dat gebied nog steeds grasland. Overigens net als de aangrenzende gronden, zodat er geen verschil meer is met de hogere weiden.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.2 Gemeente

De watermolen van Stevert was grenspunt tussen drie gemeenten.

4.24.2.009 Wolfshoven – Sittard

De oostelijke helft van het ensemblegebied Stevert hoorde tot de gemeente van Wolfshoven – Sittard die in 1290 een charter kocht van de hertog.

4.24.2.042 Eersel

De westelijke helft van het ensemblegebied Stevert hoorde tot de gemeente van Wolfshoven – Sittard die in 1326 een charter kocht van de hertog.

4.24.2.019 Riethoven

Door de rechttrekking van de Rul zijn enkele strookjes van de voormalige gemeente van Riethoven binnen het ensemblegebied terecht gekomen.

Thema: 27 Meubilair

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.048 Zeven Hollandse linden Nedermolen 2l

²¹⁴ Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

De lindebomen bij Nedermolen 2. GOOGLE STREETVIEW 2020.

Thema: 29 Industrieel

29.4 Fabrieksgebouw

Productie- en opslagruimten van bedrijven.

4.29.4.001 Gresbuizenfabriek Steensel, Stevert 15.

Voormalige gresbuizenfabriek uit circa 1900, nu wasserij "Steensel". Dubbele tweelaags bedrijfsgebouw onder zadeldaken met muldenpannen. Twee topgevels van hout met dakleer afgewerkt. Hoge schoorsteen. IJzeren ramen met kleine roede-indeling. In 1971 een eenlaags uitbreiding toegevoegd. Gedenksteen. Enige redelijk gaaf bewaarde industriële gebouw van de gemeente.²¹⁵

Wasserij Steensel. Gresbuizenfabriek. Gebouwd in ca. 1900. FOTO W. v. LEEUWEN 1981.

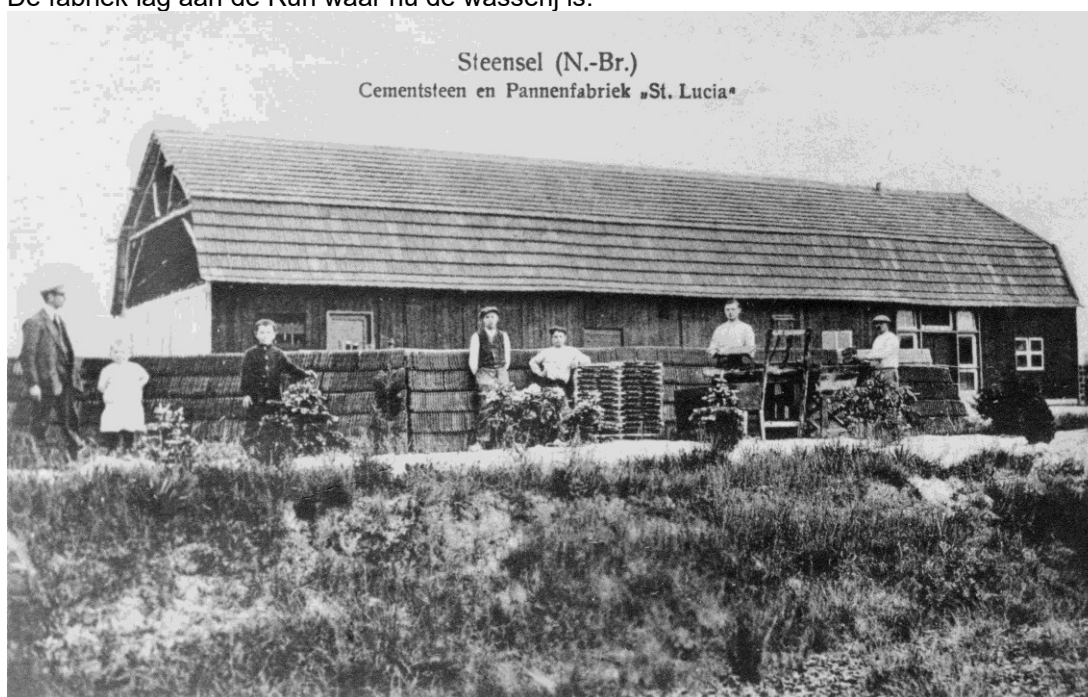
²¹⁵ Dams e.a., 1989, 212, 249. CHW. nr. KL030-000425.

Wassery Steensel in 2017. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

4.29.4.002 Cementsteen en pannenfabriek "St. Lucia" aan de Stevert in Steensel

Gelegen aan de Run. In 1985 staat op dit fabrieksterrein de wassery.²¹⁶ Voorheen de pottenbakkerij. De leemlagen waren ook geschikt als grondstof voor pannen en zand voor het maken van cement. De fabriek lag aan de Run waar nu de wassery is.

Pannenfabriek St. Lucia. FOTO WWW.HSKDEACHTZALIGHEDEN.NL.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.004 Stevert 22-22b

Langgevelboerderij, bestaande uit een bedrijfsgedeelte dat in de kern stamt uit de eerste helft van de

²¹⁶ Kakebeeke, 1985, 53.

negentiende eeuw, en een zuidelijk daarvan gelegen woonhuis, daterend uit omstreeks 1890. Het muurwerk van het bedrijfsgedeelte is tussen 1850 en 1940 meerdere malen gedeeltelijk vernieuwd. Architectuurhistorisch is het pand van belang vanwege de bouwgeschiedenis, de sobere ornamentiek en bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur. De boerderij is belangrijk vanwege de gaafheid van het in- en exterieur en is als zodanig zeldzaam.²¹⁷

Stevart 22 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.053 Boerderij. Steensel, Nedermolen 2

Boerderij, nu woonhuis (2020) uit het midden van de 19^e eeuw en circa 1970-1975. Wolfstdak met Oudhollandse pannen. Sterk gerestaureerd met behoud van elementen. Zie ook 4.27.1.048 voor de zeven Hollandse linden bij deze boerderij.

Nedermolen 2 in 2020. Google Streetview 2020.

²¹⁷ Rijksmonument nr. 517805. CHW. nr. KL030-000422.

4.31.2.061 Stevert 20

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1870. Gebinten in huis, stal en schuur. Vlechtwerk is in de 19e eeuw versteend. Zadeldak met riet en muldenpannen. Stalgedeelte is tot woonruimte verbouwd.

Stevert 20 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

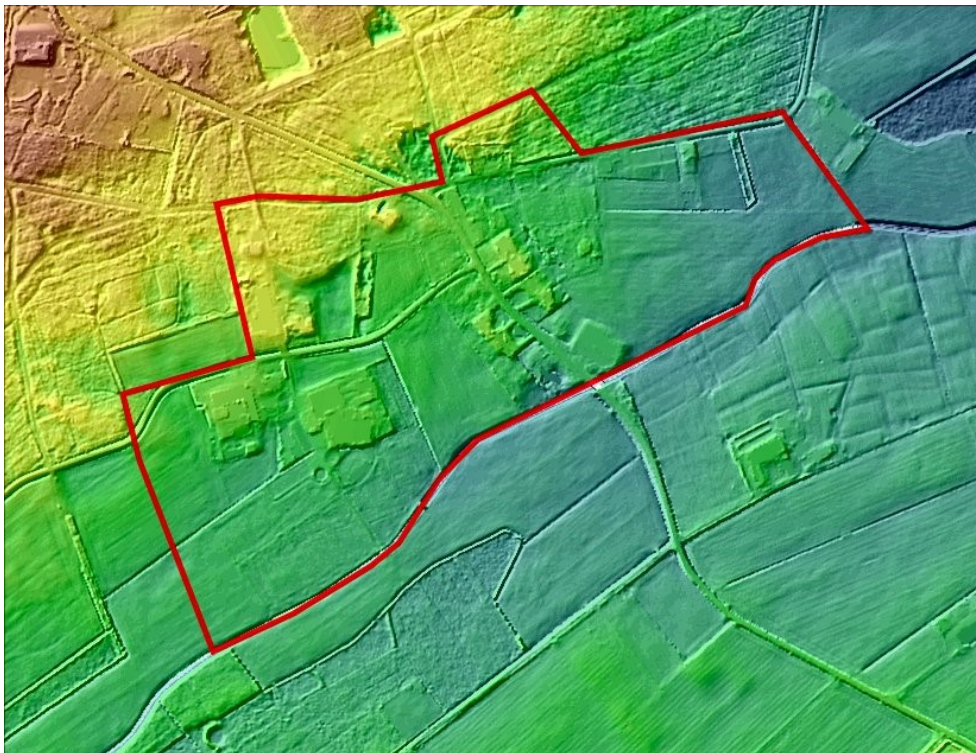
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Esri.

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Anonymus, 1948: *Vrijheid aan de Run*, z.pl.

Anonymus, 2000: Watermolens in de Kempen, in: *De Rosdoek* 94, 18.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vesseem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vesseem.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: *Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel: een bijdrage tot haar geschiedenis*, Hapert.

Enklaar, D. Th., 1941: *Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen*. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar, Utrecht.

Kakebeeke, A.D., 1985: *Eersel in grootmoeders tijd*, Zaltbommel.

Kwinten, P.J.J.M., 1972: *Eersel in oude ansichten waarin tevens opgenomen afbeeldingen van Duizel en Steensel*, Zaltbommel.

Lieberom, A.P.G., 1996: *Het Knegsels straat- en veldnamenboekje*, z.pl.

Wintermans, H.C., 1996: *Een eeuw landbouw in Duizel: de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond)*, Duizel.

E4.010 Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel

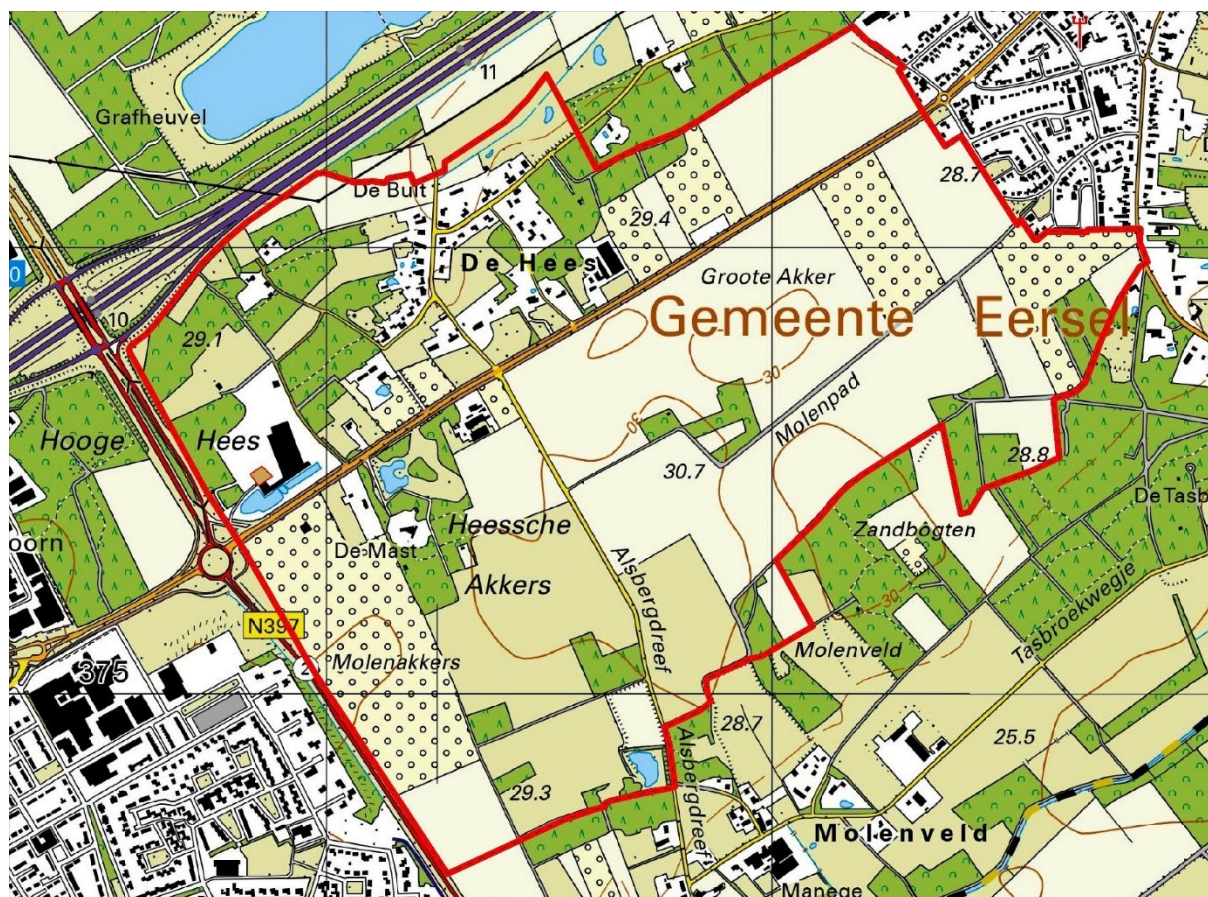
1. Karakter

Het ensemble Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel omvat wat er nog rest van het ooit nog veel grotere akkergebied tussen de dorpen Eersel en Steensel. Het is nog steeds een ruim en open akkergebied, maar vooral ten noordwesten van de provinciale weg overheersen bosschages en bewoning.

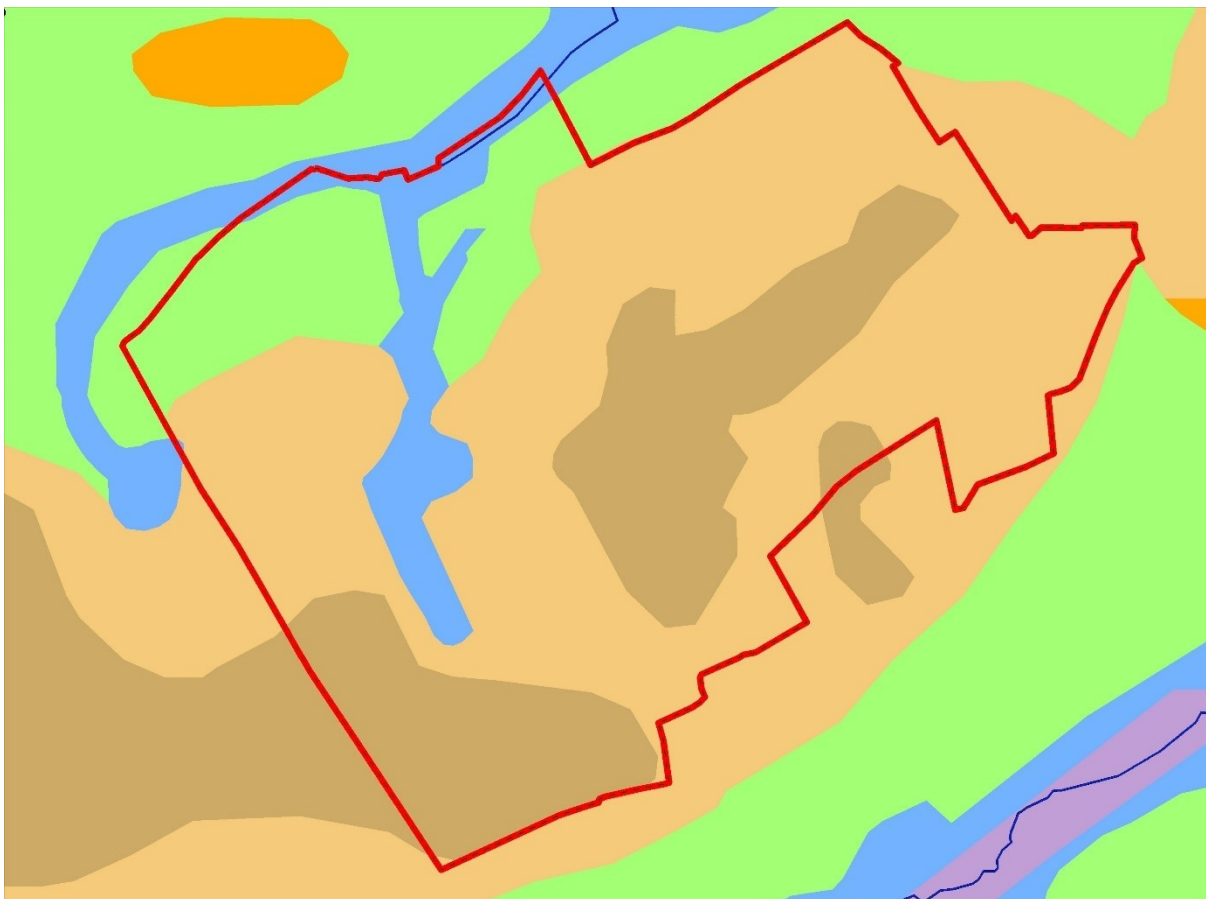
2. Naam

Het ensemble Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel is genoemd naar de twee grote akkercomplexen die erin gecombineerd zijn. De Molenakkers van Eersel zijn genoemd naar die windkorenmolen die daar zeker vijf eeuwen stond. De Grote akker was het grootste akkergebied van Steensel.

3. Ligging

Het ensemble Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel rood omlijnd op de topografische kaart van 2020.

Het ensemble Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel ligt op de rug (licht bruin, de hogere delen donkerbruin) tussen de beekdalen (blauw) van de Gender in het noordwesten en de Run of Aa in het zuidoosten. Vanuit het dal van de Gender dringt bij De Hees een uitloper door in die rug.

4. Omvang

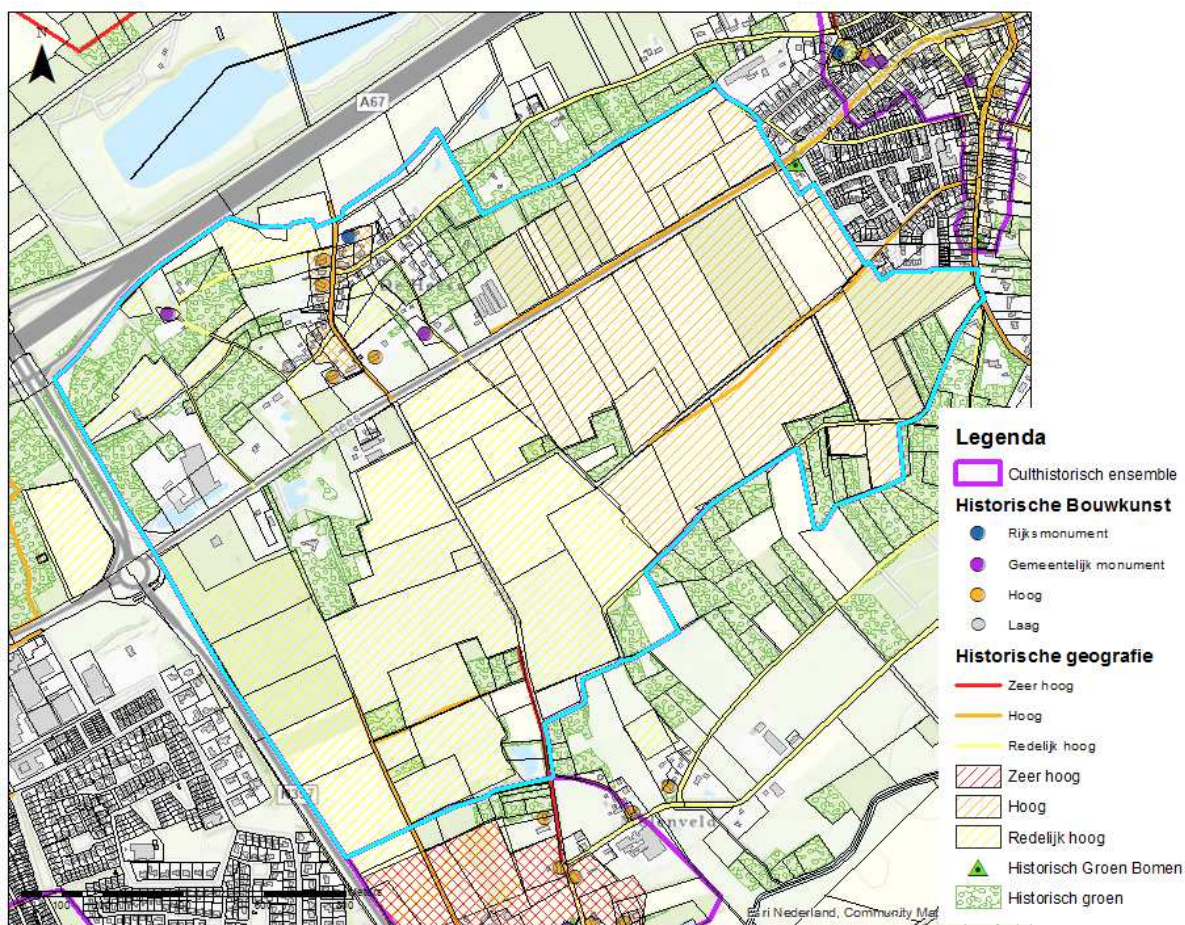
Het ensemble Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel beslaat een oppervlakte van 230 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidig grondgebruik ten zuidoosten van de provinciale weg is vooral bouwland, wat grasland en boomkwekerijen, met enkele bosjes. N de andere kant van de weg overheersten in het westen de bosschages met daartussen het flink uitgegroeide gehucht De Hees. Aan de oostkant vooral akkerland en boomkwekerijen.

Het grondgebruik in 1830 was overheersend open akkerland met hier en daar een struiken- of bomenrij. Langs de zuidoostgrens wat hei en jonge dennenaanplant. In de noordwesthoek meer bosjes en jonge dennenaanplant, omheinde percelen en een klein gehuchtje: De Hees. Toen liep de "Groote Weg" van Eersel naar Eindhoven al door het gebied, zij het wat krommer dan tegenwoordig.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Akkercomplex Molenakkers - Grote Akker Steensel (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.009 Heide tussen Kneegsel en Steensel

Groot heidegebied waarvan slechts een kleine uitloper tot in het ensemblegebied kwam.

4.9.1.012 Heide tussen Steensel en Schadewijk

Groot heidegebied waarvan slechts enkele randjes in het ensemblegebied kwamen. Tegen 1840 juist in die rand al met dennen beplant.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan. Al in de bossen aan de noordzijde van het ensemblegebied komen dergelijke oude stukjes voor. In totaal 10 plekken, samen 4,3 hectare.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.009 Eersel-Steensel-Eindhoven

Aloude landweg, in de 19^e eeuw verbeterd tot provinciale weg. Bij de ruilverkaveling is het westelijke deel van deze weg rechtgetrokken.

13.4 Railweg

4.13.4.001 Tramlijn Eindhoven-Reusel grens

Op de stoomtramlijn Eindhoven Reusel-grens, die ook door Steensel kwam, werden in mei 1897 proefritten gemaakt. Feestelijk geopend 30-06-1897. Stoomtrammaatschappij "De Meijerij". De dorpsherbergen fungeerden als tramstation. Onderweg geen vaste haltes. Te duur voor personenvervoer. Goederenvervoer was belangrijker. Door concurrentie van de bus werd op 15-05-1935 het personenvervoer gestaakt en op 10-01-1937 het vrachtvervoer.²¹⁸ De tram reed op of langs de provinciale weg.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

De lokale wegen binnen het ensemblegebied waren allemaal akkerpaden. Op de kadasterkaart van 1830 staan ze aangegeven als wegen met een bepaalde breedte, maar ook als stippellijnen: recht van overpad over andermans grond. De ruilverkaveling heeft er veel opgeruimd en andere rechtgelegd. Van de 27 paden die het ensemblegebied doorkruisten (en er deels buiten lagen) zijn er nog 16 geheel of deels aanwezig. Van de lengte bleef 47% bestaan. Veel paden zijn naamloos.

²¹⁸ Dams e.a., 1989, 263, 272, 323.

UNIEKE ID	NAAM	Type2	Waarde	Lengte oorspr.	Lengte nog bestaand
4.14.1.001	Frans van Nunenstraat - Korte Reen		Redelijk hoog	827	827
4.14.1.007	Kromme Molenweg		-	3039	1394
4.14.1.008	Het Heeswegje		-	1734	885
4.14.1.039	Zandbogten	zandpad	Redelijk hoog	399	399
4.14.1.040	Hees Akkerpad		-	777	115
4.14.1.041	De Molenveldsche weg	zandpad	Zeer hoog	582	582
4.14.1.101	Molenveld		Redelijk hoog	251	251
4.14.1.102	Pad bij Hoge Hees		-	1827	1235
4.14.1.104	De Hees		-	514	
4.14.1.109	Hees		Redelijk hoog	266	163
4.14.1.113	Hees		Redelijk hoog	800	435
4.14.1.114	Hees Straat		Hoog	442	442
4.14.1.120	Pad bij Schadewijk		Hoog	784	784
4.14.1.209	Riethovenseweg		Hoog	1088	1088
4.14.1.220	Lange Bogt Akkerpad		-	597	
4.14.1.221	Pad bij Hoge Hees		-	513	
4.14.1.222	Pad bij Schadewijk		-	795	
4.14.1.223	Pad bij Zandbogten	zandpad	Redelijk hoog	354	354
4.14.1.224	Pad door de Mortelakkers		-	867	
4.14.1.225	Pad in Grote Akker		-	737	
4.14.1.226	Pad in Heesakker		-	366	
4.14.1.227	Pad in Molenakkers		-	1015	
4.14.1.228	Pad in Molenakkers		-	782	
4.14.1.229	Pad in Molenakkers		-	342	
4.14.1.230	Pad in Molenakkers		-	192	
4.14.1.231	Pad langs Lange Bogtakker		-	943	727
4.14.1.232	Stevertse Molenweg		-	512	383

Akkerpad oost van de Alsbergdreef in de zomer van 2017. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 16 Molens

16.1 Windmolen

4.16.1.012 Eersel, windmolen op Schadewijk

In de zuidwesthoek van het ensemblegebied stond de molen van Schadewijk. Is een middeleeuwse windmolenlocatie met molenberg die reeds in 1340 vermeld werd.²¹⁹ In 1741 werd hier een nieuwe standerdmolen gebouwd. In 1850 werd die molen verplaatst naar de Zeelsterstraat in Strijp, later verplaatst naar Wintelre waar hij in 1932 of 1934 werd afgebroken.²²⁰ De molenberg op Schadewijk werd in 1920 afgegraven. In de database van verdwenen molens staat deze molen geregistreerd als een korenmolen van het type standerdmolen (nr. 5980). Voor achtergrondinformatie en foto's, zie <http://www.molendatabase.org/molendb.php>

Veldbezoek aan de locatie waar de Schadewijkse windmolen stond, november 2010.

Thema: 17 Gehuchten

17.5 Huizengroep

4.17.5.049 Eersel, De Hees

Het gehucht De Hees was een groepje van 7 boerderijen en een huis in een dalvormige laagte die in het akkergebied ten oosten van Eersel prikt. 400 meter westelijker lag op een dekzandrug de hoeve Hoge Hees. De Heesche Akkers liggen ten zuidoosten van het gehucht. Het is nu een buurtschap met enige geheel verbouwde boerderijen en veel nieuwe bungalows. De hoeve Hoge Hees werd de kern van een landgoedje.

De naam De Hees betekent 'struikgewas, kreupelhout'. Het toponymisch grondwoord onl. hes(e), mnl. hees, hese, heze 'struikgewas, kreupelhout' uit germaans *haisjō-, schijnt in oorsprong een jonge beukenhaag te hebben aangeduid en pas later de meer algemene betekenis van kreupelhoutvegetatie te hebben ontwikkeld. Het toponiem komt in Nederland veelvuldig voor, zowel zelfstandig als in samenstellingen.²²¹

²¹⁹ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief van de Rekenkamer 45038, fol. 49v Eersel: Marcilius van Scadewyc, 18 penningen. Later: de kinderen van Marcellus van Scadewyc, Met Molens, 1 penning.

²²⁰ Anonimus 1948; Anonymus 2000, 18.

²²¹ Van Berkel en Samplonius, 2018, op Hees.

Thema: 19 Landgoederen

19.7 Landhuis

4.19.7.003 De Hoge Hees, Hees 12-12a

Landhuis "De Hoge Hees", later villa Mirandolle. In 1919 gebouwd naar een ontwerp van Nicolaas Eekman in Gooise landhuisstijl voor mej. Mirandolle (een rijke Amsterdamse met koffieplantages in Nederlands-Indië). De architectuur wordt gekenmerkt door een mengvorm van Engelse cottagestijlinvloeden en elementen van landelijke bouwkunst uit het Gooi, zoals lage bakstenen bouwlaag waarin traditionele venstertypes met kleine ruitjes en luiken, forse rieten kap met dakkapellen, houten veranda (overdekt terras) en een hall met schouw en trappenhuis. De opdrachtgeefster bezat in de directe omgeving een gebied van ca. 50 hectare. Het vrijstaande pand ten zuiden van het landhuis (Hees 10) was gebouwd als dienstwoning. De tuinaanleg is gemoderniseerd. Oude elementen in de beplanting zijn twee populieren, twee bruine beuken en een lindeboom. Piet van Tienhoven verwierf dit gebied van 16 ha in 1939 voor Natuurmonumenten. Het was een schenking van de steenrijke, ongehuwde Georgine Mirandolle. Door de aanleg van de E3 bleef er maar 10 ha bosgebied over.²²²

Landhuis "De Hoge Hees" ofwel villa Mirandolle. FOTO EINDHOVENS DAGBLAD.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

Verspreid over de randen van het ensemblegebied lagen er in 1830 twintig kleine bosjes, gemiddeld 0,4 hectare groot. Het betrof hakhout, dennen en heide die recent met dennen beplant was. Van de 8,8 hectare in totaal is 3 hectare ook nu nog bos, vaak opgenomen in grotere jonge bossen.

UNIEKEID	TYPE2_NAAM	Opp Tot	Opp nog	Opp verdw
4.20.2.172	hei, later dennen	0,38		0,38
4.20.2.173	dennen	0,53	0,37	0,15
4.20.2.183	hei, later dennen	0,48		0,48
4.20.2.184	opgaand geboomte	0,12		0,12
4.20.2.185	hei, later dennen	2,29	2,04	0,25
4.20.2.186	dennen	0,12		0,12
4.20.2.200	dennen	0,25	0,25	
4.20.2.201	hakhout	0,06	0,06	
4.20.2.202	dennen	0,08	0,08	

²²² CHW. nr. KL030-000360. Gemeentelijk monument.

4.20.2.203	dennen	1,01		1,01
4.20.2.204	hakhout	0,05		0,05
4.20.2.205	dennen	0,52		0,52
4.20.2.207	hei, later dennen	0,45		0,45
4.20.2.208	hei, later dennen	1,07		1,07
4.20.2.318	hakhout	0,08	0,08	
4.20.2.343	hakhout	0,09	0,09	
4.20.2.344	hakhout	0,07	0,07	
4.20.2.345	dennen	0,15		0,15
4.20.2.346	hakhout	0,07		0,07

20.3. Bosbouw 1850-1900

In de tweede helft van de 19^e eeuw werd langs de noordwestgrens en de zuidoostgrens van het zuidoosten van het ensemblegebied terreinen met dennen beplant. De topografische kaart van 1840 laat die dennenbossen al goed zien. Daarna werden ook delen van de oude akker met dennen beplant. De ruilverkaveling heeft een deel van die jongste bossen weer opgeruimd.

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

In het ensemblegebied zijn op de kaart van 1840 en 1900 vier akkerwallen herkend. Ze zijn alle intussen verdwenen.

UNIEKE ID	TYPE1_NAAM	NAAM	Waarde	Opp totaal	Opp nog	Relictstatus
4.21.1.049	akkerwal	Eersel, Hoge Hees		0,73	0,00	Bestaat niet meer
4.21.1.050	akkerwal	Eersel, Hoge Hees		0,12	0,00	Bestaat niet meer
4.21.1.051	akkerwal	Eersel, Molenakkers		0,14	0,00	Bestaat niet meer
4.21.1.052	akkerwal	Steensel, Grote Akker		0,12	0,00	Bestaat niet meer

21.3 Open akker

Het overgrote deel van het ensemble was in de 19^e eeuw nog een open akker, waarin enkele onderdelen te herkennen zijn:

UNIEKE ID	TYPE1_NAAM	NAAM	Waarde	Opp totaal	Opp nog	Relictstatus
4.21.3.011	open akker	Steensel, Grote Akker	Hoog	21,56	8,72	Bestaat nog
4.21.3.024	open akker	Steensel, Grote Akker	Hoog	68,80	48,87	Bestaat nog
4.21.3.025	open akker	Eersel, Molenakkers	Redelijk hoog	7,52	1,78	Bestaat nog
4.21.3.026	open akker	Eersel, Hoge Hees	Redelijk hoog	23,25	9,07	Bestaat nog
4.21.3.027	open akker	Eersel, Molenakkers	Redelijk hoog	193,08	58,13	Bestaat nog
4.21.3.033	open akker	Eersel, Hoge Hees	Redelijk hoog	0,99	0,72	Bestaat nog

4.21.3.027 Eersel, Molenakkers

Het grootste deel hiervan valt buiten het ensemblegebied. Dat deel is nu onderdeel van de stedelijke bebouwing van Eersel. Waardering van het forse stuk dat nog bestaat: Redelijk hoog

Ooit was het ensemblegebied haast één grote open akker waarin amper heggen of boomrijen voorkwamen. Van zuidwest naar noordoost was er een vrij uitzicht van 2 kilometer. Ergens halverwege liep de grens tussen het gedeelte dat bij Steensel hoorde (De Grote Akker), en het gedeelte dat bij Eersel hoorde: Heesakker, Molenakkers. Door de gedeeltelijke bebossing in de late 19^e eeuw en ondanks het gedeeltelijk terugdringen daarvan bij de ruilverkaveling, is die grote openheid nu niet meer zo enorm groot.

Wat niettemin blijft is het vermoeden - op grond van ervaringen elders - dat onder deze grote in de 19^e eeuw onbewoonde ruimte juist de vroegste boerderijen van deze streek schuilgaan. Kenmerkend is dat het gehucht De Hees juist in het zijdalletje van de Gender lag en ook het padenpatroon daar het dalletje volgt. Onderzocht zou moeten worden of ook hier de boerderijen in of rond de 13e eeuw van de akker af naar de randen verplaatst zijn: De Hees en (net buiten het ensemblegebied) Schadewijk.

Wijds uitzicht over de Molenakkers in lente 2019: nog dik één kilometer. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Heel het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die werd uitgevoerd in de jaren 1966-1975. De provinciale weg werd kaarsrecht gemaakt, percelen werden vergroot en weggetjes opgeruimd.²²³

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

Het eigenlijke beemdengebied. Na het binnenhalen van de privé hooioogst vaak als gemene weide in gebruik. Grasland met sloten en langs de sloten onregelmatige bosjes. Binnen het ensemblegebied gaat het om het dal aan het begin van de beek De Gender.

4.23.7.022 aan de Gender

Het grasland aan de Gender zelf bestaat nog steeds.

4.23.7.050, 51 en 52: bij Hees

De dalletjes aan het begin van de Gender in en bij het gehucht De Hees waren als hooiland in gebruik. Nu overheerst ander grondgebruik: voornamelijk woningen met tuinen.

²²³ Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.2 Gemeeynte

Het ensemblegebied werd doorsneden door de grens tussen twee gemeeynten. Die grens was een rechte lijn tussen de watermolen van Stevert (Steenvoort) en een grote kei. Nu was praktisch heel het ensemblegebied al vroeg ontgonnen. Waarover ging die gemeeynt dan? De openbare wegen en de resthoekjes heide hoorden eronder.

Bij het opmaken van het kadaster werden jaren 1811 – 1831 ook de grenzen van de nieuwe burgerlijke gemeenten heel precies vastgesteld. De gemeentegrens tussen Eersel en de gemeente Duizel – Steensel werd vastgesteld volgens een zigzaglijn van ten oosten van het gehucht Hees via de huidige slinger in het Molenpad naar het zuiden. Deze grens verviel op 1 januari 1923.

4.24.2.009 Wolfshoven-Sitterd

De noordoosthoek van het ensemblegebied maakte deel uit van de gemeeynt van Wolfshoven en Sittard die in 1290 van de hertog een charter kocht. De bewoners van de buurtschap Sittard, Veldhoven, Steensel, en het Knegselse buurtschap Wolfshoven (later Wolfshoek) waren hierin gerechtigd. Het grondbezit werd in 1863 onder de aangrenzende gemeenten verdeeld.²²⁴

24.2.042 Eersel

Eersel kocht in 1326 van de hertog een gemeeyntcharter. Het grootste deel van het ensemblegebied hoorde onder die gemeeynt van Eersel. Mogelijk dateert een eerste uitgifte door de hertog van tussen 4 april 1287 en 28 maart 1288, gezien een vermelding in een juridisch stuk over gebruik van gemene gronden uit de 17^e eeuw.²²⁵ Uit 1326 is wel een uitgiftetekst bewaard.²²⁶ De hertog gaf toen aan zijn lieden van Eersel, Hoge Berkt, Wedebos, Hapert, Hoogcasteren en Duizel een gemeeynt uit die lag tussen de Hoochcastelrevoort tot de Hoenreboom, oude sloot van de monniken, Goesskensvoort, grens met graafschap Loon, Quadewassche en terug naar de Hoochcastelrevoort.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.008 De Bult, Hees 40

Langgevelboerderij genaamd “De Bult” uit de 18e en vroeg 19e eeuw. Wolfsdak van riet en oudhollandse pannen. Ramen met kleine roedeverdeling. Het schuurgedeelte heeft lage steunbeertjes. Inwendig gebinten, schouw en oude paneeldeuren aanwezig. Kreeg bij de restauratie begin 20^e eeuw een landhuisachtig karakter. Schob met gebint onder schilddak.²²⁷ In 1830 stond hier een 25 meter lang gebouw met nog een schuur en een schob. Deze schob is er niet meer (luchtfoto 2019). De huidige boerderij is 30 meter lang. Blijkbaar is ze na 1830 verlengd.

²²⁴ Biggelaar e.a., 1993, 217.

²²⁵ 1287 [april 4] – 1288 [maart 28]: Camps, 1979, nr. 429.

²²⁶ 1326, december 20: Enklaar, 1941, nr. 24.

²²⁷ Rijksmonument nr. 14588. CHW. nr. KL030-000361.

Hees 40 in Eersel.

4.31.2.039 Hees 56

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1900. Zadeldak met muldenpannen. Zijgevel in 1975 nieuw beklampt. Waardering: hoog.²²⁸ NB: foto 2019 toont dat er nu een rieten dak met pannenrand op ligt.

Hees 56 in de lente van 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.148 Hees 22

Langgevelboerderij Ca. 1850.

Inmiddels zo erg verbouwd dat het geen waarde meer heeft.

Hees 22 in lente 2019. GOOGLE STREETVIEW.

²²⁸ CHW. nr. KL030-000362.

4.31.2.149 Hees 32

Langgevelboerderij Ca. 1824 Waardering: Hoog.

Hees 32 in lente 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.150 Hees 36

Langgevelboerderij ca. 1900 Waardering: Hoog.

4.31.2.151 Hees 54

Langgevelboerderij ca. 1900 Waardering: Hoog.

Hees 54 in lente 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.162 Hees 58

Langgevelboerderij, in 1933 in opdracht van A. Renders gebouwd naar ontwerp van architect Van Buul. In 1989 wordt de boerderij dubbel bewoond. De hoofdingangen van het woon- en het voormalige bedrijfsgedeelte bevinden zich in de lange gevel aan de straatzijde. De erfaanleg is gewijzigd. In de gemoderniseerde tuin staan nog twee platanen en drie leilinden.²²⁹

Hees 58 met parkachtige tuin in 2016. GOOGLE STREETVIEW.

²²⁹ Gemeentelijk monument.

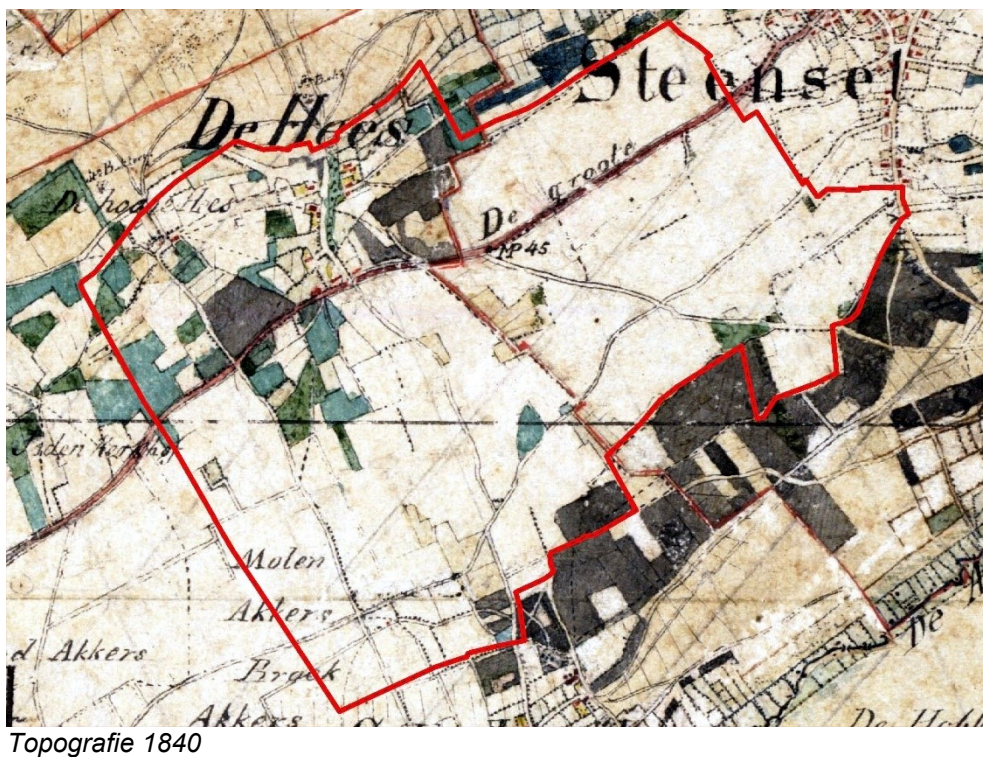
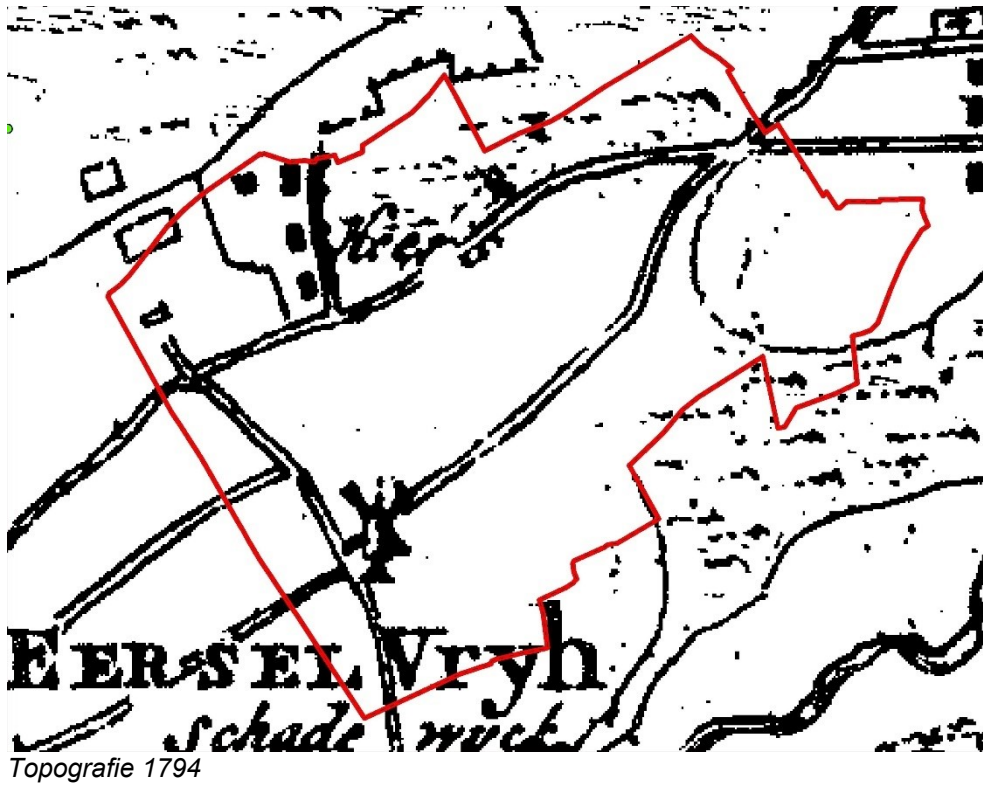
4.31.2.182 Hees 20

Kop-hals-staartboerderij, vermoedelijk gebouwd 1960 (in het kader van de ruilverkaveling?) en recent tot grote woning verbouwd.

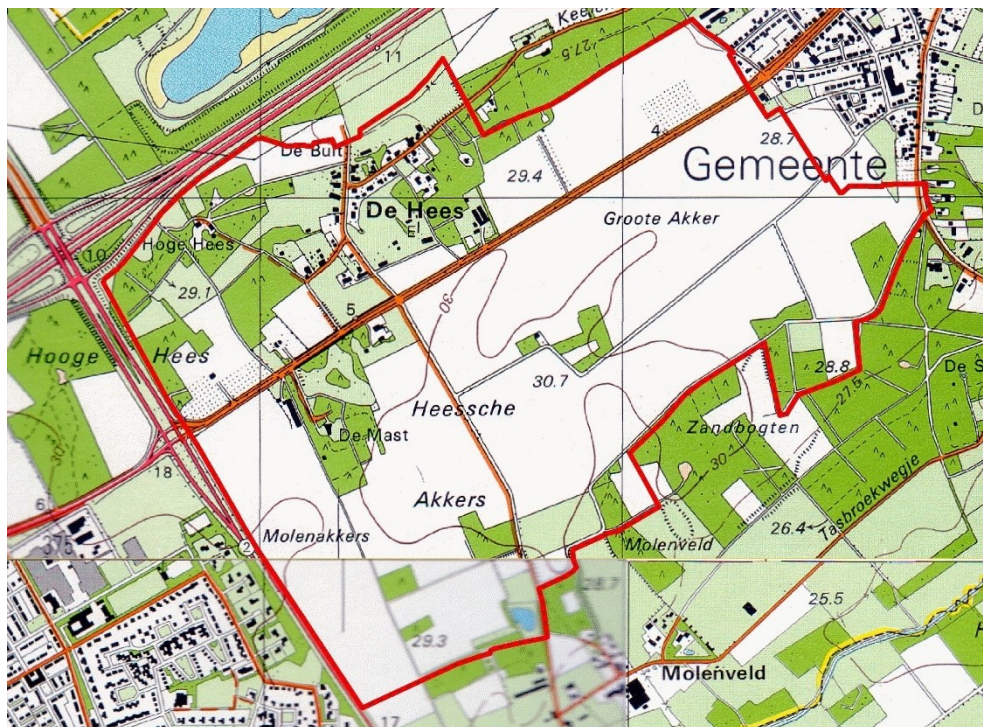
Hees 20 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1930

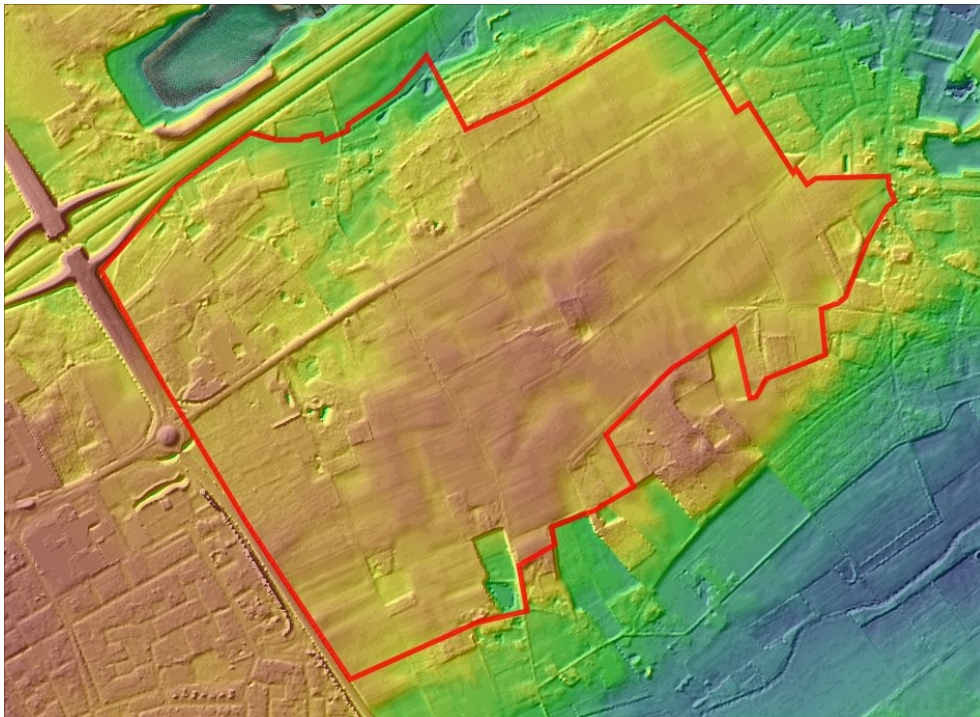
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekarta

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Anonymus, 1948: *Vrijheid aan de Run*, z.pl.

Anonymus, 2000: Watermolens in de Kempen, in: *De Rosdoek* 94, 18.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Camps, H.P.H., 1979: Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert), Den Haag.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: *Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis*, Hapert.

Enklaar, D. Th., 1941: *Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen*. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar, Utrecht.

Wintermans, H.C., 1996: *Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond)*, Duizel.

E4.011 Buurtschap Schadewijk

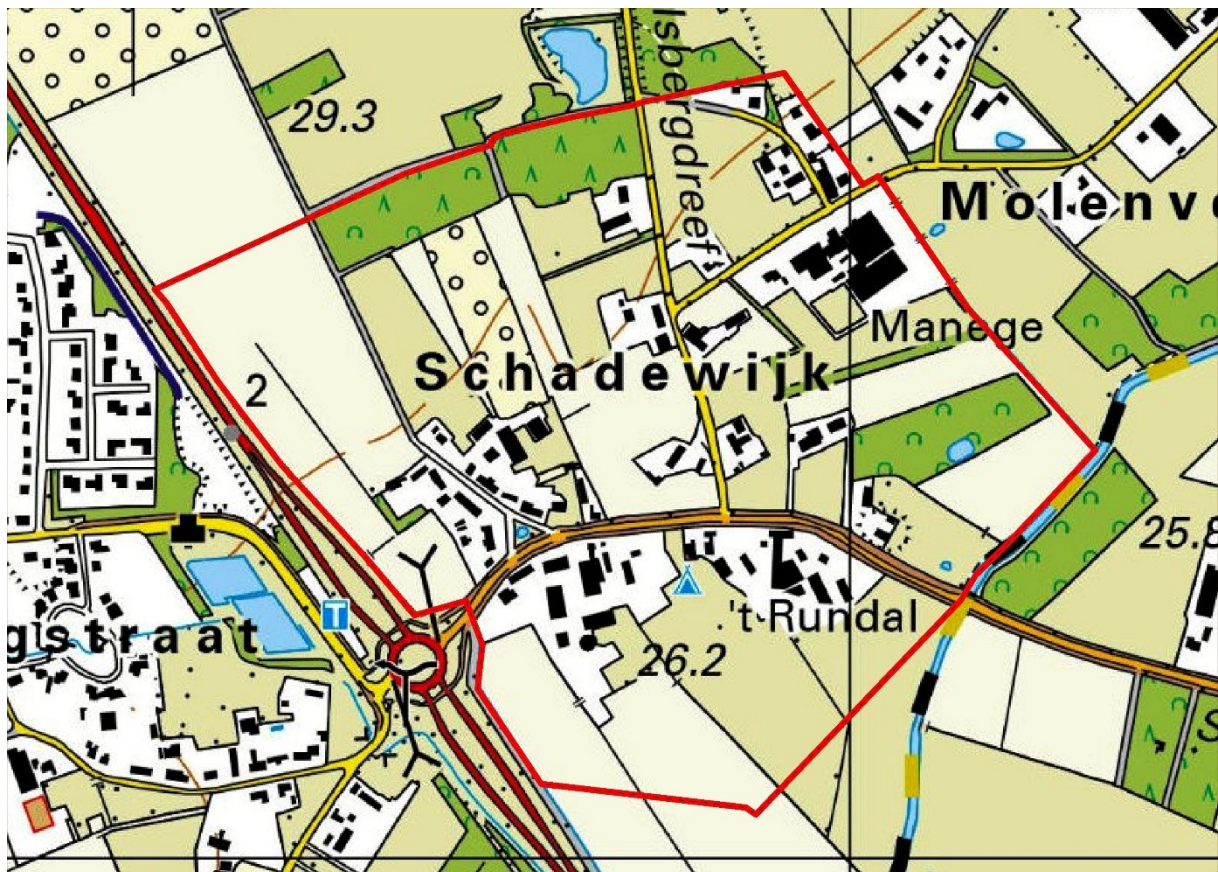
1. Karakter

Het ensemble Buurtschap Schadewijk betreft het aloude gehucht Schadewijk dat bestaat uit boerderijen aan weerszijden van een ooit brede open ruimte waarin onder andere een waterkuil een plek vond. De rooilijnen van de boerderijen verraden nog de grote breedte van het plein, maar het openbare gebied is nu beperkt tot de doorgaande weg. Van een oude abdijhoeve van Tongerlo zijn nog belangrijke bouwdelen aanwezig en goed herkenbaar.

2. Naam

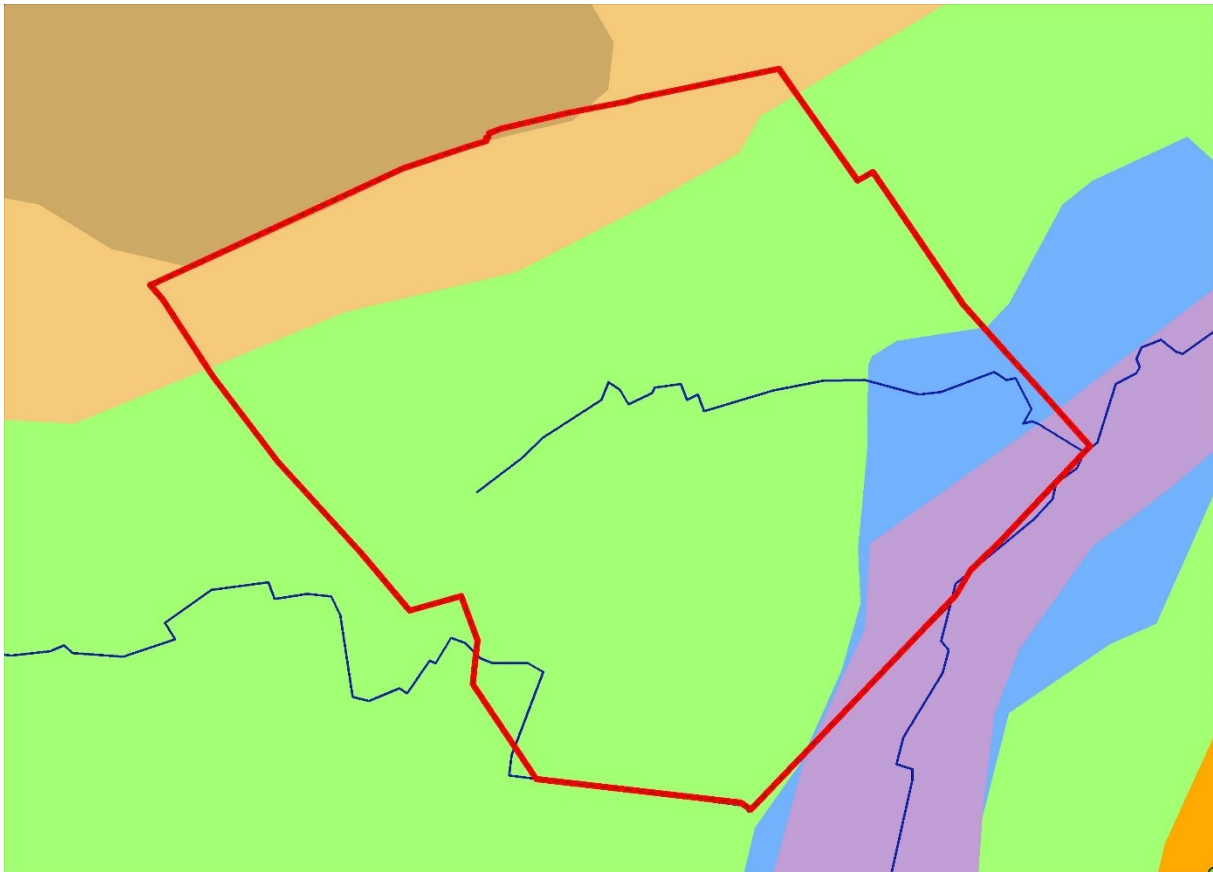
Het ensemble Buurtschap Schadewijk is genoemd naar het centrale gehucht dat de kern van het ensemble uitmaakt. De naam Schadewijk komt voor het eerst voor in 1283 (kopie 13e eeuw) *Gilbertus de Scadiuech*, daarna in 1308 (kopie 14e eeuw) *tot Scadewijc*, 1311 *Henricus de Scadewich*, 1847 *Schadewijk* of *Schaaik*, 1865 *Schadewijk*. De naam is een samenstelling van *wijk* 'hoeve, nederzetting, dorp' en middelnederlands *scade* 'schade, nadeel', wat vermoedelijk betrekking heeft op een ongunstige natuurlijke gesteldheid. Ook is mogelijk dat *schade* iets betekent als 'klein' zodat Schadewijk dan zou betekenen: de kleine wijk (bij een grotere).²³⁰

3. Ligging

Het ensemble Buurtschap Schadewijk op de topografische kaart van 2020. De provinciale weg van Eersel naar Valkenswaard is de zuidwestgrens, het dal van de beek De Run en verderop de beek zelf is de zuidoostgrens. In de noorddoosthoek hoort het gehuchtje Molenveld er nog net bij.

²³⁰ Van Berkel en Samplonius, 2018, op Schadewijk NB.

Het ensemble Buurtschap Schadewijk ligt vooral op lage zandgronden (groen) op de noordwestelijke dalflank van de Run. Het beekdal is blauw en vlak langs de beek komt of kwam veen voor (paars). In het noordwesten overgang naar de rug van hoge zandgronden waarop de Molenakkers lagen. Een klein beekje ontwaterde het centrum van het gehucht.²³¹

4. Omvang

Het ensemble Buurtschap Schadewijk beslaat een oppervlakte van 45 hectare.

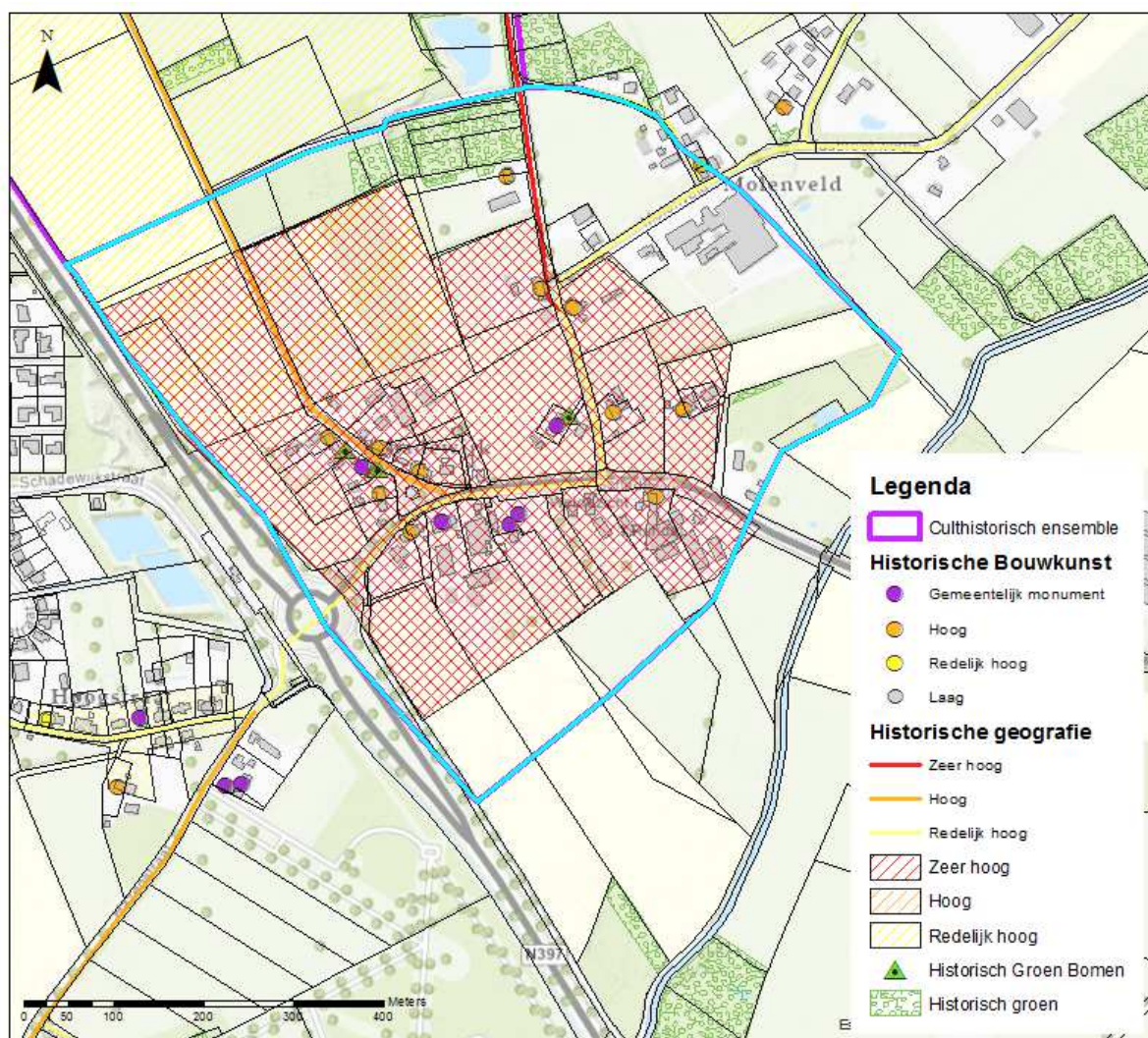
5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is vooral boerderijen met tuinen en erven in het centrum, afwisselend grasland en bouwland rondom en aan de noord- en oostzijde enkele bosjes.

Het grondgebruik in 1830-40 was in het centrum ook boerderijen met hun erven, wegen en pleinen. Ten zuiden daarvan met houtranden begrensde graslandpercelen en aan de noordzijde eerst een strook omheinde akkers en dan overgang naar de open akker. In de noordhoek een enkel dennenbosje.

²³¹ Zichtbaar op kadaster Eersel, sectie B blad 1 en op de manuscript topografische kaart van 1840. Op latere kaarten niet meer herkenbaar.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Buurtschap Schadewijk (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.012 Heide tussen Steensel en Schadewijk

Vanuit het noordoosten strekte deze heide met een uitloper van Het Broek tot aan de plaatse van Schadewijk. In het noorden raakte deze heide net tot in het ensemblegebied.

9.2. Hei in 1900

4.9.2.029 Molenveld Broek

Dit is nog vrijwel dezelfde uitloper als in 1840.

9.3 Hei in 1930

4.9.3.108 en 4.9.3.127 Molenveld Broek

Het verbindingsstukje in deze uitloper van het Molenveld Broek was intussen ontgonnen, zodat er in 1930 twee blokjes heide waren.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

4.11.1.109 bij Molenveld

0,4 hectare in de noordoosthoek van het ensemblegebied. Een smal randje is ook nu bos.

4.11.1.110 west van Alsbergdreef

0,3 hectare waar in 1830 hakhout stond. Nu deel van een groter bosperceel.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.016 Eersel, Nieuwstraat

Landweg, in de 20e eeuw verhard, bij Schadewijk is het een asfaltweg. Vroeger onderdeel van de, nu omgeleide, hoofdverbinding Eersel – Riethoven.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.041 De Molenveldsche weg

Nu genaamd Schadewijk en verderop Alsbergdreef. Dateert van voor 1830, waardering: Zeer hoog.

4.14.1.042 Molenveld

Weg van voor 1830 naar het Molenveld Broek. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.044 Schadewijk

Dit is de gehuchtstraat van Schadewijk, daterend van ver voor 1830. Deels met bomen. Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.101 Molenveld

Straat die in de periode 1830-1900 gevormd werd. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.120 Pad bij Schadewijk

Pad van Schadewijk naar de akkers. Aan het begin asfalt, de rest karrespoor. Waardering: Hoog.

4.14.1.229 Pad in de Molenakkers

Voetpad in de Molenakkers, aangegeven op de kadasterkaart. Bestaat niet meer.

14.2 Voorde / brug

4.14.2.009 Voorde bij Schadewijk door de Run

Waar nu een eenvoudige brug over de Run is, moet in de middeleeuwen nog een voorde geweest zijn. Uitwaaierende wegen aan weerszijde wijzen daarop.

14.8 Plein

4.14.08.002 Schadewijk

Brede ruimte tussen de boerderijen van Schadewijk, vroeger vanouds deels beplant met hoge bomen en voorzien van een waterkuil. Deze pleinvormige ruimte of plaatse was onderdeel van de gemeent en sloot aan de oostkant direct aan op de gemene heide. Geleidelijk opgedeeld, maar nog altijd een brede ruimte tussen de boerderijen, merendeels in particulier gebruik. Aan de westzijde driehoekig pleintje met waterkuil vol riet. Bomen langs de doorgaande weg. Waardering: Hoog.

De plaatse met drenkpoel in buurtschap Schadewijk op de topografische kaart van 1930.

De plaatse met drenkpoel in buurtschap Schadewijk in 2018. GOOGLE STREETVIEW.

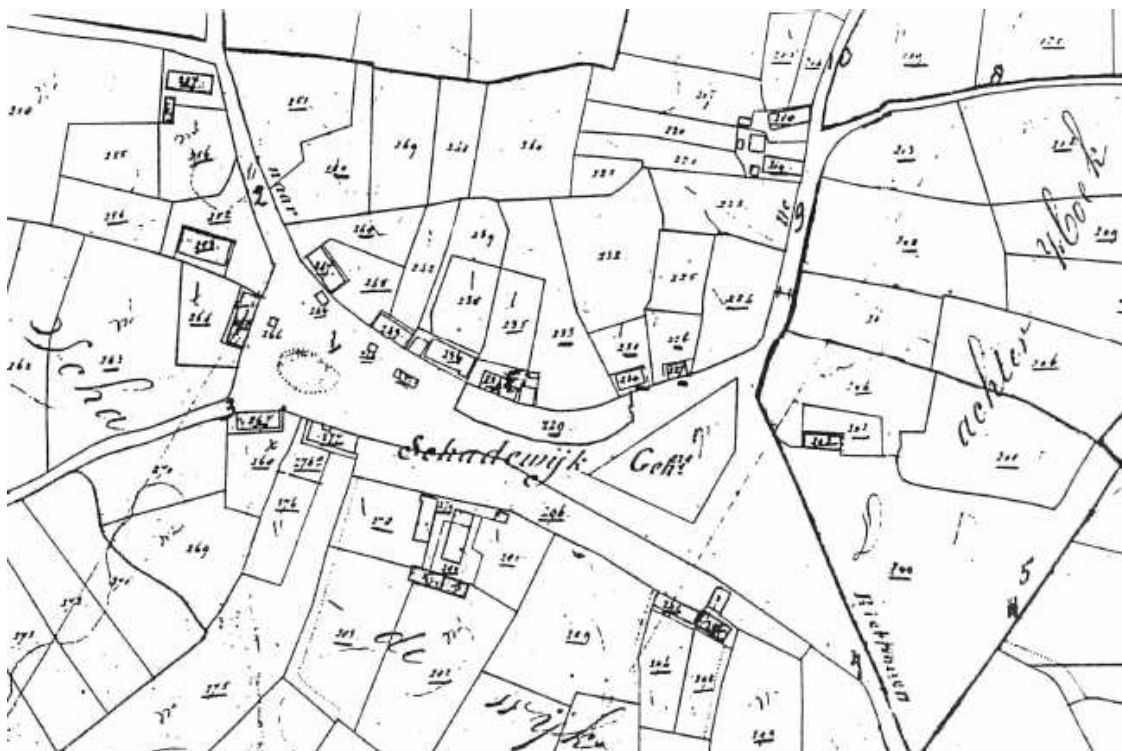
Thema: 17 Gehuchten

17.4 Klein gehucht

4.17.4.050 Eersel, Schadewijk

Schadewijk is een gehucht van een vijftiental boerderijen op de linkeroever van de Run of Steenselse Aa in een grasland- en bochtengebied ten zuiden van de grote open akkers van Eersel. Complexe plaatse waarin meerdere driehoeken lijken samen te komen, met drinkkuil en een aantal langgevelboerderijen met de noklijn evenwijdig aan de weg. Door wegaanleg en reconstructie van karakter veranderd. De drinkkuil iets verplaatst en de lindenbeplanting in uitheemse soort vernieuwd. De karakteristieke boerderijen zijn grotendeels in dezelfde maat en schaal maar afwijkende detaillering, vernieuwd.²³²

²³² Dams e.a., 1989, 244.

Schadewijk op de kadasterkaart van 1832.

Thema: 18 Heerlijkheden

18.3 Hoeve

4.18.3.012 Schaijeckse Hoeve, Schadewijk 15-17.

De abdij Tongerlo bezat in de 16^e eeuw (en eerder) in Schadewijk twee pachthoeven, de ene 24,6 hectare groot, de andere hoeve 18,97 hectare. De ene stond aan de Hoogstraat, de andere in Schadewijk zelf. Deze boerderijen werden steeds verpacht.²³³ In 1648 werd de hoeve in Schadewijk geconfisqueerd door de Republiek en in beheer gegeven aan de Raad van State. In 1662 stonden er 5 gebouwen: woonstalhuis, schuur, schop, paardenstal, schaapskooi. Alles met gebinten als dragende structuur en wanden van vlechtwerk met leem of planken. Gezien het met zwarte stenen in de kopgevel aangebrachte jaartal is het woonhuis van de hoeve in 1741 van stenen wanden voorzien. Rond die tijd kwam de boerderij in particuliere handen. De kadasterkaart van 1830 toont een complex van vier gebouwen, twee boerderijen ieder met huis, schuur en erf, en een klein gebouw aan de straat. In 2014 staat er een goed onderhouden bakstenen boerderij met riet en pannendak, jaar '1741' in noordelijke kopgevel. Met twee bijgebouwen: een bakstenen schuur rietgedekt (nu woning) en een houten lange schuur met pannendak. Alleen het hoofdgebouw staat op de plaats van het 1830-gebouw.

Monumentstatus: Gemeentelijk monument: nr. 15: Langgevelboerderij uit 1741 met dwarsdeel. Wolfsdak van riet en muldenpannen. In de korte gevel jaartal in verglaasde steen. Voorgevel vernieuwd en hoger opgetrokken. Achtergevel grotendeels nieuw. Raamindeling vernieuwd in oude stijl. Met houten schuur onder zadeldak.²³⁴ Ook nr. 17 is gemeentelijk monument: langgevelboerderij zonder datering.

²³³ Heerman, 2002 – 2003.

²³⁴ CHW. nr. KL030-000416. Gemeentelijk monument.

Schadewijk 15-17 in 2018. GOOGLE STREETVIEW.

De Schaijkse Hoeve staat nog op de plek van 1831 en draagt het jaar "A 1741" in de vaak verbouwde kopgevel. De lange gevel is duidelijk jonger. Dit was ooit een Tongerlose abdijhoeve.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.210 Dennenbosje Alsbergdreef

Mogelijk bestaat hiervan nog een klein strookje in het noorden van het ensemblegebied.

4.20.2.211 Hakhoutbosje Alsbergdreef

Is nu dennenbos. Dit bosje is nadien nog wat zuidwaarts vergroot.

4.20.2.476 Dennenbos Molenveld

Bestaat niet meer

4.20.2.477 Jong dennenbos

Heide tussen 1830-1840 beplant met dennen. Bestaat niet meer.

Thema: 21 De oude Akkers

21.3 Open akker

4.21.3.027 Molenakkers

Het noordwestelijke kwart van het ensemblegebied maakte deel uit van de uitgestrekte open akker de Molenakkers. Voor een deel bebost, grotendeels echter nog akker of grasland.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Heel het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die werd uitgevoerd in de jaren 1966-1975.²³⁵

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.023 Aan de Run of Steenselse Aa

Beemden langs de beek, strekkend tot in het ensemblegebied. Nog steeds grasland.

4.23.7.109 en 110 hooiland ten westen van Schadewijk

Nu woonwijk, wegen, of akker.

4.23.7.111 hooiland ten zuiden van Schadewijk

Ooit strekte dit tot pal aan de erven van de huizen en boerderijen van Schadewijk. Deels is dat nog steeds het geval met het grasland.

Thema: 27 Meubilair

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.046 Zomereik Schadewijk 18, Eersel

²³⁵ Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

Zomereik Schadewijk 18 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.27.1.062 Zomereik Schadewijk 1a, Eersel

4.27.1.063 Twee Hollandse linden Schadewijk 3, Eersel

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.013 Schadewijk 24

Langgevelboerderij uit circa 1910-1920. Zadeldak met tuile du nord-pannen. Waardering: Hoog.²³⁶

Schadewijk 24 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

²³⁶ CHW. nr. KL030-000414.

4.31.2.021 Schadewijk 22

Langgevelboerderij uit circa 1900/1930. Zadeldak met tuile du nord-pannen. Dwarsdeel. Het woongedeelte circa 1930 verbouwd en verhoogd. In het bedrijfsgedeelte ouder muurwerk uit de 19^e eeuw. Eenbeukige schuur geheel ingestort (1989) en opgeruimd (2020). Waardering: Hoog.²³⁷

Schadewijk 22 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.058 Schadewijk 1-1a

Langevelboerderij uit circa 1860. Dwarsdeel. Het wolfsdak van riet en Oudhollandse pannen is inmiddels vervangen. Haaks op het woonhuis gerichte schuur onder zadeldak. Waardering: Hoog.

Schadewijk 1-1a in 2020 (via streetsmart.cyclomedia.com/).

4.31.2.059 Schadewijk 4-6

Langgevelboerderij uit de eerste helft van de 19^e eeuw, in 1989 dubbel woonhuis met bedrijfsgedeelte. Zadeldak met wolfseinden gedekt met muldenpannen. Raamindeling gewijzigd circa 1950-1960. Waardering: Hoog.

²³⁷ CHW. nr. KL030-000413.

Schadewijk 4-6 in 2018. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.067 Schadewijk 5-5a

Langgevelboerderij Waardering: Hoog.

Schadewijk 5-5a in 2018. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.068 Schadewijk 7-7a

T-boerderij Waardering: Hoog

Schadewijk 7-7a in 2018. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.069 Schadewijk 8-10

Langgevelboerderij. Waardering: Hoog.

Schadewijk 8-10 in 2018. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.071 Schadewijk 23

Langgevelboerderij. Waardering: Hoog.

Schadewijk 23 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.072 Schadewijk 28

Langgevelboerderij. Waardering: Hoog.

Schadewijk 28 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.073 Schadewijk 30-30a

Langgevelboerderij met schuur. Waardering: Hoog.

Schadewijk 30-30a in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.074 Molenveld 10a-12

Langgevelboerderij. Verbouwd tot twee woningen. Stoeppaaltjes Waardering: Hoog.

Molenveld 10a-12 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.128 Alsbergdreef 22

Langgevelboerderij Ca. 1900-1930. Recent flink opgeknapt.

Alsbergdreef 22 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.168 Schadewijk 16-18

Langgevelboerderij ca. 1880, rieten dak met pannenrand, met schuur.²³⁸

²³⁸ Gemeentelijk monument KL030-000412.

Schadewijk 16-18 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.169 Schadewijk 3

Langgevelboerderij. Gemeentelijk monument.

4.31.2.170 Schadewijk 9

Langgevelboerderij. Gemeentelijk monument.

Schadewijk 9 2018. Google Streetview.

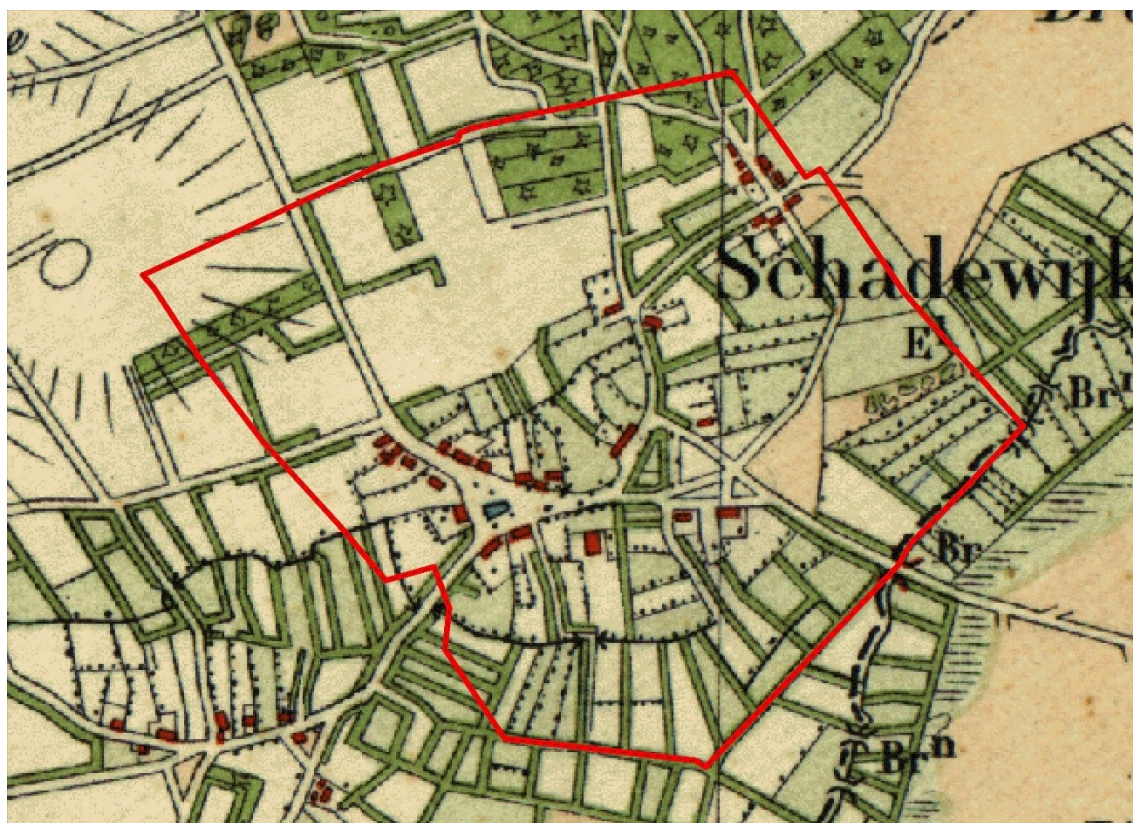
7. Het ensemble op historische kaarten

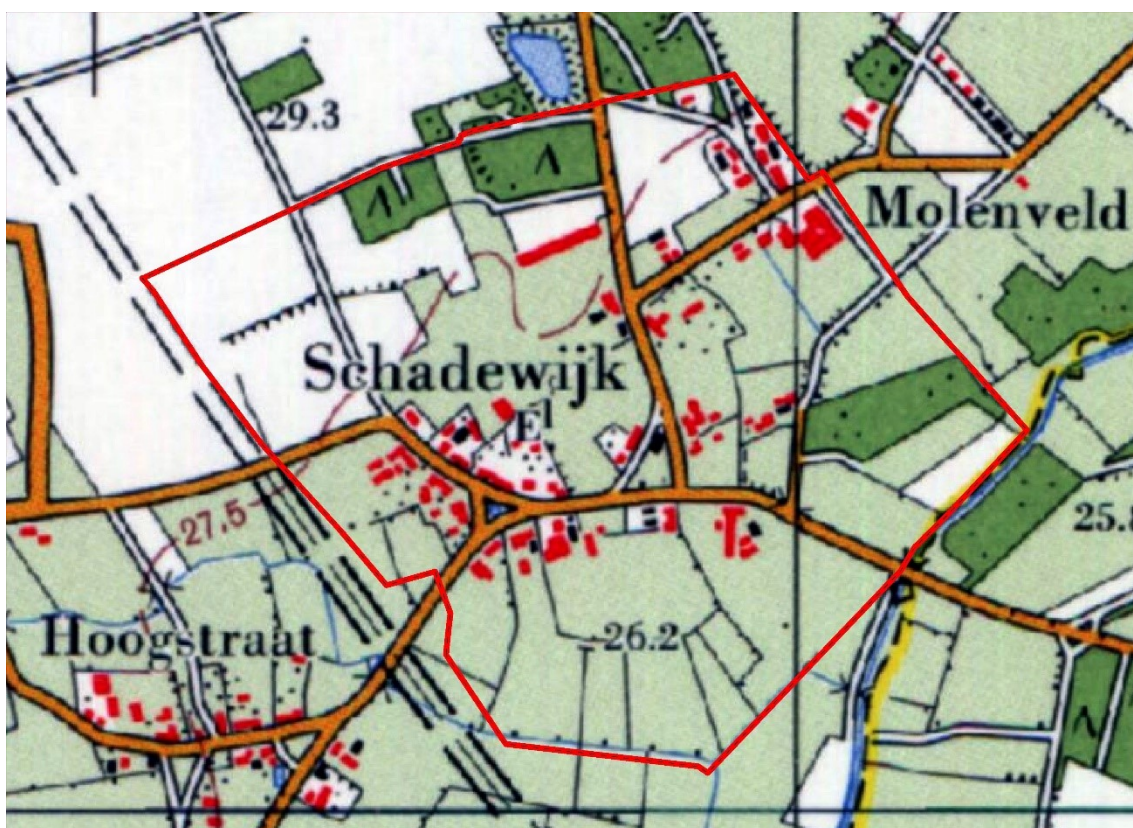
Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

BRON = ESRI

9. Het ensemble op hoogtekarte

BRON = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Literatuuroverzicht en beschrijving van oude kaarten.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Heerman, C., 2002 – 2003. Het abdijdomein van de abdij van Tongerlo in de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw (met speciale aandacht voor de pachthoeven van de abdij). Gent.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel: de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

E4.012 Dorpskom Eersel

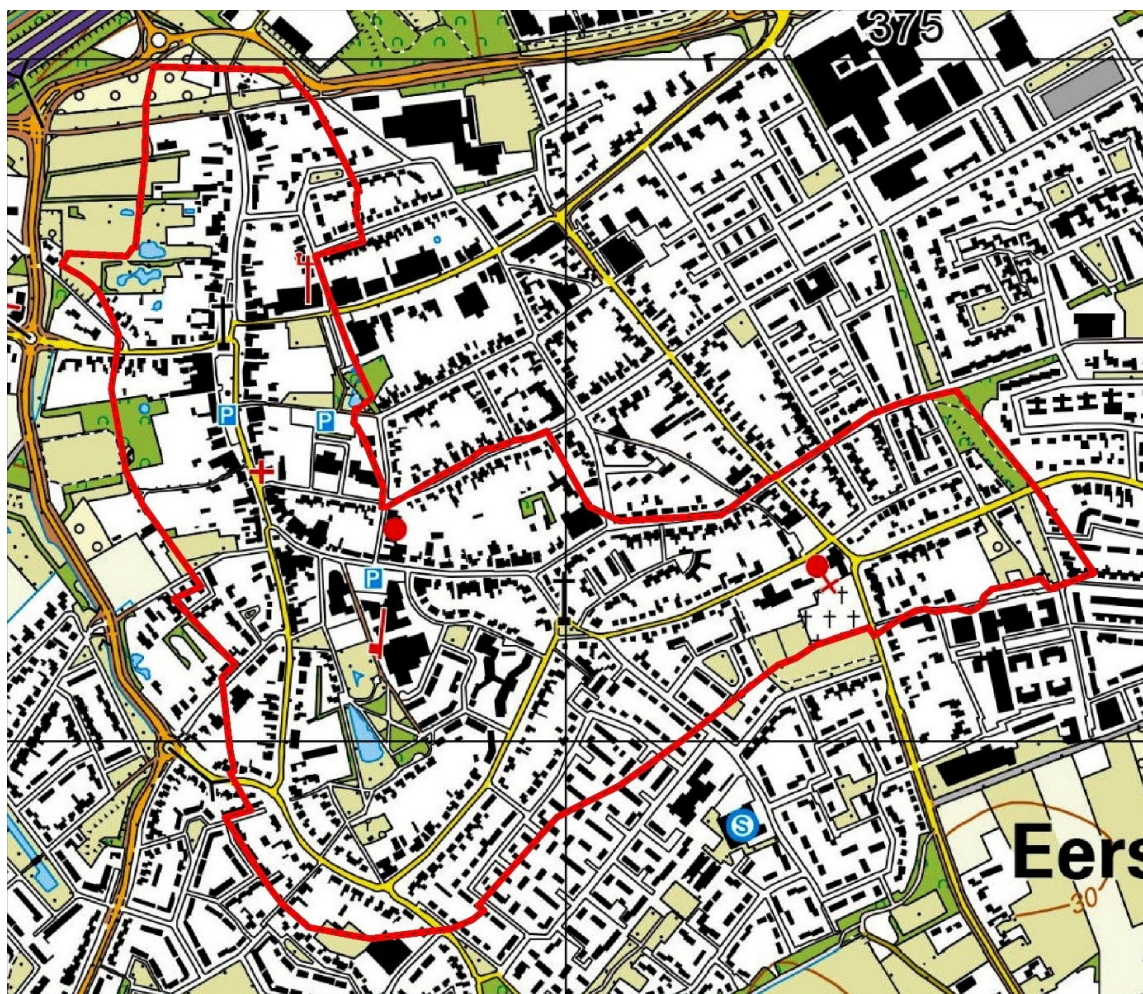
1. Karakter

Dit ensemble omvat de oude dorpskom van Eersel, met ook een mogelijk nog ouder centrum even ten zuidoosten ervan.

2. Naam

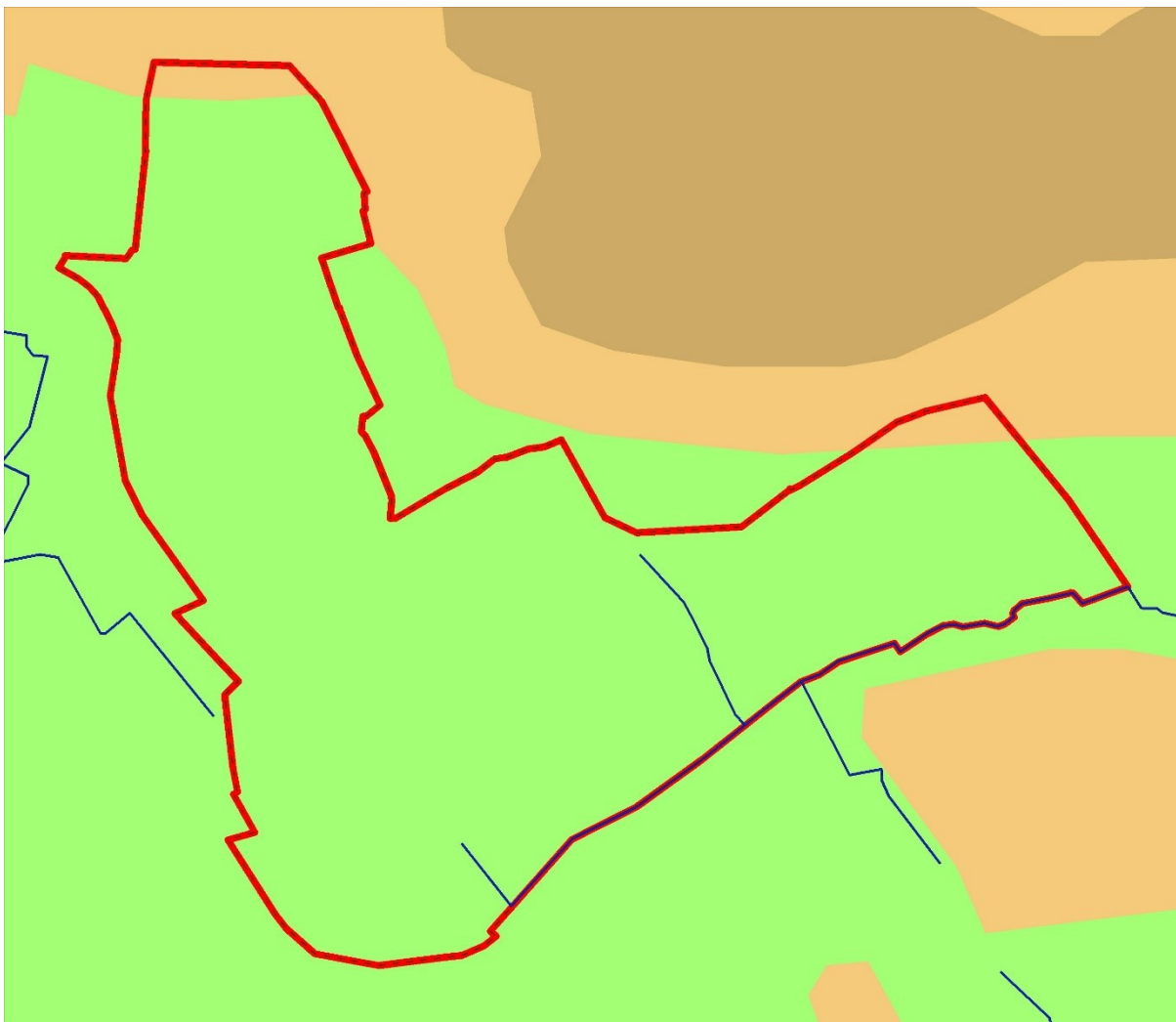
Het ensemble Dorpskom Eersel is genoemd naar de aloude dorpsgemeenschap van Eersel waarvan de laatmiddeleeuwse en mogelijk hoogmiddeleeuwse dorpskommen hier liggen. De naam Eersel komt voor het eerst voor in een kopie uit 1191 van een tekst uit 712-713: *Eresloch*. Latere vermeldingen luiden 1102-1105 (kopie 12e eeuw) *Eresloh*, 1e kwart 13e eeuw *Ersele*, *Erslo*, 1269 (kopie 16e eeuw) *Ersele*, *Ersle*, 1311 *in Irsele*, 1312-1350 *Ersele*, *Eersel*. Op basis van de oudste vormen wordt de naam verklaard als lo 'licht, open bos' van een persoon *Ere* < **Ari*, verkorte vorm bij namen als *Ariovistus*²³⁹. De -s- sluit verklaringen met mnl. *ere* 'dorsvloer' of *ere* 'metaal' uit.²³⁹

3. Ligging

Ensemble Dorpskom Eersel op de topografische kaart van 2020, rood omlijnd.

²³⁹ Van Berkel en Samplonius, 2018, op Eersel.

Het ensemble Dorpskom Eersel ligt op lage zandgronden (groen) die naar het westen op de Duizelse Aa en naar het oosten op de Steenselse Aa of Run afwateren. Ten noordoosten ervan ligt de hoogte waarop de open akkers van Eersel lagen (bruine tinten).

4. Omvang

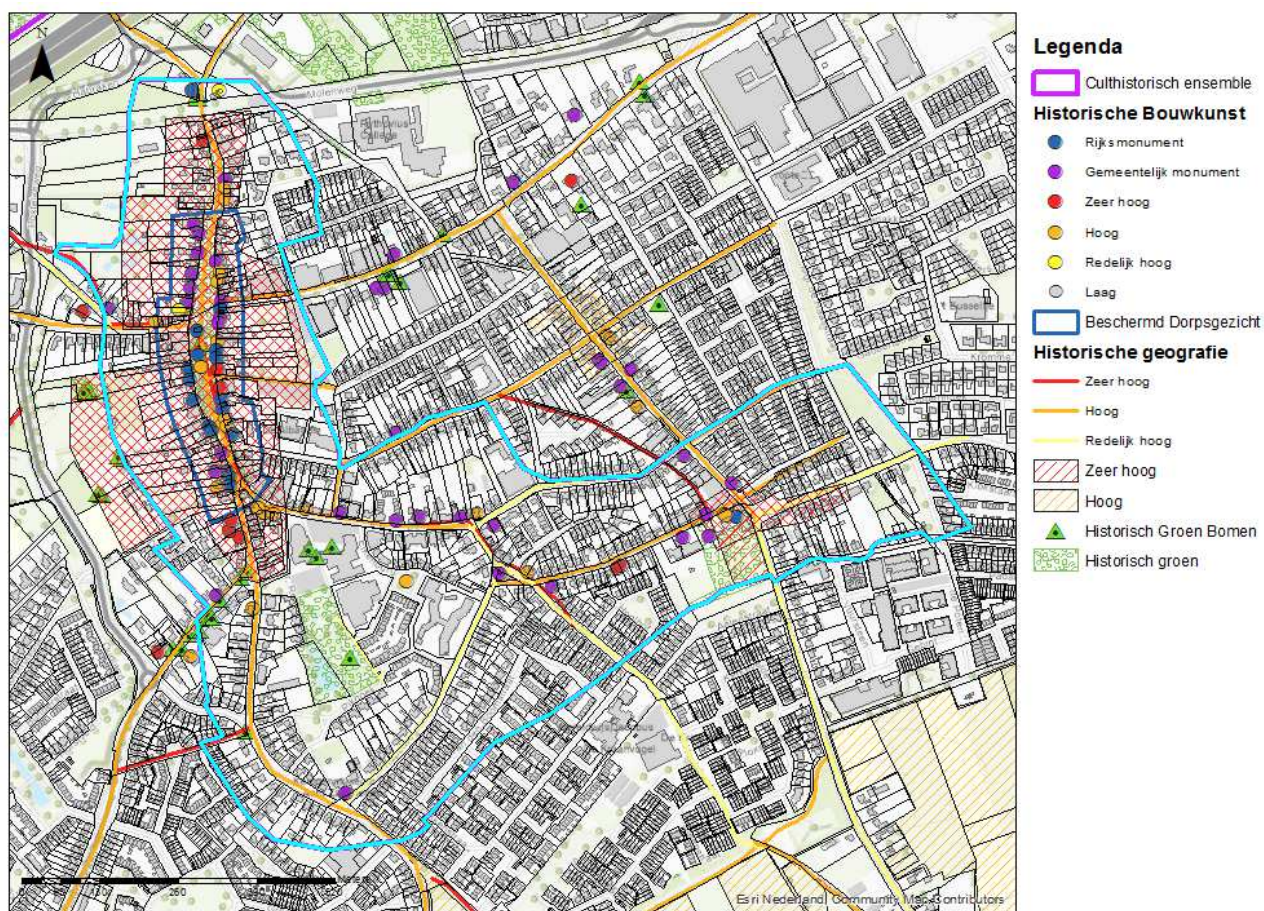
Het ensemble Dorpskom Eersel beslaat een oppervlakte van 75 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is hoofdzakelijk woongebied en dorpskom.

Het grondgebruik in 1831 was een dorpskom met diepe tuinen achter de huizen en verder veel omheinde percelen akkers en grasland.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Dorpskom Eersel (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 12 Oude infrastructuur

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.001 Turnhoutervoort-Kattenrijt

De vermoedelijk tot ca 1210 gebruikte doorgaande weg Antwerpen – Turnhoutervoorde – Eersel – Kattenrijt – Roermond is aangegeven.²⁴⁰ In de praktijk waren deze oude routes bundels van banen. De weg komt van Hapert en loopt via Eersel naar Bergeijk. Dit laatste stuk is in de 18^e eeuw kennelijk gemoderniseerd en rechtgetrokken. Het dorp Eersel had op deze oude weg een centrale positie, met een markttol, en een goed genaamd 's-Hertogenhofstat. Op de hele route werd ook nog een tol betaald. Binnen de kom van Eersel liep deze route over de Wolverstraat, Duizelse Weg, de Markt, de Dijk naar de Hooistraat.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.006 Hint

Weg van Eersel naar Knegsel en Oerle, met een tak naar Veldhoven. In de kom van Eersel tevens marktplein. Nu bestraat met kasseien en klinkerrand, met bomen. Waardering: Hoog.

²⁴⁰ Van Asseldonk en Leenders, 2003.

De Hint in 2019 gezien vanuit het zuiden. GOOGLE STREETVIEW.

4.13.1.009 Nieuwstraat: Eersel-Steensel-Eindhoven

Aloude weg, in 1854 verhard en provinciale weg geworden. Waardering: Hoog bestaat nog, deels verlegd.

4.13.1.012 Dalemsedijk-- Wolversstraat: Eersel – Reusel - Turnhout

Aloude weg, in 1854 verhard en provinciale weg geworden. In de vroege jaren 1960 is de provinciale weg ten noorden langs de kom van Eersel gelegd. Waardering: Hoog.

4.13.1.013 Heestertsche Dijk, Postelseweg

In 1887 werd de weg Eersel-Postel aangelegd. De verbindingsweg tussen de buurtschap Witrijt en het klooster Postel liep oorspronkelijk door de heide, nu door bosgebied. Beplanting met eiken. Langs de weg in de ontgonnen gedeelten van de heide boerderijen uit de vroege 20e eeuw. Het gedeelte in de kom van Eersel is een uitloper van de Markt.²⁴¹ Waardering: Hoog bestaat nog, deels verlegd en vernoemd: Oude Postelseweg.

4.13.1.014 Eerselsche Dijk

Weg van Eersel naar Bergeijk. In de kom genaamd: Dijk en Hoolstraat. Waardering: Hoog.

4.13.1.017 Markt – Oude Postelseweg - Voortseweg

Weg van Eersel naar Lage Berkt onder Bergeijk. Waardering: Hoog.

13.4 Railweg

4.13.4.001 Tramlijn Eindhoven-Reusel-grens

Tramlijn Eindhoven - Reusel/grens werd aangelegd op of naast de provinciale weg. Deze lijn van Stoomtrammaatschappij "De Meijerij" reed van 1897 tot in 1935 (personen) en 1937 (vracht).

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.032 Dijk – Hoolstraat

Verbindingsweg (kerkweg) tussen het zuidelijke gedeelte van de Markt en de kerk. Klinkerweg met trottoirs en een driehoekig pleintje met kapel. Verspreide bebouwing.²⁴² Waardering: Redelijk hoog

4.14.1.033 akkerpad

²⁴¹ Dams e.a., 1989, 213, 263.

²⁴² Dams e.a., 1989, 213.

Bestaat nog deels als voet/fietspad langs parkje. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.034 Kapelweg

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat, maar nu slingerend tracé. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.035 Heilige Geeststraat

Voor 1830. Bestaat nog als pad achter huizen. Waardering: Zeer hoog.

4.14.1.036 Williborduslaan

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat. Waardering: Hoog.

4.14.1.037 Areven-Postakkers-Lindestraat

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat. Waardering: Hoog.

4.14.1.048 Schadewijkstraat

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.050 Kerkstraat

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat. Waardering: Hoog.

4.14.1.052 Bergeijksedijk-Stokkelen

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat, deels verlegd. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.054 Het Hare Straatje

Voor 1830. Bestaat niet meer.

4.14.1.121 Gebr. Hoelsstraat

Voor 1830. Bestaat nog als woonstraat. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.201 Kwakkelaar

Voor 1830. Bestaat deels nog als woonstraat. Waardering: Hoog.

4.14.1.202 Kerkepaadje

Voor 1830. Eigenlijk voortzetting van de Kwakkelaar. Dit pad leidt naar de St.-Willibrorduskerk. Bestaat nog als met kleine kasseien bestraat voetpad. Waardering: Zeer hoog.

Het Kerkepaadje in 2016. GOOGLE STREETVIEW.

4.14.1.234 tussen Dijk en Voortstraat

Pad tussen twee straten. Het bestaat niet meer.

14.8 Plein

4.14.8.003 Marktpluin van Eersel

Langgerekt plein, 14^e-eeuwse uitbreiding van het agrarisch plein 't Hint, met een niet agrarische functie. Reeks Kempische dorpshuizen, waarvan de oudste dateert uit 1669.

Veel gebouwen waren herbergen, logementen en winkels. Erachter bevond zich een aantal stallingen die nu echter grotendeels verdwenen zijn. De bebouwing ligt met de nok evenwijdig aan de straat en maakt een gesloten indruk. Aaneengesloten reeks eenlaags woningen met lage, langgerekte zadeldaken. Slechts hier en daar zijn tweelaags gebouwen aanwezig. Diepe tuinen (ca 150 meter lang) maken de indruk dat het open landelijk gebied nog deels bewaard is gebleven. De beplanting bestaat uit oudere linden een met een geraamte ondersteunde oude lindeboom. De keien- en klinkerbestrating is nieuw. Op het plein een kiosk uit circa 1950.²⁴³

De Hint vormde het noordelijke deel van het plein. Oorspronkelijk agrarisch plein, gevormd door een verbreding van de noord-zuid lopende straat, met enkele vroeg-20^e-eeuwse woonhuizen. Eenlaags agrarisch bebouwing, de oudste bebouwing met de noklijn haaks op de straat, de jongere met de noklijn evenwijdig aan de straat. Onderdeel van het beschermd dorpsgezicht. De agrarische functies zijn veelal verloren gegaan.²⁴⁴

Eersel - Doorkijk Marktplein met monumentaal Kapel-Readhuis (1464) en pomp

Marktpluin Eersel voor 1949. FOTO M. COPPENS.²⁴⁵

4.14.8.005 Plein Dijk-Kerkstraat

Bestaat nog: gras met bomen en kapelletje

14.15 Laanbeplanting

4.13.15.010 Bomengroep op de Markt en het Hint te Eersel

De beplanting bestaat geheel uit lindebomen. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1880-1920, maar is deels ook jonger. Volgende boom is bij de bomenstichting geregistreerd: Hollandse linde uit 1880-1890. Dit betreft de gerechtslinde op de Markt.²⁴⁶

²⁴³ Dams e.a., 1989, 211-213.

²⁴⁴ Dams e.a., 1989, 211-213.

²⁴⁵ Brabant Collectie, Universiteit Van Tilburg, E 16 / 121 Mark (1).

²⁴⁶ Kakebeeke, 1985, 61. Cultuurhistorische waarde: hoog. CHW. nr. G275 (HK-HG-47).

Lindebomen op de Markt in Eersel. FOTO [HTTPS://BOMEN.MEETNETPORTAAL.NL](https://bomen.meetnetportaal.nl).

Thema: 15 Gegraven waterlopen

15.3 Sloot / wetering

4.15.3.072

Vrij rechte en ruim 700 meter lange sloot aansluitend op de beek van Eersel.

4.15.3.081

4.15.3.085

4.15.3.086

Thema: 16 Molens

16.1 Windmolens

4.16.1.004 Eersel, molen op de Hint 29

Achtkante bergmolen, in 1904 gebouwd op perceel kadastraal F-168. Waarschijnlijk stond deze molen eerst in Oudshoorn (De Smalle Juffer). Karakteristieke slanke, sterk getailleerde houten molenromp. In 1952 gesloopt. De onderbouw bestaat nog (2016). Uitwendig achtkantig, inwendig rond gemetseld. In 2016 ten zuiden van de omgelegde weg Eindhoven-Hapert die hier Molenweg heet.²⁴⁷ Het huisje op de poort werd gebouwd door de bekende historicus A. Kakebeeke. In de database van verdwenen molens staat deze molen geregistreerd als een korenmolen van het type Beltmolen (nr. 818). Voor meer foto's, zie <http://www.molendatabase.org/molendb.php>

²⁴⁷ Kwinten, 1972, 16; Anonymus, 2000, Kolman e.a., 1997.

Resten van de windmolen op de Hint in 2015. GOOGLE STREETVIEW.

De molenromp op de Hint in Eersel. Molendatabase, Foto Ronald Bakker 13 maart 2016.

Thema: 17 Gehuchten

17.1 Groot dorp

4.17.1.056 Eersel

De driehoekige agrarische nederzetting Hint is in de 15^e eeuw naar het zuiden toe uitgebreid met het baandorp Markt, een specifieke handelsnederzetting met een in 1464 gestichte eigen kapel. De bebouwing Van het Hint is gedeeltelijk oost-west georiënteerd als rudiment van de vroegere agrarische functie, de bebouwing aan de Markt is vooral noord-zuid gericht met de noklijnen evenwijdig aan de straat. Vooral in de 16^e en 17^e eeuw was dat het middelpunt van Eersel als handelscentrum en marktplaats. Bij de kapel deelde de weg Eindhoven-Turnhout dit langgerekte marktplaats in tweeën.

De dorpskom ligt in een relatief lager graslandgebied waarin enkele beekjes hun oorsprong hebben (Kort Kruisloopje, Duizelse Aa en beekjes die oostwaarts stromen). Daarmee is Eersel duidelijk géén nederzetting op de rand van een open akker en al evenmin een nederzetting op een “oeverwal” want die prille beekjes hebben helemaal geen oeverwal.

Eersel op de kadasterkaart van 1832.

De structuur is goed bewaard gebleven en aangewezen als "beschermd dorpsgezicht". Eind 19e eeuw begon de oost-west verbinding via de Nieuwstraat (sinds 1854 een verharde provinciale weg waarop sinds 1897 ook een tram reed) belangrijk te worden. De Nieuwstraat kreeg toen een lintbebouwing waarin ook nu nog een aantal villa's en een enkel bedrijfsgebouw opvallen. Daar kwam sigarennijverheid tot ontwikkeling (Henri Wintermans-sigaren).²⁴⁸ Het gebied ten oosten van de Markt is na 1940 bebouwd.²⁴⁹ Het gebied te zuiden ervan werd vanaf 1980 volgebouwd. Sinds ca. 1990 werden Hint en Markt verkeersluw omdat het grote verkeer langs de noord en westzijde van de kom werd omgeleid.

17.5 Huizengroep

4.17.5.052 Eersel, de Kerkhof

De oude kerk van Eersel met daarbij in 1830 twee huizen. Dat is alles. De kerk staat in een smalle graslandstrook tussen de open akkers Molenakkers (noord) en de Stokkelse Akker (zuid). Die strook is mogelijk een oud dalletje waarin ook een beekje naar de Steenselse Aa loopt. De kerk staat één kilometer ten oosten van het marktplein van Eersel.

19 Landgoederen

19.3 Hoeve

4.19.3.001 's-Hertogen hofstat

De hertog van Brabant gaf op 10 juni 1316 onder andere "tgoed van Eersel, gheheiten shertoghen hofstat, met sienen toebehoerten" in leen uit.²⁵⁰ Dit leen kan in de hertogelijke leenadministratie tot tegen het eind van het Ancien Régime gevolgd worden. Een "hofstat" is een terrein waarop een huis of hoeve hoort te staan, maar op moment van schrijven niet staat. In het latijn: *domistadium*: plaats van een huis. Hoe de hertog deze hofstat met wat erbij hoorde in handen kreeg is onbekend, maar denkbaar is dat het een doodgewone hoeve was waarvan na brand de cijns niet meer betaald was, zodat het goed automatisch terugviel aan de cijnsheer, in dit geval de hertog.²⁵¹ Hiervoor pleit het resultaat van een reconstructie van het achttiende-eeuwse grondbezit van deze hoeve.²⁵²

²⁴⁸ Kolman e.a., 1997.

²⁴⁹ Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant : gemeente Eersel, ('s-Hertogenbosch 1983), p. 11.

²⁵⁰ BHIC, RRG, inv. nr. 87, fol. 54, d.d. 12 juni 1316.

²⁵¹ De hertog van Brabant hief hier al cijns vanaf 1203.

²⁵² Thijssen, 2020.

Reconstructie van de percelen van 's-Hertogenhofstat in de akkers rond de St.-Willibrorduskerk. Die percelen zijn zwart gekleurd, percelen met dezelfde naam (maar afwijkende afmetingen) zijn blauw. TEKENING W. THIJSSSEN, 2020.

Wat we zien is verspreid bezit in een akker die in de 19e eeuw een open akker was. Dergelijke akkers werden gekenmerkt door heel veel versnipperd en dooreen gelegen grondbezit. De zwarte percelen zijn dus wat je mag verwachten van een gewone boerderij. Een domeinhoeve zou juist één heel grote aaneengesloten akker hebben (vergelijk De Baest). Bij het leengoed van de 's-Hertogenhofstat hoorde ook nog 15 hectare heide te Opheestert, dat is helemaal in het zuiden van de gemeente. Dat zal een blok privé-heide geweest zijn. De boerderij die er in 1316 al niet meer stond kan vlak bij de kerk gestaan hebben, waar het kaartje ook twee zwarte percelen aangeeft. Het bijhorende grondbezit is in de loop van de eeuwen sterk geslonken: van 35 hectare in 1530 naar 7,6 hectare in 1671.²⁵³ Veel ging dus verloren, maar de reconstructie laat zien dat verspreid grondbezit in de akker in de vroege veertiende eeuw kennelijk al voorkwam. Zie ook het volgende thema: 21 de akkers.

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

4.21.1.046 Tussen de dorpskom en de Hoge Akkers

Tussen de dorpskom en de Hoge Akkers lag een L-vormige akkerwal. Die is er niet meer, al staan er nog wel enkele grote bomen.

21.2 Besloten akker

²⁵³ Thijssen 2020 schrijft in de tekst 3,3 hectare, maar zijn tabel telt op naar 7,6 hectare.

4.21.2.020 t/m 02226, 153-155, 175 De Donken

In het zuiden van het ensemblegebied lagen verspreid tussen het grasland ook enkele omheinde akkerpercelen. De naam De Donken geeft aan dat het wat hoger gelegen percelen waren.

21.3 Open akker

4.21.3.005 en 035 Stokkelse Akker

Open akker van ongeveer 32 hectare ten zuidoosten van de oude kerk, met een klein stukje net binnen het ensemblegebied, pal naast de kerk. Tot aan de straat genaamd Houtwal is deze akker geheel bebouwd met woningen en bedrijven.

4.21.3.020 Hoge Akkers

Open akker van ongeveer 55 hectare die direct grensde aan de kom van Eersel, aan de noordoostzijde. Deze akker is nu vrijwel geheel bebouwd of bebost.

4.21.3.027 Molenakkers

Zeer grote (193 hectare) open akker direct grenzend aan de oostzijde van de dorpskom van Eersel. Een klein stukje ervan valt nabij de oude kerk binnen het ensemblegebied. De akker is genoemd naar de windkorenmolen die al in 1305 in deze akker stond. Tot aan de provinciale weg N397 is deze akker geheel bebouwd met woningen en enkele bedrijven.

De dorpskom van Eersel ligt dus net naast de Hoge Akkers en de Molenakkers. De oude kerk ligt net tussen de Molenakkers en de Stokkelse Akker.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Heel het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die werd uitgevoerd in de jaren 1966-1975.²⁵⁴

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

De beemden in en bij het ensemblegebied kunnen in drie groepen ingedeeld worden. Die in het zuidoosten aan de beek van Eersel (13 hectare) waterden oostwaarts af op de Steenselse Aa of Run. De westelijke beemden (39 hectare deels buiten het ensemblegebied) waterden westwaarts af op de Duizelse Aa. Daartussen lag een groep waarvan het niet zo duidelijk is in welke richting zij afwaterden (30 hectare). Al deze beemden zijn intussen verdwenen, meestal door stedelijke bebouwing.

UNIEKEID	NAAM	Opp. (ha)
4.23.7.003	aan de beek van Eersel	7,60
4.23.7.005	aan de beek van Eersel	2,27
4.23.7.008	aan de beek van Eersel	1,03
4.23.7.009	aan de beek van Eersel	0,53
4.23.7.010	aan de beek van Eersel	1,34
4.23.7.032	aan Duizelse Aa bij Eersel	23,15
4.23.7.033	aan Duizelse Aa bij Eersel	11,75
4.23.7.037	aan Duizelse Aa bij Eersel	1,08
4.23.7.031	aan Duizelse Aa bij Eersel	3,02
4.23.7.072	De Kuilen bij Eersel	7,47

²⁵⁴ Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

4.23.7.073	De Kuilen bij Eersel	2,90
4.23.7.074	De Kuilen bij Eersel	9,48
4.23.7.076	De Kuilen bij Eersel	2,78
4.23.7.084	De Kuilen bij Eersel	0,09
4.23.7.085	De Kuilen bij Eersel	0,07
4.23.7.089	De Kuilen bij Eersel	4,01
4.23.7.090	De Kuilen bij Eersel	2,16
4.23.7.094	Kapellenbeemd	0,53
4.23.7.113	Startstraatsbeemdeke	0,35

Thema: 24 Bestuurlijk

24.5. Raadhuis

4.24.5.001 Gemeentehuis Eersel, Markt 28

Gemeentehuis opgetrokken in eenvoudige traditionele bouwstijl in 1957. Tweelaags met middenrisaliet en dakruiter. Schilddaken met verbeterde Hollandse pannen. Architect C.H. de Bever. Cultuurhistorisch waardevol gebouw. Architectuurhistorisch belang, straatbeeld typerend.²⁵⁵ De gemeente betrok in 1989 een nieuw gemeentehuis aan de Dijk 15 (zie 4.24.5.003). Het gebouwde Markt is in 2019 / 2020 ingrijpend verbouwd tot appartementencomplex. Hoofdstructuur is intact gebleven en het carillon speelt nog ieder half uur.²⁵⁶

Markt 28 in 2020 Foto wikimedia commons.

4.24.5.005 Raadhuis/rechthuis in Mariakapel of Lieve Vrouwekapel, Markt 1 te Eersel²⁵⁷

Van 1648 tot 1957 werd de 15^e-eeuwse Mariakapel gebruikt als raadhuis en rechthuis van Eersel. De kapel werd in 1648 voor de eredienst gesloten en ingericht als raadhuis. In 1660 toestemming van de Raad van State tot verbouw tot "Regthuys". Later werd er het cachot en ruimte voor de brandspuit gecreëerd. In het torentje een klok, in 1717 gegoten door Mamees Fremy. Ingrijpende verbouwing in 1919 in neogotische stijl onder leiding van G. Dobbe: het koorgedeelte werd ingericht als raadzaal; rest kreeg een verdiepingsvloer met kamers. De gemeente Eersel verhuisde in 1957 naar een nieuw gemeentehuis aan de Markt 28. Het gebouw werd weer een kapel. Zie verder onder 4.26.6.001.

4.24.5.006 Gemeentehuis Eersel, Dijk 15

Het gemeentehuis aan de Dijk 15 te Eersel stamt uit 1989. In 2006 was het tijd voor uitbreiding. Er kwamen twee nieuwbouw kantoorvleugels bij, de installaties in de oudbouw werden vernieuwd en de oudbouw werd compleet gerenoveerd.²⁵⁸

24.7 Rechtbank

4.24.6.001 Speeldries: een oude gerechtsplaats?

²⁵⁵ Dams e.a., 1989, 212-236.

²⁵⁶ CHW. nr. KL030-000390.

²⁵⁷ Dams e.a. 1989; Kolman e.a., 1997.

²⁵⁸ <https://www.technischeunie.nl/nieuws/energielabelc-klantverhaal-eersel/loc78600096>

Even ten oosten van de St.-Willibrorduskerk ligt een groep percelen die de naam “Speeldries” draagt.²⁵⁹ Volgens Van Asseldonk wijst het eerste deel van die naam (speel) waarschijnlijk naar een oude gerechtsplaats waarbij het vermoedelijk gaat om een vroegmiddeleeuwse ding- of gerechtsbank.²⁶⁰ Hij wijst erop dat dat er begin 13^e eeuw in Eersel een dingbank was die zorgde voor rechtspraak in een groot deel van de ‘Enige van de Kempen’²⁶¹. Tevens geeft hij aan dat deze dingbank verband kan houden met de hofstad van de hertog in Eersel, maar dat laatste valt te betwijfelen.²⁶²

De percelen genaamd Speeldries (grijs) ten oosten van de St.-Willibrorduskerk. VANGHELUWE, 2011.

Op basis van de oriëntatie en het grondgebruik van de percelen met de naam Speeldries komt hij tot de conclusie dat het centraal gelegen klein vierkant (percelen 614-617) mogelijk de locatie van de gerechtsplaats zou kunnen zijn. Het was ooit in gebruik als “groes, houtwas en heide” en in 1832 als ‘hakhout’ of ‘dennenbos’.²⁶³ Het ligt voor de hand dat vanouds recht werd gesproken nabij de kerk. In Eersel is de rechtspraak later verhuisd naar de kapel tussen Hint en Markt.

Het centrale deel van de Speeldries ligt nu tussen de Schadewijkstraat, Monseigneur de Haasstraat en de Aengilbertusstraat. Op deze plaats staan nu huizen. De naam bestrijkt echter een groter gebied en daarvan zijn alleen de percelen 632 en 633 nog grotendeels onbebouwd. Het is voor de geschiedschrijving van Eersel en heel de oude Enige van belang dat hier archeologisch onderzoek plaats vindt voordat de bodem daar verstoord wordt.

24.9 Diversen

4.24.9.001 Omroepsteen te Eersel, Kerkstraat bij nummer 42

Afgeplatte hardstenen steen op cirkelvormig grondplan. De steen bevindt zich in de kern van Eersel en is gesitueerd aan de noordzijde van de Kerkstraat bij nummer 42 en tegenover het rooms-

²⁵⁹ Vangheluwe, 2011, 8.

²⁶⁰ Van Asseldonk, 2013b, 21 noot 50.

²⁶¹ Van Asseldonk, 2013a, 264-265.

²⁶² Zie hiervoor bij 4.19.3.001 's-Hertogen hofstat.

²⁶³ Vangheluwe, 2011, 8.

katholieke parochiecentrum. De steen maakt onderdeel uit van de hardstenen eigen stoep van Kerkstraat 42 en steekt hier ca. 7 centimeter bovenuit. De diameter van de steen bedraagt ca. 48 centimeter. Staande op “den afroepkaai” werd – na afloop van de Mis – het gemeentenieuws afgeroepen. Deze hardstenen “afroepkaai” heeft cultuurhistorische zeldzaamheidswaarde als bijzondere uitdrukking van een sociaal-culturele ontwikkeling, in dit geval de nieuwsvoorziening

(trefpunt voor de verspreiding van gemeentelijk nieuws). Gemeentelijk monument.
De Omroepsteen bij Kerkstraat 42 in 2012. FOTO WINFRIED THIJSEN.

Thema: 26 Kerkelijk

26.1 Kerk

4.26.1.001 Middeleeuwse parochiekerk van Eersel, Kerkstraat 31.

De eerste vermelding van de parochiekerk van Eersel dateert van 1308. Het benoemingsrecht van de pastoor behoorde aan de abdij van de Benedictijnen van Echternach, later aan de abdij van Postel. Sint-Willibrordus was de patroonheilige. De kerk had de rang van *quarta capella* en de status van *ecclesia*. Van 1648 tot in 1798 was de kerk in handen van de protestanten.

De kerk van het basilica-type heeft speksteenlagen van tufsteen afgewisseld met 3 lagen baksteen die dateren van vóór 1480. De eenvoudige toren van 4x4 m zonder versieringen dateert uit circa 1400. De toren heeft drie geledingen, haakse steunberen en een traptorentje. De torenromp heeft een hoogte van 18,5 m; de spits is 16 m hoog. In 1581 en 1635 werd de kerk geplunderd. In 1709 is de kerk zwaar beschadigd doordat bij een storm de spits van toren waaide en door het schip naar beneden stortte. De wederopbouw werd in 1711 aanbesteed aan Dirck Eymberts. In 1812 werd er een classicistisch gewelf aangebracht van stucwerk. In 1882 volgde een verbouwing waarbij een nieuw neogotisch gewelf van stucwerk werd aangebracht dat nog altijd te zien is. In de kruisarmen bevinden zich houten gewelven.

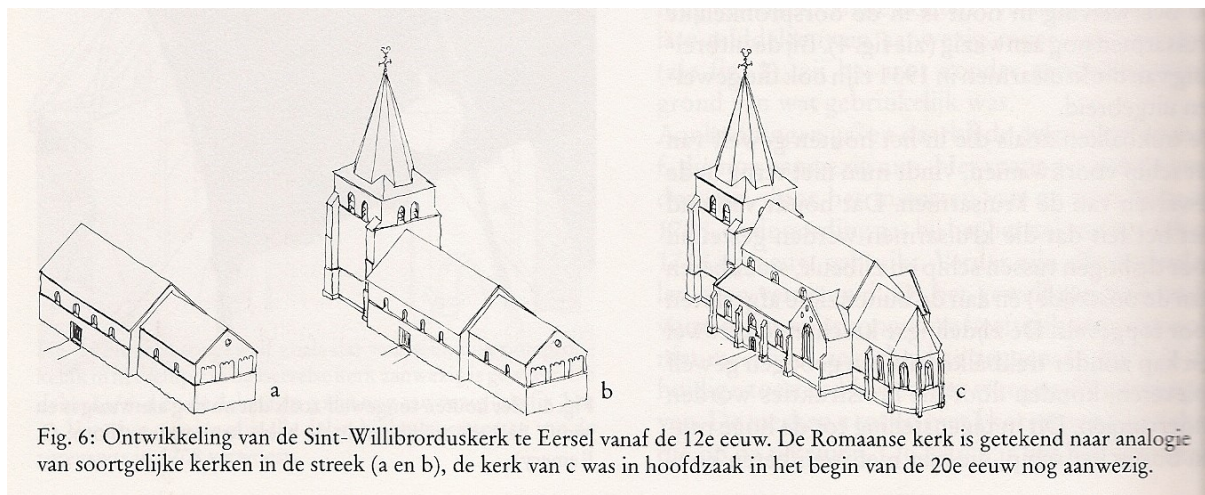

Fig. 6: Ontwikkeling van de Sint-Willibrorduskerk te Eersel vanaf de 12e eeuw. De Romaanse kerk is getekend naar analogie van soortgelijke kerken in de streek (a en b), de kerk van c was in hoofdzaak in het begin van de 20e eeuw nog aanwezig.

Ontwikkeling van de Sint Willibrorduskerk te Eersel vanaf de 12^e eeuw. DAMS E.A. 1989.

In 1924 werd de kerk verbouwd door architect Donders uit Tilburg. Er kwamen kapellen langs de toren en een tochtportaal voor de hoofdingang. In 1931 werd de kerk sterk uitgebreid (ongepleisterde delen) aan de hand van architect H.W. Valk uit 's-Hertogenbosch in een eenvoudige streekeigen baksteenstijl. Hij maakte de uitbreiding van de kerk door J. Donders weer gedeeltelijk ongedaan. Het geheel is gebouwd in een traditionele stijl, waarmee men poogde aan te sluiten bij de stijl van de Kempische gotiek.²⁶⁴

De middeleeuwse St.-Willibrorduskerk van Eersel. Foto Winfried Thijssen 2003.

²⁶⁴ Dams e.a., 1989; Bezemer 1895, 178; Kolman, e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14569. CHW. nr. KL030-000382.

In 1731 schonk de abdij van Echternach een nieuwe klok aan de kerk van Eersel. De vorige was door onkunde van de klokkengieter “geborsten”.²⁶⁵ In de Tweede Wereldoorlog zijn de klokken geroofd en niet teruggekomen.²⁶⁶ Drie klokken vervaardigd door Petit en Fritsen, zijn gewijd in 1947. Ze hangen in een eikenhouten klokkenstoel, circa 14de eeuw. De preekstoel blijft na de teruggave van de kerk (25-10-1798) in handen van de protestanten.²⁶⁷ Boven de hoofdingang staat een beeldje van Sint Willibrord naar het ontwerp van beeldhouwer Jo Uiterwaal.²⁶⁸ In de kerk staan een klein orgel (XVIII of XIX A) en vier Evangelistenbeelden (Waterstaatsstijl of laatbarok). Van het oorspronkelijke orgel van B.P. van Hirtum uit 1838 resteert nog alleen de kas. In 1972 werd een eenklaviers instrument dat F.C. Smits in 1857 maakte voor de R.K. Kerk te Groot-Linden in de Van Hirtum-kas geplaatst. Bij die gelegenheid werd het orgel uitgebreid met een vrij pedaal.

4.26.1.002 Nederlands-Hervormde Kerk, Markt 38

De Nederlands Hervormde Gemeente geeft op 25 oktober 1798 de oude kerk terug aan de katholieken. Zij krijgt een ruimte in de pastorie naast de kerk. In 1800 worden twee vertrekken in de pastorie verbouwd voor de hervormden. Koning Lodewijk Napoleon besluit in Bergen op Zoom op 4 mei 1809 om 6.000 gulden te bestemmen voor een nieuwe kerk voor de hervormden van Eersel, Duizel en Steensel. In 1812 worden de fundamenteën gelegd en in 1813 is de kerk gereed. Herbouwd in 1861. Het is een eenvoudig bakstenen zaalkerkje met dakruiter en driezijdig gesloten kopse gevels. Gedenksteen van de stichting in de westgevel. Fraai voorbeeld van Waterstaatsstijl (Lodewijkskerkje). Architect Braam uit Eindhoven. Vanaf 1818 is er een gecombineerde gemeente Hoogeloon-Eersel.²⁶⁹

Nederlands-Hervormde Kerk in 2019. Google Streetview.

26.2 Begraafplaats

4.26.2.002 Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Eersel, Kerkstraat 29

In 1866 werd begonnen met een muur ter afscheiding van het kerkhof bij de ingang van de toren aan de noordzijde van de kerk met een ingang alleen voor vrouwen, en een poort als toegang.²⁷⁰

De kerkhofmuur is rijksmonument: De kerkhofmuur aan de noordwestelijke zijde van het kerkgebouw is opgemetseld in handvorm baksteen en voorzien van een zware, getande ezelsrug en een smeedijzeren poortje (uit rapport Rijksmonument nr. 517808).²⁷¹ Tussen 1953 en 1963 werd het

²⁶⁵ Dams e.a., 1989, 164-169.

²⁶⁶ Anonymus, 1948, 35.

²⁶⁷ Dams e.a., 1989, 164.

²⁶⁸ Anonymus, 1948, 38.

²⁶⁹ Dams e.a., 1989; Cornelissen en Kakebeeke, 1976, 268; Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14581. CHW. nr. KL030-000392.

²⁷⁰ Dams e.a., 1989, 165.

²⁷¹ Informatie is verschaft door Atelier Terre Aarde (vereniging voor funeraire cultuur).

terrein ten zuiden van de kerk als begraafplaats in gebruik genomen, zo blijkt uit de topografische kaarten.

26.6 Kapel

4.26.6.001 Mariakapel of Lieve Vrouwekapel, Markt 1 te Eersel²⁷²

Gesticht in 1464 door ridder Hendrik van Eyck uit Duizel, ter ere van Maria, Catharina en Nicolaas, en door hem rijk begiftigd; bediend door een rector aangesteld door de Van Eyks. In 1464 ingewijd door Ludovicus van Bourbon, de prins-bisschop van Luik. Eenvoudig zaalkerkje met driezijdige afronding aan de oostzijde. Ingang in de westgevel, eenvoudige steunberen aan de westgevel en inwendig een houten tongewelf. In het torentje een klok, in 1717 gegoten door Mamees Fremy.

In 1648 voor de eredienst gesloten en ingericht als raadhuis. In 1660 toestemming van de Raad van State tot verbouw voor "Regthuys". Later werd er het cachot en ruimte voor de brandspuit gecreëerd. Ingrijpende verbouwing in 1919 in neogotische stijl onder leiding van G. Dobbe: het koorgedeelte werd ingericht als raadzaal; rest kreeg een verdiepingsvloer met kamers. Bij restauratie in 1957 werd het gebouw weer als kapel ingericht, zandstenen delen van ramen uit 1919 bleven gehandhaafd.²⁷³

Mariakapel Markt 1 in 2003. FOTO WINFRIED THIJSEN.

26.7 Kapelleke

4.26.7.001 Veldkapel tegenover Dijk 41 te Eersel

Mariakapel, gebouwd in 1939-40 door het Brabants Studentengilde naar ontwerp van architect J. Bedaux. Wit gebouwtje onder zadeldak met smeedijzeren kruis. Inwendig gedenksteen voor de in 1949 gesneuvelde Jac. Jos. Blox. Het vrijstaande object bevindt zich op een driehoekig plantsoen (gras, beukenbomen, treurwilg) dat begrensd wordt door de straten Dijk, Kerkstraat en Kapelweg. De kapel is van cultuurhistorisch en sociaal-historisch belang.²⁷⁴

²⁷² Dams e.a. 1989; Kolman e.a., 1997.

²⁷³ Dams e.a., 1989, 233. Rijksmonument nr. 14570, CHW. nr. KL030-000393, Schets Hendrik Verhees 02-06-1788.

²⁷⁴ Dams e.a., 1989, 212-217. CHW. nr. KL030-000346, Gemeentelijk Monument.

Mariakapel bij Dijk 41 in Eersel. FOTO WINFRIED THIJSEN 2005.

26.8 Klooster

4.26.8.001 Sint Jacobusklooster te Eersel

Ook wel genoemd: Klooster aan de Dijk of Sint Jacobusgesticht. Op de plaats van de oude schuurkerk werd voor de Zusters van Liefde van Schijndel een liefdegesticht gebouwd in 1902, naar een ontwerp van architect Heikants uit Erp. Bouw kapel uit 1912, uitbreiding kapel in 1932.²⁷⁵ Het complex was achtereenvolgens klooster, bewaarschool, in gebruik als opvang voor ondervoede stadskinderen (1908), toevluchtsoord voor Belgische en Franse vluchtelingen (1914) en noodhospitaal (1918). In 1926 werd er naast het klooster een koloniehuis gebouwd. In de oorlogsjaren werden hier Joodse kinderen opgevangen en in 1942 werden er twee klassen van het gevorderde seminarie Beekvliet ondergebracht. Vanaf 1956 werden hier zwakzinningen verzorgd. Het klooster werd in 1976 gesloten, waarna het werd verkocht aan de gemeente en daarna gesloopt.²⁷⁶ In 1989 werd hier een nieuw gemeentehuis gebouwd. Het klooster was een gaaf voorbeeld van herenhuisachtig congregatieklooster met schilderijen van Luc van Hoek in de kapel.²⁷⁷

26.13 Pastorie

4.26.13.001 R.K. Pastorie te Eersel, Kerkstraat 29

De oude pastorie de St. Willibrorduskerk bleef tot 1817 woning van de dominee en stond daarna leeg. Op 31-10-1822 besloot de gemeenteraad dat de pastorie ter beschikking komt van de pastoor. De oude pastorie van de katholieken werd in 1822 omgebouwd tot schoolgebouw.²⁷⁸ In 1904 werd hier een nieuwe pastorie gebouwd. Tweelaags herenhuis met leien zadeldaken en dakruiter. L-vormige plattegrond. Bijgebouw en raamindeling circa 1970-1980 vernieuwd. De afbraak van de oude pastorie is gebruikt voor gebouw "Paulus-bond".

De pastorie staat tussen de kerk en het voormalige patronaatsgebouw. De vrijstaande pastorie wordt van de straat gescheiden door een ruime voortuin. In de tuin staan enkele oude bomen, zoals twee rode beuken, een acacia, ceder en esdoorn. De vernieuwde eenlaags aanbouw aan de linkerzijde komt niet voor bescherming in aanmerking.²⁷⁹

²⁷⁵ Cornelissen, 1981, 48.

²⁷⁶ Dams e.a., 1989, 301.

²⁷⁷ Dams e.a., 1989, 212-216.

²⁷⁸ Dams e.a., 1989, 153. Probleem: volgens het kadaster (1830) stond de oude RK-pastorie op Markt 15 en stond de school aan het begin van de Voortse Straat, Oude Postelseweg 2.

²⁷⁹ <http://www.hskdeachtzaligheden.nl/?monument=kerkstraat-29-5521-jk>. Gemeentelijk monument, CHW. nr. KL030-000381.

Pastorie Kerkstraat 29 in 2003. FOTO WINFRIED THIJSEN.

4.26.13.011 Oude R.K. Pastorie Markt 15 (?)

Kadaster F 124 – 127 is de oude RK Pastorie van Eersel: huis en erf, tuin en koepel. Deze pastorie stond recht tegenover het straatje Kwakkelaar: mogelijk het grote witte pand met poort op Markt 15. Dat werd later burgemeesterswoning. Rijksmonument. Zie 4.31.1.015.

26.14 Patronaat

4.26.14.001 Patronaat St. Paulusbond te Eersel

Gebouw van de St. Paulusbond (vereniging drankbestrijding), gebouwd in 1904 met gebruikmaking van materiaal afkomstig van de oude pastorie. Het gebouw van de Paulus-bond was bestemd voor vergaderruimte, amateurtoneel, r.k. bibliotheek, repetitieruimte koor en harmonie. Van 1913 tot 1914 in gebruik als bioscoop. Afbraak vervallen gebouw in 1969. Nu parkeerruimte naast “de Brink”.²⁸⁰

4.26.14.002 Patronaat te Eersel, Kerkstraat 27

Voormalig patronaatsgebouw uit circa 1930, gewijzigd in 1980, nu genaamd “De Brink”. Twee haaks op elkaar geplaatste vleugels onder zadeldaken. Topgevels met vlechtingen, rondboogingang, tudorboogramen. Oorspronkelijke ijzeren roedeverdeling verwijderd. Nieuw glazen ingangsportaal. Architect H.W. Valk. Karakteristiek voorbeeld van traditionalistische architectuur.²⁸¹ De architectuur wordt gekenmerkt door topgevels met baksteenvlechting, rondboog-ingangen, Tudorboogvormig afgesloten vensters, steunberen en een steil pannen zadeldak. Valk ontwierp drie jaar eerder de uitbreiding van de nabijgelegen R.K. Sint-Willibrorduskerk (transept en nieuw priesterkoor). Voor de bouw van het patronaatsgebouw werd de “Sint-Paulusbond” uit ca. 1905 gesloopt.²⁸²

²⁸⁰ Dams e.a., 1989; Cornelissen, 1981, 34; Kwinten, 1972, 3.

²⁸¹ Dams e.a., 1989, 230.

²⁸² Gemeentelijk monument. CHW. nr. KL030-000380.

Patronaatsgebouw Kerkstraat 27. GOOGLE STREETVIEW.

26.15 Religieus groen

4.26.15.005 Bomen Mariakapelletje Eersel

De bomen rond het Mariakapelletje (4.26.7.001) op de hoek Kapelweg – Dijk in Eersel.

4.26.15.006 Bomen op en rond Willibrorduskerk, kerkhof en pastorie Eersel

Bomen voor en net achter de kerk, als ook op en rond het kerkhof.

4.19.15.008 Park aan de Dijk

Park achter het voormalig Sint Jacobsgeesticht aan de Dijk 13-15.²⁸³

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

Beter is het woord kerkschuur te gebruiken. In de archieven wordt de term kerkschuur gebruikt op een enkele uitzondering na.²⁸⁴

4.26.16.002 Schuurkerk te Eersel, Dijk²⁸⁵

Katholieken gingen na 1648 naar de “heikerk” in Luyksgestel. Na 1672 werd er een schuurkerk gebouwd op het terrein waar later het klooster aan de Dijk gebouwd is. Pastoor Hendrikus de Pauw (1719-1734) kreeg permissie om de lemen wanden van de schuurkerk door stenen muren te vervangen. Herbouw in 1729.

Tekening schuurkerk 1774 in Anoniem, z.j.: *Venster op het verleden. 20 jaar heemkunde in Vessem, Wintelre en Knegsel.*

Thema: 27 Meubilair

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.001 Zilver esdoorn achter het nieuwe gemeentehuis, voormalig klooster, Eersel

Dateert van 1870-1880. Waardering: Hoog.

4.27.1.005 Zomereiken langs Oude Postelseweg Eersel

²⁸³ Dams e.a., 1989, 212.

²⁸⁴ Info F. v. Kempen.

²⁸⁵ Dams e.a., 1989, 161 -164; Cornelissen, 1981, 39.

Monumentale zomereiken, *Quercus robur* uit 1860-1870. De bomen, waarvan nog 7 exemplaren resteren, staan langs de weg. Waardering: Hoog.

Eiken langs de Oude Postelseweg. FOTO BOMENSTICHTING.

4.27.1.009 Gerechtslinde op de Markt en het Hint te Eersel

Hollandse linde uit 1880-1890. Dit betreft de gerechtslinde op de Markt, naast de Mariakapel die tussen 1648 en 1795 ook als “Rechthuis” gebruikt werd.²⁸⁶ Waardering: Zeer hoog.

Boterlinde naast de Mariakapel op de Markt in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.27.1.012 Linden Eersel, Hint 28

Twee monumentale Hollandse linden met een omtrek van circa 200 cm in particuliere tuin bij Rijksmonument: langgevelboerderij aan de Hint 28 in Eersel. *Tilia europaea* uit 1750-1800. Waardering: Hoog

4.27.1.018 Boom Voortseweg Eersel

Boom vlakbij kruising met Laaghuizerweg. Waardering: Hoog

²⁸⁶ Kakebeeke, 1985, 61.

Boom Voortseweg in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.27.1.056 Koningslinde Tien decemberplein, Eersel (bij hoofdingang gemeentehuis)

Waardering: Hoog

4.27.1.057 Koningslinden en bruine beuk Kloosterpad Eersel, pad tussen gemeentehuis en Muzenval

Waardering: Hoog.

27.3 Gedenkteken

4.27.3.001 Beeld Contente Mens

Op de Markt van Eersel, onder de linde bij de kapel staat het beeldje van 'De Contente Mens'. Het werd rond 1957 gemaakt door Richard Bertels en toen geplaatst in het nieuwe raadhuis. Wanneer het beeldje onder de linde geplaatst werd is niet duidelijk (tussen 1982 en 1996). Dit is symbool geworden voor de Kempische volksaard. De Kempenaar moest vroeger hard werken voor weinig geld. Hij klaagde echter niet, was tevreden met het weinige wat men had en nam het leven zoals het was. Nog steeds geniet men in de Kempen van al de goede dingen des levens en is men uitermate "content".

De Contente Mens in 2009 Foto B. van As, RCE 551277.

27.7 Pomp

Openbare drinkwaterpomp op straat of plein.

4.27.7.001 Pomp op de Markt 1

Dorpspomp op de Markt uit 1864, met het wapen van Eersel en in de zijkant het jaartal. Uitgevoerd in hardsteen met bekroning van kleine gebeeldhouwde torens met kantelen in neogotische stijl,

overeenkomstig het gemeentewapen van Eersel.²⁸⁷

Dorpspomp op de Markt in 2010.

27.14 Volksverhalen

4.27.14.024 Bij kerkhof van Eersel: Geest van moeder

Arie Jacobs bewoonde in het begin der 19e eeuw een huis, dichtbij het kerkhof van Eersel. Hij had een meid, die elken avond de koeien molk. Op zekeren keer verscheen haar een geest. Zeer verschrikt liep ze naar den pastoor, die haar den raad gaf, het spook te vragen wat het wenschte. Dit deed zij, en de geest antwoordde, dat ze haar moeder was, en verzocht nog een mis voor haar te doen lezen. Toen zij dat beloofd had, drukte de doode, tot teeken van dankbaarheid, haar hand. De pastoor had dat voorzien en haar hand met een doek omwonden en daar stond de hand van den gestorvene duidelijk in den doek geprent.²⁸⁸

27.16 Kiosk

4.27.16.002 Kiosk op de Markt te Eersel

Eerste kiosk in hout zonder overkapping. Circa 1920 ijzeren kiosk op stenen onderbouw. In de oorlogsjaren verwijderd.²⁸⁹ Er staat nu weer opnieuw een ijzeren kiosk op stenen voet. Waardering: Hoog.

kiosk op de Markt in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

²⁸⁷ Dams e.a., 1989, 233; Kwinten, 1972, 6; Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14582, CHW. nr. KL030-000383.

²⁸⁸ SINBRABSAG082.

²⁸⁹ Kwinten. 1972, 20, 21.

Thema: 29 Industrieel

29.2 Brouwerij

4.29.2.002 Brouwerij Het Hert, Markt 2.

Op de hoek Markt 2 - Nieuwstraat in Eersel lag voorheen een brouwerij. Alleen de waterput herinnert hier nog aan de bierbrouwerij Het Hert. Dat zou kunnen verklaren waarom er twee putten zo dicht bij elkaar liggen, immers, in een brouwerij zal veel water nodig zijn. De brouwerij was waarschijnlijk van Christ J.J. Wijnen en is waarschijnlijk in 1905 gesloten.²⁹⁰ Zie ook 4.31.2.003.

29.4 Fabrieksgebouw

Productie- en opslagruimten van bedrijven.

4.29.4.007 Handkrachtmelkfabriek "De Lelie" Eersel, Dijk 8

Kadastraal Eersel F-1037. Handkrachtfabriekje "De Lelie" opgericht 1898, gesloten 1913. In 1995 waren de kelders nog aanwezig.²⁹¹

4.29.4.008 Handkrachtmelkfabriek Eersel, de Hint 4

Kadastraal Eersel K-4368. Mogelijk staat er achter dit huis nog een deel van de fabriek.²⁹²

4.29.4.020 Sigarenfabriek de wed. Aarts en Zonen, Markt 33

Gevestigd in 1895 in het huis aan de Markt 33, waar in 1989 restaurant de Herberg is. In 1903 waren er 34 personeelsleden. In 1917 werd een tabakskerverij opgericht. In 1918 werkten er 69 sigarenmakers. In 1924 waren er nog maar 20 mensen in dienst. Het bedrijf verdween in 1925. Voerde het sigarenmerk "Braziliaantjes". Het pand werd betrokken door sigarenmakerij Derk de Vries.²⁹³

29.15 Smidse

4.29.15.003 Smederij. Eersel, Dijk 1-5

Smederij met eenlaags winkel en woonhuis, laatste kwart 19^e eeuw, 1920. De winkel uit circa 1920 onder mansardedak. Haaks aan de straat gelegen winkel-werkplaats in voormalige boerderij met wolfsdak van tuile du nord-pannen. Kleine werkplaats met zadeldak, gedekt met tuile du nord-pannen.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.1. Woonhuis

4.31.1.001 Markt 20 en 22a

Eenlaags gepleisterde woonhuizen met dwars zadeldak tussen zijtopgevels uit de 19^e eeuw. Zadeldak met oudhollandse pannen. Indeling van de voorgevel en de winkelpui met luifel zijn in oude stijl vernieuwd circa 1980.²⁹⁴

4.31.1.003 Markt 14

Huis met dwars zadeldak tussen zijtopgevels, voorgevel gecementeerd. Anderhalfaags 19^e eeuw of ouder. Zadeldak met muldenpannen. Voorgevel gereconstrueerd circa 1980.²⁹⁵

²⁹⁰ Thijssen, 2006.

²⁹¹ Dams e.a., 1989, 260; Wintermans, 1995-1996.

²⁹² Dams e.a., 1989, 260; Wintermans, 1995-1996.

²⁹³ Dams e.a., 1989, 250; Kakebeeke, 1985, 52.

²⁹⁴ Rijksmonument nr. 14578. CHW. nr. KL030-000388.

²⁹⁵ CHW. nr. KL030-000386.

Markt 14; 16 01-04-1981

Markt 14 in Eersel. Foto <http://www.hskdeachtzaligheden.nl>

4.31.1.004. Markt 17

Eenlaags Kempisch dorpswoonhuis met jaarankers uit 1669 met mogelijk houten gebint. Gepleisterde gevels. Lagere achtergevel. Zadeldak met oudhollandse pannen.²⁹⁶

Markt 17 in 2011. RCE.

4.31.1.005 en 4.31.1.006 Markt 31 en 31a-33

Eenlaags dorpswoning onder zadeldak van verbeterde Hollandse pannen tussen zijtopgevels. Segmentvormige overtoogde vensters met zesdelige schuiframen en luiken. Gewit. 19^e en 20^e eeuw. Op de voorgevel na vrijwel geheel vernieuwd. Enige moerbalken zijn nog aanwezig.²⁹⁷

4.31.1.007 Markt 18

Eenlaags woonhuis met witgepleisterde lijstgevel uit de 18^e en 19^e eeuw (empiretijd). Balkdragende muren en fraai geproportioneerde zesdelige vensters. Zadeldak met Oudhollandse pannen. Stoep met smeedijzeren krullen als hekwerk. Levensboom in bovenlicht.²⁹⁸ Het best bewaarde huis van het dorp, Markt 18, is met zorg gerestaureerd. 'Het is een typisch huis uit de empiretijd, met balkdragende muren en fraai geproportioneerde zesdelige vensters. De voordeur vertoont de in die tijd gebruikelijke versiering. Boven een verticaal staande ruit in rechthoek, met in het midden een koperen knop daaronder een liggende ruit, eveneens in een rechthoek passend.'²⁹⁹

²⁹⁶ Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14572, CHW. nr. KL030-000395.

²⁹⁷ Rijksmonument nr. 14574, CHW. nr. KL030-000397.

²⁹⁸ DWHK.52.

²⁹⁹ Ruhe, 1980, 52 – 53. Rijksmonument nr. 14577, CHW. nr. KL030-000387.

4.31.1.008 Markt 21

Tweelaags huis met schilddak en lijstgevel, waarop kroonlijst met consoles. Vensters met afgeronde bovenhoeken en kuiven van stuc. Derde kwart 19^e eeuw.³⁰⁰

Markt 21 in 2011. RCE.

4.31.1.009 Markt 30

Eenlaags woonhuis met pannen zadeldak en schildeind uit de 19^e eeuw. Bij de restauratie circa 1975 op de voorgevel na vernieuwd. Zesdelige schuiframen met kleine roede-verdeling zijn bij de restauratie aangebracht.³⁰¹

4.31.1.010 Markt 30a-32

Eenlaags woonhuis met pannen zadeldak en schildeind uit de 19^e eeuw. Bij de restauratie circa 1975 op de voorgevel na vernieuwd. Zesdelige schuiframen met kleine roede-verdeling zijn bij de restauratie aangebracht.³⁰²

4.31.1.011 Eersel, Markt 49

Eenlaags huis met balkdragende zijmuren onder zadeldak met muldenpannen tussen zijtopgevels. 18^e-19^e eeuw. Voorgevel in de 19^e eeuw vernieuwd met behoud van de oudere kern van het huis. Bovenlicht met levensboom. In de zijgevel een raam met kleine roede-indeling. Top van de zijgevel is in de 20^e eeuw vernieuwd. Smeedijzeren stoephekken. Achter het pand een paardenstal.³⁰³

Markt 49 in 2011. RCE.

³⁰⁰ Rijksmonument nr. 14573, CHW. nr. KL030-000396.

³⁰¹ Rijksmonument nr. 14579. CHW. nr. KL030-000391.

³⁰² Rijksmonument nr. 14580. CHW. nr. KL030-000391.

³⁰³ Cornelissen & Kakebeeke, 1976, 58; Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14575, CHW. nr. KL030-000400.

4.31.1.012 Markt 32a-32b en 34

Dit betreft gerestaureerde teutenhuizen.

Markt 32-34. Foto <http://www.hskdeachtzaligheden.nl>.

4.31.1.015 Markt 15a t/m e

Tweelaags huis met gebosseerd gepleisterde lijstgevel. Ingang omlijst met diamantblokken. Schilddak met Oudhollandse pannen. Rechts naast het huis een koetspoort. Voormalige burgemeesterswoning. Derde kwart 19^e eeuw.³⁰⁴ Eerder stond hier de RK pastorie.

Markt 15a t/m e. Foto W. Thijssen 2003.

4.31.1.022 Dijk 14

Als schoolmeesterswoning gebouwd pand uit ca. 1890, later in gebruik als politiebureau met cellen in de achterbouw en thans kantoorgebouw. Wolfstdak met tuile du nord-pannen. Eenlaags aanbouw onder schilddak. Raamindeling vernieuwd.³⁰⁵

4.31.1.024 Dijk 30

Eenvoudige dorpswoning, in ca. 1922 gebouwd naar ontwerp van architect Vervest voor aannemer De Krom. Het pand vertoont grote gelijkenis met de woningen Dijk 26 en Gebr. Hoeksstraat 45. De woning bestaat uit een driebeukig voorhuis en een langgerekt breed achterhuis van een beuk.³⁰⁶

³⁰⁴ Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14571, CHW. nr. KL030-000394.

³⁰⁵ CHW. nr. KL030-000347. Gemeentelijk monument.

³⁰⁶ Gemeentelijk monument.

Dijk 30. Foto W. Thijssen.

4.31.1.025 Dijk 38

Aan de Dijk staat, op de T-kruising met de Gebr. Hoekstraat en de Kapelweg, in een rij met grotendeels naoorlogse, eenlaags bebouwing, een eenlaags woonhuis met rijke stucdecoraties, daterende uit omstreeks 1890. Het pand verkeert, ook wat betreft het interieur, nog in nagenoeg oorspronkelijke staat. Omstreeks 1985 zijn de geprofileerde gootlijst en de schoorstenen vervangen. Ook aan de centraal op het dak staande dakkapel zijn toen enkele modificaties doorgevoerd. Voor het pand een vernieuwde hardstenen stoep met vier hardstenen stoeppalen. Het interieur heeft een centrale hal over de volle diepte van het pand met links ervan een kamer en-suite. Het huis heeft belang als uitdrukking van een typologische ontwikkeling; het is van belang wegens het bijzondere materiaalgebruik en de ornamentiek.³⁰⁷

Dijk 38. Foto wikimedia commons.

4.31.1.026 Duizelseweg 17

Deze dorpswoning is in 1914 gebouwd voor de heer C.N.M. Folmer.³⁰⁸

³⁰⁷ CHW. nr. KL030-000348, Gemeentelijk monument.

³⁰⁸ Gemeentelijk monument.

Duizelseweg 17 in 2015. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.027 Gebroeders Hoeksstraat 1

Eenlaags woonhuis uit circa 1920, thans woonhuis met praktijkruimte. Zadeldak met nieuwe betonpannen. Sierankers.³⁰⁹

4.31.1.028 Gebroeders Hoeksstraat 45

Deze eenvoudige dorpswoning is omstreeks 1925 gebouwd en enkele jaren later uitgebreid met een winkelruimte. De woning vertoont grote gelijkenis met Dijk 30. Het woonhuis en de later toegevoegde winkelruimte hebben beide de ingang aan de straat. De winkelruimte is ten opzichte van het woonhuis enigszins naar voren gerooid.³¹⁰

Gebroeders Hoeksstraat 45. FOTO W. THIJSEN 2003.

4.31.1.030 Hint 10

Woonhuis uit ca. 1885, thans hotel "Het Gildehuis". Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen. Raamindeling gewijzigd circa 1960-1970.³¹¹

³⁰⁹ CHW. nr. KL030-000376. Gemeentelijk monument.

³¹⁰ Gemeentelijk monument.

³¹¹ CHW. nr. KL030-000366. Gemeentelijk monument.

Hint 10. Foto wikimedia commons.

4.31.1.031 Hint 9-11

Dubbel woonhuis, thans met kantoor in nummer 11, uit ca. 1920-1925. Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen.³¹²

4.31.1.032 Hint 14

Voormalige boerderij uit ca. 1875 met een omstreeks 1920 vernieuwd voorhuis, thans woonhuis. De aan de linker zijde aangebouwde schuur is omstreeks 1980 verbouwd tot poelierswinkel.³¹³

Hint 14 in 2019. Google Streetview.

4.31.1.033 Hint 19-19b

Vermoedelijk daglonershuis uit ca. 1900, thans dubbel woonhuis. Het stalgedeelte (links) is na de Tweede Wereldoorlog verbouwd tot woonruimte.³¹⁴

Hint 19-19b in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

³¹² CHW. nr. KL030-000372. Gemeentelijk monument.

³¹³ CHW. nr. KL030-000367. Gemeentelijk monument.

³¹⁴ Gemeentelijk monument.

4.31.1.035 Hint 6

Eenlaags woonhuis circa 1930, circa 1977 hersteld. Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen.³¹⁵

4.31.1.036 Hint 8

Eenlaags woonhuis circa 1910. Zadeldak met verbeterde Hollandse pannen. Garage onder zadeldak. Tot winkel verbouwd.³¹⁶

4.31.1.038 Markt 39-41

Twee eenlaags woonhuizen uit de 18^e en de tweede helft van de 19^e eeuw. Zadeldaken met Oudhollandse pannen. Nummer 39 is in de tweede helft van de 19^e eeuw gewijzigd. Nummer 41 heeft een gepleisterde voorgevel. Beide huizen zijn gewit.³¹⁷

Markt 39-41 in 2005. FOTO W. THIJSEN

4.31.1.039 Markt 47

Eenlaags woonhuis uit circa 1910. Zadeldak met muldenpannen. Het pand staat in de kern van Eersel en in het beschermde dorpsgebied aan de westzijde van het zuidelijke uiteinde van de Markt. Hier splitst de markt zich Y-vormig in de straten Dijk en Oude Postelseweg. Het zeer diepe perceel is karakteristiek voor de verkaveling ter plaatse. Achter de woning staat een ouder bijgebouw met de nokrichting loodrecht op de Markt.³¹⁸

Markt 47 in 2003. FOTO W. THIJSEN

³¹⁵ CHW. nr. KL030-000364. Gemeentelijk monument.

³¹⁶ CHW. nr. KL030-000365. Gemeentelijk monument.

³¹⁷ CHW. nr. KL030-000398. Gemeentelijk monument.

³¹⁸ <http://www.hskdeachtzaligheden.nl/?monument=markt-47-5521-an> CHW. nr. KL030-000399. Gemeentelijk monument.

4.31.1.040 en 041 Markt 6-8

Voormalig dubbel woonhuis annex boerderij uit ca. 1875, thans eethuis en vishandel. Zadeldak met oudhollandse pannen. In de zijgevel ouder muurwerk of hergebruikte steen. Raamindeling nummer 6 in oude vormen vernieuwd met kleine roede-verdeling. Achter nummer 8 een paardenstal.³¹⁹ Het sterk vervallen voormalige bedrijfsgeboude achter Markt 8 komt evenals de moderne achterbouw van Markt 6 niet voor bescherming in aanmerking.³²⁰

Markt 6-8 in 2015. FOTO W. THIJSEN

4.31.1.050 Willibrorduslaan 80

Woonhuis.³²¹

Willibrorduslaan 80 in 2017. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.055 Kerkstraat 5

Woonhuis schoolhoofd Ca. 1880.³²²

4.31.1.061 Oude Postelseweg 15³²³

Woonhuis, in het eerste kwart van de twintigste eeuw gebouwd (naar verluidt voor een politiemann). Het vrijstaande pand staat in de oude kern van Eersel nabij de Markt op een groot perceel aan de noordwestzijde van de Oude Postelseweg. Het perceel ligt net buiten de begrenzing van het

³¹⁹ Cornelissen & Kakebeeke, 1976, 58.

³²⁰ Gemeentelijk monument.

³²¹ Gemeentelijk monument.

³²² Gemeentelijk monument CHW. nr. KL115-000639.

³²³ Dams e.a., 1989. Thijssen, 1996.

beschermde dorpsgezicht. Aan de voorzijde staan twee eikenbomen. Achter het woonhuis staan een oude notenboom en een gemetselde waterput. De gemoderniseerde tuin wordt van de straat afgescheiden door een lage beukenhaag. In de loop der tijd is een aantal elementen veranderd: het woninginterieur is grondig gewijzigd, de gevels zijn wit geschilderd en het verbouwde achterhuis is uitgebreid met een moderne garage. Het is een gedeeltelijk onderkelderde dorpswoning van één bouwlaag en zolderverdieping op rechthoekig grondplan. Cultuurhistorisch waardevol gebouw. Het object heeft stedenbouwkundige waarde als markante boerderij aan de uitvalsweg van de Eerselse Markt.³²⁴

Oude Postelseweg 15 in 2009. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.066 Hint 4

Tweelaags woonhuis circa 1920-1930. Tentdak met tuile du nord-pannen.³²⁵

4.31.1.067 Woonhuis. Eersel, Markt 24-26³²⁶

Voormalig (dubbel?) woonhuis uit ca. 1910-1915, thans woonhuis/kantoor en winkel. De winkelpui van nummer 26 is er na de Tweede Wereldoorlog ingezaagd. De verbouwde bedrijfsruimte aan de achterzijde, thans slachterij en woonhuis, dateert vermoedelijk uit het laatste kwart van de 19de eeuw.

Cultuurhistorisch waardevol gebouw.³²⁷

Markt 24-26 in 2015. FOTO W. THIJSEN

4.31.1.072 Gebroeders Hoeksstraat 2

Eenlaags woonhuis, circa 1920. Zadeldak met tuile du nord-plannen. Sierankers.³²⁸

4.31.1.079 Woonhuis. Eersel, Kerkstraat 2-2a

³²⁴ Redengevende beschrijvingen monumenten Eersel van Stichting Gelders Genootschap. Gemeentelijk monument.

³²⁵ CHW. nr. KL030-000363.

³²⁶ Zie <http://www.hskdeachtzaligheden.nl/?monument=markt-24-26-5521-al>.

³²⁷ CHW. nr. KL030-000389.

³²⁸ CHW. nr. KL030-000375.

Eenlaags woonhuis circa 1910. Zadeldak met muldenpannen. Bijgebouw onder zadeldak.

Kerkstraat 2 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.083 Duizelseweg 7

Eenlaags woonhuis met bedrijfsgedeelte circa 1910. Zadeldak met muldenpannen. Raamindeling gewijzigd in oude hoofdvorm.³²⁹

Duizelseweg 7 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.086 Dijk 19-21

Dubbel eenlaags woonhuis, laatste kwart 19^e eeuw, circa 1930. Zadeldak met oudhollandse pannen. Voorgevel geknikt. Bestaat niet meer.

31.2. Boerderij

4.31.2.002 Eersel, Markt 51

Eenlaags dwarshuis boerderij met balkdragende zijmuren en zadeldak uit midden 19^e eeuw. Bovenlicht met levensboom. Voorgevel sterk vernieuwd circa 1975-1980.³³⁰

³²⁹ CHW. nr. KL030-000345.

³³⁰ Kolman e.a., 1997. Rijksmonument nr. 14576, CHW. nr. KL030-000401.

Markt 51. Foto Wikimedia Commons.

4.31.2.003 'De Oude Hoeve', Markt 2

Aan de noordoostelijke zijde van de Markt staat, aan de zuidelijke zijde van de kruising met de Nieuwstraat, haaks op het plein, de voormalige boerderij met schuur 'De Oude Hoeve', in de huidige vorm blijkens een gevelsteen daterend uit 1884, maar met een oudere kern. Kort vóór 1884 is de reeds ter plaatse bestaande boerderij afgebrand, maar delen (onder meer een in baksteen overwelfde kelder) zijn in het daarna herbouwde pand (de huidige boerderij) opgenomen. Na de Tweede Wereldoorlog is een deel van het aan de Markt gelegen woonhuis verbouwd tot winkel. De gevel van het pand is daarbij intact gebleven. Uit de kadasterkaart van 1830 blijkt dit een brouwerij te zijn geweest, zie 4.29.2.002.

'De Oude Hoeve', Markt 2 in 2003. FOTO W. THIJSEN

Het erf is via een poort aan de Markt en via de oostelijke zijde bereikbaar. Het is verhard en beplant met drie walnoten. Er staan een stal, een karschop en een schuur op.

De karschop heeft een bovenliggende tasruimte. Deze schop wordt door een paardenstal gescheiden van de voormalige deel. Voorts een aan de noordelijke zijde geopende, gepotdekselde schuur. Deze heeft een rechthoekige plattegrond en wordt gedekt door een zadeldak, aan de achterzijde lager aangezet, met pannen. De schuur heeft nog zijn oorspronkelijke gebint bestaande uit vier spanten met korbelen en houten stijlen, op bakstenen poeren gesteld. Van de noordelijke gevel is het gedeelte links (oostelijke deel) beschoten.

De boerderij is van algemeen belang. Het gebouw heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de sociaal-economische ontwikkeling van de landbouw in het zandgebied en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de boerderij in de late negentiende eeuw. Architectuurhistorisch is het pand van belang vanwege de sobere ornamentiek en bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur. Het gebouw heeft ensemblewaarden vanwege de samenhang met de in maat en schaal

overeenstemmende bebouwing in het beschermde dorpsgezicht. De boerderij is belangrijk vanwege de gaafheid van het in- en exterieur en is als zodanig zeldzaam.³³¹

4.31.2.009 “Den Herd”, Hint 28

Langgevelboerderij. Vroeg 19^e eeuw. Wolfsdak van riet met oudhollandse pannen. Verlengd en verhoogd bij een ingrijpende restauratie circa 1975. “Den Herd” genaamd. Cultuurhistorisch belang, straatbeeldtyperend. Twee linden met een omtrek van circa 200 cm.³³²

Den Herd in 1963. RCE.

Den Herd in 2015. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.016 Hint 26-26a³³³

Een omstreeks 1920-1925 vernieuwd woongedeelte van een langgevelboerderij uit het laatste kwart van de 19de eeuw. Het voormalige bedrijfs gedeelte is sterk vervallen (kap verwijderd, muurwerk gedeeltelijk ingestort, vijf ankerbalkgebinten met muurstijlen en tussenstijlen nog aanwezig), en komt derhalve niet voor bescherming in aanmerking. De oorspronkelijke achter- en zijgevels van het woongedeelte zijn opgehoogd; de voorgevel is volledig vernieuwd. Zadeldak met eternitleien en oudhollandse pannen. Iets hoger woonhuis. Ouder muurwerk in de zijgevel. Het achtererf bezit qua aanleg en beplanting nog een aantal karakteristieke elementen, zoals een kleine schop achter het woonhuis, een varkensstal annex schuur achter het voormalige bedrijfs gedeelte, een moestuin, lindeboom, noteboom, fruitbomen en een beukenhaag als erfafscheiding.³³⁴

De kleine schop direct achter het woonhuis heeft o.a. in halfsteensverband gemetselde gevels, een zadeldak met oud-Hollandse pannen en een éénbeukig dekbalkgebint.

De varkensstal annex schuur achter het bedrijfs gedeelte heeft o.a. in kruisverband gemetselde gevels (lichtrode baksteen), een zadeldak met gesmoorde Muldenpannen (goten ontbreken), diverse getoogde zesruits stalen stalramen, één stalraam met spinnekop en opgeklampte deuren.

Cultuurhistorisch waardevol gebouw; CHW. nr. KL030-000368

Hint 26 in 2015. Google Streetview.

³³¹ Rijksmonument nr. 517806. CHW. nr. KL030-000384.

³³² Rijksmonument nr. 14568. CHW. nr. KL030-000369.

³³³ Zie <http://www.hskdeachtzaligheden.nl/?monument=hint-26-5521-ah-eersel>.

³³⁴ Redengevende beschrijvingen monumenten Eersel van Stichting Gelders Genootschap.

4.31.2.019 Dijk 44-46

Ook deze boerderij lijkt me geheel of minstens fors verbouwd. Geen wolfseinde meer, geen dwarsdeel of stal, alles perfect even hoog. Nu twee woningen met een poort daartussen. Alleen de noordelijke zijgevel lijkt nog van rond 1900 te dateren.

Oude omschrijving:

Langgevelboerderij met dwarsdeel uit circa 1900. Zadeldak met wolfseinde gedekt met oudhollandse pannen. Het woonhuis is iets hoger dan het bedrijfsgedeelte. Raamindeling gewijzigd circa 1960.³³⁵

4.31.2.020 Hint 7-7a t/m d

Voormalige langgevelboerderij circa 1890-1900. Zadeldak met kruispannen. Raamindeling vernieuwd.³³⁶ Het vroegere bedrijfsgedeelte is verbouwd tot winkel en horeca met dakkapellen.

Hint 7 in 2020. Google Streetview.

4.31.2.064 Hint 17a-17-17b

Langgevelboerderij uit 1890. Verbouwd tot woningen.

Hint 17 in 2015. Google Streetview.

4.31.2.065 Langgevelboerderij. Eersel, Hint 24-24a

Was ooit langgevelboerderij uit 1956. Nu redelijk modern woonhuis met garage, geen langgevelboerderij.

4.31.2.136 Langgevelboerderij. Eersel, Oude Postelseweg 5

Langgevelboerderij uit 1777 in 1975 sterk in oude stijl verbouwd. Wolfsdak van Oudhollandse pannen. Jaartal in het pleisterwerk van de zijgevel.

De boerderij ligt aan een uitvalsweg van de Eerselse Markt en wel die, welke in zuidwestelijke richting naar de abdij van Postel afbuigt. Ze is globaal noord-zuid georiënteerd en met de oostelijke langsegevel naar de wegzijde gekeerd. Gezien de toch ingrijpende verandering in 1973/74 werd het gebouw niet voor de gemeentelijke monumentenlijst voorgedragen. Niettemin is juist de herkenbare bouwhistorie en het aantrekkelijke beeld van deze boerderij zo vlak bij de Markt, aanleiding geweest om onderzoek te doen.

Oorspronkelijk stond hier vermoedelijk een kortgevelboerderij: een woon-stalhuis met een

³³⁵ CHW. nr. KL030-000349.

³³⁶ CHW. nr. KL030-000371.

gebintenstructuur als drager en wanden van vlechtwerk met riet. Blijkens het jaartal 1777 in de zuidelijke gevel zijn toen minstens de wanden van het woonhuis versteend. Misschien ook die van het stalgedeelte en anders is dat later alsnog gebeurd. Mogelijk zijn in 1777 al de toegangen in de lange gevel geplaatst en anders is dat later gebeurd. Daardoor werd het gebouw een langgevelboerderij. De gevels zijn opgetrokken in steens metselwerk, met ter plaatse van de opleggingen van de moerbalken een halve steen uitgebouwde penanten aan de binnenzijde. Blijkbaar zijn de dragende gebinten dus ooit verwijderd waarna men de muren de nieuwe balken liet dragen. Zo'n ingreep is bijzonder en hoort eigenlijk pas in de 19^e eeuw thuis. Bij de verbouwing van 1973 is er veel veranderd zodat de precieze gang van zaken niet goed meer herkenbaar is.

Het object betreft een langgevelboerderij, wat inhoudt dragende bakstenen gevels. De korte eindgevels waren in 1973 voorzien van topgevels, terwijl de langsgevels van het woongedeelte tot ca. 30 cm. boven de zoldervloer reikten, zoals ook nu nog het geval is. De gevels zijn opgetrokken in steens metselwerk, met ter plaatse van de opleggingen van de moerbalken een halve steen uitgebouwde penanten aan de binnenzijde. Doordat bij de verbouwing in 1973 de gevels aan de binnenzijde zijn voorzien van halfsteense spouwmuren zijn deze penanten niet meer waarneembaar. Tot 1973 bevond zich aan de achterzijde van het bedrijfsgedeelte daar waar dat gedeelte aansluit aan het woongedeelte een nog jonge aanbouw. Deze aanbouw is bij de verbouwing afgebroken en niet in het onderzoek betrokken.

De boerderij is een vroeg exemplaar van het type langgevelboerderij. De langgevelboerderij is een type dat met een aantal tussenvormen zich heeft ontwikkeld uit het driebeukig hallenhuis, dat al in de middeleeuwen algemeen gebruikelijk was.

Het hallenhuis heeft een dragend skelet, waarin aanvankelijk gevelvullingen aanwezig waren van houten planken en van vlechtwerk van (wilgen-) tenen, afgepleisterd met leem.

Het langgevelhuis daarentegen heeft geen dragend skelet maar dragende gevels, waarop dwarsbalken zijn gelegd die de kaspanten dragen. Bij de verstening van een hallenhuis werd slechts rondom het skelet een stenen muur geplaatst, die geen dragende functie had. Een hallenhuis kon zich niet door een verbouwing tot een langgevelboerderij ontwikkelen. Dat zou immers betekenen dat het skelet er uit werd gesloopt en dan is er geen boerderij meer: het dak wordt niet meer gedragen en in de praktijk blijkt zelfs dat verwijdering van het skelet betekent dat de omringende muren bij de eerste de beste rukwind instorten. De evolutie is dan verbroken en pas dan kan men een (geheel nieuwe) langgevelboerderij gaan bouwen. In de eerste bouwphase, de stichting van de huidige boerderij, werd al een echte langgevelboerderij tot stand gebracht. Die dateert blijkens het jaartal in de zuidgevel uit 1777. In tegenstelling tot zoveel andere gevallen, waarbij een jaartal in de gevel is ingemetseld of een jaartal in de vorm van muurankers is aangebracht, verwijst dit jaartal naar het jaar van de bouw en niet naar dat van de verstening. Deze boerderij is een mooi voorbeeld van een langgeveltype van vóór 1800.

De achttiende eeuw is de periode waarin de meeste oude hallenhuizen zijn “versteend” en het gebruik van baksteen klaarblijkelijk haalbaar werd voor de boeren van de Brabantse zandgronden. Daarbij diende de baksteen als bekledingsmateriaal voor de antieke bouwwijze van het hallenhuis met zijn dragend skelet, terwijl bij de langgevelboerderij juist gebruik werd gemaakt van het draagvermogen van de bakstenen muren.

De boerderij Oude Postelseweg 5 te Eersel markeert dus een breekpunt tussen twee cultuurhistorisch belangrijke perioden van de boerderijbouw in Noord-Brabant: het verdwijnen van het hallenhuis en de opkomst van de langgevelboerderij.³³⁷

³³⁷ Dams e.a., 1989. Thijssen, 1996. Leenders, 2015. CHW. nr. KL030-000409.

Oude Postelseweg 5 in 2003. FOTO W. THIJSEN

4.31.2.163 Hint 1

Kopgevelboerderij uit ca. 1900, thans horeca-pand. Zadeldak met oudhollandse pannen. Het aangebouwde gedeelte met muldenpannen. Raamindeling gewijzigd circa 1960.³³⁸

4.31.2.164 Hint 16-16a

Voormalige langgevelboerderij met middenlangsdeel uit ca. 1920, thans dubbel woonhuis. Zadeldak met muldenpannen. Ingang verplaatst en bedrijfsgebouwd. Het vrijstaande bedrijfsgebouw Hint 16b, thans dierenkliniek, hoorde oorspronkelijk bij deze boerderij. De aanleg van het achtererf is volledig gewijzigd.³³⁹

Hint 16-16a in 2003. FOTO W. THIJSEN.

4.31.2.166 Langgevelboerderij. Eersel, Kapelweg 2

Langgevelboerderij met dwarsdeel, losstaande schuur en varkensstal. Omstreeks 1890 gebouwd voor het echtpaar Van Woerkum-Hooyen, in 1910 na brand herbouwd, vervolgens in 1974 verkocht aan de gemeente Eersel en in de jaren tachtig verbouwd tot museum "De Acht Zaligheden". Thans heeft het woongedeelte een vroeg-twintigste-eeuwse inrichting, is in de bedrijfsruimte een expositieruimte ondergebracht, worden in de vrijstaande schuur landbouwwerktuigen tentoongesteld en is in de vrijstaande varkensstal een 'koffieshop' gevestigd. De erfaanleg met bakstenen waterput, boomgaard annex kinderboerderij, bloemen- en moestuin is gedeeltelijk gereconstrueerd. Oude beplanting is bewaard gebleven in de vorm van een notenboom, diverse appelbomen en hagen als erfafscheiding.³⁴⁰

³³⁸ Gemeentelijk monument.

³³⁹ Gemeentelijk monument.

³⁴⁰ CHW. nr. KL030-000378. Gemeentelijk monument.

Kapelweg 2 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.186 Kortgevelboerderij. Eersel, Oude Postelseweg 3-3a.

Voormalige boerderij van het kortgevel-type met dwarsdeel en mansardekap, met losse schuur, uit 1911, thans woonhuis. Het pand is mogelijk gebouwd in opdracht van de Protestantse Maatschappij ter bevordering van Welstand; sedert 1822 actief in Noord-Brabant met het doel geloofsgenoten van de maatschappelijke ondergang te behoeden. Het pand is grondig verbouwd, waarbij met name de indeling en het exterieur van het bedrijfsgedeelte volledig en de erfaanleg zijn volledig gemoderniseerd. Het object heeft cultuurhistorische waarde – als een vermoedelijk in 1911 in opdracht van de Protestantse Maatschappij ter bevordering van Welstand gebouwde boerderij.³⁴¹

Oude Postelseweg 3 in 2003. FOTO W. THIJSEN.

31.5. Woonhuis met bedrijfsruimte

4.31.5.001 Voortseweg 5-7a

Voormalige timmerwerkplaats uit circa 1910, nu (2019) woonhuis. Zadeldak met muldenpannen.³⁴²

Voortseweg 5-7a in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

³⁴¹ Dams e.a., 1989. Thijssen, 1996.

³⁴² Dams e.a., 1989, 249. CHW. nr. KL030-000427.

4.31.5.005 Kerkstraat 19a-21 Eersel

Omstreeks 1926-1928 gebouwd woonhuis, dat samen met het aangrenzende bedrijfsgedeelte (thans woonhuis Kerkstraat 19a) een boerderij vormde. Het woonhuis heeft aan de achterzijde een moderne éénlaags uitbouw die niet voor bescherming in aanmerking komt. Cultuurhistorisch waardevol gebouw.³⁴³

Kerkstraat 21 in 2005. FOTO W. THIJSEN.

4.31.5.006 Dijk 26-26b

Eenvoudige dorpswoning met voormalige timmermanswerkplaats (thans gedeeltelijk bij het woonhuis getrokken), in of kort na 1921 gebouwd voor J. Kwinten. Omstreeks 1970 is er een verdieping op het achterhuis gezet. Het woonhuis vertoont grote gelijkenis met de panden Dijk 30 en Gebr. Hoeksstraat 45.³⁴⁴

Opmerking: in de gemeentelijke monumentenlijst is deze woning-met-bedrijfsruimte beschreven als twee monumenten, een op nummer 26 en een op nummer 24, De huidige nummering is 26 de werkplaats) en 26a (de woning), nummer 24 hoort bij nieuwe woningen achter dit gebouw. Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_gemeentelijke_monumenten_in_Eersel#Eersel

Dijk 26-26b in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

31.7. Schuur/bijgebouw

4.31.7.001 Hint 16b

Voormalige veestal/schuur, thans dierenkliniek, waarschijnlijk in de 19de eeuw versteend en daarna (tot aan de dag van vandaag) diverse malen grondig verbouwd, gemoderniseerd en uitgebreid. De houtconstructie in het gebouw is mogelijk ouder. Dit bedrijfsgebouw hoorde van oorsprong bij de

³⁴³ Zie <http://www.hskdeachtzaligheden.nl/?monument=kerkstraat-21-5521-jk-eersel>.

³⁴⁴ Gemeentelijk monument.

boerderij Hint 16 (thans dubbel woonhuis 16;16a).³⁴⁵

Hint 16b. Foto W. Thijssen.

4.31.7.004 Oude Postelseweg 3

Voormalige schuur annex stal van één bouwlaag en zolder op rechthoekig grondplan. De bakstenen gevels zijn in kruisverband gemetseld. Het langgerekte zadeldak is gedekt met gesmoorde tuiles du Nord en watert af via zinken goten. In de lange gevel tegenover de boerderij bevinden zich de diverse opgeklampte (dubbele) deuren en een getoogd zesruits stalraam. De korte gevel aan de straatzijde bezit een rechthoekig venster (enkelruits schuifraam en bovenlicht) onder blinde segmentboog en een zolderluik. Zie verder 4.31.2.186 Kortgevelboerderij. Cultuurhistorisch waardevol gebouw.³⁴⁶

4.31.7.005 Bijgebouw Eersel, Markt 47

Bijgebouw (bakhuisje, schuur- en stalruimte?) van één bouwlaag en zolder op rechthoekig grondplan. De bakstenen gevels zijn grotendeels in kruisverband gemetseld. Het langgerekte zadeldak is gedekt met gesmoorde Muldenpannen en watert af via een niet oorspronkelijke mastgoot. Op de nok is een schoorsteen geplaatst. De korte gevel bezit een breed kozijn waarin een opgeklampte deur, een twintigruits venster en een kozijn met zolderluik. Zie verder 4.31.1.039.³⁴⁷

4.31.7.008 Markt 51

Schuur achter boerderij (zie 4.31.2.002) uit midden 19^e eeuw.³⁴⁸

Achtergevel en schuur Markt 51 Eersel in 1979. RCE.

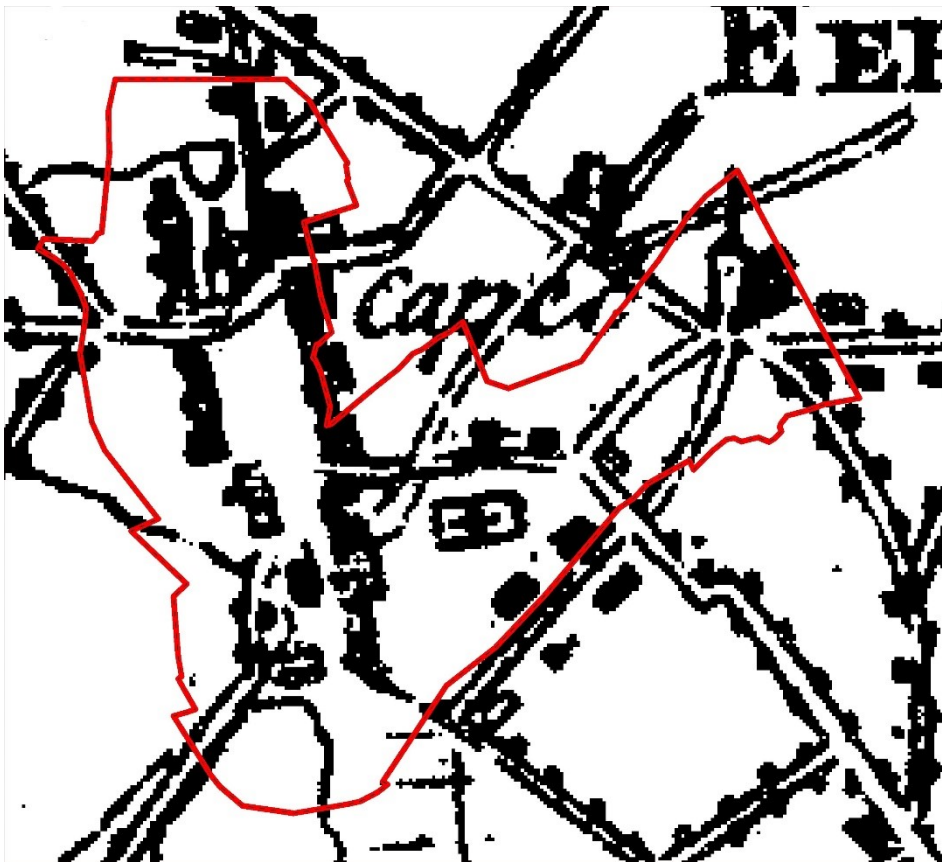
³⁴⁵ Gemeentelijk monument.

³⁴⁶ Dams e.a., 1989. Thijssen, 1996.

³⁴⁷ Gemeentelijk monument. KL030-000399.

³⁴⁸ Kolman e.a., 1997. CHW. nr. KL030-000401.

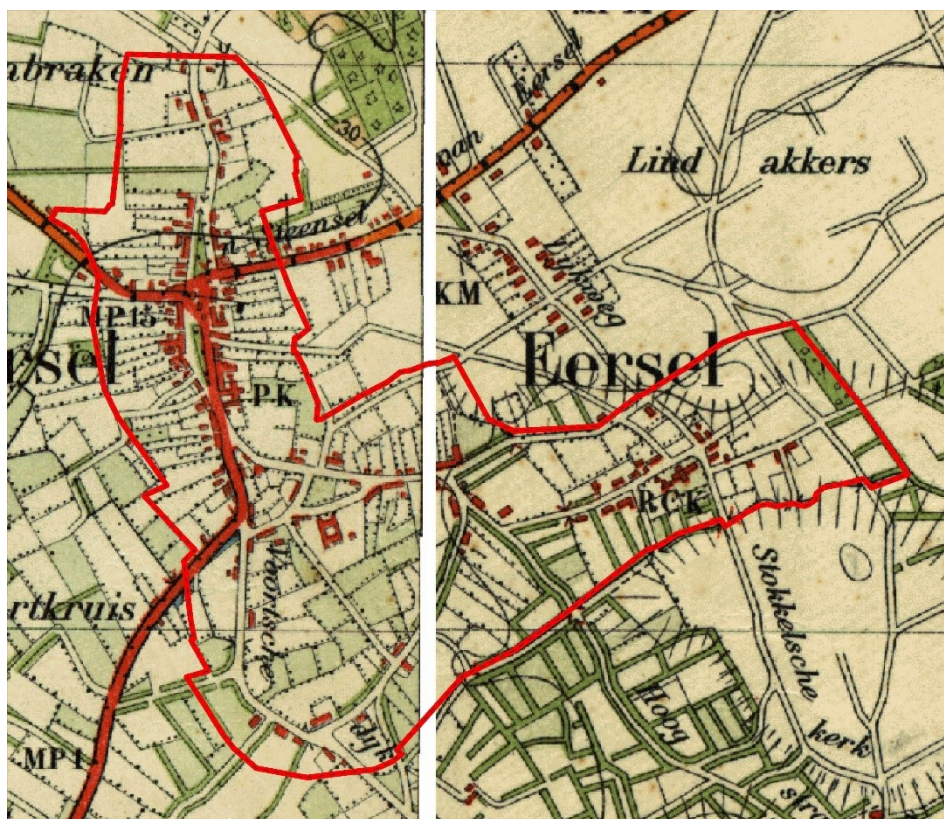
7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Esri

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Anonymus, 1948: *Vrijheid aan de Run*, z.pl.

Anonymus, 2000: De molen van Eersel op het Hint, in: *De Rosdoek* 94, 19-22.

Asseldonk, M.M.P. van, K.A.H.W. Leenders 2003: Een middeleeuwse IJzeren Rijn? De route Antwerpen – Roermond, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 20, 53 – 92.

Asseldonk, M.M.P. van, 2003a: De Meierij ontrafeld: plaatselijke bestuur, dorpsgrenzen en bestuurlijke indeling in de Meierij van 's-Hertogenbosch, circa 1200-1832, Tilburg.

Asseldonk, M.M.P. van, 2013b: De laatmiddeleeuwse transitie en de oorsprong van gemeintes en heerlijke rechten op de wildernis in de Meierij van 's-Hertogenbosch, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 30, 13-49.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Bezemer, W., 1895: Iets over de kerk te Eersel, in: *Taxandria* 2, 178-179.

Cornelissen, C., A.D. Kakebeeke, 1976: *Duizel Eersel Steensel : volksleven en verleden* (Heemkundige Studiekring De Acht Zaligheden), Eersel.

Cornelissen, K. (red.), 1981: Jubeljaar 1981 St. Willibrorduskerk Eersel, 1381-1981, 1931-1981 : facetten uit de geschiedenis van de kerk en parochie van Eersel, Hapert.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Kakebeeke, A.D., 1985: *Eersel in grootmoeders tijd*, Zaltbommel.

Kolman, C., B. Olde Meierink en R. Stenvert, 1997: *Monumenten in Nederland : Noord-Brabant* (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Zwolle – Zeist.

Kwinten, P.J.J.M., 1972: Eersel in oude ansichten waarin tevens opgenomen afbeeldingen van Duizel en Steensel, Zaltbommel.

Leenders, K.A.H.W., 2015: De dynamische hoeve. Veranderingen in boerderijgebouwen en hun omgeving in de Meierij van 's-Hertogenbosch, 1662 - 2015. Woudrichem.

Ruhe, H.A.M., 1980: Het dorpswoonhuis in de Kempen vanaf de vijftiende tot de negentiende eeuw, Zaltbommel.

Thijssen, Chr., 1996: Kleine historische gids van Eersel en zijn monumenten, Eersel.

Thijssen, W., 2006, Waterputten in de Nieuwstraat in Eersel, In: *De Rosdoek* nr. 117, maart, 19-23.

Thijssen, W., 2020, Middeleeuws 's-Hertogenhofstad in Eersel gelokaliseerd? In: *De Rosdoek* nr. 173, 7-14.

Vangheluwe, D., 2011: De oude kern van Eersel, in *De Rosdoek* nr. 137, maart 2011, 4-13.

Wintermans, M., 1995-1996: De geschiedenis van de coöperatieve stoomzuivelfabriek "St. Benedictus", in: *De Rosdoek* nr. 73 (april 1995) 6-28; nr. 75 (september 1995) 28; nr. 77 (maart

1996), 3-10.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

E4.013 Dorpskom Duizel

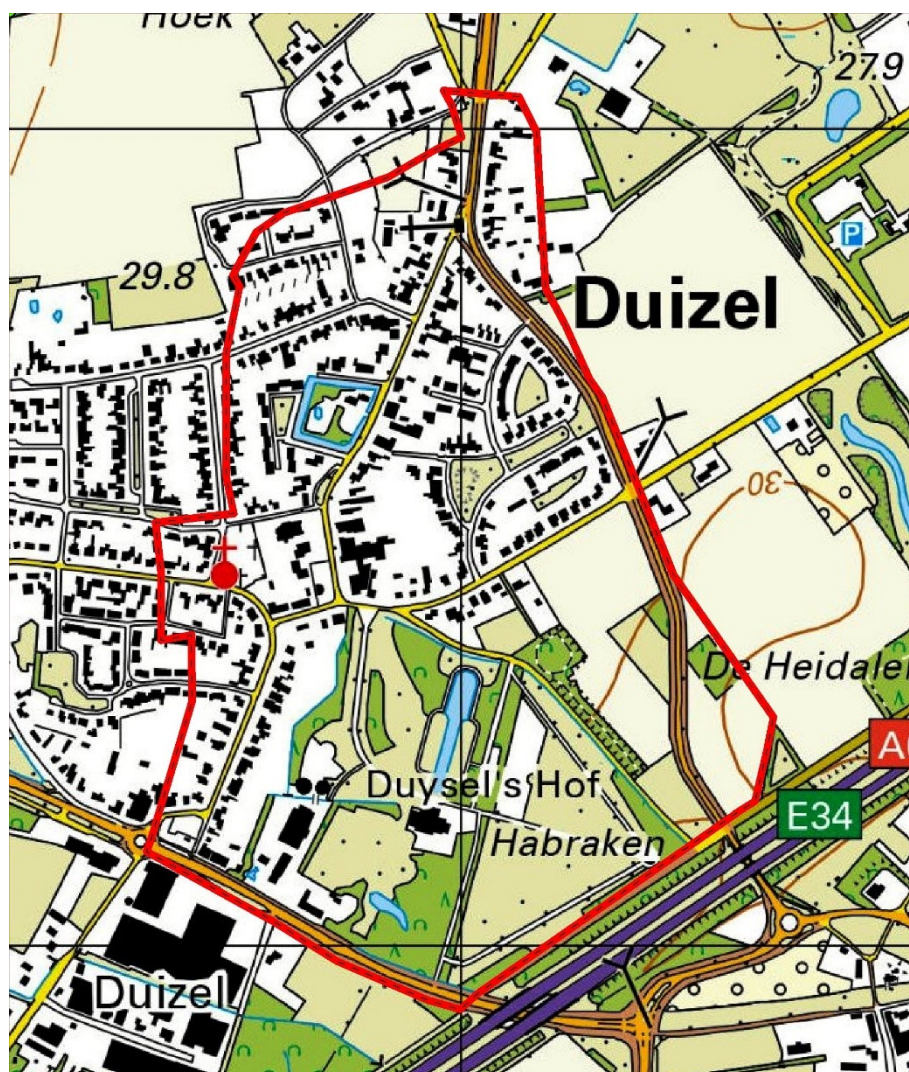
1. Karakter

Het ensemble Dorpskom Duizel omvat het oude centrumgebied van de oude dorpsgemeenschap Duizel. Daarin lagen in 1830 vier huizengroepen, met in een ervan de parochiekerk. Nu is het gebied bijna geheel volgebouwd met in het zuiden een groot park.

2. Naam

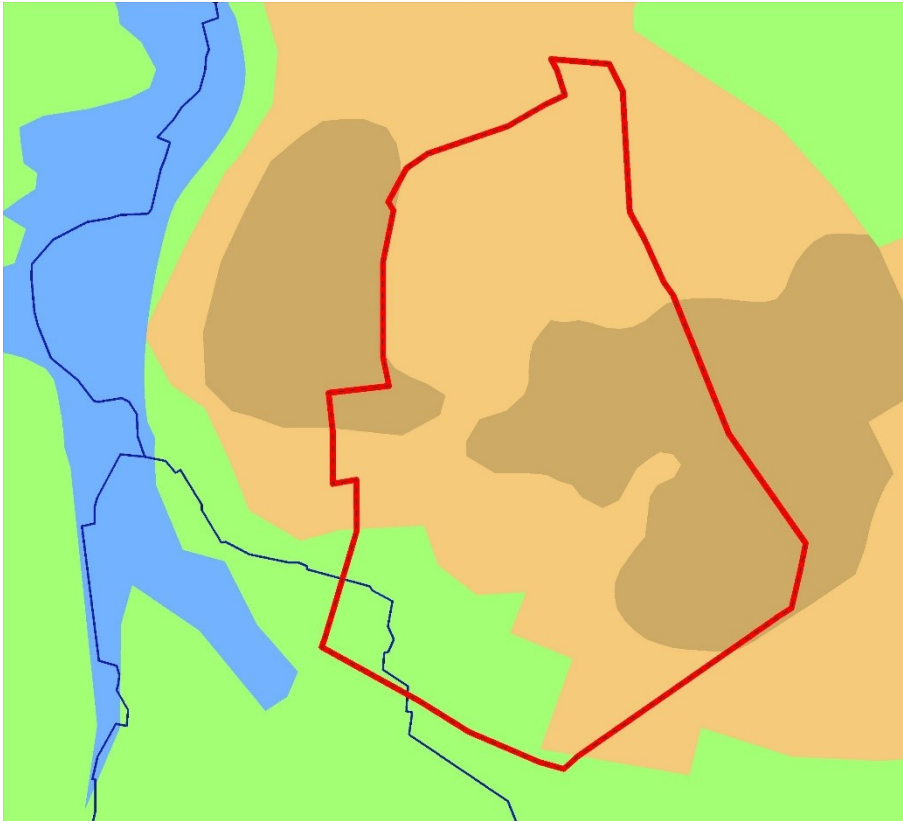
Het ensemble Dorpskom Duizel is genoemd naar het dorp Duizel waarvan de kom in dit ensemble beschreven wordt. De naam Duizel komt het eerst voor in een tekst van vóór 1026 (kopie ca. 1460) Duselam, 1031 (kopie 17e eeuw) Duselon, 1219 en 1224 Dusele, 1312-1350 Duzel, 1326 Dusel, 1345 Duzel, 1440 Dusele, 1574-1575 gemeynnt van Duizel. Oorspronkelijk een datief meervoud met plaatsaanduidende functie van de waternaam *Dusel, met als betekenis 'nederzetting aan de *Dusel'. Deze waternaam is verklaard als 'de rustig stromende', bij mnd. dusen 'gedachteloos voortgaan' en ono. dúsa 'rustig zijn'. Anderen verbinden -op niet overtuigende wijze- *Dusel met Diessen. Verband met duis, does 'mosveen, begroeid moeras of veen, lichte turf' is niet waarschijnlijk.³⁴⁹

3. Ligging

³⁴⁹ Van Berkel en Samplonius 2018 op Duizel.

De dorpskom van Duizel op de Topografische kaart van 2020, rood omlijnd.

De dorpskom van Duizel ligt op middelhoge en hoge dekzandgronden ten oosten van het dal van de Duizelse Aa (blauw) die verder stroomafwaarts de De Stroom of Kleine Beerse heet. Een zijtakje van deze beek kwam net in het zuiden van het ensemblegebied.

4. Omvang

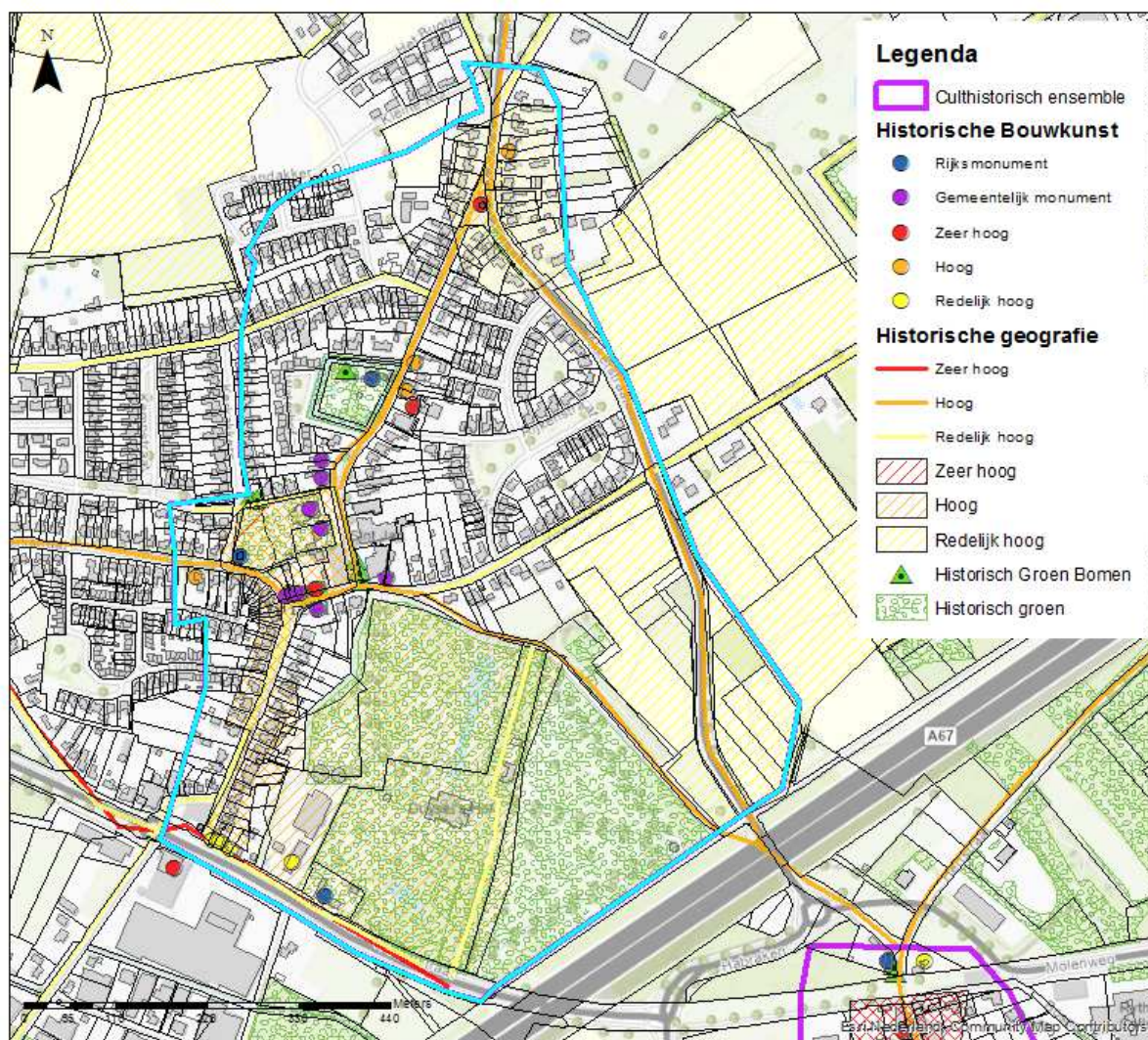
Het ensemble Dorpskom Duizel beslaat een oppervlakte van 53 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidig grondgebruik is hoofdzakelijk bebouwd gebied met huizen en tuinen. In het zuiden een groot park en ten oosten ervan nog wat akkers.

Het grondgebruik in 1840 was hoofdzakelijk een open akker met aan de westzijde omheinde velden met daartussen verspreide boerderijen en de kerk. Een tweede open akker lag juist ten westen van het ensemblegebied. Ter hoogte van de zuidoostgrens van het ensemblegebied liep de gemeentegrens met Eersel als een zigzaglijn door de akkers.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Dorpskom Duizel (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 12 Oude infrastructuur

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.001 Turnhoutervoort-Kattenrijt

De vermoedelijk tot ca 1210 gebruikte doorgaande weg Antwerpen – Turnhoutervoorde – Eersel – Kattenrijt – Roermond viel bij Duizel samen met de huidige Wolverstraat.³⁵⁰ In de praktijk waren deze oude routes bundels van banen. De weg komt van Hapert en loopt via Eersel naar Bergeijk. Dit laatste stuk is in de 18^e eeuw kennelijk gemoderniseerd en rechtgetrokken. Het dorp Eersel had op deze oude weg een centrale positie, met een markttol, en een goed genaamd 's-Hertogenhofstat. Op de hele route werd ook nog een tol betaald.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

³⁵⁰ Van Asseldonk en Leenders 2003.

4.13.1.010 Akkerstraat: de weg Eersel – Duizel - Hoogcasteren

4.13.1.011 de Kerkstraat – Meerstraat – Sgt. Fraserpad: de weg Eersel – Duizel - Hapert

4.13.1.012 Eersel. Provinciale Weg

In 1854 wordt de eerste verharde weg in de streek aangelegd, de Provinciale weg Eindhoven-Reusel. Deze grindweg ontsluit de Kempen en maakt een betere verbinding met de omliggende gebieden mogelijk. De weg werd in 1961 gemoderniseerd.³⁵¹

13.4 Railweg

4.13.4.001 Tramlijn Eindhoven-Reusel grens

Op de provinciale weg (4.13.1.012) werd een tramlijn van de Stoomtrammaatschappij “De Meijerij” aangelegd. De eerste proefritten werden in 1897 gemaakt. De dorpsherbergen fungeerden als tramstation. Onderweg geen vaste haltes. Te duur voor personenvervoer. Goederenvervoer was belangrijker. Door concurrentie van de bus werd op 15-05-1935 het personenvervoer gestaakt en op 10-01-1937 het vrachtvervoer.³⁵²

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.012 Eindhovense weg

Weg over de hei richting Eindhoven.

4.14.1.017 Smitseind

Vroeger Smitseindse Straat genaamd: de gehuchtstraat van het Smitseind.

4.14.1.095 Pad Duysels Hof

Pad door het park Duyselshof.

4.14.1.150 Wolverstraat – Duizelseweg

Vroeger helemaal Wolverstraat genaamd: de oude provinciale weg met trambaan. Deels verlegd. Nu heet het resterende stukje in Eersel: Duizelseweg.

4.14.1.167 Kruisstraat

Vroeger een pad ten noorden van de kerk, nu een woonstraatt met bomen, oostwaarts gericht op de nieuwe kerk.

4.14.1.200 St.-Janstraat

Vroeger een pad naar de Kerkakkers. Nu een woonstraat.

4.14.1.210 Groenstraat

Vroeger Kerkstraatje genaamd.

14.8 Plein

4.14.8.007 Plaatse Groenstraat Duizel

Kleine plaatse met opgaande bomen aan noordzijde van Duizel.

14.2 Voorde / brug

4.14.2.003 ZW van Duizel

³⁵¹ Dams e.a.1989, 272.

³⁵² Dams e.a. 1989, 263, 272, 323.

Voorde door de Duizelse Aa ten westen van de kerk. Met uitvoerige waaier van wegen aan weerszijden. Onder andere de middeleeuwse hoofdweg Turnhoutervoort-Kattenrijt (4.12.4.001) liep hierdoor.

14.15 Laanbeplanting

4.14.15.012 Zomereiken Duizel, Akkerstraat

Enkele rij zomereiken, 1910-1920. Waarschijnlijk is de rij zomereiken een relict van de als zandweg omstreeks 1920 aangelegde verbinding tussen de dorpen.

Zomereiken langs de Akkerstraat 10 in Duizel. FOTO [HTTPS://BOMEN.MEETNETPORTAAL.NL/](https://bomen.meetnetportaal.nl/)

Thema: 15 Gegraven waterlopen

15.3 Sloot / wetering

4.15.3.076 Pastoriesloot

Sloot die begon aan de gracht om de pastorie en noordwaarts liep. Bestaat niet meer.

Thema: 17 Gehuchten

17.5 Huizengroep

4.17.5.008 Groenstraat

Huizengroep aan de plaatse van Duizel, 7 boerderijen. Later is men heel de straat vanaf hier tot aan de oude kerk "Groenstraat" gaan noemen.

4.17.5.009 Kerkstraat

Zes boerderijen en een omgrachte pastorie aan het kerkstraatje van Duizel.

4.17.5.006 Smitseind

In 1830 een straatgehucht met vijf of zeven boerderijen, aan de Smitseindse Straat ten zuiden van de kerk van Duizel. Halverwege het Smitseind wordt de Duizelse Aa overgestoken. De gehuchtstraat steekt dus het beekdal over.

4.17.5.011 Dorp

Kerk, school en drie boerderijen bijelkaar. Op de kadasterkaart "Duizel Dorp" genoemd.

Thema: 19 Landgoederen

19.6 Landgoedgebied

4.19.6.001 Landgoed Duysels Hof

De kaarten tot en met 1883 tonen hier enkele weiden met in de hoek een hoevetje. De kaart van 1898, bijgewerkt tot en met 1917 toont het landgoedje wel. De kaarten lopen blijkbaar flink achter, want het landhuis ("kasteel") werd in 1863 gebouwd voor Victor A.M. van de Schriek. Het landgoed zal in dezelfde tijds aangelegd zijn. De Cartiers jachtterrein beslaat in de gemeente 500 hectare. Hij pacht elk jaar het jachtrecht op alle gemeentegronen. Maar in Netersel, Vessum, Eersel, Hoogeloon en Veldhoven komt daar nog eens 1500 ha. bij. In Duizel is de baron de grootste particuliere grondbezitter, met 23 ha. bouwland en bos, die hij voor een deel zelf laat exploiteren, voor een ander deel verpacht aan Duizelse boeren. Zo is hij in de gemeenschap een notabele figuur, al blijft hij er wel wat buiten staan doordat hij meestal elders is, van Washington tot Peking, en door zijn Franstalige hofhouding.³⁵³ In 1937 wordt het "kasteel" met twee boerderijen, oppasserswoning, bossen en landerijen verkocht. Het werd afgebroken in 1965.

In 1996 kreeg het landgoed een nieuwe eigenaar. Het oorspronkelijke kasteelpark was nog wel aanwezig, maar verkeerde in slechte staat. Om Duysels Hof weer het aanzien van een landgoed te geven werden een boerderij en de omliggende gronden aangekocht. Het totale terrein omvatte meer dan 20 ha. De na 1965 gebouwde villa werd vervangen door een klassiek ogend landhuis en de boerderij werd omgevormd tot een privéstoeterij. Het voormalige kasteelpark en bijbehorende landerijen werden in bijpassende stijl ingericht. Er kwam een inrichtingsplan voor Duysels hof waarbij eerst werd gekeken welke historische elementen van het park behouden moesten blijven. Dit gold met name voor de oude kasteeltuin. Kenmerkend voor het landgoed bleven de volwassen, exotische bomen: de moerascipressen met luchtwortels bij de vijver, de grote treurbeuk en een aantal monumentale eiken en beuken. Aangezien deze bomen de ruimte hadden, zijn ze in de loop van de geschiedenis flink uitgegroeid. De lanen van het landgoed zijn eveneens karakteristiek, zoals de Dreef naar de Hint, met zijn oude eiken.

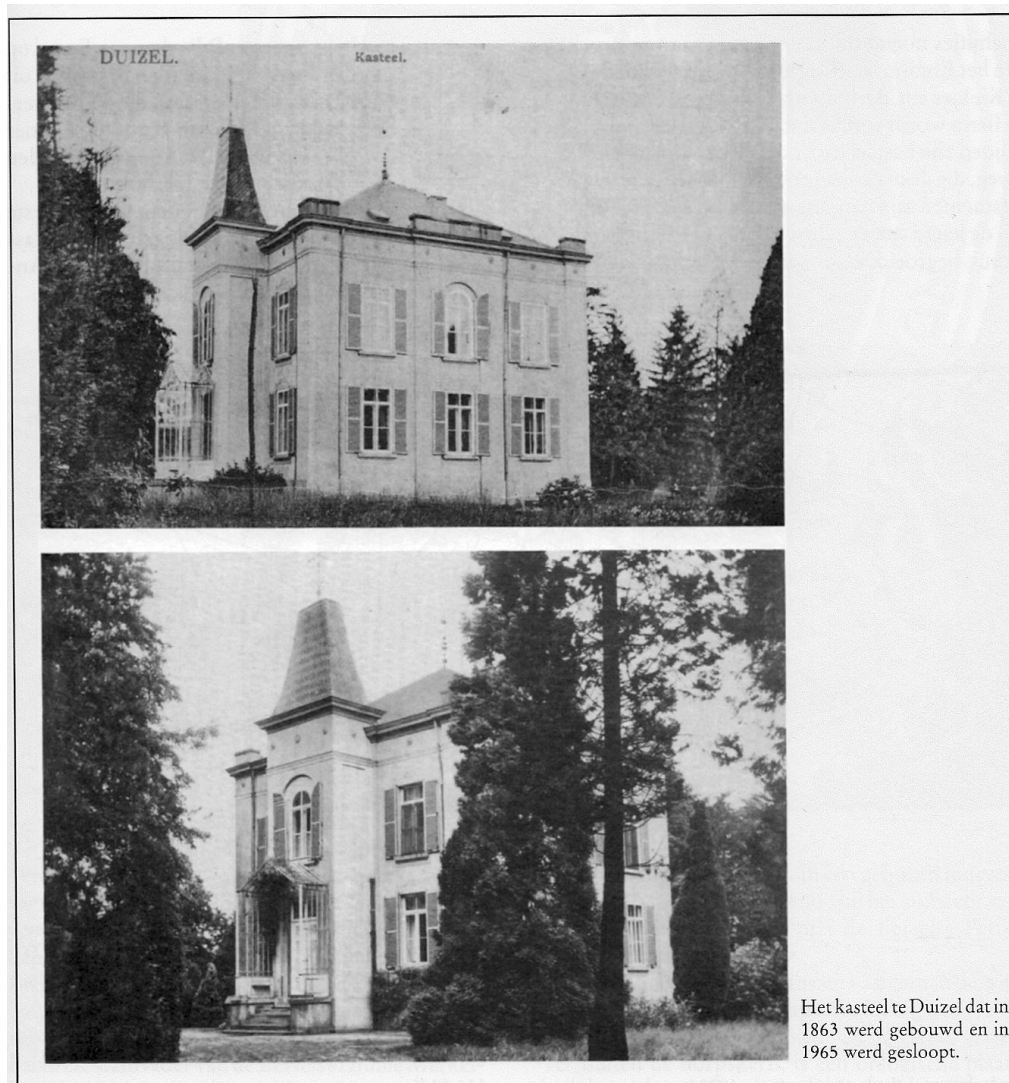
19.7 Landhuis

4.19.7.001 Kasteel Duyzel's Hof

Landhuis van het Duyzel's Hof, gebouwd door Victor A.M. van de Schriek in 1863. Tussen 1866-1873 verhuurd aan diverse personen, in 1873 gekocht door Paul Emile Maria Baron de Cartier de Marchiennes. In 1937 wordt het Kasteel te Duizel met twee boerderijen, oppasserswoning, bossen en landerijen verkocht. Afgebroken in 1965. Park 4,78 ha. Bij de ingang aan de Provinciale Weg stonden twee kastanjabomen en twee zuilen met leeuwen daarop. Uitgang van het park aan de zandweg naar Eersel had een ijzeren poort die in de volksmond "De Blauwe Poort" werd genoemd. Het park heet nu (2020) "Duysels Hof". De boerderij (nu 1990 café "Den Aord") werd bewoond door de bedrijfsleider. In het park een vijver, een paar theehuisjes en een ijskelder (bestaat nog, gedeeltelijk ondergronds, gemetseld gewelf. Engelse tuin van 5,60 ha. aan de overzijde van de Provinciale Weg met veel exotische bomen. In 1932 schonk de baron 168 ha. heide tussen Eersel en Hapert aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, nu Cartierheide genoemd.³⁵⁴ Bij dit kasteel hoort een imposant landgoed Duysels Hof. Zie 4.19.6.001.

³⁵³ Van der Heyden 1966, 18.

³⁵⁴ Dams e.a. 1989, 87, 273; Anonymus 1948, 75; Wintermans 1990, 20; Brock 1978, 229; Thijssen 2003.

Het kasteel te Duizel. Uit DAMS E.A. 1989.

4.19.7.002 Duizel, Het Kasteel

Kasteel te Duizel in de Groenstraat bewoond door ridder Hendrik van Eyck. 1650: "een steenen huys met twee schuren, stallen en bouhuys, geleghen in de parochien van Duysel". Rond 1900 waren de grachten nog aanwezig.³⁵⁵ De kadastrale kaart toont er een tuin van 70 bij 30 meter met daarin een huis van 16 bij 7 meter. Reusachtig groot was het dus niet. Het gebouw was in 1830 in gebruik als school met de gemeente als eigenaar. Volgens de topografische kaart was er een smalle gracht met daarbinnen het huis en een tuin.³⁵⁶ In 1930 waren de grachten gedempt, maar stond er nog een huis.

19.11 Park

4.19.11.002 Park Kasteel Duyzel's Hof³⁵⁷

Park van het verdwenen kasteel te Duizel.³⁵⁸ Het kasteel stond in een 4,78 hectare groot park. In de kasteeltuin zijn behalve bos en bossages ook enkele open plekken. Er is een vijver aangelegd en er zijn een paar theehuisjes gebouwd. Ook laat de eigenaar Van de Schrieck een ijskelder bouwen, die nog steeds bestaat.³⁵⁹ Bij de ingang aan de Provinciale Weg stonden twee kastanjabomen en twee

³⁵⁵ Anonymus 1948, 74.

³⁵⁶ Kadastrale gemeente Duizel, A255 en 256.

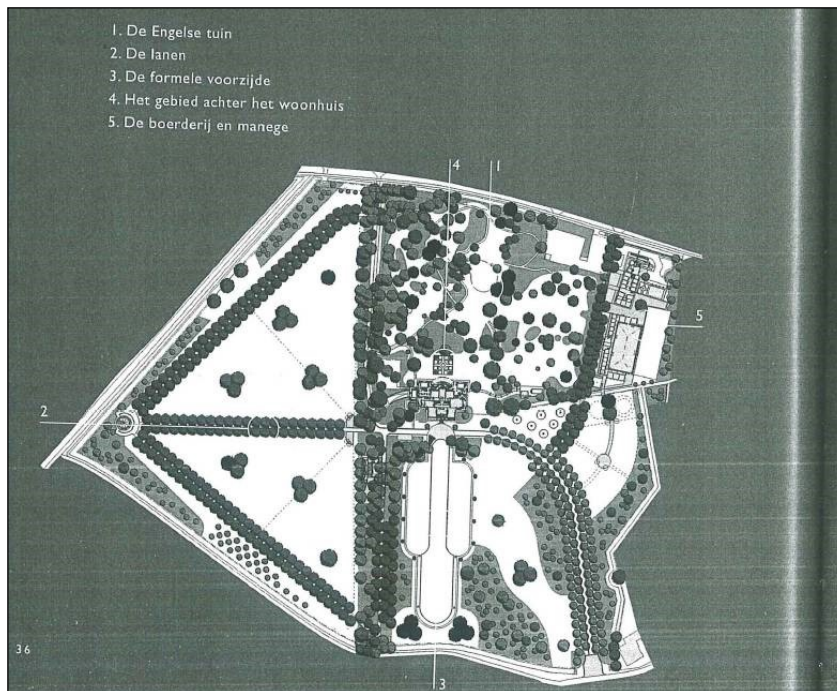
³⁵⁷ Verhoog 2002.

³⁵⁸ Dams e.a. 1989, 212.

³⁵⁹ Verhoog 2002, 14-16.

zuilen met leeuwen daarop. Uitgang van het park aan de zandweg naar Eersel had een ijzeren poort die in de volksmond "De Blauwe Poort" werd genoemd.

Aan de andere kant van de Provinciale weg laat Van de Schrieck een 'Engelse tuin' met een oppervlakte van circa 5,6 hectare aanleggen, een parkachtig bos met vele exotische bomen zoals kurkeiken en catalpa's. Engelse tuinen zijn typerend voor de negentiende eeuw, de tijd van de romantiek. Zij staan in scherp contrast met de Franse 'classicistische' tuinen met hun symmetrische vormen, gebaseerd op het achttiende-eeuwse rationalisme, zoals bekend van bijvoorbeeld Paleis Het Loo en Versailles.³⁶⁰ Vanaf 1996 werden diverse tuinonderdelen van Duysels Hof heraangelegd en toegevoegd.

Landgoed Duysels Hof

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.325 Hakhoutbosje in de Lange Akkers

Bosje van 0,16 hectare, thans deel van een groter bos.

20.3. Bosbouw 1850-1900

4.20.3.273 Rond Duyselshof

Boschages rondom het huis Duysels Hof. Bestaat deels nog.

4.20.3.299 Hakhoutbosje in de Lange Akkers

Hetzelfde bosje als 4.20.2.325, maar dan iets groter.

4.20.3.300 Bij oprijlaan Duysels Hof

Bos ter weerszijden van de oprijlaan van Duysels Hof. Bestaat nog voor een klein deel.

4.20.3.314 Bij de pastorie

De meeste ruimte binnen de gracht stond in 1900 vol bomen. Een deel daarvan is er nog.

³⁶⁰ Verhoog 2002, 14-16.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

4.21.2.122, 123, 124 Kerkakkers

Groep besloten akkers tussen het Kerkstraatje (nu Groenstraat) en de westelijke open akkers. Nu een woonwijk.

4.21.2.127 In de Habraken

Besloten akker tussen de weilanden. Nu onderdeel van park Duyselshof.

21.3 Open akker

4.21.3.006 De Duizelse Akker

Grote open akker aan de oostkant van Duizel. Ongeveer de helft ervan valt binnen het ensemblegebied. Het zuidwestelijke deel is nu park Duysels Hof, een westelijk deel is nu woonwijk en er resteert nog een hoekje akker. Buiten het ensemblegebied bleef de open akker echter grotendeels wel bestaan.

Het restant open akker in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Heel het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die in de jaren 1966-1975 uitgevoerd werd.³⁶¹

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.016, 18, 21, 31 en 33 aan de Duizelse Aa

In de omgeving van de tak van de Duizelse Aa die in het zuiden van het ensemblegebied stroomde kwamen groepen hooilandpercelen voor. Nnen het ensemblegebied zijn al deze oude beemden nu woonwijk of sportvelden. Een deel is grasveld in park Duyzel's Hof.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.5. Raadhuis

³⁶¹ Dams e.a. 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

4.24.5.004 Voormalig raadhuis Duizel, Smitseind 28

De gemeente Duizel en Steensel huurde een kamer van gemeentesecretaris H.J. Panken. Deze kamer is voorzien van een eigen portaal en doet dienst als vergaderzaal, burgemeesterskamer, secretarie en archiefbewaarplaats. Na het overlijden van Panken in 1904 wordt het huis door de gemeente gekocht en krijgt de bestemming gemeentehuis annex veldwachterswoning.³⁶² In 1923 werd de gemeente Duizel en Steensel opgeheven en bij Eersel gevoegd. Gemeentelijk monument. Het pand is architectonisch sterk verbonden met nr 30 (zie 4.31.1.018). Het blok 28-30 is stedenbouwkundig een eenheid met nr 32 (zie 4.31.5.002), zowel qua vormgeving als door de rij hoge koningslinden erlangs (zie 4.27.1.044).

Het oude raadhuis Smitseind 28 in 2020. Het gedeelte van de straathoek tot de deur met levensboom is recent aangebouwd en een van de bomen voor de deur is net gerooid: de kuil lag in oktober 2020 nog open. FOTO GOOGLE STREETVIEW.

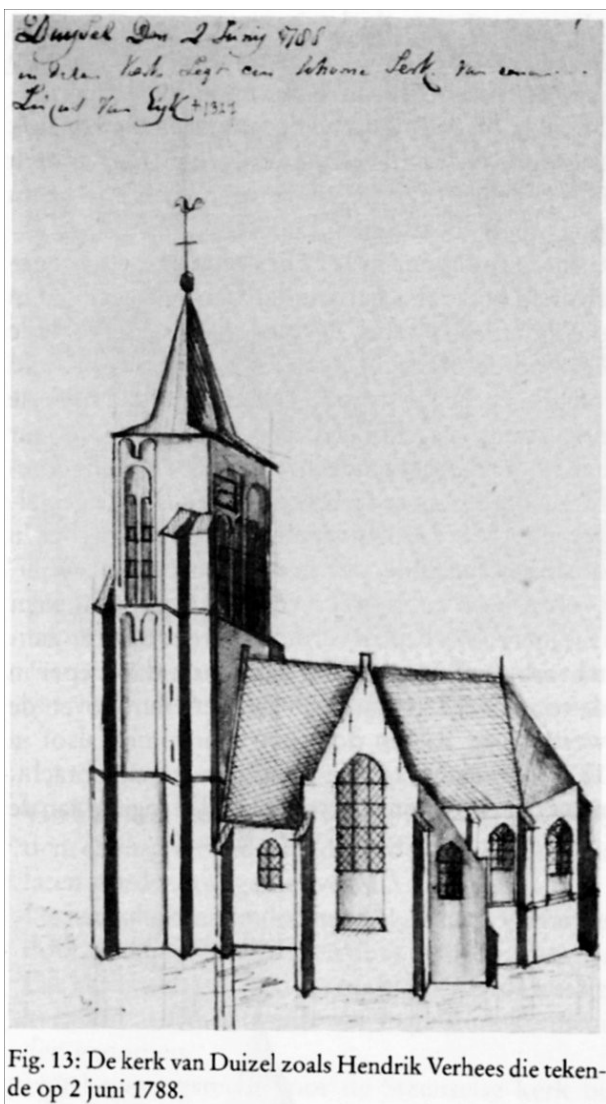
Thema: 26 Kerkelijk

26.1 Kerk

4.26.1.003 Middeleeuwse parochiekerk Sint-Jan de Doper, Kerkakkers 2.

De in 1400 voor het eerst vermelde middeleeuwse parochiekerk van Duizel aan de Kerkakkers 2 was gewijd aan Sint-Jan de Doper. Ze had de rang van *quarta capella* en de status van *ecclesia*. Het patronaatsrecht was in handen van deken en kapittel van Saint-Bartholomeus te Luik, later de bisschop van 's-Hertogenbosch. Vanaf 1619 stelden de abdijen van Postel en Tongerlo priesters beschikbaar. In 1687 bevestiging dat deze rechten bij de abdij van Tongerlo lagen.

³⁶² Dams e.a. 1989, 212; Cornelissen en Kakebeeke 1976, 94.

De Sint Jan de Doperkerk in 1788. UIT DAMS E.A. 1989.

De toren dateert van omstreeks 1450. In 1599 brandde de torenspits af en smolten de klokken. Herstellingen in 1613 en 1617. In 1724 waaide het kruis van de toren. Deze toren meet 6 x 6,25 meter en heeft drie geledingen en haakse steunberen. De torenromp heeft een hoogte van 22 meter; de spits is 7 meter hoog. Rijke versiering met nissen en spaarvelden. Opvallend is dat de "neuzen" of "toten" niet in natuursteen zijn maar van gebakken klei. Ook de druiplijsten aan de toren zijn van gebakken profielstenen. Met traptorentje. Tekens (kasteeltoren, een kruis, diagonale patronen) van gesinterde steen in de toren. Restauratie van de toren vond plaats in de jaren 1965-1966 onder leiding van architect W.A.J. Hansen te Rosmalen. In 1982 kwamen er nieuwe klokken die vanuit de nieuwe kerk kunnen worden bediend. Deze klokken zijn afkomstig van een gesloopte kerk in Helmond.

Het kerkgebouw werd in 1648 gesloten voor de katholieke eredienst. In 1798 kwam het weer in gebruik bij de katholieken. In 1800 stortte tengevolge van een storm de torenspits op de kerk. De parochianen weken uit naar hun nog bestaande schuurkerk. De kerk werd in 1822 op de oude grondslagen herbouwd. In 1880 werd ze verbouwd waarbij de oude gewelven werden vervangen door neo-gotische. Die kerk was een eenbeukige ruimte met een aangebouwd koor en kruisarmen en werd gesloopt in 1927.

De toren is Rijksmonument nr. 14584. CHW. nr. KL030-000408. Het koor, de sacristie en de kapellen (en kerkhofmuur) vallen onder Rijksmonument nr. 517808. Er heeft tot op heden nog geen archeologisch onderzoek plaatsgehad.³⁶³

³⁶³ Dams e.a. 1989; Kwinten 1972, 5; Strijbos 1987, 21; Wintermans 2001; Kolman e.a. 1997.

4.26.1.010 Nieuwe Kerk Sint Jan Geboorte, Smitseind 38 te Duizel

Conventionele zeer late neogotische kerk naar plannen van architect H.M. Vorstermans uit Den Bosch, gebouwd in 1925-1926. Driebeukige kruisbasiliek met terzijde staande traptoren.

Herinneringssteen: Eerste steen 10-08-1925. In 1961 Nieuwe kruisweg in mozaïek vervaardigd door Pieter Wiegersma. De doopvont uit 1741 en een 17^e eeuwse kaarsenkroon in de kerk zijn afkomstig uit de oude kerk en beschermd (Rijksmonument nr. 471624). Het gebouw is een gemeentelijk Monument.³⁶⁴

Sint Jan Geboortek, Smitseind 38. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

26.2 Begraafplaats

4.26.2.003 Kerkhof bij de middeleeuwse parochiekerk van Duizel³⁶⁵

Er wordt al een kerkhof vermeld te Duizel in de jaren 1569-1571.³⁶⁶ Het kerkhof van Duizel werd in 1868 uitgebreid. Op het kerkhof wordt tussen 1914 en 1922 een nieuwe Calvarieberg gebouwd.³⁶⁷ Bij de Oude Toren zelf ligt het oudste grafveld met graven uit de 50er jaren van de 20^e eeuw, o.a. Wintermans van de Agio sigarenfabrieken. Het nieuwe grafveld heeft uniforme graftekens en een columbarium. Een Calvarieberg of -kruis is niet aanwezig, wel een absouteplaats, bestaande uit een gemetseld muurtje met kruis en een tegelplateau ervoor.

³⁶⁴ Dams e.a. 1989; Anonymus 1948, 53; Wintermans 2001.

³⁶⁵ Onderstaande informatie is verschaft door Atelier Terre Aarde (vereniging voor funeraire cultuur).

³⁶⁶ Dams e.a. 1989, 78.

³⁶⁷ Dams e.a. 1989, 176; Wintermans 2001, 46.

Het kerkhof bij de oude toren van Duizel. FOTO

[HTTPS://WWW.BEGRAAFPLAATS.NL/BEGRAAFPLAATSEN/BEGRAAFPLAATS-DUIZEL-1417/](https://www.begraafplaats.nl/begraafplaatsen/begraafplaats-duizel-1417/)

26.3 Calvarieberg

4.26.3.001 Calvarieberg Duizel

Op het kerkhof van Duizel werd tussen 1914 en 1922 een nieuwe Calvarieberg gebouwd.³⁶⁸ Die Calvarieberg is niet meer aanwezig.

Resten van de Calvariberg aan de voet van de toren. FOTO G.R.H.G. REMERY, 1961.

³⁶⁸ Dams e.a. 1989, 176.

26.7 Kapelleke

4.26.7.002 Kapel te Duizel, Groenstraat 37A

Zevenhoekige Mariakapel gesticht in 1950 door pastoor Wilhelmus van der Horst als dank voor het gespaard blijven voor verwoesting in de oorlog. Tentdak met kruis. IJzeren ramen. Natuursteenversiering in het metselwerk. Houten beeldje van Maria met kind. Architect P. Tooten.³⁶⁹

Mariakapel te Duizel. FOTO WIKIPEDIA.

26.13 Pastorie

4.26.13.002 Oude pastorie te Duizel, Groenstraat 12

Oorspronkelijk huis van pastoor van Esch (1554-1594) die het in 1607 vermaakt aan de kerk. Afgebrand vóór 1710. In 1710 verkocht aan de abdij van Postel die het in 1753 doorverkocht aan de abdij van Tongerlo. In 1754 wordt er verbouwd (muurankers 1754), evenals na een brand in 1871. Gepleisterd. Inwendig enige schoorsteenmantels, plafonds en luiken uit de bouwtijd in Lodewijk XIV-stijl. In gebruik geweest als pastorie tot 1926, daarna woonhuis. Het gehele complex is omgracht en toegankelijk via een stenen brug met een smeedijzeren hek tussen bakstenen pijlers. Heet nu “de Veste”.³⁷⁰

De Oude Pastorie, nu De Veste. Foto <http://www.hskdeachtzaligheden.nl/>.

4.26.13.003 Nieuwe pastorie te Duizel, Smitseind 36

Nieuwe pastorie gelijktijdig met de kerk gebouwd in 1926. Een- en tweelaags huis met mansarde- en zadeldaken met leien. Erker en siermetselwerk. Architect H. Vorstermans. Gemeentelijk Monument.³⁷¹

³⁶⁹ Dams e.a. 1989, 176-221; Kolman e.a. 1997. CHW. nr. KL030-000358.

³⁷⁰ Dams e.a. 1989; Kolman e.a. 1997; Rijksmonument nr. 14585; CHW. nr. KL030-000355.

³⁷¹ Dams e.a. 1989, 246.

Nieuwe pastorie Smitseind 36. FOTO WIKIPEDIA.

26.15 Religieus groen

4.26.15.001 Oude pastorietaan te Duizel, Groenstraat 12

Beplanting in een voormalige pastorietaan. Vier linden met een omtrek van circa 250-300 cm, notenboom circa 125 cm omtrek en valse acacia met een omtrek van circa 175 cm.

Cultuurhistorische waarde: zeer hoog.³⁷²

4.26.15.002 Beplanting kerkterrein en pastorietaan Duizel

Beplanting op een kerkterrein, in een voormalige pastorietaan en in de directe nabijheid hiervan. De beplanting bestaat o.a. uit rode beuk, Hollandse linde, Amerikaanse eik en paardekastanje. Het geheel dateert overwegend uit de periode 1900-1920. Volgende bomen zijn bij de bomenstichting geregistreerd : - rode beuk 1900-1910, staat bij kerk: deze is dood en verdwenen; - Hollandse linde uit 1900-1910, staat in voormalige pastorietaan. Cultuurhistorische waarde: zeer hoog, CHW. nr. G276 (HK-HG-48).

Religieus groen ter plaatse van de oude kerk.

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

Beter is het woord kerkschuur te gebruiken. In de archieven wordt de term kerkschuur gebruikt op een enkele uitzondering na.³⁷³

4.26.16.003 Schuurkerk te Duizel, Groenstraat-Akkerstraat

De schuurkerk van Duizel stond aan de splitsing Akkerstraat - Groenstraat (waar nu Mariakapel staat,

³⁷² CHW. nr. G276 (HK-HG-48).

³⁷³ Info F. v. Kempen.

2021).³⁷⁴ Grondplan was 18 x 8,40 m.; met stro gedekt. In gebruik geweest tot 1798 en weer in 1800 toen de oude kerk door het omwaaien van de spits was beschadigd.³⁷⁵

Thema: 27 Meubilair

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.003 Zilverlinden, Kruisstraat bij nr. 8 Duizel

Monumentale zilverlinden, *Tilia tomentosa* uit 1880-1890. Staan langs voetpad naast het kerkhof. Onlangs flink ingekort.

4.27.1.004 Hollandse linde Huis de Veste, Smitseind, Duizel

1900 - 1910 *Tilia europaea*

4.27.1.013 Paardekastanjes, Smitseind tegenover nr. 33a Duizel

Rij van 3 monumentale paardekastanjes, *Aesculus hipp.'Baumannii'*, uit 1890-1900. Staan naast de weg.

Kastanjes Smitseind 33ain 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.27.1.044 Acht Koningslinden Smitseind 26 t/m 32, Duizel

³⁷⁴ Dams e.a. 1989, 173.

³⁷⁵ Winternans 2001, 14.

Koningslinden Smitseind in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

27.9 School

Zowel de oude parochieschool, als eventuele Latijnse school, HBS en andere typen.

4.27.9.001 Paapse school te Eerse

1680 vermelding Paapse school. Ligging onbekend?³⁷⁶

4.27.9.002 School te Duizel

Er wordt een school vermeld in de jaren 1569-1571. Ligging onbekend.³⁷⁷ De kadasterkaart geeft een school aan bij het kerkhof van de St.Jan de Doperkerk. Die school is van de gemeente Duizel.³⁷⁸

4.27.9.003 School van Meesters van Tuyl te Duizel, Meerstraat 4

In 1909 wordt in Duizel een school gebouwd met twee lokalen, een gymnastiekzaal en een woning, kadastraal A-839 en A-840.³⁷⁹ Nu (1972) andere bestemming.

Een- en tweelaags complex onder zadel- en schilddaken uit 1912. School met vernieuwde raamindeling. De onderwijzerswoning met lagen gele baksteen.CHW. nr. KL030-000402, Gemeentelijk monument.

Meerstraat 4 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

27.14 Volkverhalen

4.27.14.021 Duizel, Eerselsedijk: Rokende kabouter

Hoogst zelden gebeurde het, dat men een kabouter te zien kreeg; en weinigen troffen het zoo als een

³⁷⁶ Dams e.a. 1989, 121.

³⁷⁷ Dams e.a. 1989, 78.

³⁷⁸ Kadastrale gemeente Duizel, sectie A nr 304.

³⁷⁹ Dams e.a. 1989, 350.

boer uit Duizel, die een heel gesprek met een kabouter hield. Die boer had den heelen dag in de hei staan turven en keerde in 't schemeruur met zijn "spai" over den schouder, over den Eerselschen dijk naar huis terug. Zijn rechterhand, over de steel der spa geslagen, hield een aarden doorrookertje vast, waaruit de man vroolijk, dikke, blauwe rookwolken in de lucht blies. Eenige schreden voor zich uit, zag hij op den weg een jongetje dreutelen, dat, naar 't hem toeleek, niet ouder kon zijn dan eenige maanden. "Wel", dacht de boer bij zich zelf "die moet er de strijkijzers beter onder hebben staan als mijn jongste, anders zou hij zonder de lei *) nog geen tochten ondernemen." Temee had de boer het ventje ingehaald, en keek hem eens van terzijde aan. Hoe verwonderd was hij echter, toen hij een mannetje voor zich zag met grijze haren en een grijzen ringbaard, dat heel parmantig in zijn "ziep zakske" **) tastte, zijn smoorke voor den dag haalde, en om wat tabak vroeg. "Niet één pijpje, maar wel honderd pijpjes heb ik voor je over, vriendje", zei de goedgehartige boer. "Neen", zei de kabouter, "eentje voor mij, de negen-en-negentig andere zijn voor jou." Onder 't voortstappen knoopte de boer een gesprek aan met den kleinen dreumes, en daar hij nieuwsgierig was, gelijk ge wel begripen kunt, vroeg hij hem: "Ge hoort zeker in den Kabouterberg thuis?" "Als je nooit verder misraadt, man, dan heb je van de profeten brooden gegeten", antwoordde het ventje. "Zijt ge al oud?" vroeg de boer andermaal. De kabouter had juist vuur geslagen in zijn tondeldoos, stak 't pijpje in den mond en, terwijl hij uit alle macht pafte om 'm aan te krijgen, ging 't antwoord grootendeels verloren, maar de woorden "toren" "zullen 'm den kaats wel staan" waren duidelijk verstaanbaar. *). 't Kaboutermanneke rookte er nu dapper op los, bedankte den boer heel vriendelijk en ging heen. Nauw had hij eenige schreden gedaan, of hij keerde zich nog eens om, en riep den boer toe, terwijl hij met zijn hand wuifde tot afscheid: "Rook vanavond nog maar eens een flinke pijp." Daarop trippelde hij voort en liet den landman verbaasd staan. Dienzelfden avond nog lekte 't verhaal, van wat onzen vriend weerwaren was, uit, want hij had 't bij zijn terugkomst dadelijk aan zijn vrouw vertelt. De een na den ander kwam opdagen om het nieuws nog eens uit den mond van den boer zelf te vernemen. Ieder mocht stoppen uit de doos, waaruit de kabouter zijn pijpje gevuld had, maar hoe men ook dampte, de doos werd niet leeg. En goeie tabak was 't, hij kwam uit de fabriek van Jan Turken te Eindhoven. Helaas, den volgende morgen was de wonderbare tabaksdoos, die de boer voor alle zekerheid onder zijn hoofdkussen had bewaard, heelemaal leeg.³⁸⁰

4.27.14.028 Duizel, SINBRABSAG328, Simonsveld, Bloedende grenslei

Op Simons-veld te Duizel ligt tusschen twee akkers een groote lei, lang geleden daar geplaatst als grensscheiding. De jongens van het dorp speelden hier vaak. Ze liepen dan rond dien lei of sprongen er op, waardoor het wel gebeurde dat het graan platgetrapt werd. Men trachtte de jongens ontag voor den steen in te boezemen door te beweren, dat er bloed uit vloeide, als men er met een naald of spel (sic) in stak. NB: De toponiemenkaart van Eersel en Duizel kent géén Simonsveld. Daarom is de plek slechts globaal aangegeven!

4.27.14.033 Duizel, SINBRABSAG003, Toren, kabouters

Ook wordt van sommige oude gebouwen vertelt, dat kabouters ze hebben opgetrokken. In vroegeren tijd hebben ze menigen nacht aan den toren van Duizel gewerkt.

Thema: 29 Industrieel

29.4 Fabrieksgebouw

4.29.4.009 Handkrachtmelkfabriek Duizel

In Duizel werd in 1894 de coöperatieve handkrachtmelkfabriek "Kempenland" opgericht. Vaak bevonden deze zich in enkele vertrekken van een woning. In 1902 nieuwbouw aan de Groenstraat. Kadastraal Eersel N-259, Groenstraat 14 Duizel (1995). Sluit in 1913. In de meeste handkrachtfabriekjes werkten twee personen.³⁸¹ Er staat nu een groot herenhuis.

³⁸⁰ SINBRABSAG015.

³⁸¹ Dams e.a. 1989, 260; Wintermans, 1995-1996.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.1. Woonhuis

4.31.1.018 Smitseind 28 – 30

Twee aaneengebouwde eenlaags woonhuizen uit het laatste kwart van de negentiende eeuw, mogelijk met een oudere kern. Het betreft een eenlaags pand op rechthoekige plattegrond, voorzien van een zadeldak met verbeterde Hollandse pannen. Het pand heeft bakstenen gevels, aan de straatzijde bekroond door een geprofileerde gootlijst. De voorgevel is voorzien van een gepleisterde plint en smeedijzeren steekankers. Voor het geheel ligt een stoep met geblokte tegels. Voor het pand stonden 6 linden. Iedere woning had een deur in het midden aan beide zijden geflankeerd door twee zesruits schuifvensters met hardstenen dorpels. Uit het metselverband tthet verschil in dakhoogte blijkt dat beide woningen niet gelijktijdig gebouwd zijn.

Op nummer 28 was tussen 1908 en 1923 het raadhuis van Duizel gevestigd (zie 4.24.5.004). In het dak beide woningen zijn omstreeks 1980 een aantal tuimelvensters aangebracht. In de vensters boven de deuren zijn levenbomen geplaatst. Aamen hebben luiken gekregen. Het westelijke deel (één venster) is afgebroken en herbouwd en vergroot tot woonhuis met opnieuw één raam en een stuk blinde muur. Dit gedeelte heeft geen luiken en geen muurankers. Dit is nu huisnummer 26. Eén van de lindebomen voor nummer 30 is verdwenen. Het geheel (of alleen de oudbouw?) is Gemeentelijk monument.³⁸²

Smitseind 28 – 30 in november 1963 RCE 81.499.

Smitseind 28 – 30 in september 2020. GOOGLE STREETVIEW.

³⁸² CHW. nr. KL030-000418.

4.31.1.021 Smitseind 31

Woonhuis met lagere aanbouw, mansardedak en boog boven de voordeur. Gemeentelijk monument.

Smitseind 31. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

4.31.1.058 Groenstraat 6-6a

Woonhuis met neo-renaissanceinvloeden, circa 1900.³⁸³

4.31.1.064 Groenstraat 4

Eenlaags woonhuis uit de eerste helft van de 19e eeuw. Wolfsdak met oudhollandse pannen. Gewit. Geometrisch bovenlicht. Cultuurhistorisch belang, straatbeeld typerend.³⁸⁴

Groenstraat 4. FOTO WIKIMEDIA COMMONS.

³⁸³ CHW. nr. KL030-000354. Gemeentelijk monument.

³⁸⁴ CHW. nr. KL030-000353. Gemeentelijk monument.

4.31.1.082 Oude Kerkstraat 10

Woonhuis, voormalig postkantoor.³⁸⁵ Waarde: Hoog.

Oude Kerkstraat 10 in 2017. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.087 Groenstraat 11-13

Winkel en woonhuis, eenlaags, circa 1910. Zadeldak met muldenpannen. Waarde: Hoog.

Groenstraat 11-13 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.1.088 Groenstraat 15

Eenlaags woonhuis met bedrijfsruimte, circa 1880-1890. Zadeldak met oudhollandse pannen. Waarde: Hoog.

31.2. Boerderij

4.31.2.037 Wolverstraat 42

Langgevelboerderij uit het laatste kwart van de 19^e eeuw. Wolfsdak met Oudhollandse pannen. Het woongedeelte bevindt zich in het midden. Raam en deuropeningen met recent aangebracht decoratief witwerk. De boerderij bestaat niet meer.³⁸⁶

4.31.2.054 Akkerstraat 1

Langgevelboerderij Ca. 1900 Bestaat niet meer

4.31.2.062 Wolverstraat 36-36a

³⁸⁵ Redengevende beschrijvingen monumenten Eersel van Stichting Gelders Genootschap.

³⁸⁶ CHW. nr. KL030-000429.

Voormalige langgevelboerderij uit het laatste kwart of eerste helft van de 19^e eeuw, nu (1989) twee woonhuizen. Wolfsdak met muldenpannen. Het bedrijfsgedeelte is door brand verwoest. Circa 1950 en recent (1989) gewijzigd.

4.31.2.063 Wolverstraat 38

Langgevelboerderij laatste kwart of eerste helft van de 19e eeuw Waarde: Hoog n.v.t. Bestaat nog Voormalige langgevelboerderij uit het laatste kwart van de 19e eeuw, nu (1989) twee woonhuizen. Wolfsdak met muldenpannen. Het bedrijfsgedeelte is door brand verwoest. Circa 1950 en recent (1989) gewijzigd. Verbouwd tot enkele woning.

Wolverstraat 38 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.099 Groenstraat 49-51

Langgevelboerderij uit 1950 Waarde: Hoog. Verbouwd tot twee woningen.

4.31.2.153 St. Jansstraat 2b

Langgevelboerderij van voor 1900. Bestaat niet meer.

4.31.2.184 oeterij Duysel's Hof, Wolverstraat 40

Kortgevelboerderij uit circa 1930 met zadeldak. Nieuwe boerderij in eenvoudige baksteenstijl. Waarde: Redelijk hoog.

4.31.2.185 Wolverstraat 44

Langgevelboerderij, bestaande uit een hoofdgebouw parallel aan de weg, en een haakse achteraanbouw aan de westelijke zijde. Het hoofdgebouw dateert uit omstreeks 1895. Enkele jaren later is het in westelijke richting verlengd. Omstreeks 1910 is de achteraanbouw gereed gekomen. Het gebouw staat tussen de oude akkerbodems (noordelijke zijde) en de voormalige heidevelden (zuidwestelijke zijde). Rijksmonument³⁸⁷

Wolverstraat 44 in 2000. RCE 327019.

³⁸⁷ Rijksmonument nr. 517809.

31.5. Woonhuis met bedrijfsruimte

4.31.5.002 Smitseind 32

Eenlaags woonhuis met bedrijfsruimte uit circa 1880. Zadeldak met oud-hollandse pannen. Gevel roodgeverfd. Stoep met geblokte tegels. Twee grote lindebomen. Sluit qua stijl en bomen aan bij Smitseind 28-30. Waarde: Zeer hoog.

Smitseind 32 in 2020. GOOGLE STREETVIEW.

31.8 Koetshuis

4.31.8.001 Groenstraat 9

Koetshuis van het kasteel Duysel's Hof, gedateerd 1858. Tweebeukig woongedeelte met eraan vastgebouwde driebeukige schuur. Wolfdak met riet en oudhollandse pannen. Raamindeling gedeeltelijk vernieuwd circa 1960. Zijgevels met vlechtingen. Het woongedeelte bezit in de zeer hoge en inspringende lange achtergevel nog sporen van inrijpoorten met korfbogen en is sinds 1880 bewoond. Boven de gedichte poorten hooiluiken. Boven de inrijpoorten van de driebeukige langsideelschuur een jaartalsteen 1858. Zeldzaamheidswaarde. Merkwaardig complex, met eraan verbonden historische herinneringen.³⁸⁸ Het gebouw staat recht tegenover het bruggetje van de pastorie. Op de kadasterkaart van 1830 staat dit gebouw nog niet.

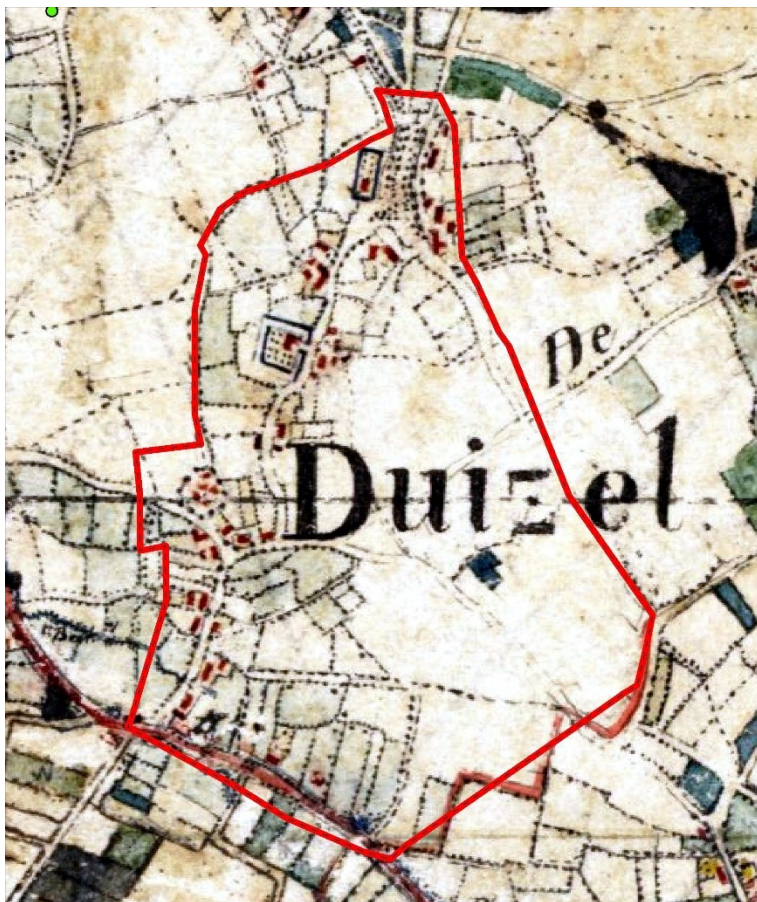
Groenstraat 9-9a in 2019, een voormalig koetshuis. Google Streetview.

³⁸⁸ Kolman e.a. 1997; CHW. nr. KL030-000357.

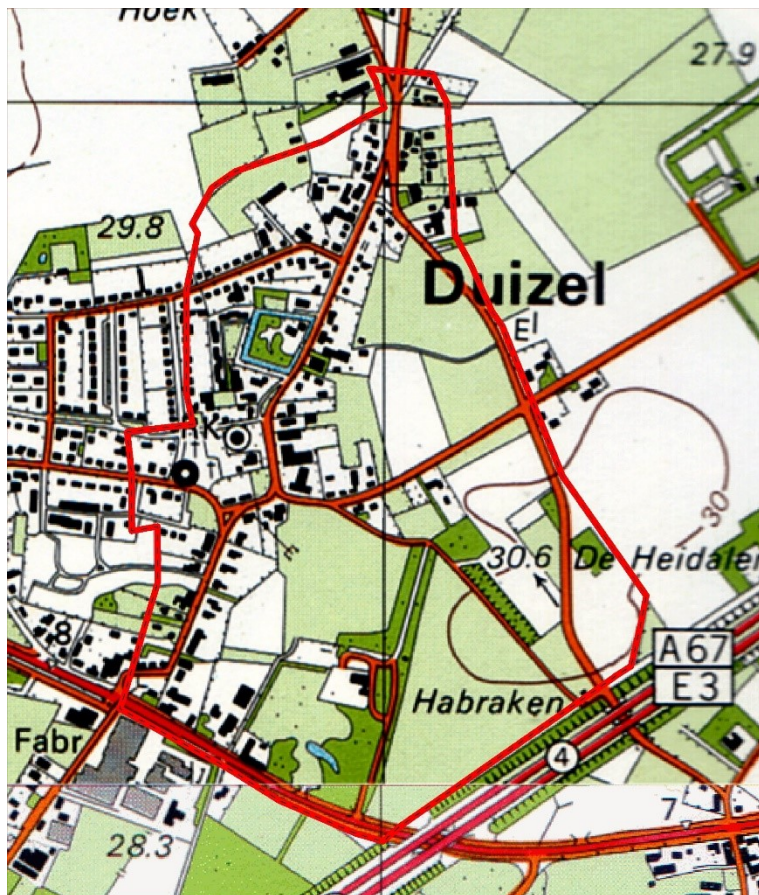
7. Het ensemble op historische kaarten

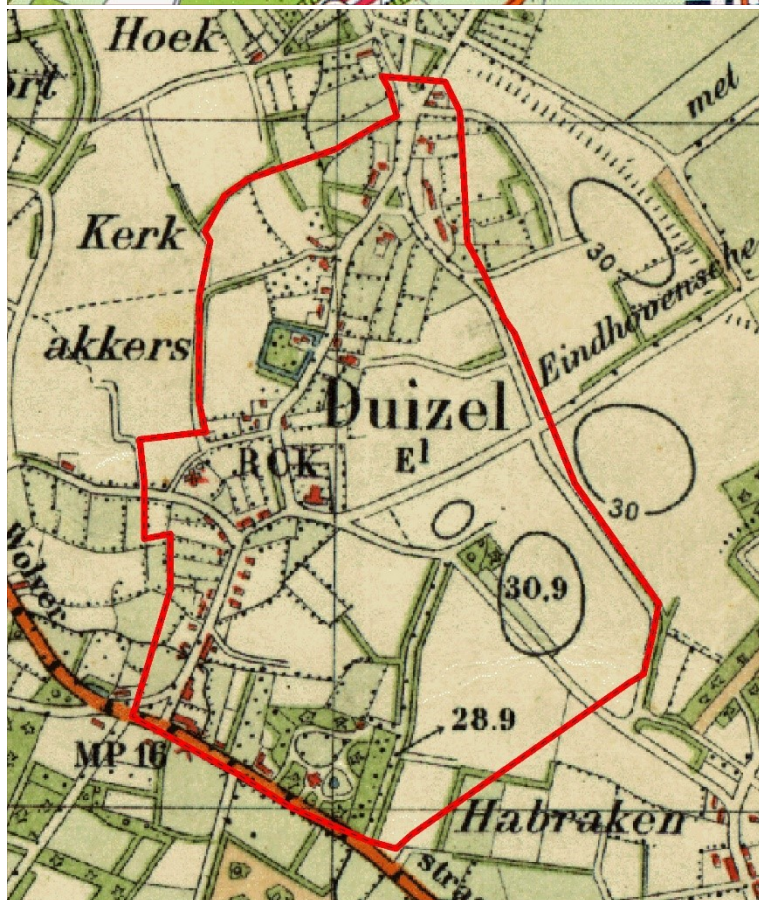
Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

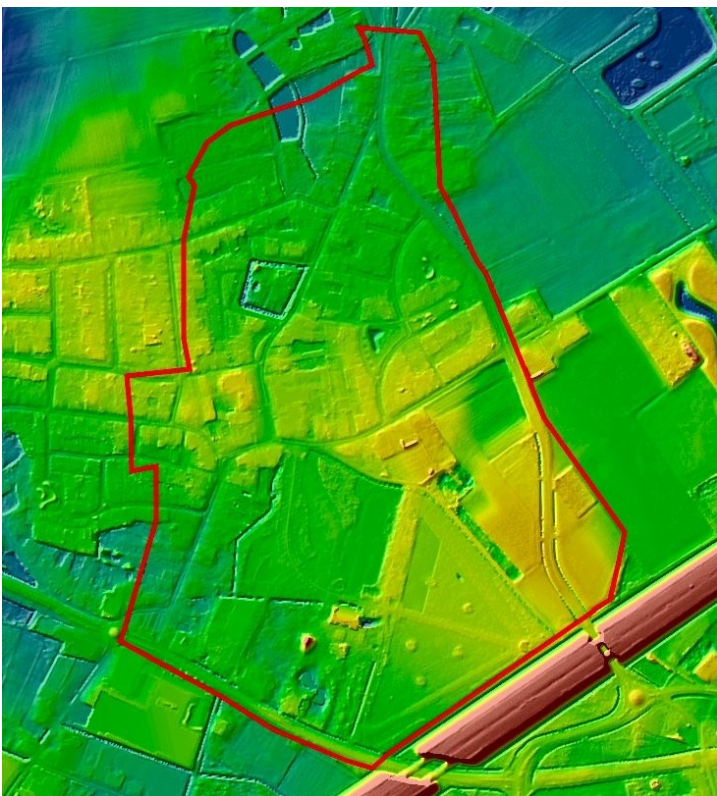
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Anonymus, 1948: *Vrijheid aan de Run*, z.pl.

Asseldonk, M.M.P. van, K.A.H.W. Leenders, 2003: Een middeleeuwse IJzeren Rijn? De route Antwerpen – Roermond, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 20, 53 – 92.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Brock, A.C., 1978: *De Stad en Meiry van 's Hertogenbosch of derzelver beschrijving* (Uitgave van het streekarchivariaat "Langs Aa en Dommel), Veghel.

Cornelissen, C., A.D. Kakebeeke, 1976: *Duizel Eersel Steensel : volksleven en verleden* (Heemkundige Studiekring De Acht Zaligheden), Eersel.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Heyden, M.C.A. van der, 1996: *Duizel en Agio sinds 1904*, z.pl.

Kolman, C., B. Olde Meierink en R. Stenvert, 1997: *Monumenten in Nederland : Noord-Brabant* (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Zwolle – Zeist.

Kwinten, P.J.J.M., 1972: Eersel in oude ansichten waarin tevens opgenomen afbeeldingen van Duizel en Steensel, Zaltbommel.

Strijbos, H., 1987: Kerk en toren van Sint Jan Baptist te Duizel, in: *De Rosdoek* nr. 46, p. 21-32.

Thijssen, W.P.P., 2003: Het Hof in Eersel, in: *De Rosdoek* 107, 3-10.

Verhoog, J., 2002: *Duysels Hof: Geschiedenis van een landgoed en zijn bewoners*. (uitgave VDL Groep).

Wintermans, D., 2001: Gedenkboekje uitgegeven bij gelegenheid van het 75 jarig bestaan van de parochiekerk Johannes Geboorte te Duizel, 1926-2001, Duizel.

Wintermans, M., 1995-1996: De geschiedenis van de coöperatieve stoomzuivelfabriek "St. Benedictus", in: *De Rosdoek* nr. 73 (april 1995) 6-28; nr. 75 (september 1995) 28; nr. 77 (maart 1996), 3-10.

Wintermans, H., 1990: Het kasteel dat aan de Provinciale weg in Duizel gestaan heeft, in: *De Rosdoek* nr. 57, 20-31.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

E4.014 Hertheuvelse Hoef

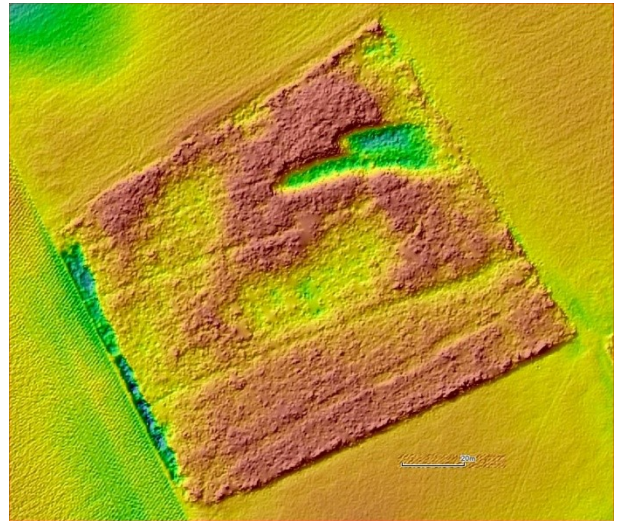
1. Karakter

Het ensemble Hertheuvelse Hoef het gebied dat tot het eind van het Ancien Régime toebehoorde aan de abdij van Averbode.

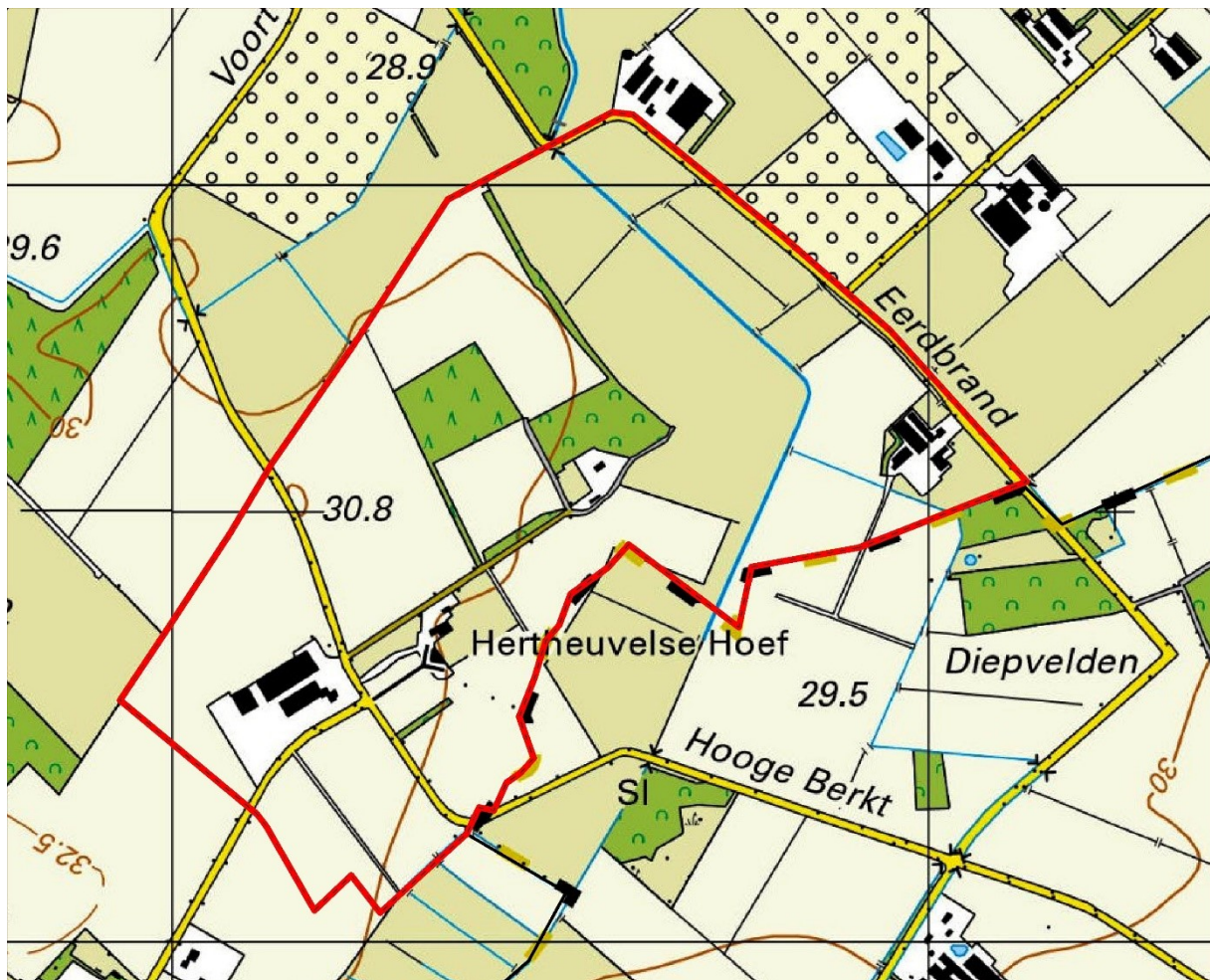
2. Naam

Het ensemble Hertheuvelse Hoef is genoemd naar een aloude pachthoeve van de abdij Averbode. De naam Hertheuvel slaat waarschijnlijk in eerste instantie op een nu bebost perceel dat in 1653 nog tot de openbare weg gerekend werd. Het perceel werd nooit ontgonnen maar wel deels uitgegraven.

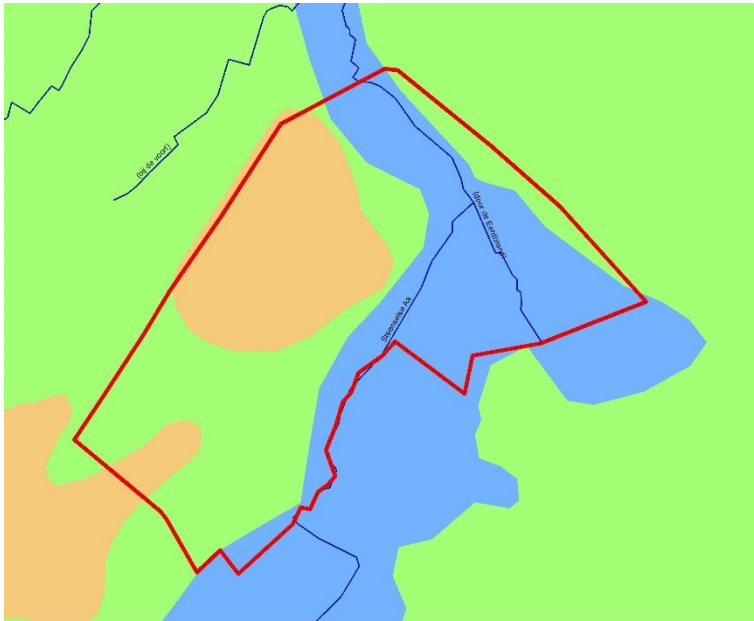
De eigenlijke Hertheuvel op de AHN3-hoogtekaart.

3. Ligging

Het ensemble Hertheuvelse Hoef op de topografische kaart van 2020.

Het ensemblegebied ligt op de linker dalflank van de bovenloop van de Steenselse Aa. Die beek vormt vanouds de grens tussen Eersel en Bergeijk.

4. Omvang

Het ensemble Hertheuvelse Hoef beslaat een oppervlakte van 57 hectare.

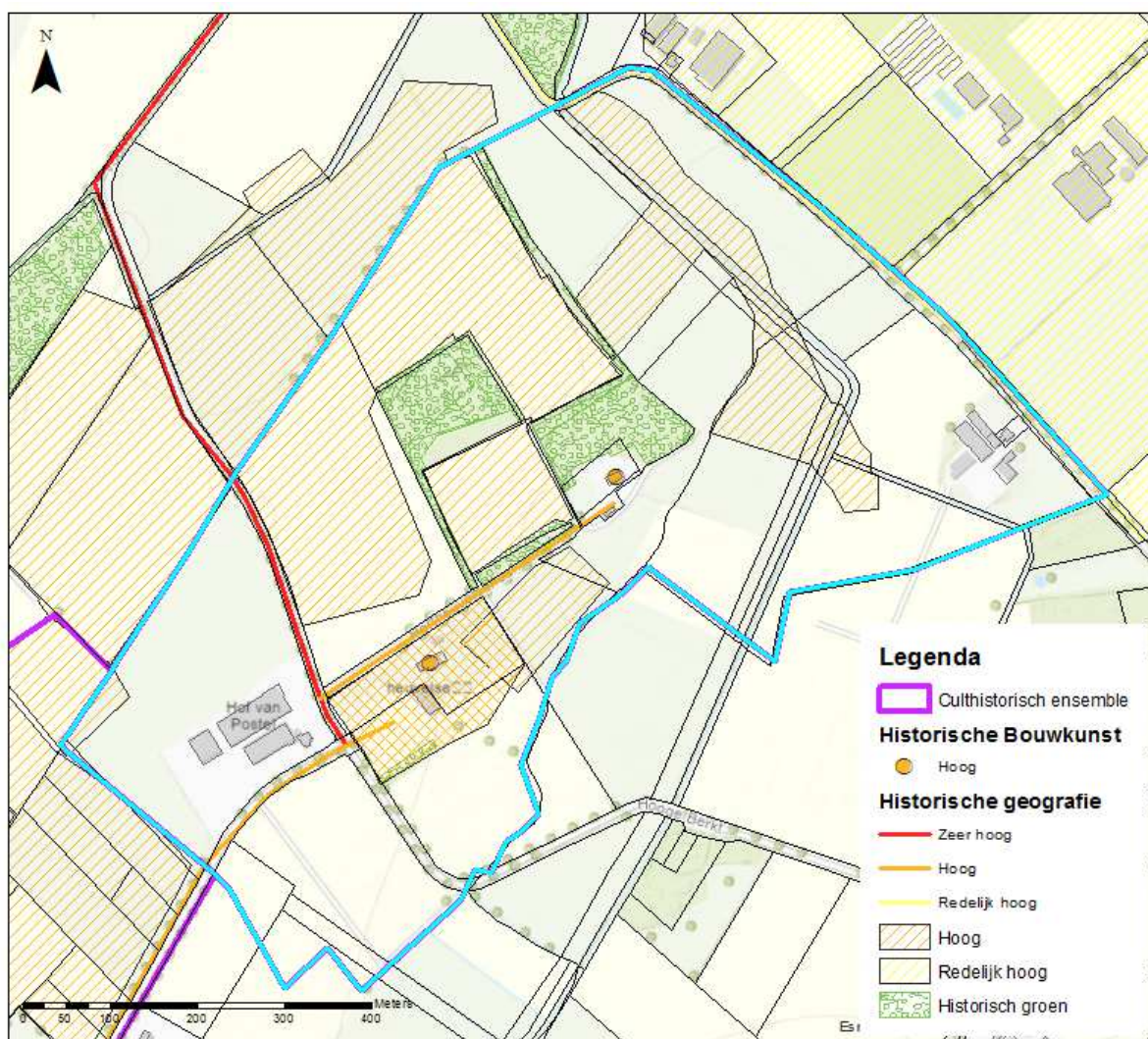
5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is gemengd akkerland met grasland en enkele bosjes. In het gebied staan 3 boerderijen, waaronder de oude Hertheuvelse Hoef.

Het grondgebruik in 1831 was akkerland nabij de Hertheuvelse Hoef en verder vooral bossen,, met langs de Steenselse Aa ook hooiland.

Het grondgebruik in 1653 was hoofdzakelijk grasland met enkele akkers en één centrale boerderij met een kasteeltje ernaast.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Hertheuvelse Hoef (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.017 Burgerheide

Een heel klein randje van de zeer grote Burgerheide strekte zich nog net tot in het ensemblegebied uit. Deze heide werd pas midden 20^e eeuw ontgonnen tot boerenland.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan. Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als

restbos.³⁸⁹

4.11.1.128 Bos ten noordoosten van de hoeve

In 1653 was dit een beemd. In 1830 was het meest dennenbos met wat hakhout, 5,0 hectare. Voor een deel (1,2 ha) bestaat het nog als loofbos.

4.11.1.129 Bos ten noorden van de hoeve

In 1653 was dit een brede toegangsweg tot de hoeve. In 1830 was het 1,2 hectare dennenbos waarvan nog 0,9 hectare bestaat.

4.11.1.130 Bos ten westen van de hoeve

In 1653 was dit een turfveld en een beetje heide. In 1830 was het bebost met loofhout (hakhout?), 14,2 hectare. Midden 20^e eeuw is het bos ontgonnen tot landbouwgrond met een grote boerderij erin.

4.11.1.191 Bos tegen de Burgerheide

In 1830 een strook dennen op de rand van de heide, 1,7 hectare. Bestaat niet meer.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.060 Eerdbrand

Weg langs de noordoostgrens van het ensemblegebied, genaamd naar de strook tussen de weg en de Steenselse Aa of Run. Waardering: Redelijk hoog.

4.14.1.062 Voortsche Dijk-Voort

Oude toegangsweg vanuit Eersel naar de Hertheuvelse Hoef en de voorde aldaar over de Steenselse Aa of Run. Waardering van de oude weg: Zeer hoog. Bij de ruilverkaveling rechtdoor getrokken naar de Aa.

4.14.1.077 Hertheuvelse Hoef

Oude weg op het terrein van de hoeve, leidend naar de oude voorde. De weg bestaat niet meer maar een rijtje bomen herinnert er nog aan.

4.14.1.078 Hertheuvelse Hoef – Boksheide

Oude weg op het terrein van de hoeve. Het oostelijke deel is verdwenen, het westelijke stuk heet nu Boksheide. Waardering Hoog.

4.14.1.080 Achter Hof van Postel

Pad tussen de hei en het turfveld in 1653, later bospad, verdwenen bij ontginning van dat bos. Het pad lag net achter de nieuwe boerderij Hof van Postel.

4.14.1.081 Hertheuvelsehoef

Weg pal langs de Hertheuvelse Hoef. Waardering: Hoog.

4.14.1.082 Hertheuvelse Hoef

Paden op het terrein van de Hertheuvelse Hoef. Ze bestaan niet meer.

4.14.1.083 Hertheuvelse Hoef – grensweg

Laan op de noordgrens van de Hertheuvelse hoeve. Enkele boomrijen herinneren er nog aan.

389 Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, G.L., 1989. Dit zijn de Bonnebladjes.

Bomenrij als restant van de grensweg langs de Hertheuvelse Hoef in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

14.2 Voorde / brug

4.14.2.001 Voorde bij Hertheuvel

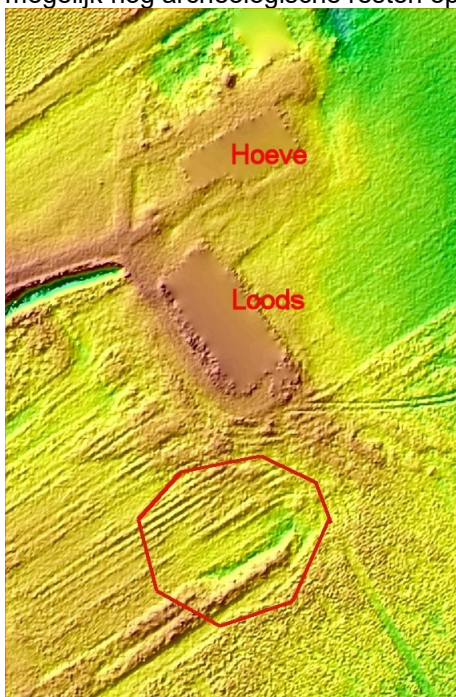
Gezien de naam Voortse Dijk (nu: Voort) liep de weg van Eersel naar de Hertheuvel verder naar een voorde door de Steenselse Aa of Run. De voorde is er niet meer.

Thema: 18 Heerlijkheden

18.1 Kasteel

4.18.1.003 Kasteel Hertheuvel

Bij de Hertheuvelse Hoef stond midden 17^e eeuw een omwaterd stenen huis ofwel "Kasteel". Het is onbekend wanneer het gebouwd werd. Thans een wat lager gelegen veld met grachtresten waarin mogelijk nog archeologische resten op onderzoek wachten.

AHN3 hoogtekarte van kasteellocatie.

18.3 Hoeve

4.18.3.001 Eersel, Hertheuvelsehoeve

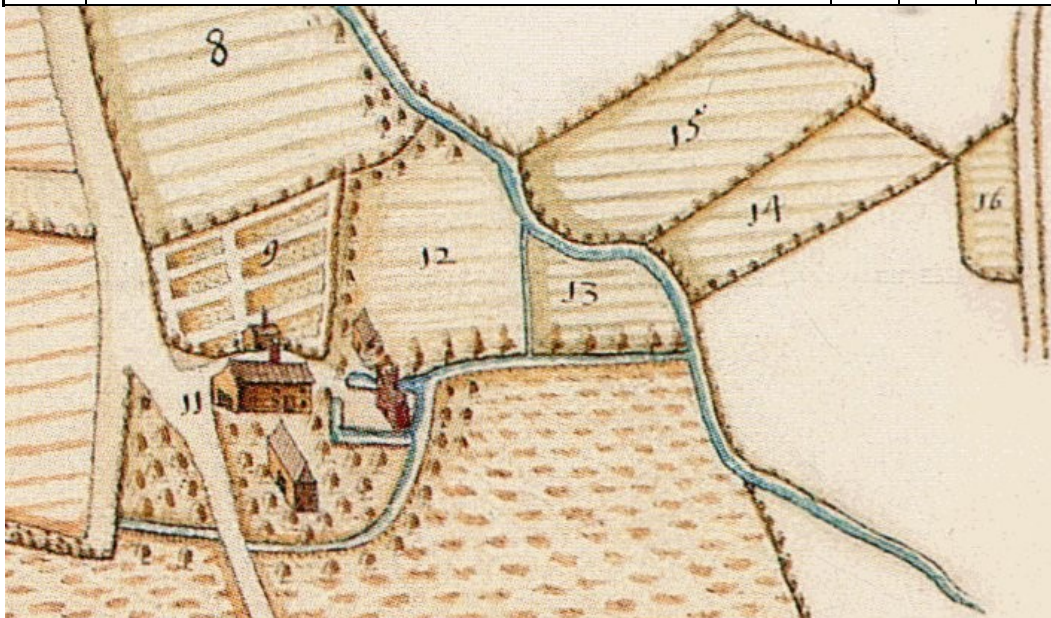
Ten zuiden van Eersel bezat de abdij van Averbode de hoeve Hertheuvel, op de kaart van 1650-1659 geheten de Heijnsheuvel. Op deze plek stond in 1650-1659 een omgracht gebouw. Op dezelfde plaats stond in 1830 nog steeds een gebouw, omgracht en wel. Tot 2010 was de hoeve nog van de abdij Postel! Die abdij moet de boerderij na 1830 verkregen hebben. In de jaren 1780 zal de abdij Averbode de hoeve verloren hebben ("Zwart goed" geconfisqueerd in de Oostenrijkse Nederlanden).

De akker van de hoeve ligt op een dekzandkopje; de beemden netjes in het dal van de Steenselse Aa. Het Klotbeemden valt op een plek waar veen in de grond zit, maar het grote Turfveld is nu

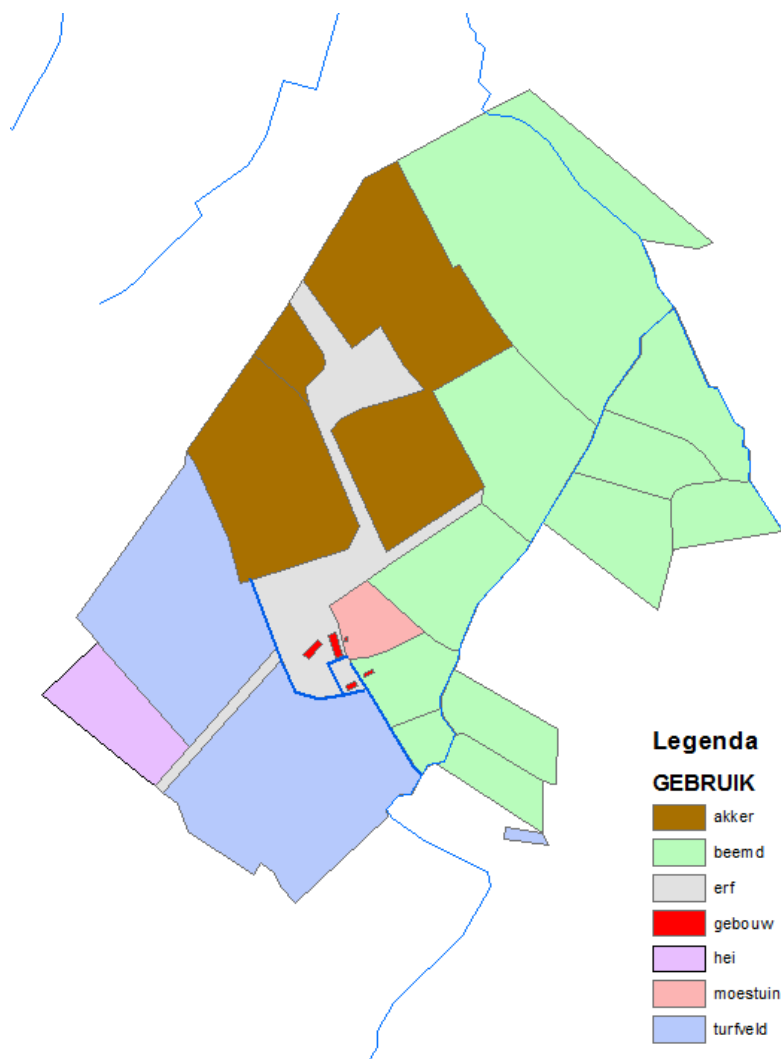
“zand”. Het terrein waarop de oude gebouwen stonden ligt wat lager dan de omgeving. Het oude erf ligt op de overgang van de hoge akker ten noorden en het beekdal ten zuidoosten, tegen een lage rug die naar het zuidwesten loopt.

Overzicht van de gronden:

HEYNSHEUVEL ONDER IERSEL		bu	dw	roe	ha
01.	t Beeck-ursel	4	2	95	6,16
02.	t Groot-quaet hoy-broeck	1	1	29	1,72
03.	t Goet hoybroeck	1	1	49	1,78
04.	t Kleyn quaet hoy-broeck	1	0	20	1,37
05.	Den steenberghs-bemt	0	3	62	1,18
06.	Ex-velt dries	1	2	59	2,14
07.	den grooten acker	5	1	4	6,84
	canten met de grechten	0	3	62	1,18
08.	den grooten bemt	1	2	29	2,04
09.	Den hoff	0	1	91	0,62
10.	Den bocht	2	3	82	3,84
	canten en grachten	0	1	32	0,43
11.	den mest-hoff met de huysinge	0	2	50	0,81
12.	t hey-buchten	0	2	74	0,89
13.	t Vyver-bemdeken	0	0	98	0,32
14.	den mans-bemt	0	1	84	0,60
15.	den wierix bemt	0	2	89	0,94
16.	t clot-bemdeken	0	0	61	0,20
17.	t torf-velt	8	0	71	10,63
18.	t Bunder-heyde	0	3	64	1,18
Totale oppervlakte		34	2	5	44,87

Detail van de Hertheuvelse Hoef op de kaart van Averbode. Ondertekend: C. Lowis; niet gedateerd (1650 - 1680, wsch ca 1650-1659).

Grondgebruik volgens de kaart van Lowis, 1650 – 1659.

Akkerweg naast de Hertheuvelse Hoef, met op de achtergrond zicht op het beekdal van de Run.

Thema: 19 Landgoederen

19.5 Laan

2.19.5.003, 4 en 5 lanen op de Hertheuvelse Hoef

Veel wegen en paden op de Hertheuvelse Hoef hadden in de 19^e eeuw en tot midden 20^e eeuw het karakter van landgoedlanen of lanen in het bos.

19.6 Landgoedgebied

4.19.6.002 Hertheuvel

In 1653 was de abdijhoeve Hertheuvel nog echt een landbouwbedrijf. Naarmate er meer bossen bij kwamen en paden tot lanen werden, kreeg het meer een landgoedkarakter. Op de editie 1953 van de topografische kaart zijn de bossen verdwenen en ontgonnen, maar de laantjes zijn er nog. Die zijn in de jaren daarna geleidelijk tot gewone paden vervallen zodat het karakter van landgoed geheel verloren ging.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

UNIEKEID	opp 1830	opp 2020
4.20.2.262	14,5	0,0
4.20.2.285	1,2	0,9
4.20.2.286	5,0	1,2
4.20.2.478	0,9	0,0
4.20.2.479	1,7	0,0

(oppervlakten in hectare)

In 1653 was er nog geen bos op Hertheuvel. In 1830 was er 23,3 hectare bos, meest dennen en ook wat hakhout. Daarvan is nu nog 9% over.

20.3. Bosbouw 1850-1900

Na de eerste bebossing was de aangroei nog maar beperkt:

4.20.3.229 In de Eerdbrand

Bosje in de Eerdbrand aan de Steenselse Aa: voormalige beemden, 1 hectare.

4.20.3.230 Het Eusel

Uitbreiding van ouder bos, 1,6 hectare..

4.20.3.241 Hertheuvelse Heide

Hoekje bos aan ouder bos.

20.4. Bosbouw na 1900

Tot de kaart van 1953 verandert er verder weinig. Eén perceeltje ten zuiden van de hoeve verviel weer naar heide. In 1953 blijkt bijna alle bos verdwenen te zijn.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

4.21.2.017 Akkers Hertheuvelse Hoef

Groep besloten akkers benoorden de hoeve, samen 11,2 hectare. Nog steeds hoofdzakelijk akkergebied, maar er zijn geen heggen meer.

4.21.2.168 de Grote Beemd

In 1840 een akker, maar in 1653 nog genaamd de Grote Beemd, 1,3 hectare groot. Aan drie zijden omgeven met hakhout. Dat hakhout is nu weg, maar nog steeds vooral bouwland.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Heel het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die in de jaren 1966-1975 uitgevoerd werd. De ooit lichtjes kronkelende Steenselse Aa kreeg toen enkele kaarsrechte beekvakken.³⁹⁰

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.024 Aan de Steenselse Aa

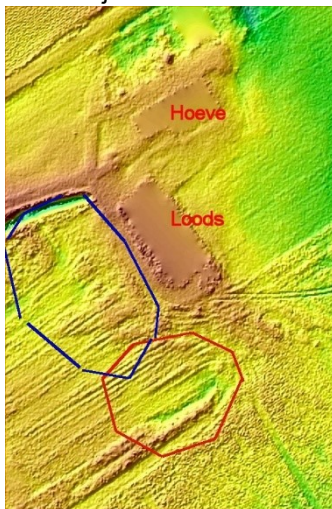
Aaneengesloten gebiedje met deels in smalle percelen verdeeld hooilangs in het dalletje van de Steenselse Aa of Run. Op de perceelsgrenzen stond begroeiing. Een groepje percelen raakte later in de 19^e eeuw bebost. Maar dat bosje is weer weg. In de oosthoek werd een boerderij gebouwd.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.145 Hertheuvelsehoef 6

Langgevelboerderij uit 1938. Zadeldak met muldenpannen. Letters AM in de gevel blijken 'Ave Maria' aan te duiden. Boom op erf markeert de dichtgegooide waterput. Onlangs opgeknapt. In het gebouw zijn oude balken aangetroffen, zoals forse moerbalken in de voormalige stal, mogelijk afkomstig van de afgebroken oude schuur. Een paar oudere kinderbinten, vermoedelijk van de oude Hertheuvelse Hoef, zijn in het nieuwe interieur hergebruikt. In de Tweede Wereldoorlog werd in deze afgelegen boerderij aan onderduikers onderdak geboden.³⁹¹

Deze boerderij staat niet op de plaats van de oude abdijhoeve: die stond 50 meter ten zuidwesten van de huidige boerderij naast de huidige loods of stal. Een beknopt kadasteronderzoek maakte

³⁹⁰ Dams e.a. 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

³⁹¹ Mededeling J. van Lierop, 6 juli 2013.

duidelijk dat de oude hoeve er na WO-II nog stond. Zie blauw omlijnd gebied.

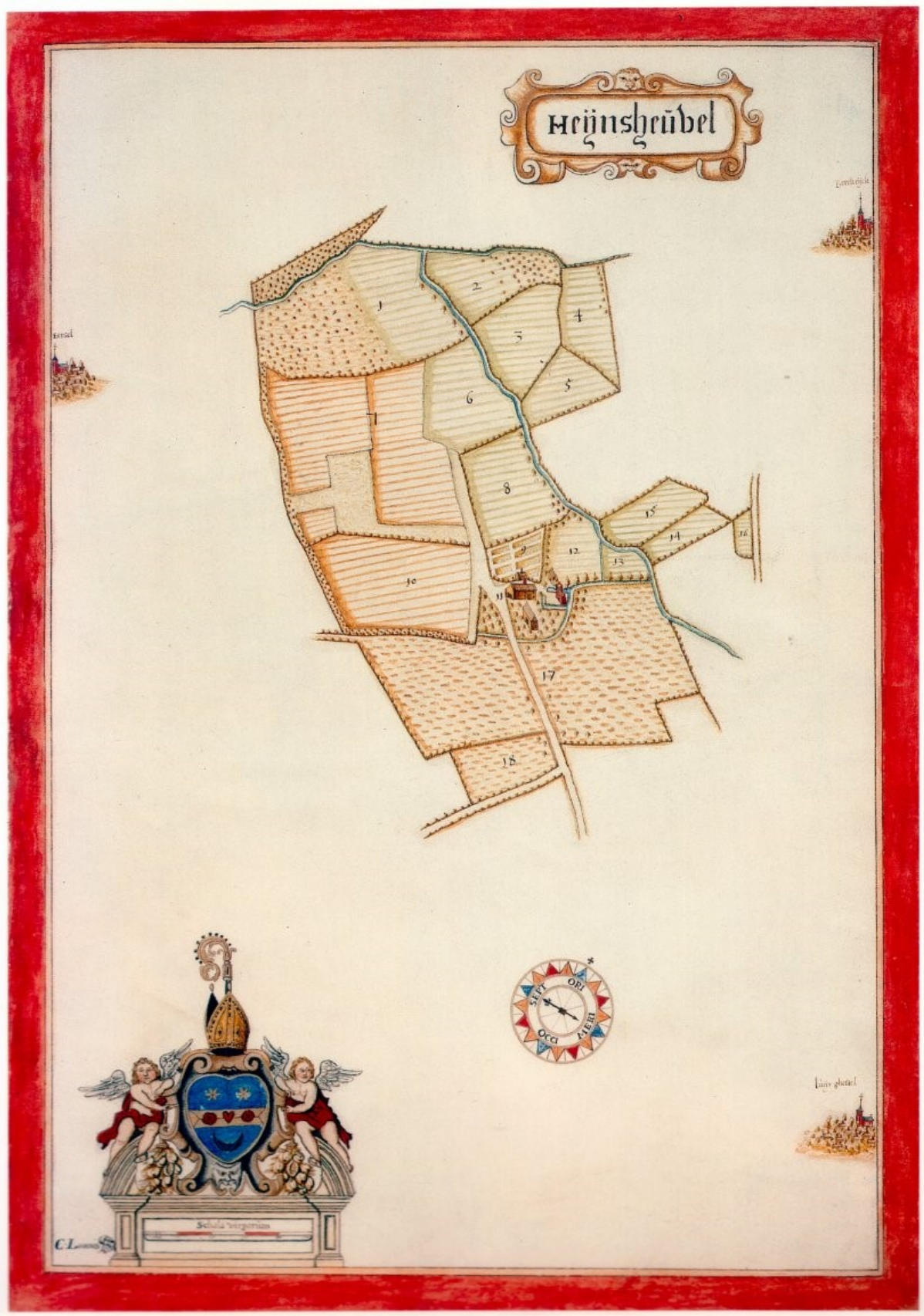

Hertheuvelsehoef 6 na de recente restauratie. FOTO J. VAN LIEROP.

4.31.2.179 Hertheuvelsehoef 2

Langgevelboerderij tweede kwart 19^e eeuw. Boerderij staat niet op de kadasterkaart van 1830, maar wel op de topografische kaart van 1840. Wolfsdak van riet en oudhollandse pannen. Nieuwe dakkapellen en deeldeuren. Schobje onder schilddak. Nu woonhuis (1989).

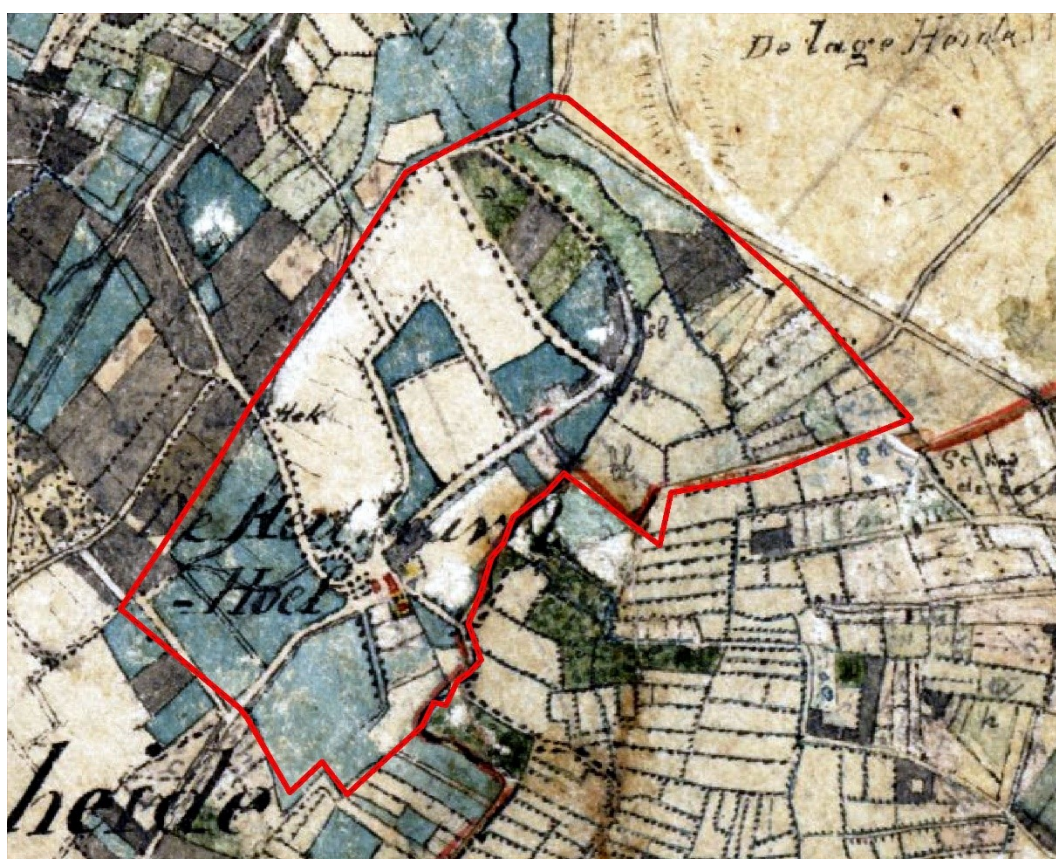
7. Het ensemble op historische kaarten

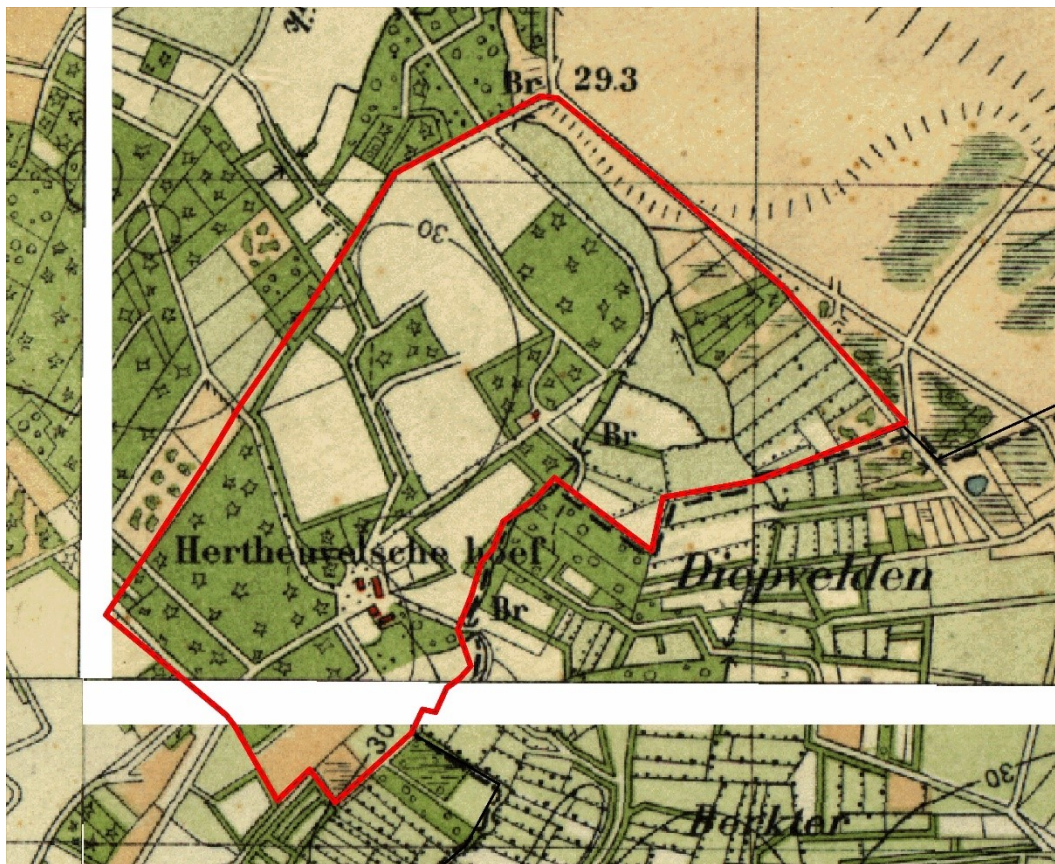
Kaart van de Hertheuvelse Hoef uit 1653. De hoeve heet hier: Heijnsheuvel. ABDIJ AVERBODE.

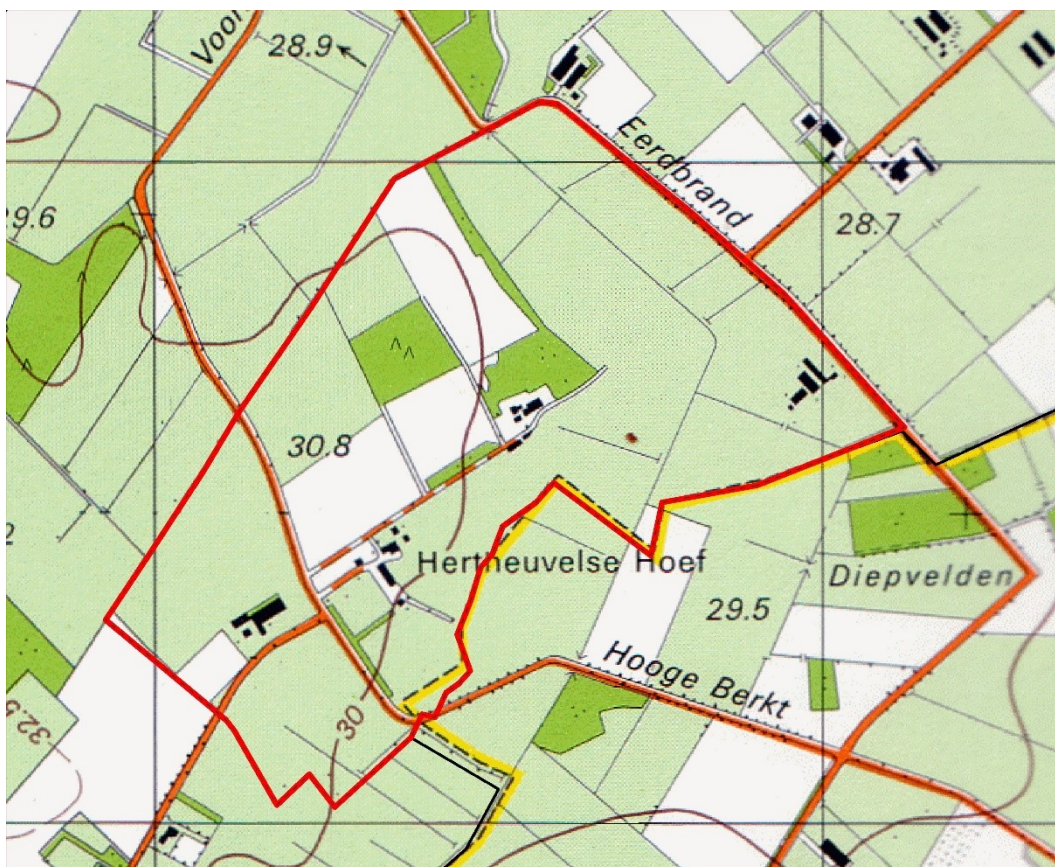
Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

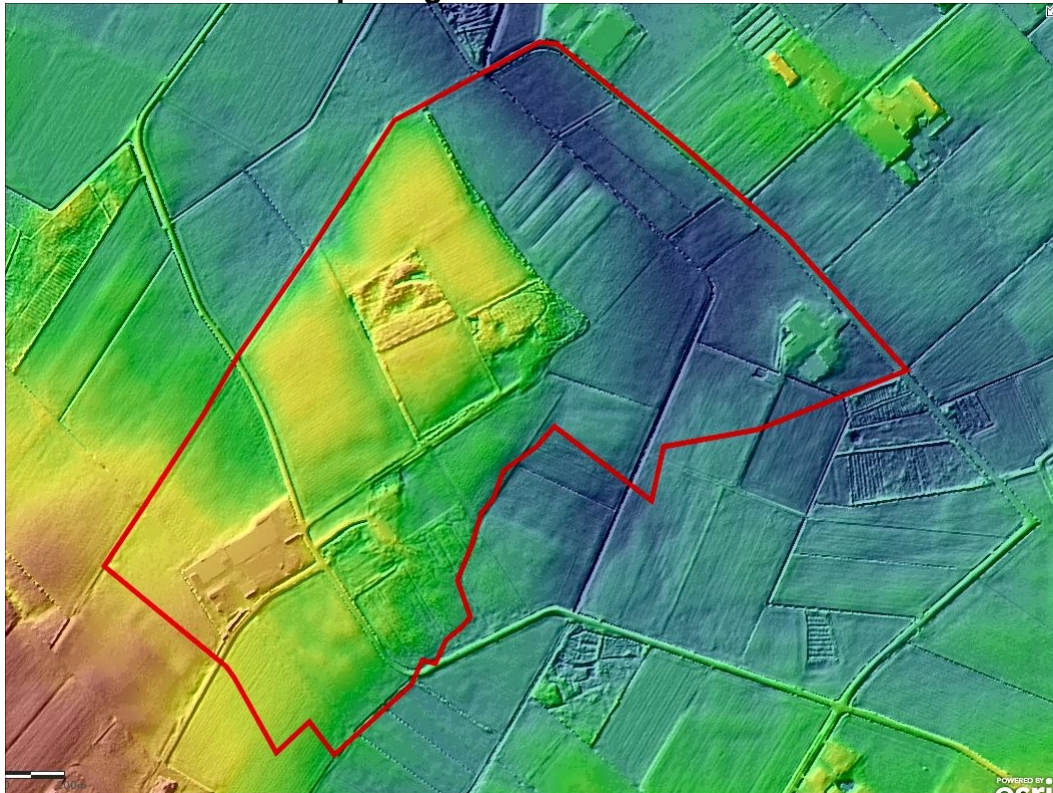
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Esri

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid. Even boven het midden de nu beboste Hertheuvel.

10. Literatuur en kaart

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Ermen, E. van, 1997: Het kaartboek van Averbode 1650 - 1680. Brussel.

E4.015 Akkercomplex Boksheide en Spijkert

1. Karakter

Dit ensemble omvat twee verschillende eenheden. In het westen ligt een groep boerderijen die voortkomt uit één geïsoleerd gelegen hoeve, De Spijkert. Die lag temidden van zijn eigen land en de duintjes ten westen ervan zijn in de 19e eeuw bebost. Het oostelijke gedeelte bestaat uit een grote open akker die behoorde bij het kleine gehucht Boksheide. Het hooiland van dit gehucht lag buiten het ensemblegebied aan de Steenselse Aa of Run. Zowel de hoeve De Spijkert als het gehucht Boksheide lijken pas na 1600 in de archieven voor te komen. Toch is “Spijkert” een oud naamtype en pleegt een grote open akker terug te gaan op minstens de late middeleeuwen.

2. Naam

Het ensemble Akkercomplex Boksheide en Spijkert is genoemd naar het gehucht Boksheide en de hoeve Spijkert die daar ten westen van ligt.

De naam Boksheide lijkt een vrij jonge naam. De oudste vermelding die ik vond is van 1671: Bockxheijde in Eersel.³⁹² De naam is een samenstelling van heide 'onontgonnen veld, vlakte' en de familienaam Box, niet boks 'boksboom'³⁹³. De familienaam Box komt in Eersel al voor in 1340.³⁹⁴ De naam Spijkert of Spijker betekent voorraadschuur gevormd uit laat-latijn spicarium van spica [korenaar].³⁹⁵ 1340 werd in Eersel al een persoon genaamd Jan Spikermans vermeld.³⁹⁶

3. Ligging

Het Ensemble Akkercomplex Boksheide en Spijkert op de topografische kaart van 2020.

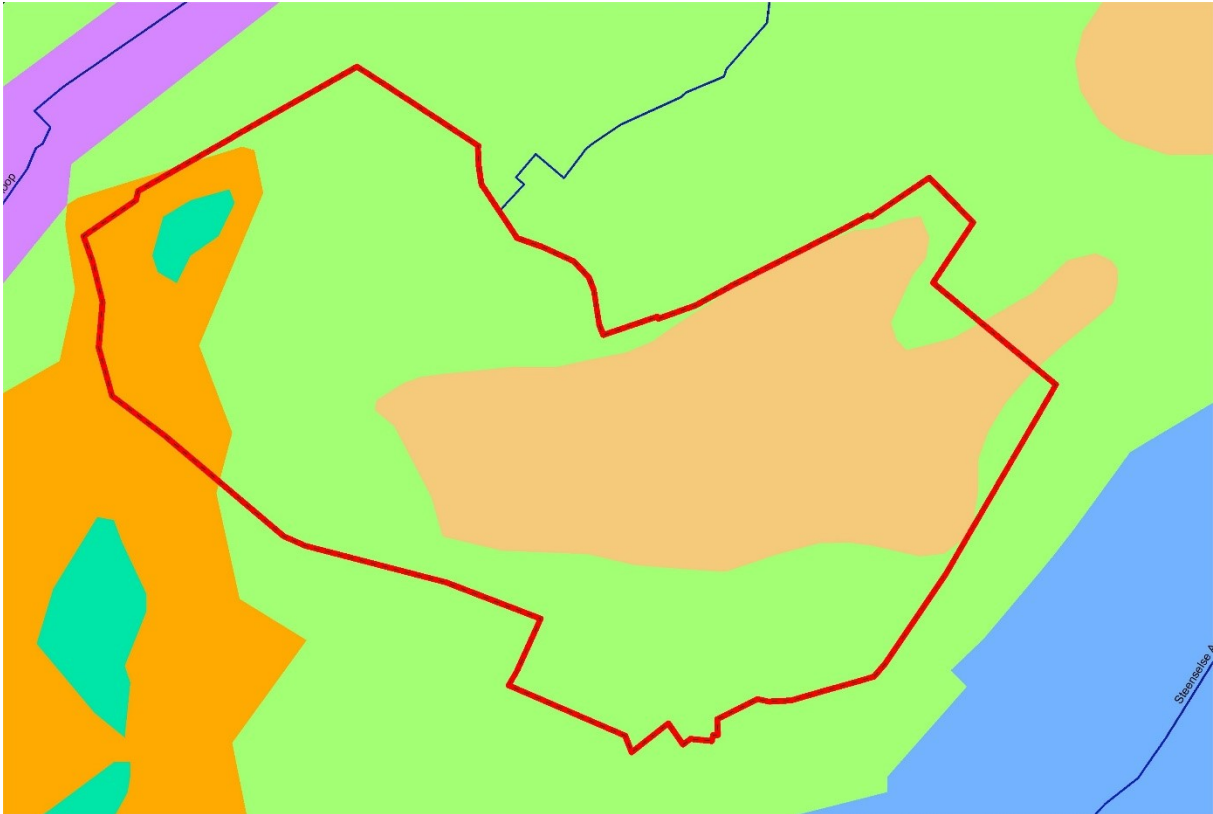
³⁹² Brabants Historisch Informatiecentrum Den Bosch, toegang 19, invnr 1131 f 106.

³⁹³ Van Berkel en Samplonius (2018) op Boksheide.

³⁹⁴ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief van de Rekenkamer inv.nr. 45038f 42v: Bertha Bocs, f 44rv Gerardus, zoon van Bocs.

³⁹⁵ Van Berkel en Samplonius (2018) op het woord spijker.

³⁹⁶ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief van de Rekenkamer inv.nr. 45038f 47v.

Het ensemble Akkercomplex Boksheide en Spijkert ligt op de rug tussen de Dieprijtse Loop in het noordwesten en de Steenselse Aa of Run in het zuidoosten. Aan de noordgrens ontsprong een beekje. Aan de westgrens ligt de uitloper van een duinengebied en de akker s van Boksheuvel liggen op een lage dekzandrug.

4. Omvang

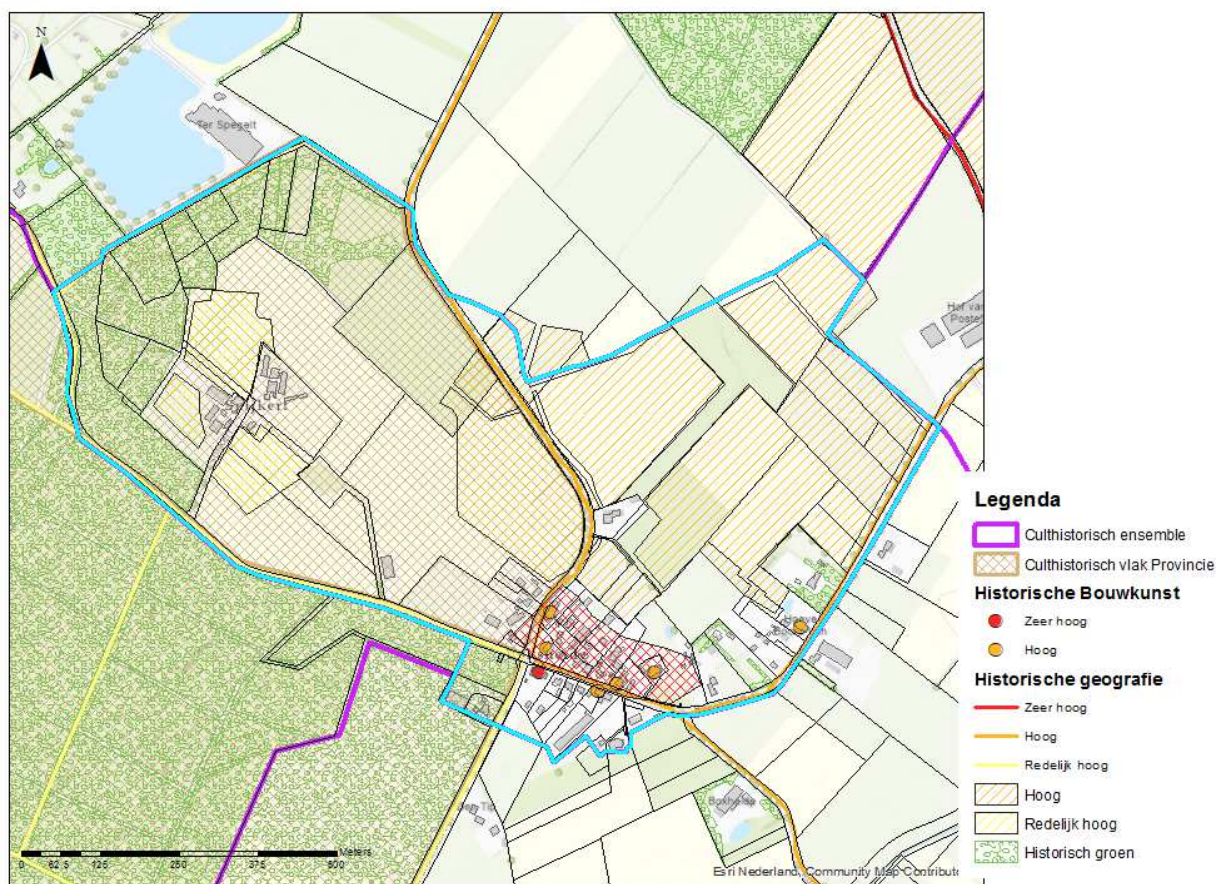
Het ensemble Akkercomplex Boksheide en Spijkert beslaat een oppervlakte van 75 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is een afwisseling van grasland en akkerland met vooral ten westen van de hoeve Spijkert gemengd bos. In de zuidoosthoek de huizen en tuinen van Boksheide.

Het grondgebruik in 1831 was hoofdzakelijk akkerland met langs de ensemblengrenzen verspreid wat bosjes. Bij het beekbegin in het noorden een voortzetting van het beekdalletje met hooiland. Langs de zuidwest- en westgrens een randje heide. In het gehucht Boksheide boerderijen en tuinen.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Akkercomplex Boksheide en Spijkert (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.014 Grooten Aard

Uitlopers van deze heide drongen in het westen en noorden het ensemblegebied binnen.

4.9.1.016 Diepreitsche Heide

De zuidwestrand van het ensemblegebied hoorde tot deze heide

4.9.1.029 Boksheide

Verspreide heidepercelen in het oosten van het ensemblegebied.

Tegen 1900 was van al deze heide bijna niets meer over binnen het ensemblegebied.

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

4.11.1.127 west van de Spijkert

Bos in het westen, hiervan bestaat een flink stuk (2,7 hectare) nog.

4.11.1.130 De Bogt

Twee bospercelen aan de oostzijde. Bestaan niet meer.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.017 Boksheidse Dijk

Weg van Eersel naar de Lage Berkt onder Bergeijk. De weg is bij de ruilverkaveling rechtgetrokken.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.029 Spijkertsedijk

Weg langs de zuidrand van het ensemble, pad over de heide.

4.14.1.049 Zandhoefseweg

Rechtgetrokken bij de ruilverkaveling

4.14.1.061 Ter Spegelt

Weg, deels zandpad, langs de noordwesthoek van het ensemble.

4.14.1.075 Boksheide

Nu vervallen straatje in de kern van Boksheide.

4.14.1.076 De Spijkert

Vervallen zandpad langs de hoeve Spijkert.

4.14.1.078 Boksheide

Weg van de Hertheuvel naar het gehucht Boksheide.

4.14.1.079 Hertheuvel

Vervallen pad op de oostgrens van het ensemblegebied.

Thema: 17 Gehuchten

17.4 Klein gehucht

4.17.4.055 Eersel, Boksheide

Boksheide was in 1830 een compact gehucht van 10 boerderijen gelegen ten zuiden van een complex open akkergebied op een dekzandrug nabij de Steenselse Aa.

Thema: 19 Landgoederen

19.3 Hoeven

4.19.3..005 Hoeve De Spijker

Geen nadere gegevens bekend?

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

UNIEKEID	NAAM	TYPE1_NAAM	Totaal	Nog
4.20.2.262	den	voor 1830	14,50	
4.20.2.274	dennen Spijkert	1830 - 1840	2,04	2,04

4.20.2.275	dennen Spijkertseweg	1830 - 1840	1,65	
4.20.2.276	dennen Boksheidsedijk	1830 - 1840	0,12	
4.20.2.480	dennen Spijkert	voor1830	2,83	1,31
4.20.2.481	dennen Boksheide	voor1830	1,79	0,28
4.20.2.482	dennen Boksheide	1830 - 1840	2,34	0,17

Ook de in 1830 aanwezige dennenbossen zullen toen nog heel jong geweest zijn. 15% ervan is nog steeds bos maar niet meer alleen dennen.

20.3. Bosbouw 1850-1900

In deze periode werden verspreid over vooral de randen van het ensemblegebied diverse bossen en bosjes aangelegd, 16,8 hectare in totaal. Daarvan bestaat vooral in het westen nog iets meer dan de helft: 8,7 hectare.

20.4 Bosbouw 1900 – 1950

In deze periode werden nog 4 perceeltjes bebost, drie bij de hoeve Spijkert en een bij Boksheide. Die bosjes zijn er nu niet meer.

Thema: 21 De oude Akkers

21.1 Akkerwal

Binnen het ensemble zijn 4 akkerwallen opgemerkt. Ze zijn alle verdwenen. Twee ervan flankeerden de Boksheidse Dijk.

UNIEKEID	NAAM	Lengte (m)
4.21.1.054	Eersel, Boksheide	750
4.21.1.055	Eersel, Boksheide	387
4.21.1.056	Eersel, Boksheide	340
4.21.1.057	Eersel, Boksheide	793

21.2 Besloten akker

Geheel of gedeeltelijk omwalde akkercomplexen. Hier lagen ze vooral rond de hoeve Spijkert.

UNIEKEID	NAAM	Opp (ha)
4.21.2.172	Eersel, De Spijkert	2,75
4.21.2.173	Eersel, De Spijkert	1,29

21.3 Open akker

UNIEKEID	NAAM	Opp tot (ha)	Opp nog (ha)
4.21.3.028	Eersel, Boksheide	15,89	10,81
4.21.3.038	Eersel, Boksheide	10,63	7,90

Eigenlijk is het één open akker met wallen er doorheen om de weg af te schermen. Van het totaal van 26,5 hectare is 18,7 hectare of 70% nog steeds open akkerland. Bij de ruilverkaveling is dwars over de open akker een bosstrook aangelegd.

De open akker bij Boksheide in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Op de bospartij in het westen na viel hee het ensemblegebied onder de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die in de jaren 1966-1975 uitgevoerd werd.³⁹⁷

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

4.23.7.046 en 48: twee groepjes hooilanden

Deze lagen bij De Spijkert in het dalletje waarin net buiten het ensemblegebied een beekje ontsprong. De hooilanden van de boeren van Boksheide lag buiten het ensemblegebied aan de Steenselse Aa of Run.

Thema: 27 Meubilair

27.14 Volksverhalen

4.27.14.019 Eersel, LYST051, Boksheide, De Gloeiijge

De "gloeijge" van Martchen Rijken

De gloeiijge was vroeger een landmeter. Bij de verdeling van de hei, zowat 100 jaar geleden, voelde de Boksheide zich misdeeld. Ze dreef toen de landmeter op 'nen eed, die moest gezworen worden op 't stuk, dat volgens de Boksheide aan hen toebehoorde, maar door de landmeter aan de Weebosch werd toebedacht. Toen zwoer de landmeter. Hij zei: " Zowaar als de schepper van hierboven, sta ik hier op de grond van de Weebosch." Dat was een deugniet, die landmeter. Hij had grond van de Weebosch in zijn klompen geschept en 'n lepel, zogezegd een schepper, in zijn muts gestopt. Omdat hij zijn eed had geschonden, moest hij als een "gloeijge" ronddwalen.

(Oud verhaal van Meester Rijken uit Veldhoven, door hem in zijn handschriften opgetekend; op 80 jarige leeftijd in 1942 overleden. Hij was bovenmeester.)

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.050 Boksheide 15-17

Langgevelboerderij uit het vierde kwart van de 19^e eeuw. Waardering: Hoog.

³⁹⁷ Dams e.a. 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

Boksheide 15 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.086 Boksheide 4

Langgevelboerderij. Waardering: Hoog.

4.31.2.087 Boksheide 8

Langgevelboerderij. Waardering: Hoog. Verbouwd tot woonboerderij.

Boksheide 8 in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

4.31.2.088 Boksheide 9

Voormalige langgevelboerderij "Maria Hoeve" uit ca. 1875. Het oorspronkelijke woongedeelte is niet meer als zodanig in gebruik. Het bedrijfs gedeelte is verbouwd tot woonruimte. Cultuurhistorisch waardevol gebouw. Waardering: Zeer hoog.

Boksheide 9 in 2009. FOTO W. THIJSEN.

4.31.2.089 Boksheide 18

Langgevelboerderij van rond 1950. Waardering: Hoog.

4.31.2.090 Hoeve Boord Ven Boksheide 30-30a

Kortgevelboerderij van ca 1925. Waardering: Hoog

Hoeve Boord Ven in 2019.

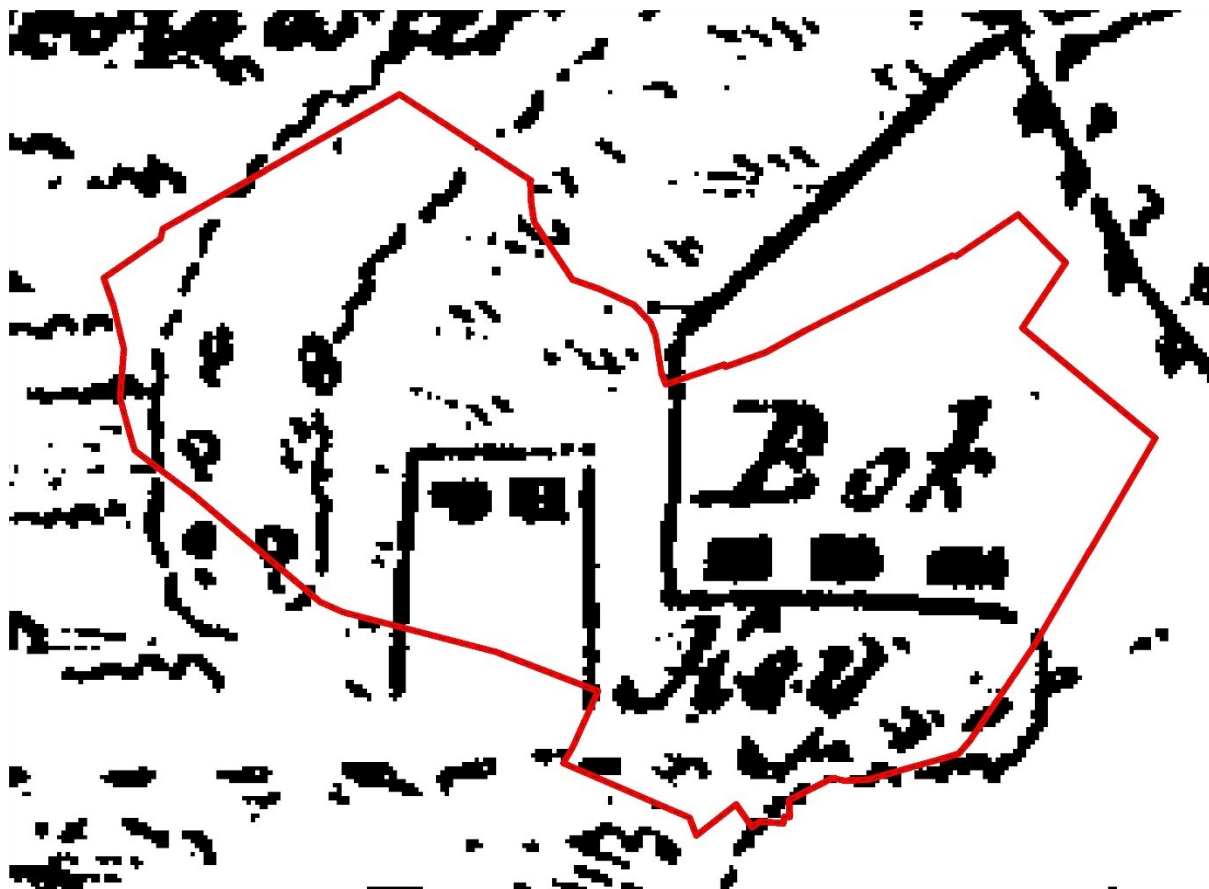
4.31.2.131 Lindehoeve, Boksheide 20

Langgevelboerderij 1e helft 19e eeuw, met schuren en ijzeren toegangshek. Waardering: Hoog

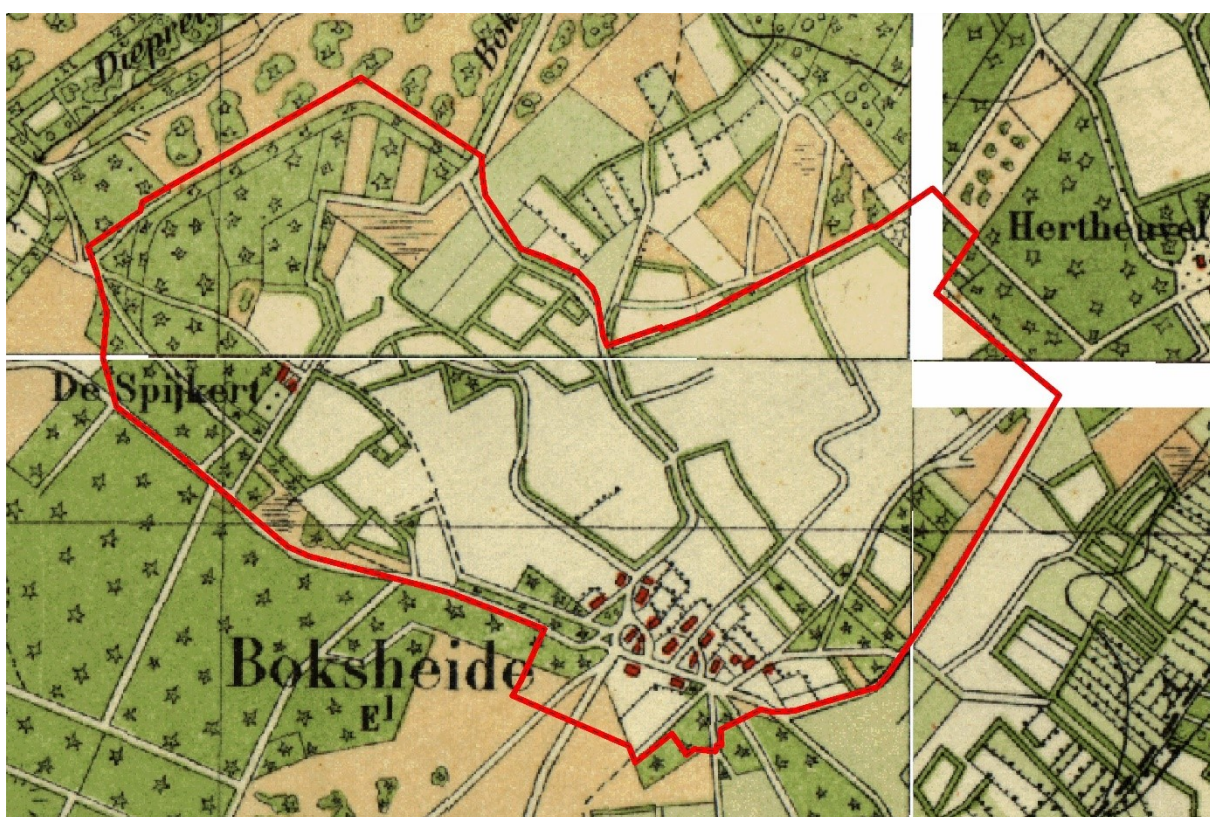
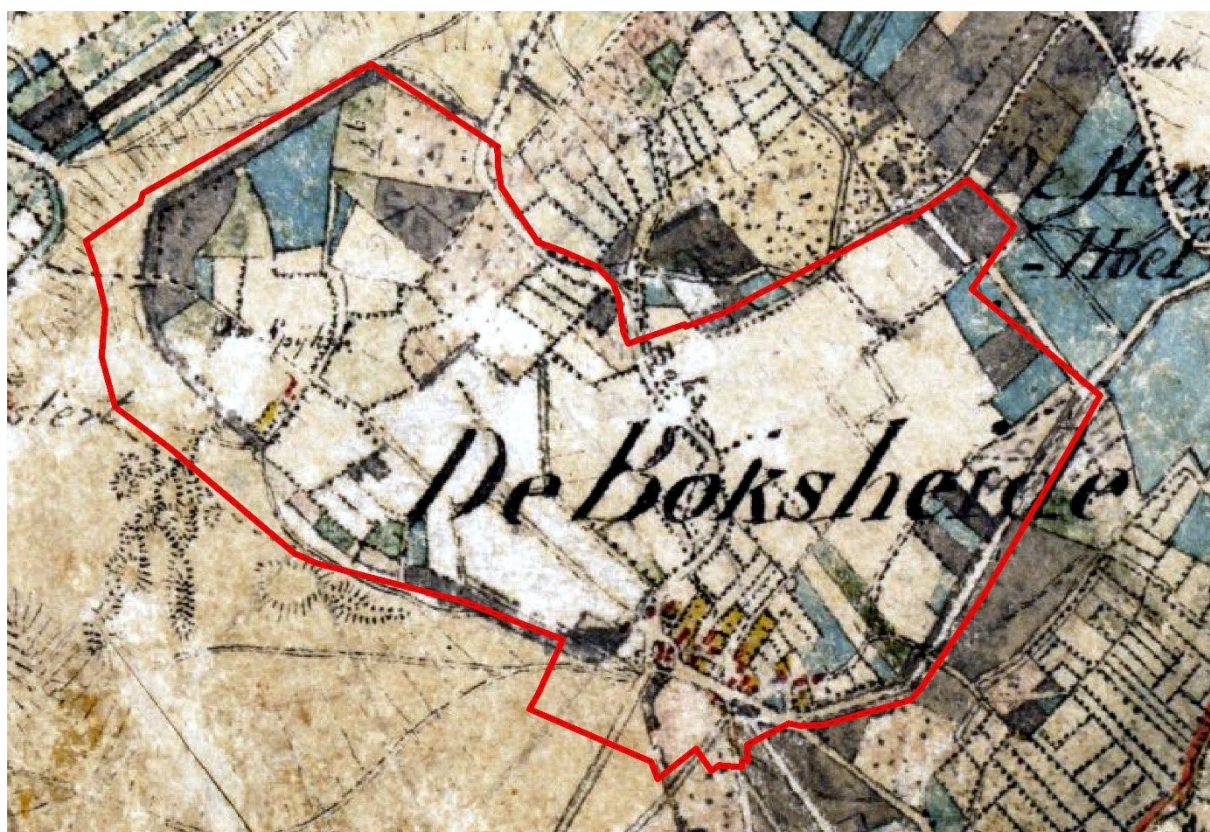

Lindehoeve in onbekend jaar.

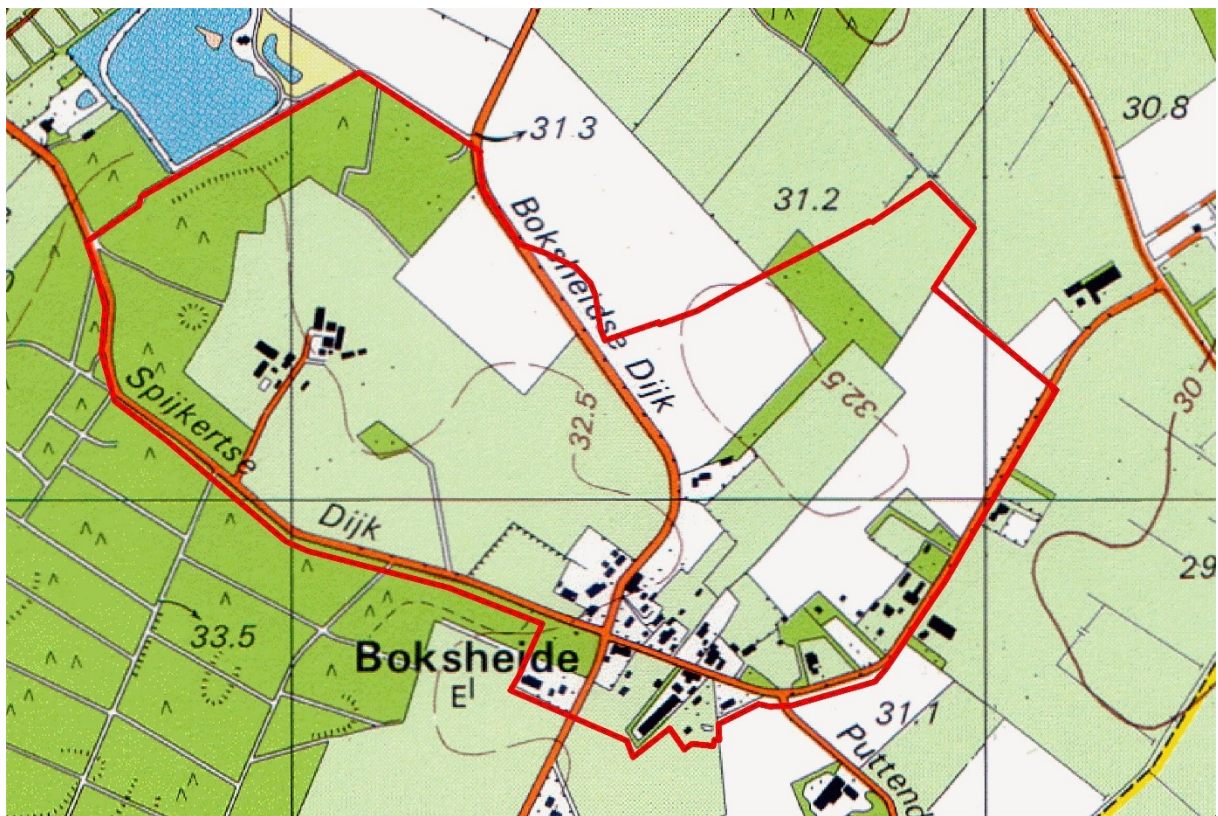
7. Het ensemble op historische kaarten

Topografie 1794

Topografie 1840
Topografie 1930

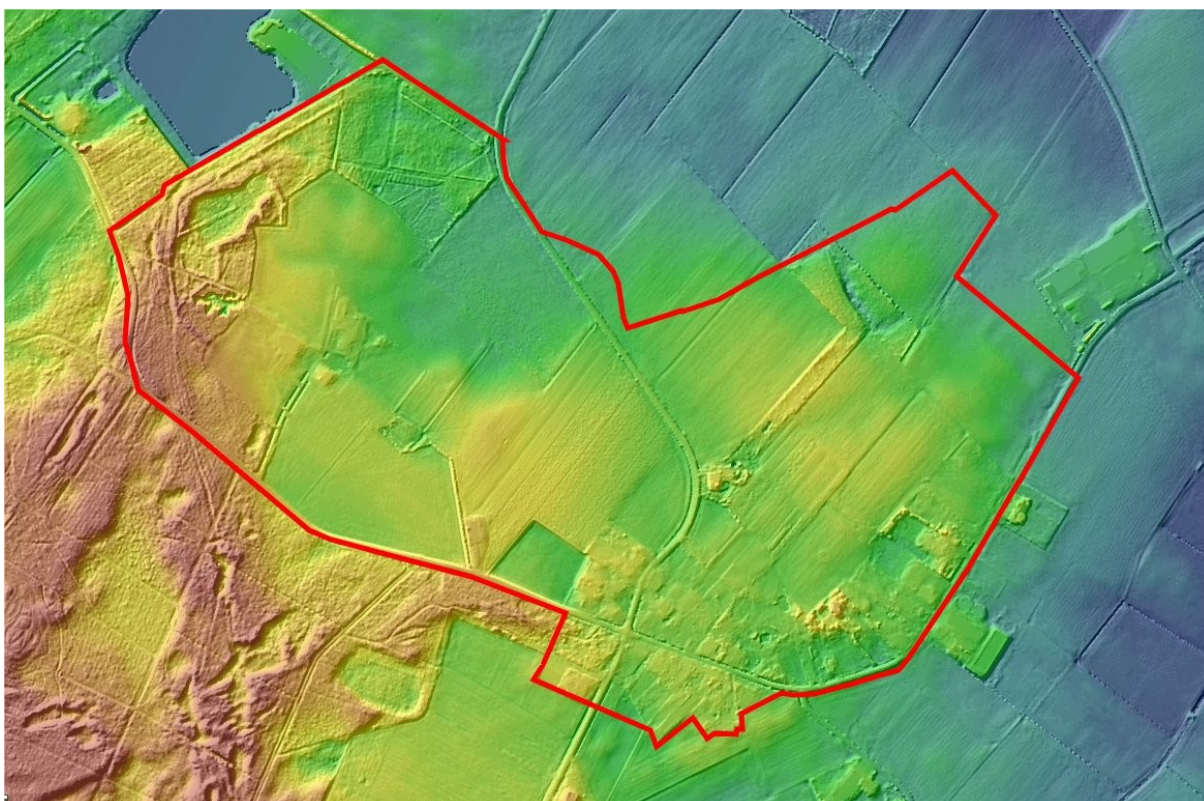
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

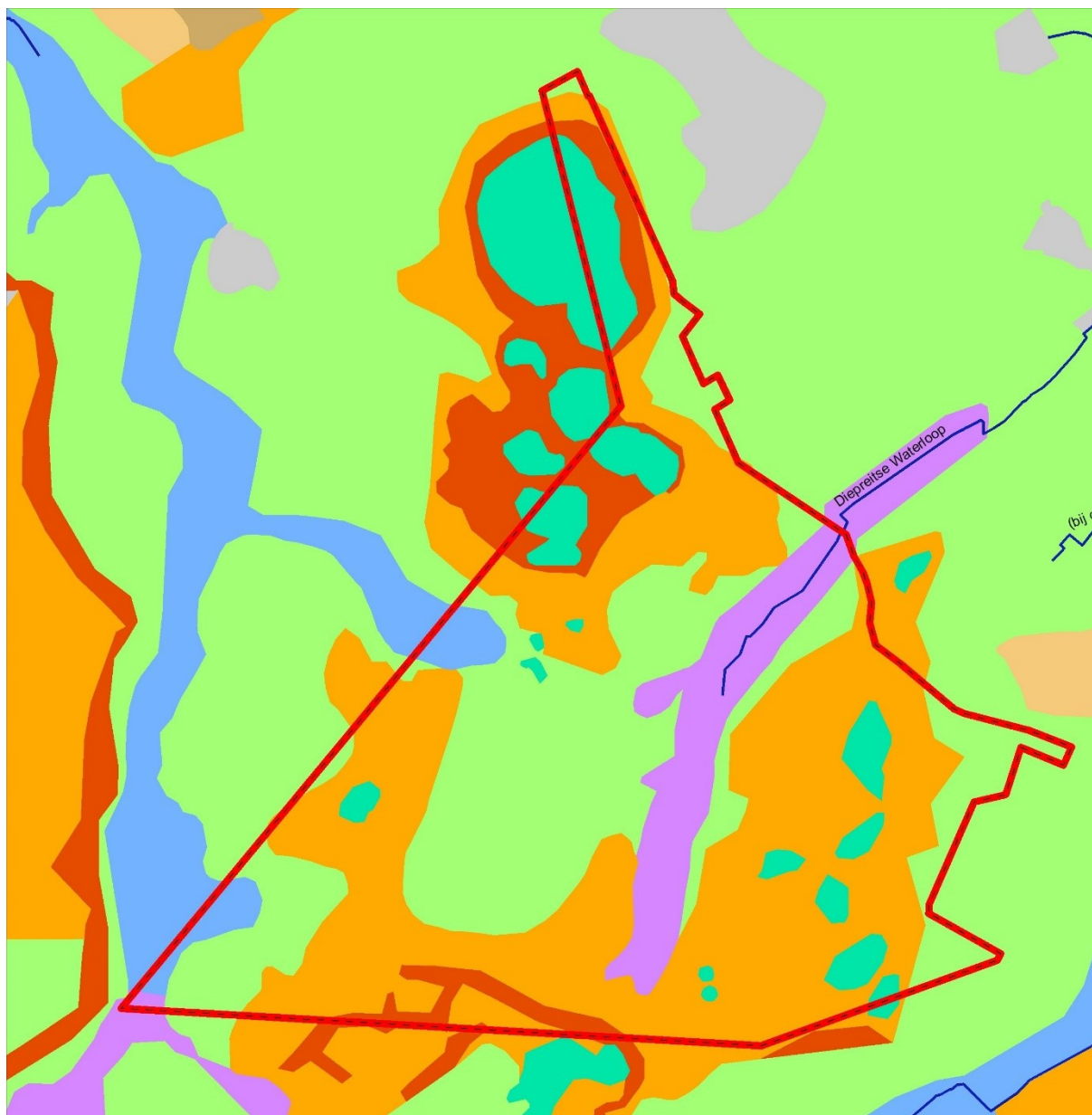
10. Literatuur en kaart

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: *Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis*, Hapert.

Wintermans, H.C., 1996: *Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel*.

Het ensemble Jonge heidebebossingen op de Grote Aard op de topografische kaart van 2020, rood omlijnd.

Het ensemble Jonge heidebebossingen op de Grote Aard bestaat voor een groot deel uit nu beboste duingebieden (oranje) met daarin uitblazingslaagten (lichtblauw, vaak vroeger met vennen) en hoog opgewaaied duinruggen (bruinrood). Voor het overige relatief lage zandgronden met centraal een lange rijt als begin van de Diepreitse Waterloop. In het westen komen uitlopers van het beekdal an het Dalem's Stroomke nog net binnen het ensemblegebied.

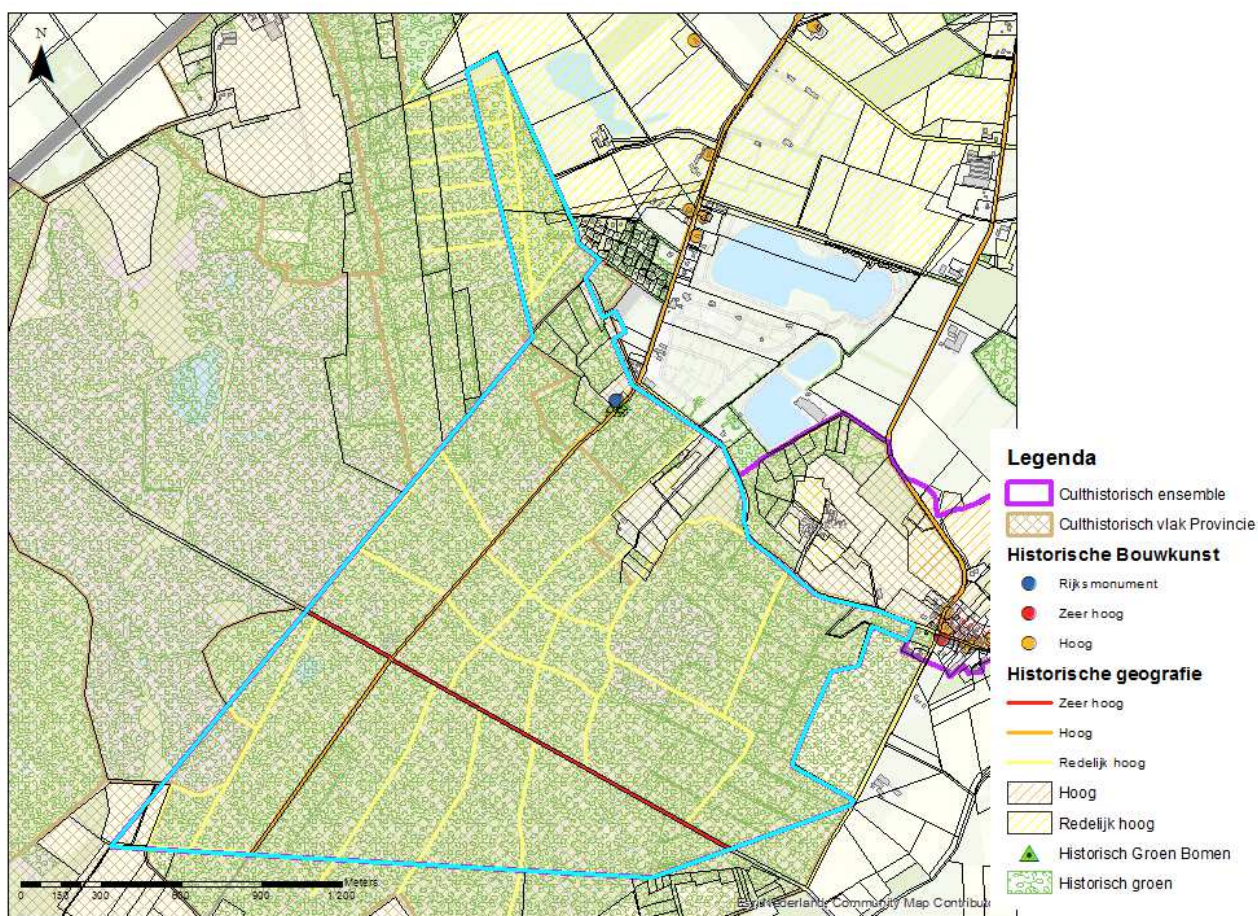
4. Omvang

Het ensemble Jonge heidebebossingen op de Grote Aard beslaat een oppervlakte van 354 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidige grondgebruik is vrijwel overal bos, meest dennen, met grasland langs de Diepreitse Loop. Het grondgebruik in 1831 was hoofdzakelijk heide, met uitzondering van enkele percelen langs de Diepreitse Loop: die waren vooral tot grasland ontgonnen. Die groep heette de Oude Heester. De Jonge Heester lag direct ten noorden daarvan buiten het ensemblegebied.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Jonge heidebebossingen op de Grote Aard (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.014 De Grote Aard

Het grootste deel van het ensemblegebied was een uitgestrekte heide genaamd De Grote Aard. Van de in totaal 352 hectare die deze heide groot was, lag 318 hectare binnen het ensemblegebied. Dat deel van die heide is nu vrijwel geheel bebost.

4.9.1.015 De Pan

De noordelijke uitloper van het ensemblegebied was onderdeel van de heide genaamd De Pan. Die heide was in totaal 280 hectare groot, waarvan 21 hectare binnen het ensemblegebied lag. Dat deel van die heide is nu geheel bebost.

9.2. Hei in 1900

4.9.1.015 De Pan

De noordelijke uitloper van het ensemblegebied bestond in 1830 uit 21 hectare heide. Daarvan was in 1901 nog 16,5 hectare over. In het zuiden, bij de Panberg, kwamen enkele sponmtaan opgeschoten bosjes voor.

4.9.2.023 De Grote Aard

Van de in totaal 318 hectare die deze heide binnen het ensemblegebied in 1830 groot was, was in 1901 nog 257 hectare over. Hier en daar kwamen daarin spontane bosjes op. Het gebied is nu geheel bebost.

4.9.2.025 Hei nabij 'Boxheide'

Restantje van de Grote Aard, nu gelegen ten oosten van nieuwe bossen. Dit stukje was 5 hectare groot.

9.3. Hei in 1930

4.9.2.069 De Grote Aard

Van de in totaal 318 hectare die deze heide binnen het ensemblegebied in 1830 groot was, was in 1930 nog 228 hectare over. Hier en daar kwamen daarin spontane bosjes op. Het gebied is nu geheel bebost.

4.9.1.070 De Pan

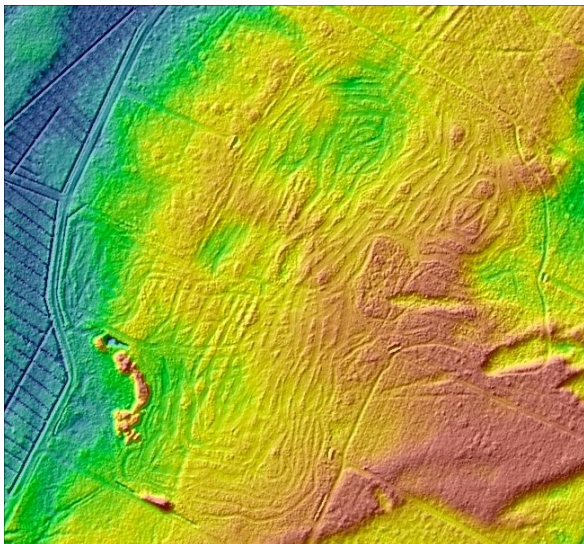
De noordelijke uitloper van het ensemblegebied was bestond in 1830 uit 21 hectare heide. Daarvan was in 1930 nog 16,5 hectare over. In het zuiden, bij de Panberg, kwamen enkele sponmtaan opgeschoten bosjes voor.

9.4 Hei in 1950

In 1950 was er, op twee geïsoleerd gelegen heideperceeltjes na, geen heide meer binnen het ensemblegebied.

9.* Hei in 2020

In het midden van het Grote Aard Bos is in de jaren 1990 opnieuw heide aangelegd op percelen die al een hele tijd bebost waren. Deze nieuwe heide vertoont duidelijke sporen van de moeizame aanleg en het intensieve onderhoud dat nodig is. Vanaf 2011 wordt er regelmatig afgeplagd om het gewenste "natuurbeeld" te kunnen behouden.

Hoogtekaart van de nieuwe heide.

Luchtfoto van de nieuwe heide

Thema: 11 Restbossen

11.1 Restbos

Bossen die kennelijk de bos-vijandige middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan.

4.11.1.131, 184 t/m 190 Restbos bij de Heester

Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1830 t/m 1930. Daar waar op alle kaarten bos voorkwam zijn aangemerkt als restbos.³⁹⁹ Rond de hoeve De Heester ligt een groepje dergelijke bospercelen. Samen zijn ze 5 hectare groot.

Thema: 12 Oude infrastructuur

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.002 Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant

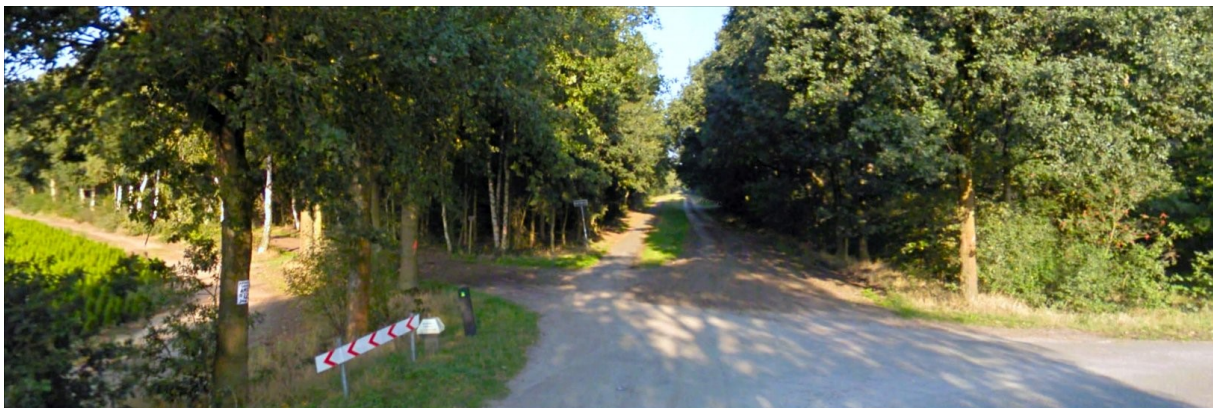
Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant van de molen bij Oirschot recht naar het zuiden naar de windmolen naast de Leeuwerik Hoeve. Dan voorbij “het Mirakelputje” over de Katerstraat naar de Dukesvoorten (Voorten van de Hertog). Vandaar langs de gemeentegrens tot de “Patronenhut” waar ze de oude weg tussen Eersel en Hapert kruiste en vandaar via herberg “de Pan” in de richting van Postel.⁴⁰⁰ Deze weg liep over bijna 2 kilometer langs de westgrens van het ensemblegebied.

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.001 Bredase Baan

Oude landroute, nog uitgevoerd als zandpad, in een heidegebied en omliggende jonge heidebebossingen. Het zandpad was eeuwenlang onderdeel van de oude landroute tussen Breda en Luik. De route gaat in elk geval terug tot de Late Middeleeuwen (1250-1500), maar kan ook (veel) ouder zijn. In 1788 werd de weg gemoderniseerd: recht gelegd en waarnodig op een dam of in een

doorgraving van duinen. Binnen het ensemblegebied ligt de weg meestal ingegraven. De Bredase Baan in 2009 gezien vanaf de oostzijde. GOOGLE STREETVIEW.

4.13.1.013 Postelseweg, Heesterse Dijk

Aloude zandweg van Eersel naar Postel die binnen het ensemblegebied Heesterse Dijk heette. In 1887 werd deze opnieuw aangelegd, wat wil zeggen: rechtgetrokken en bestraat. De verbindingsweg tussen de buurtschap Witrijt en het klooster Postel liep oorspronkelijk door de heide, nu door bosgebied. Beplanting met eiken.⁴⁰¹

399 Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, G.L., 1989. Dit zijn de Bonneblaadjes.

⁴⁰⁰ Van den Biggelaar e.a., 1993, 232.

⁴⁰¹ Dams e.a., 1989, 213, 263.

De Bredase Baan in 2019 gezien vanaf de Postelseweg naar het zuidoosten. GOOGLE STREETVIEW.

De Postelseweg bij de kruising met de Bredase Baan in 2019 gezien naar het zuidwesten. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 14 Lokale wegen

14.1. Lokale wegen

4.14.1.029 Zandpaden Grote Aard

Groot aantal zandpaden in de bossen van de Grote Aard, meestal aangelegd 1930-1950.

4.14.1.100 Zandpaden Panberg

Groot aantal zandpaden in de bossen van de Pan en Panberg, meestal aangelegd 1930-1950.

Thema: 18 Heerlijkheden

18.3 Hoeve

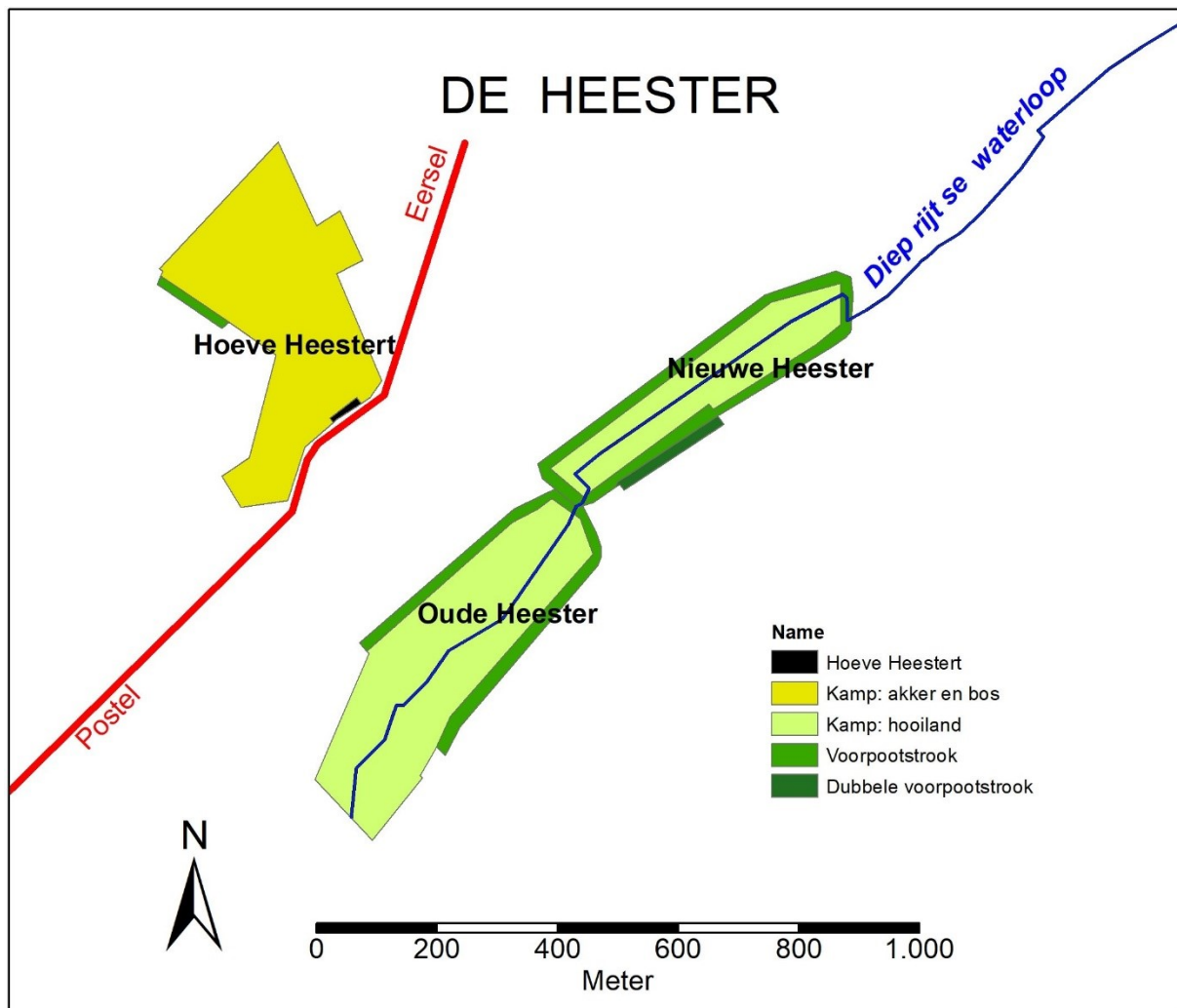
4.18.3.006 Hoeve De Heester

Mogelijk is deze hoeve voortgekomen uit het hertogelijk leen dat ook Het Hof alias 's-Hertogen Hofstat omvatte. Bij het leengoed van de 's-Hertogenhofstat hoorde in 1316 namelijk ook 15 hectare heide te Opheestert. Deze hoeve ligt aan de oude weg van Eersel naar Postel, zie 4.13.1.013. Bij de hoeve – later ook herberg – De Heester hoorde in 1830 9,4 hectare grond, waarvan 6,2 ha akkerland aanliggend land en nog 6,3 hectare vooral weiland in de Oude Heester langs de Diepreitse Beek. Het bezit was toen verdeeld tussen H.J. Sprengers en L. Verrest. Samen komt dat uit op 15,7 hectare. Het gedeelte van Verrest werd in 1829 omschreven als volgt:

1. Woonhuis, stal, schuur en brandhuis, huisnummer Eersel nr 72 (=De Heestert)
2. Bouwland "Heesterd" 4 bunder 36 roeden
3. Weiland "Heesterd" 1 bu 61r

4. Weiland "Kwaad Eusel" 1 bu 18r
5. Weiland "Meijersbeemd" 33 r
6. Weiland "Beemdeke" 31 r
7. Bos "de Heesterd" 1 bu 25 r
8. Heide "de Heesterd" 2 bu 31 r
9. Hei en wei "Heesterbeemd" 30 r
10. Groes en hei "Heesterbeemd" 36 roeden onder Hapert
11. Wei en hei "Honsbosch" 33 r onder Bergeijk

Samen dus: 9 bu 304 r, als dat hectaren en aren zijn is dat dus 12,04 hectare.⁴⁰²

Overzicht van het complex De Heester. De Nieuwe Heester ligt buiten het ensemblegebied. TEKENING K. LEENDERS, 2021.

⁴⁰² BHIC, Memories van successie Oirschot deel 13, inventarisnummer 13, aktenummer 18 (1829).

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.289 en 290 Heester

Twee bosjes bij de hoeve Heester, bestonden al in 1830 en staat er nog.

4.20.2.292, 292, 293, 294, 298 Oude Heester

In 1830 vooral randbeplanting met dennen rond de weiden en één hakhoutbosje in het midden. Deze bosjes zijn er niet meer.

20.3. Bosbouw 1850-1900

UNIEKEID	NAAM	Opp (ha)
4.20.3.248	Grote Aard Bos	38,20
4.20.3.249	Bij de Heester	2,56
4.20.3.250	Bij de Heester	0,66
4.20.3.251	Bij de Heester	6,96
4.20.3.254	Aan de Postelseweg	6,04
4.20.3.260	Panberg	19,14

In de tweede helft van de 19^e eeuw was er was beperkte bosaanplant bij de Heester. Verder een strook bos langs de Postelse Weg in het zuiden, op de Panberg en een eerste aanzet voor het grote bos op de Grote Aard. In totaal 74 hectare.

Bos en bospad bij Boksheide. GOOGLE STREETVIEW 2019.

20.4. Bosbouw 1900-1930

4.20.4.117 Bij de Heester

Vier bosperceeltjes bij de Heester toegevoegd, samen 3,6 hectare. Ze zijn nog bos.

4.20.4.118 Grote Aard Bos

Vier vrij grote stukken bos als uitbreiding van het Grote aard Bos, samen 31,8 hectare.

20.4. Bosbouw 1930-1950

4.20.4.119 Grote Aard Bos

Tussen 1930 en 1950 is de rest van het ensemblegebied ook bebost: 227 hectare. Dit bos is er nog helemaal.

4.20.4.120 Bij Panberg

Tussen 1930 en 1950, vermoedelijk kort na 1948, is ook deze uitloper van het ensemblegebied bebost: 17 hectare. Dit bos is er nog helemaal.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

4.21.2.018 In de Oude Heester

Hoewel de Oude Heester eigenlijk een groep hooilanden in de Dieprijt is, lag daar in 1830 ook één akkertje. Thans weiland.

4.21.2.019 De Heester

Akkerland van de hoeve de Heester, kennelijk ontgonnen na 1316 en thans met enkeerddek. Bescheiden akker, 6,3 hectare. Thans merendeels gemengd bos.

Thema: 22 Ontginningen

22.4 Heideontginning

Ontginning van de "heide". In de middeleeuwen vaak in typische afgeronde vormen, soms aanklampend aan eerdere soortgelijke ronde vormen. Ook in de vorm van blokken min of meer rechte stroken vanaf de weg heiwaarts. Ze zijn niet altijd bewoond, want het is soms alleen maar uitbreiding van het land van een bestaande boerderij.

4.22.4.003 Ontginning de Roten, Eersel

1948 start ontginning van heidegebied de Roten, ruim 100 ha., eerst handmatig later machinaal ontgonnen. Bouw van 8 boerderijen.⁴⁰³ Binnen het ensemblegebied werd het bos bij de Panberg (4.20.4.120) in dit kader aangelegd en werd ook het bos op de Grote aard voltooid.

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.002 Ruilverkaveling Bergeijk

Het uiterste zuidwesthoekje van het ensemblegebied viel onder de Ruilverkaveling Bergeijk, 1961.

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Enkele percelen in het noorden van het ensemblegebied vielen onder de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die in de jaren 1966-1975 uitgevoerd werd.⁴⁰⁴

Thema: 23 De beemden

23.7 Hooiland

23.7.026 aan de Dieprijtse waterloop

Hooiland in de kamp genaamd "Oude Heester". Nog steeds grasland al zijn de oude houtkanten (dennen) nu ook bij de weide getrokken.

⁴⁰³ Dams e.a., 1989, 278.

⁴⁰⁴ Dams e.a., 1989, 282, 288; Wintermans, 1996, 168.

De Oude Heester in 2019 gezien vanaf de Spijkertse Dijk. In het midden de geheel drooggevalle Dieprijt. GOOGLE STREETVIEW.

Thema: 24 Bestuurlijk

24.4 Grensmarkering

4.24.4.003 De Heestert

Grenspaal aangegeven op de Meierijkaart van Verhees uit 1794. Aangegeven op de kadasterkaart als "Grenskei de Heestert".⁴⁰⁵

4.24.4.004 De Witreit

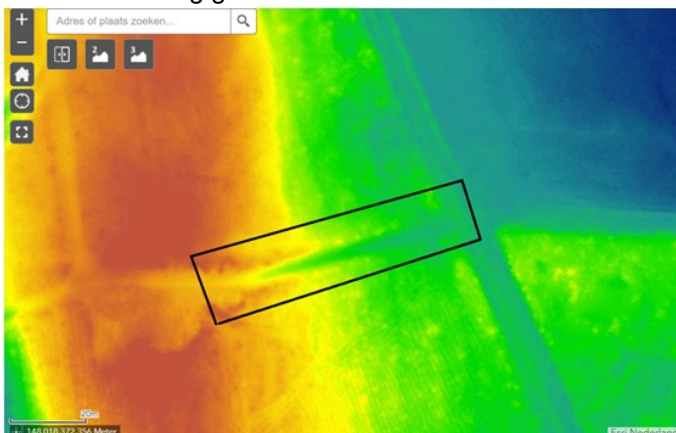
Grenspaal aangegeven op de Meierijkaart van Verhees uit 1794. Aangegeven op de kadasterkaart als "Paal de Witreit".⁴⁰⁶

Thema: 25 Militair

25.10 Schietveld/berg

4.25.10.001 Panberg schietbaan⁴⁰⁷

De kaart van 1930 geeft bij de Heester in De Panberg een schietbaan aan. Op de AHN zijn de contouren van de oude schietbaan van de Burgerwacht Eersel nog zichtbaar. Er resteert nog een stuk schietbaan, die min of meer als tunnel is ingegraven in een zandrug naar het hoogste punt. En daar links en rechts een uitgraving. Mogelijk is het geheel later gebruikt als pad/weg en is er ook nog aan zandwinning gedaan.

Contouren van de schietbaan bij de Panberg. AHN3.

⁴⁰⁵ Kadaster Eersel, sectie D, blad 3. Kadaster Hoogeloon ca., sectie E blad 2.

⁴⁰⁶ Kadaster Hoogeloon ca., sectie B, blad 1.

⁴⁰⁷ Info Bart Beex.

Thema: 27 Meubilair

In het landschap komen vanouds tal van kleine elementen voor die een of andere functie hadden, maar niet onder een van de gebruikte rubrieken gebracht kunnen worden. Dit is de restcategorie die alles opvangt wat niet onder een van de eerdere thema's terecht kan.

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

4.27.1.061 Hollandse linden Postelseweg 197, Eersel

Lindebomen bij De Heestert aan de Postelseweg maart 2019. GOOGLE STREETVIEW.

27.14 Volksverhalen

4.27.14.040 De hardlooper te Eersel

Lenaard Vervest, op het gehucht Heestert te Eersel woonachtig en aldaar in 1829 overleden, bezat het vermogen om verbazend spoedig en lang achtereen te kunnen gaan of lopen, waarom hij dan ook den naam van hardlooper droeg.

Omtrent 50 jaar geleden, ging hij eens, met het voornemen om ossen te kopen, naar de markt te Neerpelt, doch daar hij er geene van zijne gading vond, verliet hij om 10 ure deze plaats, na zijne schoenen uitgetrokken te hebben, nam te zijnen huize met der haast eenige verversching en liep naar Oosterwijk, waar hij op de markt op half één des middags reeds beesten had gekocht. Hij keerde nog denzelfden dag huiswaarts en had daarin ongeveer 18 uren afgelegd. Veel dergelijke zaken worden van hem, en in waarheid, verhaald, die ik niet onder de 'sagen' zou opnemen, ware het niet, dat sommige lieden zijne verwonderlijke vlugheid allèen kunnen gelooven, omdat zijne vrouw hem daarbij 'gelicht', d.i. op eene onzichtbare of tooverachtige wijze zal geholpen hebben.

NB: Lenaart Vervest was eigenaar van de hoeve De Heestert. Die hoeve (zie 4.31.2.006 en 4.18.3.006) ligt aan de oude grote weg van Eersel naar Postel en verder.⁴⁰⁸

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

31.2. Boerderij

4.31.2.006 De Heestert, Postelseweg 197

"De Heestert". Grote boerderij van het Noordbrabantse langgeveltype uit de 18^e en 19^e eeuw. Zadeldak met wolfseinden gedekt met Oudhollandse pannen. In de linkerzijgevel ouder muurwerk. Het bedrijfsgedeelte is ingekort. Had oorspronkelijk een dwarsdeel.⁴⁰⁹ Zie ook: 4.18.3.006.

De Heestert, Postelseweg 197, in 2019. GOOGLE STREETVIEW.

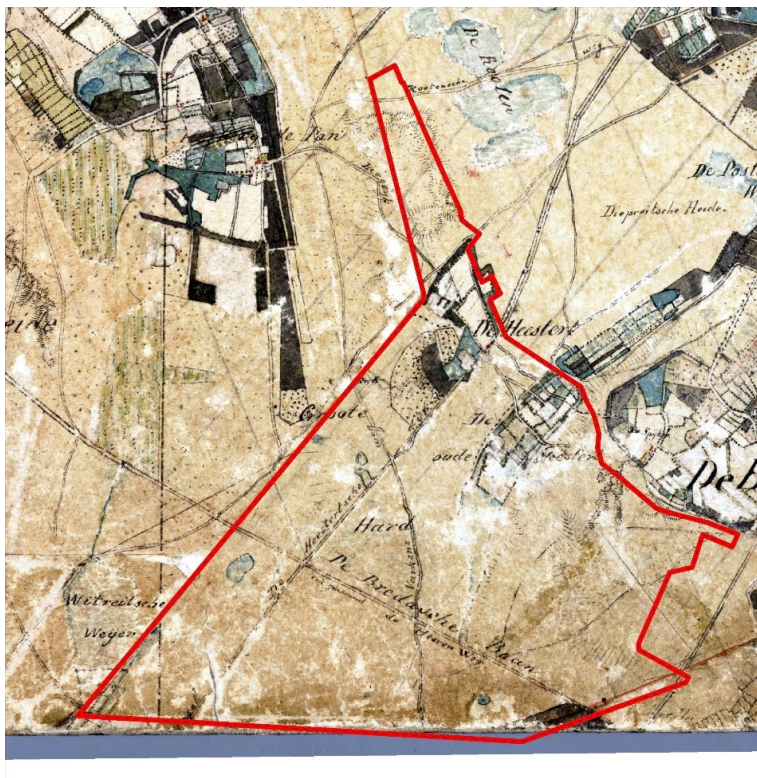
⁴⁰⁸ <https://www.verhalenbank.nl/items/show/50124>; kadaster Eersel sectie D perceelnr 675. Overleden 22 juni 1829: BHIC, Memories van successie Oirschot deel 13, inventarisnummer 13, aktenummer 18.

⁴⁰⁹ Rijksmonument nr. 14583.

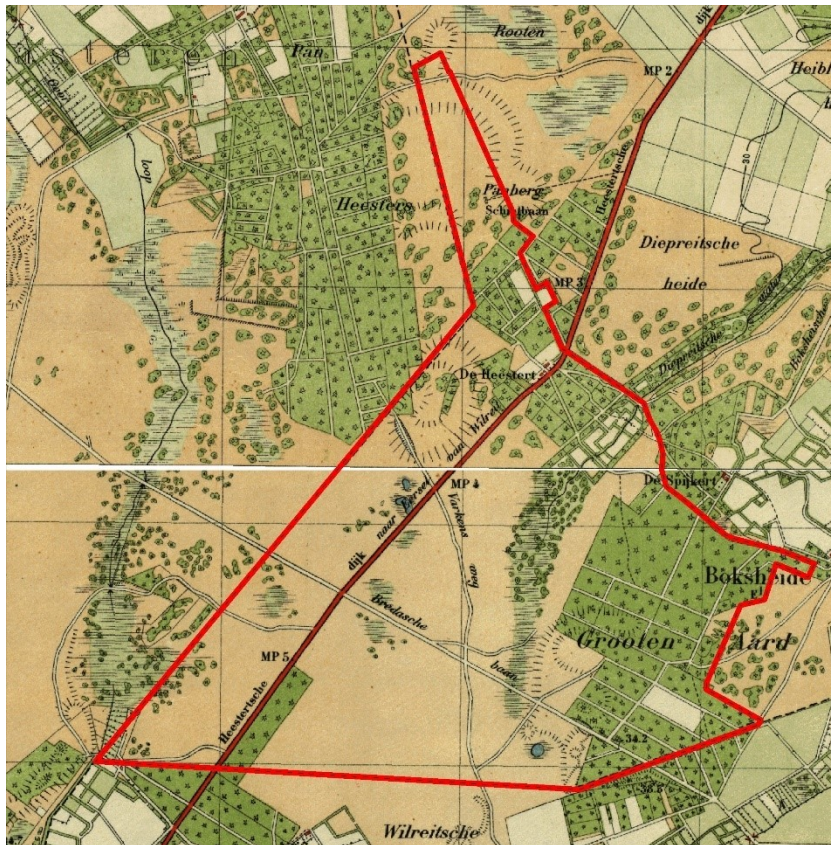
7. Het ensemble op historische kaarten

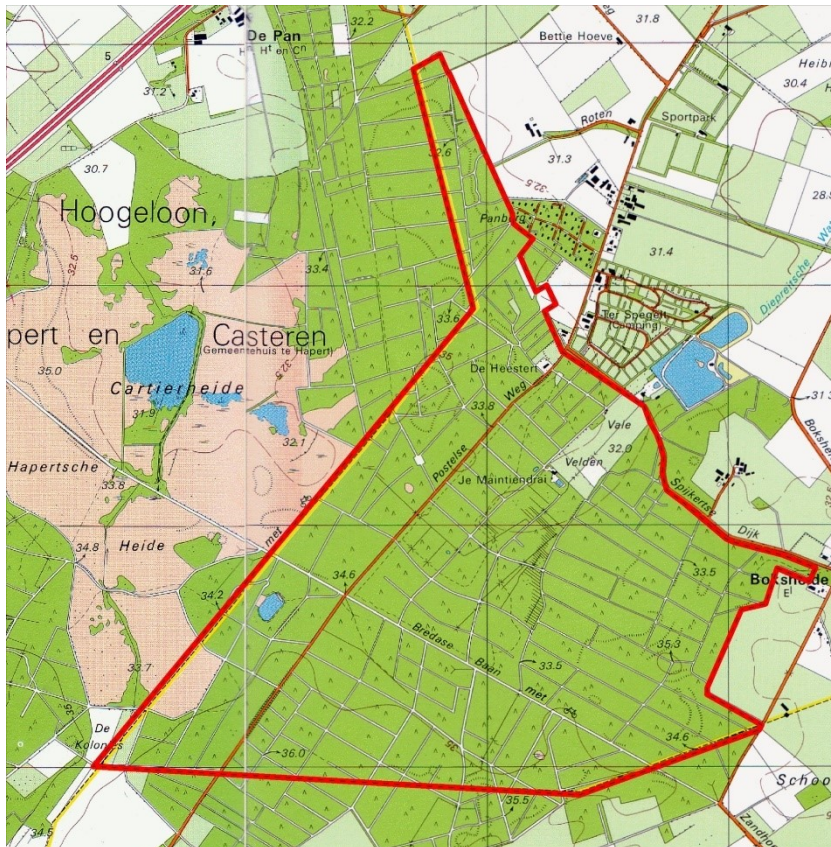
Topografie 1794

Topografie 1840

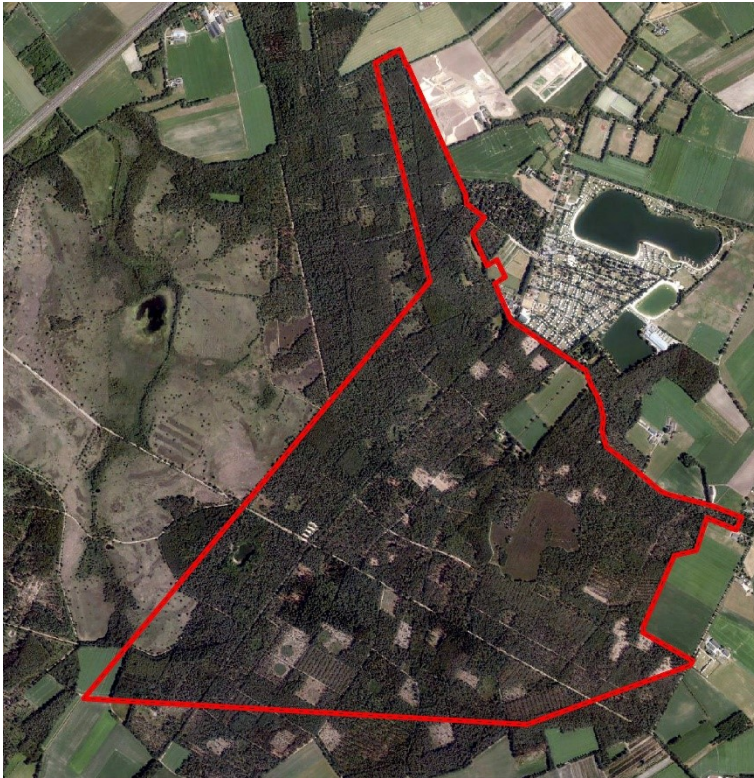

Topografie 1930

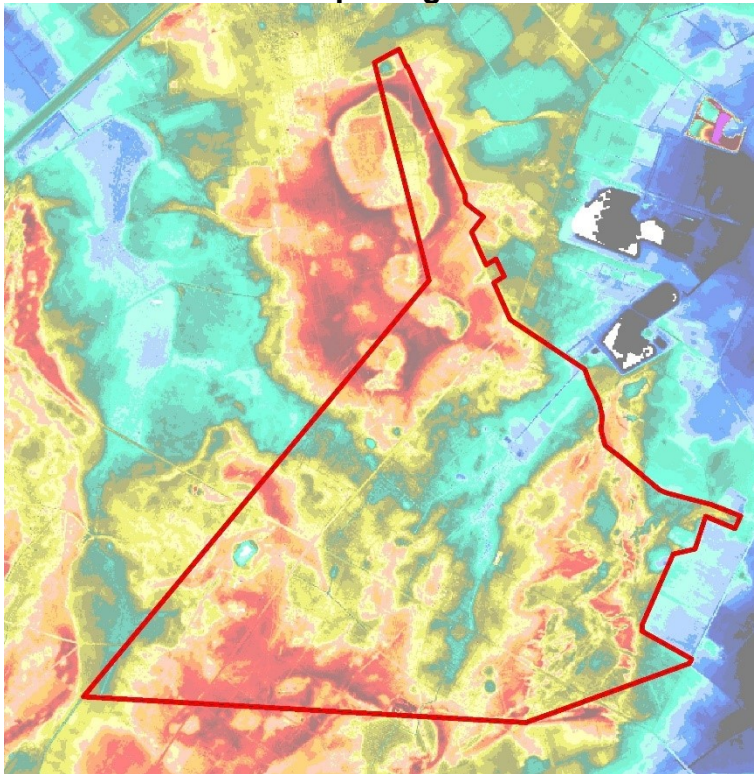
Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = Topotijdreis

9. Het ensemble op hoogtekaart

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Berkel, G. van, K. Samplonius, 2018: *Nederlandse plaatsnamen verklaard*. <https://etymologiebank.nl/>

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen & J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vessem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vessem.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts & J. Spoorenberg, 1989: *Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis*, Hapert.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: *Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering*. (Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). *Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000.*, Den Ijp.

Wintermans, H.C., 1996: *Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw* (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

Wolters-Noordhoff, 1990: *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857*. Groningen.

E4.017 Leeuwerikhoeve

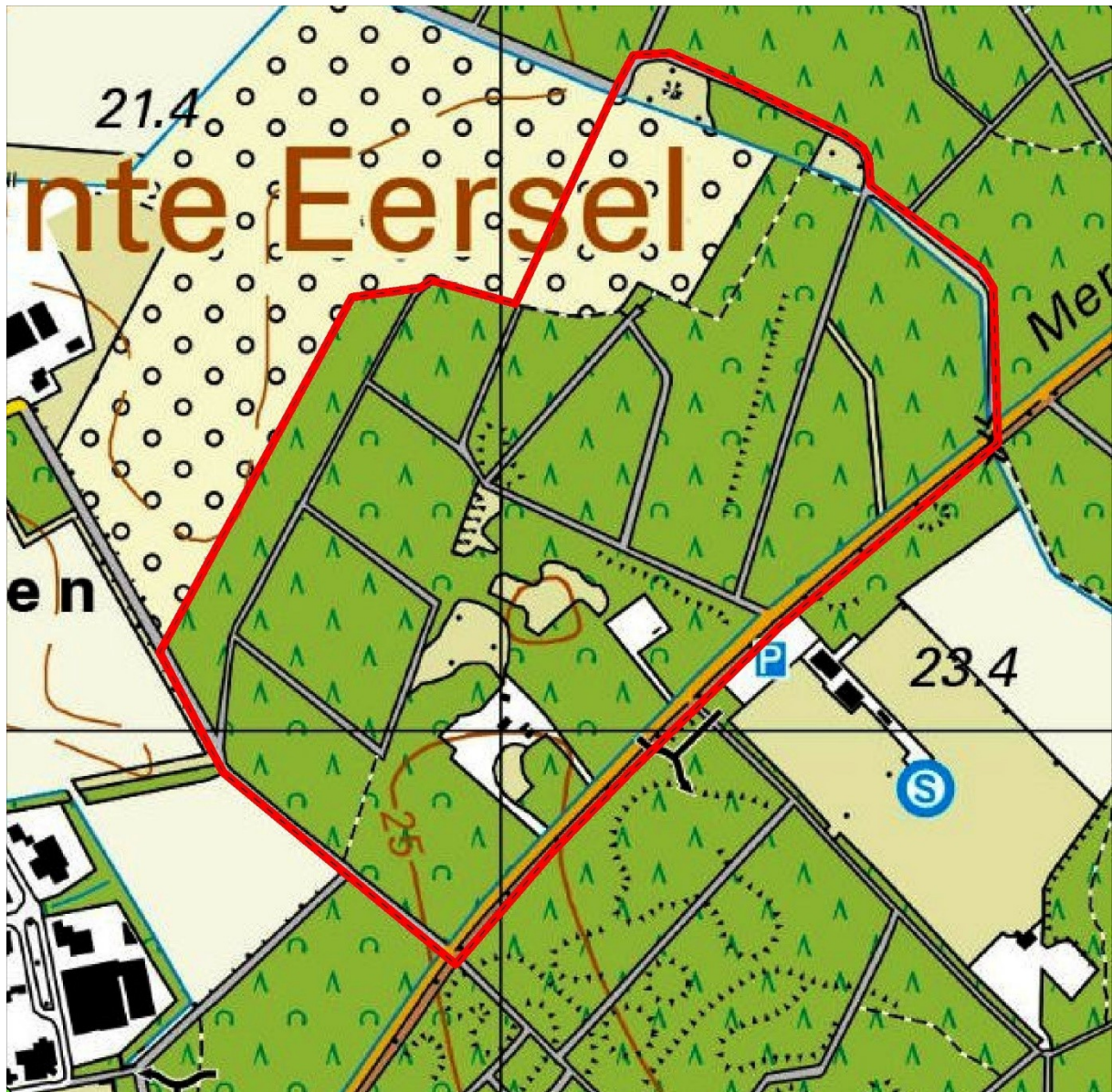
1. Karakter

Het ensemble bestaat uit twee onderdelen: een mogelijk middeleeuwse ontginningskamp in de heide, en een stuk heide ten zuidwesten daarvan dat in de twintigste eeuw pas bebost werd: een jonge bosontginning.

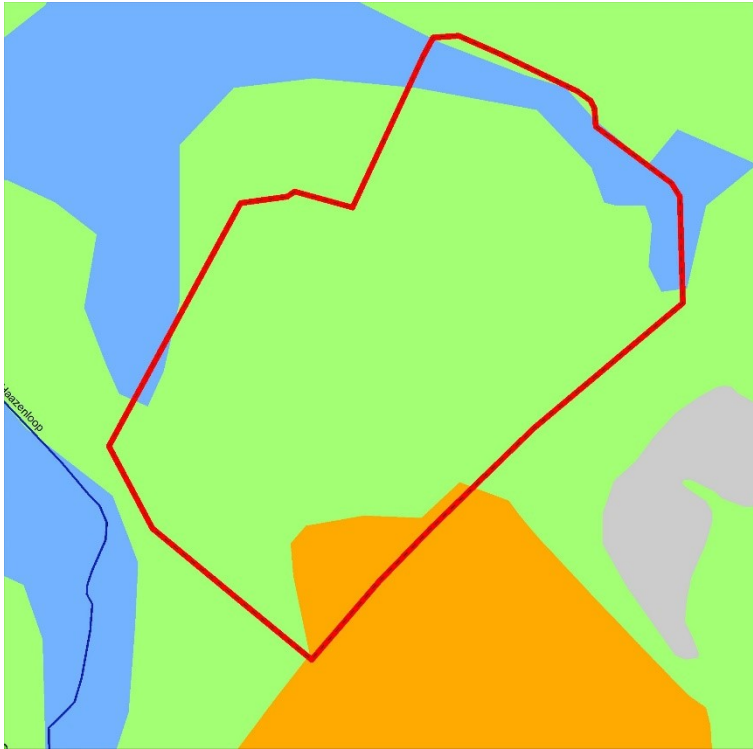
2. Naam

Het ensemble Leeuwerikhoeve is genoemd naar de mogelijk middeleeuwse ontginningskamp met die naam. Het komt vaker voor dat dergelijke ontginningen naar een zangvogel, in dit geval de Leeuwerik, genoemd werden.

3. Ligging

Het ensemble Leeuwerikhoeve op de topografische kaart van 2020, rood omlijnd.

Het ensemble Leeuwerikhoeve ligt op relatief lage zandgronden en grenst in het noorden en westen aan uitlopers van beekdalen waarin vroeger geen beken stroomden. In natte tijden maakte de noordelijke uitloper deel uit van het grote Reitven. Nu liggen daar gegraven sloten. In de zuidhoek is er een uitloper van hoge zandgronden. Daar stond van 1837 tot 1893 een windkorenmolen.

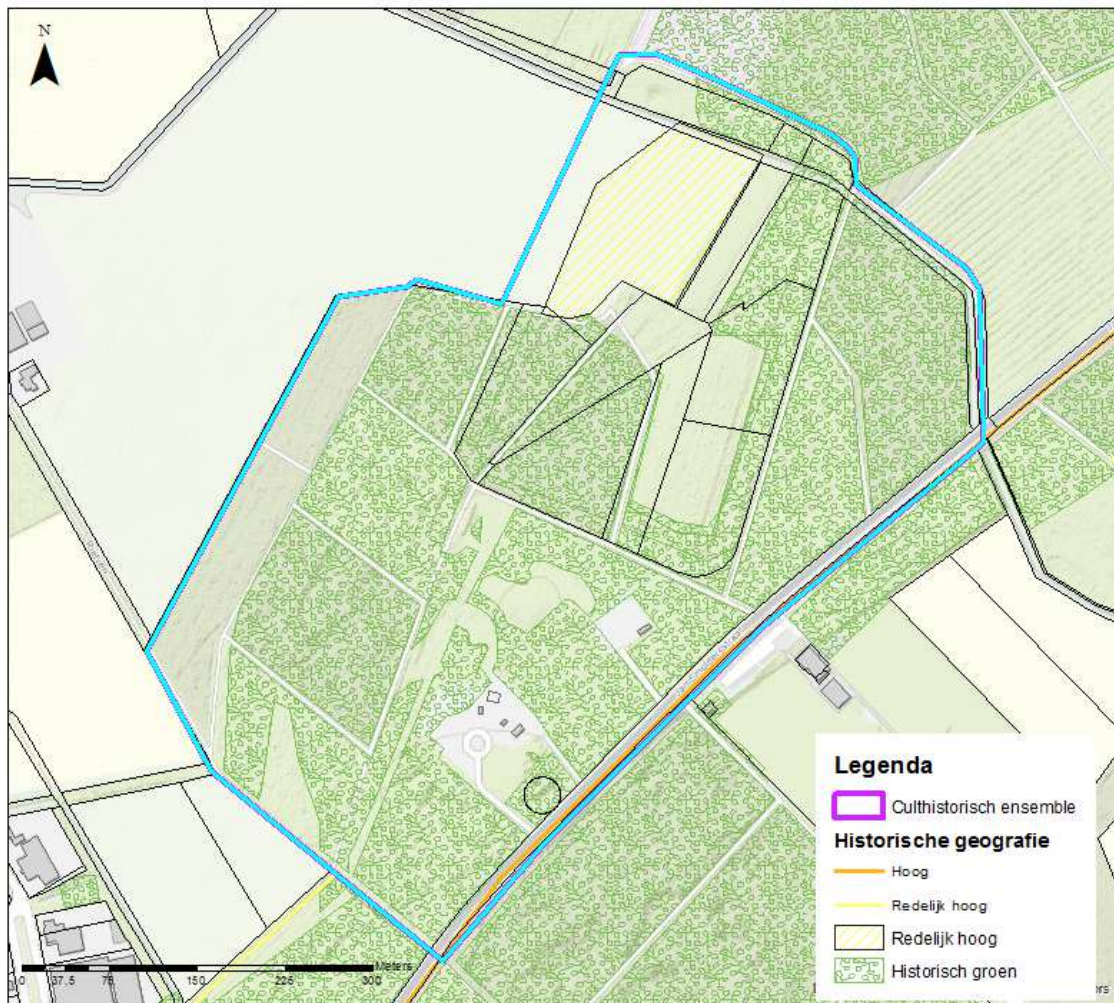
4. Omvang

Het ensemble Leeuwerikhoeve beslaat een oppervlakte van 30 hectare.

5. Grondgebruik

Het huidig grondgebruik is hoofdzakelijk bos of boomkwekerij, met slechts een woning. Het grondgebruik in 1831 was hoofdzakelijk heide met daarin een kleine ontginningskamp, de Leeuwerikhoeve genaamd. In het zuiden stond een windmolen.

6. Onderdelen van het cultuurhistorisch ensemble

Uitsnede uit de Cultuurhistorische waardenkaart van Ensemble Leeuwerikhoeve (in lichtblauw).

De volgende losse elementen maken onder meer deel uit van dit ensemble:

Thema: 9 Heide

9.1. Hei in 1840

4.9.1.003 Buikse Heide

Het grootste deel van het ensemblegebied maakte deel uit van de Buikse heide.

9.2 Hei in 1900

4.9.2.005 Buikse Heide

Nog steeds maakte een groot deel van het gebied deel uit van de Buikse Heide. Aan de zuidwestzijde was daarvan echter een strook bebost.

9.3. Hei in 1930

4.9.3.002 Buikse Heide

Het in 1900 nog aanwezige bos is nu weer heide, maar wat in 1900 aan de oostkant nog hei was, is nu bebost.

12.4 Middeleeuwse hoofdwegen

4.12.4.002 Baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant

Van noord naar zuid liep door het gebied de baan van 's-Hertogenbosch naar Dinant van de molen bij Oirschot recht naar het zuiden naar de windmolen naast de Leeuwerikhoeve. Dan voorbij "het Mirakelputje" over de Katerstraat naar de Dukesvoorten (Voorten van de Hertog). Vandaar langs de gemeentegrens tot de "Patronenhut" waar ze de oude weg tussen Eersel en Hapert kruiste en vandaar via herberg "de Pan" in de richting van Postel.⁴¹⁰

Thema: 13 Doorgaande wegen

13.1 Doorgaande weg

4.13.1.004 Oerle-Wintelre-Vessem

Aloude weg Gestel-Middelbeers. Klinkerweg aanbesteed 23-12-1879. Begint in Blaarthem aan de provinciale weg Eindhoven-Reusel en gaat dan via Zeelst-Oerle-Wintelre-Vessem naar Middelbeers.⁴¹¹ Oude landroute, nog uitgevoerd als zandpad, in een akkercomplex. Het zandpad was eeuwenlang onderdeel van de oude landroute tussen Oirschot en Zandoerle. De route gaat in elk geval terug tot de Late Middeleeuwen (1250-1500), maar kan ook (veel) ouder zijn. Het gedeelte langs het ensemblegebied heet nu: Merenweg.⁴¹²

Thema: 16 Molens

16.1 Windmolens

4.16.1.002 Vessem, molen

In 1835 verzoek tot oprichting van een graan- en oliemolen. In 1837 gebouwd. Kadastraal C-148, later K-665 aan de Merenweg. De molen komt te staan op de (Buik)heide; nabij het woonwagencentrum tegenover de huidige sportvelden. Op de afgebeelde kaart uit de Kuijpers-atlas 1865-1869 is deze terug te vinden.⁴¹³ Was rietgedekt, wat er op wijst dat het een (geïmporteerde?) Hollandse achtkanter was. Afgebrand in 1893. Nu verdwenen.⁴¹⁴ In de database van verdwenen molens staat deze molen geregistreerd als een koren- oliemolen van een onbekend type (nr. 3863). Voor achtergrondinformatie zie <http://www.molendatabase.org/molendb.php>.

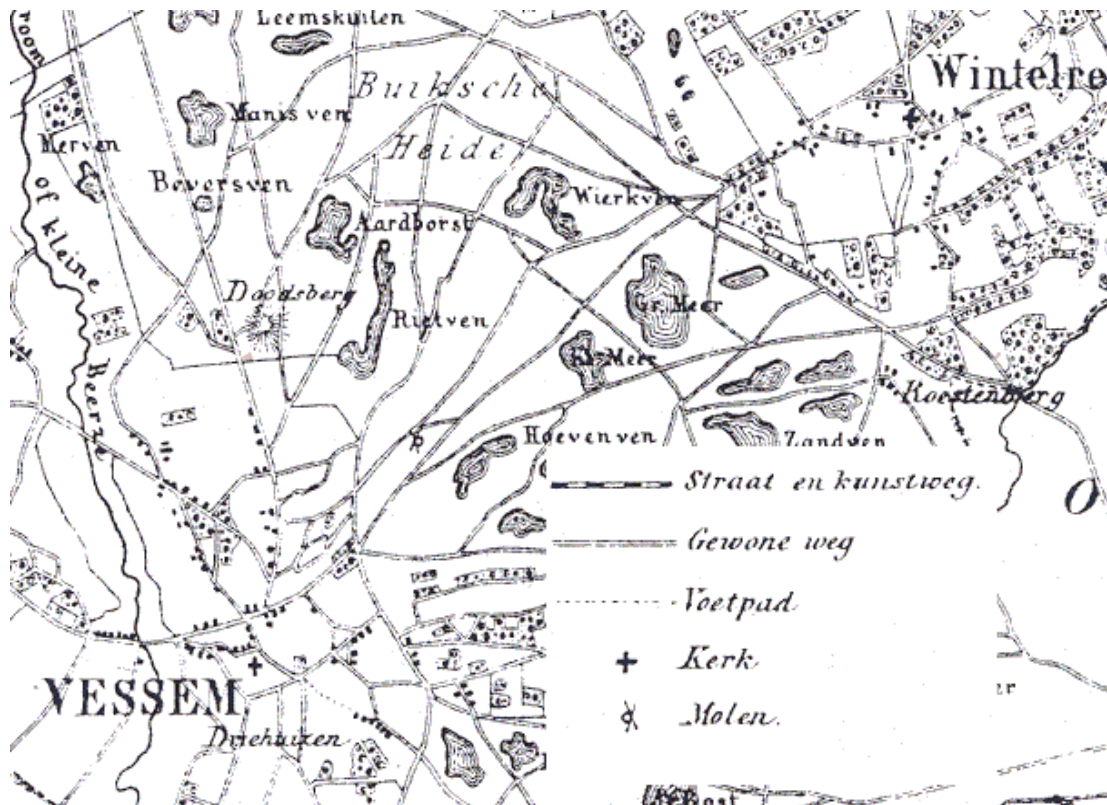
⁴¹⁰ Van den Biggelaar e.a. 1993, 232.

⁴¹¹ Theunissen en Theunissen 2003, 1.

⁴¹² CHW code HK-HL-07.

⁴¹³ Beex, z.jr..

⁴¹⁴ Van den Biggelaar e.a. 1993, 152; Zoetmulder 1974.

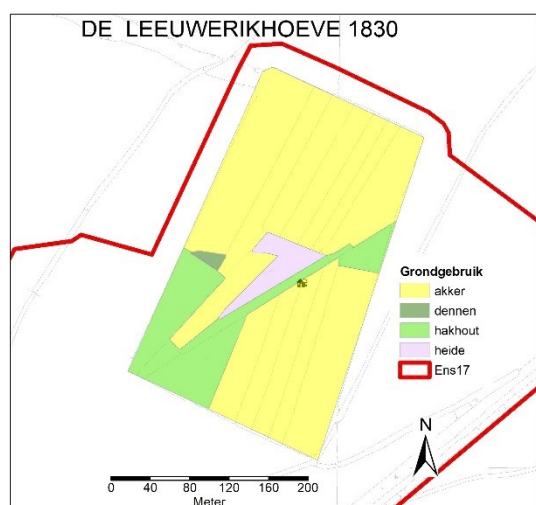
Molen Vessem in Kuijper-atlas. NAAR B. BEEX.

Thema: 19 Landgoederen

19.3 Hoeven

4.19.3.021 Leeuwerikhoeve

In 1710 wordt de "Leeuwerikse Hoeve" voor het eerst vermeld. Het betreft hier een omwalde kampongtinging. Het terrein geniet een archeologische bescherming.⁴¹⁵ Het rechthoekig stuk land van circa 340 bij 200 meter was lange tijd grotendeels omgeven door heide. Het mat 6,55 hectare, dat is juist 5 bunders oude maat.

Grondgebruik in 1830 (kadaster) en de topografie van 1844.

⁴¹⁵ Beex 2008.

De kadasterkaart van 1830 geeft twee grote akkers aan, gescheiden door een diagonale strook hakhout waartegen ook een perceeltje dennen en een hoekje heide ligt. Volgens het kadaster was er toen geen huis of boerderij. Aan de noordwesthoek raakt een uitloper van de Reitven net aan dit blok. Als tien jaar later de topografische kaart gemaakt wordt, vinden we dit alles met kleine wijzigingen terug. Er is nog steeds geen huis of hoeve. Wel wordt er nu aan de oostzijde en deels aan de noord en zuidzijde een voorpoortstrook aangegeven met stippen: dat zijn bomen.

De Leeuwerikhoeve in 1900.

Op de AHN3 hoogtekkaart

Op de topografische kaart die in 1900 verscheen blijkt de voorpoortstrook helemaal rond te lopen en zelfs een dubbel karakter te hebben. Uit de hoogtekkaart blijkt dat de binnenste strook een walletje was en deels nog is. Het interne grondgebruik is in 1900 nog niet wezenlijk veranderd: zelfs het hoekje heide is er nog en er is nog steeds geen boerderij of huis. Aan de zuidzijde is het terrein ontsloten via de weg die nu Merenweg heet.

In de loop van de 20^e eeuw traden er veranderingen in het grondgebruik op met meer bos, meer heide en minder akker. Na de ruilverkaveling is de afgegraven akker deel van een veel grotere akker en is de rest bos.

Ter plaatse heeft in 2002 een uitvoerig onderzoek plaatsgevonden. Daaruit bleek dat het walletje plaatselijk tot 1 meter hoog is en resten van hakhoutbegroeiing vertoont. Dat walletje is dus de primaire afbakening van het ontginningsblok. De voorpoortstrook daarbuiten werd op 25 meter breed geschat. Op het binnenterrein werd een akkerdek van 50 tot meermaals 120 cm dikte vastgesteld. In dat akkerdek werden allerlei scherfjes aangetroffen die niet ouder bleken te zijn dan de 13de eeuw.⁴¹⁶

De beide akkers hebben een duidelijk hogere ligging, al blijkt een deel van de noordelijke akker illegaal afgegraven te zijn bij de ruilverkaveling. Bij de zuidelijke akker is het hoogteverschil met de naaste omgeving meer dan een meter. De hogere ligging is waarschijnlijk grotendeels ontstaan door plaggenbemesting. De dikte van het plaggendek varieert van 0,5 tot ca. 1,7 m. De diagonale hakhoutstrook ligt duidelijk lager. In de westelijke voorpoortstrook zijn rabatten te zien. De plaats van de te verwachten boerderij (of boerderijen) is niet gevonden. Gezien de diagonale hakhoutstrook en het tweetal akkers lijkt het erop alsof in deze rechthoek twee verschillende eigendommen (ieder met misschien een hoeve) actief waren. In de 18^e-eeuwse verpondingscohierien is hier inderdaad sprake van twee hoeven: de Leeuwerikhoeve en de Gelukhoeve. De vraag is dan of de boerderijgebouwen in deze kamp stonden of elders, zodat deze kamp voor die boerderijen slechts extra, maar onbewoond, akkerland betekende.

Het blijft dus onduidelijk wanneer deze kamp aangelegd en ontgonnen werd. Dat kan vanaf de dertiende eeuw zijn, maar ook veel later, bijvoorbeeld in de 16^e of 17^e eeuw. In het eerste geval werd

⁴¹⁶ Archis waarneming 139605; Beex 2008.

het dikke akkerdek ter plaatse ontwikkeld, in het tweede geval moet er veel grond van elders aangevoerd zijn om de akkers op te bouwen. In Duizel werd zo iets vastgesteld bij de Elzenbroeken: een middeleeuwse kamp met onbewoonde hooilanden die na 1800 opgehoogd werd tot een akker waarvan de bodemkundigen het karakter als “enkeerd” interpreteerden.⁴¹⁷ De kamp Leeuwerikhoeve is het resultaat van een uitgifte van gemeentegrond. Dergelijke uitgften kwamen in Vessem rond 1700 af en toe wel voor.⁴¹⁸

De waardering van deze complete ontginningskamp (met wal, akkers en voorpootstrook) in termen van (fysieke) kwaliteit, zichtbaarheid, cultuurhistorische waarde, ensemblewaarde en zeldzaamheid is hoog. Ofschoon een gedeelte van het monument ten offer is gevallen aan de ruilverkaveling, is datgene wat rest nog dermate goed herkenbaar dat het monument over het geheel genomen nog in zeer redelijke staat verkeert. Er mag worden aangenomen dat grondsporen, en dan in het bijzonder de sporen van de eerste ontginning en eventuele bewoning, onder het plaggendek goed zijn bewaard. Daarbij is niet uitgesloten dat hier in de ondergrond ook nog sporen uit de prehistorie schuilgaan.

Het gebied leent zich voor toeristisch-recreatieve en educatieve ontsluiting. Ook herstel van de omwalling en greppels is mogelijk. In de directe nabijheid bevindt zich nog een aardkundig verschijnsel, het profiel van de zandgroeve Vessem. Het is aan te raden een bosbeheersplan op te stellen mede vanuit cultuurhistorisch oogpunt. DNA-onderzoek van het hakhout (de diagonale strook hakhout!) kan daarvan onderdeel uitmaken.⁴¹⁹

Doorgegroeid hakhout op de wal. FOTO B. BEEX.

Daar waar ooit de Leeuwerikhoeve met akkers en weilanden lag, is tegenwoordig bos, maar er zijn duidelijk nog oude perceelsgrenzen te herkennen (november 2010). Uit grondboringen ter plaatse blijkt dat er een dik plaggendek aanwezig is. FOTO B. BEEX.

Thema: 20 Bosbouw

20.2. Bosbouw 1750-1850

4.20.2.484 Leeuwerikhoeve

⁴¹⁷ Leenders 2014.

⁴¹⁸ Brabants Historisch Informatiecentrum Den Bosch, archief van de Leen en Tolkamer (toegang 8), inv.nr. 46: 14 oktober 1700: Reactie op een rekest van de regenten van Vessem die een octrooi verzoeken tot verkoop van delen uit hun gemeijnt tegen betaling van een redelijke recognitiecijs.

⁴¹⁹ Beex 2008.

Hakhoutstrook diagonaal door de kamp, aanwezig in 1830.

4.20.2.485 Leeuwerikhoeve

Klein dennenbosje aanwezig in 1830.

20.3. Bosbouw 1850-1900

4.20.3.409 Leeuwerikhoeve

Uitgebreidere bospartij vooral in het ensemblegebied buiten de oude kamp.

20.4. Bosbouw na 1900

4.20.4.014 Leeuwerikhoeve

Uitgebreidere bospartij vooral in het ensemblegebied buiten de oude kamp.

Thema: 21 De oude Akkers

21.2 Besloten akker

4.21.2.004 Akkers Leeuwerikhoeve

Twee door hakhouthaag gescheiden akkers in een geïsoleerd gelegen kamp. Plaggendek tot 1,7 meter dik, maar aan noordwestzijde ook flink afgegraven. De rest is nu bebost.

Thema: 22 Ontginningen

22.9 Ruilverkaveling

4.22.9.004 Ruilverkaveling Zaligheden-Oost (Eersel, Bladel, Oirschot)

Heel het ensemblegebied maakte deel uit van de Ruilverkaveling Zaligheden-Oost die in de jaren 1966-1975 uitgevoerd werd.⁴²⁰

⁴²⁰ Dams e.a. 1989, 282, 288; Wintermans 1996, 168.

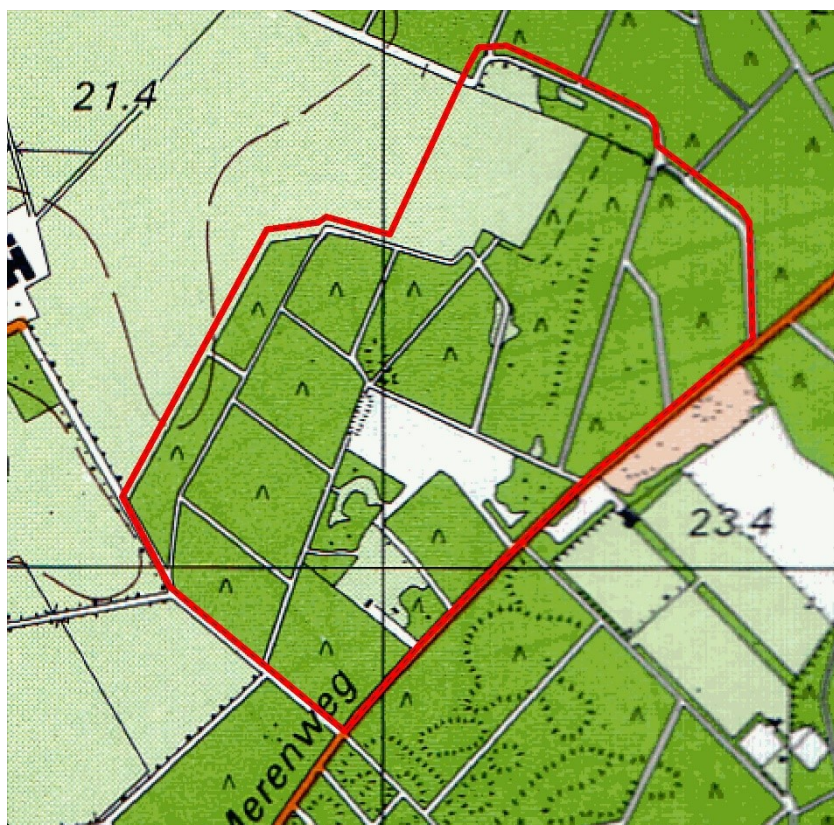
7. Het ensemble op historische kaarten

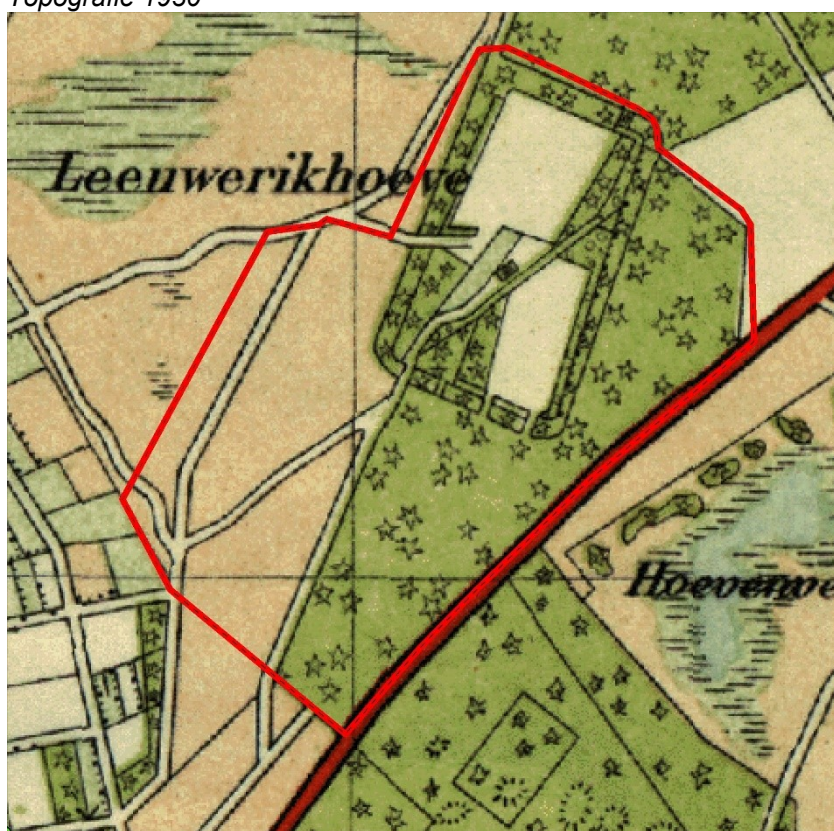
Topografie 1794

Topografie 1840

Topografie 1930

Topografie 1985

8. Het ensemble op recente luchtfoto

Bron = ESRI

9. Het ensemble op hoogtekarte

Bron = AHN3, hoogten gekleurd met reliëf aangeduid.

10. Literatuur en kaart

Beex, B., 2008: Leeuwerikhoeve: onbekend en onbemind...? In: *De Heijmraeder* 14 nr. 1, 6 – 11.

Beex, B., (z.jr.): Windmolen Vesseem (1836-1893).

Biggelaar, J. van den, H. van Bruggen, J. van der Heyden (et al.), 1993: *De Hooge Dorpen: 700 jaar Vesseem Wintelre Knegsel, 1292-1992* (Heemkundevereniging De Hooge Dorpen), Vesseem.

Dams, A., F.J.P. Huijbregts, J. Spoorenberg, 1989: Drie Zaligheden: Eersel, Duizel, Steensel : een bijdrage tot haar geschiedenis, Hapert.

Leenders, K.A.H.W., 2014: De Duizelse Elzenbroeken. Landschapsgeschiedenis van een beemd die akker werd, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 31, 17 - 45.

Theunissen, E.M., M. Theunissen, 2003: Kruisende heerbanen in Knegsel, in: *De Heijmraeder* 10, nr. 1, 1-8.

Voordt-Pieck, L. van der & M. Kuijl, 1845: Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. (Geografisch Etablissement F. Desterbecq), Maastricht.

Wieberdink, G.L., 1989: (samensteller). Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000., Den IJp.

Wintermans, H.C., 1996: Een eeuw landbouw in Duizel : de ontwikkeling van de landbouw, mede dankzij de opkomst van de coöperatieve verenigingen, de organisaties en de verdere algemene voorzieningen, vanaf het einde van de vorige eeuw (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond), Duizel.

Wolters-Noordhoff, 1990: Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid Nederland 1838-1857. Groningen.

Zoetmulder, S.H.A.M., 1974: *De Brabantse molens*, Helmond.

3.3 Overzicht van aardkundige waarden

Onderstaande gegevens zijn ontleend uit de bijlagen bij de 'Aardkundig Waardevolle Gebiedenkaart Noord-Brabant', zoals opgesteld door de provincie. De aardkundig waardevolle gebiedenkaart is de concrete uitwerking van veertig, tot nu toe alleen globaal begrensde, gebieden. Hij bestaat uit een kaartatlas en een toelichting. De provincie geeft op deze manier een impuls aan behoud en ontwikkeling van aardkundige waarden, in én buiten de veertig gebieden.⁴²¹

In onderstaande gebiedsbeschrijvingen worden de aardkundige waarden van de gebieden toegelicht. Daarbij wordt een relatie gelegd met grondgebruik en cultuurhistorische en ecologische kenmerken. Om bescherming van aardkundige waarden te bevorderen, is ook aandacht voor bestaande en potentiële aantastingen en voor ontwikkelingen en kansen.

1. Kleine en Groote Beerze, Westelbeersche Broek, Kuikseindse Heide

Naam gebied	: Kleine en Grote Beerze, Westelbeersche Broek, Kuikseindse Heide
Oppervlakte	: 1277 ha
Reliëf	: tot ca. 10 m
Aardkundige betekenis	: Beekdalgebied met aangrenzend dekzanden heidelandschap; deels vrij meanderende beken die door Midden-Brabantse dekzandrug breken
Aardkundige fenomenen	: Beekdalen (Grote en Kleine Beerze); Landduinen
Vormende processen	: Verstuiving en duinvorming (windwerking), beekdalerosie en -afzetting; meerafzetting (vennen), verlanding, veenvorming
Actuele processen	: Beekdalerosie en -afzetting; meerafzetting (vennen), verlanding, veenvorming
Geologische formaties en afzettingen	: Formatie van Boxtel; Formatie van Sterksel; Laagpakket van Singraven; deels bedekking met Laagpakket van Kootwijk (stuifzand)
Geologische ontstaansperiode	: Dekzand: Weichselien (tot Laatglaciaal); Landduinen en vennen: Laatglaciaal; beekdalen: Weichselien/Holoceen, stuifzand: Holoceen
Geomorfologische fenomenen	: Dalvormige laagte; beekdalbodem; glooiing beekdalzijde; dekzandrug; terrasafzettingsswelling; daluitspoelingswaaier; laagte zonder randwal; dekzandvlakte
Bodemtypen	: Beekeerdgrond; Laarpodzolgrond; Veldpodzolgrond; Enkeerdgrond; Madeveengrond; Moerige podzolgrond; Vlakvaaggrond; Duinvaaggrond
Wetenschappelijke & educatieve betekenis	: Ten dele vrij meanderende beken en doorbraakdalen van deze beken door de Midden-Brabantse dekzandrug

Algemeen

Het aardkundig waardevolle gebied van de Kleine en Groote Beerze, Westelbeersche Broek en Kuikseindse Heide ligt in het zuiden van de provincie, op het grondgebied van de gemeenten Oirschot, Bladel en Eersel. Het omvat de beekdalen van de Groote en Kleine Beerze en, stroomaf van hun samenvloeiing in landgoed Baest, een klein deel van het beekdal van de Beerze. Het

⁴²¹ <http://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/natuur-en-landschap/natuurgebieden/aardkundige-waarden.aspx>

aangrenzende gebied van de Kuikseindse Heide en delen van het naast de beekdalen en het heidegebied gelegen dekzandlandschap maken ook deel uit van het gebied. Het gebied grenst in het zuidwesten aan aardkundig waardevol gebied 20 Reusel, Mispelindsche Heide.

Aardkunde

Delen van de Grote en Kleine Beerze zijn vrij meanderend, vooral in Landgoed De Baest en in de Aardbossen (ten noorden van Westelbeers, in beheer door gemeente Oirschot). Afgesneden beekmeanders zijn nog bewaard in Landgoed De Baest, en plaatselijk ook elders langs de Groote en Kleine Beerze. De zogenaamde Midden-Brabantse dekzandrug is een hoger gelegen deel van het dekzandlandschap. Deze ligt ongeveer op de lijn gevormd door de Spreeuwelsche Heide ten zuiden van Westelbeers over de Mispelindsche Heide naar de Oostelbeersche Heide. Waar de beekdalen van de Groote en Kleine Beerze door deze hoger gelegen dekzandrug breken zijn ze aanzienlijk smaller en de beekdalglouingen zijn steiler en beter zichtbaar dan elders. Op deze plaatsen hebben de beken soms mooie stootoevers gevormd in de tot vlakbij de beek komende hoge dekzandrug of lage landduinen. In de Kuikseindsche Heide komen landduinen en tussenliggende vennen voor. Aan de westrand komt een beboste opvallende stuifzandwal voor die sterk contrasteert met het westelijk gelegen open beekdal van de Groote Beerze. Kleinere landduincomplexen zijn lokaal ook elders buiten de beekdalen te vinden.

Afbeelding: Ven op de Kuikseindsche Heide

Cultuurhistorie

Cultuurhistorische elementen in dit gebied vormen de stuifzandwallen (onder andere in de Mispelindsche Heide), de productiebossen (Landgoed Baest, Mispelindsche Heide), en de beemdenpercelering en oude beeklopen in de beekdalen (onder andere Westelbeersche Broek).

Grondgebruik en ecologie

In de beekdalen komt naast akker- en weiland ook bloemrijk grasland (o.a. te Molenbroek) en naaldbos voor. Plaatselijk groeit er elzen- of berkenbroekbos (vnl. in Westelbeersche Broek) en komt vochtig schraalland voor. In Landgoed De Baest komt naaldbos voor, verder vinden we hier broekbos, akkers en weilanden. Het centrale deel van de Kuikseindsche Heide bestaat voornamelijk uit natte heide met kleinere oppervlakten droge heide. De laagste delen bij de vennen worden ingenomen door naaldbos en gagelstruweel.

Kwetsbaarheid en aantastingen

De natuurlijke reliëfvormen van de beekdalen zijn over het grootste deel van de beeklopen aangetast door het rechte trekken en kanaliseren van de beken. Plaatselijk werd de nieuwe loop op een afstand

naast de oude aangelegd, waardoor de oude meanderende beekloop daar bewaard is gebleven (bijvoorbeeld Aardbossen). Aantasting en bedreiging van de aardkundige waarden vormen verkavelingen voor uitbreiding van de in het gebied aanwezige woonkernen of losse bebouwing, waardoor ook versnippering van het landschap plaatsvindt. Een dergelijke ernstige aantasting is bijvoorbeeld de villawijk op de stuifzandwal aan de westrand van de Kuikseindsche Heide. Een (geringe) aantasting vormen ook de waterbeheersingsmaatregelen in het kader van natuurontwikkeling in landgoed De Baest (kanalisering kort traject van Groote Beerze, aanleg stuwen). Verdere aantasting zijn onder andere de afgraving/afplagging van vergraste heidegebieden (bijvoorbeeld in heidegebied Grijze Steen). Een potentiële bedreiging is beekherstel (hermeandering beken) in het kader van natuurontwikkeling.

Ontwikkeling, kansen

De bereikbaarheid van het gebied is redelijk. De toegankelijkheid is over het algemeen goed door de vele wegen en paden die het gebied doorkruisen. De toegankelijkheid tot de beekdalen is echter minder daar waar ze volledig door landbouwland zijn ingenomen. De Aardbossen ten noorden van Westelbeers vormen een goed voorbeeld voor de verdere (aardkundige) ontwikkeling van het gebied. Een smalle strook bos langs een deel van de oorspronkelijk meanderende Groote Beerze is hier goed ontsloten met informatiepanelen, ook over de aardkundige aspecten van de beek en het beekherstel. Verder is een gemarkeerde wandeling uitgezet. Dit voorbeeld zou elders in het gebied gevolgd kunnen worden.

2. Oirschotsche Heide

Naam gebied	: Oirschotsche Heide
Oppervlakte	: 1281 ha
Reliëf	: tot ca. 8 m
Aardkundige betekenis	: Heidegebied met grote oppervlakten sterk aangetaste natuurlijke landvormen en open stuifzand, veroorzaakt door vergaande menselijke verstoring (militair terrein).
Aardkundige fenomenen	: Landduinen; stuifduinen
Vormende processen	: Verstuiving en duinvorming (windwerking), hellingerosie
Actuele processen	: Verstuiving, bodemdegradatie en hellingerosie, grotendeels antropogeen (militair oefenterrein)
Geologische formaties en afzettingen	: Formatie van Bortel; deels bedekking met Laagpakket van Kootwijk
Geologische ontstaansperiode	: Dekzand: Weichselien, stuifduinen: historisch (vanaf Middeleeuwen); actief stuifzand: recent, 20ste eeuw (antropogene invloed: militair oefenterrein).
Geomorfologische fenomenen	: Dekzandruggen; landduinen; stuifduinen; laagte zonder randwal (voor zover nog aanwezig)
Bodemtypen	: Haarpodzolgrond; Duinvaaggrond; Veldpodzolgrond; Leek-/woudeerdgrond; Enkeerdgrond (dwz. voorzover niet verstoord)
Wetenschappelijke & educatieve betekenis	: Voorbeeld van ingrijpende menselijke verstoring van natuurlijk reliëf van landduinen

Algemeen

Het aardkundig waardevolle bos-, heide- en stuifzandgebied van de Oirschotsche Heide (deelkaart 23) ligt tussen Tilburg en Eindhoven, op het grondgebied van de gemeenten Oirschot, Eersel en Best.

Aardkunde

Het gebied bestaat grotendeels uit lage landen stuifduinen met tussenliggende laagten die vochtig zijn en plaatselijk door vennen worden ingenomen. Plaatselijk komen ook dekzandruggen onder de

duinbedekking aan de oppervlakte. Het gebied behoort tot de Midden-Brabantse dekzandrug, die ruwweg van Lage Mierde over Best naar Son en Breugel verloopt, en ligt gemiddeld enkele meters hoger dan het ten zuiden en ten noorden ervan gelegen dekzandlandschap. In het gebied komen grote delen open actief stuifzand voor, die het gevolg zijn van sterke betreding omdat het gebied als militair oefenterrein wordt gebruikt. De grootste oppervlakte open stuifzand ligt min of meer centraal in het gebied, direct ten westen van de kazerne. Verder weg van de kazerne neemt de oppervlakte actief stuifzand af.

Afbeelding: Het uitgedroogde Rouwven, een kleine enclave van heide binnen het landbouwgebied aan de rand van de Oirschotse Heide

Cultuurhistorie

De Oirschotsche Heide is een heidegebied dat historisch aan zandverstuiving onderhevig is geweest. Deze verstuivingen zijn gestabiliseerd door de aanplant van productiebossen in de periode 1900-1950. Na de ingebruikname van het gebied als militair oefenterrein is de vegetatie opnieuw sterk gedegradieerd en zijn grote oppervlakten bos en heide in open actief stuifzand veranderd.

Grondgebruik en ecologie

Een groot deel van het gebied bestaat uit naaldbos. Verder komen grote oppervlakten (vergraste) droge heide voor en een aanzienlijk aandeel stuifzand. In het gebied van het (droge) Rouwven aan de zuidrand komt een kleine oppervlakte natte heide voor.

Kwetsbaarheid en aantastingen

Het gebruik als militair terrein veroorzaakte een sterke degradatie van het natuurlijke reliëf in een belangrijk deel van het gebied. Vooral in het centrale stuifzandgebied ten westen van de kazerne is het natuurlijke reliëf bijna volledig verdwenen door het intensieve gebruik van zware rupsvoertuigen. Een potentiële bedreiging in de toekomst (met andere woorden na verlaten van het gebied door het Ministerie van Defensie) zou te intensieve recreatie zijn, waardoor ook op plaatsen buiten de stuifzandgebieden hernieuwde zandverstuiving en bodemerosie zou kunnen optreden. Een vroegere ontgronding ligt tussen de Dennendijk en de St. Martensberg in het zuidwesten van het gebied.

Afbeelding: Licht golvend duinreliëf onder productiebos in het zuidelijk deel van de Oirschotse Heide

Ontwikkeling, kansen

De bereikbaarheid van het gebied is matig. Het nog in gebruik zijnde militaire oefengebied is in principe verboden toegang maar opengesteld en op eigen risico vrij toegankelijk. Ontsluiting door middel van parkeergelegenheid en informatieborden ontbreekt. De toegankelijkheid voor wandelaars, fietsers en ruiters, is goed vanwege de vele onverharde wegen in het gebied. Door gebruik als militair oefenterrein is het landschap en het aanwezige natuurlijke reliëf in een aanzienlijk deel van het gebied sterk gedegradeerd. Als stuifzandgebied kan het na verlaten door het Ministerie van Defensie potentieel interessant zijn voor de demonstratie van actieve zandverstuivingen en de daaraan gekoppelde speciale ecologische waarden. Dit vraagt om een beheer dat er op gericht is deze stuifzandgebieden open en actief te houden en door windwerking het vroegere duinreliëf te laten regenereren, gekoppeld aan het installeren van informatiepanelen over de actieve windprocessen.